

අභිධම්මපිටකෙ

පඤ්චපකරණ-අට්ඨකථා

ධාතුකථා-අට්ඨකථා

අට්ඨාරසහි භෙදෙහි, විභවිතං මාරහඤ්ජනො;
දෙසයිත්වා මහාවීරො, යං තස්සෙව අනන්තරං.

අදෙසයි ධාතුකථං, ධාතුභෙදප්පකාසනො;
තස්සත්ථං දීපයිස්සාමි, තං සුඤ්ඤාථ සමාහිතාති.

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. නයමාතිකාවණ්ණනා

1. සඤ්ඤානො අසඤ්ඤානොති ආදීනඤ්ඤි වසෙන ඉදං පකරණං වුද්දසවිධෙන විභත්තන්ති වුත්තං. තං සබ්බමපි උද්දෙසනිද්දෙසනො ද්විධා යීතං. තත්ථ මාතිකා උද්දෙසො. සා පඤ්චවිධා – නයමාතිකා, අභිභන්තරමාතිකා, නයමුඛමාතිකා, ලක්ඛණමාතිකා, බාහිරමාතිකාති. තත්ථ සඤ්ඤානො අසඤ්ඤානො...පෙ.... විජ්ජයුත්තෙන සඤ්ඤානං අසඤ්ඤානංති – අයං වුද්දසහි පදෙහි නික්ඛිත්තා නයමාතිකා නාම. අයඤ්ඤි ඉමිනා සඤ්ඤානාදිකෙන නයෙන ධාතුකථා ධම්මා විභත්තාති දස්සෙතුං යපිත්තා නයමාතිකාති වුච්චති. එතෙසං පදානං මූලභූතත්තා මූලමාතිකාතිපි වත්තුං වට්ටති.

2. අභිභන්තරමාතිකාවණ්ණනා

2. පඤ්චක්ඛන්ධා ...පෙ.... මනසිකාරොති අයං පඤ්චවිසාධිකෙන පදසතෙන නික්ඛිත්තා අභිභන්තරමාතිකා නාම. අයඤ්ඤි “සබ්බාපි ධම්මසඤ්ඤානං ධාතුකථාය මාතිකා”ති එවං අවත්වා සඤ්ඤානාදිනා නයෙන විභජ්ජනිකො ඛන්ධාදිධම්මො සරූපතො දස්සෙත්වා ධාතුකථාය අභිභන්තරෙයෙව යපිත්තා අභිභන්තරමාතිකාති වුච්චති. ඛන්ධාදිපදානං ධම්මසඤ්ඤානමාතිකාය අසඤ්ඤානංති පකිණ්ණකමාතිකාතිපි වත්තුං වට්ටති.

3. නයමුඛමාතිකාවණ්ණනා

3. තීහි සඬගහො, තීහි අසඬගහො; වතුහි සම්පයොගො, වතුහි විජ්පයොගොති අයං වතුහි පදෙහි නික්ඛිත්තා නයමුඛමාතිකා නාම. අයඤ්ඤි සබ්බෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධාදීසු චෙව කුසලත්තිකාදීසු ච මාතිකාධම්මෙසු, තීහි ඛන්ධායතනධාතුපදෙහෙව සඬගහො ච අසඬගහො ච යොජෙතබ්බො. තථා වතුහි අරුපක්ඛන්ධෙහි සම්පයොගො ච විජ්පයොගො ච. එතානි ඉමෙසං සඬගහාසඬගහාදීනං නයානං මුඛානීති දස්සෙතුං යපිතත්තා නයමුඛමාතිකාති වුච්චති.

4. ලක්ඛණමාතිකාවණ්ණනා

4. සභාගො, විසභාගොති අයං ද්විහි පදෙහි නික්ඛිත්තා ලක්ඛණමාතිකා නාම. අයඤ්ඤි සභාගලක්ඛණෙහි ධම්මෙහි සඬගහනායො, විසභාගලක්ඛණෙහි අසඬගහනායො, තථා සම්පයොගවිජ්පයොගනායො යොජෙතබ්බොති සභාගවිසභාගලක්ඛණවසෙන සඬගහාදිලක්ඛණං දස්සෙතුං යපිතත්තා ලක්ඛණමාතිකාති වුච්චති.

5. බාහිරමාතිකාවණ්ණනා

5. සබ්බාපි ධම්මසඬගණී ධාතුකථාය මාතිකාති අයං ඡසට්ඨි තිකපදානි, ද්වෙව ච දුක්ඛපදසතානි සඬබ්බිපිත්වා නික්ඛිත්තා බාහිරමාතිකා නාම. අයඤ්ඤි “පඤ්චක්ඛන්ධා...පෙ.... මනසිකාරො”ති එවං ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙ අවත්වා “සබ්බාපි ධම්මසඬගණී”ති එවං ධාතුකථාය මාතිකතො බහි යපිතත්තා බාහිරමාතිකාති වුච්චති.

එවං මාතිකාය පඤ්චධා යීතභාවං විදිත්වා ඉදානි ‘සඬගහො අසඬගහො’තිආදීසු සඬගහො තාව ජාතිසඤ්ජාතිකිරියාගණනාවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ – “සබ්බෙ ඛත්තියා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ බ්‍රාහ්මණා, සබ්බෙ චෙස්සා, සබ්බෙ සුද්දා ආගච්ඡන්තු”, “යා වාචුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඬගහිතා”ති අයං ජාතිසඬගහො නාම. “එකජාතිකා ආගච්ඡන්තු”ති වුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙපි ජාතියා එකසඬගහං ගතා. “සබ්බෙ කොසලකා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ මාගධකා, සබ්බෙ භාරුකච්ඡකා ආගච්ඡන්තු”, “යො වාචුසො විසාඛ, සම්මාවායාමො; යා ච සම්මාසනි, යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං සඤ්ජාතිසඬගහො නාම. “එකට්ඨානෙ ජාතා සංවච්ඡා ආගච්ඡන්තු”ති වුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙපි සඤ්ජාතියානෙන නිවුත්ථොකාසෙන එකසඬගහං ගතා. “සබ්බෙ හත්ථාරොහා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ අස්සාරොහා, සබ්බෙ රජීකා ආගච්ඡන්තු”, “යා වාචුසො විසාඛ, සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඬකජ්ජො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඬගහිතා”ති (ම. නි. 1.462) අයං කිරියාසඬගහො නාම. සබ්බෙව හෙතෙ අත්තතො කිරියාකරණෙන එකසඬගහං ගතා. “වක්ඛායතනං කතමක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡතීති? රුපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡතී”ති. හඤ්චි

වක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ –
 ‘වක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධෙන සඬගහිත’ ත්ති (කථා. 471), අයං ගණනසඬගහො
 නාම. අයමිධ අධිජ්ජෙතො. තජ්ජට්ඨක්ඛෙන අසඬගහො වෙදිතබ්බො. තෙසං
 විකජ්ජතො සඬගහිතෙන අසඬගහිතාදීති.

එකුජ්ජාදෙකනිරොධඵකවත්ථුකඵකාරම්මණතාවසෙන සම්පයොගො,
 තජ්ජට්ඨක්ඛතො විජ්ජයොගො. තෙසං විකජ්ජතො සම්පයුත්තෙන විජ්ජයුත්තාදීති.
 තදුභයසංසග්ගවිකජ්ජතො සඬගහිතෙන සම්පයුත්තං විජ්ජයුත්තන්තිආදීති.
 පඤ්චක්ඛන්ධාතිආදීති පන ඛන්ධවිභඩ්ගාදීසු චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති.
 එස්සාදයො පනෙත්ථ සන්තිට්ඨානවසෙන චුත්තසබ්බවිත්තුජ්ජාදසාධාරණතො
 චුත්තාති.

මාතිකාවණ්ණනා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. පයමනයො සඬගහසඬගහපදවණ්ණනා

1. ඛන්ධපදවණ්ණනා

6. ඉදානි පඤ්චක්ඛන්ධාදිවසෙන නික්ඛිත්තමාතිකං ‘සඬගහො
 අසඬගහො’ තිආදීති නයමාතිකාපදෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතුං රූපක්ඛන්ධො
 කතිහි ඛන්ධෙහිතිආදීනා නයෙන නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ යස්මා
 ‘සඬගහො අසඬගහොතිආදිකාය නයමාතිකාය ‘තිහි සඬගහො, තිහි
 අසඬගහො’ ති නයමුඛමාතිකා යපිතා, තස්මා රූපක්ඛන්ධාදීනං සඬගහං දස්සෙතුං
 කතිහි ඛන්ධෙහි කතිභායතනෙහි කතිහි ධාතුහිති තිණි ඛන්ධායතනධාතුපදානෙව
 උද්ධටාති. ‘වත්තාරි සච්චාතී’ තිආදීසු ඵකම්පි න පරාමට්ඨං. යස්මා ච ‘සභාගො
 විසභාගො’ ති ඵචං ලක්ඛණමාතිකා යපිතා, තස්මා ඉමස්ස පඤ්ඤස්ස විස්සජ්ජනෙ
 රූපක්ඛන්ධො ඵකෙන ඛන්ධෙනාතිආදි චුත්තං. සභාගා හි තස්ස ඵතෙ
 ඛන්ධාදයොති. තත්ථ ඵකෙන ඛන්ධෙනාති රූපක්ඛන්ධෙනෙව. යඤ්ඤි කිඤ්චි රූපං
 රූපක්ඛන්ධසභාගත්තා රූපක්ඛන්ධොත්තෙව සඬගහං ගච්ඡතීති රූපක්ඛන්ධෙනෙව
 ගණිතං, තං රූපක්ඛන්ධෙනෙව පරිච්ඡින්නං. ඵකාදසභායතනෙහිති
 මනායතනවජ්ජෙහි. සබ්බොපි හි රූපක්ඛන්ධො දසායතනාති
 ධම්මායතනකදෙසො ච හොති, තස්මා ඵකාදසභායතනෙහි ගණිතො,
 පරිච්ඡින්නො. ඵකාදසහි ධාතුහිති සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි ඵකාදසහි ඵතාසු හි
 අපරියාපන්නං රූපං නාම නත්ථි.

අසඬගහනයනිද්දෙසෙ කතිහි අසඬගහිතොති සබ්බෙපෙනෙව පුච්ඡා කතා.
 විස්සජ්ජනෙ පනස්ස යස්මා රූපක්ඛන්ධස්ස විසභාගා වත්තාරො අරූපක්ඛන්ධා,
 ඵකං මනායතනං, සත්ත විඤ්ඤාණධාතුවො; තස්මා චතුහි ඛන්ධෙහිතිආදි චුත්තං.
 ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු සඬගහසඬගහො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පන

බන්ධනිද්දෙසෙ – “රූපක්ඛන්ධො කතිහි බන්ධෙහී” තිආදිමිහි තාව එකමූලකෙ සඬිගහනයෙ සරූපෙනෙව දස්සිතා පඤ්ච පුච්ඡා, පඤ්ච විස්සජ්ජනානි. අසඬිගහනයෙ සඬිබෙපෙන දස්සිතා පඤ්ච පුච්ඡා, පඤ්ච විස්සජ්ජනානි. ඉමිනා උපායෙන දුකමූලකාදීසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි වෙදිතබ්බානි. රූපක්ඛන්ධමූලකායෙව චෙත්ථ දුකතිකචතුක්කා දස්සිතා. පඤ්චකෙ පන “රූපක්ඛන්ධො ව...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො වා” ති එවං හෙදතො ව, “පඤ්චක්ඛන්ධා කතිහි බන්ධෙහී” ති එවං අහෙදතො වානි ද්විධා පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි කතානි. එවං පාළිනයො වෙදිතබ්බොති.

2. ආයතනපදාදිවණ්ණනා

22. ආයතනපදනිද්දෙසාදීසු ආයතනපදනිද්දෙසෙ තාව චක්ඛායතනං එකෙන බන්ධෙනාති එකෙන රූපක්ඛන්ධෙනෙව, එකෙන චක්ඛායතනෙනෙව එකාය චක්ඛුධාතුයාව සඬිගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. සොකායතනාදීසුපි ඉමිනාව නයෙන සඬිගහාසඬිගහො වෙදිතබ්බො. අසඬිබතං බන්ධතො යපෙත්වාති එත්ථ පන යස්මා අසඬිබතං ධම්මායතනං නාම නිබ්බානං, තඤ්ච බන්ධසඬිගහං න ගච්ඡති; තස්මා ‘බන්ධතො යපෙත්වා’ ති වුත්තං. චතුහි බන්ධෙහීති රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඬිබාරක්ඛන්ධෙහි. නිබ්බානවජ්ජඤ්ඤි ධම්මායතනං එතෙහි සඬිගහිතං. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙන පන යපෙත්වා ධම්මායතනධම්මධාතුයො සෙසායතනධාතුහි ච තං න සඬිගස්සති. තෙන වුත්තං – “එකෙන බන්ධෙන, එකාදසභායතනෙහි, සත්තරසහි ධාතුහි අසඬිගහිත” න්ති. යථා ච තෙ හෙට්ඨා රූපක්ඛන්ධමූලකා, එවම්ධාපි චක්ඛායතනමූලකාව නයා වෙදිතබ්බා. දුකමත්තමෙව පන පාළියං දස්සෙත්වා “ද්වාදසායතනානි” ති අහෙදතොව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං කතං. ධාතුනිද්දෙසෙපි එසෙව නයො.

40. සච්චනිද්දෙසෙ – සබ්බෙපි දුකතිකචතුක්කා පාළියං දස්සිතා. යස්මා ච දුකතිකෙසු සමුදයසච්චසදිසමෙව මග්ගසච්චෙපි විස්සජ්ජනං, තස්මා තං සමුදයානන්තරං වුත්තං.

50. ඉන්ද්‍රියනිද්දෙසෙ – ජීවිතින්ද්‍රියං ද්විහි බන්ධෙහීති රූපජීවිතින්ද්‍රියං රූපක්ඛන්ධෙන, අරූපජීවිතින්ද්‍රියං සඬිබාරක්ඛන්ධෙන සඬිගහිතං. සෙසං වුත්තනායානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං. පාළිවචත්ථානං පනෙත්ථ ආයතනධාතුනිද්දෙසසදිසමෙව.

6. පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනා

61. පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ – “අවිජ්ජා කතිහි බන්ධෙහී” ති පුච්ඡං අනාරහිත්වා අවිජ්ජා එකෙන බන්ධෙනාති එවං විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. තත්ථ සඬිබාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති පටිසන්ධියං පචත්තෙ ව සබ්බමිපි විපාකවිඤ්ඤාණං. තෙනෙවාහ – “සත්තහි ධාතුහි සඬිගහිත” න්ති. නාමරූපමිපි පටිසන්ධිපචත්තිවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. තෙනෙවෙත්ථ සද්දායතනමිපි සඬිගහෙත්වා

එකාදසභායතනෙහි සඬගහො දස්සිනො. එස්සාදීසු ඛන්ධහෙදො වෙදිතඛිබො.
 අඤ්ඤෙනෙව හි එකෙන ඛන්ධෙන එස්සො සඬගහිනො, අඤ්ඤෙන වෙදනා,
 තණ්හාඋපාදානකම්මහවා පන සඬබාරක්ඛන්ධෙනෙව සඬගහිතා. හවපදඤ්චෙත්ථ
 කම්මහවාදීනං වසෙන එකාදසධා විහත්තං. තත්ථ කම්මහවො එස්සාදීහි
 සදිසවිසජ්ජනත්තා තෙහි සද්ධිං එකතො දස්සිනො.
 උපපත්තිහවකාමහවසඤ්ඤාහවපඤ්චවොකාරහවා
 අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසවිසජ්ජනත්තා එකතො දස්සිතා. යස්මා චෙනෙ
 උපාදින්නකම්මවා තස්මා ‘එකාදසභායතනෙහි සත්තරසහි ධාතුහි’ ති වුත්තං.
 සද්දායතනඤ්ඤි අනුපාදින්නං, තං එත්ථ න ගහිතං.

68. රූපහවනිද්දෙසෙ – පඤ්චභායතනෙහිති

චක්ඛුසොතමනරූපධම්මායතනෙහි. අට්ඨහි ධාතුහිති
 චක්ඛුසොතචක්ඛුවිඤ්ඤාණසොතවිඤ්ඤාණරූපධම්මමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධා
 තුහි. අරූපහවාදයොපි තයො සදිසවිසජ්ජනත්තාව එකතො දස්සිතා. තථා
 අසඤ්ඤාහවඑකවොකාරහවා. තත්ථ ද්විභායතනෙහිති රූපායතනධම්මායතනෙහි.
 ධාතුසුපි එසෙව නයො. එකතලවාසිකානඤ්ඤි සෙසබ්බමානං චක්ඛුසබ්භාවතො
 තස්සාරම්මණත්තා තත්ථ රූපායතනං උද්ධට්ඨං.

71. ජාති ද්විහි ඛන්ධෙහිති රූපජාති රූපක්ඛන්ධෙන, අරූපජාති
 සඬබාරක්ඛන්ධෙන. ජරාමරණෙසුපි එසෙව නයො. සොකාදීසුපි එකෙන
 ඛන්ධෙනාති සොකදුක්ඛදොමනස්සාති වෙදනාක්ඛන්ධෙන, පරිදෙවො
 රූපක්ඛන්ධෙන, උපායාසාදයො සඬබාරක්ඛන්ධෙනාති එවං ඛන්ධවිසෙසො
 වෙදිතඛිබො.

73. ඉද්ධිපාදො ද්විහිති සඬබාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙහි,
 මනායතනධම්මායතනෙහි, ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුහි ව. කුමානං ද්විහිති
 වෙදනාක්ඛන්ධසඬබාරක්ඛන්ධෙහි. අප්පමඤ්ඤාදයො සදිසවිසජ්ජනත්තා එකතො
 නිද්දිට්ඨා. විත්තං පන චෙතනානන්තරං නික්ඛිත්තමපි අසදිසවිසජ්ජනත්තා පච්ඡා
 ගහිතං. තත්ථ අප්පමඤ්ඤාදීසු එකෙන ඛන්ධෙනාති වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධෙන,
 සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන, සෙසා සඬබාරක්ඛන්ධෙන සඬගහිතාති එවං
 ඛන්ධවිසෙසො වෙදිතඛිබො.

7. තිකපදවණ්ණනා

77. එවං අබ්භන්තරමාතිකාය සඬගහං දස්සෙත්වා ඉදානි බාහිරමාතිකාය
 සඬගහං දස්සෙතුං කුසලා ධම්මාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ වෙදනාත්තිකෙ තීහි ධාතුහිති
 කායවිඤ්ඤාණමනොවිඤ්ඤාණධම්මධාතුහි. සත්තහි ධාතුහිති
 චක්ඛුසොතසානජීවිහාවිඤ්ඤාණධාතුහි වෙව
 මනොධාතුධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුහි ව. විපාකත්තිකෙ අට්ඨහි ධාතුහිති
 කායවිඤ්ඤාණධාතුයා සද්ධිං තාහියෙව. විපාකධම්මධම්මා පන

සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකෙනි සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනත්තා එකතො ගතිතා. යථා චෙනෙ,
එවං සබ්බතිකදුක්ඛපදෙසු යං යං පදං යෙන යෙන පදෙන සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනං
හොති, තං තං උප්පට්ඨාට්ඨාපි තෙන තෙන සද්ධිං ගහෙත්වා විස්සජ්ජිතං. තත්ථ
චුත්තානුසාරෙනෙව සඨගහාසඨගහනායො වෙදිතබ්බොති.

සඨගහාසඨගහපදවණ්ණනා.

2. දුතියනායො සඨගහිතෙන අසඨගහිතපදවණ්ණනා

171. ඉදානි සඨගහිතෙන අසඨගහිතපදං භාජෙතුං චක්ඛායතනෙනානිආදි
ආරද්ධං. තත්ත්වං ලක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්ඤි වාරෙ යං ඛන්ධපදෙන සඨගහිතං හුත්වා
ආයතනධාතුපදෙහි අසඨගහිතං, ඛන්ධායතනපදෙහි වා සඨගහිතං හුත්වා ධාතුපදෙන
අසඨගහිතං, තස්ස ඛන්ධාදීහි අසඨගහං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං පන
රූපක්ඛන්ධාදීසු න යුජ්ජති. රූපක්ඛන්ධො භි රූපක්ඛන්ධොව සඨගහිතො. සො ච
අඨස්සෙකාදසහි ආයතනධාතූහි අසඨගහිතො නාම නත්ථි. වෙදනාක්ඛන්ධො ච
වෙදනාක්ඛන්ධොව සඨගහිතො. සොපි ධම්මායතනධම්මධාතූහි අසඨගහිතො නාම
නත්ථි. එවං අසඨගහිතතාය අභාවතො එතානි අඤ්ඤානි ච එවරූපානි
මනායතනධම්මායතනාදීනි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගතිතානි. යානි පන පදානි
රූපෙකදෙසං අරූපෙන අසම්මිස්සං, විඤ්ඤාණකදෙසඤ්ඤා අඤ්ඤාන අසම්මිස්සං
දීපෙත්ති, තානි ඉධ ගතිතානි. පරියොසානෙ ච –

“දසායතනා සත්තරස ධාතුයො,
සත්තින්ද්‍රියා අසඤ්ඤාභවො එකචොකාරභවො;
පරිදෙවො සනිදස්සනසප්පට්ඨං,
අනිදස්සනං පුනදෙව සප්පට්ඨං උපාදා”ති.

එවං උද්දානගාථාය දස්සිතානෙව. තස්මා තෙසං වසෙනෙව සඨගහාසඨගහො
වෙදිතබ්බො. පඤ්ඤාභවෙහෙති ඉමස්මිං වාරෙ ආයතනධාතුවසෙනෙව
සදිසවිස්සජ්ජනෙ විසති ධම්මෙ සමොධානෙන්වා එකො පඤ්ඤො කතො, සත්ත
විඤ්ඤාණධාතුයො සමොධානෙන්වා එකො, සත්තින්ද්‍රියානි සමොධානෙන්වා
එකො, ද්වෙ භවෙ සමොධානෙන්වා එකො, පරිදෙවෙන ච සනිදස්සනසප්පට්ඨෙහි ච
එකො, අනිදස්සනසප්පට්ඨෙහි එකො, සනිදස්සනෙහි එකො, සප්පට්ඨෙහි ච
උපාදාධම්මෙහි ච එකොති අට්ඨ පඤ්ඤා කතා. තෙසු ඛන්ධාදිවිභාගො එවං
වෙදිතබ්බො සෙය්‍යථිදං – පට්ඨපඤ්ඤෙ තාව චතුහි ඛන්ධෙහිති අරූපක්ඛන්ධෙහි,
ද්විභායතනෙහිති චක්ඛායතනාදීසු එකෙකෙන සද්ධිං මනායතනෙන, අට්ඨහි
ධාතූහිති චක්ඛුධාතූආදීසු එකෙකාය සද්ධිං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි.

තත්‍රායං නායො – චක්ඛායතනෙන හි ඛන්ධසඨගහෙන රූපක්ඛන්ධො
සඨගහිතො. තස්මිං සඨගහිතෙ රූපක්ඛන්ධො ආයතනසඨගහෙන
චක්ඛායතනමෙවෙකං සඨගහිතං. සෙසානි දස ආයතනානි අසඨගහිතානි.
ධාතුසඨගහෙනපි තෙන චක්ඛුධාතූයෙවෙකා සඨගහිතා. සෙසා දස ධාතුයො

අසඬගිතා. ඉති යානි තෙන අසඬගිතානි දසායතනානි, තානි
 චක්ඛායතනමනායතනෙනි ද්විති අසඬගිතානි. යාපි තෙන අසඬගිතා දස ධාතුයො,
 තා චක්ඛුධාතුයා චෙව සත්තහි ච විඤ්ඤාණධාතූහි අසඬගිතානි. රූපායතනාදීසූපි
 එසෙව නයො.

172. දුතියපඤ්ඤානෙ – යස්මා යාය කායවි විඤ්ඤාණධාතුයා සඬගිතො
 විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො මනායතනෙන අසඬගිතො නාම නත්ථි, තස්මා
 ආයතනසඬගහෙන සඬගිතානි වුත්තං. එත්ථ පන චතුහි ඛන්ධෙහීති රූපාදීහි චතුහි.
 එකාදසභායතනෙහීති මනායතනවජ්ජෙහි. ද්වාදසහි ධාතුහීති යථානුරූපා ඡ
 විඤ්ඤාණධාතුයො අපනෙත්වා සෙසාහි ද්වාදසහි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා හි
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයෙව සඬගිතා, ඉතරා අසඬගිතා.
 සොතවිඤ්ඤාණධාතුආදීසූපි එසෙව නයො.

173. තතියපඤ්ඤානෙ – චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං විස්සජ්ජනං චක්ඛායතනාදිසදිසමෙව.
 ඉත්ථිත්තද්‍රියපුරිසිත්තද්‍රියෙසු පන ධම්මායතනෙන සද්ධිං ද්වෙ ආයතනානි, ධම්මධාතුයා
 ච සද්ධිං අට්ඨ ධාතුයො චෙදිතඛ්ඛා.

174. චතුත්ථපඤ්ඤානෙ – තීභායතනෙහීති රූපායතනධම්මායතනමනායතනෙනි.
 තෙසු හි භවෙසු රූපායතනධම්මායතනවසෙන ද්වෙව ආයතනානි තෙහි
 සඬගිතානි. සෙසානි නව රූපායතනානි තෙහෙව ච ද්විති, මනායතනෙන වානි තීහි
 අසඬගිතානි නාම භොන්ති. නවහි ධාතුහීති රූපධාතුධම්මධාතූහි සද්ධිං සත්තහි
 විඤ්ඤාණධාතූහි.

175. පඤ්චමපඤ්ඤානෙ – ද්විභායතනෙහීති පඨමපදං සන්ධාය
 සද්දායතනමනායතනෙනි. දුතියපදං සන්ධාය රූපායතනමනායතනෙනි. ධාතුයොපි
 තෙසංයෙව එකෙකෙන සද්ධිං සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො චෙදිතඛ්ඛා.

176. ඡට්ඨපඤ්ඤානෙ – දසභායතනෙහීති රූපායතනධම්මායතනවජ්ජෙහි.
 සොළසහි ධාතුහීති රූපධාතුධම්මධාතූවජ්ජෙහෙව. කථං? අනිදස්සනසජ්ජපටිඝා හි
 ධම්මා නාම නව ඔළාරිකායතනානි. තෙහි ඛන්ධසඬගහෙන සඬගිතෙ
 රූපක්ඛන්ධෙ, ආයතනසඬගහෙන තානෙව නවායතනානි සඬගිතානි.
 රූපායතනධම්මායතනානි අසඬගිතානි. ධාතුසඬගහෙනපි තා එව නව ධාතුයො
 සඬගිතා. රූපධාතුධම්මධාතුයො අසඬගිතා. ඉති යානි තෙහි අසඬගිතානි ද්වෙ
 ආයතනානි, තානි රූපායතනවජ්ජෙහි නවහි ඔළාරිකායතනෙහි, මනායතනෙන වානි
 දසහි අසඬගිතානි. යාපි තෙහි අසඬගිතා ද්වෙ ධාතුයො, තා රූපධාතූවජ්ජාහි
 නවහි ඔළාරිකධාතූහි, සත්තහි ච විඤ්ඤාණධාතූහි සොළසහි අසඬගිතානි
 චෙදිතඛ්ඛා.

177. සත්තමපඤ්ඤානෙ – ද්විභායතනෙහීති රූපායතනමනායතනෙනි. අට්ඨති
 ධාතුහීති රූපධාතුයා සද්ධිං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි.

178. අට්ඨමපඤ්ඤා – එකාදසභායතනෙහි සප්පට්ඨසංඝායකාදී
 ධම්මායතනවජ්ජෙහි, උපාදාධම්මෙ සන්ධාය චොට්ඨබ්බායතනවජ්ජෙහි. ධාතුසූත්‍ර
 එසෙව නයො. අත්ථයොජනා පනෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බාති.

සඤ්ඤානෙතඤ්ඤානපදවණ්ණනා.

3. තතියනායො අසඤ්ඤානපදවණ්ණනා

179. ඉදානි අසඤ්ඤානපදං භාජෙතුං වෙදනාක්ඛන්ධෙනානිආදි
 ආරද්ධං. තත්‍රිදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්ඤි වාරෙ යං ඛන්ධපදෙන අසඤ්ඤානං හුත්වා
 ආයතනධාතුපදෙහි සඤ්ඤානං, තස්ස ඛන්ධාදීහි සඤ්ඤානං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං
 කරං. තං පන රූපක්ඛන්ධවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධවක්ඛායතනාදීසු න යුජ්ජති.
 රූපක්ඛන්ධෙන හි චත්තාරො ඛන්ධා ඛන්ධසඤ්ඤානෙ අසඤ්ඤානා. තෙසු තෙන
 එකධම්මොපි ආයතනධාතුසඤ්ඤානෙ සඤ්ඤානො නාම නත්ථි. නත්‍ර ච වෙදනාදයො
 ධම්මායතනෙත සඤ්ඤානාති? සඤ්ඤානා. න පන රූපක්ඛන්ධොව ධම්මායතනං,
 රූපක්ඛන්ධතො හි සුබ්බමරූපමත්තං ධම්මායතනං හජති. තස්මා යෙ ධම්මායතනෙන
 සඤ්ඤානා, න තෙ රූපක්ඛන්ධෙන සඤ්ඤානා නාම. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙනෙපි ඉතරෙ
 චත්තාරො ඛන්ධා අසඤ්ඤානා. තෙසු තෙන එකොපි ආයතනධාතුසඤ්ඤානෙ
 සඤ්ඤානො නාම නත්ථි. එවං සඤ්ඤානාය අභාවතො එතානි අඤ්ඤානි ච
 එවරූපානි වක්ඛායතනාදීනි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පදානි
 විඤ්ඤාණෙන වා ඔලාරිකරූපෙන වා අසමිච්ඡිතං ධම්මායතනකදෙසං දීපෙන්ති,
 තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

“තයො ඛන්ධා තවා සච්චා, ඉන්ද්‍රියානි ච සොළස;
 පදානි පච්චයාකාරෙ, චුද්දසුපරි චුද්දස.

“සමතිංස පදා භොන්ති, ගොච්ඡකෙසු දසස්වථ;
 දූවෙ චූළන්තරදුකා, අට්ඨ භොන්ති මහන්තරා”ති.

එතෙසු පන පදෙසු සද්ධිසංස්පජ්ජනානි පදානි එකතො කර්වා සබ්බෙහි ද්වාදස
 පඤ්ඤා චුත්තා. තෙසු එවං ඛන්ධවිභාගො වෙදිතබ්බො. ආයතනධාතුසු පන භෙදො
 නත්ථි. තත්ථ පට්ඨමපඤ්ඤා තාව – තිහි ඛන්ධෙහි රූපසඤ්ඤාසඤ්ඤාසඤ්ඤානි.
 ආයතනධාතුයො පන ධම්මායතනධම්මධාතුවසෙන වෙදිතබ්බා.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි නිබ්බානඤ්ඤා සුබ්බමරූපසඤ්ඤාසඤ්ඤානා
 ච ඛන්ධසඤ්ඤානෙ අසඤ්ඤානා හුත්වා ආයතනධාතුසඤ්ඤානෙ සඤ්ඤානා. තෙසු
 නිබ්බානං ඛන්ධසඤ්ඤානං න ගච්ඡති, සෙසා රූපසඤ්ඤාසඤ්ඤාසඤ්ඤානි සඤ්ඤානං
 ගච්ඡන්ති. ආයතනධාතුසඤ්ඤානං පන නිබ්බානමිති ගච්ඡතෙව. තෙන චුත්තං –
 “අසඤ්ඤානං ඛන්ධතො යපෙන්වා තිහි ඛන්ධෙහි, එකෙනායතනෙන, එකාය ධාතුයා
 සඤ්ඤානා”ති. සඤ්ඤානක්ඛන්ධපක්ඛෙ පනෙත්ථ සඤ්ඤා අපනෙත්වා වෙදනාය

සද්ධිං තයො ඛන්ධා සඬ්ඛාරාදීසු සඬ්ඛාරක්ඛන්ධං අපනෙත්වා
රූපවේදනාසඤ්ඤාවසෙන තයො ඛන්ධා වෙදිතබ්බා.

180. දුතියෙ – චතුභි ඛන්ධෙහිති විඤ්ඤාණවජ්ජෙහි. තෙ හි නිරොධෙන
ඛන්ධසඬ්ඛගහෙන අසඬ්ඛගිතා හුත්වා ආයතනධාතුසඬ්ඛගහෙන සඬ්ඛගිතා.

181. තතියෙ – ද්විභිති වේදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි. රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියෙන හි
වේදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධා ව ඛන්ධසඬ්ඛගහෙන අසඬ්ඛගිතා. තෙසු පන
වේදනාසඤ්ඤාව ආයතනධාතුසඬ්ඛගහෙන සඬ්ඛගිතා. තෙන චුත්තං –
“වේදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි”ති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ ඛන්ධහෙදො
වෙදිතබ්බො. ඉතො පරඤ්ඤා ඛන්ධානං නාමමත්තමෙව චක්ඛාම.

182. චතුත්ථෙ – තිභි ඛන්ධෙහිති ඉත්ථිත්තියපුරිසිත්තියෙසු
වේදනාසඤ්ඤාසඬ්ඛාරෙහි, වේදනාපඤ්චකෙ රූපසඤ්ඤාසඬ්ඛාරෙහි;
සද්ධිත්තියාදීසු එස්සපරියොසානෙසු රූපවේදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි. වේදනාය
වේදනාක්ඛන්ධසදිසොව තණ්හපාදානකම්මහවෙසු සඬ්ඛාරක්ඛන්ධසදිසොව
විනිච්ඡයො.

183. පඤ්චමෙ – ජාතිපරාමරණෙසු ජීවිතින්ද්‍රියසදිසොව. ඤානෙන පන
නිබ්බානං සුමුමරූපං සඤ්ඤා ව ඛන්ධසඬ්ඛගහෙන අසඬ්ඛගිතා හුත්වා
ආයතනධාතුසඬ්ඛගහෙන සඬ්ඛගිතා. තස්මා තං සන්ධාය
රූපක්ඛන්ධසඤ්ඤාක්ඛන්ධානං වසෙන ද්වෙ ඛන්ධා වෙදිතබ්බා.

184. ඡට්ඨෙ – සොකාදිත්තයෙ වේදනාය සදිසො. උපායාසාදීසු සඬ්ඛාරසදිසො.
පුන වේදනාය වේදනාක්ඛන්ධසදිසො, සඤ්ඤාය සඤ්ඤාක්ඛන්ධසදිසො,
චෙතනාදීසු සඬ්ඛාරක්ඛන්ධසදිසො විනිච්ඡයො. ඉමිනා උපායෙන
සත්තමපඤ්ඤාදීසුපි සඬ්ඛගාසඬ්ඛගහො වෙදිතබ්බොති.

අසඬ්ඛගිතෙනසඬ්ඛගිතපදවණ්ණනා.

4. චතුත්ථනයො සඬ්ඛගිතෙනසඬ්ඛගිතපදවණ්ණනා

191. ඉදානි සඬ්ඛගිතෙනසඬ්ඛගිතපදං භාජෙතුං සමුදයසච්චෙනාතිආදි ආරද්ධං.
තත්ථ යං ඛන්ධාදීහි සඬ්ඛගිතෙන ඛන්ධාදිවසෙන සඬ්ඛගිතං, පුන තස්සෙව
ඛන්ධාදීහි සඬ්ඛගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං ඛන්ධායතනධාතුසු එකමිපි
සකලකොට්ඨාසං ගහෙත්වා ඨිතපදෙසු න යුජ්ජති. සකලෙන හි ඛන්ධාදිපදෙන
අඤ්ඤං ඛන්ධාදිවසෙන සඬ්ඛගිතං නාම තත්ථි, යං අත්තනො සඬ්ඛගහකං
සඬ්ඛගණිත්වා පුන තෙනෙව සඬ්ඛගං ගච්ඡෙය්‍ය. තස්මා තථාරූපානි පදානි ඉමස්මිං
වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පදානි සඬ්ඛාරෙකදෙසං වා අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං
දිපෙත්ති – වේදනෙකදෙසං වා සුමුමරූපං වා සද්දෙකදෙසං වා, තානි ඉධ ගහිතානි.
තෙසං ඉදමුද්දානං –

“ද්වෙ සච්චා පන්තරසින්දියා, එකාදස පට්ච්චපදා;
උද්ධං පුන එකාදස, ගොච්ඡකපදමෙත්ථ තිංසව්ධ” ති.

පඤ්භා පනෙත්ථ ද්වෙයෙව හොන්ති. තත්ථ යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තදෙව යෙහි ධම්මෙහි ඛන්ධාදිවසෙන සඬගහිතං, තෙ ධම්මෙ සන්ධාය සබ්බත්ථ එකෙන ඛන්ධෙනාතිආදි වුත්තං. තත්තායං නයො – සමුදයසච්චෙන හි තණ්හාවජ්ජා සෙසා සඬබාරා ඛන්ධාදිසඬගහෙන සඬගහිතා. පුන තෙහි තණ්හාව සඬගහිතා. සා තණ්හා පුන සඬබාරෙහෙව ඛන්ධාදිසඬගහෙන සඬගහිතාති. එසෙව නයො සබ්බත්ථ. අරුපධම්මපුච්ඡාසු පනෙත්ථ සඬබාරක්ඛන්ධො වා වෙදනාක්ඛන්ධො වා එකො ඛන්ධො නාම. රුපධම්මපුච්ඡාසු රුපක්ඛන්ධො. පරිදෙවපුච්ඡාය සද්දායතනං එකං ආයතනං නාම. සද්දධාතු එකා ධාතු නාම, සෙසට්ඨානෙසු ධම්මායතනධම්මධාතුවසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සඬගහිතෙනසඬගහිතපදවණ්ණනා.

5. පඤ්චමනයො අසඬගහිතෙනඅසඬගහිතපදවණ්ණනා

193. ඉදානි අසඬගහිතෙන අසඬගහිතපදං භාජෙතුං රුපක්ඛන්ධෙනාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං ඛන්ධාදිහි අසඬගහිතෙන ඛන්ධාදිවසෙන අසඬගහිතං, පුන තස්සෙව ඛන්ධාදිහි අසඬගහිතං පුච්ඡිත්ථා විස්සජ්ජනං කතං. තං පඤ්චක්ඛන්ධග්ගාහකෙසු දුක්ඛසච්චාදියු විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සුබ්බමරුපග්ගාහකෙසු අනිදස්සනඅප්පට්ඨාදියු ව පදෙසු න යුජ්ජති. තාදිසෙන හි පදෙන නිබ්බානං ඛන්ධසඬගහමත්තං න ගච්ඡෙය්‍ය. සෙසා ඛන්ධාදිහි අසඬගහිතධම්මා නාම නත්ථි. තස්මා තථාරූපානි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පඤ්චක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණඤ්ච සුබ්බමරුපෙන සද්ධිං එකතො න දීපෙත්ති, තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

“සබ්බෙ ඛන්ධා තථායතනධාතූයො සච්චතො තයො;
ඉන්ද්‍රියානිපි සබ්බානි, තෙව්සති පට්ච්චතො.

“පරතො සොළස පදා, තෙවත්තාලීසකං තිකෙ;
ගොච්ඡකෙ සත්තති ද්වෙ ව, සත්ත වුළන්තරෙ පදා.

“මහන්තරෙ පදා වුත්තා, අට්ඨාරස තතො පරං;
අට්ඨාරසෙව ඤාතබ්බා, සෙසා ඉධ න භාසිතා” ති.

පඤ්භා පනෙත්ථ සදිසවිස්සජ්ජනානං වසෙන සමොධානෙත්ථා කතිහි සද්ධිං සබ්බෙපි චතුත්තිංස හොන්ති. තත්ථ යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තදෙව යෙහි ඛන්ධාදිහි අසඬගහිතං, තෙ ධම්මෙ සන්ධාය එකෙන ඛන්ධෙනාතිආදි වුත්තං.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන හි චත්තාරො ඛන්ධා නිබ්බානඤ්ච
 ඛන්ධසඬගහෙන අසඬගහිතා. ආයතනධාතුසඬගහෙන පන යංපෙත්වා විඤ්ඤාණං
 අවසෙසා සඬගහිතාති විඤ්ඤාණමෙව තීහිපි ඛන්ධසඬගහාදීහි අසඬගහිතං නාම. පුන
 තෙන විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං නිබ්බානෙන චත්තාරො ඛන්ධා ඛන්ධාදිසඬගහෙන
 අසඬගහිතා. තෙ සබ්බෙපි පුන විඤ්ඤාණෙනෙව ඛන්ධාදිසඬගහෙන අසඬගහිතාති
 එකෙන ඛන්ධෙන, එකෙනායතනෙන, සත්තහි ධාතුහි අසඬගහිතා නාම භොන්ති.
 අප්ච වා – යදෙතං රූපක්ඛන්ධෙන විඤ්ඤාණමෙව තීහි ඛන්ධාදිසඬගහෙහි
 අසඬගහිතං, තෙහිපි විඤ්ඤාණධම්මෙහි තෙ රූපධම්මාව තීහි සඬගහෙහි
 අසඬගහිතා. පුන තෙ රූපධම්මා විඤ්ඤාණෙනෙව තීහි සඬගහෙහි අසඬගහිතා.
 විඤ්ඤාණඤ්ච ඛන්ධතො එකො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො භොති, ආයතනතො එකං
 මනායතනං, ධාතුතො සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො. තස්මා “එකෙන
 ඛන්ධෙනා” තිආදි චුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං,
 තදෙව යෙහි ධම්මෙහි ඛන්ධාදිවසෙන අසඬගහිතං, තෙසං ධම්මානං වසෙන
 ඛන්ධාදයො වෙදිතබ්බා. තත්ථ දුතියපඤ්ඤෙ තාව – රූපවිඤ්ඤාණානං වසෙන
 වෙදිතබ්බා. වෙදනාදයො හි රූපවිඤ්ඤාණෙනෙව ඛන්ධාදිසඬගහෙන අසඬගහිතා.
 තෙ ව ද්වෙ ඛන්ධා එකාදසායතනාති සත්තරස ධාතුයො භොන්ති.

195. තතියපඤ්ඤෙ – විඤ්ඤාණං රූපාදීහි චතුහි අසඬගහිතන්ති තෙසං වසෙන
 ඛන්ධාදයො වෙදිතබ්බා.

196. චතුත්ථපඤ්ඤෙ – චක්ඛායතනං වෙදනාදීහි චතුහිති ඉමිනා නයෙන
 සබ්බත්ථ ඛන්ධාදයො වෙදිතබ්බා. පරියොසානෙ – රූපඤ්ච ධම්මායතනන්ති
 උද්දානගාථාය දස්සිතධම්මායෙව අඤ්ඤෙතාකාරෙන සඬබ්භිත්වා දස්සිතාති.

අසඬගහිතෙන අසඬගහිතපදවණ්ණනා.

6. ජට්ඨනායො සම්පයොගවිජ්ජයොගපදවණ්ණනා

228. ඉදානි සම්පයොගවිජ්ජයොගපදං භාජෙතුං රූපක්ඛන්ධොතිආදි ආරද්ධං.
 තත්ථ යං ලබ්භති යඤ්ච න ලබ්භති තං සබ්බං පුච්ඡාය ගහිතං. විස්සජ්ජනෙ පන යං
 න ලබ්භති, තං නත්ථීති පටික්ඛිත්තං. චතුහි සම්පයොගො, චතුහි විජ්ජයොගො;
 සභාගො විසභාගොති හි වචනතො චතුහි අරූපක්ඛන්ධෙනෙව සභාගානං
 එකසන්තානස්මිං එකක්ඛණෙ උප්පන්නානං අරූපක්ඛන්ධානංයෙව අඤ්ඤමඤ්ඤං
 සම්පයොගො ලබ්භති. රූපධම්මානං පන රූපෙන නිබ්බානෙන වා, නිබ්බානස්ස ව
 රූපෙන සද්ධිං සම්පයොගො නාම නත්ථී. තථා රූපනිබ්බානානං අරූපක්ඛන්ධෙහි,
 විසභාගා හි තෙ තෙසං. යථා ව අරූපක්ඛන්ධානං රූපනිබ්බානෙහි, එවං
 හින්තසන්තානෙහි නානාක්ඛණිකෙහි අරූපධම්මෙහිපි සද්ධිං නත්ථීයෙව. තෙපි හි
 තෙසං සන්තානක්ඛණවිසභාගතාය විසභාගායෙව. අයං පන විසභාගතා
 සඬගහට්ඨොන විරුජ්ඣිතතො සඬගහනයෙ නත්ථී. ගණනුපගමත්තඤ්ඤි
 සඬගහට්ඨො. සම්පයොගනයෙ පන අත්ථී, එකුප්පාදතාදිලක්ඛණඤ්ඤි
 සම්පයොගට්ඨොති. එවමෙත්ථ යස්ස එකධම්මෙනපි සම්පයොගලක්ඛණං න

යුජ්ඣානි, තස්ස පුච්ඡාය සචග්ගං කත්වාපි නත්ථිති පටික්ඛෙපො කතො. යස්ස විජ්ජයොගලක්ඛණං යුජ්ජති, තස්ස විජ්ජයොගො දස්සිතො. යානි පන පදානි සත්තස්ස විඤ්ඤාණධාතුස්ස එකායපි අවිජ්ජයුත්තෙ රූපෙන නිබ්බානෙන වා මිස්සකධම්මෙ දිපෙන්නි, තානි සබ්බථාපි ඉධ න යුජ්ජන්තිති න ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

“ධම්මායතනං ධම්මධාතු, දුක්ඛසච්චඤ්ච ජීවිතං;
සලායතනං නාමරූපං, චත්තාරො ව මහාභවා.

“ජාතිජරා ව මරණං, තිකෙස්වෙකුනවිසති;
ගොච්ඡකෙසු ව පඤ්ඤාස, අට්ඨ වුළුන්තරෙ පදා.

“මහන්තරෙ පන්තරස, අට්ඨාරස තතො පරෙ;
තෙවිස පදසතං එතං, සම්පයොගෙ න ලබ්භති”ති.

ධම්මායතනඤ්ඤි රූපනිබ්බානමිස්සකත්තා තස්මිං අපරියාපන්නෙන විඤ්ඤාණෙනපි න සක්කා සම්පයුත්තන්ති වත්තුං. යස්මා පනෙත්ථ වෙදනාදයො විඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා, තස්මා විජ්ජයුත්තන්තිපි න සක්කා වත්තුං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එවං සබ්බත්ථාපි එතානි න යුජ්ජන්තිති ඉධ න ගහිතානි. සෙසානි ඛන්ධාදීනි යුජ්ජන්තිති තානි ගහෙත්වා එකෙකවසෙන ව සමොධානෙන ව පඤ්ඤවිස්සජ්ජනං කතං. තෙසු පඤ්ඤෙසු, පට්ඨමෙ – එකෙනායතනෙනානි මනායතනෙන. කෙහිවිති ධම්මායතනධම්මධාතුපරියාපන්නෙහි වෙදනාසඤ්ඤාසච්චාරෙහි.

229. දුතියෙ – තිහිති පුච්ඡිතං පුච්ඡිතං යපෙත්වා සෙසෙහි. කෙහිවි සම්පයුත්තොති වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාසච්චාරෙහි. ඉතරෙපි අත්තානං යපෙත්වා ඉතරෙහි. කෙහිවි විජ්ජයුත්තොති රූපනිබ්බානෙහි. එවං සබ්බත්ථ රූපස්ස විජ්ජයොගෙ ධම්මායතනධම්මධාතුස්ස අරූපං, අරූපස්ස විජ්ජයොගෙ රූපං දට්ඨබ්බං. තතියපඤ්ඤො උත්තානත්ථොව.

231. චතුත්ථෙ – ‘කතිහි ඛන්ධෙහි’තිආදිං අවත්වා සම්පයුත්තන්ති නත්ථිති වුත්තං. තං පන ඛන්ධාදීනංයෙව වසෙන වෙදිතබ්බං. පරතොපි එවරූපෙසු පඤ්ඤෙසු එසෙව නයො. ආදිපඤ්ඤස්මිඤ්ඤි සරූපතො දස්සෙත්වා පරතො පාළි සංඛිත්තා. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බා. යත්ථ පන නාතිපාකටා භවිස්සති, තත්ථ නං පාකටං කත්වාව ගමිස්සාම.

234. සොළසහි ධාතුහිති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතු තාව අත්තානං යපෙත්වා ඡහි විඤ්ඤාණධාතුහි, දසහි ව රූපධාතුහි. සෙසාසුපි එසෙව නයො.

235. තිහි ඛන්ධෙහිති සච්චාරක්ඛන්ධං යපෙත්වා සෙසෙහි. එකාය ධාතුයානි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. සමුදයමග්ගානඤ්ඤි අඤ්ඤාය ධාතුයා සම්පයොගො නත්ථි. එකෙන ඛන්ධෙනානි සච්චාරක්ඛන්ධෙන. එකෙනායතනෙනානි

ධම්මායතනෙන. එකාය ධාතුයාති ධම්මධාතුයා. එතෙසු හි තං සච්චද්වයං කෙහිවි සම්පයුත්තං.

238. සුඛිත්ථියාදිපඤ්ඤා – තීහිති සඤ්ඤාසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණෙනි. එකාය ධාතුයාති කායවිඤ්ඤාණධාතුයා, මනෝවිඤ්ඤාණධාතුයා ව. ඡහි ධාතුහිති කායවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි.

245. රූපභවපඤ්ඤා – සබ්බෙසම්පි අරූපක්ඛන්ධානං අරූපායතනානඤ්ච අත්ථිතාය න කෙහිවිති වුත්තං. සානජිවිභාකායවිඤ්ඤාණධාතූනං පන නත්ථිතාය තීහි ධාතුහි විජ්ජයුත්තොති වුත්තං.

256. අධිමොක්ඛපඤ්ඤා – ද්විති ධාතුහිති මනෝධාතූමනෝවිඤ්ඤාණධාතුහි. පන්තරසහිති සෙසාහි දසහි රූපධාතුහි, පඤ්චහි ව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි.

257. කුසලපඤ්ඤා – කුසලෙහි චතුත්තම්පි ඛන්ධානං ගහිතත්තා සම්පයොගො පටික්ඛිත්තො.

258. වෙදනාත්තිකපඤ්ඤා – එකෙන ඛන්ධෙනාති වෙදනාක්ඛන්ධෙනෙව. පන්තරසහිති චක්ඛුසොතසානජිවිභාවිඤ්ඤාණධාතූමනෝධාතුහි වෙව රූපධාතුහි ව. එකාදසහිති කායවිඤ්ඤාණධාතුයා සද්ධිං රූපධාතුහි.

262. නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මපඤ්ඤා – පඤ්චහිති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි. අනුපාදිත්තඅනුපාදානියපඤ්ඤා – ඡහිති මනෝවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි. සචිතක්කසච්චාරපඤ්ඤා – පන්තරසහිති පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙනි සද්ධිං රූපධාතුහි. අචිතක්කච්චාරමත්තපඤ්ඤා – එකෙන ඛන්ධෙනාතිආදි සඬ්ඛාරක්ඛන්ධවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. දුතියජ්ඣානවිචාරඤ්ඤා යපෙත්වා සෙසා අචිතක්කච්චාරමත්තා නාම. පීතිං යපෙත්වා සෙසා පීතිසහගතා. තත්ථ විචාරො විචාරෙන, පීති ව පීතියා න සම්පයුත්තාති සඬ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතුසු කෙහිවි සම්පයුත්තා නාම. සොළසහිති ධම්මධාතූමනෝවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහෙව. අචිතක්කඅච්චාරපඤ්ඤා – එකාය ධාතුයාති මනෝධාතුයා. සුඛසහගතා උපෙක්ඛාසහගතා ව වෙදනාත්තිකෙ වුත්තාව. දස්සනෙනපහාතබ්බාදයො කුසලසදිසාව.

271. පරිත්තාරම්මණං විපාකධම්මසදිසං. එකාය ධාතුයාති ධම්මධාතුයා. කෙහිවිති යෙ තත්ථ පරිත්තාරම්මණා න භොන්ති, තෙහි. ධම්මධාතු පන පරිත්තාරම්මණානං ඡන්තං විත්තුජ්ජාදානං වසෙන චතුහි ඛන්ධෙහි සඬ්ගහිතත්තා පයමපටික්ඛෙපමෙව භජති. මහග්ගතාරම්මණාදයො කුසලසදිසාව.

273. අනුප්පන්තෙසු – පඤ්චහි ධාතුහිති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි. තාති හි එකන්තෙන උප්පාදිධම්මභූතානෙව, උප්පන්තකොට්ඨාසම්පි පන භජන්ති. පච්චුප්පන්තාරම්මණාදයො පරිත්තාරම්මණසදිසාව. හෙතුආදයො සමුදයසදිසාව.

සහෙතුකා වෙව න ව හෙතුපි පිතිසහගතසදිසාව. තථා පරාමාසසම්පයුත්තා.
අනුපාදින්නා අනුප්පන්නසදිසාව. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සම්පයෝගවිප්පයෝගපදවණ්ණනා.

7. සත්තමනයෝ සම්පයුත්තෙන විප්පයුත්තපදවණ්ණනා

306. ඉදානි සම්පයුත්තෙන විප්පයුත්තපදං භාජෙතුං වෙදනාක්ඛන්ධෙනාතිආදි
ආරද්ධං. තත්ත්වං උක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්ඤි වාගෙ පුච්ඡාය උද්ධට්ඨපදෙන යෙ ධම්මා
සම්පයුත්තා, තෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදිහි විප්පයෝගං පුච්ඡන්වා
විස්සජ්ජනං කතං. තං පන රූපක්ඛන්ධාදියු න යුජ්ජති. රූපක්ඛන්ධෙන හි
සම්පයුත්තා නාම නත්ථි. තස්මා තඤ්ච අඤ්ඤානි ච ඵවරූපානි පදානි ඉමස්මිං වාගෙ
න ගහිතාති. යානි පන පදානි ධම්මධාතුයා සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ විඤ්ඤාණඤ්ච
අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්ති, තානි ඉධ ගහිතාති. තෙසං ඉදමුද්දානං –

“වත්තාරො ඛන්ධායතනඤ්ච ඵකං,
ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා ධාතුපදානි සත්ත;
තයො පටිච්චා අථ ඵස්සසත්තකං,
තිකෙ තයො සත්ත මහන්තරෙ ව.

“ඵකං සවිතක්කං, සවිචාරමෙකං;
යුත්තං උපෙක්ඛාය ච ඵකමෙවා” ති.

පරියොසානෙ – ඛන්ධා චතුරොතිආදිනාපි අයමෙවත්ථො සඬගහිතො. තත්ථ
යානි පදානි සදිසවිස්සජ්ජනානි, තානි උප්පට්ඨපාටියාපි සමොධානෙන්වා තත්ථ
වෙදනාක්ඛන්ධාදිකා පඤ්භා කතා. තෙසු ඵවං ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො.
වෙදනාක්ඛන්ධාදිපඤ්භෙ තාව – ඵකෙනාති මනායතනෙන. සත්තහීති
විඤ්ඤාණධාතුහි. කෙහිචීති ධම්මායතනෙ වෙදනාදීහි. විඤ්ඤාණධාතුපඤ්භෙ – තෙ
ධම්මා න කෙහිචීති තෙ පුච්ඡාය උද්ධට්ඨපදං විඤ්ඤාණධාතුං යපෙන්වා සෙසා ඡ
විඤ්ඤාණධාතුධම්මා, රූපං, නිබ්බානඤ්ච. තෙහි සබ්බෙසං ඛන්ධායතනානං
සඬගහිතත්තා න කෙහිචි ඛන්ධෙහි ආයතනෙහි වා විප්පයුත්තා. ඵකාය ධාතුයාති යා
යා පුච්ඡාය උද්ධට්ඨා හොති තාය තාය.

309. උපෙක්ඛන්ද්‍රියපඤ්භෙ – පඤ්චහීති උපෙක්ඛාසම්පයුත්තාහි
චක්ඛුචිඤ්ඤාණධාතුආදීහි. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ පුච්ඡාය උද්ධට්ඨපදෙනෙව
සද්ධිං විප්පයුත්තානං වසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සම්පයුත්තෙන විප්පයුත්තපදවණ්ණනා.

8. අට්ඨමනයෝ විප්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදවණ්ණනා

317. ඉදානි විජ්ජයුත්තෙන සම්පයුත්තපදං භාජෙතුං රූපක්ඛන්ධෙනාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ සබ්බාපි පුච්ඡා මොසපුච්ඡාව. රූපක්ඛන්ධෙන හි විජ්ජයුත්තා නාම චත්තාරො ඛන්ධා, තෙසං අඤ්ඤාසංඝාතො සම්පයොගො නත්ථි. වෙදනාක්ඛන්ධෙන විජ්ජයුත්තං රූපං නිබ්බානඤ්ච, තස්ස ච කෙනචි සම්පයොගො නත්ථි. එවං සබ්බපදෙසු. විජ්ජයුත්තානං පන සම්පයොගාහාවො වෙදිතබ්බො. ඉති පුච්ඡාය මොසත්තා සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු නත්ථි නත්ථි ඉච්චෙව චුත්තන්ති.

විජ්ජයුත්තෙන සම්පයුත්තපදවණ්ණනා.

9. නවමනයො සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදවණ්ණනා

319. ඉදානි සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදං භාජෙතුං වෙදනාක්ඛන්ධෙනාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං ඛන්ධාදිවසෙන සම්පයුත්තං, පුන තස්සෙව ඛන්ධාදීහි සම්පයොගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං රූපෙන වා රූපමිස්සකෙන වා සබ්බරූපක්ඛන්ධසඬගාහකෙන වා පදෙහි සද්ධිං න යුජ්ජති. රූපෙන හි රූපමිස්සකෙන වා අඤ්ඤාසංඝාතො සම්පයොගො නත්ථි. සබ්බරූපක්ඛන්ධසඬගාහකෙන සබ්බෙසං සම්පයොගාරහානං ඛන්ධාදීනං ගහිතත්තා අඤ්ඤාසංඝාතො නත්ථි, යං තෙන සහ සම්පයොගං ගච්ඡෙය්‍ය. තස්මා තථාරූපානි පදානි ඉධ න ගහිතානි. යානි පන පදානි රූපෙන අසම්මිස්සං අරූපකදෙසං දිපෙන්නි, තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං -

“අරූපක්ඛන්ධා චත්තාරො, මනායතනමෙව ච;
විඤ්ඤාණධාතුයො සත්ත, ද්වෙ සච්චා චුද්දසින්ද්‍රියා.

“පච්චයෙ ද්වාදස පදා, තතො උපරි සොළස;
තිකෙසු අට්ඨ ගොච්ඡකෙ, තෙචත්තාලීසමෙව ච.

“මහත්තරදුකෙ සත්ත, පදා පිට්ඨිදුකෙසු ඡ;
නවමස්ස පදස්සෙන, නිද්දෙසෙ සඬගහං ගතා”ති.

සබ්බපඤ්ඤෙසු පන යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධටා, තෙ යෙහි සම්පයුත්තා භොන්ති, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවෙදො වෙදිතබ්බො. වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි ඉතරෙ තයො ඛන්ධා සම්පයුත්තා, පුන තෙහි වෙදනාක්ඛන්ධො සම්පයුත්තො. සො තෙහි සඤ්ඤාදීහි තීහි ඛන්ධෙහි, එකෙන මනායතනෙන, සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි, එකස්මිං ධම්මායතනෙන, ධම්මධාතුයා ච, කෙහිචි සඤ්ඤාසංඝාතොරහෙව සම්පයුත්තො. එසෙව නයො සබ්බත්ථාති.

සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදවණ්ණනා.

10. දසමනයො විජ්ජයුත්තෙන විජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා

353. ඉදානි විජ්ජයුත්තෙන විජ්ජයුත්තපදං භාජෙතුං රූපක්ඛන්ධෙනාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ සම්පයොගවිජ්ජයොගපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධාදයො ධම්මා උද්ධටා, සබ්බප්පච්ඡාසු තෙයෙව උද්ධටා. සදිසවිස්සජ්ජනානං පන එකතො ගහිතත්තා පදානි අඤ්ඤාය පටිපාටියා ආගතානි. තත්ථ යං පදං පුච්ඡාය උද්ධටං, තං යෙහි ධම්මෙහි විජ්ජයුත්තං, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො. රූපක්ඛන්ධෙන හි වෙදනාදයො විජ්ජයුත්තා, තෙහි ච රූපක්ඛන්ධො විජ්ජයුත්තො. නිබ්බානං පන සුබ්බමරූපගතිකමෙව. සො රූපක්ඛන්ධො චතුහි ඛන්ධෙහි, එකෙන මනායතනෙන සත්තහි විඤ්ඤාණධාතුහි, ධම්මායතනධම්මධාතුසු, කෙහිවි වෙදනාදීහි ධම්මෙහෙව විජ්ජයුත්තො. එසෙව නයො සබ්බත්ථාති.

විජ්ජයුත්තෙන විජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා.

11. එකාදසමනයො සඬගහිතෙන සම්පයුත්ත විජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා

409. ඉදානි සඬගහිතෙන සම්පයුත්ත විජ්ජයුත්තපදං භාජෙතුං සමුදයසච්චෙනාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ සඬගහිතෙන සඬගහිතපදනිද්දෙසෙ සමුදයසච්චාදයොව ධම්මා උද්ධටා, සබ්බප්පච්ඡාසු තෙයෙව උද්ධටා. සදිසවිස්සජ්ජනානං පන එකතො ගහිතත්තා පදානි අඤ්ඤාය පටිපාටියා ආගතානි. තත්ථ යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධටපදෙන ඛන්ධාදිසඬගහෙන සඬගහිතා, තෙසං යෙහි සම්පයොගො වා විජ්ජයොගො වා භොති, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො.

තත්ත්වං නයො – සමුදයසච්චෙන තාව සඬබාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා ධම්මා ඛන්ධාදිසඬගහෙන සඬගහිතා. තෙ ච සෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි, එකෙන මනායතනෙන, සත්තහි විඤ්ඤාණධාතුහි, සඬබාරක්ඛන්ධෙ ධම්මායතනධම්මධාතුසු ච යිපෙත්වා තණ්හං සෙසෙහි සම්පයුත්තත්තා කෙහිවි සම්පයුත්තා නාම. එකෙන පන රූපක්ඛන්ධෙන, දසහි රූපායතනෙහි, රූපධාතුහි ච විජ්ජයුත්තා, එකස්මිං ධම්මායතනෙ ධම්මධාතුයා ච, රූපනිබ්බානෙහි විජ්ජයුත්තත්තා කෙහිවි විජ්ජයුත්තා නාම. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සඬගහිතෙන සම්පයුත්ත විජ්ජයුත්තපදවණ්ණනා.

12. ද්වාදසමනයො සම්පයුත්තෙන සඬගහිතා සඬගහිතපදවණ්ණනා

417. ඉදානි සම්පයුත්තෙන සඬගහිතා සඬගහිතපදං භාජෙතුං වෙදනාක්ඛන්ධෙනාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො ධම්මා උද්ධටා, සබ්බප්පච්ඡාසු තෙයෙව උද්ධටා. තත්ථ යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධටපදෙන සම්පයුත්තා, තෙසං යෙහි සඬගහො වා අසඬගහො වා භොති, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධො හි සඤ්ඤාදීහි සම්පයුත්තො. තෙ සඤ්ඤාදයො තීහි සඤ්ඤාදික්ඛන්ධෙහි, ද්විති ධම්මායතනමනායතනෙනි, ධම්මධාතුයා වෙව, සත්තහි ව විඤ්ඤාණධාතූහිති අට්ඨහි ධාතූහි සඬගහිතා, සෙසාහි ඛන්ධායතනධාතූහි අසඬගහිතා. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සම්පයුත්තෙන සඬගහිතා සඬගහිතපදවණ්ණනා.

13. තෙරසමනයො අසඬගහිතෙන සම්පයුත්ත විජ්ජයුත්ත පදවණ්ණනා

448. ඉදානි අසඬගහිතෙන සම්පයුත්ත විජ්ජයුත්ත පදං භාජෙතුං

රූපක්ඛන්ධෙනාති ආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ පඤ්චමෙ අසඬගහිතෙන අසඬගහිතපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධෙන සදිසපඤ්ඤා ධම්මා, යෙ ව අරූපභවෙන සදිසා, තෙයෙව උද්ධවා. සෙසා පන න රුහන්තීති න උද්ධවා. වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි ඛන්ධාදිවසෙන පන රූපාරූපධම්මා අසඬගහිතා භොන්ති. තෙසඤ්ච සම්පයොගො නාම නත්ථි. තස්මා යානි පදානි රුහන්ති, තානෙව සදිසවිස්සජ්ජනෙනි සද්ධිං සමොධානෙන්වා උද්ධවන්ති. තත්ථ යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධට්ඨමිමෙහි ඛන්ධාදිවසෙන අසඬගහිතා, තෙ යෙහි සම්පයුත්තා ව විජ්ජයුත්තා ව, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන තාව විඤ්ඤාණමෙව තීහි සඬගහෙහි අසඬගහිතං. තං වෙදනාදීහි තීහි ඛන්ධෙහි, ධම්මායතනධම්මධාතුසු ව වෙදනාදීභෙව සම්පයුත්තං. එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන, දසහි රූපායතනරූපධාතූහි, ධම්මායතනධම්මධාතුසු ව රූපනිබ්බානධම්මෙහි විජ්ජයුත්තං. තං සන්ධාය තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහිති ආදි වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

අසඬගහිතෙන සම්පයුත්ත විජ්ජයුත්ත පදවණ්ණනා.

14. වුද්දසමනයො විජ්ජයුත්තෙන සඬගහිතා සඬගහිත පදවණ්ණනා

456. ඉදානි විජ්ජයුත්තෙන සඬගහිතා සඬගහිත පදං භාජෙතුං

රූපක්ඛන්ධෙනාති ආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙසං පදානං විජ්ජයොගො න රුහති, තානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. කානි පන තානීති? ධම්මායතනාදීනි. ධම්මායතනස්ස හි ඛන්ධාදීසු එකෙනාපි විජ්ජයොගො න රුහති. ධම්මධාතු ආදීසුපි එසෙව නයො. තෙසං ඉදමුද්දානං –

“ධම්මායතනං ධම්මධාතු, ජීවිතින්ද්‍රියමෙව ව;
නාමරූපපදඤ්චෙව, සලායතනමෙව ව.

“ජාතිආදිත්තයං එකං, පදං වීසතිමෙ තිකෙ;
තිකාවසානිකං එකං, සත්ත වුළුත්තරෙ පදා.

“දෙසව ගොවිජකෙ හොන්නි, මහන්තරම්හි වුද්දස;
ජ පදානි තතො උද්ධං සබ්බානිපි සමාසතො;
පදානි ච න ලබ්හන්ති, චත්තාලීසඤ්ච සත්ත වා”ති.

පරියොසානෙ ච – ධම්මායතනං ධම්මධාතුනි ගාථාපි ඉමමෙවත්ථං දීපෙනුං
වුත්තා. ඉමානි පන යපෙත්වා සෙසානි සබ්බානිපි ලබ්හන්ති. තෙසු ඛන්ධාදිවිභාගො
වුත්තනායානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බොති.

විජ්ජයුත්තෙනසඬගහිතාසඬගහිතපදවණ්ණනා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ච –

ධාතුජ්ජහෙදකුසලො, යං ධාතුකථං තථාගතො ආහ;
තස්සා නයමුඛහෙද-ජ්ජකාසනං නිට්ඨිතං හොති.

ඉමිනා නයමුඛහෙද-ජ්ජකාසනෙන හි විභාවිනා සක්කා;
ඤාතුං සබ්බෙපි නයා, සඬබ්බෙපකථාව ඉති වුත්තා.

එකෙකස්ස පන සවෙ, පදස්ස විත්ථාරමෙව භාසෙය්‍යං;
චචනඤ්ච අතිවිය බහුං, භවෙය්‍ය අත්ථො ච අවිසෙසො.

ඉති ඌනභාණුවාරද්වයාය, යං තන්තියා මයා එතං;
කුරුනා පත්තං පුඤ්ඤං, සුඛාය තං හොතු ලොකස්සාති.

ධාතුකථා-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පුග්ගලපඤ්ඤත්ති-අට්ඨකථා

නිපුණත්ථං පකරණං, ධාතුහෙදජ්ජකාසනො;
සත්ථා ධාතුකථං නාම, දෙසයිත්වා සුරාලයෙ.

අනන්තරං තස්ස ජිනො, පඤ්ඤත්තිහෙදදීපනං;
ආහ පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං, යං ලොකෙ අග්ගපුග්ගලො.

තස්සා සංවණ්ණනොකාසො, යස්මා දානි උපාගතො;

තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුභාථ සමාහිතාති.

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. ඡ පඤ්ඤත්තියො – ඛන්ධපඤ්ඤත්ති...පෙ.... පුග්ගලපඤ්ඤත්තීති අයං තාව පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා උද්දෙසො. තත්ථ ඡාති ගණනපරිච්ඡේදො. තෙන යෙ ධම්මෙ ඉධ පඤ්ඤාපෙතුකාමො තෙසං ගණනවසෙන සංඛෙපතො පඤ්ඤත්තිපරිච්ඡේදං දස්සෙති. පඤ්ඤත්තියොති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. තත්ථ “ආවික්ඛති දෙසෙති පඤ්ඤාපෙති පටිඨපෙති”ති (සං. නි. 2.20) ආගතට්ඨානෙ පඤ්ඤාපනා දස්සනා පකාසනා පඤ්ඤත්ති නාම. “සුපඤ්ඤත්තං මඤ්චපීඨ”න්ති (පාරා. 269) ආගතට්ඨානෙ යපනා නික්ඛිපනා පඤ්ඤත්ති නාම. ඉධ උභයමිති වට්ටති. ඡ පඤ්ඤත්තියොති හි ඡ පඤ්ඤාපනා, ඡ දස්සනා පකාසනාතිපි; ඡ යපනා නික්ඛිපනාතිපි ඉධ අධිස්ථෙතමෙව. නාමපඤ්ඤත්ති හි තෙ තෙ ධම්මෙ දස්සෙතිපි, තෙන තෙන කොට්ඨාසෙන යපෙතිපි.

ඛන්ධපඤ්ඤත්තීතිආදි පන සංඛෙපතො තාසං පඤ්ඤත්තිනං සරූපදස්සනං. තත්ථ ඛන්ධානං ‘ඛන්ධා’ති පඤ්ඤාපනා දස්සනා පකාසනා යපනා නික්ඛිපනා ඛන්ධපඤ්ඤත්ති නාම. ආයතනානං ආයතනානීති, ධාතුනං ධාතුයොති, සච්චානං සච්චානීති, ඉන්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියානීති, පුග්ගලානං පුග්ගලාති පඤ්ඤාපනා දස්සනා පකාසනා යපනා නික්ඛිපනා පුග්ගලපඤ්ඤත්ති නාම.

පාළිමුත්තකෙන පන අට්ඨකථානයෙන අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො – විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. තත්ථ කුසලාකුසලස්සෙව සච්චිකට්ඨපරමත්ථවසෙන විජ්ජමානස්ස සතො සම්භූතස්ස ධම්මස්ස පඤ්ඤාපනා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. තථා අවිජ්ජමානස්ස ලොකනිරුත්තිමත්තසිද්ධස්ස ඉත්ථිපුරිසාදිකස්ස පඤ්ඤාපනා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. සබ්බාකාරෙනපි අනුපලබ්භනෙය්‍යස්ස වාචාවත්ථුමත්තස්සෙව පඤ්චමසච්චාදිකස්ස තිත්ථියානං අණුපකතිපුරිසාදිකස්ස වා පඤ්ඤාපනාපි අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව. සා පන සාසනාවචරා න භොතීති ඉධ න ගහිතා. ඉති ඉමෙසං විජ්ජමානාවිජ්ජමානානං විකප්පනවසෙන සෙසා වෙදිතබ්බා. ‘තෙවිජ්ජො’, ‘ඡළහිඤ්ඤො’තිආදීසු හි තිස්සො විජ්ජා ඡ අහිඤ්ඤා ව විජ්ජමානා, පුග්ගලො අවිජ්ජමානො. තස්මා තිස්සො විජ්ජා අස්සාති තෙවිජ්ජො, ඡ අහිඤ්ඤා අස්සාති ඡළහිඤ්ඤොති එවං විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො එවරූපා විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. ‘ඉත්ථිරූපං’, ‘පුරිසරූප’න්තිආදීසු පන ඉත්ථිපුරිසා අවිජ්ජමානා, රූපං විජ්ජමානං. තස්මා ඉත්ථියා රූපං ඉත්ථිරූපං, පුරිසස්ස රූපං පුරිසරූපන්ති එවං අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො එවරූපා අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. වක්ඛුසම්ඵස්සො, සොතසම්ඵස්සොතිආදීසු වක්ඛුසොතාදයොපි ඵස්සොපි විජ්ජමානොයෙව. තස්මා වක්ඛුමිහි සම්ඵස්සො, වක්ඛුතො ජාතො සම්ඵස්සො,

වක්ඛුස්ස වා ඵලභූතො සම්ඵස්සො වක්ඛුසම්ඵස්සොති ඵවං විජ්ජමානෙන විජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො ඵවරූපා විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. ඛත්තියපුත්තො, බ්‍රාහ්මණපුත්තො, සෙට්ඨිපුත්තොතිආදීසු ඛත්තියාදයොපි අවිජ්ජමානා, පුත්තොපි. තස්මා ඛත්තියස්ස පුත්තො ඛත්තියපුත්තොති ඵවං අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො ඵවරූපා අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. තාසු ඉමස්මිං පකරණෙ පුරිමා තිස්සොව පඤ්ඤත්තියො ලබ්භන්ති. ‘ඛන්ධපඤ්ඤත්ති...පෙ.... ඉන්ද්‍රියපඤ්ඤත්ති’ ති ඉමස්මිඤ්ඤි යානෙ විජ්ජමානස්සෙව පඤ්ඤාපිතත්තා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති ලබ්භති. ‘පුග්ගලපඤ්ඤත්ති’ ති පදෙ අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. පරතො පන ‘තෙවිජ්ජො’, ‘ඡළභිඤ්ඤො’ තිආදීසු විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති ලබ්භතිති.

අට්ඨකථාමුත්තකෙන පන ආචරියනයෙන අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො – උපාදාපඤ්ඤත්ති, උපනිධාපඤ්ඤත්ති, සමොධානපඤ්ඤත්ති, උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති, තජ්ජාපඤ්ඤත්ති, සන්තතිපඤ්ඤත්තිති. තත්ථ යො රූපවෙදනාදීහි ඵකත්තෙන වා අඤ්ඤත්තෙන වා රූපවෙදනාදයො විය සවිචිකට්ඨපරමත්ථෙත අනුපලඛිතසභාවොපි රූපවෙදනාදිහෙදෙ ඛන්ධෙ උපාදාය නිස්සාය කාරණං කත්වා සම්මතො සත්තො. තානි තානි අභිගානි උපාදාය රථො ගෙහං මුට්ඨි උද්ධනන්ති ව; තෙ තෙයෙව රූපාදයො උපාදාය සටො පටො; චන්දසුරියපරිවත්තාදයො උපාදාය කාලො, දිසා; තං තං භූතනිමිත්තඤ්ඤෙව භාවනානිසංසඤ්ඤෙව උපාදාය නිස්සාය කාරණං කත්වා සම්මතං තෙන තෙනාකාරෙන උපට්ඨිතං උග්ගහනිමිත්තං පටිභාගනිමිත්තන්ති අයං ඵවරූපා උපාදාපඤ්ඤත්ති නාම. පඤ්ඤාපෙතඛිට්ඨෙත වෙසා පඤ්ඤත්ති නාම, න පඤ්ඤාපනට්ඨෙත. යා පන තස්සත්ථස්ස පඤ්ඤාපනා, අයං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව.

යා පට්ඨකථායාදීනි උපනිධාය දුතියං තතියන්තිආදිකා, අඤ්ඤමඤ්ඤඤෙව උපනිධාය දීඝං රස්සං, දුරං, සන්තිකන්තිආදිකා පඤ්ඤාපනා; අයං උපනිධාපඤ්ඤත්ති නාම. අපිවෙසා උපනිධාපඤ්ඤත්ති – තදඤ්ඤාපෙක්ඛුපනිධා, හත්ථගතුපනිධා, සම්පයුත්තූපනිධා, සමාරොපිතුපනිධා, අවිදුරගතුපනිධා, පටිභාගුපනිධා, තඛ්ඛහුලුපනිධා, තඛ්ඛිසිට්ඨුපනිධාතිආදිනා හෙදෙන අනෙකජ්ජකාරා.

තත්ථ දුතියං තතියන්තිආදිකාව තදඤ්ඤං අපෙක්ඛිත්වා චුත්තතාය තදඤ්ඤාපෙක්ඛුපනිධා නාම. ඡත්තපාණි, සත්ථපාණිතිආදිකා හත්ථගතං උපනිධාය චුත්තතාය හත්ථගතුපනිධා නාම. කුණ්ඩලී, සිඛරී, කිරිටිතිආදිකා සම්පයුත්තං උපනිධාය චුත්තතාය සම්පයුත්තූපනිධා නාම. ධඤ්ඤසකට්ඨං, සජ්ජිකුම්භොතිආදිකා සමාරොපිතං උපනිධාය චුත්තතාය සමාරොපිතුපනිධා නාම. ඉන්ද්‍රියාලගුහා, පියභිගුගුහා, සෙරිසකන්තිආදිකා අවිදුරගතං උපනිධාය චුත්තතාය අවිදුරගතුපනිධා නාම. සුවණ්ණවණ්ණො, උසහගාමීතිආදිකා පටිභාගං උපනිධාය චුත්තතාය පටිභාගුපනිධා නාම. පදුමස්සරො, බ්‍රාහ්මණගාමොතිආදිකා තඛ්ඛහුලං උපනිධාය

වුත්තතාය තබ්බහුපුපනිධා නාම. මණ්ඩකං, වජිරකටකන්තිආදිකා තබ්බිසිට්ඨං උපනිධාය වුත්තතාය තබ්බිසිට්ඨපනිධා නාම.

යා පන තෙසං තෙසං සමොධානමපෙක්ඛිත්වා තිදණ්ඩං, අට්ඨපදං, ධඤ්ඤරාසි, පුප්ඵරාසිතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං සමොධානපඤ්ඤත්ති නාම. යා පුරිමස්ස පුරිමස්ස උපනික්ඛිපිත්වා ද්වෙ, තිණි, වත්තාරිතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති නාම. යා තං තං ධම්මසභාවං අපෙක්ඛිත්වා පටථී, තෙජො, කක්ඛලතා, උණ්භතාතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං තප්පාපඤ්ඤත්ති නාම. යා පන සන්තතිවිච්ඡෙදාභාවං අපෙක්ඛිත්වා ආසිතිකො, නාවුතිකොතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං සන්තතිපඤ්ඤත්ති නාම. එතාසු පන තප්පාපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව. සෙසා අවිජ්ජමානපක්ඛඤ්චෙව, අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපක්ඛඤ්ච භජන්ති.

අට්ඨකථාමුත්තකෙන ආවරියනයෙනෙව අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො – කිච්චපඤ්ඤත්ති, සණ්ඨානපඤ්ඤත්ති, ලිඛිතපඤ්ඤත්ති, භූමිපඤ්ඤත්ති, පච්චත්තපඤ්ඤත්ති, අසඬ්ඛතපඤ්ඤත්ති. තත්ථ භාණකො, ධම්මකථිකොතිආදිකා කිච්චවසෙන පඤ්ඤාපනා කිච්චපඤ්ඤත්ති නාම. කිසො, ථූලො, පරිමණ්ඩලො, චතුරස්සොතිආදිකා සණ්ඨානවසෙන පඤ්ඤාපනා සණ්ඨානපඤ්ඤත්ති නාම. ඉත්ථී, පුරිසොතිආදිකා ලිඛිතවසෙන පඤ්ඤාපනා ලිඛිතපඤ්ඤත්ති නාම. කාමාවචරා, රූපාවචරා, අරූපාවචරා, කොසලකා, මාධුරාතිආදිකා භූමිවසෙන පඤ්ඤාපනා භූමිපඤ්ඤත්ති නාම. තිස්සො, නාගො, සුමනොතිආදිකා පච්චත්තනාමකරණමත්තවසෙන පඤ්ඤාපනා පච්චත්තපඤ්ඤත්ති නාම. නිරොධො, නිබ්බානන්තිආදිකා අසඬ්ඛතධම්මස්ස පඤ්ඤාපනා අසඬ්ඛතපඤ්ඤත්ති නාම. තත්ථ එකච්චා භූමිපඤ්ඤත්ති අසඬ්ඛතපඤ්ඤත්ති ව විජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව, කිච්චපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපක්ඛං භජති. සෙසා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියො නාම.

2. ඉදානි යාසං පඤ්ඤත්තිනං උද්දෙසවාරෙ සඬ්ඛෙපතො සරූපදස්සනං කතං, සඬ්ඛෙපතොයෙව තාව තාසං වත්ථුං විභජිත්වා දස්සනවසෙන තා දස්සෙතුං කිත්තාවතාතිආදිමාහ. තත්ථ පුච්ඡාය තාව එවමත්ථො වෙදිතබ්බො – යා අයං බන්ධානං ‘බන්ධා’ති පඤ්ඤාපනා, දස්සනා, යපනා, සා කිත්තකෙන භොතිති කථෙතුකමාසාපුච්ඡා. පරතො කිත්තාවතා ආයතනානන්තිආදීසුපි එසෙව නයො. විස්සජ්ජනෙපි එවමත්ථො වෙදිතබ්බො – යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඬ්ඛෙපතො පඤ්චක්ඛන්ධාති වා පහෙදතො “රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො” ති වා; තත්ථාපි රූපක්ඛන්ධො කාමාවචරො, සෙසා චතුර්භූමිකාති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං භොති; එත්තකෙන බන්ධානං ‘බන්ධා’ති පඤ්ඤත්ති භොති.

3. තථා යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඬ්ඛෙපතො ද්වාදසායතනානීති වා, පහෙදතො “චක්ඛායතනං...පෙ.... ධම්මායතන”න්ති වා; තත්ථාපි දසායතනා

කාමාවචරා, ද්වායතනා චතුභූමිකාති වා, එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන ආයතනානං ආයතනානීති පඤ්ඤත්ති හොති.

4. යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඨබ්බෙපතො අට්ඨාරස ධාතුයොති වා, පභෙදතො “චක්ඛුධාතු...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණධාතු” ති වා; තත්වාපි සොළස ධාතුයො කාමාවචරා, ද්වෙ ධාතුයො චතුභූමිකාති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන ධාතුනං ධාතුති පඤ්ඤත්ති හොති.

5. යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඨබ්බෙපතො චත්තාරි සච්චානීති වා, පභෙදතො “දුක්ඛසච්චං...පෙ.... නිරොධසච්ච” ති වා; තත්වාපි ද්වෙ සච්චා ලොකියා, ද්වෙ සච්චා ලොකුත්තරාති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන සච්චානං ‘සච්චානී’ ති පඤ්ඤත්ති හොති.

6. යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඨබ්බෙපතො ඛාවිසතින්ද්‍රියානීති වා, පභෙදතො “චක්ඛුන්ද්රියං...පෙ.... අඤ්ඤාතාවින්ද්රිය” ති වා; තත්වාපි දසින්ද්‍රියානි කාමාවචරානි, නවින්ද්‍රියානි මිස්සකානි, තිණි ඉන්ද්‍රියානි ලොකුත්තරානීති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන ඉන්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියානීති පඤ්ඤත්ති හොති. එත්තාවතා සඨබ්බෙපතො චත්ථං විහජිත්වා දස්සනවසෙන පඤ්ච පඤ්ඤත්තියො දස්සිතා හොත්ති.

7. ඉදානි විත්ථාරතො චත්ථං විහජිත්වා දස්සනවසෙන පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං දස්සෙතුං සමයවිමුත්තො අසමයවිමුත්තොතිආදිමාහ. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි තිලෙ විසාරයමානෙන විය, වාකෙ භීරයමානෙන විය ව, හෙට්ඨා විහඬගජ්ජකරණෙ ඉමාසං පඤ්චන්තං පඤ්ඤත්තීතං චත්ථභූතා ඛන්ධාදයො නිජ්ජදෙසෙන කථිතාති තෙන තෙ ඉධ එකදෙසෙනෙව කථෙසි. ඡට්ඨා පුග්ගලපඤ්ඤත්ති හෙට්ඨා අකථිතාව. ඉධාපි උද්දෙසවාරෙ එකදෙසෙනෙව කථිතා; තස්මා තං විත්ථාරතො කථෙතුකාමො සමයවිමුත්තො අසමයවිමුත්තොති එකකතො පට්ඨාය යාව දසකා මාතිකං යපෙසිති.

මාතිකාවණ්ණනා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

1. ඉදානි යථායපිතං මාතිකං ආදිතො පට්ඨාය විහජිත්වා දස්සෙතුං – කතමො ව පුග්ගලො සමයවිමුත්තොතිආදිමාහ. තත්ථ ඉධානි ඉමස්මිං සත්තලොකෙ. එකච්චො පුග්ගලොති එකො පුග්ගලො. කාලෙන කාලන්ති එත්ථ භුම්මවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. එකෙකස්මිං කාලෙති වුත්තං හොති. සමයෙන සමයන්ති ඉදං පුරිමස්සෙව වෙච්චනං. අට්ඨ විමොක්ඛෙති රූපාවචරාරූපාවචරඅට්ඨසමාපත්තියො. තාසඤ්චි පච්චනීකධම්මෙහි විමුච්චනතො විමොක්ඛොති නාමං. කායෙනාති

අට්ඨසමාපත්තිලාභී ඛණ්ඩාසංචාරී තෙන නාමකායෙන චුඡිත්වා විහරතිති වත්තුං වට්ඨති. තස්ස පන අපරික්ඛණ්ඩාසංචාරී නාම නත්ථි, තස්මා සොපි න ගහිතො. සමයවිමුක්තොති පන තිණ්ණං සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමීනංයෙවෙනං නාමන්ති වෙදිතබ්බං.

2. අසමයවිමුක්තනිද්දෙසෙ – පුරිමසදිසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අසමයවිමුක්තොති පනෙත්ථ සුක්ඛවිපස්සකඛණ්ඩාසංචාරීනං නාමං. සුක්ඛවිපස්සකා පන සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමීනො අට්ඨසමාපත්තිලාභීනො ව ඛණ්ඩාසංචාරී පුට්ඨජනා ව ඉමස්මිං දුකෙ න ලබ්භන්ති, දුකමුත්තකපුග්ගලා නාම භොන්ති. තස්මා සත්ථා අත්තනො බුද්ධසුබුද්ධතාය හෙට්ඨා ගහිතෙ ව අග්ගහිතෙ ව සඬකඩ්ඪිත්වා සද්ධිං පිට්ඨිවට්ඨකෙහි තන්ති. ආරොපෙත්තො සබ්බෙහි අරියපුග්ගලාතිආදිමාහ. තත්ථ අරියෙ විමොක්ඛෙහි කිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියෙහි සඬං ගතෙ ලොකුත්තරවිමොක්ඛෙ. ඉදං වුත්තං භොති – බාහිරානඤ්ඤි අට්ඨන්තං සමාපත්තිනං සමාපජ්ජන්තස්ස සමයොපි අත්ථි අසමයොපි. මග්ගවිමොක්ඛෙන විමුච්චනස්ස සමයො වා අසමයො වා නත්ථි. යස්ස සද්ධා බලවති, විපස්සනා ව ආරද්ධා, තස්ස ගච්ඡන්තස්ස තිට්ඨන්තස්ස නිසීදන්තස්ස නිපජ්ජන්තස්ස බාදන්තස්ස භුඤ්ජන්තස්ස මග්ගඵලපට්ඨෙවො නාම න භොතිති නත්ථි. ඉති මග්ගවිමොක්ඛෙන විමුච්චනස්ස සමයො වා අසමයො වා නත්ථිති හෙට්ඨා ගහිතෙ ව අග්ගහිතෙ ව සඬකඩ්ඪිත්වා ඉමං පිට්ඨිවට්ඨකං තන්ති. ආරොපෙසි ධම්මරාජා. සමාපත්තිලාභී පුට්ඨජනො ඉමායපි තත්තියා අග්ගහිතොව. භජාපියමානො පන සමාපත්තිවික්ඛම්භිතානං කිලෙසානං වසෙන සමයවිමුක්තභාවං භජෙය්‍ය.

3. කුප්පධම්මාකුප්පධම්මනිද්දෙසෙසු – යස්ස අධිගතො සමාපත්තිධම්මො කුප්පති නස්සති, සො කුප්පධම්මො. රූපසහගතානන්ති රූපනිමිත්තසඬ්ඛාතෙන රූපෙන සහගතානං. තෙන සද්ධිං පවත්තානං න විනා රූපාරම්මණානං චතුත්තං රූපාවචරජ්ඣානානන්ති අත්ථො. අරූපසහගතානන්ති රූපතො අඤ්ඤං, න රූපන්ති අරූපං. අරූපෙන සහගතානං තෙන සද්ධිං පවත්තානං න විනා අරූපාරම්මණානං චතුත්තං අරූපාවචරජ්ඣානානන්ති අත්ථො. න නිකාමලාභීති පඤ්චභාකාරෙහි අවිණ්ණවසිතාය ඉච්ඡිතාකාරෙන අලද්ධත්තා න නිකාමලාභී. අප්පගුණසමාපත්තිකොති අත්ථො. න අකිච්ඡලාභීති කිච්ඡලාභී දුක්ඛලාභී. යො ආගමනම්හි කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙත්තො උපවාරං පාපෙත්තො අප්පනං පාපෙත්තො චිත්තමඤ්ජුසං ලභන්තො දුක්ඛෙන කිච්ඡෙන සසඬ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කිලමන්තො තං සම්පදං පාපුණ්තුං සක්කොති, සො න අකිච්ඡලාභී නාම. න අකසිරලාභීති අවිපුලලාභී. සමාපත්තිං අප්පෙත්වා අද්ධානං ඵරිතුං න සක්කොති. එකං ද්වෙ චිත්තවාරෙ වත්තෙත්වා සහසාව වුට්ඨාතීති අත්ථො.

යත්ථිච්ඡකන්ති යස්මිං ඔකාසෙ සමාපත්තිං අප්පෙත්වා නිසීදිතුං ඉච්ඡති. යදිච්ඡකන්ති කසිණජ්ඣානං වා ආනාපානජ්ඣානං වා බ්‍රහ්මවිහාරජ්ඣානං වා අසුභජ්ඣානං වාති යං යං සමාපත්තිං අප්පෙත්වා නිසීදිතුං ඉච්ඡති. යාවතිච්ඡකන්ති අද්ධානපරිච්ඡෙදෙන යත්තකං කාලං ඉච්ඡති. ඉදං වුත්තං භොති – යත්ථ යත්ථ යං

යං සමාපත්තිං යත්තකං අද්ධානං සමාපජ්ජිතුම්පි වුට්ඨාතුම්පි ඉච්ඡති, තත්ථ තත්ථ තං තං සමාපත්තිං තත්තකං අද්ධානං සමාපජ්ජිතුම්පි වුට්ඨාතුම්පි න සක්කොති. චන්දං වා සූරියං වා උල්ලොකෙත්වා ‘ඉමස්මිං චන්දෙ වා සූරියෙ වා එත්තකං යානං ගතෙ වුට්ඨහිස්සාමි’ති පරිච්ඡින්නදිත්වා ඤානං සමාපන්නො යථාපරිච්ඡේදෙන වුට්ඨාතුං න සක්කොති, අන්තරාව වුට්ඨාති; සමාපත්තියා අප්පගුණතායාති.

පමාදමාගම්මාති පමාදං පටිච්ච. අයං වුවිච්ඡිති අයං එවංවිධො පුග්ගලො කුප්පධම්මොති වුවිච්ඡිති. ඉදං පන අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො පුපුජ්ජනස්ස සොනාපන්නස්ස සකදාගාමිනොති තිණ්ණං පුග්ගලානං නාමං. එතෙසඤ්භි සමාධිපාරිඛන්ධකා විපස්සනාපාරිඛන්ධකා ච ධම්මා න සුවික්ඛම්භිතා, න සුවික්ඛාලිතා, තෙන තෙසං සමාපත්ති නස්සති පරිභායති. සා ච බො තෙව සීලභෙදෙන, නාපත්තිවිතික්කමෙන. න ගරුකමොක්ඛධම්මො පනෙස අප්පමත්තකෙනපි කිච්චකරණියෙන වා වත්තභෙදමත්තකෙන වා නස්සති.

තත්ත්වං වත්ථු – එකො කිර ටෙරො සමාපත්තිං වළඤ්ජෙති. තස්මිං පිණ්ඩාය ගාමං පට්ටියෙ දාරකා පරිවෙණෙ කිළිත්වා පක්කමිංසු. ටෙරො ආගන්ත්වා ‘පරිවෙණං සම්මජ්ජිතබ්බ’න්ති චිත්තෙන්වා අසම්මජ්ජිත්වා විහාරං පවිසිත්වා ‘සමාපත්තිං අප්පෙස්සාමි’ති නිසීදි. සො අප්පෙතුං අසක්කොන්නො, ‘කිං නු බො ආවරණ’න්ති සීලං ආවජ්ජන්තො අප්පමත්තකම්පි විතික්කමං අදිස්වා ‘වත්තභෙදො නු බො අත්ථි’ති ඔලොකෙන්නො පරිවෙණස්ස අසම්මට්ඨභාවං ඤත්වා සම්මජ්ජිත්වා පවිසිත්වා නිසීදන්තො සමාපත්තිං අප්පෙන්නොව නිසීදි.

4. අකුප්පධම්මනිද්දෙසො වුත්තපට්පක්ඛවසෙනෙව වෙදිතබ්බො.
අකුප්පධම්මොති ඉදං පන අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො අනාගාමිස්ස වෙච ඛිණ්ණාසවස්ස වාති ද්විත්තං පුග්ගලානං නාමං. තෙසඤ්භි සමාධිපාරිඛන්ධකා විපස්සනාපාරිඛන්ධකා ච ධම්මා සුවික්ඛම්භිතා සුවික්ඛාලිතා; තෙන තෙසං භස්සසඬගණිකාරාමාදිකිච්චෙන වා අඤ්ඤෙන වා යෙන කෙනචි අත්තනො අනුරූපෙන පමාදෙන විතිනාමෙන්තානම්පි සමාපත්ති න කුප්පති, න නස්සති. සුක්ඛවිපස්සකා පන සොනාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිඛිණ්ණාසවා ඉමස්මිං දුකෙ න ලබ්භන්ති; දුකමුත්තකපුග්ගලා නාම භොන්ති. තස්මා සත්ථා අත්තනො බුද්ධසුබුද්ධතාය භෙට්ඨා ගහිතෙ ච අග්ගහිතෙ ච සඬකඩ්ඪිත්වා ඉමස්මිම්පි දුකෙ සද්ධිං පිට්ඨිවට්ටකෙහි තත්ති. ආරොපෙන්නො සබ්බෙපි අරියපුග්ගලාතිආදිමාහ. අට්ඨන්තඤ්භි සමාපත්තිනං කුප්පනං නස්සනං භවෙය්‍ය, ලොකුත්තරධම්මස්ස පන සකිං පටිවිද්ධස්ස කුප්පනං නස්සනං නාම නත්ථි, තං සන්ධායෙනං වුත්තං.

5. පරිභානධම්මාපරිභානධම්මනිද්දෙසාපි
කුප්පධම්මාකුප්පධම්මනිද්දෙසවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. කෙවලඤ්භි ඉධ පුග්ගලස්ස පමාදං පටිච්ච ධම්මානං පරිභානම්පි අපරිභානම්පි ගහිතන්ති ඉදං පරියායදෙසනාමත්තමෙව නානං. සෙසං සබ්බත්ථ තාදිසමෙව.

7. වෙනනාහඬ්බ්බනිද්දෙසෙ – වෙනනාහඬ්බ්බනි වෙනනාය අපරිහානිං ආපජ්ජිතුං හඬ්බ්බො. සචෙ අනුසඤ්චෙතෙතීති, සචෙ සමාපජ්ජති. සමාපත්තිඤ්ඤි සමාපජ්ජන්තො අනුසඤ්චෙතෙති නාම. සො න පරිභායති, ඉතරො පරිභායති.

8. අනුරක්ඛණාහඬ්බ්බනිද්දෙසෙ – අනුරක්ඛණාහඬ්බ්බනි අනුරක්ඛණාය අපරිහානිං ආපජ්ජිතුං හඬ්බ්බො. සචෙ අනුරක්ඛතීති සචෙ අනුපකාරධම්මෙ පභාය උපකාරධම්මෙ සෙවන්තො සමාපජ්ජති. එවඤ්ඤි පටිපජ්ජන්තො අනුරක්ඛති නාම. සො න පරිභායති, ඉතරො පරිභායති.

ඉමෙ ද්වෙපි සමාපත්තිං යපෙතුං ටාවරං කාතුං පටිබලා. වෙනනාහඬ්බ්බනො පන අනුරක්ඛණාහඬ්බ්බොව බලවතරො. වෙනනාහඬ්බ්බො හි උපකාරානුපකාරෙ ධම්මෙ න ජානාති. අජානන්තො උපකාරධම්මෙ නුදති නීහරති, අනුපකාරධම්මෙ සෙවති. සො තෙ සෙවන්තො සමාපත්තිතො පරිභායති. අනුරක්ඛණාහඬ්බ්බො උපකාරානුපකාරෙ ධම්මෙ ජානාති. ජානන්තො අනුපකාරධම්මෙ නුදති නීහරති, උපකාරධම්මෙ සෙවති. සො තෙ සෙවන්තො සමාපත්තිතො න පරිභායති.

යථා හි ද්වෙ ඛෙත්තපාලා එකො පණ්ඩුරොගෙන සරොගො අක්ඛමො සීතාදීනං, එකො අරොගො සීතාදීනං සහො. සරොගො හෙට්ඨාකුට්ටිං න ඔතරති, රත්තාරක්ඛං දිවාරක්ඛං විජහති. තස්ස දිවා සුකමොරාදයො ඛෙත්තං ඔතරිත්වා සාලිසීසං බාදන්ති, රත්තිං මිගසුකරාදයො පටිසිත්වා බලං තච්ඡි තං විය ඡෙත්වා ගච්ඡන්ති. සො අත්තනො පමත්තකාරණා පුන ඛිජමත්තමපි න ලහති. ඉතරො රත්තාරක්ඛං දිවාරක්ඛං න විජහති. සො අත්තනො අප්පමත්තකාරණා එකකරීසතො චත්තාරිපි අට්ඨපි සකටානි ලහති.

තත්ථ සරොගඛෙත්තපාලො විය වෙනනාහඬ්බ්බො, අරොගො විය අනුරක්ඛණාහඬ්බ්බො දට්ඨබ්බො. සරොගස්ස අත්තනො පමාදෙන පුන ඛිජමත්තස්සපි අලහනං විය වෙනනාහඬ්බ්බස්ස උපකාරානුපකාරෙ ධම්මෙ අජානිත්වා උපකාරෙ පභාය අනුපකාරෙ සෙවන්තස්ස සමාපත්තියා පරිභානං. ඉතරස්ස අත්තනො අප්පමාදෙන එකකරීසමත්තනො චතුඅට්ඨසකටඋද්ධරණං විය අනුරක්ඛණාහඬ්බ්බස්ස උපකාරානුපකාරෙ ධම්මෙ ජානිත්වා අනුපකාරෙ පභාය උපකාරෙ සෙවන්තස්ස සමාපත්තියා අපරිභානං වෙදිතබ්බං. එවං වෙනනාහඬ්බ්බනො අනුරක්ඛණාහඬ්බ්බොව සමාපත්තිං ටාවරං කාතුං බලවතරොති වෙදිතබ්බො.

9. පුපුජ්ජනනිද්දෙසෙ – තිණි සංයොජනානීති දිට්ඨිසංයොජනසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනවිචිකිච්ඡාසංයොජනානි. එතානි හි එලක්ඛණෙ පභීනානි නාම හොත්ති. අයං පන එලක්ඛණෙපි න හොතීති දස්සෙති. තෙසං ධම්මානන්ති තෙසං සංයොජනධම්මානං. මග්ගක්ඛණස්මිඤ්ඤි තෙසං පභානාය පටිපන්තො නාම හොති. අයං පන මග්ගක්ඛණෙපි න හොති. එත්තාවතා විස්සට්ඨකම්මට්ඨානො ථුලබාලපුපුජ්ජනොව ඉධ කථිතොති වෙදිතබ්බො.

10. ගොත්‍රභූතීද්දෙසෙ – යෙසං ධම්මානන්ති යෙසං ගොත්‍රභූඤාණෙන සද්ධිං උප්පන්නානං පරොපණ්ණාසකුසලධම්මානං. අරියධම්මස්සාති ලොකුත්තරමග්ගස්ස. අවක්කන්ති භොතීති ඔක්කන්ති නිබ්බන්ති පාතුභාවො භොති. අයං වුව්චතීති අයං නිබ්බානාරම්මණෙන ඤාණෙන සබ්බං පුපුඡ්ජනසඬ්ඛං පුපුඡ්ජනගොත්තං පුපුඡ්ජනමණ්ඩලං පුපුඡ්ජනපඤ්ඤත්තිං අතික්කමිත්වා අරියසඬ්ඛං අරියගොත්තං අරියමණ්ඩලං අරියපඤ්ඤත්තිං ඔක්කමනතො ගොත්‍රභූපුග්ගලො නාම වුව්චති.

11. භයුපරතනීද්දෙසෙ – භයෙන උපරතොති භයුපරතො. සත්තපි සෙක්ඛා පුපුඡ්ජනා ව භාගිත්වා පාපතො ඔරමන්ති පාපං න කරොන්ති. තත්ථ පුපුඡ්ජනා දුග්ගතිභයං, වට්ටභයං, කිලෙසභයං, උපවාදභයන්ති වත්තාරි භයාති භාගන්ති. තෙසු භාගිතබ්බට්ඨයෙන දුග්ගතියෙව භයං දුග්ගතිභයං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ පුපුඡ්ජනො ‘සවෙ ත්වං පාපං කරිස්සසි, වත්තාරො අපායා මුඛං විවරිත්වා ධීතච්ඡාතඅජගරසදිසා, තෙසු දුක්ඛං අනුභවන්තො කථං භවිස්සසි’ති දුග්ගතිභයං භාගිත්වා පාපං න කරොති. අනමතග්ගසංසාරවට්ටංයෙව පන වට්ටභයං නාම. සබ්බමපි අකුසලං කිලෙසභයං නාම. ගරභා පන උපවාදභයං නාම. තානිපි භාගිත්වා පුපුඡ්ජනො පාපං න කරොති. සොතාපන්නසකදාගාමීඅනාගාමීනො පන තයො සෙක්ඛා දුග්ගතිං අතීතත්තා සෙසාති තිණි භයාති භාගිත්වා පාපං න කරොන්ති. මග්ගට්ඨකසෙක්ඛා ආගමනවසෙන වා අසමුච්ඡින්නභයත්තා වා භයුපරතා නාම භොන්ති. බිණ්ණාසවො ඉමෙසු චතුසු භයෙසු එකමිපි න භාගති. සො හි සබ්බසො සමුච්ඡින්නභයො; තස්මා අභයුපරතොති වුව්චති. කිං පන සො උපවාදමිපි න භාගතීති? න භාගති. උපවාදං පන රක්ඛතීති වත්තුං වට්ටති. දොණුප්පලවාපිගාමෙ බිණ්ණාසවත්ථෙරො විය.

12. අභබ්බාගමනනීද්දෙසෙ – සම්මත්තනියාමාගමනස්ස අභබ්බොති අභබ්බාගමනො. කම්මාවරණෙනාති පඤ්චවිධෙන ආනන්තරියකම්මෙන. කිලෙසාවරණෙනාති නියතමිච්ඡාදිට්ඨියා. විපාකාවරණෙනාති අහෙතුකදුහෙතුකපටිසන්ධියා. අස්සද්ධාති බුද්ධධම්මසඬ්ඛෙසු සද්ධාරහිතා. අච්ඡන්දිකාති කත්තුකමාසතාකුසලච්ඡන්දරහිතා. තෙ යපෙත්වා ජම්බුදීපං ඉතරදීපත්තයවාසිනො වෙදිතබ්බා. තෙසු හි මනුස්සා අච්ඡන්දිකභාවං පටිට්ඨා නාම. දුප්පඤ්ඤාති භවඬ්ඛපඤ්ඤාරහිතා. අභබ්බාති අප්පට්ඨලද්ධමග්ගඵලුපනිස්සයා. නියාමන්ති මග්ගනියාමං, සම්මත්තනියාමං. ඔක්කමිතුන්ති එතං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තසඬ්ඛාතං නියාමං ඔක්කමිතුං පටිසිතුං තත්ථ පතිට්ඨාතුං අභබ්බා.

13. භබ්බාගමනනීද්දෙසො වුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො. එවමිමස්මිං දුකෙ යෙ ව පුග්ගලා පඤ්චානන්තරියකා, යෙ ව නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකා, යෙහි ව අහෙතුකදුහෙතුකපටිසන්ධි ගහිතා, යෙ ව බුද්ධාදීනං න සද්දහන්ති, යෙසඤ්ච කත්තුකමාසන්දො නත්ථි, යෙ ව අපරිපුණ්ණභවඬ්ඛපඤ්ඤා, යෙසඤ්ච මග්ගඵලානං උපනිස්සයො නත්ථි, තෙ සබ්බෙපි සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිතුං අභබ්බා, විපරීතා භබ්බාති වුත්තා.

14. නියතානියතනිද්දෙසෙ – ආනන්තරිකාති ආන්තරිකකම්මසමච්ඡිනො.
මිච්ඡාදිට්ඨිකාති නියතමිච්ඡාදිට්ඨිසමච්ඡිනො. සබ්බෙපි භෙතෙ නිරයස්ස අත්ථාය
 නියතත්තා නියතා නාම. අට්ඨ පන අරියපුග්ගලා සම්මාභාවාය
 උපරුපරිමග්ගඵලත්ථාය වෙව අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථාය ව නියතත්තා නියතා
 නාම. අවසෙසපුග්ගලා පන අනිබ්බද්ධගතිකා. යථා ආකාසෙ ඛිත්තදණ්ඩො පථවියං
 පතන්තො ‘අග්ගෙන වා මජ්ඣෙන වා මූලෙන වා පතිස්සතී’ති න ඤායති; එවමෙව
 ‘අසුකගතියා නාම නිබ්බන්තිස්සන්තී’ති නියමාභාවා අනියතා නාමාති වෙදිතබ්බා. යා
 පන උත්තරකුරුකානං නියතගතිකතා චූත්තා, න සා නියතධම්මවසෙන.
 මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මායෙව හි නියතා නාම. තෙසඤ්ච වසෙනායං
 පුග්ගලනියමො කථිතොති.

15. පටිපන්නකනිද්දෙසෙ – මග්ගසමච්ඡිනොති මග්ගට්ඨකපුග්ගලා. තෙ හි
 ඵලත්ථාය පටිපන්නත්තා පටිපන්නකා නාම. ඵලසමච්ඡිනොති
 ඵලපටිලාභසමච්ඡිනාය ඵලසමච්ඡිනො. ඵලපටිලාභතො පට්ඨාය හි තෙ
 ඵලසමාපත්තිං අසමාපන්නාපි ඵලෙ ඨිතායෙව නාම.

16. සමසිසිනිද්දෙසෙ – අපුබ්බං අවරිමන්ති අපුරෙ අපච්ඡා,
 එකජ්ජභාරෙතෙවාති අත්ථො. පරියාදානන්ති පරික්ඛයො. අයං චූච්චතීති අයං
 පුග්ගලො සමසිසි නාම චූච්චති. සො පනෙස තිවිධො භොති – ඉරියාපථසමසිසි,
 රොගසමසිසි, ජීවිතසමසිසිති. තත්ථ යො වච්ඡමන්තොව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා
 අරහත්තං පත්වා වච්ඡමන්තොව පරිනිබ්බාති පදුමත්ථෙරො විය; ඨිතකොව
 විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා ඨිතකොව පරිනිබ්බාති
 කොට්ඨබ්බවිහාරවාසීතිස්සත්ථෙරො විය; නිසින්තොව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා
 අරහත්තං පත්වා නිසින්තොව පරිනිබ්බාති, නිපන්තොව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා
 අරහත්තං පත්වා නිපන්තොව පරිනිබ්බාති – අයං ඉරියාපථසමසිසි නාම.

යො පන එකං රොගං පත්වා අන්තොරොගෙයෙව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා
 අරහත්තං පත්වා තෙතොව රොගෙන පරිනිබ්බාති – අයං රොගසමසිසි නාම.

කතරො ජීවිතසමසිසි නාම? ‘සිසන්ති තෙරස සිසානි – පලිබොධසිසඤ්ච
 තණ්හා, විනිබන්ධනසිසඤ්ච මානො, පරාමාසසිසඤ්ච දිට්ඨි, වික්ඛෙපසිසඤ්ච
 උද්ධච්චං, සංකිලෙසසිසඤ්ච අවජ්ජා, අධිමොක්ඛසිසඤ්ච සද්ධා, පග්ගහසිසඤ්ච
 වීරියං, උපට්ඨානසිසඤ්ච සති, අවික්ඛෙපසිසඤ්ච සමාධි, දස්සනසිසඤ්ච පඤ්ඤා,
 පවත්තසිසඤ්ච ජීවිතින්ද්‍රියං, ගොචරසිසඤ්ච විමොක්ඛො, සච්චාරසිසඤ්ච
 නිරොධො’ති (පටි. ම. 1.87). තත්ථ කිලෙසසිසං අවජ්ජං අරහත්තමග්ගො
 පරියාදියති. පවත්තසිසං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිචිත්තං පරියාදියති. අවජ්ජාපරියාදායකං
 චිත්තං ජීවිතින්ද්‍රියං පරියාදාතුං න සක්කොති. ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අවජ්ජං
 පරියාදාතුං න සක්කොති. අවජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං,
 ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං. යස්ස චෙතං සිසද්වයං සමං පරියාදානං
 ගච්ඡති, සො ජීවිතසමසිසි නාම.

කථමිදං සමං හොතීති? වාරසමතාය. යස්මිඤ්ඤි වාරෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති – සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි, සකදාගාමීමග්ගෙ පඤ්ච, අනාගාමීමග්ගෙ පඤ්ච, අරහත්තමග්ගෙ චත්තාරීති එකුනවීසතියා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙ පතිට්ඨාය භවඛගං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායති. ඉමාය වාරසමතාය ඉදං උභයසීසපරියාදානං සමං හොති නාම. තෙනායං පුග්ගලො ජීවිතසමසිසිති වුච්චති. අයමෙව ච ඉධ අධිජ්ජෙතො.

17. ධීතකප්පිනිද්දෙසෙ – ධීතො කප්පොති ධීතකප්පො, ධීතකප්පො අස්ස අත්ථිති ධීතකප්පි. කප්පං යපෙතුං සමත්ථොති අත්ථො. උඬ්ඛස්භනවෙලා අස්සාති ක්කායනකාලො භවෙය්‍ය. නෙව තාවාති යාව එස මග්ගසමඬ්ඛි පුග්ගලො සොතාපත්තිඵලං න සච්ඡිකරොති, නෙව තාව කප්පො ක්කායෙය්‍ය. ක්කායමානොපි අජ්ඣායිත්වාච තිට්ඨෙය්‍ය. කප්පචිනාසො හි නාම මහාවිකාරො මහාපයොගො කොට්ඨසතසභස්සචක්කවාලස්ස ක්කායනවසෙන මහාලොකචිනාසො. අයමිපි එවං මහාවිනාසො තිට්ඨෙය්‍ය වාති වදති. සාසනෙ පන ධරමානෙ අයං කප්පචිනාසො නාම නත්ථි. කප්පචිනාසෙ සාසනං නත්ථි. ගතකොට්ඨකෙ හි කාලෙ කප්පචිනාසො නාම හොති. එවං සන්තෙපි සත්ථා අන්තරායාභාවං දීපෙතුං ඉදං කාරණං ආහරි – “ඉදමිපි භවෙය්‍ය, මග්ගසමඬ්ඛිනො පන ඵලස්ස අන්තරායො න සක්කා කාතු” ති. අයං පන පුග්ගලො කප්පං යපෙන්නො කිත්තකං කාලං යපෙය්‍යාති? යස්මිං වාරෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති, අථ භවඛගං ආවට්ටෙන්තං මනොද්වාරාවජ්ජනං උජ්ජජ්ජති. තතො තීණි අනුලොමානි, එකං ගොත්‍රභූවිත්තං, එකං මග්ගචිත්තං, ද්වෙ ඵලචිත්තානි, පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති එත්තකං කාලං යපෙය්‍ය. ඉමං පනත්ථං බාහිරාය ආගන්තුකූපමායපි එවං දීපයිංසු. සචෙ හි සොතාපත්තිමග්ගසමඬ්ඛිස්ස මත්ථකූපරි යොජනිකං එකග්ගනසෙලං තිවට්ඨාය රජ්ජුයා ඛන්ධිත්වා ඔලම්බෙය්‍ය, එකස්මිං වට්ටෙ ඡින්නෙ ද්විති ඔලම්බෙය්‍ය, ද්විසු ඡින්නෙසු එකෙන ඔලම්බෙය්‍යෙව, තස්මිමිපි ඡින්නෙ අභිභක්ඛං විය ආකාසෙ තිට්ඨෙය්‍ය, න ත්වෙව තස්ස පුග්ගලස්ස මග්ගානන්තරඵලස්ස අන්තරායං කරෙය්‍යාති. අයං පන දීපනා පරිත්තා, පුරිමාව මහත්තා. න කෙවලං පන සොතාපත්තිමග්ගට්ඨොව කප්පං යපෙති, ඉතරෙ මග්ගසමඬ්ඛිනොපි යපෙන්නියෙව. තෙන භගවා හෙට්ඨා ගහිතඤ්ච අග්ගහිතඤ්ච සබ්බං සඬ්ඛිකඬ්ඛිත්වා සද්ධිං පිට්ඨිවට්ටකපුග්ගලෙහි ඉමං තත්තිං ආරොපෙසි – “සබ්බෙපි මග්ගසමඬ්ඛිනො පුග්ගලා ධීතකප්පිනො” ති.

18. අරියනිද්දෙසෙ – කිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියා. සදෙවකෙන ලොකෙන අරණියත්තා අරියා. අරියට්ඨො නාම පරිසුද්ධට්ඨොති පරිසුද්ධත්තාපි අරියා. සෙසා අපරිසුද්ධතාය අනරියා.

19. සෙක්ඛනිද්දෙසෙ – මග්ගසමඬ්ඛිනො මග්ගක්ඛණෙ, ඵලසමඬ්ඛිනො ච ඵලක්ඛණෙ, අධිසීලසික්ඛාදිකා තිස්සොපි සික්ඛා සික්ඛන්තියෙවාති සෙක්ඛා. අරහතා පන අරහත්තඵලක්ඛණෙ තිස්සො සික්ඛා සික්ඛිතා. පුන තස්ස සික්ඛනකිච්චං නත්ථිති අසෙක්ඛා. ඉති සත්ත අරියා සික්ඛන්තීති සෙක්ඛා. ඛිණාසවා

අඤ්ඤාස්ස සන්තිකෙ සීලාදීනං සික්ඛිතත්තා සික්ඛිතඅසෙක්ඛා නාම.
 බුද්ධපච්චෙකබුද්ධා සයම්භුතතාය අසික්ඛිතඅසෙක්ඛා නාම. සෙසපුග්ගලා නෙව
 සික්ඛන්ති න සික්ඛිතාති නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛා.

20. තෙවිජ්ජනිද්දෙසෙස - පඨමං පුබ්බෙනිවාසදිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණානි
 නිබ්බත්තෙන්වා පච්ඡා අරහත්තං පත්තොපි, පඨමං අරහත්තං පත්වා පච්ඡා
 පුබ්බෙනිවාසදිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණානිබ්බත්තකොපි තෙවිජ්ජොයෙව නාම.
 සුත්තන්තකථා පන පරියායදෙසනා අභිධම්මකථා නිස්පරියායදෙසනානි ඉමස්මිං.
 යානෙ ආගමනීයමෙව ධුරං. තස්මා පඨමං ද්වෙ විජ්ජා නිබ්බත්තෙන්වා පච්ඡා
 අරහත්තං පත්තොව ඉධ අධිප්පෙතො. ජලුහිඤ්ඤෙපි එසෙව නයො.

22. සම්මාසම්බුද්ධනිද්දෙසෙස - පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසුති පච්ඡිමහවෙ
 සච්චප්පට්ඨෙධතො පුබ්බෙ අඤ්ඤාස්ස කස්සචි සන්තිකෙ අස්සුතපුබ්බෙසු. තතො
 පුරිමපුරිමෙසු පන හවෙසු සබ්බඤ්ඤාබොධිසත්තා බුද්ධසාසනෙ පබ්බජිත්වා තිණි
 පිටකානි උග්ගහෙන්වා ගතපච්චාගතවත්තං ආරුය්හ කම්මට්ඨානං අනුලොමං
 ගොත්රභුං ආහච්ච යපෙන්ති. තස්මා පච්ඡිමහවස්මිංයෙව අනාවරියකභාවං
 සන්ධායෙනං වුත්තං. තදා හි තථාගතො පුරිතපාරමිත්තා අඤ්ඤාස්ස සන්තිකෙ සාමං
 අනනුස්සුතෙසු සඬ්ඛතාසඬ්ඛතධම්මෙසු “ඉදං දුක්ඛං...පෙ.... අයං
 දුක්ඛතීරොධගාමිනී පටිපදා” ති අත්තපච්චක්ඛෙන ඤාණෙන චත්තාරි සච්චානි
 අභිසම්බුජ්ඣති.

තත්ථ චාති තස්මිඤ්ච චතුසච්චසම්බොධිසඬ්ඛානෙ අරහත්තමග්ගෙ.
 සබ්බඤ්ඤාතං පාපුණාති බලෙසු ච වසීභාවන්ති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණඤ්ඤෙව බලෙසු
 ච විණ්ණවසීභාවං පාපුණාති. බුද්ධානඤ්ඤි සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස වෙව
 දසබලඤ්ඤාණස්ස ච අධිගමනතො පට්ඨාය අඤ්ඤං කාතබ්බං නාම නත්ථි. යථා පන
 උභතොසුජාතස්ස ඛත්තියකුමාරස්ස අභිසෙකප්පත්තිතො පට්ඨාය ‘ඉදං නාම
 ඉස්සරියං අනාගත’න්ති න චත්තබ්බං, සබ්බං ආගතමෙව හොති. එවමෙව බුද්ධානං
 අරහත්තමග්ගස්ස ආගමනතො පට්ඨාය ‘අයං නාම ගුණො න ආගතො, න
 පටිච්ච්ඤා, න පච්චක්ඛො’ති න චත්තබ්බො, සබ්බෙපි සබ්බඤ්ඤාගුණා ආගතා
 පටිච්ච්ඤා පච්චක්ඛකතාව හොන්ති. අයං වුච්චතීති අයං එවං
 පාරමිපුරණසිද්ධානුභාවෙන අරියමග්ගෙන පටිච්ච්ඤාසබ්බඤ්ඤාගුණො පුග්ගලො
 සම්මාසම්බුද්ධොති වුච්චති.

23. පච්චෙකබුද්ධනිද්දෙසෙපි - පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසුති පදෙ පුබ්බෙ
 වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. පච්චෙකබුද්ධොපි හි පච්ඡිමහවෙ
 අනාවරියකො අත්තුක්කංසිකඤාණෙනෙව පටිච්ච්ඤාසච්චො
 සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණඤ්ඤෙව බලෙසු ච විණ්ණවසීභාවං න පාපුණාති.

24. උභතොභාගවිමුත්තනිද්දෙසෙස - අට්ඨ විමොක්ඛෙ කායෙන චුසිත්වා
 විහරතීති අට්ඨ සමාපත්තියො සහජාතනාමකායෙන පටිලහිත්වා විහරති. පඤ්ඤාය
 වස්ස දිස්වාති විපස්සනාපඤ්ඤාය සඬ්ඛාරගතං, මග්ගපඤ්ඤාය චත්තාරි සච්චානි

පස්සින්වා වත්තාරොපි ආසවා බිණා හොත්ති. අයං වුච්චතීති අයං එවරුපො පුග්ගලො උභතොභාගවිමුත්තො නාමාති වුච්චති. අයඤ්ඤි ද්විති භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තො. තත්‍රායං ථෙරවාදො – තිපිටකවූළුනාගත්ථෙරො තාව ආහ – “සමාපත්තියා වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන, මග්ගෙන සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛෙන විමුත්තොති උභතොභාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තො” ති. තිපිටකමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරො “නාමනිස්සිතකො එසො” ති වත්වා –

“අච්චි යථා වාතවෙගෙන බිත්තා, (උපසිචාති භගවා;)
අත්ථං පලෙති න උපෙති සඬ්ඛං;
එවං මුනී නාමකායා විමුත්තො,
අත්ථං පලෙති න උපෙති සඬ්ඛං” ති. (සු. නි. 1080);

වත්වා සුත්තං ආහරිත්වා “නාමකායතො ව රූපකායතො ව සුචිමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො” ති ආහ. තිපිටකවූළුනාගත්ථෙරො පනාහ – “සමාපත්තියා වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන එකවාරං විමුත්තො මග්ගෙන සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛෙන එකවාරං විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තො” ති. ඉමෙ පන තයොපි ථෙරා පණ්ඩිතා, ‘තිණ්ණම්පි වාදෙ කාරණං දිස්සති’ ති තිණ්ණම්පි වාදං තත්තිං කත්වා යපයිංසු.

සඬ්ඛෙපතො පන අරූපසමාපත්තියා රූපකායතො විමුත්තො, මග්ගෙන නාමකායතො විමුත්තොති උභොහි භාගෙහි විමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො. සො චතුත්තං අරූපසමාපත්තීනං එකෙකතො වුට්ඨාය සඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අරහත්තං පත්තානං චතුත්තං, නිරොධා වුට්ඨාය අරහත්තං පත්තස්ස අනාගාමීනො ව චසෙන පඤ්චවිධො හොති. තත්ථ පුරිමා වත්තාරො සමාපත්තිසීසං නිරොධං න සමාපජ්ජන්ති පරියායෙන උභතොභාගවිමුත්තා නාම. අට්ඨසමාපත්තිලාභී අනාගාමී තං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අරහත්තං පත්තොති නිප්පරියායෙන උභතොභාගවිමුත්තසෙට්ඨො නාම. නනු ව අරූපාවචරජ්ඣානම්පි උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාහි දූවඩ්ඪිකං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානම්පි, තස්මා තම්පි පදට්ඨානං කත්වා අරහත්තං පත්තෙන උභතොභාගවිමුත්තෙන භවිතබ්බන්ති? න භවිතබ්බං. කස්මා? රූපකායතො අවිමුත්තත්තා. තඤ්ඤි කිලෙසකායතොව විමුත්තං, න රූපකායතො; තස්මා තතො වුට්ඨාය අරහත්තං පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො නාම න හොති. අරූපාවචරං පන නාමකායතො ව විමුත්තං රූපකායතො වාති තදෙව පාදකං කත්වා අරහත්තං පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො හොතීති වෙදිතබ්බො.

25. පඤ්ඤාවිමුත්තනිද්දෙසෙ – පඤ්ඤාය විමුත්තොති පඤ්ඤාවිමුත්තො. සො සුක්ඛවිපස්සකො චතුහි ඤානෙහි වුට්ඨාය අරහත්තං පත්තා වත්තාරො වාති පඤ්චවිධො හොති. එතෙසු හි එකොපි අට්ඨවිමොක්ඛලාභී න හොති. තෙනෙව න භෙව බො අට්ඨ විමොක්ඛෙතිආදිමාහ. අරූපාවචරජ්ඣානෙසු පන එකස්මිං සති උභතොභාගවිමුත්තොයෙව නාම හොතීති.

26. කායසක්ඛිනිද්දෙසෙ – එකච්චෙ ආසවානි හෙට්ඨිමමග්ගත්තයවජ්ඣා. අයං වුච්චතීති අයං එවරුපො පුග්ගලො කායසක්ඛිනි වුච්චති. සො හි පුට්ඨන්තං සච්ඡිකරොතිති කායසක්ඛි. ඤානඵස්සං පයමං ඵුසති, පච්ඡා නිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකරොතිතිපි කායසක්ඛි. සො සොනාපත්තිඵලට්ඨං ආදිං කත්වා යාව අරහත්තමග්ගට්ඨා ඡබ්බිධො හොති.

27. දිට්ඨිප්පත්තනිද්දෙසෙ – ඉදං දුක්ඛන්ති ඉදං දුක්ඛං, එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො උද්ධං දුක්ඛං. දුක්ඛසමුදයාදිසුපි එසෙව නයො. යථාභූතං පජානාතීති යපෙත්වා තණ්හං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ ‘දුක්ඛසච්ච’න්ති යථාවසරසතො පජානාති. තණ්හා පන දුක්ඛං ජනෙති නිබ්බත්තෙති, පහාචෙති, තතො තං දුක්ඛං සමුදෙති; තස්මා නං අයං ‘දුක්ඛසමුදයො’ති යථාභූතං පජානාති. යස්මා පන ඉදං දුක්ඛඤ්ච සමුදයො ච නිබ්බානං පත්වා නිරුජ්ඣන්ති වූපසම්මන්ති අප්පචත්තිං ගච්ඡන්ති; තස්මා නං ‘අයං දුක්ඛනිරොධො’ති යථාභූතං පජානාති. අරියො පන අට්ඨඨගිකො මග්ගො, තං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති; තෙන තං ‘අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා’ති යථාභූතං පජානාති. එත්තාවතා නානාක්ඛණෙ සච්චවචත්ථානං දස්සිතං. ඉදානි එකක්ඛණෙ දස්සෙතුං තථාගතප්පචෙදිතානිආදිමාහ. තත්ථ තථාගතප්පචෙදිතානි මහාබොධිමණ්ඩෙ නිසීදත්වා තථාගතෙන පටිච්චදා විදිතා පාකට්ඨකා. ධම්මානි චතුසච්චධම්මා. වොදිට්ඨා භොන්තීති සුදිට්ඨා භොන්ති. වොචරිතානි සුවරිතා. තෙසු අනෙත පඤ්ඤා සුට්ඨු වරාපිතා භොතීති අත්ථො. අයං වුච්චතීති අයං එවරුපො පුග්ගලො දිට්ඨිප්පත්තොති වුච්චති. අයඤ්චි දිට්ඨන්තං පත්තො. “දුක්ඛා සඬ්ඛාරා, සුඛො නිරොධො”ති ඤාණං හොති. දිට්ඨං විදිතං සච්ඡිකතං පස්සිතං පඤ්ඤායානි දිට්ඨිප්පත්තො. අයම්පි කායසක්ඛි විය ඡබ්බිධොව හොති.

28. සද්ධාවිමුත්තනිද්දෙසෙ – නො ච බො යථා දිට්ඨිප්පත්තස්සානි යථා දිට්ඨිප්පත්තස්ස ආසවා පරික්ඛිණා, න එවං සද්ධාවිමුත්තස්සානි අත්ථො. කිං පන නෙසං කිලෙසප්පහානෙ නානත්තං අත්ථිති? නත්ථි. අථ කස්මා සද්ධාවිමුත්තො දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාතීති? ආගමනීයනානත්තෙන. දිට්ඨිප්පතො හි ආගමනම්භි කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙත්තො අප්පදුක්ඛෙන අප්පකසිරෙන අකිලමන්තොව වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති. සද්ධාවිමුත්තො පන දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො භුත්වා වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති, තස්මා දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාති. අපිච නෙසං පඤ්ඤායපි නානත්තං අත්ථියෙව. දිට්ඨිප්පත්තස්ස හි උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනාඤාණං තික්ඛං සුරං පසන්තං භුත්වා වහති. සද්ධාවිමුත්තස්ස විපස්සනාඤාණං නො තික්ඛං සුරං පසන්තං භුත්වා වහති, තස්මාපි සො දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාති.

යථා හි ද්විසු තරුණෙසු සිප්පං දස්සෙත්තෙසු එකස්ස හත්ථෙ තිබ්බෙණා අසී, එකස්ස කුණ්ඨො. තිබ්බෙණා අසිනා කදලී ඡීප්පමානා සද්දං න කරොති. කුණ්ඨොන අසිනා ඡීප්පමානා ‘කටකටා’ති සද්දං කරොති. තත්ථ තිබ්බෙණා අසිනා සද්දං අකරොත්තියා එව කදලියා ඡෙදනං විය දිට්ඨිප්පත්තස්ස තිණ්ණං මග්ගානං

විපස්සනාඤාණස්ස තිබ්බිණසුරව්ඡපසන්නහාවො. කුණ්ඨෙයන අසිනා සද්දං
කරොන්තියාපි කදලියා ඡෙදනං විය සද්ධාවිමුත්තස්ස තිණ්ණං මග්ගානං
විපස්සනාඤාණස්ස අතිබ්බිණසුරඅප්පසන්නහාවො වෙදිතබ්බො. ඉමං පන නයං
'නො'ති පටික්ඛිපිත්වා, ආගමනියනානත්තෙනෙව සද්ධාවිමුත්තො දිට්ඨිප්පත්තං න
පාපුණාතීති සන්නිට්ඨානං කතං.

ආගමට්ඨකථාසු පන වුත්තං - “එතෙසු හි සද්ධාවිමුත්තස්ස
පුබ්බහාගමග්ගක්ඛණෙ සද්දහන්තස්ස විය ඔකප්පෙන්තස්ස විය අධිමුච්චන්තස්ස
විය ච කිලෙසක්ඛයො හොති. දිට්ඨිප්පත්තස්ස පුබ්බහාගමග්ගක්ඛණෙ
කිලෙසවිඡෙදකඤාණං අදන්ධං තිබ්බිණං සුරං හුත්වා වහති. තස්මා යථා නාම
අතිබ්බිණෙන අසිනා කදලිං ඡින්දන්තස්ස ඡින්තට්ඨානං න මට්ඨං හොති, අසි න සීසං
වහති, සද්දො සුයාති, බලවතරො වායාමො කාතබ්බො හොති; එවරූපා
සද්ධාවිමුත්තස්ස පුබ්බහාගමග්ගහාවනා. යථා පන සුනිසිතෙනෙව අසිනා කදලිං
ඡින්දන්තස්ස ඡින්තට්ඨානං මට්ඨං හොති, අසි සීසං වහති, සද්දො න සුයාති,
බලවවායාමකිච්චං න හොති; එවරූපා දිට්ඨිප්පත්තස්ස පුබ්බහාගමග්ගහාවනා
වෙදිතබ්බා”ති. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො සද්ධාවිමුත්තොති වුව්චති.
අයඤ්ඤි සද්දහන්තො විමුත්තොති සද්ධාවිමුත්තො. අයමපි කායසක්ඛි විය
ඡබ්බිධොව හොති.

29. ධම්මානුසාරිනිද්දෙසෙ - පටිපත්තස්සාති ඉමිනා සොතාපත්තිමග්ගට්ඨො
දස්සිතො. අධිමත්තන්ති බලවං. පඤ්ඤං වාහෙතීති පඤ්ඤාවාහී. පඤ්ඤා ඉමං
පුග්ගලං වහතීති පඤ්ඤාවාහිනිපි වුත්තං හොති. පඤ්ඤාපුබ්බභිගමන්ති පඤ්ඤං
පුරෙවාරිකං කත්වා. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො ධම්මානුසාරිනි වුව්චති.
සො හි පඤ්ඤාසඬ්ඛාතෙන ධම්මෙන සරති අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී.
සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙවෙතං නාමං. එලෙ පන පත්තෙ දිට්ඨිප්පත්තො නාම
හොති.

30. සද්ධානුසාරිනිද්දෙසෙපි - සද්ධං වාහෙතීති සද්ධාවාහී. සද්ධා ඉමං පුග්ගලං
වහතීති සද්ධාවාහිනිපි වුත්තමෙව. සද්ධාපුබ්බභිගමන්ති සද්ධං පුරෙවාරිකං කත්වා.
අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො සද්ධානුසාරිනි වුව්චති. සො හි සද්ධාය
සරති. අනුස්සරතීති සද්ධානුසාරී. සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙවෙතං නාමං. එලෙ පන
පත්තෙ සද්ධාවිමුත්තො නාම හොති. ලොකුත්තරධම්මඤ්ඤි නිබ්බත්තෙන්තානං
ද්වෙ ධුරාති නාම, ද්වෙ අහිනිවෙසා නාම, ද්වෙ සීසානි නාම. තත්ථ සද්ධාධුරං
පඤ්ඤාධුරන්ති - ද්වෙ ධුරාති නාම. එකො පන හික්ඛු සමථාහිනිවෙසෙන
අහිනිවිසති, එකො විපස්සනාහිනිවෙසෙනාති - ඉමෙ ද්වෙ අහිනිවෙසා නාම. එකො
ච මත්ථකං පාපුණන්තො උභතොහාගවිමුත්තො හොති, එකො පඤ්ඤාවිමුත්තොති
- ඉමානි ද්වෙ සීසානි නාම. යෙ කෙවි හි ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙන්ති, සබ්බෙ
තෙ ඉමෙ ද්වෙ ධම්මෙ ධුරං කත්වා ඉමෙසු ද්වීසු යානෙසු අහිනිවිසිත්වා ඉමෙහි ද්වීහි
යානෙහි විමුච්චන්ති. තෙසු යො හික්ඛු අට්ඨසමාපත්තිලාහි පඤ්ඤං ධුරං කත්වා
සමථවෙසන අහිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං

පටියපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති, සො සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු යානෙසු කායසක්ඛී නාම. අරහත්තඵලෙ පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තො නාම.

අපරො පඤ්ඤමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසඬ්ඛාරෙ වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයම්පි සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙයෙව ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු යානෙසු දිට්ඨිජ්ජත්තො නාම. අරහත්තෙ පත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම. ඉධ ද්වෙ නාමානි අපුබ්බානි, තානි පුරිමෙහි සද්ධිං පඤ්ච හොන්ති. අපරො අට්ඨසමාපත්තිලාභී සද්ධං ධුරං කත්වා සමාධිවසෙන අභිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං පටියපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති – අයං සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම. පරතො ඡසු යානෙසු කායසක්ඛීයෙව නාම. අරහත්තෙ පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තොයෙව නාම. ඉධ එකමෙව නාමං අපුබ්බං. තෙන සද්ධිං පුරිමානි පඤ්ච ඡ හොන්ති. අපරො සද්ධමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසඬ්ඛාරෙ වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති. අයම්පි සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම. පරතො ඡසු යානෙසු සද්ධාවිමුත්තො නාම. අරහත්තෙ පත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම. ඉධාපි එකමෙව නාමං අපුබ්බං. තෙන සද්ධිං පුරිමානි ඡ සත්ත හොන්ති. ඉමෙ සත්ත පුග්ගලා ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යා නාමාති.

31. සත්තක්ඛත්තුපරමනිද්දෙසෙ – සත්තක්ඛත්තුන්ති සත්තවාරෙ.

සත්තක්ඛත්තුපරමා භවුපපත්ති අත්තභාවග්ගහණං අස්ස, තතො පරං අට්ඨමං භවං නාදියතීති සත්තක්ඛත්තුපරමො. සොතාපන්නො භොතීති එත්ථ සොතොති අරියමග්ගො, තෙන සමන්තාගතො සොතාපන්නො නාම. යථාහ –

“සොතො සොතොති හිදං, සාරිපුත්ත, වුව්චති. කතමො නු ඛො, සාරිපුත්ත, සොතොති? අයමෙව හි, භන්තෙ, අරියො අට්ඨච්ඡිගිකො මග්ගො සොතො, සෙය්‍යාපීදං – සම්මාදිට්ඨි...පෙ.... සම්මාසමාධිති. සොතාපන්නො සොතාපන්නොති, හිදං, සාරිපුත්ත, වුව්චති. කතමො නු ඛො, සාරිපුත්ත, සොතාපන්නොති? යො හි, භන්තෙ, ඉමිනා අරියෙන අට්ඨච්ඡිගිකෙන මග්ගෙන සමන්තාගතො අයං වුව්චති සොතාපන්නො, ස්වායං ආයස්මා එවංනාමො එවංගොත්තො ඉති වා”ති (සං. නි. 5.1001).

එවං මග්ගක්ඛණෙපි සොතාපන්නො නාම භොති. ඉධ පන මග්ගෙන ඵලස්ස නාමං දින්නන්ති ඵලක්ඛණෙ සොතාපන්නො අධිජ්ජෙතො.

අවිනිපාතධම්මොති විනිපාතසඬ්ඛාතං අපායං උපපත්තිවසෙන අනාගමනසභාවො. නියතොති මග්ගනියාමෙන නියතො. සම්බොධිපරායණොති බුද්ධිකාකභාවපරායණො. සො හි පටිලද්ධමග්ගෙන බුද්ධිකීති සම්බොධිපරායණො. උපරි තීහි මග්ගෙහි අවස්සං බුද්ධිස්සතීති සම්බොධිපරායණො. දෙවෙ ව මනුස්සෙ වානි දෙවලොකඤ්ච මනුස්සලොකඤ්ච.

සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වානි පටිසන්ධිවසෙන අපරාපරං ගන්ත්වා. දුක්ඛස්සන්තං කරොතීති වට්ටදුක්ඛස්ස පරියන්තං පරිවට්ටමං කරොති. අයං වුවිච්ඡිති අයං ඵ්වරුපො පුග්ගලො සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම වුවිච්ඡිති. අයං පන කාලෙන දෙවලොකස්ස කාලෙන මනුස්සලොකස්ස වසෙන මිස්සකභවෙන කට්ඨොති වෙදිතබ්බො.

32. කොලංකොලනිද්දෙසෙ – කුලතො කුලං ගච්ඡතීති කොලංකොලො. සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියතො හි පට්ඨාය නිවෙ කුලෙ උපපත්ති නාම නත්ථි, මහාභොගකුලෙසුයෙව නිබ්බත්තතීති අත්ථො. ද්වෙ වා තිණි වා කුලානීති දෙවමනුස්සවසෙන ද්වෙ වා තයො වා භවෙ. ඉති අයමිපි මිස්සකභවෙනෙව කට්ඨො. දෙසනාමත්තමෙව වෙතං – ‘ද්වෙ වා තිණි වා’ති. යාව ඡට්ඨභවා සංසරන්තොපි පන කොලංකොලොව හොති.

33. එකඛිජිනිද්දෙසෙ – බන්ධබ්ජං නාම කට්ඨං. යස්ස හි සොනාපත්තස්ස එකංයෙව බන්ධබ්ජං අත්ථි, එකං අත්තභාවග්ගහණං, සො එකඛිජී නාම. මානුසකං භවත්ති ඉදං පනෙත්ථ දෙසනාමත්තමෙව. දෙවභවං නිබ්බත්තෙතීතිපි පන වත්තුං වට්ටතියෙව. භගවතා ගහිතනාමවසෙනෙව වෙතානි එතෙසං නාමානි. එත්තකං යානං ගතො සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම හොති, එත්තකං කොලංකොලො, එත්තකං එකඛිජීති භගවතා එතෙසං නාමං ගහිතං. නියමතො පන අයං සත්තක්ඛත්තුපරමො, අයං කොලංකොලො, අයං එකඛිජීති නත්ථි.

කො පන තෙසං එතං පහෙදං නියමෙතීති? කෙච්ඡි තාව ථෙරා ‘පුබ්බහෙතු නියමෙතී’ති වදන්ති, කෙච්ඡි ‘පඨමමග්ගො’, කෙච්ඡි ‘උපරි තයො මග්ගා’, කෙච්ඡි ‘තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා’ති. තත්ථ ‘පුබ්බහෙතු නියමෙතී’ති වාදෙ ‘පඨමමග්ගස්ස උපනිස්සයො කතො නාම හොති, උපරි තයො මග්ගා නිරුපනිස්සයා උප්පන්නා’ති වචනං ආපජ්ජති. ‘පඨමමග්ගො නියමෙතී’ති වාදෙ උපරි තිණ්ණං මග්ගානං නිරත්ථකතා ආපජ්ජති. ‘උපරි තයො මග්ගා නියමෙතී’ති වාදෙ ‘අට්ඨමමග්ගෙ අනුප්පන්නෙයෙව උපරි තයො මග්ගා උප්පන්නා’ති ආපජ්ජති. ‘තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා නියමෙතී’ති වාදො පන යුජ්ජති. සථෙ හි උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා බලවතී හොති, එකඛිජී නාම හොති; තතො මන්දතරාය කොලංකොලො; තතො මන්දතරාය සත්තක්ඛත්තුපරමොති.

එකච්චො හි සොනාපන්නො වට්ටජ්ඣාසයො හොති, වට්ටාභිරතො, පුනප්පුනං වට්ටස්මිංයෙව විචරති සන්දිස්සති. අනාථපිණ්ඩිකො සෙට්ඨි, විසාඛා උපාසිකා, වුළුරථමහාරථා දෙවපුත්තා, අනෙකචණ්ණො දෙවපුත්තො, සක්කො දෙවරාජා, නාගදත්තො දෙවපුත්තොති ඉමෙ හි එත්තකා ජනා වට්ටජ්ඣාසයා වට්ටාභිරතා ආදිතො පට්ඨාය ඡ දෙවලොකෙ සොධෙත්වා අකනිට්ඨෙ යත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, ඉමෙ ඉධ න ගහිතා. න කෙවලඤ්චිමෙ; යොපි මනුස්සෙසුයෙව සත්තක්ඛත්තුං සංසරිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, යොපි දෙවලොකෙ නිබ්බත්තො දෙවෙසුයෙව සත්තක්ඛත්තුං අපරාපරං සංසරිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, ඉමෙපි ඉධ න ගහිතා. මිස්සකභවවසෙනෙව පනෙත්ථ සත්තක්ඛත්තුපරමකොලංකොලො

මානුෂකභවනිබ්බත්තකොසෙව ච එකඛ්ඪී ගහිතොති වෙදිතබ්බො. තත්ථ එකෙකො දුක්ඛාපටිපදාදිවසෙන චතුබ්බිධභාවං ආපජ්ජති. සද්ධාධුරෙතෙව චත්තාරො සත්තක්ඛත්තුපරමා, චත්තාරො කොලංකොලා, චත්තාරො එකඛ්ඪීනොති ද්වාදස භොන්ති. සචෙ පඤ්ඤාය සක්කා නිබ්බත්තෙත්තුං, ‘අභං ලොකුත්තරං ධම්මං නිබ්බත්තෙස්සාමි’ති එවං පඤ්ඤං ධුරං කත්වා සත්තක්ඛත්තුපරමාදිභාවං පත්තාපි පටිපදාවසෙන ද්වාදසෙවාති ඉමෙ චතුර්විසති සොතාපන්නා ඉහට්ඨකනිජ්ඣානිකවසෙනෙව ඉමස්මිං යානෙ කට්ඨිනාති වෙදිතබ්බො.

34. සකදාගාමිනිද්දෙසෙ – පටිසන්ධිවසෙන සකිං ආගච්ඡති සකදාගාමී.
සකිදෙවාති එකචාරංයෙව. ඉමං ලොකං ආගන්ත්වාති ඉමිනා පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි ඉධ සකදාගාමිඵලං පත්වා ඉධෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති – ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසිත්වා පුන ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති – අයං එකොව ඉධ ගහිතොති වෙදිතබ්බො. සෙසමෙත්ථ යං චත්තබ්බං සියා තං සබ්බං හෙට්ඨා ධම්මසඬ්ඨගහට්ඨකථායං ලොකුත්තරකුසලනිද්දෙසෙ වුත්තමෙව. ඉමස්ස පන සකදාගාමිනො එකඛ්ඪීනා සද්ධිං කිං නානාකරණන්ති? එකඛ්ඪීස්ස එකාව පටිසන්ධි, සකදාගාමීස්ස ද්වෙ පටිසන්ධියො – ඉදං නෙසං නානාකරණන්ති.

35. අනාගාමිනිද්දෙසෙ – ඔරම්භාගියානං සංයොජනානන්ති ඔරං වුච්චති කාමධාතු. යස්ස ඉමානි පඤ්ච ඛන්ධනානි අප්පහිනානි භොන්ති, සො භවග්ගෙ නිබ්බත්තොපි ගිලිතබලිසො මච්ඡො විය දීඝසුත්තකෙන පාදෙ බද්ධකාකො විය තෙහි ඛන්ධනෙහි ආකඬ්ඪියමානො කාමධාතුයංයෙව පචත්තති පඤ්ච ඛන්ධනානි ඔරම්භාගියානීති වුච්චන්ති. හෙට්ඨාභාගියානි හෙට්ඨාකොට්ඨාසිකානීති අත්ථො. පරික්ඛයාති තෙසං ඛන්ධනානං පරික්ඛයෙන. ඔපපාතිකොති උපපාතයොනිකො. ඉමිනාස්ස ගබ්භසෙය්‍යා පටික්ඛිත්තා. තත්ථ පරිනිබ්බායිති තත්ථ සුද්ධාවාසලොකෙ පරිනිබ්බායිතා. අනාවත්තිධම්මො තස්මා ලොකාති පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන තස්මා ලොකා ඉධ අනාවත්තසභාවො. බුද්ධදස්සනථෙරදස්සනධම්මස්සවනානං පනත්ථායස්ස ආගමනං අනිවාරිතං. අයං වුච්චතීති අයං එවංවිධො පුග්ගලො පටිසන්ධිවසෙන පුන අනාගමනො අනාගාමී නාම වුච්චති.

36. අන්තරාපරිනිබ්බායිනිද්දෙසෙ – උපපන්නං වා සමනන්තරාති උපපන්නසමනන්තරා වා හුත්වා. අප්පත්තං වා වෙමජ්ඣං ආයුජ්ජමාණන්ති ආයුජ්ජමාණං වෙමජ්ඣං අප්පත්තං වා හුත්වා අරියමග්ගං සඤ්ජනෙතීති අත්ථො. වාසද්දවිකජ්ජනො පන වෙමජ්ඣං පත්තන්තිපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවං තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො සිද්ධා භොන්ති. උපරිට්ඨිමානං සංයොජනානන්ති උපරි පඤ්චන්තං. උද්ධම්භාගියසංයොජනානං අට්ඨන්තං වා කිලෙසානං. පභානායාති එතෙසං පජ්ඣන්ත්ථාය මග්ගං සඤ්ජනෙති. අයං වුච්චතීති අයං එවරුපො පුග්ගලො ආයුචෙමජ්ඣස්ස අන්තරායෙව පරිනිබ්බායනො අන්තරාපරිනිබ්බායිති වුච්චති.

37. උපහව්වපරිනිබ්බායිනිද්දෙසෙ – අතික්කමිත්වා වෙමජ්ඣං

ආයුජ්ජමාණන්ති ආයුජ්ජමාණං වෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා. උපහව්ව වා කාලකිරියන්ති උපගන්ත්වා කාලකිරියං. ආයුක්ඛයස්ස ආසන්නෙ යත්වාති අත්ථො. අයං වුච්චතීති අයං ඵවරුපො පුග්ගලො අවිහෙසු තාව කප්පසහස්සජ්ජමාණස්ස ආයුනො පඤ්චකප්පසතසංඛාතං වෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා ඡට්ඨෙ වා කප්පසතෙ සත්තමට්ඨමනවමානං වා අඤ්ඤතරස්මිං දසමෙයෙව වා කප්පසතෙ යත්වා අරහත්තං පත්වා කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො උපහව්වපරිනිබ්බායිති වුච්චති.

38. අසංඛාරසංඛාරපරිනිබ්බායිනිද්දෙසෙසු – අසංඛාරෙන අප්පදුක්ඛෙන අධිමත්තපයොගං අකත්වාච කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බානධම්මොති අසංඛාරපරිනිබ්බායී. සංඛාරෙන දුක්ඛෙන කසිරෙන අධිමත්තපයොගං කත්වාච කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනධම්මොති සංඛාරපරිනිබ්බායී.

40. උද්ධංසොතනිද්දෙසෙ – උද්ධං වාහිභාවෙන උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං වට්ටසොතං වාති උද්ධංසොතො. උද්ධං වා ගන්ත්වා පටිලහිතබ්බතො උද්ධමස්ස මග්ගසොතන්ති උද්ධංසොතො. අකනිට්ඨං ගච්ඡතීති අකනිට්ඨගාමී. අවිභා වුතො අතප්පං ගච්ඡතීති ආදීසු අවිහෙ කප්පසහස්සං වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා අතප්පං ගච්ඡති. තත්වාපි ද්වෙ කප්පසහස්සානි වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා සුදස්සං ගච්ඡති. තත්වාපි චත්තාරි කප්පසහස්සානි වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා සුදස්සං ගච්ඡති. තත්වාපි අට්ඨ කප්පසහස්සානි වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා අකනිට්ඨං ගච්ඡති. තත්ථ වසන්තො අරියමග්ගං සඤ්ජනෙතීති අත්ථො.

ඉමෙසං පන අනාගාමීනං පභෙදජානනත්ථං උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමීවතුක්කං වෙදිතබ්බං. තත්ථ යො අවිහතො පට්ඨාය චත්තාරො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා අකනිට්ඨං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායති අයං උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන හෙට්ඨා තයො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා සුදස්සීදෙවලොකෙ යත්වා පරිනිබ්බායති – අයං උද්ධංසොතො, න අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන ඉතො අකනිට්ඨමෙව ගන්ත්වා පරිනිබ්බායති, අයං න උද්ධංසොතො, අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන හෙට්ඨා චතුසු දෙවලොකෙසු තත්ථ තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, අයං න උද්ධංසොතො, න අකනිට්ඨගාමී නාමාති. එවමෙනෙ අට්ඨචත්තාලීස අනාගාමීනො භොන්ති.

කථං? අවිහෙ තාව තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහව්වපරිනිබ්බායී, එකො උද්ධංසොතො තෙ අසංඛාරපරිනිබ්බායිනො පඤ්ච, සංඛාරපරිනිබ්බායිනො පඤ්චාති දස භොන්ති. තථා අතප්පාසුදස්සාසුදස්සීසුති චත්තාරො දසකා චත්තාලීසං. අකනිට්ඨෙ පන උද්ධංසොතො නත්ථී. තයො පන අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහව්වපරිනිබ්බායී. තෙ අසංඛාරපරිනිබ්බායිනො

වත්තාරො, සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායිනො වත්තාරොති අට්ඨං. එවං අට්ඨවත්තාලීසං
හොන්ති.

තෙ සබ්බෙපි පපටිකොපමාය දීපිතා – දිවසං සන්තත්තානම්පි හි
ආරකණ්ටකච්ඡ්ඵලිකනබ්බිෂ්ඨනානං අයොමුබ්බෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා
උප්පජ්ජිත්වා නිබ්බායති – එවරුපො පට්ඨමො අන්තරාපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො.
කස්මා? උප්පන්නසමන්තරාව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො. තතො
මහන්තතරෙ අයොමුබ්බෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා ආකාසං උල්ලඬ්ඝිත්වා නිබ්බායති –
එවරුපො දුතියො අන්තරාපරිනිබ්බායී දට්ඨබ්බො. කස්මා? වෙමජ්ඣං අප්පත්වා
පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුබ්බෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා ආකාසං
උල්ලඬ්ඝිත්වා නිවත්තමානා පට්ඨියං අනුපහව්වතලා හුත්වා පරිනිබ්බායති –
එවරුපො තතියො අන්තරාපරිනිබ්බායී දට්ඨබ්බො. කස්මා? වෙමජ්ඣං පත්වා
අනුපහව්ව පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුබ්බෙ හඤ්ඤමානෙ
පපටිකා ආකාසං උල්ලඬ්ඝිත්වා පට්ඨියං පතිත්වා උපහව්වතලා හුත්වා නිබ්බායති –
එවරුපො උපහව්වපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො. කස්මා? කාලකිරියං උපගන්ත්වා
ආයුගතිං බ්බෙපත්වා පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුබ්බෙ
හඤ්ඤමානෙ පපටිකා පරිත්තෙ තිණකට්ඨෙ පතිත්වා තං පරිත්තං තිණකට්ඨං
ඤාපෙත්වා නිබ්බායති – එවරුපො අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො. කස්මා?
අප්පයොගෙන ලහුසාය ගතියා පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුබ්බෙ
හඤ්ඤමානෙ පපටිකා විපුලෙ තිණකට්ඨපුඤ්ඤෙ පතිත්වා තං විපුලං
තිණකට්ඨපුඤ්ඤං ඤාපෙත්වා නිබ්බායති – එවරුපො සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී
වෙදිතබ්බො. කස්මා? සප්පයොගෙන අලහුසාය ගතියා පරිනිබ්බායනතො. අපරා
මහන්තෙසු තිණකට්ඨපුඤ්ඤෙසු පතති, තත්ථ මහන්තෙසු තිණකට්ඨපුඤ්ඤෙසු
ඤායමානෙසු චිත්චිත්තඬ්ඛාරො වා ජාලා වා උප්පතිත්වා කම්මාරසාලං ඤාපෙත්වා
ගාමනිගමනගරරට්ඨං ඤාපෙත්වා සමුද්දන්තං පත්වා නිබ්බායති – එවරුපො
උද්ධංසොනො අකනිට්ඨගාමී දට්ඨබ්බො. කස්මා? අනෙකභවබ්ඡ්චිස්ථාරං චුස්ස
චුස්ස බ්බන්තිකත්වා පරිනිබ්බායනතො. යස්මා පන ආරකණ්ටකාදිහෙදං බුද්දකම්පි
මහන්තම්පි අයොකපාලමෙව, තස්මා සුත්තෙ සබ්බවාරෙසු අයොකපාලන්ත්වෙව
වුත්තං (අ. නි. 7.55). යථාහ –

“ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – ‘නො චස්ස, නො ච
මෙ සියා, න භවිස්සති, න මෙ භවිස්සති, යදත්ථී යං භූතං, තං පජ්භාමී’”ති
උපෙක්ඛං පටිලහති. සො භවෙ න රජ්ජති, සම්භවෙ න රජ්ජති, අත්ථුත්තරි
පදං සන්තං සම්මජ්ජඤ්ඤාය පස්සති. තඤ්ච බ්බස්ස පදං න සබ්බෙන සබ්බං
සවිජ්ඣතං හොති. තස්ස න සබ්බෙන සබ්බං මානානුසයො පභීනො හොති, න
සබ්බෙන සබ්බං භවරාගානුසයො පභීනො හොති, න සබ්බෙන සබ්බං
අවිජ්ජානුසයො පභීනො හොති. සො පඤ්චන්තං ඔරම්භාගියානං
සංයොජනානං පරික්ඛයා අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ,
දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා

නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති.

“ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං
සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ භඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා
නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති.

“ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං
සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ භඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා
අනුපභවිව තලං නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං
පටිපන්නො හොති – නො වස්ස...පෙ.... අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති.

“ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... උපභවිවපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං
සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ භඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා
උපභවිව තලං නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො
හොති – නො වස්ස...පෙ.... උපභවිවපරිනිබ්බායී හොති.

“ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... පරික්ඛයා අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ,
දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ භඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා
උප්පතිත්වා පරිත්තෙ තිණුපුඤ්ජෙ වා කට්ඨපුඤ්ජෙ වා නිපතෙය්‍ය, සා තත්ථ
අග්ගිමිපි ජනෙය්‍ය, ධුමමිපි ජනෙය්‍ය, අග්ගිමිපි ජනෙත්වා ධුමමිපි ජනෙත්වා
තමෙව පරිත්තං තිණුපුඤ්ජං වා කට්ඨපුඤ්ජං වා පරියාදිගිත්වා අනාහාරා
නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... පරික්ඛයා අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති.

“ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං
සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ භඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා
විපුලෙ තිණුපුඤ්ජෙ වා කට්ඨපුඤ්ජෙ වා නිපතෙය්‍ය, සා තත්ථ අග්ගිමිපි
ජනෙය්‍ය...පෙ.... තමෙව විපුලං තිණුපුඤ්ජං වා කට්ඨපුඤ්ජං වා
පරියාදිගිත්වා අනාහාරා නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව බො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං
පටිපන්නො හොති – නො වස්ස...පෙ.... සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති.

“ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
වස්ස...පෙ.... පරික්ඛයා උද්ධංසොතො හොති අකනිට්ඨගාමී. සෙය්‍යථාපි,

හික්බවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා
 නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා මහත්තෙ තිණුපුඤ්ජෙ වා කට්ඨපුඤ්ජෙ වා
 නිපතෙය්‍යා, සා තත්ථ අග්ගිමිපි ජනෙය්‍යා...පෙ.... තමෙව මහත්තං
 තිණුපුඤ්ජං වා කට්ඨපුඤ්ජං වා පරියාදිසිත්වා ගච්ඡමිපි දහෙය්‍යා, දායමිපි
 දහෙය්‍යා, ගච්ඡමිපි දහිත්වා දායමිපි දහිත්වා හරිත්තං වා පථන්තං වා
 සෙලන්තං වා උදකන්තං වා රමණීයං වා භූමිභාගං ආගමිම අනාහාරා
 නිබ්බායෙය්‍යා; එවමෙව ඛො, හික්බවෙ, හික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො
 වස්ස...පෙ.... පරික්ඛයා උද්ධංසොනො හොති අකනිට්ඨගාමී’ති (අ. නි.
 7.55).

41-44. සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නාදිනිද්දෙසා උත්තානත්ථාව. අයං
 වුච්චති පුග්ගලො අරහාති එත්ථ පන ද්වාදස අරහන්තො වෙදිතබ්බා. කථං? තයො හි
 විමොක්ඛා – සුඤ්ඤතො, අනිමිත්තො, අප්පණ්ණිහිතොති. තත්ථ
 සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුක්තඛිණාසවො පටිපදාවසෙන චතුබ්බිධො හොති; තථා
 අනිමිත්තඅප්පණ්ණිහිතවිමොක්ඛෙහිති – එවං ද්වාදස අරහන්තො වෙදිතබ්බා. ඉති
 ඉමෙ ද්වාදස අරහන්තො විය ද්වාදසෙව සකදාගාමිනො, චතුර්විසති සොතාපන්නා,
 අට්ඨවත්තාලීස අනාගාමිනොති එත්තකා පුග්ගලො ඉතො මුච්චිත්වා බහිද්ධා
 නුප්පජ්ජන්ති, ඉමස්මිඤ්ඤෙව සබ්බඤ්ඤාබුද්ධසාසනෙ උප්පජ්ජන්තිති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

45. දුකනිද්දෙසෙ කොධනොති කුප්ඤ්ඤාසිලො මහාකොධො. එවං පුග්ගලං
 පුච්ඡිත්වාපි ධම්මෙන පුග්ගලං දස්සෙතුං තත්ථ කතමො කොධොතිආදිමාහ.
 උපනාහීනිද්දෙසාදීසුපි එසෙව නයො. කොධො කුප්ඤ්ඤානිආදීනි හෙට්ඨා
 වුත්තත්ථානෙව. තථා උපනාහීනිද්දෙසාදීසු පුබ්බකාලං කොධොතිආදීනි. අයං
 කොධො අප්පහීනොති අයං එත්තකො කොධො වික්ඛම්භනප්පහානෙන වා
 තදඛගප්පහානෙන වා සමුච්ඡෙදප්පහානෙන වා අප්පහීනො. පරතො උපනාහාදීසුපි
 එසෙව නයො.

53. අහිරිකනිද්දෙසාදීසු – ඉමිනා අහිරිකෙනාති ඉමිනා එවංපකාරෙන
 අහිරිකධම්මෙන සමන්තාගතො. ඉමිනා අනොත්තප්පෙනාතිආදීසුපි එසෙව නයො.

63. අප්ඤ්ඤාත්තසංයොජනොති අප්ඤ්ඤාත්තබන්ධනො. බහිද්ධාසංයොජනොති
 බහිද්ධාබන්ධනො. තෙ උභොපි වච්ඡකසාලූපමාය දීපෙතබ්බා. වච්ඡකසාලාය හි
 අන්තො බද්ධො අන්තොයෙව සයිතවච්ඡකො විය
 ඉධට්ඨකසොතාපන්නසකදාගාමිනො. තෙසඤ්ඤි බන්ධනමිපි ඉධෙව, සයමිපි
 ඉධෙව. අන්තො බද්ධො පන බහි සයිතවච්ඡකො විය රූපාරූපභවෙ
 සොතාපන්නසකදාගාමිනො. තෙසඤ්ඤි බන්ධනමෙව ඉධ, සයං පන බ්‍රහ්මලොකෙ
 යිතා. බහි බද්ධො බහි සයිතවච්ඡකො විය රූපාරූපභවෙ අනාගාමී. තස්ස හි

බන්ධනම්පි බහිද්ධා, සයම්පි බහිද්ධාව. බහි බද්ධො පන අන්තොසයිතවච්ඡකො විය ඉධට්ඨකභ්‍යාගාමී. තස්ස හි බන්ධනං රූපාරූපහවෙසු, සයං පන ඉධ යිතො.

65. අක්කොධනනිද්දෙසාදීසු – පහීනොති වික්බම්භනප්පහානෙන වා, තදඬුගප්පහානෙන වා, සමුච්ඡෙදප්පහානෙන වා පහීනො.

83. දුල්ලහනිද්දෙසෙ – දුල්ලහාති න සුලහා. පුබ්බකාරීති පයමමෙව කාරකො. කතවෙදීති කතං වෙදෙති, විදිතං පාකටං කරොති. තෙ අගාරියානගාරියෙහි දීපෙනබ්බා. අගාරියෙසු හි මාතෘපිතරො පුබ්බකාරිනො නාම. පුත්තධිතරො පන මාතෘපිතරො පටිපග්ගන්තා අභිවාදනාදීති තෙසං කුරුමානා කතවෙදිනො නාම. අනගාරියෙසු ආවරියුපජ්ඣායා පුබ්බකාරිනො නාම. අන්තෙවාසිකසද්ධිවිහාරිකා ආවරියුපජ්ඣායෙ පටිපග්ගන්තා අභිවාදනාදීති තෙසං කුරුමානා කතවෙදිනො නාම. තෙසං ආවිභාවත්ථාය උපජ්ඣායපොසකසොණත්ථෙරාදීනං වත්ථුති කථෙතබ්බාති.

අපරො නයො – පරෙන අකතෙයෙව උපකාරෙ අත්තති කතං උපකාරං. අනපෙක්ඛිත්වා කාරකො පුබ්බකාරී, සෙය්‍යථාපි මාතෘපිතරො වෙව ආවරියුපජ්ඣායා ව. සො දුල්ලහො; සත්තානං තණ්හාහිභූතත්තා. පරෙන කතස්ස උපකාරස්ස අනුරූපප්පවත්තිං අත්තති කතං උපකාරං. උපකාරතො ජානන්තො, වෙදියන්තො, කතඤ්ඤකතවෙදී. සෙය්‍යථාපි මාතෘපිතූආවරියුපජ්ඣායෙසු සම්මා පටිපන්නො. සොපි දුල්ලහො; සත්තානං අවිජ්ජාහිභූතත්තා.

අපිව – අකාරණවච්ඡලො පුබ්බකාරී, සකාරණවච්ඡලො කතඤ්ඤකතවෙදී. ‘කරිස්සති මෙ’ති එවමාදිකාරණනිරපෙක්ඛකිරියො පුබ්බකාරී. ‘කරිස්සති මෙ’ති එවමාදිකාරණසාපෙක්ඛකිරියො කතඤ්ඤකතවෙදී. තමොජොතිපරායණො පුබ්බකාරී, ජොතිජොතිපරායණො කතඤ්ඤකතවෙදී. දෙසෙනා පුබ්බකාරී, පටිපජ්ජිතා කතඤ්ඤකතවෙදී. සදෙවකෙ ලොකෙ අරහං සම්මාසම්බුද්ධො පුබ්බකාරී, අරියසාවකො කතඤ්ඤකතවෙදීති. දුක්ඛිපාතට්ඨකථායං (අ. නි. අට්ඨ. 2.2.120) පන – “‘පුබ්බකාරී’ති පයමං උපකාරස්ස කාරකො, ‘කතඤ්ඤකතවෙදී’ති තෙන කතං ඤාත්වා පච්ඡා කාරකො. තෙසු පුබ්බකාරී ඉණං දෙමිති සඤ්ඤං කරොති, පච්ඡාකාරකො ‘ඉණං ජීරාපෙමි’ති සඤ්ඤං කරොති’”ති එත්තකමෙව වුත්තං.

84. දුත්තප්පයනිද්දෙසෙ – දුත්තප්පයාති අත්තප්පයා, න සක්කා කෙනවි තප්පෙනුං. යො හි උපට්ඨාකකුලං වා ඤාතිකුලං වා නිස්සාය වසමානො වීචරෙ ජිණ්ණෙ තෙහි දින්නං වීචරං නික්ඛිපති, න පරිභුඤ්ජති. පුනප්පුනං දින්නම්පි ගහෙත්වා නික්ඛිපතෙව. යො ව තෙනෙව නයෙන ලද්ධං ලද්ධං විස්සජ්ජෙති පරස්ස දෙනි. පුනප්පුනං ලද්ධම්පි තථෙව කරොති. ඉමෙ ද්වෙ පුග්ගලා සකට්ඨෙහිපි පච්චයෙ උපනෙන්නෙන තප්පෙනුං න සක්කාති දුත්තප්පයා නාම.

85. සුත්තප්පයනිද්දෙසෙ – න විස්සජ්ජෙති අත්තනො අකත්වා පරස්ස න දෙනි. අතිරෙකෙ පන සති න නික්ඛිපති පරස්ස දෙනි. ඉදං වුත්තං හොති – යො පන හික්ඛු උපට්ඨාකකුලා වා ඤාතිකුලා වා ජිණ්ණවීචරො සාටකං ලහිත්වා වීචරං කත්වා

පරිභුක්ෂකී, න නික්ඛිපති; අග්ගලං දත්වා පාරුපන්තොපි පුන දියාමානෙ සහසා න පටිග්ගණිහාති. යො ච ලද්ධං ලද්ධං අත්තනා පරිභුක්ෂකී, පරෙසං න දෙති. ඉමෙ ද්වෙපි සුබෙන සක්කා තප්පෙතුන්ති සුතප්පයා නාමාති.

86. ආසවාති කිලෙසා. න කුක්කුච්චායිතබ්බං කුක්කුච්චායතීති න
 කුක්කුච්චායිතබ්බයුත්තකං කුක්කුච්චායති. සුකරමංසං ලහිත්වා අච්ඡමංසන්ති
 කුක්කුච්චායති, මිගමංසං, ලහිත්වා දීපිමංසන්ති කුක්කුච්චායති. කාලෙ සන්තෙයෙව
 ‘කාලො නත්ථී’ති, අප්පචාරෙත්වාච ‘පචාරිතොස්මී’ති, පත්තෙ රජස්මි.
 අපතිතෙයෙව ‘පතිත’න්ති, අත්තනං උද්දිස්ස මච්ඡමංසෙ අකතෙයෙව ‘මං උද්දිස්ස
 කත’න්ති කුක්කුච්චායති. **කුක්කුච්චායිතබ්බං න කුක්කුච්චායතීති**
 කුක්කුච්චායිතබ්බයුත්තකං න කුක්කුච්චායති. අච්ඡමංසං ලහිත්වා සුකරමංසන්ති න
 කුක්කුච්චායති...පෙ.... අත්තනං උද්දිස්ස මච්ඡමංසෙ කතෙ ‘මං උද්දිස්ස
 කත’න්ති න කුක්කුච්චායති. අඛගුත්තරට්ඨකථායං පන – “න
 කුක්කුච්චායිතබ්බ’න්ති සඬ්ඝගොගස්ස අපට්ඨපනං අවිචාරණං න
 කුක්කුච්චායිතබ්බං නාම, තං කුක්කුච්චායති. ‘කුක්කුච්චායිතබ්බ’න්ති තස්සෙව
 පට්ඨපනං විචාරණං, තං න කුක්කුච්චායති”ති එත්තකමෙව චුත්තං. ඉමෙසන්ති
 ඉමෙසං ද්විත්තං පුග්ගලානං සුභූමියං තිණුලතාදීනි විය රත්තිමිපි දිවාපි ආසවා
 වඩ්ඪන්තියෙව. සුක්කපක්ඛෙ කප්පියමංසං ලහිත්වා කප්පියමංසන්ත්වෙව
 ගණ්හන්තො න කුක්කුච්චායිතබ්බං න කුක්කුච්චායති නාමාති ඉමිනා නයෙන
 අත්ථො වෙදිතබ්බො.

88. භීනාධිමුත්තොති භීනජ්ඣාසයො. දුස්සිලොති නිස්සිලො. පාපධම්මොති
 ලාමකධම්මො.

89. පණ්ණාධිමුත්තොති පණ්ණජ්ඣාසයො. කල්යාණධම්මොති භද්දකධම්මො,
 සුච්චධම්මො, සුන්දරධම්මො.

90. තිත්තොති සුභිතො පරියොසිතො. තප්පෙනාති අඤ්ඤෙසමිපි තිත්තිකරො.
 පච්චෙකසම්බුද්ධා යෙ ච තථාගතසාවකාති එත්ථ පච්චෙකබුද්ධා නවහි
 ලොකුත්තරධම්මෙහි සයං තිත්තා පරිපුණ්ණා. අඤ්ඤෙ පන තප්පෙනං න
 සක්කොන්ති. තෙසඤ්ඤි ධම්මකථාය අභිසමයො න හොති. සාවකානං පන
 ධම්මකථාය අපරිමාණානම්පි දෙවමනුස්සානං අභිසමයො හොති. එවං සන්තෙපි
 යස්මා පන තෙ ධම්මං දෙසෙන්නා න අත්තනො වචනං කත්වා කථෙන්නි, බුද්ධානං
 වචනං කත්වා කථෙන්නි. සොතුං නිසින්තපරිසාපි ‘අයං භික්ඛු න අත්තනා
 පටිවිද්ධධම්මං කථෙති, බුද්ධෙහි පටිවිද්ධධම්මං කථෙති’ති විත්තිකාරං කරොති. ඉති
 සො විත්තිකාරො බුද්ධානංයෙව හොති. එවං තත්ථ සම්මාසම්බුද්ධොව තප්පෙනා
 නාම. යථා හි ‘අසුකස්ස නාම ඉදඤ්චිදඤ්ච දෙථා’ති රඤ්ඤා ආණත්තා කිඤ්චාපි
 ආනෙත්වා දෙන්ති, අථ බො රාජාව තත්ථ දායකො. යෙහිපි ලද්ධං හොති, තෙ
 ‘රඤ්ඤා අම්භාකං ධානන්තරං දින්නං, ඉස්සරියවිභවො දින්නො’ත්වෙව ගණ්හන්ති,
 න රාජපුරිසෙහිති. එවංසම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

91. තිකනිද්දෙසෙ – දුස්සිලොති නිස්සිලො. පාපධම්මොති ලාමකධම්මො. සිලවිපත්තියා වා දුස්සිලො, දිට්ඨිවිපත්තියා පාපධම්මො. කායවච්ඡංචරහෙදෙන දුස්සිලො, සෙසසංචරහෙදෙන පාපධම්මො. අසුද්ධපයොගතාය දුස්සිලො, අසුද්ධාසයතාය පාපධම්මො. කුසලසිලවිරහෙන දුස්සිලො; අකුසලසිලසමන්තාගමෙන පාපධම්මො. අසුච්ඡි අසුච්ඡි කායකම්මාදිහි සමන්තාගතො. සඬ්ඛස්සරසමාචාරොති සඬ්ඛාය පරෙහි සරිතබ්බසමාචාරො. කිඤ්චිදෙව අසාරුජ්ජං දිස්වා ‘ඉදං ඉමිනා කතං භවිස්සති’ති එවං පරෙහි ආසඬ්ඛනීයසමාචාරො, අත්තනොයෙව වා සඬ්ඛාය සරිතබ්බසමාචාරො – සාසඬ්ඛසමාචාරොති අත්ථො. තස්ස හි දිවාට්ඨානාදිසු සන්තිපතිත්වා කිඤ්චිදෙව මන්තයන්තෙ භික්ඛු දිස්වා ‘ඉමෙ එකතො භුත්වා මන්තෙන්ති, කච්චි නු ඛො මයා කතකම්මං ජානිත්වා මන්තෙන්ති’ති එවං සාසඬ්ඛසමාචාරො හොති.

පට්ඨිඡන්තකම්මන්තොති පට්ඨිඡාදෙනබ්බයුත්තකෙන පාපකම්මෙන සමන්තාගතො. අස්සමණො සමණපටිඤ්ඤොති අස්සමණො භුත්වාච සමණපතිරූපකතාය ‘සමණො අහ’න්ති එවං පටිඤ්ඤො. අබ්බමචාරී බ්බමචාරිපටිඤ්ඤොති අඤ්ඤෙ බ්බමචාරිනො සුනිවත්ථෙ සුපාරුතෙ සුමිහකපත්තධරෙ ගාමනිගමජනපදරාජධානීසු පිණ්ඩාය වරිත්වා ජීවිකං කප්පෙන්තෙ දිස්වා සයම්පි තාදිසෙන ආකාරෙන තථා පටිපජ්ජනතො ‘අහං බ්බමචාරී’ති පටිඤ්ඤං දෙන්තො විය හොති. ‘අහං භික්ඛු’ති වත්වා උපොසථග්ගාදිනි පටිසන්තො පන බ්බමචාරිපටිඤ්ඤො හොතියෙව, තථා සඬ්ඛිකං ලාභං ගණ්හන්තො. අන්තොප්පතීති පුතිනා කම්මෙන අන්තො අනුපට්ඨියො, නිග්ගුණතාය වා ගුණසාරවරිහිතත්තා අන්තොප්පතී. අවස්සුතොති රාගාදිහි තින්තො. කසම්බුජාතොති සඤ්ජාතරාගාදිකච්චරො. අථ වා කසම්බු චුච්චති තින්තකුණපගතං කසට්ඨකං. ඉමස්මිඤ්ච සාසනෙ දුස්සිලො නාම ජිගුච්ඡනීයත්තා තින්තකුණපකසට්ඨකසදිසො. තස්මා කසම්බු විය ජාතොති කසම්බුජාතො.

තස්ස න එවං හොතීති කස්මා න හොති? යත්ථ පතිට්ඨිතෙන සක්කා භවෙය්‍ය අරහත්තං ලද්ධං, තස්සා පතිට්ඨාය භින්තත්තා. යථා හි වණ්ඩාලකුමාරකස්ස ‘අසුකො නාම ඛත්තියකුමාරො රජ්ජෙ අභිසිත්තො’ති සුත්වාපි, යස්මිං කුලෙ පච්චාජාතා අභිසෙකං පාපුණන්ති, තස්මිං කුලෙ අපච්චාජාතත්තා න එවං හොති – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො ඛත්තියකුමාරො විය අභිසෙකං පාපුණෙය්‍ය’න්ති; එවමෙව දුස්සිලස්ස ‘අසුකො නාම භික්ඛු අරහත්තං පත්තො’ති සුත්වාපි, යස්මිං සීලෙ පතිට්ඨිතෙන අරහත්තං පත්තබ්බං, තස්ස අභාවතො ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො සීලවා විය අරහත්තං පාපුණෙය්‍ය’න්ති න එවං හොති. අයං චුච්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො අරහත්තාසාය අභාවා නිරාසොති චුච්චති.

92. තස්ස එවං හොතිති කස්මා හොති? යස්මිං පතිට්ඨිතෙන සක්කා භවෙය්‍ය අරහත්තං පාපුණ්‍යං, තස්සා පතිට්ඨාය ටීරත්තා. යථා හි සුජාතස්ස ඛත්තියකුමාරස්ස ‘අසුකො නාම ඛත්තියකුමාරො රජපෙ අභිසිත්තො’ති සුත්වාච යස්මිං කුලෙ පච්චාජාතා අභිසෙකං පාපුණන්ති, තස්මිං පච්චාජාතස්ස එවං හොති – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි, සො කුමාරො විය අභිසෙකං පාපුණෙය්‍ය’න්ති එවමෙව සීලවතො ‘අසුකො නාම භික්ඛු අරහත්තං පත්තො’ති සුත්වාච යස්මිං සීලෙ පතිට්ඨිතෙන අරහත්තං පත්තබ්බං, තස්සා පතිට්ඨාය ටීරත්තා – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො භික්ඛු විය අරහත්තං පාපුණෙය්‍ය’න්ති එවං හොති. අයං වුච්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො ආසංසො නාම වුච්චති. සො හි අරහත්තං ආසංසති පත්තෙතිති ආසංසො.

93. යා භිස්ස පුබ්බෙ අවිමුත්තස්සාති යා තස්ස ඛිණ්ණසවස්ස පුබ්බෙ අරහත්තවිමුත්තියා අවිමුත්තස්ස විමුත්තාසා අහොසි, සා පටිප්පස්සද්ධා, තස්මා න එවං හොති. යථා හි අභිසිත්තස්ස ඛත්තියස්ස ‘අසුකො නාම ඛත්තියකුමාරො රජපෙ අභිසිත්තො’ති සුත්වා එකස්ස රඤ්ඤො ද්විත්තං රජ්ජාභිසෙකානං ද්විත්තං සෙනවිජත්තානං අභාවා න එවං හොති – “කුදාස්සු නාමාහම්පි සො කුමාරො විය අභිසෙකං පාපුණෙය්‍ය”න්ති; එවමෙව ඛිණ්ණසවස්ස ‘අසුකො නාම භික්ඛු අරහත්තං පත්තො’ති සුත්වා, ද්විත්තං අරහත්තානං අභාවා – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො භික්ඛු විය අරහත්තං පාපුණෙය්‍ය’න්ති න එවං හොති. අයං වුච්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො අරහත්තාසාය විගතත්තා විගතාසොති වුච්චති.

94. ගිලානුපමනිද්දෙසෙ – යාය උපමාය තෙ ගිලානුපමාති වුච්චන්ති, තං තාව උපමං දස්සෙතුං තයො ගිලානාතිආදි වුත්තං. තත්ථ සප්පායානීති භිතානි වුද්ධිකරානි. පතිරූපන්ති අනුවිජවිකං. නෙව වුට්ඨාති තම්භා ආබාධාති ඉමිනා අතෙකිච්ඡෙන වාතාපමාරාදිනා රොගෙන සමන්තාගතො නිට්ඨප්පත්තො ගිලානො කථිතො. වුට්ඨාති තම්භා ආබාධාති ඉමිනා බිපිතකච්ඡුතිණුපුප්ඵකජරාදිප්පහෙදො අප්පමත්තකාබාධො කථිතො.

ලහන්තො සප්පායානි හොජනානි නො අලහන්තොති ඉමිනා පන යෙසං පටිජග්ගනෙන ඵාසුකං හොති, සබ්බෙපි තෙ ආබාධා කථිතා. එත්ථ ච පතිරූපො උපට්ඨාකො නාම ගිලානුපට්ඨාකඅභිගෙහි සමන්තාගතො පණ්ඩිතො දක්ඛො අනලසො වෙදිතබ්බො.

ගිලානුපට්ඨාකො අනුඤ්ඤාතොති ‘භික්ඛුසඤ්ඤාන දාතබ්බො’ති අනුඤ්ඤාතො. තස්මිඤ්භි ගිලානෙ අත්තනො ධම්මතාය යාපෙතුං අසක්කොන්තෙ භික්ඛුසඤ්ඤාන තස්ස භික්ඛුනො ‘එකො භික්ඛු ච සාමණෙරො ච ඉමං පටිජග්ගථා’ති අපලොකෙත්වා දාතබ්බා. යාව පන තෙ තං පටිජග්ගන්ති, තාව ගිලානස්ස ච තෙසඤ්ඤා ද්විත්තං යෙනත්තො සබ්බං භික්ඛුසඤ්ඤාස්සෙව භාරො. අඤ්ඤෙපි ගිලානා උපට්ඨාතබ්බාති ඉතරෙපි ද්වෙ ගිලානා උපට්ඨාතබ්බා. කිං කාරණා? යොපි හි නිට්ඨප්පත්තගිලානො, සො අනුපට්ඨියමානො ‘සවෙ මං පටිජග්ගෙය්‍යං, ඵාසුකං මෙ භවෙය්‍ය, න බො පන මං පටිජග්ගන්ති’ති මනොපදොසං කත්වා අපායෙ

නිබ්බත්තෙය්‍ය. පටිජග්ගියමානස්ස පන එවං හොති – ‘භික්ඛුසඤ්ඤා යං කත්තබ්බං තං සබ්බං කතං, මය්හං පන කම්මවිපාකො ඊදිසො’ති සො භික්ඛුසඤ්ඤා මත්තං පච්චුපට්ඨපෙත්වා සග්ගෙ නිබ්බත්තති. යො පන අප්පමත්තකෙන බ්‍යාධිනා සමන්තාගතො ලහන්තොපි අලහන්තොපි වුට්ඨාතියෙව, තස්ස විනාපි හෙසජ්ජෙන වූපසමනකබ්‍යාධි හෙසජ්ජෙ කතෙ ඛිජ්ජතරං වූපසම්මති. තතො සො බුද්ධවචනං වා උග්ගණ්හිතුං සමණධම්මං වා කාතුං සක්ඛිස්සති. ඉමිනා කාරණෙන අඤ්ඤෙපි ගිලානා උපට්ඨාතබ්බාති වුත්තං.

නෙව ඔක්කමතීති නෙව පවිසති. නියාමං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තන්ති කුසලෙසු ධම්මෙසු මග්ගනියාමසඤ්ඤාතං සම්මත්තං. ඉමිනා පදපරමො පුග්ගලො කථිතො. දුතියවාරෙන උග්ගට්ඨකඤ්ඤා ගතිතො සාසනෙ නාළකත්ථෙරසදිසො. බුද්ධත්තරෙ එකවාරං පච්චෙකබුද්ධානං සන්තිකෙ ඔවාදං ලභිත්වා පටිවිද්ධපච්චෙකබොධිඤ්ඤාණො ව. තතියවාරෙන විපඤ්චිතඤ්ඤා පුග්ගලො කථිතො. නෙය්‍යො පන තත්තිස්සිතොව හොති.

ධම්මදෙසනා අනුඤ්ඤාතාති මාසස්ස අට්ඨ වාරෙ ධම්මකථා අනුඤ්ඤාතා. අඤ්ඤෙසම්පි ධම්මො දෙසෙතබ්බොති ඉතරෙසම්පි ධම්මො කථෙතබ්බො. කිං කාරණා? පදපරමස්ස හි ඉමස්මිං අත්තභාවෙ ධම්මං පටිවිජ්ඣිතුං අසක්කොත්තස්සාපි අනාගතෙ පච්චයො භවිස්සති. යො පන තථාගතස්ස රූපදස්සනං ලහන්තොපි අලහන්තොපි ධම්මවිනයඤ්ඤා සවනාය ලහන්තොපි අලහන්තොපි ධම්මං අභිසමෙති; සො අලහන්තො න තාව අභිසමෙති, ලහන්තො පන ඛිජ්ජමෙව අභිසමෙස්සතීති ඉමිනා කාරණෙන තෙසං ධම්මො දෙසෙතබ්බො. තතියස්ස පන පුනථපුනං දෙසෙතබ්බොව. කායසක්ඛිදිට්ඨජ්ජත්තසද්ධාවිමුත්තා හෙට්ඨා කථිතායෙව.

98. ගුථභාණීආදීසු – සහග්ගතොති සභායං ධීතො. පරිසග්ගතොති ගාමපරිසාය ධීතො. ඤාතිමජ්ඣගතොති දායාදානං මජ්ඣෙ ධීතො. පුග්ගමජ්ඣගතොති සෙණීනං මජ්ඣෙ ධීතො. රාජකුලමජ්ඣගතොති රාජකුලස්ස මජ්ඣෙ මහාවිනිච්ඡයෙ ධීතො. අභිනීතොති පුච්ඡනත්ථාය නීතො. සක්ඛිපුට්ඨොති සක්ඛිං කත්වා පුච්ඡිතො. එහම්හො පුරිසාති ආලපනමෙතං. අත්තහෙතු වා පරහෙතු වාති අත්තතො වා පරස්ස වා හත්ථපාදාදිහෙතු වා ධනහෙතු වා. ආමිසකිඤ්චික්ඛහෙතු වාති එත්ථ ආමිසන්ති ලාභො අධිජ්ජෙතො. කිඤ්චික්ඛන්ති යං වා තං වා අප්පමත්තකං. අත්තමසො තිත්තිරවට්ටකසජ්ජිපිණ්ඩනවනිතපිණ්ඩාදිඅප්පමත්තකස්සාපි ලඤ්ජස්ස හෙතුති අත්ථො. සම්පජානමුසා භාසිතා හොතීති ජානන්තොයෙව මුසාවාදං කත්තා හොති. අයං වුවචතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො ගුථසදිසවචනත්තා ගුථභාණීති වුවචති. යථා හි ගුථං නාම මහාජනස්ස අනිට්ඨං හොති අකත්තං; එවමෙව ඉමස්ස පුග්ගලස්ස වචනං දෙවමනුස්සානං අනිට්ඨං හොති අකත්තං.

99. අයං වුවචතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො පුජ්ඨසදිසවචනත්තා පුජ්ඨභාණීති වුවචති. යථා හි ඵුල්ලානි වස්සිකානි වා අධිමුත්තකානි වා මහාජනස්ස ඉට්ඨානි

කන්තානි හොත්ති; එවමෙව ඉමස්ස පුග්ගලස්ස වචනං දෙවමනුස්සානං ඉට්ඨං හොති කන්තං.

100. නෙලාති එලං වුව්චති දොසො. නාස්සා එලන්ති නෙලා. නිද්දොසාති අත්ථො, “නෙලඬිගො සෙතපච්ඡාදො”ති (උදා. 65) එත්ථ වුත්තනෙලං විය. කණ්ණසුබාති බ්‍යඤ්ජනමධුරතාය කණ්ණානං සුබා. සුවිච්ඡිකුතං විය කණ්ණසුලං න ජනෙති. අත්ථමධුරතාය සකලසරීරෙ කොපං අජනෙත්වා පෙමං ජනෙති පෙමනීයා. හදයං ගච්ඡති අප්පට්ඨඤ්ඤාමානා සුබොන චිත්තං පවිසති හදයඬිගමා. ගුණපරිපුණ්ණතාය පුරෙ හවාති පොරී. පුරෙ සංවඬිඪනාරී විය සුකුමාරාතිපි පොරී. පුරස්ස එසාතිපි පොරී. නගරවාසීනං කථාති අත්ථො. නගරවාසීනො හි යුත්තකථා හොත්ති. පිතිමත්තං පිතාති, මාතිමත්තං මාතාති, භාතිමත්තං භාතාති වදන්ති. එවරුපි කථා බහුනො ජනස්ස කන්තා හොතිති බහුජනකන්තා. බහුජනස්ස කන්තභාවෙනෙව බහුනො ජනස්ස මනාපා චිත්තවුද්ධිකරාති බහුජනමනාපා. අයං වුව්චතිති අයං එවරුපො පුග්ගලො මධුහාණීති වුව්චති. මුදුහාණීතිපි පායො. උභයත්ථාපි මධුරවචනොති අත්ථො. යථා හි චතුමධුරං නාම මධුරං පණීතං; එවමෙව ඉමස්ස පුග්ගලස්ස වචනං දෙවමනුස්සානං මධුරං හොති.

101. අරුකුපමචිත්තාදීසු – අභිසජ්ජතිති ලග්ගති. කුප්පතිති කොපවසෙන කුප්පති. බ්‍යාපජ්ජතිති පකතිභාවං පජ්හති, පුතිකො හොති. පතිත්ථියතිති ථිතභාවං ථද්ධිභාවඤ්ච ආපජ්ජති. කොපන්ති දුබ්බලකොධං. දොසන්ති දුස්සනවසෙන තතො බලවතරං. අප්පච්චයන්ති අතුට්ඨාකාරං දොමනස්සං. දුට්ඨාරුකොති පුරාණවණො. කට්ඨෙනාති දණ්ඩකකොටියා. කඨලායාති කපාලෙන. ආසවං දෙතිති අපරාපරං සවති. පුරාණවණො හි අත්තනො ධම්මතාය එව පුබ්බං ලොහිතං යුසන්ති ඉමානි තීණි සවති, සට්ටිතො පන තානි අධිකතරං සවති. එවමෙවං බොති එත්ථ ඉදං ඔපම්මසංසන්දනං, දුට්ඨාරුකො විය හි කොධනො පුග්ගලො. තස්ස අත්තනො ධම්මතාය සවනං විය කොධනස්සපි අත්තනො ධම්මතාය උද්ධුමාතකස්ස විය චණ්ඩිකතස්ස වරණං. කට්ඨෙන වා කඨලාය වා සට්ටනං විය අප්පමත්තකම්පි වචනං හියොයාසො මත්තාය සවනං විය ‘මාදිසං නාම එස එවං වදති’ති හියොයාසො මත්තාය උද්ධුමායනභාවො දට්ඨබ්බො. අයං වුව්චතිති අයං එවරුපො පුග්ගලො අරුකුපමචිත්තොති වුව්චති. පුරාණවණසදිසචිත්තොති අත්ථො.

102. රත්තන්ධකාරතිඕසායාති රත්තිං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණුප්පත්තිතිවාරණෙන අන්ධභාවකරණෙ බහලතමෙ. විජ්ජන්තරිකායාති විජ්ජප්පත්තික්ඛණෙ. ඉධාපි ඉදං ඔපම්මසංසන්දනං – වක්ඛුමා පුරිසො විය හි යොගාවචරො දට්ඨබ්බො. අන්ධකාරං විය සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. විජ්ජසඤ්චරණං විය සොතාපත්තිමග්ගඤ්ඤාණස්ස උප්පත්තිකාලො. විජ්ජන්තරිකාය වක්ඛුමතො පුරිසස්ස සාමන්තා රූපදස්සනං විය සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ නිබ්බානදස්සනං. පුන අන්ධකාරාවත්ථරණං විය සකදාගාමිමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. පුන විජ්ජසඤ්චරණං විය සකදාගාමිමග්ගඤ්ඤාණස්ස උප්පාදො. විජ්ජන්තරිකාය වක්ඛුමතො පුරිසස්ස සාමන්තා රූපදස්සනං විය සකදාගාමිමග්ගක්ඛණෙ නිබ්බානදස්සනං. පුන

අන්ධකාරාවත්ථරණං විය අනාගාමිමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. පුන විජ්ජුසඤ්චරණං විය අනාගාමිමග්ගඤ්ඤාණස්ස උප්පාදො. විජ්ජන්තරිකාය වක්ඛුමනො පුරිසස්ස සාමන්තා රූපදස්සනං විය අනාගාමිමග්ගක්ඛණෙන නිබ්බානදස්සනං වෙදිතබ්බං. අයං වුව්වතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො විජ්ජුපමචිත්තොති වුව්වති. ඉත්තරකාලොභාසෙන විජ්ජුසදිසචිත්තොති අත්ථො.

103. වජිරූපමචිත්තතායපි ඉදං ඔපම්මසංසන්දනං – වජිරං විය හි අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණං දට්ඨබ්බං. මණිගණ්ඨිපාසාණගණ්ඨි විය අරහත්තමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. වජිරස්ස මණිගණ්ඨිං වා පාසාණගණ්ඨිං වා විනිවිජ්ඣිත්වා අගමනභාවස්ස නත්ථිභාවො විය අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණෙන අවිජ්ජේජානං කිලෙසානං නත්ථිභාවො. වජිරෙන නිබ්බිද්ධවෙධස්ස පුන අපටිපුරණං විය අරහත්තමග්ගෙන ඡිත්තානං කිලෙසානං පුන අනුප්පාදො දට්ඨබ්බො. අයං වුව්වතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො වජිරූපමචිත්තොති වුව්වති. කිලෙසානං මූලසාතකරණසමත්ථතාය වජිරෙන සදිසචිත්තොති අත්ථො.

104. අන්ධාදිසු තථාරූපං වක්ඛු න භොතීති තථාජාතිකං තථාසභාවං පඤ්ඤාවක්ඛු න භොති. එාතිං කරෙය්‍යාති ජීතං වඩ්ඪීතං කරෙය්‍ය. සාවජ්ජානවජ්ජෙති සදොසනිද්දොසෙ. භීතජ්ජණිතෙති අධමුත්තමෙ. කණ්භසුක්කසප්පටිභාගෙති කණ්භසුක්කායෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපටිබාහනතො පටිපක්ඛවසෙන සප්පටිභාගාති වුව්වන්ති. අයං පනෙත්ථ සඬබ්බෙපො – කුසලෙ ධම්මෙ ‘කුසලා ධම්මා’ති යෙන පඤ්ඤාවක්ඛුනා ජානෙය්‍ය, අකුසලෙ ධම්මෙ ‘අකුසලා ධම්මා’ති, සාවජ්ජාදිසුපි එසෙව නයො. කණ්භසුක්කසප්පටිභාගෙසු පන කණ්භධම්මෙ ‘සුක්කසුප්පටිභාගා’ති, සුක්කධම්මෙ ‘කණ්භසප්පටිභාගා’ති යෙන පඤ්ඤාවක්ඛුනා ජානෙය්‍ය. තථාරූපමිපිස්ස වක්ඛු න භොතීති ඉමිනා නයෙන සෙසට්ඨානෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං වුව්වතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො දිට්ඨධම්මිකභොගසංහරණපඤ්ඤාවක්ඛුනො ව සම්පරායිකත්ථසොධනපඤ්ඤාවක්ඛුනො ව අභාවා අන්ධොති වුව්වති. දුතියො දිට්ඨධම්මිකභොගසංහරණපඤ්ඤාවක්ඛුනො භාවා, සම්පරායිකත්ථසොධනපඤ්ඤාවක්ඛුනො පන අභාවා එකවක්ඛුති වුව්වති. තතියො ද්විත්තමිපි භාවා ද්විවක්ඛුති වුව්වති.

107. අවකුජ්ජපඤ්ඤාදිසු ධම්මං දෙසෙන්නීති උපාසකො ධම්මස්සවනත්ථාය ආගතොති අත්තතො කම්මං පහාය ධම්මං දෙසෙන්නී. ආදිකල්‍යාණන්ති ආදිමිහි කල්‍යාණං හද්දකං අනවජ්ජං නිද්දොසං කත්වා දෙසෙන්නී. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ පන ආදීති පුබ්බපට්ඨපනා. මජ්ඣන්ති කථාවෙමජ්ඣං. පරියොසානන්ති සන්තිට්ඨානං. ඉතිස්ස ධම්මං කට්ඨන්තා පුබ්බපට්ඨපනෙපි කල්‍යාණං හද්දකං අනවජ්ජමෙව කත්වා කට්ඨන්ති, වෙමජ්ඣෙපි, පරියොසානෙපි. එත්ථ ව අත්ථි දෙසනාය ආදිමජ්ඣපරියොසානානි, අත්ථි සාසනස්ස. තත්ථ දෙසනාය තාව – චතුප්පදිකගාථාය පට්ඨපදං ආදි, ද්වෙ පදානි මජ්ඣං, අවසානපදං පරියොසානං. එකානුසන්ධිකසුත්තස්ස – නිදානං ආදි, අනුසන්ධි මජ්ඣං,

ඉදමවොවාති අප්පනා පරියොසානං. අනෙකානුසන්ධිකස්ස – පඨමො අනුසන්ධි ආදි, තතො පරං එකො වා අනෙකා වා මජ්ඣං, පච්ඡිමො පරියොසානං. අයං තාව දෙසනාය න යො.

සාසනස්ස පන සීලං ආදි, සමාධි මජ්ඣං, විපස්සනා පරියොසානං. සමාධි වා ආදි, විපස්සනා මජ්ඣං, මග්ගො පරියොසානං. විපස්සනා වා ආදි, මග්ගො මජ්ඣං, එලං පරියොසානං. මග්ගො වා ආදි, එලං මජ්ඣං, නිබ්බානං පරියොසානං. ද්වෙ ද්වෙ වා කරියමානෙ සීලසමාධියො ආදි, විපස්සනාමග්ගො මජ්ඣං, එලනිබ්බානානි පරියොසානං. සාත්ථන්ති සාත්ථකං කත්වා දෙසෙන්නි. සබ්බඤ්ජනන්ති අක්ඛරපාරිපූරි කත්වා දෙසෙන්නි. කෙවලපරිපුණ්ණන්ති සකලපරිපුණ්ණං අනුනං කත්වා දෙසෙන්නි. පරිසුද්ධන්ති පරිසුද්ධං නිජජටං නිග්ගණ්ඨිං කත්වා දෙසෙන්නි. බ්‍රහ්මවරියං පකාසෙන්නීති එවං දෙසෙන්නා ව සෙට්ඨවරියභූතං සික්ඛත්තයසඬග්ගිතං අරියං අට්ඨඬගිකං මග්ගං පකාසෙන්නි. නෙව ආදිං මනසි කරොතීති නෙව පුබ්බපට්ඨපනං මනසි කරොති. කුම්භොති සටො. නික්කුජ්ජොති අධොමුඛො යපිනො. එවමෙවන්ති එත්ථ කුම්භො නික්කුජ්ජො විය අවකුජ්ජපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බො. උදකස්ස උද්ධකාලො විය ධම්මදෙසනාය උද්ධකාලො. උදකස්ස විවට්ටනකාලො විය තස්මිං ආසනෙ නිසින්තස්ස උග්ගහණකාලො. අසමත්ථකාලො. උදකස්ස අසණ්ඨානකාලො විය උට්ඨන්තිවා අසල්ලක්ඛණකාලො වෙදිතබ්බො. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො අවකුජ්ජපඤ්ඤොති වුව්චති. අධොමුඛපඤ්ඤොති අත්ථො.

108. ආකිණ්ණානීති පක්ඛිත්තානි. සතිසම්මොසා පකිරෙය්‍යාති මුට්ඨස්සතිතාය විකිරෙය්‍ය. එවමෙවන්ති එත්ථ උච්ඡඬගො විය උච්ඡඬගපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බො. නානාඛජ්ජකානි විය නානාප්පකාරං බුද්ධවචනං. උච්ඡඬගෙ නානාඛජ්ජකානි බාදන්තස්ස නිසින්තකාලො විය තස්මිං ආසනෙ නිසින්තස්ස උග්ගහණකාලො. වුට්ඨහන්තස්ස සතිසම්මොසා විකිරණකාලො විය තස්මා ආසනා වුට්ඨාය ගච්ඡන්තස්ස අසල්ලක්ඛණකාලො වෙදිතබ්බො. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො උච්ඡඬගපඤ්ඤොති වුව්චති. උච්ඡඬගසදිසපඤ්ඤොති අත්ථො.

109. උක්කුජ්ජොති උපරිමුඛො යපිනො. සණ්ඨාතීති පතිට්ඨහති. එවමෙව ඛොති එත්ථ උපරිමුඛො යපිනො කුම්භො විය පුට්ඨපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බො. උදකස්ස ආසිත්තකාලො විය දෙසනාය උද්ධකාලො. උදකස්ස සණ්ඨානකාලො විය තත්ථ නිසින්තස්ස උග්ගහණකාලො. නො විවට්ටනකාලො විය උට්ඨාය ගච්ඡන්තස්ස සල්ලක්ඛණකාලො වෙදිතබ්බො. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො පුට්ඨපඤ්ඤොති වුව්චති. විත්ථාරිකපඤ්ඤොති අත්ථො.

110. අච්ඡරාගාදීසු – යථා සොනාපන්තසකදාගාමිනො, එවං පුට්ඨජ්ජනොපි පඤ්චසු කාමගුණෙසු, තීසු ව භවෙසු අච්ඡරාගො. අදබ්බතාය පන න ගහිතො. යථා හි ඡෙකො වඩ්ඪකී දබ්බසම්භාරත්ථං වනං පට්ටියො න ආදිනො පට්ඨාය සම්පත්තසම්පත්තරුක්ඛෙ ඡින්දති, යෙ පනස්ස දබ්බසම්භාරූපගා භොන්ති, තෙයෙව

ඡිත්තදිනි; එවමිධාපි හගවතා දබ්බජාතිකා අරියාව ගහිතා, පුපුජ්ජනා පන අදබ්බතාය න ගහිතාති වෙදිතබ්බො. කාමෙසු චිතරාගොති පඤ්චසු කාමගුණෙසු චිතරාගො. හවෙසු අචිතරාගොති රූපාරූපහවෙසු අචිතරාගො.

113. පාසාණලෙඛුපමාදීසු – අනුසෙතීති අප්පහීනතාය අනුසෙති. න ඛිජ්ජං ලුජ්ජතීති න අන්තරා නස්සති, කප්පුට්ඨානෙනෙව නස්සති. එවමෙවන්ති එවං තස්සාපි පුග්ගලස්ස කොධො න අන්තරා පුනදිවසෙ වා අපරදිවසෙ වා නිබ්බාති, අද්ධනියො පන හොති. මරණෙනෙව නිබ්බාතීති අත්ථො. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො පාසාණලෙඛො විය කුජ්ඣනභාවෙන චිරට්ඨිතිකතො පාසාණලෙඛුපමොති වුව්චති.

114. සො ච ඛිවස්ස කොධොති සො අප්පමත්තකෙපි කාරණෙ සහසා කුද්ධස්ස කොධො. න චිරන්ති අචිරං අප්පහීනතාය නානුසෙති. යථා පන පථවියං ආකඨසීත්වා කතලෙඛො වාතාදිහි ඛිජ්ජං නස්සති, එවමස්ස සහසා උප්පන්නොපි කොධො ඛිජ්ජමෙව නිබ්බාතීති අත්ථො. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො පථවියං ලෙඛො විය කුජ්ඣනභාවෙන අචිරට්ඨිතිකතො පථවිලෙඛුපමොති වුව්චති.

115. ආගාල්භෙනාති අතිගාල්භෙන මම්මච්ඡෙදකෙන ථද්ධවචනෙන. එරූපෙනාති න සොතසුබෙන. අමනාපෙනාති න චිත්තසුබෙන. සංසන්දතීති එකිභවති. සන්ධියතීති සටයති. සම්මොදතීති නිරන්තරො හොති. අථ වා – සංසන්දතීති චිත්තකිරියාදීසු චිත්තෙන සමොධානං ගච්ඡති. බීරොදකං විය එකිභාවං උපෙතීති අත්ථො. සන්ධියතීති යානගමනාදීසු කායකිරියාදීසු කායෙන සමොධානං ගච්ඡති. තිලතණ්ඩුලා විය මිස්සිභාවං උපෙතීති අත්ථො. සම්මොදතීති උද්දෙසපරිපුච්ඡාදීසු වචිකිරියාසු වාචාය සමොධානං ගච්ඡති. විජ්ජවාසගතොපි පියසභායකො විය පියතරභාවං උපෙතීති අත්ථො. අපිච – කිච්චකරණියෙසු තෙහි සද්ධිං ආදිතොව එකකිරියභාවං උපගච්ඡන්තො සංසන්දති. යාව මජ්ඣා පචත්තන්තො සන්ධියති, යාව පරියොසානා අනිචත්තන්තො සම්මොදතීතිපි වෙදිතබ්බො. අයං වුව්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො උදකලෙඛො විය ඛිජ්ජං සංසන්දනතො උදකලෙඛුපමොති වුව්චති.

116. පොත්ථකුපමෙසු – යාය උපමාය තෙ පොත්ථකුපමාති වුව්චන්ති, තං තාව උපමං දස්සෙතුං තයො පොත්ථකාතිආදි වුත්තං. තත්ථ නවොති නවවායිමො. පොත්ථකොති සාණවාකසාටකො. දුබ්බණ්ණොති විචණ්ණො. දුක්ඛසම්ඵස්සොති ධරසම්ඵස්සො. අප්පග්ගොති අතිබහුං අග්ගන්තො කභාපණග්ගනකො හොති. මජ්ඣිමොති පරිභොගමජ්ඣිමො. සො හි නවභාවං අතික්කමිත්වා ජිණ්ණභාවං අප්පග්ගො මජ්ඣෙ පරිභොගකාලෙපි දුබ්බණ්ණො ච දුක්ඛසම්ඵස්සො ච අප්පග්ගොයෙව ච හොති. අතිබහුං අග්ගන්තො අධිසං අග්ගති. ජිණ්ණකාලෙ පන අධිසමාසකං වා කාකණ්ණකං වා අග්ගති. උක්ඛලිපරිමජ්ජනන්ති කාඨක්ඛලිපරිපුඤ්ජනං.

නවොති උපසම්පදාය පඤ්චවස්සකාලතො හෙට්ඨා ජාතියා සට්ඨිවස්සොපි නවොයෙව. දුබ්බණ්ණතායාති සරීරවණ්ණෙනාපි ගුණවණ්ණෙනාපි දුබ්බණ්ණතාය. දුස්සිලස්ස හි පරිසමප්ඤ්ඤා නිසින්නස්ස නිත්තෙජ්ජාය සරීරවණ්ණොපි න සම්පජ්ජති, ගුණවණ්ණෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි. යෙ ඛො පනස්සාති යෙ ඛො පන තස්ස උපට්ඨාකා වා ඤාතිමිත්තාදයො වා එතං පුග්ගලං සෙවන්ති. තෙසං තන්ති තෙසං පුග්ගලානං ඡ සත්ථාරෙ සෙවන්තානං මිච්ඡාදිට්ඨිකානං විය, දෙවදත්තං සෙවන්තානං කොකාලිකාදීනං විය ච තං සෙවනං දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛාය හොති. මජ්ඣිමොති පඤ්චවස්සකාලතො පට්ඨාය යාව නවවස්සකාලා මජ්ඣිමො නාම. ථෙරොති දසවස්සකාලතො පට්ඨාය ථෙරො නාම. එවමාහංසුති එවං වදන්ති. කිං නු ඛො තුය්හන්ති තුය්හං බාලස්ස භණ්ණෙන කො අත්ථොති චුත්තං හොති. තථාරූපන්ති තථාජාතිකං තථාසභාවං උක්ඛෙපනීයකම්මස්ස කාරණභූතං.

117. කාසිකචත්ථුපමෙසු – කාසිකචත්ථං නාම තයො කප්පාසංසු ගහෙත්වා කන්තිතසුත්තෙන වායිතං සුබ්බමචත්ථං. තං නවවායිමං අනග්ගං හොති. පරිභොගමජ්ඣිමං විසම්පි තිංසම්පි සහස්සාති අග්ගති. ඡණ්ණකාලෙ පන අට්ඨපි දසපි සහස්සාති අග්ගති.

තෙසං තං හොතිති තෙසං සම්මාසම්බුද්ධාදයො සෙවන්තානං විය තං සෙවනං දීඝරත්තං හිතාය සුඛාය හොති. සම්මාසම්බුද්ධඤ්ඤි එකං නිස්සාය යාවජ්ජකාලා මුච්චනකසත්තානං පමාණං නත්ථි. තථා සාරිපුත්තත්ථෙරමහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙ අවසෙසෙ ච අසිතිමහාසාවකෙ නිස්සාය සග්ගං ගතසත්තානං පමාණං නත්ථි. යාවජ්ජකාලා තෙසං දිට්ඨානුගතිං පටිපන්නසත්තානම්පි පමාණං නත්ථියෙව. ආධෙය්‍යං ගච්ඡතිති තස්ස මහාථෙරස්ස තං අත්ථනිස්සිතං වචනං යථා ගන්ධකරණ්ඩකෙ කාසිකචත්ථං ආධාතබ්බතං යපෙනබ්බතං ගච්ඡති, එවං උත්තමඤ්ඤෙ සිරස්මිං හදයෙ ච ආධාතබ්බතං යපෙනබ්බතම්පි ගච්ඡති. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

118. සුප්පමෙය්‍යාදිසු – සුඛෙන පමෙතබ්බොති සුප්පමෙය්‍යො. ඉධාති ඉමස්මිං සත්තලොකෙ. උද්ධතොති උද්ධච්චෙන සමන්තාගතො. උන්නලොති උග්ගතනලො; තුව්ඡමානං උක්ඛිපිත්වා යිතොති අත්ථො. වපලොති පත්තමණ්ඩනාදිනා වාපල්ලෙන සමන්තාගතො. මුඛරොති මුඛබරො. විකිණ්ණවාචොති අසංයතවචනො. අසමාහිතොති විත්තෙකග්ගතාරහිතො. විබ්භන්තවිත්තොති හන්තවිත්තො, හන්තගාවිහන්තමිභිසප්පට්ඨාගො. පාකට්ඨිදියොති විචට්ඨිදියො. අයං චූච්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො ‘සුප්පමෙය්‍යො’ති චූච්චති. යථා හි පරිත්තස්ස උදකස්ස සුඛෙන පමාණං ගය්හති; එවමෙව ඉමෙහි අගුණඤ්ඤෙහි සමන්තාගතස්ස සුඛෙන පමාණං ගය්හති. තෙනෙස ‘සුප්පමෙය්‍යො’ති චුත්තො.

119. දුක්ඛෙන පමෙතබ්බොති දුප්පමෙය්‍යො. අනුද්ධතාදිති චුත්තපටිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බාති. අයං චූච්චතීති අයං එවරූපො පුග්ගලො

‘දුෂ්පමෙයොයා’ ති වුච්චති. යථා හි මහාසමුද්දස්ස දුක්ඛෙන පමාණං ගස්හති; එවමෙව ඉමෙහි ගුණඬිගෙහි සමන්තාගතස්ස දුක්ඛෙන පමාණං ගස්හති. තාදිසො ‘අනාගාමී නු ඛො, බිණාසවො නු ඛො’ ති වත්තබ්බතං ගච්ඡති, තෙනෙස ‘දුෂ්පමෙයොයා’ ති වුත්තො.

120. න සක්කා පමෙතුන්ති අප්පමෙයොයා. යථා හි ආකාසස්ස න සක්කා පමාණං ගහෙතුං, එවං බිණාසවස්ස. තෙනෙස ‘අප්පමෙයොයා’ ති වුත්තො.

121. න සෙවිතබ්බාදිසු – න සෙවිතබ්බොති න උපසඬ්ඛිතබ්බො. න හජිතබ්බොති න අල්ලිසිතබ්බො. න පයිරුපාසිතබ්බොති න සන්තිකෙ නිසිදනවසෙන පුනප්පුනං උපාසිතබ්බො. භීනො හොති සීලෙනාතිආදිසු උපාදායුපාදාය භීනතා වෙදිතබ්බො. යො හි පඤ්ච සීලාති රක්ඛති, යො දස සීලාති රක්ඛන්තෙන න සෙවිතබ්බො. යො පන දස සීලාති රක්ඛති, යො චතුපාරිසුද්ධිසීලං රක්ඛන්තෙන න සෙවිතබ්බො. අඤ්ඤා අනුද්දයා අඤ්ඤා අනුකම්පාති යථෙත්වා අනුද්දයඤ්ච අනුකම්පඤ්ච. අත්තනො අත්ථාය එව හි එවරුපො පුග්ගලො න සෙවිතබ්බො. අනුද්දයානුකම්පාවසෙන පන තං උපසඬ්ඛිතං වට්ටති.

122. සදිසො හොතිති සමානො හොති. සීලසාමඤ්ඤගතානං සත්තති සීලෙන සමානභාවං ගතානං සත්තානං. සීලකථා ව නො හවිස්සතීති එවං සමානසීලානං අම්භාකං සීලමෙව ආරබ්භ කථා හවිස්සති. සා ව නො ඵාසු හවිස්සතීති සා ව සීලකථා අම්භාකං ඵාසුච්ඡාරො සුඛච්ඡාරො හවිස්සති. සා ව නො පවත්තිතී හවිස්සතීති සා ව අම්භාකං කථා දිවසමිපි කථෙත්තානං පවත්තිතී හවිස්සති, න පටිහඤ්ඤස්සති. ද්විසු හි සීලවත්තෙසු එකෙන සීලස්ස වණ්ණෙ කටීතෙ ඉතරො අනුමොදති; තෙන තෙසං කථා ඵාසු වෙව හොති, පවත්තිතී ව. එකස්මිං පන දුස්සීලෙ සති දුස්සීලස්ස සීලකථා දුක්කථාති නෙව සීලකථා හොති, න ඵාසු හොති, න පවත්තිතී. සමාධිපඤ්ඤාකථාසුපි එසෙව නයො. ද්වෙ හි සමාධිලාභිනො සමාධිකථං, සප්පඤ්ඤා ව පඤ්ඤාකථං කථෙත්තා, රත්තිං වා දිවසං වා අතික්කන්තමිපි න ජානන්ති.

123. සක්කත්වා ගරුං කත්වාති සක්කාරඤ්චෙව ගරුකාරඤ්ච කරිත්වා. අධිකො හොතිති අතිරෙකො හොති. සීලක්ඛන්ධන්ති සීලරාසිං. පරිපූරෙස්සාමිති තං අතිරෙකසීලං පුග්ගලං නිස්සාය අත්තනො අපරිපූරං සීලරාසිං පරිපූරං කරිස්සාමි. තත්ථ තත්ථ පඤ්ඤාය අනුග්ගහෙස්සාමිති එත්ථ සීලස්ස අසප්පායෙ අනුපකාරධම්මෙ වජ්ජෙත්වා සප්පායෙ උපකාරධම්මෙ සෙවන්තො තස්මිං තස්මිං යානෙ සීලක්ඛන්ධං පඤ්ඤාය අනුග්ගණ්හාති නාම. සමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධෙසුපි එසෙව නයො.

124. ජිගුච්ඡිතබ්බාදිසු – ජිගුච්ඡිතබ්බොති ගුථං විය ජිගුච්ඡිතබ්බො. අථ ඛො නන්ති අථ ඛො අස්ස. කිත්තිසද්දොති කථාසද්දො. එවමෙවන්ති එත්ථ ගුථකූපො විය දුස්සීලාං දට්ඨබ්බං. ගුථකූපෙ පතිත්වා යිතො ධමනීඅහි විය දුස්සීලපුග්ගලො.

ගුප්තකූපතො උද්ධරියමානෙන තෙන අභිනා පුරිසස්ස සරීරං ආරුළුහෙනාපි අදට්ඨභාවො විය දුස්සීලං සෙවමානස්සාපි තස්ස කිරියාය කාරණභාවො සරීරං ගුප්තන මක්ඛෙන්වා අභිනො ගතකාලො විය දුස්සීලං සෙවමානස්ස පාපකිත්තිසද්දස්ස අභිභුග්ගමනකාලො වෙදිතබ්බො.

125. තින්දුකාලාතන්ති තින්දුකරුක්ඛඅලාතං. භියොයාසො මත්තාය විච්චිටායතීති තඤ්ඤි ක්කායමානං පකතියාපි පපටිකායො මුඤ්චන්තං විච්චිටායති විච්චිටාති සද්දං කරොති. සට්ඨිතං පන අධිමත්තං කරොතීති අත්ථො. එවමෙවන්ති එවමෙවං කොධනො අත්තනො ධම්මතායපි උද්ධතො චණ්ඩිකතො හුත්වා වරති. අප්පමත්තකං පන වචනං චුත්තකාලෙ ‘මාදිසං නාම එවං වදතී’ති අතිරෙකතරං උද්ධතො චණ්ඩිකතො හුත්වා වරති. ගුප්තකූපොති ගුප්තපුණ්ණකූපො, ගුප්තරාසියෙව වා. ඔපම්මසංසන්දනං පනෙත්ථ පුරිමනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. තස්මා එවරුපො පුග්ගලො අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතබ්බො, න සෙවිතබ්බොති යස්මා කොධනො අතිසෙවියමානොපි අතිඋපසඬකම්මියමානොපි කුප්ඤ්ඤායෙව, ‘කිං ඉමිනා’ති පටික්කමන්තොපි කුප්ඤ්ඤායෙව, තස්මා පලාලග්ගි විය අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතබ්බො, න සෙවිතබ්බො. කිං චුත්තං හොති? යො හි පලාලග්ගිං අතිඋපසඬකම්මිත්වා තප්පති, තස්ස සරීරං ක්කායති. යො අතිපටික්කම්මිත්වා තප්පති, තස්ස සීතං න වූපසම්මති. අනුපසඬකම්මිත්වා අපටික්කම්මිත්වා පන මප්ඤ්ඤාත්තභාවෙන තප්පෙන්තස්ස සීතං වූපසම්මති, කායොපි න ධය්හති. තස්මා පලාලග්ගි විය කොධනො පුග්ගලො මප්ඤ්ඤාත්තභාවෙන අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතබ්බො, න සෙවිතබ්බො, න හජිතබ්බො, න පයිරුපාසිතබ්බො.

126. කල්‍යාණමිත්තොති සුවිමිත්තො. කල්‍යාණසභායොති සුවිසභායො. සභායොති සහගාමී සද්ධිංවරො. කල්‍යාණසම්පවඬිකොති කල්‍යාණෙසු සුවිපුග්ගලෙසු සම්පවඬිකො, තන්තින්තතප්පොණතප්පඤ්ඤාමානසොති අත්ථො.

127. සීලෙසු පරිපුරකාරිති ආදීසු – සීලෙසු පරිපුරකාරිනොති එතෙ අරියසාවකා යාති තාති මග්ගභ්‍රමචරියස්ස ආදිභූතාති, ආදිභ්‍රමචරියකාති, පාරාජිකසඬ්ඛාතාති චත්තාරි මහාසීලසික්ඛාපදාති, තෙසං අවිතික්කමනතො යාති බුද්ධානුබුද්ධකාති ආපජ්ජන්ති, තෙහි ව චුට්ඨානතො සීලෙසු යං කත්තබ්බං, තං පරිපුරං සමත්තං කරොන්තීති ‘සීලෙසු පරිපුරකාරිනො’ති වුවචන්ති. සමාධිපාරිඤ්ඤාකානං පන කාමරාගඛ්‍යාපාදානං, පඤ්ඤාපාරිඤ්ඤාකස්ස ව සච්චපට්ඨිඡාදකස්ස මොහස්ස අසමුහතත්තා, සමාධිං පඤ්ඤාඤ්ඤා භාවෙන්තාපි සමාධිපඤ්ඤාසු යං කත්තබ්බං තං මත්තසො පමාණෙන පදෙසමත්තමෙව කරොන්තීති සමාධිස්ථිං පඤ්ඤාය ව මත්තසො කාරිනොති වුවචන්ති. ඉමිනා උපායෙන ඉතරෙසුපි ද්විසු නයෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං අපරොපි සුත්තන්තනායො –

“ඉඬ, හික්බවෙ, හික්බු සිලෙසු පරිපුරකාරී හොති, සමාධිස්මිං මත්තසො කාරී, පඤ්ඤාය මත්තසො කාරී. සො යානි තානි බුද්දානුබුද්දකානි සික්ඛාපදානි තානි ආපජ්ජතිපි, වුට්ඨාතිපි. තං කිස්ස හෙතු? න හි මෙත්ථ, හික්බවෙ, අභබ්බතා වුත්තා. යානි ච බො තානි සික්ඛාපදානි ආදිබ්බමචරියකානි බ්බමචරියසාරුප්පානි, තත්ථ ධුවසිලො ච හොති, ධීතසිලො ච, සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසු. සො තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා සොනාපන්නො හොති, අවිනිපාතධම්මො නියතො සම්බොධිපරායණො. ඉඬ පන, හික්බවෙ, හික්බු සිලෙසු...පෙ.... සො තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා, රාගදොසමොහානං තනුත්තා, සකදාගාමී හොති; සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති. ඉඬ පන, හික්බවෙ, හික්බු සිලෙසු පරිපුරකාරී හොති, සමාධිස්මිං පරිපුරකාරී, පඤ්ඤාය මත්තසො කාරී. සො යානි තානි...පෙ.... සික්ඛති සික්ඛාපදෙසු. සො පඤ්චන්තං ඔරම්භාගියානං...පෙ.... අනාවත්තිධම්මො තස්මා ලොකා. ඉඬ පන, හික්බවෙ, හික්බු සිලෙසු පරිපුරකාරී, සමාධිස්මිං පරිපුරකාරී, පඤ්ඤාය පරිපුරකාරී. සො යානි තානි බුද්දානුබුද්දකානි...පෙ.... සික්ඛති සික්ඛාපදෙසු. සො ආසවානං ඛයා...පෙ.... උපසම්පජ්ජ විහරති” ති (අ. නි. 3.87).

130. සත්ථාරනිද්දෙසෙ – පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙතීති පහානං සමතික්කමං
 පඤ්ඤපෙති. තත්ත්ව නෙසු තිසු ජනෙසු. තෙන දට්ඨබ්බොති තෙන පඤ්ඤාපනෙන සො සත්ථා රූපාවචරසමාපත්තියා ලාභීති දට්ඨබ්බොති අත්ථො. දුතියවාරෙපි එසෙව නයො. සම්මාසම්බුද්ධො සත්ථා තෙන දට්ඨබ්බොති තෙන තිත්ථියෙහි අසාධාරණෙන පඤ්ඤාපනෙන අයං තතියො සත්ථා සබ්බඤ්ඤාබුද්ධො දට්ඨබ්බො. තිත්ථියා හි කාමානං පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙන්නා රූපභවං චක්ඛන්ති. රූපානං පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙන්නා අරූපභවං චක්ඛන්ති. වෙදනානං පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙන්නා අසඤ්ඤභවං චක්ඛන්ති. සම්මා පඤ්ඤපෙන්නා ‘එවං පඤ්ඤපෙය්‍යුං’, නො ච සම්මා පඤ්ඤපෙතුං සක්කොන්ති. සම්මාසම්බුද්ධො පන කාමානං පරිඤ්ඤං පහානං අනාගාමිමග්ගෙන පඤ්ඤපෙති. රූපවෙදනානං පරිඤ්ඤං පහානං අරහත්තමග්ගෙන පඤ්ඤපෙති. ඉමෙ තයො සත්ථාරොති ඉමෙ ද්වෙ ජනා බාහිරකා, එකො සම්මාසම්බුද්ධොති – ඉමස්මිං ලොකෙ තයො සත්ථාරො නාම.

131. දුතියෙ සත්ථාරනිද්දෙසෙ – දිට්ඨෙ වෙව ධම්මෙති ඉමස්මිං අත්තභාවෙ.
 අත්තානං සච්චතො ථෙතතො පඤ්ඤපෙතීති “අත්තා නාමෙකො අත්ථි නිව්චො ධුවො සස්සතො” ති භූතතො ථීරතො පඤ්ඤපෙති. අභිසම්පරායඤ්චානි අපරස්මිං අත්තභාවෙ එවමෙව පඤ්ඤපෙති. සෙසමෙත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

තික්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

132. චතුක්කනිද්දෙසෙ – අසප්පුරිසොති ලාමකපුරිසො. පාණං අතිපාතෙතිති පාණාතිපාතී. අදින්නං ආදියතිති අදින්නාදායී. කාමෙසු මිච්ඡා චරතිති කාමෙසුමිච්ඡාවාරී. මුසා වදතිති මුසාවාදී. සුරාමෙරයමජ්ජපමාදෙ තිට්ඨතිති සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨායී.

133. පාණාතිපාතෙ සමාදපෙතිති යථා පාණං අතිපාතෙති, තථා නං තත්ථ ගහණං ගණ්භාපෙති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අයං වුව්චතිති අයං එවරුපො පුග්ගලො යස්මා සයං කතෙන ච දුස්සිලොන සමන්තාගතො යඤ්ච සමාදපිතෙන කතං, තතො උපඩ්ඨස්ස දායාදො, තස්මා අසප්පුරිසෙන අසප්පුරිසතරොති වුව්චති. සප්පුරිසොති උත්තමපුරිසො.

135. සප්පුරිසෙන සප්පුරිසතරොති අත්තනා කතෙන සුසිලොන සමන්තාගතත්තා යඤ්ච සමාදපිතො කරොති. තතො උපඩ්ඨස්ස දායාදත්තා උත්තමපුරිසෙන උත්තමපුරිසතරො.

136. පාපොති අකුසලකම්මපට්ඨානොන දසව්ධෙන පාපෙන සමන්තාගතො.

138. කල්‍යාණොති කුසලකම්මපට්ඨානොන දසව්ධෙන කල්‍යාණධම්මෙන සමන්තාගතො සුද්ධකො භද්‍රකො. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව.

140. පාපධම්මාදීසු – පාපො ධම්මො අස්සාති පාපධම්මො. කල්‍යාණො ධම්මො අස්සාති කල්‍යාණධම්මො. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

144. සාවජ්ජාදීසු – සාවජ්ජොති සදොසො. සාවජ්ජෙන කායකම්මෙනාති සදොසෙන පාණාතිපාතාදිනා කායකම්මෙන. ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. අයං වුව්චතිති අයං එවරුපො පුග්ගලො තිහි ද්වාරෙහි ආයුහනකම්මස්ස සදොසත්තා, ගුටකුණපාදිහරිතො පදෙසො විය සාවජ්ජොති වුව්චති.

145. සාවජ්ජෙන බහුලන්ති යස්ස සාවජ්ජමෙව කායකම්මං බහු හොති, අප්පං අනවජ්ජං; සො සාවජ්ජෙන බහුලං කායකම්මෙන සමන්තාගතො, අප්පං අනවජ්ජනාති වුව්චති. ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. කො පන එවරුපො හොතිති? යො ගාමධම්මකාය වා නිගමධම්මකාය වා කදාපි කරහවි උපොසථං සමාදියති, සීලාති පුරෙති. අයං වුව්චතිති අයං එවරුපො පුග්ගලො තිහි ද්වාරෙහි ආයුහනකම්මෙසු සාවජ්ජස්සෙව බහුලකාය අනවජ්ජස්ස අප්පකාය වජ්ජබහුලොති වුව්චති.

යථා හි එකස්මිං පදෙසෙ දුබ්බණ්ණාති දුග්ගන්ධාති පුප්ඵාති රාසිකතානස්සු, තෙසං උපරි තහං තහං අතිමුත්තකවස්සිකපාටලාති පතිතාති භවෙය්‍යුං. එවරුපො අයං පුග්ගලො වෙදිතබ්බො. යථා පන එකස්මිං පදෙසෙ අතිමුත්තකවස්සිකපාටලාති රාසිකතානස්සු, තෙසං උපරි තහං තහං දුබ්බණ්ණදුග්ගන්ධාති බදරපුප්ඵාදීති

පතිතානි භවෙය්‍යං. එවරුපො තතියො පුග්ගලො වෙදිතබ්බො. චතුත්ථො පන තීහිපි ද්වාරෙහි ආයුහනකම්මස්ස නිද්දොසත්තා, චතුමධුරහරිතසුවණ්ණපාති විය දට්ඨබ්බො. තෙසු පඨමො අන්ධබාලපුපුජ්ජනො. දුතියො අන්තරන්තරා කුසලස්ස කාරකො ලොකියපුපුජ්ජනො. තතියො සොතාපන්නො සකදාගාමීඅනාගාමීනොපි එතෙනෙව සඬගහිතා. චතුත්ථො බීණාසවො. සො හි එකන්තෙන අනවජ්ජොයෙව. අයං අඬගුත්තරට්ඨකථායො.

148. උග්ගට්ඨකඤ්ඤාආදියු – උග්ගට්ඨකඤ්ඤාති එත්ථ උග්ගට්ඨං නාම ඤාණුග්ගාටනං, ඤාණෙ උග්ගට්ඨමත්තෙයෙව ජානාතීති අත්ථො. සහ උදාහට්ඨෙලායාති උදාහාරෙ උදාහට්ඨමත්තෙයෙව. ධම්මාභිසමයොති චතුසච්චධම්මස්ස ඤාණෙන සද්ධිං අභිසමයො. අයං වුවචතීති අයං ‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා’තිආදිනා නයෙන සංඛිත්තෙන මාතිකාය යපියමානාය දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිතුං සමත්ථො පුග්ගලො උග්ගට්ඨකඤ්ඤාති වුවචති.

149. විපඤ්චිතං විත්ථාරිතමෙව අත්ථං ජානාතීති විපඤ්චිතඤ්ඤා. අයං වුවචතීති අයං සඬඛිත්තෙන මාතිකං යපෙත්වා විත්ථාරෙන අත්ථෙ භාජියමානෙ අරහත්තං පාපුණිතුං සමත්ථො පුග්ගලො විපඤ්චිතඤ්ඤාති වුවචති.

150. උද්දෙසාදිහි නෙතබ්බොති නෙයොයා. අනුපුබ්බෙන ධම්මාභිසමයො හොතීති අනුක්කමෙන අරහත්තජ්ජත්ති.

151. බ්‍යඤ්ජනපදමෙව පරමං අස්සාති පදපරමො. න තාය ජාතියා ධම්මාභිසමයො හොතීති න තෙන අත්තභාවෙන ඤානං වා විපස්සනං වා මග්ගං වා එලං වා නිබ්බත්තෙනතුං සක්කොතීති අත්ථො.

152. යුත්තපට්භානාදියු – පට්භානං වුවචති ඤාණමපි, ඤාණස්ස උපට්ඨිතච්චනමපි. තං ඉධ අධිජ්ජෙතං. අත්ථයුත්තං කාරණයුත්තඤ්ඤා පට්භානමස්සාති යුත්තජ්ජපට්භානො. පුච්ඡිතානන්තරමෙව සීඝං බ්‍යාකාතුං අසමත්ථතාය නො මුත්තං පට්භානමස්සාති නො මුත්තජ්ජපට්භානො. ඉමිනා නයෙන සෙසා වෙදිතබ්බො. එත්ථ පන පඨමො – කිඤ්චි කාලං විමංසිත්වා යුත්තමෙව පෙක්ඛති, තිපිටකවුළුනාගත්ථෙරො විය. සො කිර පඤ්භං පුට්ඨො පරිග්ගහෙත්වා යුත්තපයුත්තකාරණමෙව කථෙති.

දුතියො – පුච්ඡානන්තරමෙව යෙන වා තෙන වා වචනෙන පට්ඨාහති, විමංසිත්වාපි ච යුත්තං න පෙක්ඛති චතුනිකායිකපණ්ඩිතතිස්සත්ථෙරො විය. සො කිර පඤ්භං පුට්ඨො පඤ්භපරියොසානමපි නාගමෙති, යං වා තං වා කථෙතියෙව. වචනත්ථං පනස්ස විමංසියමානං කත්ථවි න ලග්ගති.

තනියෝ - පුවිඡාසමකාලමෙව යුත්තං පෙක්ඛති, තඬ්ඛණඤ්ඤෙව වචනං
බ්‍යාකරොති තිපිටකවුළාභයත්ථෙරො විය. සො කිර පඤ්භං පුට්ඨො සීසමෙව
කථෙති, යුත්තපයුත්තකාරණො ච හොති.

චතුත්ථො - පුට්ඨො සමානො නෙව යුත්තං පෙක්ඛති, න යෙන වා තෙන වා
පටිබාහිතුං සක්කොති තිබ්බන්ධකාරනිමුග්ගො විය හොති ලාඨදායින්ථෙරො විය.

156. ධම්මකථිකෙසු - අප්පඤ්ච භාසතීති සම්පත්තපරිසාය ථොකමෙව කථෙති.
අසහිතඤ්ඤාති කථෙන්නො ච පන න අත්ථයුත්තං කාරණයුත්තං කථෙති. පරිසා
වස්ස න කුසලා හොතීති සොතුං නිසින්නපරිසා වස්ස යුත්තායුත්තං කාරණාකාරණං
සිලිට්ඨාසිලිට්ඨං න ජානාතීති අත්ථො. එවරුපොති අයං එවංජාතිකො
බාලධම්මකථිකො. එවංජාතිකාය බාලපරිසාය ධම්මකථිකොත්ථෙව නාමං ලභති.
ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච ද්වෙයෙව ජනා
සභාවධම්මකථිකා, ඉතරෙ පන ධම්මකථිකානං අන්තරෙ පටිට්ඨත්තා එවං වුත්තා.

157. වලාභකූපමෙසු වලාභකාති මෙසා. ගජ්ජිතාති ථනිතා. තත්ථ ගජ්ජිත්වා
නො වස්සනභාවො නාම පාපකො. මනුස්සා හි යථා දෙවො ගජ්ජති 'සුචුට්ඨිකා
භවිස්සති'ති බීජාති නිහරිත්වා වපන්ති. අථ දෙවෙ අවස්සන්තෙ ඛෙත්තෙ බීජාති
ඛෙත්තෙයෙව නස්සන්ති, ගෙහෙ බීජාති ගෙහෙයෙව නස්සන්තීති දුබ්භික්ඛං හොති.
නො ගජ්ජිත්වා වස්සනභාවොපි පාපකොව. මනුස්සා හි 'ඉමස්මිං කාලෙ දුබ්බුට්ඨිකා
භවිස්සති'ති නින්තට්ඨානෙසුයෙව වස්පං කරොන්ති. අථ දෙවො වස්සිත්වා
සබ්බබීජාති මහාසමුද්දං පාපෙති, දුබ්භික්ඛමෙව හොති. ගජ්ජිත්වා වස්සනභාවො
පන හද්දකො. තදා හි සුභික්ඛං හොති. නො ගජ්ජිත්වා නො වස්සනභාවො
එකන්තපාපකොව.

භාසිතා හොති නො කත්තාති 'ඉදාති ගන්ථධුරං පුරෙස්සාමි, වාසධුරං
පුරෙස්සාමි'ති කථෙතියෙව, න පන උද්දෙසං ගණ්භාති, න කම්මට්ඨානං භාවෙති.

කත්තා හොති නො භාසිතාති 'ගන්ථධුරං වා පුරෙස්සාමි වාසධුරං වා'ති න
භාසති. සම්පත්තෙ පන කාලෙ තමත්ථං සම්පාදෙති. ඉමිනා නයෙන ඉතරෙපි
වෙදිතබ්බො. සබ්බං පනෙතං පච්චයදායකෙනෙව කථිතං. එකො හි 'අසුකදිවසෙ
නාම දානං දස්සාමි'ති සඬ්ඝං නිමන්තෙති, සම්පත්තකාලෙ නො කරොති. අයං
පුග්ගලො පුඤ්ඤෙන පරිභායති, භික්ඛුසඬ්ඝොපි ලාභෙන පරිභායති. අපරො සඬ්ඝං
අනිමන්තෙත්ථාව සක්කාරං කත්වා 'භික්ඛු ආනෙස්සාමි'ති න ලභති, සබ්බෙ
අඤ්ඤත්ථ නිමන්තිතා හොන්ති. අයම්පි පුඤ්ඤෙන පරිභායති, සඬ්ඝොපි තෙන
ලාභෙන පරිභායති. අපරො පඨමං සඬ්ඝං නිමන්තෙත්ථා, පච්ඡා සක්කාරං කත්වා
දානං දෙති, අයං කිච්චකාරී හොති. අපරො නෙව සඬ්ඝං නිමන්තෙති, න දානං දෙති,
අයං 'පාපපුග්ගලො'ති වෙදිතබ්බො.

158. මුසිකූපමෙසු – ගාධං කත්තා නො වසිතාති අත්තනො ආසයං බිලං කූපං බණ්ඩි, නො තත්ථ වසති, කිස්මිඤ්චිදෙව යානෙ වසති, එවං බිලාරාදිඅමිත්තවසං ගච්ඡති. බත්තාතිපි පායො. වසිතා නො ගාධං කත්තාති සයං න බණ්ඩි, පරෙන බතෙ බිලෙ වසති, එවං ජීවිතං රක්ඛති. තතියා ද්වෙපි කරොන්තී, ජීවිතං රක්ඛති. චතුත්ථා ද්වෙපි අකරොන්තී අමිත්තවසං ගච්ඡති. ඉමාය පන උපමාය උපමිතෙසු පුග්ගලෙසු පඨමො යථා සා මුසිකා ගාධං බණ්ඩි, එවං නවඬගං සත්ථුසාසනං උග්ගණ්හාති. යථා පන සා තත්ථ න වසති, කිස්මිඤ්චිදෙව යානෙ වසන්තී, අමිත්තවසං ගච්ඡති; තථා අයම්පි පරියත්තිවසෙන ඤාණං පෙසෙත්වා චතුසච්චධම්මං න පටිච්ඡිකාමිති, ලොකාමිසට්ඨානෙසුයෙව චරන්තො මච්චුමාරකිලෙසමාරදෙවපුත්තමාරසඬ්ඛාතානං අමිත්තානං වසං ගච්ඡති. දුතියො යථා සා මුසිකා ගාධං න බණ්ඩි, එවං නවඬගං සත්ථුසාසනං න උග්ගණ්හාති. යථා පන පරෙන බතබිලෙ වසන්තී ජීවිතං රක්ඛති; එවං පරස්ස කථං සුත්වා චතුසච්චධම්මං පටිච්ඡිකාමිත්වා තිණ්ණං මාරානං වසං අතික්කමති. ඉමිනා නයෙන තතියචතුත්ථෙසුපි ඔපම්මසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

159. අම්බුපමෙසු – ආමං පක්කවණ්ණිති අන්තො ආමං බහි පක්කසදිසං. පක්කං ආමවණ්ණිති අන්තො පක්කං බහි ආමසදිසං. සෙසද්වයෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ යථා අම්බෙ අපක්කභාවො ආමතා හොති, එවං පුග්ගලෙපි පුථුජ්ජනභාවො ආමතා, අරියභාවො පක්කතා. යථා ච තත්ථ පක්කසදිසතා පක්කවණ්ණිතා; එවං පුග්ගලෙපි අරියානං අහික්කමනාදිසදිසතා පක්කවණ්ණිතාති – ඉමිනා නයෙන උපමිතපුග්ගලෙසු ඔපම්මසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

160. කුම්භූපමෙසු – කුම්භොති සටො. තුව්ඡොති අන්තො රිත්තො. පිහිතොති පිදහිත්වා යපිතො. පුරොති අන්තො පුණ්ණො. විවටොති විවරිත්වා යපිතො. උපමිතපුග්ගලෙසු පනෙත්ථ අන්තො ගුණසාරවිරහිතො තුව්ඡො ඛාහිරසොහනතාය පිහිතො පුග්ගලො වෙදිතබ්බො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

161. උදකරහදූපමෙසු – උදකරහදො තාව ජණ්ණුමත්තෙපි උදකෙ සති පණ්ණරසසම්භින්නවණ්ණත්තා වා බහලත්තා වා උදකස්ස අපඤ්ඤායමානතලො උත්තානො ගම්භීරොභාසො නාම හොති. තිපොරිස චතුපොරිසෙපි පන උදකෙ සති අච්ඡත්තා උදකස්ස පඤ්ඤායමානතලො ගම්භීරො උත්තානොභාසො නාම හොති. උභයකාරණසම්භාවතො පන ඉතරෙ ද්වෙ වෙදිතබ්බො. පුග්ගලොපි කිලෙසුස්සදභාවතො ගුණගම්භීරතාය ච අභාවතො ගුණගම්භීරානං සදිසෙහි අහික්කමාදිහි යුත්තො උත්තානො ගම්භීරොභාසො නාම. ඉමිනා නයෙන සෙසාපි වෙදිතබ්බො.

162. බලිබද්දූපමෙසු – බලිබද්දො තාව යො අත්තනො ගොගණං සට්ටෙති උබ්බෙජෙති, පරගොගණෙ පන සොරතො සුබසිලො හොති – අයං සකගච්චණ්ඩො නො පරගච්චණ්ඩො නාම. පුග්ගලොපි අත්තනො පරිසං සට්ටෙන්නො විජ්ඣාත්තො ඵරුසෙන සමුදාවරන්තො, පරපරිසාය පන සොරච්චං නිවාතවුත්තිතං ආපජ්ජන්තො සකගච්චණ්ඩො හොති නො පරගච්චණ්ඩො නාමාති. ඉමිනා නයෙන සෙසාපි

වෙදිතබ්බා. නිද්දෙසවාරෙ පනෙන්ථ උබ්බෙජ්ඣා හොතිති සට්ඨන්තවා විජ්ඣන්තවා උබ්බෙගජ්ජන්තං කරොතිව්වෙව අත්ථො.

163. ආසිවිසුපමෙසු – ආසිවිසො තාව යස්ස විසං ආසුං ආගච්ඡති සීසං ඵරති; සොරං පන න හොති, චිරකාලං න පිළෙති – අයං ආගතවිසො නො සොරවිසො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. පුග්ගලවිභාජනං පන උත්තානන්ථමෙව.

164. අනනුවිච්ච අපරියොගාහෙත්වා අවණ්ණාරහස්ස වණ්ණං භාසිතා හොතිති ආදිසු අනනුවිච්චාති අතුලයිත්වා, අපරිග්ගණ්හිත්වා. අපරියොගාහෙත්වාති පඤ්ඤාය ගුණෙ අනොගාහෙත්වා.

166. භූතං තච්ඡන්ති විජ්ජමානතො භූතං, අවිපරිතතො තච්ඡං. කාලෙනාති යුත්තපයුත්තකාලෙන. තනු කාලඤ්ඤා හොතිති යමිදං කාලෙනාති චුත්තං. තනු යො පුග්ගලො කාලඤ්ඤා හොති, කාලං ජානාති, තස්ස පඤ්ඤාස්ස වෙය්‍යාකරණත්ථාය “ඉමස්මිං කාලෙ පුච්ඡිතෙනාපි මයා න කට්ඨෙතබ්බා, ඉමස්මිං කාලෙ කට්ඨෙතබ්බා” ති – අයං කාලෙන භණති නාම. උපෙක්ඛකො විහරතිති මජ්ඣන්තභූතාය උපෙක්ඛාය යිතො හුත්වා විහරති. සෙසං සබ්බන්ථ උත්තානන්ථමෙව.

167. උට්ඨානඵලපජීවිති ආදිසු – යො උට්ඨානවිරියෙනෙව දිවසං චිතිනාමෙත්වා තස්ස නිස්සන්දඵලමත්තං කිඤ්චිදෙව ලභිත්වා ජීවිකං කප්පෙති, තං පන උට්ඨානං ආගම්ම කිඤ්චි පුඤ්ඤඵලං න පටිලභති, තං සන්ධාය යස්ස පුග්ගලස්ස උට්ඨගතොති ආදි චුත්තං. තතුපරි දෙවාති තතො උපරි බ්‍රහ්මකායිකාදයො දෙවා. තෙසඤ්ඤි උට්ඨානවිරියෙන කිච්චං නාම නත්ථි. පුඤ්ඤඵලමෙව උපජීවන්ති. පුඤ්ඤවතො වාති ඉදං පුඤ්ඤවන්තෙ ඛත්තියබ්‍රාහ්මණාදයො වෙව භූමිමදෙවෙ ආදිං කත්වා නිම්මානරතිපරියොසානෙ දෙවෙ ව සන්ධාය චුත්තං. සබ්බෙපි හෙතෙ වායාමඵලඤ්චෙව පුඤ්ඤඵලඤ්ච අනුභවන්ති. තෙරයිකා පන නෙව උට්ඨානෙන ආජීවං උප්පාදෙතුං සක්කොන්ති, නාපි තෙසං පුඤ්ඤඵලෙන කොපි ආජීවො උප්පජ්ජති.

168. තමාදිසු – “නිවෙ කුලෙ පච්චාජාතො” ති ආදිකෙන තමෙන යුත්තොති තමො. කායදුච්චරිතාදීහි පුන නිරයතමුපගමනතො තමපරායණො. නෙසාදකුලෙති මිගලද්දකාදීනං කුලෙ. වෙනකුලෙති විලිචකාරකුලෙ. රථකාරකුලෙති වම්මකාරකුලෙ. පුක්කුසකුලෙති පුජ්ඵඡඩ්ඛකකුලෙ. කසිරචුත්තිකෙති දුක්ඛචුත්තිකෙ. දුබ්බණ්ණොති පංසුපිසාවකො විය ක්‍රියාමබ්‍රාහ්මණණ්ණො. දුද්දසිකොති විජාතමාතුයාපි අමනාපදස්සනො. ඔකොට්ඨකොති ලකුණ්ඩකො. කාණොති එකක්ඛිකාණො වා උභයක්ඛිකාණො වා. කුණිති එකහත්ථකුණි වා උභයහත්ථකුණි වා. බඤ්ජොති එකපාදබඤ්ජො වා උභයපාදබඤ්ජො වා. පක්ඛගතොති හතපක්ඛො පීඨසජ්ජි. පදීපෙය්‍යස්සාති තෙලකපල්ලකාදිනො පදීපුපකරණස්ස. ඵවං පුග්ගලො තමො හොති තමපරායණොති එත්ථ එකො පුග්ගලො බහිද්ධා ආලොකං අදිස්වා මාතුකුච්ඡිස්මිඤ්ඤෙව කාලං කත්වා අපායෙසු

නිබ්බන්තන්තො සකලෙපි කප්පෙ සංසරති. සොපි තමො තමපරායණොව. සො පන කුහකපුග්ගලො භවෙයා. කුහකස්ස හි එවරූපා නිබ්බන්ති හොතීති චුත්තං.

එත්ථ ච නීවෙ කුලෙ පච්චාජානො හොති චණ්ඩාලකුලෙ වාතිආදීහි ආගමනවිපත්ති වෙව පුබ්බුජ්ජන්තපච්චයවිපත්ති ච දස්සිතා. දලිද්දෙනිආදීහි පචත්තිපච්චයවිපත්ති. කසිරවුත්තිකෙතිආදීහි ආජීවුපායවිපත්ති. දුබ්බණ්ණොතිආදීහි රූපවිපත්ති. බන්වාබාධොතිආදීහි දුක්ඛකාරණසමායොගො. න ලාභීතිආදීහි සුඛකාරණවිපත්ති වෙව උපහොගවිපත්ති ච. කායෙන දුච්චරිතන්තිආදීහි තමපරායණභාවස්ස කාරණසමායොගො. කායස්ස හෙදාතිආදීහි සම්පරායිකතමුපගමො. සුක්කපක්ඛො චුත්තපට්ඨපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො.

අපිවෙත්ථ තිව්ධාය කුලසම්පත්තියා පච්චාජාතිආදිකෙන ජොතිනා යුත්තතො ජොති, ආලොකභූතොති චුත්තං හොති. කායසුචරිතාදීහි පන සග්ගුපපත්තිජොතිභාවුපගමනතො ජොතිපරායණො. ඛත්තියමහාසාලකුලෙ වාතිආදීසු ඛත්තියමහාසාලාති ඛත්තියා මහාසාරා මහාසාරජ්ජන්තා ඛත්තියා. යෙසඤ්ඤි ඛත්තියානං හෙට්ඨිමන්තෙන කොට්ඨසනං නිධානගතං හොති, තයො කභාපණකුම්භා වළඤ්ජනත්ථාය ගෙහමජ්ඣෙ රාසිං කත්වා යපිතා හොන්ති, තෙ ඛත්තියමහාසාලා නාම. යෙසං බ්‍රාහ්මණානං අසීතිකොට්ඨනං නිහිතං හොති, දියඨිඨො කභාපණකුම්භො වළඤ්ජනත්ථාය ගෙහමජ්ඣෙ රාසිං කත්වා යපිතො හොති, තෙ බ්‍රාහ්මණමහාසාලා නාම. යෙසං ගහපතීනං චත්තාලීසකොට්ඨනං නිහිතං හොති, කභාපණකුම්භො වළඤ්ජනත්ථාය ගෙහමජ්ඣෙ රාසිං කත්වා යපිතො හොති, තෙ ගහපතිමහාසාලා නාම. තෙසං කුලෙති අත්ථො. අඨ්ඨෙති ඉස්සරෙ. නිධානගතධනස්ස මහන්තතාය මහද්ධනෙ. සුවණ්ණරජතභාජනාදීනං උපහොගහණ්ඩානං මහන්තතාය මහාභොගෙ. නිධානගතස්ස ජාතරූපරජතස්ස පහුතතාය පහුතජාතරූපරජතෙ. විත්තුපකරණස්ස තුට්ඨිකරණස්ස පහුතතාය පහුතවිත්තුපකරණෙ. ගොධනාදීනඤ්ච සත්තවිධධඤ්ඤානඤ්ච පහුතතාය පහුතධනධඤ්ඤෙ. අභිරූපොති සුන්දරරූපො. දස්සනීයොති අඤ්ඤං කම්මං පහාය දිවසම්පි පස්සිතබ්බයුත්තො. පාසාදිකොති දස්සනෙනෙව විත්තපසාදාවහො. පරමායාති උත්තමාය. චණ්ණපොක්ඛරතායාති පොක්ඛරචණ්ණතාය. පොක්ඛරං චුච්චති සරීරං. තස්ස චණ්ණසම්පත්තියාති අත්ථො. සමන්තාගතොති උපෙනො.

169. ඔණතොණතාදීසු – දිට්ඨධම්මිකාය වා සම්පරායිකාය වා සම්පත්තියා විරහිතො ඔණතො. නීවො, ලාමකොති අත්ථො. තබ්බිපක්ඛතො උණ්ණතො. උච්චො, උග්ගතොති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ තමාදීසු චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අපිව – ඔණතොණතොති ඉදානි නීවො, ආයතිම්පි නීවොව භවිස්සති. ඔණතුණ්ණතොති ඉදානි නීවො, ආයතිං උච්චො භවිස්සති. උණ්ණතොණතොති ඉදානි උච්චො, ආයතිං නීවො භවිස්සති. උණ්ණතුණ්ණතොති ඉදානි උච්චො, ආයතිම්පි උච්චොව භවිස්සති.

170. රුක්ඛුපමෙසු – රුක්ඛො තාව ඵෙග්ගුසාරපරිවාරොති

වනපෙට්ඨකරුක්ඛො සයං ඵෙග්ගු හොති, පරිවාරරුක්ඛො පනස්ස සාරා හොන්ති.
ඉමිනා නයෙන සෙසා වෙදිතබ්බා. පුග්ගලෙසු පන සීලසාරවිරහතො ඵෙග්ගුතා,
සීලාවාරසමන්තාගමෙන ච සාරතා වෙදිතබ්බා.

171. රූපප්පමාණාදීසු – සම්පත්තිස්සත්තං රූපං පමාණං කරොතිති

රූපප්පමාණො. තත්ථ පසාදං ජනෙතිති රූපප්පසන්තො. කිත්තිසද්දභූතං සොසං
පමාණං කරොතිති සොසප්පමාණො. ආරොහං වාතිආදීසු පන – ආරොහන්ති
උච්චත්තනං. පරිණාහන්ති කිසපුලභාවාපගතං පරික්ඛෙපසම්පත්තිං. සණ්ඨානන්ති
අභිගපච්චභිගානං දීඝරස්සවට්ටනාදියුත්තට්ඨානෙසු තථාභාවං. පාරිපූරිත්ති
යථාචුත්තප්පකාරානං අනුනතං, ලක්ඛණපරිපුණ්ණභාවං චා. පරවණ්ණනායාති
පරෙහි පරම්මුඛා නිච්ඡාරිතාය ගුණවණ්ණනාය. පරථොමනායාති පරෙහි ථුතිවසෙන
ගාථාදිඋපනිබන්ධනෙන චුත්තාය ථොමනාය. පරපසංසනායාති පරෙහි සම්මුඛා
චුත්තාය පසංසාය. පරවණ්ණහාරිකායාති පරම්පරථුතිවසෙන පරෙහි පවත්තිතාය
වණ්ණහරණාය.

172. චීවරලුඛන්ති චීවරස්ස දුබ්බණ්ණාදිභාවෙන ලුඛතං. පත්තලුඛන්ති

භාජනස්ස වණ්ණසණ්ඨානවත්ථුහි ලුඛතං. සෙනාසනලුඛන්ති
නාටකාදිසම්පත්තිවිරහෙන සෙනාසනස්ස ලුඛතං. විවිධන්ති අවෙලකාදිභාවෙන
අනෙකප්පකාරං. දුක්කරකාරිකන්ති සරීරතාපනං.

අපරො නයො – ඉමෙසු හි චතුසු පුග්ගලෙසු රූපෙ පමාණං ගහෙත්වා පසන්තො
රූපප්පමාණො නාම. රූපප්පසන්තොති තස්සෙව අත්ථවචනං. සොසෙ පමාණං
ගහෙත්වා පසන්තො සොසප්පමාණො නාම. චීවරලුඛපත්තලුඛෙසු පමාණං
ගහෙත්වා පසන්තො ලුඛප්පමාණො නාම. ධම්මෙ පමාණං ගහෙත්වා පසන්තො
ධම්මප්පමාණො නාම. ඉතරාති තෙසංයෙව අත්ථවචනාති. සබ්බසත්තෙ ච තයො
කොට්ඨාසෙ කත්වා ද්වෙ කොට්ඨාසා රූපප්පමාණා, එකො න රූපප්පමාණො.
පඤ්ච කොට්ඨාසෙ කත්වා චත්තාරො කොට්ඨාසා සොසප්පමාණා, එකො න
සොසප්පමාණො. දස කොට්ඨාසෙ කත්වා නව කොට්ඨාසා ලුඛප්පමාණා, එකො න
ලුඛප්පමාණො. සතසහස්සං කොට්ඨාසෙ කත්වා පන එකො කොට්ඨාසොව
ධම්මප්පමාණො, සෙසා න ධම්මප්පමාණා. එවමයං චතුප්පමාණො
ලොකසන්නිවාසො.

එතස්මිං චතුප්පමාණෙ ලොකසන්නිවාසෙ බුද්ධෙසු අප්පසන්තා මන්දා,
පසන්තාව බහුකා. රූපප්පමාණස්ස හි බුද්ධරූපතො උත්තරි පසාදාවහං රූපං නාම
නත්ථි. සොසප්පමාණස්ස බුද්ධානං කිත්තිසොසතො උත්තරි පසාදාවහො සොසො
නාම නත්ථි. ලුඛප්පමාණස්ස කාසිකාති වත්ථාති මහාරහාති කඤ්චනභාජනාති
තිණ්ණං උතුනං අනුච්ඡවිකෙ සබ්බසම්පත්තිස්සත්තෙ පාසාදවරෙ පභාය
පංසුකුලචීවරසෙලමයපත්තරුක්ඛමුලාදියෙනාසනසෙවිතො බුද්ධස්ස භගවතො
ලුඛතො උත්තරි පසාදාවහං අඤ්ඤං ලුඛං නාම නත්ථි. ධම්මප්පමාණස්ස සදෙවකෙ

ලොකෙ අසාධාරණසීලාදිගුණස්ස තථාගතස්ස සීලාදිගුණතො උත්තරි පසාදාවහො
අඤ්ඤො සීලාදිගුණො නාම නත්ථි. ඉති භගවා ඉමං චතුස්පමාණිකං
ලොකසන්නිවාසං මුට්ඨිනා ගහෙත්වා විය යීතොති.

173. අත්තභිතාය පටිපන්නාදීසු – සීලසම්පන්නොති සීලෙන සම්පන්නො
සමන්නාගතො. සමාධිසම්පන්නොතිආදීසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච සීලං
ලොකියලොකුත්තරං කථිතං. තථා සමාධිපඤ්ඤා ච. විමුක්ති
අරහත්තඵලවිමුක්තියෙව. ඤාණදස්සනං එකුනවිසතිවිධං පච්චවෙක්ඛණඤාණං.
නො පරන්තිආදීසු – පරපුග්ගලං “තයාපි සීලසම්පන්නෙන භවතුං වට්ටති”ති වත්ථා
යථා සීලං සමාදියති, එවං න සමාදපෙති, න ගණ්භාපෙති. එසෙව නයො සබ්බත්ථ.
එතෙසු පන චතුසු පඨමො වක්කලිත්ථෙරසදිසො හොති. දුතියො
උපනන්දසක්ඛාපුත්තසදිසො. තතියො සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානත්ථෙරසදිසො.
චතුත්ථො දෙවදත්තසදිසොති වෙදිතබ්බො.

174. අත්තන්තපාදීසු – අත්තානං තපති දුක්ඛාපෙතීති අත්තන්තපො. අත්තනො
පරිතාපනානුයොගං අත්තපරිතාපනානුයොගං. අවෙලකොති නිව්වෙලො, නග්ගො.
මුත්තාචාරොති විසට්ඨාචාරො. උච්චාරකම්මාදීසු ලොකියකුලපුත්තාචාරෙන
විරහිතො යීතකොච උච්චාරං කරොති, පස්සාවං කරොති, බාදති, භුඤ්ජති ච.
හත්ථාපලෙඛනොති හත්ථෙ පිණ්ඩම්හි නිට්ඨිතෙ ජීව්භාය හත්ථං අපලෙඛති.
උච්චාරං වා කත්වා හත්ථස්මිඤ්ඤෙව දණ්ඩකසඤ්ඤේ හුත්වා හත්ථෙන අපලෙඛතීති
දස්සෙති. තෙ කිර දණ්ඩකං සත්තොති පඤ්ඤපෙන්නි. තස්මා තෙසං පටිපදං
පුරෙන්නො එවං කරොති. භික්ඛාගහණත්ථං ‘එහි භද්දන්තෙ’ති චුත්තො, න එතීති
නඵහිභද්දන්තිකො. තෙන හි ‘තිට්ඨ භද්දන්තෙ’ති චුත්තොපි න තිට්ඨතීති
නතිට්ඨභද්දන්තිකො. තදුභයම්පි හෙතං තිත්ථියා “එතස්ස වචනං කතං භවිස්සතී”ති
න කරොන්ති. අභිභටන්ති පුරෙතරං ගහෙත්වා ආහටං භික්ඛං. උද්දිස්සකතන්ති
“ඉමං තුම්හෙ උද්දිස්ස කත”න්ති එවං ආරොචිතභික්ඛං. න නිමන්තනන්ති “අසුකං
නාම කුලං වා වීථිං වා ගාමං වා පවිසෙය්‍යාථා”ති එවං නිමන්තිතභික්ඛම්පි න
සාදියති, න ගණ්භාති.

න කුම්භිමුඛාති කුම්භිතො උද්ධරිත්වා දියාමානං භික්ඛං න ගණ්භාති. න
කළොපිමුඛාති කළොපීති උක්ඛලි, පච්ඡි වා. තතොපි න ගණ්භාති. කස්මා? කුම්භී
කළොපියො කටච්ඡුනා පහාරං ලහන්තීති. න එළකමන්තරන්ති උම්මාරං අන්තරං
කත්වා දියාමානං න ගණ්භාති. කස්මා? අයං මං නිස්සාය අන්තරකරණං ලහන්තීති.
දණ්ඩමුසලෙසුපි එසෙව නයො. ද්විත්තන්ති ද්විසු භුඤ්ජමානෙසු එකස්මිං උට්ඨාය
දෙන්තෙ න ගණ්භාති. කස්මා? කබලන්තරායො හොතීති. න ගබ්භිනියාතිආදීසු පන
ගබ්භිනියා කුච්ඡයං දාරකො කිලමති. පායන්තියා දාරකස්ස බීරන්තරායො හොති.
පුරිසන්තරගතාය රතිඅන්තරායො හොතීති න ගණ්භාති න සඬකිත්තීසුති
සඬකිත්තෙත්වා කතහත්තෙසු. දුබ්භික්ඛසමයෙ කිර අවෙලකසාවකා අවෙලකානං
අත්ථාය තතො තතො තණ්ඩුලාදීති සමාදපෙත්වා හත්තං පවන්ති,
උක්කට්ඨාවෙලකො තතො න පටිග්ගණ්භාති. න යත්ථ සාති යත්ථ සුනබ්බො

‘පිණ්ඩං ලහිස්සාමී’ ති උපට්ඨිතො හොති, තත්ථ තස්ස අදත්ථා ආහං න ගණ්හාති. කස්මා? එතස්ස පිණ්ඩන්තරායො හොතිති.

සංඤ්ඤාසංඤ්ඤාවාරිති සමුහසමුහවාරිති. සචෙ හි අචෙලකං දිස්වා ‘ඉමස්ස හික්ඛං දස්සාමා’ ති මානුස්සකා භත්තගෙහං පටිසන්ති, තෙසු ච පටිසන්තෙසු කලොපිමුඛාදීසු නිලීනා මක්ඛිකා උප්පතිත්ථා සංඤ්ඤාසංඤ්ඤා වරන්ති, තතො ආහං හික්ඛං න ගණ්හාති. කස්මා? මං නිස්සාය මක්ඛිකානං ගොචරන්තරායො ජාතොති. පුට්ඨොදකන්ති සබ්බසස්සසම්භාරෙහි කතං සොචිරකං. එත්ථ ච සුරාපානමෙව සාවජ්ජං. අයං පන එතස්මිම්පි සාවජ්ජසඤ්ඤී. එකාගාරිකොති යො එකස්මිංයෙව ගෙහෙ හික්ඛං ලහිත්ථා නිවත්තති. එකාලොපිකොති යො එකෙනෙව ආලොපෙන යාපෙති. ද්වාගාරිකාදීසුපි එසෙව නයො. එකිස්සාපි දත්තියාති එකාය දත්තියා. දත්ති නාම එකා බුද්දකපාති හොති, යත්ථ අග්ගහික්ඛං පක්ඛිපිත්ථා යපෙන්නි.

එකාහිකන්ති එකදිවසන්තරිකං. අඛිට්ඨාසිකන්ති අඛිට්ඨාසන්තරිකං. පරියායභත්තභොජනන්ති වාරභත්තභොජනං. එකාභවාරෙන ද්විභවාරෙන සත්තාභවාරෙන අඛිට්ඨාසවාරෙනාති – එවං දිවසවාරෙන ආහතභත්තභොජනං. සාකභක්ඛොති අල්ලසාකභක්ඛො. සාමාකභක්ඛොති සාමාකතණ්ඩුලභක්ඛො. නීවාරාදීසු – නීවාරා නාම තාව අරඤ්ඤෙ සයං ජාතා චිහිජාති. දද්දුලන්ති වම්මකාරෙහි වම්මං විලිඛිත්ථා ඡඩ්ඛිතකසට්ඨං. භට්ඨං චූචිවති සිලෙසොපි, සෙවාලොපි කණ්කාරාදිරුක්ඛනියාසොපි. කණන්ති කුණ්ඩකං. ආවාමොති භත්තඋක්ඛලිකාය ලග්ගො කුමාමොදනො. තං ඡඩ්ඛිතට්ඨානෙ ගහෙත්ථා බාදති. ‘ඔදනකඤ්ජිය’ න්තිපි වදන්ති. පිඤ්ඤාකාදයො පාකටා එව. පවත්තඵලභොජීති පතිතඵලභොජී.

සාණාතීති සාණවාකචෙලාති. මසාණාතීති මිස්සකචෙලාති. ජවදුස්සාතීති මතසරිරතො ඡඩ්ඛිතවත්ථාති. එරකතිණාදීති වා ගන්ථෙත්ථා කතනිවාසනාති. පංසුකුලාතීති පට්ඨියං ඡඩ්ඛිතනන්තකාති. තිරිටාතීති රුක්ඛත්තවත්ථාති. අජිනන්ති අජිනමිගවම්මං. අජිනක්ඛිපන්ති තදෙව මජ්ඣෙ ඵාලිතං. සබුරකන්තිපි වදන්ති. කුසචීරන්ති කුසතිණාති ගන්ථෙත්ථා කතචිරකං. වාකචීරඵලකචීරෙසුපි එසෙව නයො. කෙසකම්ඛලන්ති මනුස්සකෙසෙහි කතකම්ඛලං. යං සන්ධාය චුත්තං – ‘‘සෙය්‍යථාපි, හික්ඛංචෙ, යාති කානිචි තත්තාචුතානං වත්ථානං කෙසකම්ඛලො තෙසං පතිකුට්ඨො අක්ඛායති’’ ති (අ. නි. 3.138). වාලකම්ඛලන්ති අස්සවාලාදීහි කතකම්ඛලං. උලුකපක්ඛන්ති උලුකපත්තාති ගන්ථෙත්ථා කතනිවාසනං. උඛිට්ඨකොති උද්ධං ඨිතකො.

උක්කුට්ඨප්පධානමනුයුත්තොති උක්කුට්ඨචීරියං අනුයුත්තො. ගච්ඡන්තොපි උක්කුට්ඨකොච හුත්ථා උප්පතිත්ථා උප්පතිත්ථා ගච්ඡති. කණ්ටකාපස්සයිකොති අයකණ්ටකෙ වා පකතිකණ්ටකෙ වා භූමියං කොට්ටෙත්ථා තත්ථ වම්මං අත්ථරිත්ථා යානවඩ්ඛමාදීති කරොති. සෙය්‍යන්ති සයන්තොපි තත්ථෙව සෙය්‍යං කප්පෙති. සායං තතියමස්සාති සායතනියකං. ‘‘පාතො, මජ්ඣන්හිකෙ, සායන්ති දිවසස්ස තික්ඛන්තුං පාපං පවාහෙස්සාමී’’ ති උදකොරොහනානුයොගං අනුයුත්තො විහරති.

175. පරං තපතීති පරන්තපො. පරෙසං පරිතාපනානුයොගං
 පරපරිතාපනානුයොගං. ඔරබ්භිකාදීසු – උරබ්භා වුවුවන්ති එළකා. උරබ්භෙ හනතීති
 ඔරබ්භිකො. සුකරිකාදීසුපි – එසෙව නයො. ලුද්දොති දාරුණො කක්ඛලො.
 මච්ඡසාතකොති මච්ඡන්ධො කෙවට්ටො. ඛන්ධනාගාරිකොති
 ඛන්ධනාගාරගොපකො. කුරුරකම්මන්තාති දාරුණකම්මන්තා.

176. මුද්ධාවසිත්තොති ඛත්තියාහිසෙකෙන මුද්ධනි අහිසිත්තො. පුරත්ථීමෙන
 නගරස්සාති නගරතො පුරත්ථීමදිසාය. සන්ධාගාරන්ති යඤ්ඤසාලං. බරාජිනං
 නිවාසෙත්වාති සබ්බරං අජිනවම්මං නිවාසෙත්වා. සජ්ජිතෙලෙනාති සජ්ජිනා ව
 තෙලෙන ව. යපෙත්වා හි සජ්ජිං අවසෙසො යො කොච් ස්තෙනො තෙලන්ති
 වුවුවති. කණ්ඩුවමානොති නඛානං ඡින්නත්තා කණ්ඩුවිතබ්බකාලෙ තෙන
 කණ්ඩුවමානො. අනන්තරහිතායාති අසන්ථතාය. සරුපවච්ඡායාති සදිසවච්ඡාය.
 සවෙ ගාවී සෙතා හොති, වච්ඡොපි සෙනකොව සවෙ කබරා වා, රත්තා වා, වච්ඡොපි
 තාදිසොවාති – එවං සරුපවච්ඡාය. සො එවමාහාති සො රාජා එවං වදෙති.
 වච්ඡතරාති තරුණවච්ඡකභාවං අතික්කන්තා බලවවච්ඡා. වච්ඡතරීසුපි එසෙව
 නයො. බරිහිසත්ථායාති පරික්ඛෙපකරණත්ථාය වෙව යඤ්ඤභූමියං අත්ථරණත්ථාය
 ව.

177. දිට්ඨෙව ධම්මෙති ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ. නිච්ඡාතොති ඡාතං වුවුවති
 තණ්හා, සා අස්ස නත්ථිති නිච්ඡාතො. සබ්බකිලෙසානං නිබ්බුතත්තා නිබ්බුතො.
 අත්තො තාපනකිලෙසානං අභාවා සිතලො ඡාතොති සීතීභූතො.
 ඤානමග්ගඵලනිබ්බානසුඛාති පටිසංවෙදෙතීති සුඛප්පටිසංවෙදී. බ්‍රහ්මභූතෙන
 අත්තනාති සෙට්ඨභූතෙන අත්තනා.

ඉමං පන පුග්ගලං බුද්ධුප්පාදතො පට්ඨාය දස්සෙතුං – ඉධ තථාගතොතිආදිමාහ.
 තත්ථ තථාගතොති අට්ඨහි කාරණෙහි හගවා තථාගතො – තථා ආගතොති
 තථාගතො, තථා ගතොති තථාගතො, තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො,
 තථධම්මෙ යාථාවතො අහිසම්බුද්ධොති තථාගතො, තථදස්සිතාය තථාගතො,
 තථාවාදිතාය තථාගතො, තථාකාරිතාය තථාගතො, අහිභවනට්ඨෙත තථාගතොති.
 අරහං සම්මාසම්බුද්ධොතිආදීති විසුද්ධිමග්ගෙ විත්ථාරිතානෙව. තං ධම්මන්ති තං
 චුත්තප්පකාරසම්පදං ධම්මං. සුඤ්ඤාති ගහපති වාති කස්මා පයමං ගහපතිං නිද්දිසති?
 නිහතමානත්තා උස්සන්තත්තා ව. යෙභුයොන හි ඛත්තියකුලතො පබ්බජිතා ඡාතිං
 නිස්සාය මානං කරොන්ති. බ්‍රාහ්මණකුලා පබ්බජිතා මන්තෙ නිස්සාය මානං
 කරොන්ති. භීනප්ච්චකුලා පබ්බජිතා අත්තතො විජාතිතාය පතිට්ඨාතුං න
 සක්කොන්ති. ගහපතිදාරකා පන කච්ඡෙහි සෙදං මුඤ්ඤන්තෙහි පිට්ඨියා ලොණං
 පුප්ඵමානාය භූමිං කසිත්වා තාදිසස්ස මානස්ස අභාවතො නිහතමානදප්පා හොන්ති.
 තෙ පබ්බජිත්වා මානං වා දප්පං වා අකත්වා යථාබලං බුද්ධවචනං උග්ගහෙත්වා
 විපස්සනාය කම්මං කරොන්තා සක්කොන්ති අරහත්තෙ පතිට්ඨාතුං. ඉතරෙහි ව
 කුලෙහි නික්ඛමිත්වා පබ්බජිතා නාම න බහුකා, ගහපතිකාව බහුකා. ඉති
 නිහතමානත්තා උස්සන්තත්තා ව පයමං ගහපතිං නිද්දිසතීති.

අඤ්ඤතරස්මිං වාති ඉතරෙසං වා කුලානං අඤ්ඤතරස්මිං. පච්චාජානොති පතිජානො. තථාගතෙ සද්ධං පටිලහතීති පරිසුද්ධං ධම්මං සුත්වා ධම්මස්සාමිම්භි තථාගතෙ “සම්මාසම්බුද්ධො වත සො භගවා” ති සද්ධං පටිලහති. ඉති පටිසඤ්චික්ඛතීති එවං පච්චවෙක්ඛති. සම්බාධො සරාවාසොති සවෙපි සට්ඨිහත්ථෙ සරෙ යොජනසතත්තරෙපි වා ද්වෙ ජායම්පතිකා වසන්ති, තථාපි නෙසං සකිඤ්චනසප්ප්ලිබ්බොධට්ඨෙත සරාවාසො සම්බාධොයෙව. රජොපථොති රාගරජාදීනං උට්ඨානට්ඨානන්ති මහාඅට්ඨකථායං වුත්තං. ආගමනපථොතිපි වත්තුං වට්ටති. අලග්ගනට්ඨෙත අබ්භොකාසො වියාති අබ්භොකාසො. පබ්බජිතො හි කුටාගාරරතනපාසාදෙ ව දෙවච්ඡානාදීසු ව සුපිහිතද්වාරවාතපානෙසු පටිච්ඡන්තෙසු වසන්තොපි නෙව ලග්ගති, න සජ්ජති, න ඛජ්ඣති. තෙන වුත්තං – “අබ්භොකාසො පබ්බජ්ජා” ති.

අපිව – සම්බාධො සරාවාසො කුසලකිරියාය ඔකාසාභාවතො. රජොපථො අසංවුතසඬකාරට්ඨානං විය රජානං කිලෙසරජානං සන්තිපාතට්ඨානතො. අබ්භොකාසො පබ්බජ්ජා කුසලකිරියාය යථාසුඛං ඔකාසසම්භාවතො. නයිදං සුකරං...පෙ.... පබ්බජෙය්‍යන්ති එත්ථ අයං සඬ්ඛෙපකථා – යදෙන සික්ඛත්තයබ්බමචරියං එකමිපි දිවසං අඛණ්ඩං කත්වා වරිමකචිත්තං පාපෙතබ්බතාය එකන්තපරිපුණ්ණං. එකදිවසමිපි ව කිලෙසමලෙන අමලිතං කත්වා වරිමකචිත්තං පාපෙතබ්බතාය එකන්තපරිසුද්ධං. සඬ්ඛලිඛිතං ලිඛිතසඬ්ඛසදිසං ධොතසඬ්ඛසජ්ජපටිභාගං වරිතබ්බං. ඉදං න සුකරං අගාරං අජ්ඣාචසනා අගාරමජ්ඣෙක වසන්තෙන එකන්තපරිපුණ්ණං...පෙ.... වරිතුං – “යංනුනාහං කෙසෙ ව මස්සුඤ්ච ඔහාරෙත්වා කසායරසපිතතාය කාසායාති බ්බමචරියං වරන්තානං අනුවච්ඡවිකානි වත්ථානි අච්ඡාදෙත්වා පරිදහිත්වා අගාරස්මා නික්ඛමිත්වා අනගාරියං පබ්බජෙය්‍ය”න්ති. එත්ථ ව යස්මා අගාරස්ස හිතං කසිවාණ්ණජ්ජාදිකම්මං “අගාරිය”න්ති වුච්චති, තඤ්ච පබ්බජ්ජාය නත්ථි, තස්මා පබ්බජ්ජා “අනගාරිය”න්ති ඤාතබ්බා. තං අනගාරියං. පබ්බජෙය්‍යන්ති පටිපජ්ජෙය්‍යං. අජ්ජං වාති සහස්සතො හෙට්ඨා භොගක්ඛන්ධො අජ්ජො නාම භොති, සහස්සතො පට්ඨාය මහා. අබන්ධනට්ඨෙත ඤාතියෙව ඤාතිපරිවට්ටො. සොපි වීසතියා හෙට්ඨා අජ්ජො භොති, වීසතියා පට්ඨාය මහා.

178. හික්ඛුනං සික්ඛාසාථීවසමාපන්නොති යා හික්ඛුනං අධිසීලසඬ්ඛාතා සික්ඛා, තඤ්ච. යත්ථ චෙනෙ සහ ජීවන්ති, එකජීවිකා සභාගවුත්තිතො භොන්ති, තං භගවතා පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදසඬ්ඛාතං සාථීවඤ්ච. තත්ථ සික්ඛනභාවෙන සමාපන්නොති හික්ඛුනං සික්ඛාසාථීවසමාපන්නො. සමාපන්නොති සික්ඛං පරිපුරෙන්නො සාථීවඤ්ච අවිතික්කමන්තො හුත්වා තදුභයං උපගතොති අත්ථො. පාණාතිපාතං පහායාතිආදීසු පාණාතිපාතාදිකථා හෙට්ඨා විත්ථාරිතා එව. පහායාති ඉමං පාණාතිපාතවෙනනාසඬ්ඛාතං දුස්සීලයං පජහිත්වා. පටිවිරතො භොතීති පහිනකාලතො පට්ඨාය තතො දුස්සීලයතො ඔරතො විරතොව භොති. නිහිතදණ්ඩො නිහිතසත්ථොති පරුපසාතත්ථාය දණ්ඩං වා සත්ථං වා ආදාය අවත්තනතො නික්ඛිත්තදණ්ඩො චෙව නික්ඛිත්තසත්ථො වාති අත්ථො. එත්ථ ව යිපෙත්වා දණ්ඩං,

සබ්බම්භි අවසෙසං උපකරණං සත්තානං විනාසනභාවතො ‘සත්ථ’න්ති වෙදිතබ්බං. යං පන භික්ඛු කත්තරදණ්ඩං වා දන්තකට්ඨවාසීං වා පිප්ඵලිකං වා ගහෙන්වා විවරන්ති, න තං පරුපසාතත්ථාය. තස්මා නිහිතදණ්ඩා නිහිතසත්ථාත්වෙව සඬං ගවිජන්ති. ලජ්ජීති පාපජිගුවිජනලක්ඛණාය ලජ්ජාය සමන්තාගතො. දයාපන්නොති දයං මෙන්තවින්තතං ආපන්නො. සබ්බපාණභූතභිතානුකම්පීති සබ්බෙ පාණභූතෙ භිතෙන අනුකම්පකො. තාය දයාපන්නතාය සබ්බෙසං පාණභූතානං භිතවින්තකොති අත්ථො. විහරතීති ඉරියති, පාලෙති.

දින්නමෙව ආදියතීති දින්නාදායී. විත්තෙනපි දින්නමෙව පටිකඬ්ඛතීති දින්නපාටිකඬ්ඛී. ථෙතෙතීති ථෙතො. න ථෙතෙන අථෙතෙන. අථෙතන්තායෙව සුචිභූතෙන. අත්තනාති අත්තභාවෙන. අථෙතං සුචිභූතං අත්තභාවං කත්වා විහරතීති වුත්තං හොති.

අබ්‍රහ්මවරියන්ති අසෙට්ඨවරියං. බ්‍රහ්මං සෙට්ඨං ආචාරං වරතීති බ්‍රහ්මචාරී. ආරාචාරීති අබ්‍රහ්මවරියතො දුරචාරී. මෙටුනාති රාගපරිශුද්ධානවසෙන සදිසත්තා මෙටුනකාති ලද්ධවොහාරෙහි පටිසෙවිතබ්බතො මෙටුනාති සඬං ගතා අසද්ධම්මා. ගාමධම්මාති ගාමවාසීනං ධම්මා.

සච්චං වදන්ති සච්චවාදී. සච්චෙන සච්චං සන්දහති සට්ඨෙතීති සච්චසන්ධො. න අන්තරන්තරා මුසා වදන්ති අත්ථො. යො හි පුරිසො කදාචි මුසා වදති, කදාචි සච්චං, තස්ස මුසාවාදෙන අන්තරිතන්තා සච්චං සච්චෙන න සට්ඨෙතී, තස්මා න සො සච්චසන්ධො. අයං පන න තාදිසො. ජීවිතහෙතුපි මුසා අවත්වා සච්චෙන සච්චං සන්දහතියෙවාති සච්චසන්ධො. ථෙතොති ටීරො, ටීරකථොති අත්ථො. එකො හි පුග්ගලො හලිද්දිරාගො විය, පුසරාසිම්භි නිබ්බානාණුකො විය, අස්සපිටියෙ යපිතකුම්භණ්ඩම්ච ව, න ටීරකථො හොති. එකො පාසාණලොඛා විය, ඉන්දබ්බිලො විය ව ටීරකථො හොති. අසිනා සීසෙ ඡින්දන්තෙපි ද්වෙ කථා න කථෙති. අයං වුච්චති ථෙතො. පච්චයිකොති පත්තියායිතබ්බකො, සද්ධායිකොති අත්ථො. එකච්චො හි පුග්ගලො න පච්චයිකො හොති. ‘ඉදං කෙන වුත්තං? අසුකෙනා’ති වුත්තෙ ‘මා තස්ස චචනං සද්දහථා’ති වත්තබ්බතං ආපජ්ජති. එකො පච්චයිකො හොති. ‘ඉදං කෙන වුත්තං? අසුකෙනා’ති වුත්තෙ ‘යදි තෙන වුත්තං, ඉදමෙව පමාණං, ඉදානි උපපරික්ඛිතබ්බං නත්ථි, එවමෙව ඉද’න්ති වත්තබ්බතං ආපජ්ජති. අයං වුච්චති පච්චයිකො. අවිසංවාදකො ලොකස්සාති තාය සච්චවාදිතාය ලොකං න විසංවාදෙතීති අත්ථො.

ඉමෙසං හෙදායාති යෙසං ඉතො සුත්ථාති වුත්තානං සන්තිකෙ සුතං, තෙසං හෙදාය. භින්නානං වා සන්ධාතාති ද්වින්නං මින්නානං වා සමානුපජ්ඣායකාදීනං වා කෙනවිදෙව කාරණෙන භින්නානං එකමෙකං උපසඬකමිත්වා – ‘තුම්භාකං ඊදිසෙ කුලෙ ජාතානං, එවං බහුස්සුතානං ඉදං න යුත්ත’න්තිආදීනි වත්වා සන්ධානං කත්තා. අනුප්පදාතාති සන්ධානානුප්පදාතා. ද්වෙ ජනෙ සමග්ගෙ දිස්වා – ‘තුම්භාකං එවරුපෙ කුලෙ ජාතානං, එවරුපෙහි ගුණෙහි සමන්තාගතානං

අනුවෂ්ඨිකමෙන් න්තිආදීනි වත්වා දළ්භිකම්මං කත්තානි අත්ථො. සමග්ගො ආරාමො අස්සානි සමග්ගාරාමො. යත්ථ සමග්ගා නත්ථී, තත්ථ වසිතුම්පි න ඉච්ඡතිති අත්ථො. සමග්ගරාමොතිපි පාළි. අයමෙව අත්ථො. සමග්ගරතොති සමග්ගෙසු රතො. තෙ පභාය අඤ්ඤත්‍ර ගන්තුම්පි න ඉච්ඡතිති අත්ථො. සමග්ගෙ දිස්වාපි සුත්වාපි නන්දතීති සමග්ගනන්දී. සමග්ගකරණං වාවං භාසිතානි යා වාවා සත්තෙ සමග්ගෙයෙව කරොති, තං සාමග්ගිගුණපරිදීපකමෙව වාවං භාසති, න ඉතරන්ති.

කාලෙන වදන්ති කාලවාදී. වත්තබ්බයුත්තකාලං සල්ලක්ඛෙන්වා වදන්ති අත්ථො. භූතං තථං තච්ඡං සභාවමෙව වදන්ති භූතවාදී. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථසන්නිස්සිතමෙව කත්වා වදන්ති අත්ථවාදී. නවලොකුත්තරධම්මසන්නිස්සිතං කත්වා වදන්ති ධම්මවාදී. සංවරච්ඡායපභානච්ඡායසන්නිස්සිතං කත්වා වදන්ති චිත්තවාදී. නිධානං වුවච්ඡි යපනොකාසො. නිධානමස්ස අත්ථීති නිධානවතී. භද්දෙය නිධානබ්බයුත්තකං වාවං භාසිතානි අත්ථො. කාලෙනානි ඵ්චරුපිං භාසමානොපි ව “අභං නිධානවතීං වාවං භාසිස්සාමී”ති න අකාලෙන භාසති. යුත්තකාලං පන සල්ලක්ඛෙන්වාච භාසතිති අත්ථො. සාපදෙසන්ති සඋපමං, සකාරණන්ති අත්ථො. පරියන්තවතින්ති පරිච්ඡේදං දස්සෙන්වා. යථාස්සා පරිච්ඡේදො පඤ්ඤායති, ඵ්චං භාසතිති අත්ථො. අත්ථසංහිතන්ති අනෙකෙහිපි නයෙහි විභජන්තෙන පරියාදාතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අත්ථසම්පන්නං භාසති. යං වා සො අත්ථවාදී අත්ථං වදති, තෙන අත්ථෙත සංහිතත්තා අත්ථසංහිතං වාවං භාසති. න අඤ්ඤං නික්ඛිපිත්වා අඤ්ඤං භාසතිති චුත්තං හොති.

179. බීජගාමභූතගාමසමාරම්භානි මූලබීජං, බන්ධබීජං, ඵ්චබීජං, අග්ගබීජං. බීජබීජන්ති පඤ්චවිධස්ස බීජගාමස්ස වෙව යස්ස කස්සචි නීලතිණුරුක්ඛාදිකස්ස භූතගාමස්ස ව සමාරම්භා. ඡේදනභෙදනපචනාදිභාවෙන විකොපනා පටිවිරතොති අත්ථො. ඵකභත්තිකොති පාතරාසභත්තං, සායමාසභත්තන්ති ද්වෙ භත්තානි. තෙසු පාතරාසභත්තං අන්තොමජ්ඣන්තිකෙන පරිච්ඡින්නං. ඉතරං මජ්ඣන්තිකතො උද්ධං අන්තොඅරුණෙන. තස්මා අන්තොමජ්ඣන්තිකෙ දසක්ඛන්තුං භුඤ්ජමානොපි ඵකභත්තිකොච හොති. තං සන්ධාය චුත්තං – ඵකභත්තිකොති. රත්තියා භොජනං රත්ති, තතො උපරතොති රත්තුපරතො. අතික්කන්තෙ මජ්ඣන්තිකෙ යාව සූරියසත්ථධ්ගමනා භොජනං විකාලභොජනං නාම, තතො විරතත්තා විරතො විකාලභොජනා. සාසනස්ස අනනුලොමත්තා විසූකං පටාණිභූතං දස්සනන්ති විසූකදස්සනං. අත්තනා නච්චනනච්චාපනාදිවසෙන නච්චා ව ගීතා ව වාදිතා ව අන්තමසො මයුරනච්චනාපනාදිවසෙනපි පචත්තානං නච්චාදීනං විසූකභූතා දස්සනා වානි නච්චගීතවාදිනවිසූකදස්සනා. නච්චාදීනි හි අත්තනා පයොජෙතුං වා පරෙහි පයොජාපෙතුං වා යුත්තානි පස්සිතුං වා නෙව හික්ඛුනං න හික්ඛුනීනං වට්ටන්ති. මාලාදිසු – මාලානි යංකිඤ්චි පුප්ඵං. ගන්ධන්ති යංකිඤ්චි ගන්ධජාතං. විලෙපනන්ති ඡවිරාගකරණං. තත්ථ පිළන්ධන්තො ධාරෙති නාම. උභාට්ඨානං පූරෙන්නො මණ්ඩෙති නාම. ගන්ධවසෙන ඡවිරාගවසෙන ව සාදියන්තො විභූසෙති නාම. යානං වුවච්ඡි කාරණං. තස්මා යාය දුස්සිලාවෙනතාය

තානි මාලාධාරණාදීනි මහාජනො කරොති, තතො පටිවිරතොති අත්ථො.
 උච්චාසයනං වුව්චති පමාණාතික්කන්තං. මහාසයනං අකප්පියසන්ථනං, තතො
 පටිවිරතොති අත්ථො. ඡාතරූපන්ති සුවණ්ණං. රජතන්ති කහාපණො,
 ලොහමාසකො, ජතුමාසකො, දාරුමාසකොති යෙ වොහාරං ගච්ඡන්ති. තස්ස
 උභයස්සාපි පටිග්ගහණා පටිවිරතො, නෙව නං උග්ගණ්හාති, න උග්ගණ්හාපෙති, න
 උපනික්ඛිත්තං සාදියතීති අත්ථො.

ආමකධඤ්ඤපටිග්ගහණාති සාලිව්භියවගොධුමකභිගුවරකකුදුසකසඬ්ඛාතස්ස
 සත්තවිධස්සාපි ආමකධඤ්ඤස්ස පටිග්ගහණා. න කෙවලඤ්ඤ ඵතෙසං
 පටිග්ගහණමෙව, ආමසනම්පි භික්ඛූනං න වට්ටතියෙව. ආමකමංසපටිග්ගහණාති
 ඵත්ථ අඤ්ඤත්‍ර ඔදිස්ස අනුඤ්ඤාතා ආමකමච්ඡමංසානං පටිග්ගහණමෙව භික්ඛූනං
 න වට්ටති, නො ආමසනං. ඉත්ථීකුමාරිකපටිග්ගහණාති ඵත්ථ ඉත්ථීති
 පුරිසන්තරගතා. ඉතරා කුමාරිකා නාම. තාසං පටිග්ගහණම්පි ආමසනම්පි
 අකප්පියමෙව. දාසිදාසපටිග්ගහණාති ඵත්ථ දාසිදාසවසෙනෙව තෙසං පටිග්ගහණං
 න වට්ටති. ‘කප්පියකාරකං දම්මි’, ‘ආරාමිකං දම්මි’ති ඵං වුත්තෙ පන වට්ටති.
 අපේළකාදීසුපි ඛෙත්තවත්ථුපරියොසානෙසු කප්පියාකප්පියනායො විනයවසෙන
 උපපරික්ඛිතබ්බො. තත්ථ ඛෙත්තං නාම යස්මිං පුබ්බණ්ණං රුහති. වත්ථු නාම
 යස්මිං අපරණ්ණං රුහති. යත්ථ වා උභයම්පි රුහති තං ඛෙත්තං. තදන්ථාය
 අකතභූමිහාගො වත්ථු. ඛෙත්තවත්ථුසීසෙන වෙත්ථ වාපිතළාකාදීනිපි
 සඬ්ගහිතානෙව.

දුතෙය්‍යං වුව්චති දුතකම්මං. ගිහීනං පහිතං පණ්ණං වා සාසනං වා ගහෙත්වා
 තත්ථ තත්ථ ගමනං. පභීණගමනං වුව්චති පරසරං පෙසිතස්ස බුද්දකගමනං.
 අනුයොගො නාම තදුභයකරණං. තස්මා දුතෙය්‍යපභීණගමනානං අනුගොති
 ඵවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. කයවික්කයාති කයා ව වික්කයා ව. තුලාකූටාදීසු –
 කූටන්ති වඤ්ඤනං. තත්ථ තුලාකූටං නාම රූපකූටං, අභිගකූටං ගහණකූටං,
 පටිච්ඡන්තකූටන්ති වතුබ්බිධං හොති. තත්ථ රූපකූටං නාම ද්වෙ තුලා සමරූපා
 කත්වා ගණ්හන්තො මහතියා ගණ්හාති, දදන්තො බුද්දිකාය දෙති. අභිගකූටං නාම
 ගණ්හන්තො පච්ඡාභාගෙ හත්ථෙන තුලං අක්කමති, දදන්තො පුබ්බභාගෙ.
 ගහණකූටං නාම ගණ්හන්තො මූලෙ රජ්ජුං ගණ්හාති, දදන්තො අග්ගෙ.
 පටිච්ඡන්තකූටං නාම තුලං සුසිරං කත්වා අන්තො අයවුණ්ණං පක්ඛිපිත්වා
 ගණ්හන්තො තං පච්ඡාභාගෙ කරොති, දදන්තො අග්ගභාගෙ.

කංසො වුව්චති සුවණ්ණපාති. තාය වඤ්ඤනං කංසකූටං. කථං? ඵකං
 සුවණ්ණපාතිං කත්වා අඤ්ඤා ද්වෙ තිස්සො ලොහපාතියො සුවණ්ණවණ්ණා
 කරොන්ති, තතො ජනපදං ගන්ත්වා කිඤ්චිදෙව අඬ්ඪකුලං පවිසිත්වා
 සුවණ්ණභාජනාති කිණ්ඨා’ති වත්ථා අග්ගෙස පුච්ඡිතෙ සමග්ගතරං දාතුකාමා
 හොන්ති. තතො තෙහි ‘කථං ඉමෙසං සුවණ්ණභාවො ඡානිතබ්බො’ති වුත්තෙ
 ‘විමංසිත්වා ගණ්හං’ති සුවණ්ණපාතිං පාසාණෙ සංසිත්වා සබ්බපාතියො දත්වා
 ගච්ඡන්ති.

මානකුටං නාම හදයහෙදසිබාහෙදරජ්ජුහෙදවසෙන තිවිධං හොති. තත්ථ හදයහෙදො සප්පිතෙලාදිමිනනකාලෙ ලබ්භති. තානි හි ගණ්හන්තො හෙට්ඨා ඡිද්දෙන මානෙන ‘සණ්කං ආසිඤ්චා’ති වත්වා අන්තොභාජනෙ බහුං පග්ගරාපෙත්වා ගණ්හාති. දදන්තො ඡිද්දං පිට්ඨාස සිසං පුරෙත්වා දෙති. සිබාහෙදො තිලතණ්ඩුලාදිමිනනකාලෙ ලබ්භති. තානි හි ගණ්හන්තො සණ්කං සිබං උස්සාපෙත්වා ගණ්හාති. දදන්තො වෙගෙන පුරෙත්වා සිබං ඡින්දන්තො දෙති. රජ්ජුහෙදො ඛේතවත්ථුමිනනකාලෙ ලබ්භති. ලඤ්ජං අලහන්තා හි ඛේතං අමහන්තමපි මහන්තං කත්වා මිනන්ති.

උක්කොටනාදීසු – උක්කොටනන්ති අස්සාමිකෙ සාමිකෙ කාතුං ලඤ්ජග්ගහණං. වඤ්චනන්ති තෙහි තෙහි උපායෙහි පරෙසං වඤ්චනං. තත්ත්වමෙකං වත්ථු – එකො කිර ලද්දකො මිගඤ්ච මිගපොතකඤ්ච ගහෙත්වා ආගච්ඡති. තමෙකො ධුත්තො – “කිං හො මිගො අග්ගති, කිං මිගපොතකො”ති ආහ. “මිගො ද්වෙ කභාපණෙ, මිගපොතකො එක”න්ති ව චුත්තෙ කභාපණං දත්වා මිගපොතකං ගහෙත්වා ථොකං ගන්ත්වා නිවත්තො, “න මෙ හො මිගපොතකෙන අත්ථො, මිගං මෙ දෙහී”ති ආහ. තෙන හි “ද්වෙ කභාපණෙ දෙහී”ති. සො ආහ – “නනු තෙ, හො, මයා පයමං එකො කභාපණො දින්නො”ති? “ආම දින්නො”ති. ඉදම්පි මිගපොතකං ගණ්හ, එවං සො ව කභාපණො අයඤ්ච කභාපණග්ගසණකො මිගපොතකොති ද්වෙ කභාපණො භවිස්සන්තිති. සො “කාරණං වදතී”ති සල්ලක්ඛේත්වා මිගපොතකං ගහෙත්වා මිගං අදාසීති.

නිකතීති යොගවසෙන වා මායාවසෙන වා අපාමඤ්ඣං පාමඤ්ඣන්ති, අමණිං මණීති, අසුචණ්ණං සුචණ්ණන්ති කත්වා පතිරුපකෙන වඤ්චනං. සාවියොගොති කුට්ඨයොගො. එතෙසංයෙව උක්කොටනාදීනමෙතං නාමං. තස්මා උක්කොටනසාවියොගො වඤ්චනසාවියොගො නිකතීසාවියොගොති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. කෙච් අඤ්ඤං දස්සෙත්වා අඤ්ඤස්ස පටිවත්තනං ‘සාවියොගො’ති වදන්ති. තං පන වඤ්චනෙනෙව සඬගහිතං.

ඡෙදනාදීසු – ඡෙදනන්ති හත්ථච්ඡෙදනාදි. වට්ඨොති මාරණං. ඛන්ධොති රජ්ජුඛන්ධනාදීහි ඛන්ධනං. විපරාමොසොති හිමවිපරාමොසො, ගුම්බවිපරාමොසොති දුට්ඨො. යඤ්හි හිමපාතසමයෙ හිමෙන පටිච්ඡන්තා හුත්වා මග්ගප්පට්පන්නං ජනං මුසන්ති, අයං හිමවිපරාමොසො. යං ගුම්බාදීහි පටිච්ඡන්තා මුසන්ති, අයං ගුම්බවිපරාමොසො. ආලොපො වුව්චති ගාමනිගමාදීනං විලොපකරණං. සහසාකාරොති සාහසිකකිරියා. ගෙහං පවිසිත්වා මනුස්සානං උරෙ සත්ථං යපෙත්වා ඉච්ඡිතහණ්ඩග්ගහණං. එවමෙනස්මා ඡෙදන...පෙ.... සහසාකාරා පටිවරතො හොති.

180. සො සන්තුට්ඨො හොතීති සො චතුසු පච්චයෙසු ද්වාදසවිධෙන ඉතරීතරපච්චයසන්නොසෙන සමන්තාගතො හොති. කායපරිහාරිකෙනාති කායං පරිහරණමත්තකෙන. කුච්ඡපරිහාරිකෙනාති කුච්ඡපරිහරණමත්තකෙන. සමාදායෙව

පක්කමතීති අටියවිධං භික්ඛු පරික්ඛාරමත්තකං සබ්බං ගහෙත්වාච කායපට්ඨද්ධං කත්වාච ගච්ඡති. “මම විහාරො පරිවෙණං උපට්ඨාකො”ති සඬගො වා බද්ධො වා න හොති. සො ජියා මුත්තසරො විය යුථා පක්කන්තො, මත්තහත්ථී විය ඉච්ඡතිච්ඡිතං සෙනාසනං වනසණ්ඩං රුක්ඛමූලං වනපත්ථං පබ්භාරං පරිභුඤ්ජන්තො එකොච තිට්ඨති, එකොච නිසීදති. සබ්බිරියාපටෙසු එකොච අදුනියො.

“වාතුද්දිසො අප්පට්ඨො ව හොති,
සන්තුස්සමානො ඉතරීතරෙන;
පරිස්සයානං සහිතා අජම්භී,
එකො වරෙ ඛග්ගවිසාණකප්පො”ති. (සු. නි. 42);

එවං වණ්ණිතං ඛග්ගවිසාණකප්පතං ආපජ්ජති.

ඉදානි තමත්ථං උපමාය සාධෙත්තො, “සෙය්‍යථාපී”ති ආදිමාහ. තත්ථ පක්ඛී සකුණොති පක්ඛියුත්තො සකුණො. ඩෙතීති උප්පතති. අයං පනෙත්ථ සඬබ්බෙපත්ථො – සකුණො නාම “අසුකස්මීං පදෙසෙ රුක්ඛො පරිපක්කඵලො”ති ඤාත්වා නානාදිසාහි ආගන්ත්වා නබපක්ඛතුණ්ඩාදීහි තස්ස ඵලානි විජ්ඣන්තා විධුනන්තා බාදන්ති. “ඉදං අජ්ජතනාය, ඉදං ස්වාතනාය භවිස්සතී”ති තෙසං න හොති. ඵලෙ පන ඛිණෙ නෙව රුක්ඛස්ස ආරක්ඛං යපෙන්නි, න තත්ථ පත්තං වා නබං වා තුණ්ඩං වා යපෙන්නි. අථ බො තස්මීං රුක්ඛෙ අනපෙක්ඛො හුත්වා යො යං දිසාභාගං ඉච්ඡති, සො තෙන සපත්තභාරොච උප්පතිත්වා ගච්ඡති. එවමෙව අයං භික්ඛු නිස්සඬගො නිරපෙක්ඛොයෙව පක්කමති, තෙන චුත්තං සමාදායෙව පක්කමතීති. අරියෙනානි නිද්දොසෙන. අජ්ඣත්තන්ති සකෙ අත්තභාවෙ. අනවජ්ජසුඛන්ති නිද්දොසසුඛං.

181. සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වානි සො ඉමීනා අරියෙන සීලක්ඛන්ධෙන සමන්තාගතො භික්ඛු චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපං පස්සිත්වානි අත්ථො. සෙසපදෙසුපි යං වත්තබ්බං, තං සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. අබ්‍යාසෙකසුඛන්ති කිලෙසෙහි අනවසිත්තසුඛං. අවිකිණ්ණසුඛන්තිපි චුත්තං. ඉන්ද්‍රියසංවරසුඛඤ්චි දිට්ඨාදීසු දිට්ඨමත්තාදිවසෙන පවත්තතාය අවිකිණ්ණං හොති.

182. සො අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙති සො මනච්ඡට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං සංවරෙන සමන්තාගතො භික්ඛු ඉමෙසු අභික්කන්තපටික්කන්තාදීසු සත්තසු යානෙසු සතිසම්පජ්ඣ්ඤවසෙන සම්පජානකාරී හොති. තත්ථ යං වත්තබ්බං සියා, තං ඤානච්ඡිඛගෙ චුත්තමෙව.

සො ඉමීනා වානිආදිනා කිං දස්සෙති? අරඤ්ඤවාසස්ස පච්චයසම්පත්තිං දස්සෙති. යස්ස හි ඉමෙ වත්තාරො පච්චයා නත්ථී, තස්ස අරඤ්ඤවාසො න ඉජ්ඣති, තිරච්ඡානගතෙහි වා වනවරකෙහි වා සද්ධිං වත්තබ්බතං ආපජ්ජති. අරඤ්ඤ අධිවත්ථා දෙවතා “කිං ඵවරූපස්ස පාපභික්ඛුනො අරඤ්ඤවාසෙනා”ති හෙරවං.

සද්දං සාවෙනති. හත්ථෙහි සීසං පහරිත්වා පලායනාකාරං කරොන්ති. “අසුකො හික්ඛු අරඤ්ඤං පවිසිත්වා ඉදඤ්චිදඤ්ච පාපකම්මං අකාසී”ති අයසො පත්ථරති. යස්ස පනෙනෙ චත්තාරො පච්චයා අත්ථී, තස්ස අරඤ්ඤවාසො ඉජ්ඣති. සො හි අත්තනො සීලං පච්චවෙක්ඛන්තො කිඤ්චි කාළකං වා තිලකං වා අපස්සන්තො පීතිං උප්පාදෙන්වා තං බයතො වයතො සම්මසන්තො අරියභූමිං ඔක්කමති. අරඤ්ඤෙ අධිවත්ථා දෙවතා අත්තමනා වණ්ණං භාසන්ති. ඉතිස්ස උදකෙ පක්ඛිත්තතෙලබ්න්දු විය යසො චිත්ථාරිකො භොති. විචිත්තන්තිආදීති හෙට්ඨා චුත්තත්ථානෙව. සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ...පෙ.... යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාතීති එත්තකෙ යානෙ යං චත්තබ්බං සියා, තං සබ්බං විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තමෙව.

185. තතියවිජ්ජාය සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙති විපස්සනාපාදකං

චතුත්ථජ්ඣානචිත්තං වෙදිතබ්බං. ආසවානං බයඤාණායාති
අරහත්තමග්ගඤාණත්ථාය. අරහත්තමග්ගො හි ආසවානං විනාසනතො ආසවානං
බයොති චුච්චති. තනු වෙතං ඤාණං තප්පරියාපන්නත්තාති. චිත්තං
අහිනින්නාමෙතීති විපස්සනාචිත්තං අහිනිහරති. සො ඉදං දුක්ඛන්ති එවමාදීසු –
“එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො හියොයා”ති සබ්බමිපි දුක්ඛසච්චං
සරසලක්ඛණපට්ඨෙධෙන යථාභූතං පජානාති, පට්ඨිජ්ඣති. තස්ස ච දුක්ඛස්ස
නිබ්බත්තිකං තණ්හං – අයං දුක්ඛසමුදයොති; තදුභයමිපි යං යානං පත්ථා
නිරුජ්ඣති, තං තෙසං අප්පවත්තිං නිබ්බානං – අයං දුක්ඛනිරොධොති; තස්ස ච
සම්පාපකං අරියමග්ගං – අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පට්පදාති
සරසලක්ඛණපට්ඨෙධෙන යථාභූතං පජානාති, පට්ඨිජ්ඣති – එවමත්ථො
වෙදිතබ්බො.

එවං සරූපතො සච්චානි දස්සෙන්වා ඉදානි කිලෙසවසෙන පරියායතො
දස්සෙන්තො ඉමෙ ආසවානිආදිමාහ. තස්ස එවං ජානතො එවං පස්සන්තො තස්ස
එවං ජානන්තස්ස එවං පස්සන්තස්ස සහ විපස්සනාය කොට්ඨිපත්තං මග්ගං කථෙති.
කාමාසවාති කාමාසවතො. විමුච්චතීති ඉමිනා මග්ගක්ඛණං දස්සෙති. විමුත්තස්මිත්ති
ඉමිනා ඵලක්ඛණං දස්සෙති. මග්ගක්ඛණෙ හි චිත්තං විමුච්චති, ඵලක්ඛණෙ විමුත්තං
භොති. විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණන්ති ඉමිනා පච්චවෙක්ඛණඤාණං දස්සෙති.
බිණා ජාතීතිආදීහි තස්ස භූමිං. තෙන හි ඤාණෙන සො පච්චවෙක්ඛන්තො ‘බිණා
ජාතී’තිආදීති පජානාති. චුසිතන්ති චුට්ඨං පරිචුට්ඨං කතං වරිතං නිට්ඨිතන්ති අත්ථො.
බ්‍රහ්මවරියන්ති මග්ගබ්‍රහ්මවරියං. පුටුප්පනකල්‍යාණකෙන හි සද්ධිං සත්ත සෙක්ඛා
බ්‍රහ්මවරියවාසං වසන්ති නාම. බිණාසවො චුට්ඨවාසො. තස්මා සො අත්තනො
බ්‍රහ්මවරියවාසං පච්චවෙක්ඛන්තො චුසිතං බ්‍රහ්මවරියන්ති පජානාති. කතං
කරණියන්ති චතුසු සච්චෙසු චතුහි මග්ගෙහි
පරිඤ්ඤාපහානසවිජ්ජිරියාභාවනාවසෙන සොළසවිධමිපි කිච්චං නිට්ඨාපිතන්ති
අත්ථො. පුටුප්පනකල්‍යාණකාදයො හි තං කිච්චං කරොන්ති; බිණාසවො
කතකරණියො. තස්මා සො අත්තනො කරණියං පච්චවෙක්ඛන්තො. “කතං
කරණිය”න්ති පජානාති. නාපරං ඉත්ථත්තායාති “ඉදානි පුන එත්ථභාවාය එවං
සොළසකිච්චභාවාය කිලෙසක්ඛයාය වා මග්ගභාවනාකිච්චං නත්ථී”ති පජානාති.

186. සරාගාදීසු – අප්පභීතොති වික්ඛම්භනප්පභානෙන වා තදඛිගප්පභානෙන වා සමුච්ඡෙදප්පභානෙන වා අප්පභීතො.

187. ලාභී භොතීතිආදීසු – ලාභීති ලාභවා පටිලභිත්වා යීතො. අප්ඤ්ඤානං වෙතොසමට්ඨස්සාති නියකප්ඤ්ඤානසංඛාරානෙ අත්තනො විත්තෙ උප්පන්නස්ස වෙතොසමට්ඨස්ස. අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනායාති අධිපඤ්ඤාසංඛාරානාය ඛන්ධධම්මෙසු අනිච්චාදිවසෙන පවත්තාය විපස්සනාය. රූපසහගතානන්ති රූපනිමිත්තාරම්මණානං රූපාවචරසමාපත්තීනං. අරූපසහගතානන්ති න රූපනිමිත්තාරම්මණානං අරූපසමාපත්තීනං. එත්ථ ව පයමො අට්ඨසමාපත්තිලාභී පුට්ඨප්පනො. දුතියො සුක්ඛවිපස්සකඅරියසාවකො. තතියො අට්ඨසමාපත්තිලාභී අරියසාවකො. චතුත්ථො ලොකියමහාජනො වෙදිතබ්බො.

188. අනුසොතගාමීආදීසු – අනුසොතගාමීති වට්ටසොතං අනුගතො, වට්ටසොතෙ නිමුග්ගො පුට්ඨප්පනො වෙදිතබ්බො. පටිසොතගාමීති පටිසොතගමනො. අනුසොතං අගන්ත්වා පටිසොතං ගච්ඡන්තස්සෙනං අධිවචනං. පාපඤ්ච කම්මං න කරොතීති පඤ්ඤත්තං විනික්කමන්තො න කරොති. සහාපි දුක්ඛෙන සහාපි දොමනස්සෙනාති කිලෙසපරියුට්ඨානෙ සති උප්පන්නෙන දුක්ඛදොමනස්සෙන සද්ධිමිපි. පරිපුණ්ණන්ති තිස්සන්තං සික්ඛානං එකායපි අනුතං. පරිසුද්ධන්ති නිරූපක්කිලෙසං. බ්‍රහ්මචරියන්ති සෙට්ඨචරියං. ඉමිනා වාරෙන සොතාපන්නසකදාගාමිනො කථිතා. කිං පන තෙ රුදන්තා බ්‍රහ්මචරියං චරන්තීති? ආම. කිලෙසරොදනෙන රුදන්තා චරන්ති නාම. සීලසම්පන්නො පුට්ඨප්පනභික්ඛුපි එත්ථෙව සංඛිග්ගිතො.

යීතත්තොති යීතසභාවො. අනාගාමීති කාමරාගබ්‍යාපාදෙහි අකම්පනීයවිත්තතාය ච තම්භා ලොකා අනාවත්තිධම්මතාය ච යීතසභාවො නාම. තිණ්ණොති තණ්හාසොතං උත්තිණ්ණො. පාරඛිගතොති නිබ්බානපාරං ගතො. ථලෙ තිට්ඨතීති අරහත්ඵලසමාපත්තිථලෙ තිට්ඨති. වෙතොවිමුත්තින්ති ඵලසමාධිං. පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති ඵලඤ්ඤාණං. අයං වුව්චතීති අයං බිණාසවො “තිණ්ණො පාරඛිගතො ථලෙ තිට්ඨති බ්‍රාහ්මණො” ති වුව්චති. බාහිතපාපතාය හි එස බ්‍රාහ්මණො නාම.

189. අප්පස්සුතාදීසු – අප්පකං සුතං භොතීති නවඛිගෙ සත්ථුසාසනෙ කිඤ්චිදෙව ටොකං සුතං භොති. න අත්ථමඤ්ඤාය, න ධම්මමඤ්ඤාය ධම්මානුධම්මපටිපන්නො භොතීති අට්ඨකථඤ්ච පාළිඤ්ච ජානිත්වා ලොකුත්තරධම්මස්ස අනුරූපධම්මං පුබ්බහගපටිපදං පටිපන්නො න භොති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

190. සමණමවලාදීසු – සමණමවලොති සමණඅවලො, මකාරො පදසන්ධිකරො. නිච්චලසමණො, ථීරසමණොති අත්ථො. අයං වුව්චතීති අයං සොතාපන්නො සාසනෙ මූලජාතාය සද්ධාය පතිට්ඨිතත්තා ‘සමණමවලො’ ති

වුවිච්ඡි. සකදාගාමී පන රජ්ජනකිලෙසස්ස අත්ථිතාය සමණපදුමොති වුත්තො. රත්තට්ඨො හි ඉධ පදුමට්ඨො නාමාති වුත්තං. අනාගාමී කාමරාගසඛිඛාතස්ස රජ්ජනකිලෙසස්ස නත්ථිතාය සමණපුණ්ඩරිකොති වුත්තො. පණ්ඩරට්ඨො හි ඉධ පුණ්ඩරිකට්ඨො නාමාති වුත්තං. බිණාසවො ච උද්ධභාවකරානං කිලෙසානං අභාවෙන සමණෙසු සමණසුබ්බමාලො නාමාති වුත්තො. අප්පදුක්ඛට්ඨොනපි වෙස සමණසුබ්බමාලොයෙවාති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

191. පඤ්චකෙ – තත්ත්ව නෙසු “ආරහති ච විජ්ජට්ඨාරි ච භොති” තිආදිනා නයෙන භෙට්ඨා උද්දිට්ඨපුග්ගලෙසු. ය්වායන්ති යො අයං. ආරහතීති එත්ථ ආරම්භසද්දො කම්මකිරියාහිංසනවිරියවිකොපනාපත්තිවිතික්කමෙසු චත්තති. තථා භෙස “යංකිඤ්චි දුක්ඛං සම්භොති, සබ්බං ආරම්භපච්චයා” ති (සු. නි. 748) කම්මෙ ආගතො. “මහායඤ්ඤා මහාරම්භා, න තෙ භොන්ති මහජ්ඣලා” ති (අ. නි. 4.39) කිරියායං. “සමණං ගොතමං උද්දිස්ස පාණං ආරහන්ති” ති (ම. නි. 2.51-52) හිංසනෙ. “ආරහථ, නික්ඛමථ, යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ” ති (සං. නි. 1.185) විරියෙ. “බ්ව්භගාමභුතගාමසමාරම්භා පටිවිරතො භොති” ති (දී. නි. 1.10, 194; ම. නි. 1.293) විකොපනෙ. “ආරහති ච විජ්ජට්ඨාරි ච භොති” ති (අ. නි. 5.142) අයං පන ආපත්තිවිතික්කමෙ ආගතො. තස්මා ආපත්තිවිතික්කමවසෙන ආරහති චෙව තජ්ජච්චයා විජ්ජට්ඨාරි ච භොතීති අයමෙත්ථ අත්ථො.

යථාභූතං නජ්ජජානාතීති අනධිගතත්තා යථාසභාවතො න ජානාති. යත්ථස්සාති යස්මිං අස්ස, යං ධානං පත්වා එතස්ස පුග්ගලස්ස උජ්ජන්තා පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්තීති අත්ථො. කිං පන පත්වා තෙ නිරුජ්ඣන්තීති? අරහත්තමග්ගං. ඵලජ්ජත්තස්ස පන නිරුද්ධා නාම භොන්ති. එවං සන්තෙපි ඉධ මග්ගකිච්චවසෙන ඵලමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ආරම්භජාති ආපත්තිවිතික්කමසම්භවා. විජ්ජට්ඨාරජාති විජ්ජට්ඨාරතො ජාතා. පච්චිස්සන්තීති පුනස්පුනං උජ්ජජ්ජනෙන වච්චන්ති. සාධුති ආයාචනසාධු. ඉදං වුත්තං භොති – යාව අපරද්ධඤ්ච වත ආයස්මතා, එවං සන්තෙපි මයං ආයස්මන්තං යාවාම – “දෙසෙතබ්බයුත්තකස්ස දෙසනාය, වුට්ඨාතබ්බයුත්තකස්ස වුට්ඨානෙන, ආවිකාතබ්බයුත්තකස්ස ආවිකිරියාය, ආරම්භජෙ ආසවෙ පහාය, සුද්ධන්තෙ ධීතභාවපච්චවෙක්ඛණෙන විජ්ජට්ඨාරජෙ ආසවෙ පටිවිරතොදෙත්වා නීහරිත්වා විපස්සනාවිත්තඤ්චෙව විපස්සනාපඤ්ඤඤ්ච භාවෙතු” ති. අමුතා පඤ්චමෙන පුග්ගලෙනාති එතෙන පඤ්චමෙන බිණාසවපුග්ගලෙන. සමසමො භවිස්සතීති ලොකුත්තරගුණෙහි සමභාවෙනෙව සමො භවිස්සතීති එවං බිණාසවෙන ඔවදිතබ්බොති අත්ථො.

ආරහනි න විජ්ජට්ඨාරි හොතිති ආපත්තිං ආපජ්ජති. තං පන දෙසෙතුං සභාගපුග්ගලං පරියෙසති. තස්මා න විජ්ජට්ඨාරි හොති. අඛගුත්තරට්ඨකථායං පන “වුට්ඨිතත්තා න විජ්ජට්ඨාරි හොති” ති වුත්තං. න ආරහනි විජ්ජට්ඨාරි හොතිති ආපත්තිං නාපජ්ජති, විනයපඤ්ඤත්තියං පන අකොවිදත්තා අනාපත්තියං ආපත්තිසඤ්ඤි හුත්වා විජ්ජට්ඨාරි හොති. අඛගුත්තරට්ඨකථායං පන “සකිං ආපත්තිං ආපජ්ජන්වා තතො වුට්ඨාය පච්ඡා කිඤ්චාපි නාපජ්ජති, විජ්ජට්ඨාරං පන විනොදෙතුං න සක්කොති” ති වුත්තං. න ආරහනි න විජ්ජට්ඨාරි හොතිති නෙව ආපත්තිං ආපජ්ජති, න විජ්ජට්ඨාරි හොති. කතමො පනෙස පුග්ගලොති? ඔස්සට්ඨවීරියපුග්ගලො. සො හි “කිං මෙ ඉමස්මිං බුද්ධකාලෙ පරිනිබ්බානෙන, අනාගතෙ මෙත්තෙයාසම්මාසම්බුද්ධකාලෙ පරිනිබ්බායිස්සාමි” ති විසුද්ධසිලොපි පටිපත්තිං න පුරෙති. සොපි “කිමත්ථං ආයස්මා පමත්තො විහරති පුට්ඨජ්ජනස්ස නාම ගති අනිබ්බදා. ආයස්මා හි මෙත්තෙයාසම්මාසම්බුද්ධස්ස සම්මුඛභාවං ලභෙයාපි න ලභෙයාපීති අරහත්තත්ථාය විපස්සනං භාවෙහි” ති ඔවදිතබ්බොව. සෙසං සබ්බත්ථ වුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

192. දත්වා අවජානාතිති ආදීසු – එකො හික්ඛු මහාපුඤ්ඤො චතුපච්චයලාභී හොති. සො විවරාදීනි ලභිත්වා අඤ්ඤං අප්පපුඤ්ඤං ආපුච්ඡති. සොපි තස්මිං පුනප්පුනං ආපුච්ඡන්තෙපි ගණ්භාතියෙව. අථස්ස ඉතරො ථොකං කුපිතො හුත්වා මඬිකුභාවං උප්පාදෙතුකාමො වදති – “අයං අත්තනො ධම්මතාය විවරාදීනි න ලභති, අම්හෙ නිස්සාය ලභති” ති. එවං පුග්ගලො දත්වා අවජානාති නාම. එකො පන එකෙන සද්ධිං ද්වෙ තිණි වස්සානි වසන්තො පුබ්බෙ තං පුග්ගලං ගරුං කත්වා පච්ඡා ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ චිත්තිකාරං න කරොති, ආසනාපි න වුට්ඨාති, උපට්ඨානම්පි න ගච්ඡති. එවං පුග්ගලො සංවාසෙන අවජානාති නාම.

ආධෙයාමුඛොති ආදිතො ධෙයාමුඛො. පයමච්චනස්මිංයෙව යපිතමුඛොති අත්ථො. අධිමුච්චිකා හොතිති සද්ධාතා හොති. තත්ත්වං නයො – එකො පුග්ගලො සාරුප්පංයෙව හික්ඛුං ‘අසාරුප්පො එසො’ ති කථෙති, තං සුත්වා එස නිට්ඨං ගච්ඡති. පුන අඤ්ඤෙන සභාගෙන හික්ඛුනා ‘සාරුප්පො අය’ ත්ති වුත්තෙපි තස්ස වචනං න ගණ්භාති “අසුකෙන නාම ‘අසාරුප්පො අය’ ත්ති අම්භාකං කථිතං” ත්ති පුරිමහික්ඛුනොව කථං ගණ්භාති. අපරොපිස්ස දුස්සිලං ‘සිලවා’ ති කථෙති. තස්ස වචනං සද්දහිත්වා පුන අඤ්ඤෙන “අසාරුප්පො එස හික්ඛු, නායං තුම්භාකං සන්තිකං උපසඬකම්තුං යුත්තො” ති වුත්තොපි තස්ස වචනං අග්ගහෙත්වා පුරිමස්සෙව කථං ගණ්භාති. අපරො වණ්ණමිපි කථිතං ගණ්භාති, අවණ්ණමිපි කථිතං ගණ්භාතියෙව. අයම්පි ආධෙයාමුඛොයෙව නාම. ආධාතබ්බමුඛො යං යං සුණාති, තත්ථ තත්ථ යපිතමුඛොති අත්ථො.

ලොලොති සද්ධාදීනං ඉත්තරකාලට්ඨිතිකත්තා අස්සද්ධියාදීහි ලුලිතභාවෙන ලොලො. ඉත්තරසද්ධොති පරිත්තසද්ධො, අපරිපුණ්ණසද්ධො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ පන පුනප්පුනං භජනවසෙන සද්ධාව භත්ති. පෙමං සද්ධාපෙමං ගෙහසිතපෙමම්පි වට්ටති. පසාදො සද්ධාපසාදොව. එවං පුග්ගලො ලොලො

හොඳින් එවං ඉත්තරසද්ධාදිතාය පුග්ගලො ලොලො නාම හොති. හළිද්දිරාගො විය, පුසරාසිමිහි කොට්ටිතබාණුකො විය, අස්සපිට්ඨියං යපිතකුම්භණ්ඩං විය ව අනිබද්ධට්ඨානො මුහුත්තෙන පසිදති, මුහුත්තෙන කුප්පති.

මන්දො මොමුහොති අඤ්ඤාණභාවෙන මන්දො අවිසදතාය මොමුහො. මහාමුළුහොති අත්ථො.

193. යොධාජීවුපමෙසු – යොධාජීවාති යුද්ධුපජීවිනො. රජග්ගන්ති හත්ථිඅස්සාදීනං පාදප්පහාරහිත්තාය භූමියා උග්ගතං රජක්ඛන්ධං. න සන්ථම්භතීති සන්ථම්භිත්වා යාතුං න සක්කොති. සහති රජග්ගන්ති රජක්ඛන්ධං දිස්වාපි අධිවාසෙති. ධජග්ගන්ති හත්ථිඅස්සාදිපිට්ඨෙසු වා රථෙසු වා උස්සාපිතානං ධජානං අග්ගං. උස්සාරණන්ති හත්ථිඅස්සරථාදීනඤ්චෙව බලකායස්ස ව උච්චාසද්දමහාසද්දං. සම්පහාරෙති සමාගතෙ අප්පමත්තකෙපි පහාරෙ. හඤ්ඤතීති විහඤ්ඤති, විසාතං ආපජ්ජති. බ්‍යාපජ්ජතීති විපත්තිං ආපජ්ජති, පකතිභාවං ජහති. සහති සම්පහාරන්ති ද්වෙ තයො පහාරෙ පත්වාපි සහති, අධිවාසෙති. තමෙව සඬගාමසීසන්ති තමෙව ජයබන්ධාවාරට්ඨානං. අජ්ඣාචසතීති සත්තාහමත්තං අභිභවිත්වා ආවසති. කිං කාරණා? ලද්ධප්පහාරානං පහාරජග්ගනත්ථඤ්චෙව කතකම්මානං විසෙසං ඤත්වා යානන්තරදානත්ථඤ්ච ඉස්සරියසුබානුභවනත්ථඤ්ච.

194. ඉදානි යස්මා සත්ථු යොධාජීවෙහි කිච්චං නත්ථි, ඉමස්මිං පන සාසනෙ තථාරූපෙ පඤ්ච පුග්ගලෙ දස්සෙතුං ඉදං ඔපම්මං ආහතං, තස්මා තෙ පුග්ගලෙ දස්සෙන්නො එවමෙවන්තිආදිමාහ.

තත්ථ සංසිදතීති මිච්ඡාවිතක්කස්මිං විසිදති, අනුපවිසති. න සක්කොති බ්‍රහ්මවරියං සන්ධාරෙතුන්ති බ්‍රහ්මවරියවාසං අනුපවිජ්ජිතමානං ගොපෙතුං න සක්කොති. සික්ඛාදුබ්බලාං ආචිකත්වාති සික්ඛාය දුබ්බලභාවං පකාසෙත්වා. කිමස්ස රජග්ගස්මිත්ති කිං තස්ස පුග්ගලස්ස රජග්ගං නාමාති වදති. අභිරූපාති අභිරූපවතී. දස්සනීයාති දස්සනායොග්ගා. පාසාදිකාති දස්සනෙනෙව විත්තප්පසාදාවහා. පරමායාති උත්තමාය. වණ්ණපොක්ඛරතායාති සරිරවණ්ණෙන වෙව අඬගසණ්ඨානෙන ව.

196. ඌහසතීති අවහසති. උල්ලපතීති කථෙති. උප්පග්ගතීති පාණිං පහරිත්වා මහාහසිතං හසති. උප්පණ්ඩෙතීති උප්පණ්ඩනකථං කථෙති.

197. අභිනිසිදතීති අභිභවිත්වා සන්තිකෙ වා එකාසනෙ වා නිසිදති. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. අජ්ඣාත්ථරතීති අවත්ථරති.

198. විනිවෙයෙත්වා විනිමොවෙත්වාති ගහිතට්ඨානතො තස්ස හත්ථං විනිවෙයෙත්වා වෙව, මොවෙත්වා ව. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

199. පිණ්ඩපාතිකෙසු – මන්දන්තා මොවුහත්තාති නෙව සමාදානං ජානාති, න ආනිසංසං; අත්තනො පන මන්දන්තා මොවුහත්තා අඤ්ඤාණෙනෙව පිණ්ඩපාතිකො හොති. පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතොති පිණ්ඩපාතිකස්ස මෙ සතො “අයං පිණ්ඩපාතිකො” ති චතුපච්චයසක්කාරං කර්ස්සන්ති. ලජ්ජී, අප්පිච්ඡොතිආදීහි ච ගුණෙහි සම්භාවෙස්සන්ති. එවං පාපිකාය ඉච්ඡාය යත්වා තාය පාපිච්ඡාය අභිභූතො හුත්වා පිණ්ඩපාතිකො හොති. උම්මාදවසෙන පිණ්ඩාය වරන්තො පන උම්මාදා විත්තවික්ඛෙපා පිණ්ඩපාතිකො නාම හොති. වණ්ණිකන්ති ඉදං පිණ්ඩපාතිකඛිගං නාම බුද්ධෙහි ච බුද්ධසාවකෙහි ච වණ්ණිකං පසත්ථන්ති පිණ්ඩපාතිකො හොති. අප්පිච්ඡතංයෙව නිස්සායාතිආදීසු – ‘ඉති අප්පිච්ඡො භවිස්සාමි, ඉදං මෙ පිණ්ඩපාතිකඛිගං අප්පිච්ඡතාය සංවත්තිස්සති; ‘ඉති සන්තුට්ඨො භවිස්සාමි ඉදං මෙ පිණ්ඩපාතිකඛිගං සන්තුට්ඨො සංවත්තිස්සති’; ‘ඉති කිලෙසෙ සංලිඛිස්සාමි’, ඉදං මෙ පිණ්ඩපාතිකඛිගං කිලෙසසල්ලෙනන්ථාය සංවත්තිස්සති” ති පිණ්ඩපාතිකො හොති. ඉදමත්ථිතන්ති ඉමාය කල්‍යාණාය පටිපත්තියා අත්ථිකභාවං, ඉමිනා වා පිණ්ඩපාතමත්තෙන අත්ථිකභාවං. යං යං ලද්ධං තෙන තෙනෙව යාපනභාවං නිස්සායාති අත්ථො. අග්ගොති ජෙට්ඨකො. සෙසානි තස්සෙව වෙවචනාති.

ගවා බීරන්ති ගාවිතො බීරං නාම හොති, න විනා ගාවියා. බීරම්භා දධිතිආදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙවන්ති යථා එතෙසු පඤ්චසු ගොරසෙසු සප්පිමණ්ඩො අග්ගො; එවමෙවං ඉමෙසු පඤ්චසු පිණ්ඩපාතිකෙසු ය්වායං අප්පිච්ඡතාදීනි නිස්සාය පිණ්ඩපාතිකො හොති. අයං අග්ගො ච සෙට්ඨො ච පාමොක්ඛො ච උත්තමො ච පචරො ච. ඉමෙසු පන පඤ්චසු පිණ්ඩපාතිකෙසු ද්වෙව ජනා පිණ්ඩපාතිකා, තයො න පිණ්ඩපාතිකා. නාමමත්තෙන පන පිණ්ඩපාතිකාති වෙදිතබ්බා. බලුපච්ඡාහත්තිකාදීසුපි එසෙව නයොති.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා.

6. ජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

202. ජක්කෙ – තත්තාති තෙසු ජසු පුග්ගලෙසු. සම්මාසම්බුද්ධො තෙන දට්ඨබ්බොති සො පුග්ගලො තෙන අනාවරියකෙන අත්තනා උප්පාදිතෙන සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණෙන සබ්බඤ්ඤාබුද්ධො දට්ඨබ්බො.

පච්චෙකසම්බුද්ධො තෙනාතිආදීසුපි තෙන පච්චෙකසම්බොධිඤ්ඤාණෙන සො පුග්ගලො පච්චෙකසම්බුද්ධො. තෙන සාවකපාරමිඤ්ඤාණෙන තෙ පුග්ගලා සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා. තෙන දුක්ඛස්ස අත්තකරණෙන තෙ පුග්ගලා අවසෙසා අරහන්තො. තෙන ඉත්ථත්තං අනාගමනෙන සො පුග්ගලො අනාගාමී. තෙන ඉත්ථත්තං ආගමනෙන තෙ පුග්ගලා සොනාපන්නසකදාගාමීනො දට්ඨබ්බාති.

ජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

203. සත්තකෙ – සකිං නිමුග්ගොති එකචාරං නිමුග්ගො. එකන්තකාලකෙහිති
එකන්තෙනෙව කාලකෙහි නත්ථිකවාදඅහෙතුකවාදඅකිරියවාදසඬ්ඛානෙහි
නියතමිච්ඡාදිට්ඨිධම්මෙහි. එවං පුග්ගලොති ඉමිනා කාරණෙන පුග්ගලො එකචාරං
නිමුග්ගො තථා නිමුග්ගොව හොති. එතස්ස හි පුන හවතො වුට්ඨානං නාම නත්ථිති
වදන්ති. මක්ඛලිගොසාලාදයො විය හෙට්ඨා නරකග්ගීනංයෙව ආහාරො හොති.

සාහු සද්ධා කුසලෙසු ධම්මෙසුති කුසලධම්මෙසු සද්ධා නාම සාධුලද්ධිකාති
උම්මුජ්ජති. සො තාවතකෙනෙව කුසලෙන උම්මුජ්ජති නාම. සාධු හිරිතිආදියුපි
එසෙව නයො. භායතිසෙවාති වඬ්ඛවාරෙ ආසිත්තඋදකං විය එකන්තෙන
පරිභායතෙව. එවං පුග්ගලොති එවං සාහු සද්ධාති. ඉමෙසං සද්ධාදීනං වසෙන
එකචාරං උම්මුජ්ජිත්වා තෙසං පරිභානියා පුන නිමුජ්ජතියෙව, දෙවදත්තාදයො විය.
දෙවදත්තො හි අට්ඨ සමාපත්තියො, පඤ්ච ව අභිඤ්ඤායො නිබ්බත්තෙත්වාපි පුන
බුද්ධානං පටිකණ්ටකතාය තෙහි ගුණෙහි පරිහිනො රුහිරුප්පාදකම්මං
සඬ්ඝහෙදකම්මඤ්ච කත්වා කායස්ස හෙදා දුතියවිත්තවාරෙන නිරයෙ නිබ්බත්ති.
කොකාලිකො ද්වෙ අග්ගසාවකෙ උපවදිත්වා පදුමනිරයෙ නිබ්බත්තො.

නෙව භායති නො වඬ්ඛතීති අප්පහොනකකාලෙපි න භායති, පහොනකකාලෙපි
න වඬ්ඛති. උභයමිපි පනෙතං අගාරිකෙනපි අනගාරිකෙනපි දීපෙනබ්බං. එකච්චො
හි අගාරිකො අප්පහොනකකාලෙ පක්ඛිකහත්තං වා සලාකහත්තං වා වස්සාවාසිකං
වා උපනිබන්ධාපෙති. සො පච්ඡා පහොනකකාලෙපි පක්ඛිකහත්තාදීමත්තමෙව
පවත්තෙති. අනගාරිකොපි ආදිමිහි අප්පහොනකකාලෙ උද්දෙසං වා ධුතඬ්ඨං වා
ගණ්භාති, මෙධාබලවීරියසම්පත්තියා පහොනකකාලෙපි තතො උත්තරිං න
කරොති. එවං පුග්ගලොති එවං ඉමාය සද්ධාදීනං යිනියා පුග්ගලො උම්මුජ්ජිත්වා
යීතො නාම හොති.

උම්මුජ්ජිත්වා විපස්සති විලොකෙතීති සොතාපත්තො පුග්ගලො උට්ඨහිත්වා
ගමනමග්ගං ගන්තබ්බං දිසං වා ආලොකෙති නාම.

උම්මුජ්ජිත්වා පතරතීති සකදාගාමිපුග්ගලො කිලෙසතනුතාය උට්ඨහිත්වා
ගන්තබ්බදිසාහිමුඛො පතරති නාම.

පතිගාධප්පත්තො හොතීති අනාගාමිපුග්ගලො උට්ඨාය විලොකෙත්වා පතරිත්වා
ගන්ත්වා එකස්මිං යානෙ පතිට්ඨාපත්තො නාම හොති, තිට්ඨති, න පුනාගච්ඡති.

තිණ්ණො පාරඬ්ඨගතො ඵලෙ තිට්ඨතීති සබ්බකිලෙසොසං තරිත්වා පරතීරං
ගන්ත්වා නිබ්බානඵලෙ යීතො නාම හොති. ඉමෙ පන සත්ත පුග්ගලො
උදකොපමෙන දීපිතා.

සත්ත කිර පඬ්ඝවාණිජා අද්ධානමග්ගපටිපත්තා අත්තරාමග්ගෙ එකං
පුණ්ණනදිං පාපුණිංසු. තෙසු පට්ඨං ඔතිණ්ණො උදකහිරුකො පුරිසො
ඔතිණ්ණට්ඨානෙයෙව නිමුජ්ජිත්වා පුන උට්ඨාතුං නාසක්ඛි, අත්තොයෙව

මව්පියවරුන්ගේ ජාතො. දුකියො ඔතිණ්ණට්ඨානෙ නිමුජ්ජිත්වා සකිං
 උට්ඨන්තිවා පුත නිමුග්ගො උට්ඨාතුං නාසක්ඛි, අන්තොයෙව මව්පියවරුන්ගේ ජාතො.
 තතියො නිමුජ්ජිත්වා උට්ඨන්ති. සො මජ්ඣෙ නදියා යත්වා නෙව ඔරතො
 ආගන්තුං, න පරතො ගන්තුං අසක්ඛි. චතුත්ථො උට්ඨාය යිතො උත්තරණතිත්ථං
 ඔලොකෙසි. පඤ්චමො ඔතරණතිත්ථං ඔලොකෙත්වා පතරි. ඡට්ඨො තරිත්වා
 පාරිමතීරං ගන්ත්වා කට්ඨපමාණෙ උදකෙ යිතො. සත්තමො පාරිමතීරං ගන්ත්වා
 ගන්ධවුණ්ණාදිහි න්හාත්වා වරචත්ථානි නිවාසෙත්වා සුරභිවිලෙපනං විලිම්භිත්වා
 නිලුප්පලාදිහි පිළුන්ධිත්වා නානාලඬිකාරපටිමණ්ඩිතො මහානගරං පවිසිත්වා
 පාසාදවරමාරුය්හ උත්තමභොජනං භුඤ්ජී.

තත්ථ සත්ත ජඩ්ඝවාණිජා විය ඉමෙ සත්ත පුග්ගලා. නදී විය වට්ටං. පයමස්ස
 උදකභීරුකස්ස පුරිසස්ස ඔතිණ්ණට්ඨානෙයෙව නිමුජ්ජනං විය මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස
 වට්ටෙ නිමුජ්ජනං. උමමුජ්ජිත්වා නිමුග්ගපුරිසො විය සද්ධාදීනං
 උප්පත්තිමත්තකෙන උමමුජ්ජිත්වා තෙසං පරිභානියා නිමුග්ගපුග්ගලො. මජ්ඣෙ
 නදියා යිතො විය සද්ධාදීනං යිතියා යිතපුග්ගලො. උත්තරණතිත්ථං
 ඔලොකෙත්තො විය ගන්තබ්බමග්ගං ගන්තබ්බදිසං වා ඔලොකෙත්තො
 සොතාපත්තො. පතරිතපුරිසො විය කිලෙසනනුතාය පතරත්තො සකදාගාමී.
 තරිත්වා කට්ඨමත්තෙ උදකෙ යිතපුරිසො විය අනාවත්තිතධම්මතාය යිතො අනාගාමී.
 න්හත්වා පාරිමතීරං උත්තරිත්වා ථලෙ යිතපුරිසො විය චත්තාරො ඔසෙ
 අතික්කමිත්වා නිබ්බානථලෙ යිතො ඛිණ්ණාසවබ්බාහ්මණො. ථලෙ යිතපුරිසස්ස නගරං
 පවිසිත්වා පාසාදවරං ආරුය්හ උත්තමභොජනභුඤ්ජනං විය ඛිණ්ණාසවස්ස
 නිබ්බානාරම්මණං ඵලසමාපත්තිං අප්පෙත්වා චිතිනාමනං වෙදිතබ්බං.
 උභතොභාගවිමුත්තාදයො හෙට්ඨා පකාසිතායෙවාති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා.

207. අට්ඨකනවකනිද්දෙසාපි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

209. දසකනිද්දෙසෙ – ඉධාති කාමාවචරභූමියං. කාමාවචරභූමියඤ්චි
 සත්තක්ඛන්තූපරමාදීනං කාමාවචරභූමියඤ්ඤෙව නිට්ඨා හොති.
 කාමාවචරත්තභාවෙනෙව අරහත්තප්පත්ති ව අනුපාදිසෙසනිබ්බානප්පත්ති ව
 හොතීති අත්ථො.

ඉධ විභායාති ඉධ කාමාවචරෙ අත්තභාවෙ විභාය සුද්ධාවාසත්තභාවෙ යිතානං
 නිට්ඨා හොතීති අත්ථො. අන්තරාපරිනිබ්බාසිආදයො හි ඉධ අනාගාමීඵලං පත්වා
 ඉතො චුතා සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජිත්වා තෙන අත්තභාවෙන අරහත්තඤ්ඤෙව
 අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුඤ්ඤෙව පාපුණන්ති. තෙන චුත්තං – “ඉමෙසං පඤ්චන්තං
 ඉධ විභාය නිට්ඨා”ති.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ව –

යං වෙ පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං, ලොකෙ අප්පට්ඨපුග්ගලො;
නාතිසඬ්ඛෙපතො සත්ථා, දෙසෙසි තිදසාලයෙ.

තස්සා අට්ඨකථඤ්ඤවෙව, දීපභාසාය සඬ්ඛතං;
ආගමට්ඨකථායො ව, ඕගාහෙත්වා අසෙසතො.

සුවිහත්තො අසංකිණ්ණො, යො යො අත්ථො යහිං යහිං;
තතො තතො තං ගහෙත්වා, පභාය අතිවිත්ථාරං.

විසුද්ධිමග්ගෙ යං චුත්තං, තං අනාදාය සඬ්ඛතා;
නාතිසඬ්ඛෙපවිත්ථාර-නයෙනට්ඨකථා අයං.

තං එතං සත්තමත්තෙහි, භාණුවාරෙහි තත්තියා;
විරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස, සඬ්ඛරොත්තෙන යං මයා.

සම්පත්තං කුසලං තෙන, සද්ධම්මං සුබ්බමං සිවං;
ඕලොකෙන්තු විසුද්ධෙන, පාණයො ධම්මවක්ඛනාති.

පුග්ගලපඤ්ඤත්ති-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

කථාවත්ථු-අට්ඨකථා

නිසිත්තො දෙවලොකස්මිං, දෙවසඬ්ඛපුරක්ඛතො;
සදෙවකස්ස ලොකස්ස, සත්ථා අප්පට්ඨපුග්ගලො.

සබ්බපඤ්ඤත්තිකුසලො, පඤ්ඤත්තිපරිදීපනං;
වත්ථා පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං, ලොකෙ උත්තමපුග්ගලො.

යං පුග්ගලකථාදීනං, කථානං වත්ථුභාවතො;
කථාවත්ථුප්පකරණං, සඬ්ඛෙපෙන අදෙසයි.

මානිකායපනෙනෙව, යපිතස්ස සුරාලයෙ;
තස්ස මොග්ගලිපුත්තෙන, විහත්තස්ස මහිතලෙ.

ඉදානි යස්මා සම්පත්තො, අත්ථසංවණ්ණනාක්කමො;
තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුභාථ සමාහිතාති.

නිදානකථා

යමකපාටිභීරාවසානස්මිඤ්ඤි හගවා තිදසපුරෙ පාරිච්ඡත්තකමුලෙ
පණ්ඩුකම්බලසිලායං වස්සං උපගන්ත්වා මාතරං කායසක්ඛිං කත්වා දෙවපරිසාය
අභිධම්මකථං කථෙන්නො
ධම්මසඬ්ඨගණිවිහඬ්ඨගධාතුකථාපුග්ගලපඤ්ඤත්තිජ්ජකරණානි දෙසයිත්වා
කථාවත්ථුදෙසනාය වාගෙ සම්පත්තෙ ‘අනාගතෙ මම සාවකො මහාපඤ්ඤො
මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො නාම උජ්ජන්තං සාසනමලං සොධෙත්වා
තතියසඬ්ඨිතිං කරොන්නො භික්ඛුසඬ්ඨස්ස මජ්ඣෙ නිසින්නො සකවාදෙ පඤ්ච
සුත්තසතානි පරවාදෙ පඤ්චාති සුත්තසහස්සං සමොධානෙත්වා ඉමං පකරණං
භාජෙස්සති’ ති තස්සොකාසං කරොන්නො යා වෙසා පුග්ගලවාදෙ තාව චතුසු
පඤ්ඤෙසු ද්විත්තං පඤ්චකානං වසෙන අට්ඨමුඛා වාදයුත්ති, තං ආදිං කත්වා
සබ්බකථාමග්ගෙසු අසම්පුණ්ණභාණ්ඩාරමත්තාය තත්තියා මානිකං යපෙසි.
අථාවසෙසං අභිධම්මකථං විත්ථාරනයෙනෙව කථෙත්වා වුත්ථවස්සො
සුවණ්ණරජතසොපානමජ්ඣෙ මණ්මයෙන සොපානෙන දෙවලොකතො
සඬ්ඨකස්සනගෙර ඔරුය්හ සත්තභිතං සම්පාදෙන්නො යාවතායුකං යත්වා
අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායි.

අථස්ස මහාකස්සපජ්ජමුඛො වසීගණො අජාතසත්තුරාජානං සභායං ගහෙත්වා
ධම්මවිනයසරීරං සඬ්ඨගහං ආරොපෙසි. තතො වස්සසතස්ස අවිචයෙන වජ්ජිපුත්තකා
භික්ඛු දස වත්ථුනි දීපයිංසු. තානි සුත්වා කාකණ්ඩකස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස පුත්තො
යසත්ථෙරො සුසුනාගපුත්තං කාලාසොකං නාම රාජානං සභායං ගහෙත්වා
ද්වාදසන්තං භික්ඛුසතසහස්සානං අන්තරෙ සත්තථෙරසතානි උච්චිතිත්වා තානි
දසවත්ථුනි මද්දිත්වා ධම්මවිනයසරීරං සඬ්ඨගහං ආරොපෙසි.

තෙහි පන ධම්මසඬ්ඨගාහකත්ථෙරෙහි නිග්ගහිතා දසසහස්සා වජ්ජිපුත්තකා භික්ඛු
පක්ඛං පරියෙසමානා අත්තනො අනුරූපං දුබ්බලපක්ඛං ලභිත්වා විසුං
මහාසඬ්ඨිකාවරියකුලං නාම අකංසු. තතො භිජ්ජිත්වා අපරානි ද්වෙ ආචරියකුලානි
ජාතානි – ගොකුලිකා ච එකබොයාභාරිකා ච. ගොකුලිකනිකායතො භිජ්ජිත්වා
අපරානි ද්වෙ ආචරියකුලානි ජාතානි – පණ්ණත්තිවාදා ච බාහුලියා ච.
බහුස්සුතිකාතිපි තෙසංයෙව නාමං. තෙසංයෙව අන්තරෙ චෙතියවාදා නාම අපරෙ
ආචරියවාදා උජ්ජන්තා. එවං මහාසඬ්ඨිකාවරියකුලතො දුතියෙ වස්සසතෙ
පඤ්චාවරියකුලානි උජ්ජන්තානි. තානි මහාසඬ්ඨිකෙහි සද්ධිං ඡ හොන්ති.

තස්මිංයෙව දුතියෙ වස්සසතෙ ථෙරවාදනො භිජ්ජිත්වා ද්වෙ ආවරියවාදා උජ්ජන්තා – මහිසාසකා ව චජ්ජිපුත්තකා ව. තත්ථ චජ්ජිපුත්තකවාදනො භිජ්ජිත්වා අපරෙ චත්තාරො ආවරියවාදා උජ්ජන්තා – ධම්මුත්තරියා, හදුයානිකා, ඡන්තාගාරිකා, සමිතියාති. පුන තස්මිංයෙව දුතියෙ වස්සසතෙ මහිසාසකවාදනො භිජ්ජිත්වා සබ්බත්ථිවාදා ධම්මගුත්තිකාති ද්වෙ ආවරියවාදා උජ්ජන්තා. පුන සබ්බත්ථිවාදකුලනො භිජ්ජිත්වා කස්සපිකා නාම ජාතා. කස්සපිකෙසු හින්තෙසු අපරෙ සඬකන්තිකා නාම ජාතා. සඬකන්තිකෙසු හින්තෙසු සුත්තවාදා නාම ජාතාති ථෙරවාදනො භිජ්ජිත්වා ඉමෙ එකාදස ආවරියවාදා උජ්ජන්තා. තෙ ථෙරවාදෙහි සද්ධිං ද්වාදස භොන්ති. ඉති ඉමෙ ව ද්වාදස, මහාසඬ්ඨිකානඤ්ච ඡ ආවරියවාදාති සබ්බෙව අට්ඨාරස ආවරියවාදා දුතියෙ වස්සසතෙ උජ්ජන්තා. අට්ඨාරස නිකායාතිපි, අට්ඨාරසාවරියකුලානීතිපි එතෙසංයෙව නාමං. එතෙසු පන සත්තරස වාදා හින්තකා, ථෙරවාදො අසම්භින්නකොති වෙදිතබ්බො. වුත්තම්පි වෙතං දීපවංසෙ –

“නික්කඬ්ඨිතා පාපහික්ඛු, ථෙරෙහි චජ්ජිපුත්තකා;
අඤ්ඤං පක්ඛං ලභිත්වාන, අධම්මවාදී බහු ජනා.

“දසසහස්සා සමාගන්ත්වා, අකංසු ධම්මසඬගහං;
තස්මායං ධම්මසඬගිති, මහාසඬගිති වුච්චති.

“මහාසඬගිතිකා හික්ඛු, විලොමං අකංසු සාසනෙ;
හින්දිත්වා මූලසඬගහං, අඤ්ඤං අකංසු සඬගහං.

“අඤ්ඤත්‍ර සඬගහිතා සුත්තං, අඤ්ඤත්‍ර අකරිංසු තෙ;
අත්ථං ධම්මඤ්ච හින්දිංසු, විනයෙ නිකායෙසු ව පඤ්චසු.

“පරියායදෙසිතඤ්චාපි, අථො නිජ්ජරියායදෙසිතං;
නීතත්ථඤ්චෙව නෙය්‍යත්ථං, අජානිත්වාන හික්ඛවො.

“අඤ්ඤං සන්ධාය හණිතං, අඤ්ඤං අත්ථං යපගිංසු තෙ;
බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය තෙ හික්ඛු, බහුං අත්ථං විනාසයුං.

“ඡඬඬෙත්වාන එකදෙසං, සුත්තං විනයගම්භිරං;
පතිරූපං සුත්තං විනයං, තඤ්ච අඤ්ඤං කරිංසු තෙ.

“පරිවාරං අත්ථුද්ධාරං, අභිධම්මං ඡජ්ජකරණං;
පටිසම්භිදඤ්ච නිද්දෙසං, එකදෙසඤ්ච ජාතකං.

“එත්තකං විස්සජ්ජිත්වාන, අඤ්ඤානි අකරිංසු තෙ;
නාමං ලිඬගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ව.

“පකතිභාවං ඡහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ;

පුබ්බභිගමා භින්නවාදා, මහාසඬ්ඨිතිකාරකා.

“තෙසඤ්ච අනුකාරෙන, භින්නවාදා බහු අහු;
තතො අපරකාලම්භි, තස්මිං හෙදො අජායථ.

“ගොකුලිකා එකබ්බොහාරි, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
ගොකුලිකානං ද්වෙ හෙදා, අපරකාලම්භි ජායථ.

“බහුස්සුතිකා ච පඤ්ඤත්ති, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
චෙතියා ච පුනවාදී, මහාසඬ්ඨිතිහෙදකා.

“පඤ්චවාදා ඉමෙ සබ්බෙ, මහාසඬ්ඨිතිමූලකා;
අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්නිංසු, එකදෙසඤ්ච සඬ්ඨගහං.

“ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්භි, ඡඩ්ඛෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ;
නාමං ලිඬ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ච.

“පකතිභාවං ජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ;
විසුද්ධත්ථෙරවාදම්භි, පුන හෙදො අජායථ.

“මහිසාසකා චජ්ජිපුත්තකා, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
චජ්ජිපුත්තකවාදම්භි, චතුධා හෙදො අජායථ.

“ධම්මුත්තරිකා හද්දයානිකා, ඡන්තාගාරිකා ච සමිති;
මහිසාසකානං ද්වෙ හෙදා, අපරකාලම්භි අජායථ.

“සබ්බත්ථිවාදා ධම්මගුත්තා, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
සබ්බත්ථිවාදානං කස්සපිකා, සඬ්ඝන්තිකස්සපිකෙන ච.

“සඬ්ඝන්තිකානං සුත්තවාදී, අනුපුබ්බෙන භිජ්ජථ;
ඉමෙ එකාදස වාදා, සම්භින්නා ථෙරවාදනො.

“අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්නිංසු, එකදෙසඤ්ච සඬ්ඨගහං;
ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්භි, ඡඩ්ඛෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

“නාමං ලිඬ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ච;
පකතිභාවං ජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

“සත්තරස භින්නවාදා, එකවාදො අභින්නකො;
සබ්බෙවට්ඨාරස භොත්ති, භින්නවාදෙන තෙ සහ.

“නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙර වාදානමුත්තමො;

අනුනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං.

“සත්තකා විය රුක්ඛමහි, නිබ්බත්තා වාදසෙසකා;
පඨමෙ වස්සසතෙ නත්ථී, දුතියෙ වස්සසත්තරෙ;
භින්නා සත්තරස වාදා, උප්පන්නා ජිනසාසනෙ”ති.

අපරාපරං පන හෙමවතිකා, රාජගිරිකා, සිද්ධත්ථිකා, පුබ්බසෙලියා,
අපරසෙලියා, වාජිරියානි අඤ්ඤෙපි ඡ ආවරියවාදා උප්පන්නා. තෙ ඉධ
අනධිප්පෙතා. පුරිමකානං පන අට්ඨාරසන්නං ආවරියවාදානං වසෙන පවත්තමානෙ
සාසනෙ පටිලද්ධසද්ධො අසොකො ධම්මරාජා දිවසෙ දිවසෙ බුද්ධපුජාය
සතසහස්සං, ධම්මපුජාය සතසහස්සං, සඨිසපුජාය සතසහස්සං, අත්තනො
ආවරියස්ස නිග්‍රොධත්ථෙරස්ස සතසහස්සං, චතුසු ද්වාරෙසු හෙසජ්ජත්ථාය
සතසහස්සන්ති පඤ්චසතසහස්සානි පරිච්චන්තො සාසනෙ උළාරං ලාභසක්කාරං
පවත්තෙසි.

තිත්ථියා හතලාභසක්කාරා අත්තමසො සාසවිජාදනමත්තමිපි අලහන්නා
ලාභසක්කාරං පත්ථයමානා භික්ඛුසු පබ්බජිත්වා සකානි සකානි දිට්ඨිගතානි – “අයං
ධම්මො, අයං චිනයො, ඉදං සත්ථුසාසන”න්ති දීපෙන්නි. පබ්බජ්ජං අලහමානාපි
සයමෙව කෙසෙ ඡින්දිත්වා කාසායානි වත්ථානි අවිජාදෙත්වා විහාරෙසු විවරන්නා
උපොසථකම්මාදිකරණකාලෙ සඨිසමජ්ඣං පවිසන්ති. තෙ භික්ඛුසඨිසෙන ධම්මෙන
චිනයෙන සත්ථුසාසනෙන නිග්ගස්සමානාපි ධම්මචිනයානුලෝමාය පටිපත්තියා
අසණ්ඨහන්නා අනෙකරූපං සාසනස්ස අබ්බුද්ධඤ්ච මලඤ්ච කණ්ටකඤ්ච
සමුට්ඨාපෙන්නි. කෙචි අග්ගිං පරිවරන්ති, කෙචි පඤ්චාතපෙ තපන්ති, කෙචි ආදිච්චං
අනුපරිවත්තන්ති, කෙචි “ධම්මඤ්ච චිනයඤ්ච වොහින්දිස්සාමා”ති තථා තථා
පග්ගණ්හිංසු. තදා භික්ඛුසඨිසො න තෙහි සද්ධිං උපොසථං වා පවාරණං වා අකාසි.
අසොකාරාමෙ සත්ත වස්සානි උපොසථො උපවිජ්ජි.

රාජා “ආණාය කාරෙස්සාමී”ති වායමන්තොපි කාරෙතුං නාසක්ඛි, අඤ්ඤදත්ථු
දුග්ගහිතගාහිනා බාලෙන අමච්චෙන අනෙකෙසු භික්ඛුසු ජීවිතා වොරොපිතෙසු
විජ්ජපිසාරී අහොසි. සො තඤ්ච විජ්ජපිසාරං තඤ්ච සාසනෙ උප්පන්නං අබ්බුදං
වූපසමෙතුකාමො “කො නු බො ඉමස්මිං අත්ථෙ පටිබලො”ති සඨිසං පුච්ඡිත්වා
“මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො, මහාරාජා”ති සුත්වා සඨිසස්ස වචනෙන
අහොගඨිගාපබ්බතනො ථෙරං පක්කොසාපෙත්වා ඉද්ධිපාටිහාරියදස්සනෙන
ථෙරස්ස ආනුභාවෙ නිබ්බිච්චිකිච්ඡො අත්තනො කුක්කුච්චං පුච්ඡිත්වා විජ්ජපිසාරං
වූපසමෙසි. ථෙරොපි තං රාජ්‍යායානෙයෙව වසන්තො සත්ත දිවසානි සමයං
උග්ගණ්හාපෙසි. සො උග්ගහිතසමයො සත්තමෙ දිවසෙ අසොකාරාමෙ භික්ඛුසඨිසං
සන්නිපාතාපෙත්වා සාණිපාකාරං පරික්ඛිපාපෙත්වා සාණිපාකාරන්තරෙ නිසින්තො
එකලද්ධිකෙ එකලද්ධිකෙ භික්ඛු එකතො එකතො කාරෙත්වා එකමෙකං
භික්ඛුසමූහං පක්කොසාපෙත්වා පුච්ඡි – “හන්තෙ, කිංවාදී සම්මාසම්බුද්ධො”ති?
තතො සස්සතවාදිනො – “සස්සතවාදී”ති ආහංසු. එකච්චසස්සතිකා,

අන්තරානන්තිකා, අමරාවික්ඛෙපිකා, අධිච්චසමුප්පන්තිකා, සඤ්ඤීවාදා,
 අසඤ්ඤීවාදා, නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, උච්ඡේදවාදා, දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා –
 “දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදී” ති ආභංගු. රාජා පයමමෙව සමයස්ස උග්ගහිතත්තා
 නයිමෙ භික්ඛු අඤ්ඤතිත්ථියා ඉමෙති ඤත්වා තෙසං සෙනකානි චත්ථානි දත්වා
 උප්පබ්බාපෙසි. තෙ සබ්බෙපි සට්ඨිසහස්සා අහෙසුං.

අථඤ්ඤෙ භික්ඛු පක්කොසාපෙත්වා පුච්ඡි – “කිංවාදී, හන්තෙ,
 සම්මාසම්බුද්ධො” ති? “විහජ්ජවාදී, මහාරාජා” ති. එවං චුත්තෙ රාජා ථෙරං පුච්ඡි –
 “විහජ්ජවාදී, හන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො” ති? “ආම, මහාරාජා” ති. තතො රාජා
 ‘සුද්ධං දානි, හන්තෙ, සාසනං, කරොතු භික්ඛුසඤ්ඤා උපොසථ’ න්ති ආරක්ඛං
 දත්වා නගරං පාවිසි. සමග්ගො සඤ්ඤා සන්නිපතිත්වා උපොසථං අකාසි. තස්මිං
 සන්නිපාතෙ සට්ඨිභික්ඛුසතසහස්සානි අහෙසුං. තස්මිං සමාගමෙ
 මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො යානි ච තදා උප්පන්නානි චත්ථුනි, යානි ච ආයතිං
 උප්පජ්ජිස්සන්ති, සබ්බෙසම්පි තෙසං පට්ඨාහනත්ථං සත්ථාරා දින්නනයවසෙනෙව
 තථාගතෙන යපිතමාතිකං විහජන්තො සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානි පරවාදෙ
 පඤ්චානි සුත්තසහස්සං ආහරිත්වා ඉමං පරජ්ජවාදමථං ආයතිලක්ඛණං
 කථාචත්ථුප්පකරණං අභාසි.

තතො සට්ඨිසතසහස්සසඤ්ඤාසු භික්ඛු උච්චිනිත්වා තිපිටකපරියත්තිධරානං
 පහින්නපටිසම්භිදානං භික්ඛුනං සහස්සමෙකං ගහෙත්වා යථා මහාකස්සපත්ථෙරො
 ච යසත්ථෙරො ච ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඬගායිංසු; එවමෙව සඬගායන්තො
 සාසනමලං විසොධෙත්වා තතියසඬගීතිං අකාසි. තත්ථ අභිධම්මං සඬගායන්තො
 ඉමං යථාභාසිතං පකරණං සඬගහං ආරොපෙසි. තෙන චුත්තං –

“යං පුග්ගලකථාදීනං, කථානං චත්ථුභාවතො;
 කථාචත්ථුප්පකරණං, සඬබ්බෙපෙන අදෙසයි.

“මාතිකායපනෙනෙව, යපිතස්ස සුරාලයෙ;
 තස්ස මොග්ගලිපුත්තෙන, විහත්තස්ස මහිතලෙ.

“ඉදානි යස්මා සම්පත්තො, අත්ථසංවණ්ණනාක්කමො;
 තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුඤ්ඤාප සමාහිතා” ති.

නිදානකථා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගො

1. පුග්ගලකථා

1. සුද්ධසච්චිකට්ඨො

1. අනුලෝමපව්වනීකවණ්ණනා

1. තත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සව්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්නාති අයං පුච්ඡා.

ආමන්තාති අයං පටිජානනා. කස්ස පනායං පුච්ඡා, කස්ස පටිජානනාති? අසුකස්සාති න චත්තබ්බා. භගවතා හි ඉමස්මිං පකරණෙ නානස්පකාරානං ලද්ධිනං විසොධනත්ථං තත්තිවසෙන මාතිකා යපිතා. සා ථෙරෙන සත්ථාරා දින්නනායෙ යත්වා තත්තිවසෙන විහත්තා. න හි ථෙරො යත්තකා එත්ථ වාදමග්ගා දස්සිතා, තත්තකෙහි වාදීහි සද්ධිං වාදෙන විග්ගාහිකකථං කථෙසි. එවං සන්තෙපි පන තාසං තාසං කථානං අත්ථස්ස සුඛාවධාරණත්ථං සකවාදීපුච්ඡා, පරවාදීපුච්ඡා, සකවාදීපටිඤ්ඤා, පරවාදීපටිඤ්ඤාති එවං විභාගං දස්සෙත්වාච අත්ථවණ්ණනං කරිස්සාම.

පුග්ගලො උපලබ්භති සව්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්නාති හි අයං සකවාදීපුච්ඡා. තාය “යෙ අත්ථි පුග්ගලොති එවංලද්ධිකා පුග්ගලවාදිනො, තෙ එවං පුච්ඡිතබ්බා”ති දීපෙති. කෙ පන පුග්ගලවාදිනොති? සාසනෙ වජ්ජිපුත්තකා වෙච සමිතියා ව බහිද්ධා ව බහු අඤ්ඤතිත්ථියා. තත්ථ පුග්ගලොති අත්තා, සත්තො ජීවො. උපලබ්භතීති පඤ්ඤාය උපගන්ත්වා ලබ්භති, ඤායතීති අත්ථො. සව්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්නාති එත්ථ සව්චිකට්ඨොති මායාමරිච්ඡාදයො විය අභූතාකාරෙන අග්ගහෙතබ්බො භූතට්ඨො. පරමත්ථොති අනුස්සවාදිවසෙන අග්ගහෙතබ්බො උත්තමත්ථො. උභයෙනාපි යො පරතො “පුග්ගලො උපලබ්භති සව්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්න, රූපඤ්ච උපලබ්භතී”තිආදිනා ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියවසෙන සත්තපඤ්ඤාසව්ධො ධම්මජ්ජහෙදො දස්සිතො. යථා සො භූතෙන සභාවට්ඨෙන උපලබ්භති, එවං තච පුග්ගලො උපලබ්භතීති පුච්ඡති. පරවාදී ආමන්තාති පටිජානාති. පටිජානනඤ්ඤි කත්ථවි “ආම, හන්තෙ”ති ආගච්ඡති, කත්ථවි “ආමො”ති පටිජානනං ආගච්ඡති. ඉධ පන “ආමන්තා”ති ආගතං. තත්‍රායං අධිජ්ජායො – සො හි යං තං පරතො චුත්තං භගවතා – “අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො”ති සුත්තං ආගතං, තං ගහෙත්වා යස්මා පන භගවා සව්චවාදී න විසංවාදනපුරෙක්ඛාරො වාචං භාසති, නාපි අනුස්සවාදිවසෙන ධම්මං දෙසෙති, සදෙවකං පන ලොකං සයං අභිඤ්ඤා සව්ඡිකත්වා පචෙදෙති, තස්මා යො තෙන චුත්තො “අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො”ති, සො සව්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්නෙච අත්ථිති ලද්ධිං ගහෙත්වා “ආමන්තා”ති පටිජානාති.

අථස්ස තාදිසස්ස ලෙසවචනස්ස ඡලවාදස්ස ඔකාසං අදදමානො සකවාදී යො සව්චිකට්ඨොතිආදිමාහ. තත්‍රායං අධිජ්ජායො – ය්වායං පරතො “සජ්ජව්චයො අජ්ජව්චයො, සඬ්ඛතො අසඬ්ඛතො, සස්සතො, අසස්සතො සනිමිත්තො අනිමිත්තො”ති එවං පරිදීපිතො රූපාදිසත්තපඤ්ඤාසව්ධො ධම්මජ්ජහෙදො ආගතො; න සම්මුතිසව්චවසෙන, නාපි අනුස්සවාදිවසෙන ගහෙතබ්බො. අත්තනො පන භූතතාය එච සව්චිකට්ඨො, අත්තපව්චක්ඛතාය ච පරමත්ථො. තං සන්ධායාහ – “යො සව්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සව්චිකට්ඨපරමත්ථෙන්නා”ති.

තනොති කරණවචනමෙතං, තස්මා තෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත සො පුග්ගලො උපලබ්භතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – රුජ්ජනාදිහෙදෙන වා සප්පච්චයාදිහෙදෙන වා ආකාරෙන යො සච්චිකට්ඨපරමත්ථො උපලබ්භති, කිං තෙ පුග්ගලොපි තෙනාකාරෙන උපලබ්භතීති? න හෙවං චත්තබ්බෙති අවජානනා පරවාදිස්ස. සො හි තථාරූපං පුග්ගලං අනිච්ඡන්තො අවජානාති. තත්ත්වං පදවිෂේදො – ‘න හි එවං චත්තබ්බෙ’ති, න හි එවත්තිපි වට්ටති. ද්විත්තම්පි එවං න චත්තබ්බොති අත්ථො.

ආජානාහි නිග්ගහන්ති සකවාදිවචනං. යස්මා තෙ පුරිමාය චත්තබ්බපටිඤ්ඤාය පච්ඡිමා නචත්තබ්බපටිඤ්ඤා, පච්ඡිමාය ව පුරිමා න සන්ධියති, තස්මාපි නිග්ගහං පත්තො. තං නිග්ගහං දොසං අපරාධං සම්පට්ඨිජාහීති අත්ථො. එවං නිග්ගහං ආජානාපෙත්වා ඉදානි තං යපනාය වෙව අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානඤ්ච වසෙන පාකටං කරොන්තො හඤ්චි පුග්ගලොතිආදිමාහ. තත්ථ හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භතීති යදි පුග්ගලො උපලබ්භති, සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙතාති අත්ථො. අයං තාව පරවාදිපක්ඛස්ස යපනතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා අනුලොමයපනා නාම. තෙන වත රෙතිආදි අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා අනුලොමපාපනා නාම. තත්ථ තෙනාති කරණවචනං. වතාති ඔකප්පනවචනං. රෙති ආමන්තනවචනං. ඉදං චුත්තං හොති – තෙන, රෙ චත්තබ්බෙ වත, රෙ හම්හො, හදුමුබ්බ, තෙන කරණෙන චත්තබ්බොයෙවාති. යං තත්ථ වදෙසීතිආදි අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා අනුලොමරොපනා නාම. යං තස්ස පරියොසානෙ මිච්ඡාතිපදං තස්ස පුරතො ඉදං තෙ’ති ආහරිතබ්බං. ඉදං තෙ මිච්ඡාති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. පරතො ව පාළියං එතං ආගතමෙව.

නො වෙ පන චත්තබ්බෙතිආදි ‘න හෙවං චත්තබ්බෙ’ති පටික්ඛිත්තපක්ඛස්ස යපිතත්තා පටිලොමතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා පටිලොමයපනා නාම. නො ව වත රෙතිආදි පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා පටිලොමපාපනා නාම. පුන යං තත්ථ වදෙසීතිආදි පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා පටිලොමරොපනා නාම. ඉධාපි පරියොසානෙ මිච්ඡාතිපදස්ස පුරතො ඉදං තෙති ආහරිතබ්බමෙව. පරතොපි එවරූපෙසු යානෙසු එසෙව නයො.

තත්ත්වං ආදිතො පටියාය සඬ්ඛෙපත්ථො – යදි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත, තෙන වත හො සො උපලබ්භතීති චත්තබ්බො. යං පන තත්ථ වදෙසි ‘චත්තබ්බො බො පුරිමපඤ්ඤෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත උපලබ්භතී’ති, නො ව චත්තබ්බො දුතියපඤ්ඤෙ ‘තනො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡාති එවං තාව අනුලොමතො යපනාපාපනාරොපනා හොන්ති. අථ න චත්තබ්බො දුතියපඤ්ඤෙ ‘තනො සො උපලබ්භතී’ති, පුරිමපඤ්ඤෙපි න චත්තබ්බොව. යං පනෙත්ථ වදෙසි ‘චත්තබ්බො බො පුරිමපඤ්ඤෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙත උපලබ්භතී’ති, නො ව චත්තබ්බො දුතියපඤ්ඤෙ ‘තනො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’”ති, ඉදං තෙ මිච්ඡාති එවං.

පටිලොමතො යපනාපාපනාරොපනා හොන්ති. එවමෙන නිග්ගහස්ස ව අනුලොමපටිලොමතො චතුත්තං පාපනාරොපනානඤ්ච චුත්තත්තා උපලබ්භතීතිආදිකං අනුලොමපඤ්චකං නාම. එත්ථ ව කිඤ්චාපි අනුලොමතො පාපනාරොපනාහි එකො, පටිලොමතො පාපනාරොපනාහි එකොති ද්වෙ නිග්ගහා කතා. ‘ආජානාහි නිග්ගහ’න්ති එතස්සෙව පනෙත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භතීති පයමං වාදං නිස්සාය පයමස්ස නිග්ගහස්ස ද්විභාකාරෙහි ආරොපිතත්තා එකොවායං නිග්ගහොති පයමො නිග්ගහො.

2. ඉදානි පච්චනීකනයො හොති. තත්ථ පුච්ඡා පරවාදිස්ස. සො හි ‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තනියාය පටිපන්නො’ති ගහිතත්තා ‘නුපලබ්භති’ති අසම්පට්ච්ඡන්නො එවං පුච්ඡති. සකවාදී යථා රූපාදිධම්මා උපලබ්භන්ති, එවං අනුපලබ්භතීයතො ආමන්තාති පටිජානාති. පුන ඉතරො අත්තනා අධිප්පෙන සච්චිකට්ඨංයෙව සන්ධාය යො සච්චිකට්ඨොතිආදිමාහ. සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චානි වා එකතො කත්වාපි එවමාහ. සකවාදී ‘පුග්ගලො’ති උපාදාපඤ්ඤත්තිසබ්භාවතොපි ද්විත්තං සච්චානං එකතො කත්වා පුච්ඡිතත්තාපි න හෙවන්ති පටික්ඛිපති.

ඉදානි කිඤ්චාපි තෙන පයමං පරමත්ථසච්චවසෙන නුපලබ්භතීයතා සම්පට්ච්ඡිතා, පච්ඡා සම්මුතිසච්චවසෙන වොම්ස්සකවසෙන වා පටික්ඛිත්තා. පරවාදී පන ‘නුපලබ්භති’ති වචනසාමඤ්ඤමත්තං ඡලවාදං නිස්සාය යං තයා පයමං පටිඤ්ඤාතං, තං පච්ඡා පටික්ඛිත්තන්ති හණ්ඩනස්ස පටිහණ්ඩනං විය අත්තනො කතස්ස නිග්ගහකම්මස්ස පටිකම්මං කරොන්නො ආජානාහි පටිකම්මන්ති ආහ. ඉදානි යථාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා වාදට්ඨපනං කත්වා අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනාහි නිග්ගහො පාකටො කතො, එවං පටිකම්මං පාකටං කරොන්නො හඤ්චි පුග්ගලොතිආදිමාහ. තං හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බං. යස්මා පනෙත්ථ යපනා නාම පරවාදිපක්ඛස්ස යපනතො ‘අයං තව දොසො’ති දස්සෙතුං යපනමත්තමෙව හොති, න නිග්ගහස්ස වා පටිකම්මස්ස වා පාකටභාවකරණං, පාපනාරොපනාහි පනස්ස පාකටකරණං හොති. තස්මා ඉදං අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානං වසෙන චතුභාකාරෙහි. පටිකම්මස්ස කතත්තා පටිකම්මචතුක්කං නාමාති එකං චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

3. එවං පටිකම්මං කත්වා ඉදානි ය්වාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා නිග්ගහො කතො, තස්ස තමෙව ඡලවාදං නිස්සාය දුක්කට්ඨාවං දස්සෙන්නො ත්වඤ්චෙව පන මඤ්ඤසීතිආදිමාහ. තත්ථ ත්වං චෙ පන මඤ්ඤසීති යදි ත්වං මඤ්ඤසී. වත්තබ්බෙ බොති ඉදං පච්චනීකෙ ආමන්තාති පටිඤ්ඤං සන්ධාය චුත්තං. නො ව වත්තබ්බෙති ඉදං පන න හෙවාති අවජානනං සන්ධාය චුත්තං. තෙන තව තත්ථාති තෙන කාරණෙන ත්වංයෙව තස්මිං නුපලබ්භතීති පක්ඛෙ – ‘හෙවං පටිජානන්තන්ති ආමන්තා’ති එවං පටිජානන්තො. හෙවං නිග්ගහෙනබ්බෙති පුන න හෙවාති අවජානන්තො එවං නිග්ගහෙනබ්බො. අථ තං නිග්ගහණ්භාමාති අට්ඨෙව.

නිග්ගහාරහං තං නිග්ගණ්හම. සුනිග්ගහිතො ව හොසිති සකෙන මතෙන
නිග්ගහිතත්තා සුනිග්ගහිතො ව භවසි.

එවමස්ස නිග්ගහෙතබ්බභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි තං නිග්ගණ්හන්තො
හඤ්චිතිආදිමාහ. තත්ථ ධ්වනාපාපනාරොපනා හෙට්ඨා චූත්තනසෙනෙව වෙදිතබ්බා.
පරියොසානෙ පන ඉදං තෙ මිච්ඡාති ඉදං තව වචනං මිච්ඡා හොතීති අත්ථො. ඉදං
ජලවාදෙන චතුභි ආකාරෙහි නිග්ගහස්ස කතත්තා නිග්ගහචතුක්කං නාම.

4. එවං නිග්ගහං කත්වාපි ඉදානි ‘‘යදි අයං මයා තව මතෙන කතො නිග්ගහො
දුන්නිග්ගහො, යො මම තයා හෙට්ඨා අනුලොමපඤ්චකෙ කතො නිග්ගහො, සොපි
දුන්නිග්ගහො’’ති දස්සෙත්තො එසෙ වෙ දුන්නිග්ගහිතෙතිආදිමාහ. තත්ථ එසෙ වෙ
දුන්නිග්ගහිතෙති එසො වෙ තව වාදො මයා දුන්නිග්ගහිතො. අථ වා එසො වෙ තව
මයා කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො. හෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛාති තත්ථාපි තයා මම
හෙට්ඨා කතෙ නිග්ගහෙ එවමෙවං පස්ස. ඉදානි ය්වාස්ස හෙට්ඨා සකවාදිනා
නිග්ගහො කතො, තං ‘‘චත්තබ්බෙ බො’’තිආදිවචනෙන දස්සෙත්වා පුන තං
නිග්ගහං අනිග්ගහභාවං උපනෙන්නො නො ව මයං තයාතිආදිමාහ. තත්ථ නො ව
මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤායාතිආදිසු අයමත්ථො – යස්මා සො තයා මම
කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, තස්මා මයං තයා තත්ථ අනුලොමපඤ්චකෙ
ආමන්තාති එතාය පටිඤ්ඤාය එවං පටිජානන්තා පුන න හෙවාති පටික්ඛෙපෙ
කතෙපි ‘‘ආජානාහි නිග්ගහ’’න්ති එවං න නිග්ගහෙතබ්බොයෙව. එවං
අනිග්ගහෙතබ්බමිපි මං නිග්ගණ්හාසි, ඊදිසෙන පන නිග්ගහෙන දුන්නිග්ගහිතා මයං
හොම.

ඉදානි යං නිග්ගහං සන්ධාය ‘‘දුන්නිග්ගහිතා ව හොමා’’ති අවොච, තං දස්සෙතුං
හඤ්චි පුග්ගලො...පෙ.... ඉදං තෙ මිච්ඡාතිආහ. එවමිදං අනුලොමපටිලොමතො
චතුභි පාපනාරොපනාහි නිග්ගහස්ස උපනීතත්තා උපනයනචතුක්කං නාම හොති.

5. ඉදානි ‘‘න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ’’තිආදිකං නිග්ගමනචතුක්කං නාම හොති.
තත්ථ න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති යථාහං තයා නිග්ගහිතො, න හි එවං
නිග්ගහෙතබ්බො. එතස්ස හි නිග්ගහස්ස දුන්නිග්ගහභාවො මයා සාධිතො. තෙන
භීති තෙන කාරණෙන, යස්මා එස නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, තස්මා යං මං
නිග්ගණ්හාසි හඤ්චි පුග්ගලො...පෙ.... ඉදං තෙ මිච්ඡාති, ඉදං නිග්ගණ්හනං තව
මිච්ඡාති අත්ථො. තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙති යෙන කාරණෙන ඉදං මිච්ඡා,
තෙන කාරණෙන යො තයා නිග්ගහො කතො, සො දුක්කටො. යං මයා පටිකම්මං
කතං, තදෙව සුකතං. යාපි වෙසා පටිකම්මචතුක්කාදිවසෙන කථාමග්ගසම්පටිපාදනා
කතා, සාපි සුකතා. එවමෙනං පුග්ගලො උපලබ්භතීතිආදිකස්ස
අනුලොමපඤ්චකස්ස නුපලබ්භතීතිආදිකානං
පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනචතුක්කානං වසෙන
අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකං නාම නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං. එත්තාවතා සකවාදිනො
පුබ්බපක්ඛෙ සති පරවාදිනො වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන ජලවාදෙන ජයො හොති.

2. පව්වනීකානුලොමවණ්ණනා

6. ඉදානි යථා පරවාදිනො පුබ්බපක්ඛෙ සති සකවාදිනො ධම්මෙනෙව තථෙත සුඡයො හොති, තථා වාදුප්පත්තිං දස්සෙතුං පුග්ගලො නුපලබ්භතීති පව්වනීකානුලොමපඤ්චකං ආරද්ධං. තත්ථ පව්වනීකෙ පුච්ඡා පරවාදිස්ස, රූපාදිභෙදං සවිච්ඡිකට්ඨපරමත්ථං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. සුද්ධසම්මුතිසච්චං වා පරමත්ථමිස්සකං වා සම්මුතිසච්චං සන්ධාය යො සවිච්ඡිකට්ඨොති පුන අනුයොගො පරවාදිස්ස, සම්මුතිවසෙන නුපලබ්භතීති නවත්තබ්බත්තා මිස්සකවසෙන වා අනුයොගස්ස සංකිණ්ණත්තා න භෙවන්ති පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. පටිඤ්ඤාතං පටික්ඛිපතීති වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන ආජානාහි නිග්ගහන්තිආදිවචනං පරවාදිස්ස. එවමයං පුග්ගලො නුපලබ්භතීති දුතියවාදං නිස්සාය දුතියො නිග්ගහො හොතීති වෙදිතබ්බො. එවං තෙන ඡලෙන නිග්ගහො ආරොපිතො.

7-10. ඉදානි ධම්මෙන සමෙන අත්තනො වාදෙ ජයං දස්සෙතුං අනුලොමනයෙ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිං නිස්සාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. ලද්ධියා ඔකාසං අදන්වා පරමත්ථවසෙන පුන අනුයොගො සකවාදිස්ස, පරමත්ථවසෙන පුග්ගලස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. තතො පරං ධම්මෙන සමෙන අත්තනො ජයදස්සනත්ථං ආජානාහි පටිකම්මන්තිආදි සබ්බං සකවාදිවචනමෙව හොති. තත්ථ සබ්බෙසං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනවතුක්කානං භෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවමිදං පුග්ගලො නුපලබ්භතීතිආදිකස්ස පව්වනීකපඤ්චකස්ස උපලබ්භතීතිආදිනං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනවතුක්කානඤ්ච වසෙන පව්වනීකානුලොමපඤ්චකං නාම නිද්දිට්ඨං හොති. එවමෙතානි පඨමසවිච්ඡිකට්ඨෙ ද්වෙ පඤ්චකානි නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ පුරිමපඤ්චකෙ පරවාදිස්ස සකවාදිනා කතො නිග්ගහො සුනිග්ගහො. සකවාදිස්ස පන පරවාදිනා ඡලවාදං නිස්සාය පටිකම්මං කත්වා අත්තනා සාධිතො ජයො දුප්පයො. දුතියපඤ්චකෙ සකවාදිස්ස පරවාදිනා කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො. පරවාදිස්ස පන සකවාදිනා ධම්මවාදං නිස්සාය පටිකම්මං කත්වා අත්තනා සාධිතො ජයො සුඡයොති පඨමසවිච්ඡිකට්ඨො. තත්ථෙතං වුවචති –

“නිග්ගහො පරවාදිස්ස, සුද්ධො පඨමපඤ්චකෙ;
අසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහිං.

“නිග්ගහො සකවාදිස්ස, අසුද්ධො දුතියපඤ්චකෙ;
විසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහිං.

“තස්මා ද්විසුපි යානෙසු, ජයොව සකවාදිනො;
ධම්මෙන හි ජයො නාම, අධම්මෙන කුතො ජයො.

“සවිච්ඡිකට්ඨෙ යථා චෙත්ථ, පඤ්චකද්වයමණ්ඩිතෙ;

ධම්මාධම්මවසෙනෙව, වුත්තො ජයපරාජයො.

“ඉතො පරෙසු සබ්බෙසු, සච්චිකට්ඨෙසු පණ්ඩිතො;
එවමෙව විභාවෙය්‍ය, උභො ජයපරාජයෙ”ති.

2. ඔකාසසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

11. එවං සුද්ධිකසච්චිකට්ඨං විත්ථාරෙත්වා ඉදානි තමෙව අපරෙහි ඔකාසාදීහි නයෙහි විත්ථාරෙත්තුං පුන පුග්ගලො උපලබ්භතීතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන සබ්බත්ථාති සරීරං සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තානං සමනුපස්සනාදොසඤ්ච ‘අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීර’න්ති ආපජ්ජනදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ හෙට්ඨා වුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. පායො පන සඬබ්බිත්තො. තත්ථ යස්මා සරීරං සන්ධාය “සබ්බත්ථ න උපලබ්භතී”ති වුත්තෙ සරීරතො බහි උපලබ්භතීති ආපජ්ජති. තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස, පයමං අනුජානිත්වා පච්ඡා අවජානාතීති ඡලවාදස්ස වසෙන පටිකම්මං පරවාදිස්ස. සෙසං පාකටමෙව.

3. කාලසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

12. දුතියනායෙ සබ්බදානි පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලඤ්ච ධර්මානපරිනිබ්බුතකාලඤ්ච සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, ස්වෙව ඛත්තියො සො බ්‍රාහ්මණොතිආදීනං ආපත්තිදොසඤ්ච ධර්මානපරිනිබ්බුතානං විසෙසාභාවදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං පයමනායෙ වුත්තසදිසමෙව.

4. අවයවසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

13. තතියනායෙ සබ්බෙසුති ඛන්ධායතනාදීනි සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තා, වක්ඛුස්මිං අත්තාතිආදිදොසහයෙන පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං තාදිසමෙවාති.

ඔකාසදිසච්චිකට්ඨාදි

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

14. එවමෙතානි තිණි අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ අනුලොමමත්තවසෙනෙව තාව පටිපාටියා භාජෙත්වා පුන පච්චනීකානුලොමපඤ්චකෙ පච්චනීකමත්තවසෙනෙව භාජෙතුං පුග්ගලො නුපලඛනීතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අනුලොමපඤ්චකස්ස පාළියං සඬ්ඛිපිත්වා ආගතෙ පච්චනීකෙ වුත්තනයෙනෙව පච්චනීකස්ස ච පාළියං සඬ්ඛිපිත්වා ආගතෙ අනුලොමෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. එත්තාවතා සුද්ධිකස්ස වෙව ඉමෙසඤ්ච තිණිණන්ති චතුත්තං සච්චිකට්ඨානං එකෙකස්මිං සච්චිකට්ඨෙ අනුලොමපච්චනීකස්ස පච්චනීකානුලොමස්ස වානි ද්විත්තං ද්විත්තං පච්චනීකානං වසෙන අයං අට්ඨමුඛා නාම වාදයුත්ති නිද්දිට්ඨා භොතීති වෙදිතඛිබ්බා. යා එකෙකස්මිං මුඛෙ එකෙකස්ස නිග්ගහස්ස වසෙන අට්ඨකනිග්ගභොති පාළියං ලිඛියති. තත්ථෙතං වුච්චති –

“එවං චතුඛිබ්බෙ පඤ්ඤෙ, පඤ්චකද්වයභෙදතො;
එසා අට්ඨමුඛා නාම, වාදයුත්ති පකාසිතා.

“අට්ඨෙව නිග්ගහා තත්ථ, චත්තාරො තෙසු ධම්මිකා;
අධම්මිකා ච චත්තාරො, සඛ්ඛත්ථ සකවාදිතො;
ජයො පරාජයො වෙව, සඛ්ඛත්ථ පරවාදිතො” ති.

සච්චිකට්ඨවණිණනා නිට්ඨිතා.

5. සුද්ධිකසංසන්දනවණිණනා

17-27. ඉදානි රූපාදීහි සද්ධිං සච්චිකට්ඨසංසන්දනං භොති. තත්ථ රූපඤ්චානි යථා රූපං පරමත්ථතො උපලඛනීති, කිං තෙ පුග්ගලොපි තථෙව උපලඛනීති සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්ථි පුග්ගලොති වචනමත්තං ගහෙත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. යදි තෙ රූපං විය පරමත්ථතො පුග්ගලො අත්ථි, රූපතො වෙදනාදීනං විය පුග්ගලස්සාපි අඤ්ඤත්තං ආපජ්ජනීති අනුයොගො සකවාදිස්ස, සමයසුත්තවිරොධං දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං අත්ථතො පාකට්ඨෙව. ධම්මතො පනෙත්ථ සත්තපඤ්ඤාසභෙදස්ස සච්චිකට්ඨපරමත්ථස්ස වසෙන සකවාදිපක්ඛමුලකෙ අනුලොමපච්චනීකෙ සත්තපඤ්ඤාස අනුලොමපඤ්චකානි දස්සිතානි. පටිකම්මවතුක්කාදීනි සඬ්ඛිත්තානි. පරවාදිපක්ඛමුලකෙපි පච්චනීකානුලොමෙ සත්තපඤ්ඤාස පටිලොමපඤ්චකානි දස්සිතානි. පටිකම්මවතුක්කාදීනි සඬ්ඛිත්තානි. තත්ථ “වුත්තං භගවතා” ති වචනමත්තෙන පුග්ගලස්ස අත්ථිතං රූපස්ස ච සච්චිකට්ඨපරමත්ථවසෙන උපලඛනීයතං දස්සෙත්වා උභිත්තං අඤ්ඤත්තං පටිජානාපනත්ථං වුත්තං භගවතානි අනුයොගො පරවාදිස්ස, සම්මුතිපරමත්ථානං එකත්තනානත්තපඤ්ඤාස්ස යපනීයත්තා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. සෙසම්ඨාපි අත්ථතො පාකට්ඨෙවති.

සුද්ධිකසංසන්දනවණිණනා.

6. ඔපම්මසංසන්දනවණිණනා

28-36. ඉදානි රූපාදීහෙව සද්ධිං ඔපම්මවසෙන සච්චිකට්ඨසංසන්දනං හොති. තත්ථ රූපවෙදනානං උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන අඤ්ඤත්තපුච්ඡා ව පුග්ගලරූපානං උපලද්ධිසාමඤ්ඤපුච්ඡා වාති පුච්ඡාද්වයමිපි සකවාදිස්ස, උභොපි පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පරවාදිනා අනුඤ්ඤාතෙන උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන රූපවෙදනානං විය රූපපුග්ගලානං අඤ්ඤත්තානුයොගො සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. සෙසම්ඨාපි අත්ථතො පාකට්ඨෙව. ධම්මතො පනෙත්ථ රූපමූලකාදීනං චක්කානඤ්ච වසෙන සකවාදීපක්ඛෙ විසාධිකානි නව නිග්ගහපඤ්චකසතානි දස්සිතානි. කථං? ඛන්ධෙසු තාව රූපමූලකෙ චක්කෙ චත්තාරි, තථා වෙදනාදිමූලකෙසුති විසති. ආයතනෙසු චක්ඛායතනමූලකෙ චක්කෙ එකාදස, තථා සෙසෙසුති ද්වත්තිංසසතං. ධාතුසු චක්ඛුධාතුමූලකෙ චක්කෙ සත්තරස, තථා සෙසෙසුති ඡාධිකානි තිණි සතානි. ඉන්ද්‍රියෙසු චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකෙ චක්කෙ එකවිසති, තථා සෙසෙසුති ද්වාසට්ඨාධිකානි චත්තාරි සතානි. එවං සබ්බානිපි විසාධිකානි නව නිග්ගහපඤ්චකසතානි හොන්ති.

37-45. පරවාදීපක්ඛෙපි රූපං උපලබ්භතීති අනුලොමවසෙනෙව රූපවෙදනාදීනං අඤ්ඤත්තපටිඤ්ඤං කාරෙත්වා පුන අත්ථි පුග්ගලොති සුත්තං නිස්සාය ඡලවසෙන පුග්ගලස්ස රූපාදීහි උපලද්ධිසාමඤ්ඤං ආරොපෙත්වා අඤ්ඤත්තානුයොගො කතො. සෙසම්ඨාපි අත්ථතො උත්තානමෙව. ධම්මතොපි සකවාදීපක්ඛෙ චුත්තනයෙන විසාධිකානි නව පටිකම්මපඤ්චකසතානි දස්සිතානි.

රූපාදීහි සද්ධිං ඔපම්මවසෙන සච්චිකට්ඨසංසන්දනං.

7. චතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා

46-52. ඉදානි යං සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙපන උපලබ්භති, තෙන යස්මා රූපාදීසු සත්තපඤ්ඤාසාය සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙපු අඤ්ඤතරෙන භවිතබ්බං; රූපාදීනිස්සිතෙන වා, අඤ්ඤත්‍ර වා රූපාදීහි, රූපාදීනං වා නිස්සයෙන, තස්මා ඉමිනා චතුක්කනයෙන සච්චිකට්ඨසංසන්දනං ආරද්ධං. තත්ථ රූපං පුග්ගලොති අනුයොගො සකවාදිස්ස, උච්ඡෙදදිට්ඨිහයෙන න හෙවාති පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස, නිග්ගහාරොපනං සකවාදිස්ස. කිං පනෙතං යුත්තං, නනු රූපං වෙදනාති චුත්තමිපි පටික්ඛිපිතබ්බමෙවාති? ආම පටික්ඛිපිතබ්බං. තං පන රූපතො වෙදනය අඤ්ඤසභාවසබ්භාවතො, න අඤ්ඤත්තභාවතො. අයඤ්ච රූපාදීසු එකධම්මතොපි පුග්ගලස්ස අඤ්ඤත්තං න ඉච්ඡති, තස්මා යුත්තං. අයඤ්ච අනුයොගො රූපං පුග්ගලො...පෙ.... අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියං පුග්ගලොති සකලං පරමත්ථසච්චං සන්ධාය ආරද්ධො. සකලං පන පච්චත්තලක්ඛණවසෙන එකතො චත්තුං න සක්කාති තත්තිවසෙන අනුයොගලක්ඛණමත්තමෙතං යපිතං. තෙන විඤ්ඤා අත්ථං විභාවෙන්ති. වාදකාමෙන පන ඉමං ලක්ඛණං ගහෙත්වා යථා යථා පරවාදිස්ස ඔකාසො න හොති, තථා තථා චත්තබ්බං. ඉති තත්තිවසෙන අනුයොගලක්ඛණස්ස යපිතත්තාපි යුත්තමෙව. ඉමිනා නයෙන සබ්බානුයොගෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අයං පන විසෙසො – රූපස්මිං පුග්ගලොතිආදීසු යථා එකං මහාභූතං නිස්සාය තයො මහාභූතා, වත්ථුරූපං නිස්සාය විඤ්ඤාණං රූපස්මින්නි වත්තුං වට්ටති, කිං තෙ එවං රූපස්මිං පුග්ගලො? යථා ව සභාගවිනිබ්බොගතො වෙදනාදයො සබ්බධම්මා, අරූපා වා පන වත්තාරො ඛන්ධා, නිබ්බානමෙව වා “අඤ්ඤත්තු රූපා”ති වත්තුං වට්ටති, කිං තෙ එවං පුග්ගලො? යථා ව විත්තසමුට්ඨානානං රූපානං නිස්සයවසෙන “වෙදනාය රූපං...පෙ.... විඤ්ඤාණස්මිං රූප”න්ති වත්තුං වට්ටති, කිං තෙ එවං පුග්ගලොති? සබ්බානුයොගෙසු පන උච්ඡෙදදිට්ඨිහයෙන වෙව සමයවිරොධෙන ව පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ අත්ථතො පාකට්ඨෙව. ධම්මතො පනෙත්ථ සත්තපඤ්ඤාසාය සච්චිකට්ඨෙසු එකෙකස්මිං වත්තාරි වත්තාරි කත්වා නිග්ගහවසෙන අට්ඨවිසාධිකානි ද්වෙ පඤ්චකසතානි දස්සිතානි. පරවාදිපක්ඛෙපි පටිකම්මවසෙන තත්තකානෙව. යා පනෙත්ථ අත්ථි පුග්ගලොති චුත්තෙ සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා, සා සුත්තෙ ආගතෙන සම්මුතිවසෙන. යො රූපං පුග්ගලොතිආදීසු පටික්ඛෙපො, සො සක්කායදිට්ඨිපඤ්ඤාස්ස යපනීයත්තා. පරවාදිස්ස පටිකම්මං ඡලවසෙනෙවාති.

චතුක්කනයසංසන්දනං.

නිට්ඨිතා ව සංසන්දනකථා.

8. ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා

53. ඉදානි ලක්ඛණයුත්ති නාම හොති. තත්ථ යස්මා යපෙත්වා නිබ්බානං සෙසො සච්චිකට්ඨපරමත්ථො පච්චයපටිබද්ධතාය සප්පච්චයො, පච්චයෙහි සමාගම්ම කතත්තා සඬ්ඛතො, උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣානතො සදා අභාවතො අසස්සතො, උප්පත්තිකාරණසඬ්ඛාතස්ස නිමිත්තස්ස අත්ථිතාය සනිමිත්තො, නිබ්බානං චුත්තප්පකාරාභාවතො අප්පච්චයං අසඬ්ඛතං සස්සතං අනිමිත්තන්ති ඉදං සච්චිකට්ඨස්ස ලක්ඛණං. තස්මා යදි පුග්ගලොපි සච්චිකට්ඨපරමත්ථොව තස්සාපි ඉමිනා ලක්ඛණෙන භවිතබ්බන්ති සන්ධාය පුග්ගලො සප්පච්චයොතිආදයො අට්ඨපි අනුයොගා සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. ආජානාහි නිග්ගහන්තිආදි පනෙත්ථ සඬ්ඛිත්තං. එවමෙනානි සකවාදිපක්ඛෙ අනුලොමපච්චනීකෙ අනුලොමමත්තවසෙන අට්ඨ පඤ්චකානි වෙදිතබ්බානි.

54. පරවාදිපක්ඛෙපි පච්චනීකානුලොමෙ පච්චනීකමත්තවසෙන අට්ඨෙව. තත්ථ යස්මා පරවාදිනා සුත්තවසෙන සම්මුතිසච්චං සාධිතං, සම්මුතියා ව සප්පච්චයාදිභාවො නත්ථි, තස්මා යාථාවතො ව පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. ඡලවසෙන පන වත්තබ්බං “ආජානාහි පටිකම්ම”න්තිආදි සබ්බං ඉධාපි සඬ්ඛිත්තමෙව.

ලක්ඛණයුත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. වචනසොධනවණ්ණනා

55-59. ඉදානි වචනසොධනං හොති. තත්ථ යදෙනං පුග්ගලො උපලබ්භතීති වචනං, තං සොධෙතුං පුග්ගලො උපලබ්භති, උපලබ්භති පුග්ගලොති. පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තස්සත්ථො – යදෙනං පුග්ගලො උපලබ්භතීති පදද්වයං, තං එකත්ථං වා භවෙය්‍යා නානත්ථං වා. යදි තාව නානත්ථං, යථා අඤ්ඤා රූපං, අඤ්ඤා වෙදනා, එවං අඤ්ඤා පුග්ගලො, අඤ්ඤා උපලබ්භතීති ආපජ්ජති. අට්ඨකත්ථං, යථා යං චිත්තං තං මනො, එවං ස්වෙව පුග්ගලො, සො උපලබ්භතීති ආපජ්ජති. තෙන තං වදාමි ‘‘යදි තෙ යො පුග්ගලො, සො උපලබ්භති, එවං සන්තෙ යො යො උපලබ්භති, සො සො පුග්ගලොති ආපජ්ජති, කිං සම්පට්ඨිජ්ජි එත’’න්ති? තනො පුග්ගලවාදි යස්මා පුග්ගලස්ස උපලබ්භනං ඉච්ඡති, න උපලබ්භමානානම්පි රූපාදීනං පුග්ගලභාවං, තස්මා පුග්ගලො උපලබ්භති, උපලබ්භති කෙ හි ටි පුග්ගලො කෙ හි ටි න පුග්ගලොතිආදිමාහ. තස්සත්ථො – මම පුග්ගලො අත්ථි පුග්ගලොති සත්ථු වචනතො උපලබ්භති. යො පන උපලබ්භති, න සො සබ්බො පුග්ගලො, අථ බො කෙ හි ටි පුග්ගලො කෙ හි ටි න පුග්ගලොති. තත්ථ කො-කාරත්ථෙ කෙ-කාරො, හි-කාරො ව නිපාතමත්තො. කොචි පුග්ගලො, කොචි න පුග්ගලොති අයං පනෙත්ථ අත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – පුග්ගලොපි හි රූපාදීසුපි යො කොචි ධම්මො උපලබ්භතියෙව, තත්ථ පුග්ගලොව පුග්ගලො. රූපාදීසු පන කොචිපි න පුග්ගලොති. තනො තං සකවාදි ආහ – පුග්ගලො කෙ හි ටි උපලබ්භති කෙ හි ටි න උපලබ්භතීති. තස්සත්ථො – පුග්ගලො උපලබ්භතීති පදද්වයස්ස අත්ථතො එකත්තෙ යදි උපලබ්භතීති අනුඤ්ඤාතො ධම්මො පුග්ගලතො අනඤ්ඤාපි කොචි පුග්ගලො කොචි න පුග්ගලො, පුග්ගලොපි තෙ කොචි උපලබ්භති, කොචි න උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, කිං සම්පට්ඨිජ්ජි එතන්ති? සො පුග්ගලස්ස අනුපලද්ධිං අනිච්ඡන්තො න හෙවන්ති පටික්ඛිපති. ඉතො පරං ‘‘ආජානාහි නිග්ගහ’’න්තිආදි සබ්බං සඬ්ඛිත්තං. චිත්ථාරතො පන වෙදිතබ්බං. පුග්ගලො සච්චිකට්ඨොතිආදීසුපි එසෙව නයො. සබ්බානි හෙතානි උපලබ්භතිවෙවචනානෙව, අපිව යස්මා ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භතිසච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’’ති අයං පුග්ගලවාදිතො පටිඤ්ඤා, තස්මාස්ස යටෙව පුග්ගලො උපලබ්භතීති ලද්ධි, එවමෙවං පුග්ගලො සච්චිකට්ඨොතිපි ආපජ්ජති. යා පනස්ස පුග්ගලො අත්ථිති ලද්ධි, තස්සා විජ්ජමානොතිවෙවචනමෙව, තස්මා සබ්බානිපෙතානි වචනානි සොධිතානි.

60. තත්ථ යං අවසානෙ ‘‘පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි න සබ්බො පුග්ගලො’’තිආදි චුත්තං, තත්‍රායමධිස්පායො – යඤ්ඤෙනං පරවාදිනා ‘‘පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි කෙහිචි පුග්ගලො, කෙහිචි න පුග්ගලො’’ති චුත්තං, තං යස්මා අත්ථතො පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි න සබ්බො පුග්ගලොති එත්තකං හොති, තස්මා නං සකවාදි සම්පට්ඨිජ්ජාපෙත්වා ඉදානි නං එවං අනුයුඤ්ජති. තයා හි ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’ති වචනමත්තං නිස්සාය ‘‘පුග්ගලො අත්ථි’’ති ලද්ධි ගහිතා, යථා ව භගවතා එතං චුත්තං, තථා ‘‘සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු, මොසරාජා, සදා සතො’’තිආදිනා (සු. නි. 1125) නයෙන ‘‘නත්ථි’’තිපි චුත්තං, තස්මා යටෙව තෙ ‘‘පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි න සබ්බො පුග්ගලො’’ති ලද්ධි, තථා පුග්ගලො නත්ථි, නත්ථි න සබ්බො පුග්ගලොතිපි ආපජ්ජති, කිං එතං.

සම්පට්ඨස්සිති? අප්‍රං අසම්පට්ඨස්සන්තො න භෙවාති පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ නිග්ගහාදිවිධානං චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

61-66. ඉදානි පඤ්ඤත්තානුයොගො නාම භොති. රූපධාතූයා හි පුග්ගලවාදී රූපිං පුග්ගලං පඤ්ඤපෙති, තථා අරූපධාතූයා අරූපිං. තස්ස තං ලද්ධිං භින්දිතුං සබ්බාපි පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ව පටික්ඛෙපො ව ඉතරස්ස. සො හි රූපීති චුත්තෙ රූපකායසබ්භාවතො වෙව තථාරූපාය ව පඤ්ඤත්තියා අත්ථිතාය පටිජානාති. කාමීති චුත්තෙ චිතරාගසබ්භාවතො වෙව තථාරූපාය ව පඤ්ඤත්තියා නත්ථිතාය පටික්ඛිපති. අරූපීති චුත්තෙපි අරූපක්ඛන්ධසබ්භාවතො වෙව තථාරූපාය ව පඤ්ඤත්තියා අත්ථිතාය පටිජානාති. ද්විසුපි නායෙසු සත්තොති පුග්ගලස්ස වෙවචනවසෙන චුත්තං.

67. ඉදානි යස්මා සො “කායෙ කායානුපස්සි”ති ආගතට්ඨානෙ අඤ්ඤො කායො අඤ්ඤො පුග්ගලොති ඉච්ඡති, තස්මා තං ලද්ධිං භින්දිතුං කායොති වා සරිරන්ති වාතිආදි සකවාදිපුච්ඡා භොති. තත්ථ කායං අප්පියං කරිත්වාති කායං අප්පෙතබ්බං අල්ලියාපෙතබ්බං එකිභාවං උපනෙතබ්බං අවිහජිතබ්බං කත්වා පුච්ඡාමිති අත්ථො. එසෙසෙති එසො සොයෙව. එසෙ එසෙතිපි පායො. එසො එසොයෙවාති අත්ථො. එකට්ඨෙති එකට්ඨො. සමෙ සමභාගෙ තජ්ජාතෙති සමො සමභාගො තජ්ජාතිකො. වචනමත්තෙයෙවෙත්ථ භෙදො. අත්ථොනො පන කායොව එසොති පුච්ඡති. පරවාදී නානත්තං අපස්සන්තො ආමන්තාති පටිජානාති. පුග්ගලොති වා ජීවොති වාති පුච්ඡායපි එසෙව නායො. අඤ්ඤො කායොති පුට්ඨො පන කායානුපස්සනාය එවංලද්ධිකත්තා පටිජානාති. අඤ්ඤං ජීවන්ති පුට්ඨො පන ආභව්ව භාසිතං සුත්තං පටික්ඛිපිතුං අසක්කොන්තො අවජානාති. තතො පරං “ආජානාහි නිග්ගහ”න්තිආදි උත්තානත්ථමෙව.

68. පරවාදීපක්ඛෙ පන අඤ්ඤො කායො අඤ්ඤො පුග්ගලොති පුට්ඨො සකවාදී ධ්වනියපඤ්ඤත්තා පටික්ඛිපති, පරවාදී ඡලවසෙන පටිකම්මං කරොති. තම්පි උත්තානත්ථමෙවාති.

පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ගතිඅනුයොගවණ්ණනා

69-72. ඉදානි ගතිපරිවත්තනමුඛෙන චුතිපටිසන්ධිඅනුයොගො භොති. තත්ථ යස්මා පුග්ගලවාදී “ස සත්තක්ඛන්තුපරමං සන්ධාවිත්වාන පුග්ගලො”තිආදීති (සං. නි. 2.133; ඉතිචු. 24) සුත්තානි නිස්සාය පුග්ගලො සන්ධාවතීති ලද්ධිං ගහෙත්වා වොහරති, තස්මාස්ස තං ලද්ධිං භින්දිතුං සන්ධාවතීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ

සන්ධාවතීති සංසරති ගමනාගමනං කරොති. අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සො පුග්ගලොතිආදයො අනුයොගොපි සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. තත්ථ සොති සොයෙවාති අත්ථො. එවං පන අනුයුත්තො සස්සතදිට්ඨිහයෙන පටික්ඛිපති. අඤ්ඤොති පුට්ඨො උච්ඡෙදදිට්ඨිහයෙන. සො ච අඤ්ඤො වාති පුට්ඨො එකච්චසස්සතදිට්ඨිහයෙන. නෙව සො න අඤ්ඤොති පුට්ඨො අමරාවික්ඛෙපදිට්ඨිහයෙන. පුන චත්තාරොපි පඤ්ඤෙ එකතො පුට්ඨො චතුත්තම්භි දිට්ඨිනං හයෙන පටික්ඛිපිත්වා පුන යානිස්ස සුත්තානි නිස්සාය ලද්ධි උප්පන්නා තානි දස්සෙන්නො තෙන හි පුග්ගලො සන්ධාවතීතිආදිමාහ.

76. පුන සකවාදිනා ‘‘ය්වායං තච ලද්ධියා සන්ධාවති, කිං සො අස්මිඤ්ච පරස්මිඤ්ච ලොකෙ එකොයෙවා’’ති අධිජ්ජායෙන ස්වෙවාති නියමෙත්වා පුට්ඨො සස්සතහයා පටික්ඛිපිත්වා පුන දළ්භං කත්වා තථෙව පුට්ඨො යස්මා සො පුග්ගලොව න අඤ්ඤො භාවො, ‘‘සො තතො චුතො ඉධුපපන්නො’’තිආදිසුත්තම්භි (පාරා. 12; දී. නි. 1.245) අත්ථි, තස්මා පටිජානාති. ස්වෙව මනුස්සොති පුට්ඨො මනුස්සස්සෙව දෙවත්තාභාවතො පටික්ඛිපති.

77. පුන පුට්ඨො ‘‘අභං තෙන සමයෙන සුනෙත්තො නාම සත්ථා අභොසි’’න්තිආදිසුත්තවසෙන (අ. නි. 7.66 අත්ථනො සමානං) පටිජානාති. අථස්ස සකවාදී දෙවමනුස්සුපපත්තීනං නානත්තතො වචනං මිච්ඡාති පකාසෙන්නො මනුස්සො හුත්වාතිආදිමාහ.

78. තත්ථ හෙවං මරණං න හෙහිතීති එවං සන්නෙ මරණං න භවිස්සතීති අත්ථො. ඉතො පරං යක්ඛො පෙනොති අත්තභාවනානත්තවසෙන අනුයොගනානත්තං වෙදිතඛිබං.

82. ඛත්තියොතිආදීති ජාතිවසෙන වෙව අඬගවෙකල්ලාදිවසෙන ච චුත්තාති.

87. පුන න චත්තඛිබන්ති පරවාදිනා පුට්ඨො ඉධට්ඨකස්ස උපපත්තිවසෙන පරලොකස්ස ගමනාභාවතො පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස පුන සොතාපන්නස්ස භවත්තරෙපි සොතාපන්නභාවාච්ඡහනතො දුතියපටිඤ්ඤාපි තස්සෙව. හඤ්චිතිආදිවචනං පරවාදිස්ස.

88. පුන දෙවලොකෙ උපපන්නස්ස මනුස්සත්තාභාවදස්සනෙන අනුයොගො සකවාදිස්ස.

89. තතො පරං අනඤ්ඤො අවිගතොති එත්ථ අනඤ්ඤොති සබ්බාකාරෙන එකසදිසො. අවිගතොති එකෙනාපි ආකාරෙන අවිගතොති අත්ථො. න හෙවන්ති දෙවලොකෙ උපපන්නස්ස මනුස්සභාවාභාවතො එවමාහ.

90. පුන දළ්භං කත්වා අනුයුත්තො ‘‘ස්වෙව පුග්ගලො සන්ධාවති’’ති ලද්ධියා අනුජානාති. හත්ථච්ඡින්නොතිආදි ආකාරවිගමනදස්සනෙන අවිගතො සන්ධාවතීති

ලද්ධිහින්දනත්ථං වුත්තං. තත්ථ අලුච්ඡින්නොති යස්ස අභිගුට්ඨකා ඡින්නා.
කණ්ඩරච්ඡින්නොති යස්ස මහාන්භාරු ඡින්නා.

91. සරූපොතිආදීසු පඨමෙ පඤ්ඤෙ ඉමිනා රූපකායෙන සද්ධිං අගමනං
සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියෙ අන්තරාභවපුග්ගලං සන්ධාය පටිඡානාති. සො හි තස්ස
ලද්ධියා සරූපොව ගන්ත්වා මාතුකුච්ඡිං පටිසති. අථස්ස තං රූපං හිජ්ජති. තං ඡීවන්ති
යෙන රූපසංඛ්‍යාතෙන සරීරෙන සද්ධිං ගච්ඡති, කිමස්ස තදෙව ඡීවං තං සරීරන්ති
පුච්ඡති. පරවාදී ඉධ සරීරනික්ඛෙපා සුත්තවිරොධා ව පටික්ඛිපති.

සචෙදනොතිආදීසු අසඤ්ඤාපපත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, තදඤ්ඤං උපපත්තිං
සන්ධාය පටිඡානාති. තං ඡීවන්ති යෙන චෙදනාදිසංඛ්‍යාතෙන සරීරෙන සද්ධිං ගච්ඡති.
කිමස්ස තදෙව ඡීවං තං සරීරන්ති පුච්ඡති. තං ඡීවං තං සරීරං, අඤ්ඤං ඡීවං අඤ්ඤං
සරීරන්ති එතිස්සා හි ලද්ධියා පඤ්ඤෙව ඛන්ධා සරීරන්ති අධිජ්ජෙතා. පරවාදී
සුත්තවිරොධා පටික්ඛිපති.

92. අරූපොතිආදීසු පඨමෙ පඤ්ඤෙ අන්තරාභවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියෙ
අරූපා රූපං උපපජ්ජමානං සන්ධාය පටිඡානාති. අඤ්ඤං, ඡීවන්ති යං රූපසංඛ්‍යාතං
සරීරං පභාය අරූපො සන්ධාවති, කිං තෙ තං සරීරං අඤ්ඤං, අඤ්ඤං ඡීවන්ති පුච්ඡති.
ඉතරො සුත්තවිරොධා පටික්ඛිපති.

අචෙදනොතිආදීසු සඤ්ඤිභවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, තදඤ්ඤං උපපත්තිං
සන්ධාය පටිඡානාති. අඤ්ඤං ඡීවන්ති යං චෙදනාදිසංඛ්‍යාතං සරීරං පභාය අචෙදනො
අවිඤ්ඤාණො සන්ධාවති, කිං තෙ තං අඤ්ඤං සරීරං, අඤ්ඤං ඡීවන්ති පුච්ඡති.
ඉතරො සුත්තවිරොධා පටික්ඛිපති.

93. රූපං සන්ධාවතීතිආදීසු යෙ රූපාදයො ඛන්ධෙ උපාදාය පුග්ගලං
පඤ්ඤාපෙති, කිං තෙ තස්මිං පුග්ගලෙ සන්ධාවන්තෙ තම්පි රූපං සන්ධාවතීති
පුච්ඡති. පරවාදී “අවිජ්ජානීවරණානං සත්තානං තණ්හාසංයොජනානං සන්ධාවතං
සංසරත”න්ති සත්තස්සෙව සන්ධාවනවචනතො පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො යස්මා
රූපාදිධම්මෙ විනා පුග්ගලො නක්ථී, තස්මා තස්මිං සන්ධාවන්තෙ තෙනපි රූපෙන
සන්ධාවිතඛිඛන්ති සඤ්ඤාය පටිඡානාති. චෙදනාදීසුපි එසෙව නයො.

94. රූපං න සන්ධාවතීතිආදීසු යස්මා තෙ රූපං පුග්ගලො න හොති, ස්වෙව ච
සන්ධාවතීති වදෙසි, තස්මා තං පුච්ඡාමි, කිං තෙ රූපං න සන්ධාවතීති අත්ථො.
ඉතරො පුග්ගලෙ සන්ධාවන්තෙ න සක්කා තස්ස උපාදානභූතෙන රූපෙන
සන්ධාවිතූන්ති සඤ්ඤාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො සත්තානඤ්ඤෙව
සන්ධාවනවචනතො පටිඡානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානමෙව.

ගාථානං පන අයමත්ථො – ආයස්මනො මනෙන රුක්ඛං උපාදාය ඡායා විය,
ඉන්ධනං උපාදාය අග්ගි විය ව, ඛන්ධෙ උපාදාය පුග්ගලො; රූපාදීනං සන්ධාවනෙ
අසති තෙසු ඛන්ධෙසු හිජ්ජමානෙසු සො තව පුග්ගලො හිජ්ජති වෙ, එවං සත්තෙ

උච්ඡේදා භවති දිට්ඨි, උච්ඡේදදිට්ඨි තෙ ආපජ්ජති. කතරා යා බුද්ධෙන විවජ්ජිතා අකුසලදිට්ඨි. යා පන “උච්ඡේදවාදී සමමොගොතමො” ති පරියායභාසිතා, න තං වදාමාති දස්සෙති. අථාපි තෙසු ඛන්ධෙසු භිජ්ජමානෙසු සො පුග්ගලො න භිජ්ජති, එවං සන්තෙ සස්සතො පුග්ගලො භොති. තතො සො නිබ්බානෙන සමසමො ආපජ්ජති. සමසමොති අනිවිය සමො, සමෙන වා සමො, සමභාවෙනෙව සමො. යථෙව නිබ්බානං නුප්පජ්ජති න භිජ්ජති, එවං තෙ පුග්ගලොපි තෙන සමසමොති.

ගතිපරිවත්තනමුඛෙන චුතිපටිසන්ධානුයොගො නිට්ඨිතො.

අනුයොගවණ්ණනා.

12. උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

95. ඉදානි උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගො භොති. තත්ථ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤාපටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සො හි රුක්ඛං උපාදාය ඡායාය විය, ඉන්ධනං උපාදාය අග්ගිස්ස විය ව, රූපාදිනි උපාදාය පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්තිං පඤ්ඤාපනං අවබොධනං ඉච්ඡති, තස්මා “රූපං උපාදායා” ති පුට්ඨො පටිජානාති. පුන යථා රුක්ඛුපාදානා ඡායා රුක්ඛො විය, ඉන්ධනුපාදානො ව අග්ගි ඉන්ධනං විය අනිච්චාදිධම්මො, එවං තෙ රූපාදිඋපාදානො පුග්ගලො රූපාදයො විය අනිච්චොති ඉමමත්ථං පුට්ඨො අත්තනො ලද්ධියං යත්වා පටික්ඛිපති.

97. නිලං රූපං උපාදාය නිලොතිආදීසු නිලරූපෙන සද්ධිං පුග්ගලස්ස එකත්තං, එකසරීරෙ නිලාදීනං බහුනං වසෙන බහුභාවඤ්ච අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.

98. කුසලං වෙදනන්ති එත්ථාපි වෙදනාය සද්ධිං එකත්තං එකසන්තානෙ බහුනං කුසලවෙදනානං වසෙන බහුභාවඤ්ච අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. දුතියනගෙ මග්ගකුසලොතිආදිවචනසබ්භාවතො ඡෙකට්ඨං සන්ධාය පටිජානාති. සඵලොතිආදීනි පුට්ඨො තථාරූපස්ස වොභාරස්ස අභාවතො පටික්ඛිපති.

99. අකුසලපක්ඛෙ අඡෙකට්ඨං සන්ධාය පටිජානාති.

100. අබ්‍යාකතපක්ඛෙ සස්සතාදිවසෙන අබ්‍යාකතභාවං සන්ධාය පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තනගෙනෙව වෙදිතබ්බං.

104. වක්ඛුං උපාදායාතිආදීසු “වක්ඛුමා විසමානීව...පෙ.... පාපානි පරිවජ්ජයෙ” ති(උදා. 43) ආදිවොභාරසබ්භාවතො පටිජානාති. වක්ඛුමත්තාදීනිරොධෙන පුග්ගලනිරොධං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.

107. රූපං උපාදාය වෙදනං උපාදායාති එත්ථ අඤ්ඤෙපි රූපමූලකා දුක්ඛකවතුක්කා වෙදිතබ්බා. යස්මා පන ඛන්ධෙ උපාදාය පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්ති, තස්මා ද්වෙපි තයොපි වත්තාරොපි පඤ්චපි උපාදාය පඤ්ඤත්තිං පටිජානාති.

එකසන්තානෙ පන ද්විත්තං පඤ්චත්තං වා අභාවා පටික්ඛිපති. ආයතනාදීසුපි එසෙව නයො.

112. ඉදානි යං උපාදාය යස්ස පඤ්ඤත්ති, යථා තස්ස අනිච්චතාය තස්සාපි අනිච්චතා, තතො ච අඤ්ඤත්තං සිද්ධං, එවං තස්ස පුග්ගලස්සාපි ආපජ්ජති දස්සෙතුං යථා රුක්ඛන්තිආදිමාහ. තත්ථ උපාදායාති පටිච්ච ආගම්ම, න විනා තන්ති අත්ථො. පරවාදී පන තථා අනිච්ඡන්තො ලද්ධියං යත්වා පටික්ඛිපති.

115. නිගලොති සඬ්ඛලිකඛන්ධනං. නෙගලිකොති තෙන ඛන්ධකො යස්ස රූපං සො රූපවාති යස්මා යස්ස රූපං සො රූපවා හොති, තස්මා යථා න නිගලො ...පෙ.... අඤ්ඤො රූපවාති අත්ථො.

116. චිත්තෙ චිත්තෙතිආදීසු සරාගාදිචිත්තවසෙන සරාගාදිතං සන්ධාය චිත්තානුපස්සනාවසෙන පටිජානාති. ඡායනීතිආදිනා නයෙන පුට්ඨො පුග්ගලස්ස ඛණිකභාවං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. “සො”ති වා “අඤ්ඤො”ති වා පුට්ඨො සස්සතුවච්ඡෙදහයෙන පටික්ඛිපති. පුන න චත්තඛිබ්බං “කුමාරකො”ති වා “කුමාරිකා”ති වා පුට්ඨො ලොකවොහාරසමුවච්ඡෙදහයෙන චත්තඛිබ්බන්ති පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ පාකට්ඨෙව.

118. ඉදානි පරවාදී අඤ්ඤනාකාරෙන ලද්ධිං පතිට්ඨාපෙතුකාමො න චත්තඛිබ්බං පුග්ගලො උපලඛිතීතිආදිමාහ. තත්ථ න චත්තඛිබ්බන්ති කිං තෙ ඉමිනා එවං ඛහුනා උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගෙන, ඉදං තාව වදෙහි, කිං න චත්තඛිබ්බං “පුග්ගලො උපලඛිතී සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා”ති. තතො සකවාදිනා ආමන්තාති චුත්තෙ නනු යො පස්සනීතිආදිමාහ. තත්ථ යොති පුග්ගලො. යන්ති රූපං. යෙනාති චක්ඛුනා. සොති පුග්ගලො. තන්ති රූපං. තෙනාති චක්ඛුනා. ඉදං චුත්තං හොති – නනු යො යං රූපං යෙන චක්ඛුනා පස්සති, සො තං රූපං තෙන චක්ඛුනා පස්සන්තො පුග්ගලොති. සකවාදී කිඤ්චාපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවං ගච්ඡන්තං චක්ඛුමෙව රූපං පස්සති, තථා සොතමෙව සද්දං සුණාති...පෙ.... විඤ්ඤාණමෙව ධම්මං විජානාති, “අත්ථි අරහතො චක්ඛු, පස්සති අරහා චක්ඛුනා රූප”න්තිආදිසම්මුතිවසෙන පන ආමන්තාති පටිජානාති.

120. තතො ඡලවාදං නිස්සාය පරවාදිනා පුග්ගලස්ස චත්තඛිබ්බතාය සාධිතාය තමෙව වාදං පරිචත්තෙන්වා පුග්ගලො උපලඛිතීතිආදිමාහ. තත්ථ යො න පස්සනීති අන්ධො අසඤ්ඤසත්තො අරූපං උපපන්නො නිරොධං සමාපන්නො, අනන්ධොපි ච අඤ්ඤත්තු දස්සනසමයා න පස්සති නාම. සෙසවාරෙසුපි එසෙව නයො. සෙසං පාළිවසෙනෙව අත්ථතො වෙදිතඛිබ්බං.

122. සුත්තසංසන්දනායං දිබ්බස්ස චක්ඛුනො රූපගොචරත්තා රූපං පස්සනීති ආහ. දුතියවාරෙ “සත්තෙ පස්සාමි”තිවචනතො පුග්ගලං පස්සනීති ආහ. තතියවාරෙ “රූපං දිස්වා පුග්ගලං විභාවෙති”ති ලද්ධිතො උභො පස්සනීති ආහ. යස්මා පන

පස්සිතබ්බං නාම දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාතන්ති චතුබ්බිධෙ රූපසංඛගහෙ
රූපායතනමෙව සංඛගහිතං, තස්මා සකවාදී “රූපං පුග්ගලො, පුග්ගලො රූපං, උභො
රූප”න්ති අනුයොගං කරොති. තස්සත්ථො පාකට්ඨොයෙවාවාති.

උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා.

13. පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා

123. ඉදානි පුරිසකාරානුයොගො හොති. තත්ථ කම්මෙ සති නියමතො තස්ස
කාරකෙනපි භවිතබ්බන්ති ලද්ධියා පුච්ඡා පරවාදිස්ස, තථාරූපානං කම්මානං
අත්ථිතාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන කත්තා කාරෙතානි පුච්ඡා පරවාදිස්ස. තත්ථ
කත්තානි තෙසං කම්මානං කාරකො. කාරෙතානි ආණත්තිදෙසනාදිහි උපායෙහි
කාරාපකො. ඉදානි යස්මා පරවාදී පුග්ගලං සන්ධාය කත්තානි පුච්ඡති, න
කරණමත්තං, තස්මා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස.

124. තස්ස කත්තා කාරෙතානි එත්ථ යදි යං යං උපලබ්භති, තස්ස තස්ස කත්තා
පුග්ගලො තෙ උපලබ්භති, කිං තස්සාපි කාරකො ච කාරාපකො ච අඤ්ඤො
පුග්ගලො උපලබ්භතීති අත්ථො. පරවාදී තථා අනිච්ඡන්තො
ඉස්සරනිම්මානවාදහයෙන පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො යස්මා පුග්ගලං මාතෘපිතරො
ජනෙත්ති නාමං කරොත්ති පොසෙත්ති, තස්මාස්ස තෙ කාරකා. යෙ ච පන තං
කලායාණමිත්තා වා ආචරියා වා තානි තානි විජ්ජාට්ඨානසිප්පායතනානි
සික්ඛාපෙත්ති, තෙ කාරාපකා නාමානි ඉමමත්ථං සන්ධාය පටිජානාති.
පුරිමකම්මමෙව තස්ස කත්තා වෙව කාරාපෙතා වාති අධිප්පෙනං.

125. තස්ස තස්සෙවාති ඉමිනා ඉදං පුච්ඡති – යදි කම්මානං කාරකස්ස කත්තා
තස්සාපි කත්තා තස්සාපි කත්තා අත්ථෙව, එවං සන්තෙ පුරිමෙන පුරිමෙන අවස්සං
පච්ඡා පච්ඡා පුග්ගලො කාතබ්බොති ඉමිනාපි තෙ කම්මානං කාරකෙන පුග්ගලෙන
ආයතිං අඤ්ඤො පුග්ගලො කාතබ්බො, තෙනාපි අඤ්ඤොති නත්ථි දුක්ඛස්ස
අන්තකිරියා, නත්ථි වට්ටස්ස උපච්ඡෙදො, නත්ථි අප්පච්චයපරිනිබ්බානං.
පච්චයාභාවෙන පච්චයපටිබ්ද්ධස්ස දුක්ඛස්ස අභාවා යං නිබ්බානං වුත්තං, නත්ථි තෙ
තන්ති. අථ වා තස්ස තස්සෙවාති යදි කම්මං කම්මමත්තං න හොති, තස්ස පන
කාරකො පුග්ගලො, තස්සාපි කාරකො, තස්සාපි කාරකොති එවං පුග්ගලපරම්පරා
අත්ථි. එවං සන්තෙ යා එසා කම්මවට්ටස්ස අප්පච්ඡන්තිකරණෙන දුක්ඛස්ස
අන්තකිරියා වුත්තා, සා නත්ථිති අත්ථො. පරවාදී තං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.
ඉතො අපරාසුපි උපලබ්භති සාමඤ්ඤෙන කාරකපුච්ඡාසු පුග්ගලංයෙව සන්ධාය
“කත්තා කාරෙතා”ති වුත්තං, න පච්චයෙ. න හි මහාපට්ඨිආදීනං පච්චයා නත්ථි.

135. අඤ්ඤො කලායාණපාපකානං කම්මානං කත්තානි පඤ්ඤො
“සංඛාරවත්තං වා අත්තාන”න්තිආදිදිට්ඨිහයා පටික්ඛිත්තො.

136. විපාකො උපලබ්ධිනීතිආදි විපාකපටිසංවෙදීවසෙන පුග්ගලං දස්සෙන්තස්ස ලද්ධිනිදනත්ථං චුත්තං. තත්ථ විපාකපටිසංවෙදීති අනුයොගො පරවාදිස්ස, විපාකපවත්තිතො අඤ්ඤස්ස වෙදකස්ස අභාවා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. පුන පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

138. තස්ස පටිසංවෙදීති තස්ස විපාකපටිසංවෙදකස්ස පටිසංවෙදී යස්මා පන පටිසංවෙදිතබ්බො නාම විපාකො, න ච පුග්ගලො විපාකො, තස්මා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. පුන පුට්ඨො යස්මා පුඤ්ඤවිපාකෙ ධීතත්තා විපාකපටිසංවෙදී පුත්තං වා පතිං වා මාතා වා ඡායා වා පරිවුම්බති පරිසජ්ජති, තස්මා තථාරූපං පටිසංවෙදිතං සන්ධාය පටිජානාති පරවාදී.

තස්ස තස්සෙවාති යදි විපාකො විපාකමත්තං න හොති, තස්ස පන පටිසංවෙදී පුග්ගලො, තස්සාපි පටිසංවෙදී තස්සාපි පටිසංවෙදීති එවං පුග්ගලපරමපරා අත්ථී. එවං සත්තෙ යා එසා විපාකවට්ටස්ස අප්පවත්තිකරණෙන දුක්ඛස්ස අන්තකිරියා චුත්තා, සා නත්ථීති අත්ථො. ඉතො පරං උපලබ්ධිසාමඤ්ඤෙන පටිසංවෙදීපුච්ඡාසු හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

142. අඤ්ඤො කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකපටිසංවෙදීති පඤ්ඤො “වෙදනවත්තං වා අත්තාන” න්තිආදිදිට්ඨිහයා පටික්ඛිත්තො.

143. දිබ්බං සුඛන්තිආදි කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං භාජෙන්වා දස්සනවසෙන ආරද්ධං. තං සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. සකවාදිතො වෙත්ථ පුග්ගලවසෙනෙව පටිසංවෙදීපටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො, න වෙදයිතවසෙන.

148. මහාපට්ඨිආදිති හි ආරම්මණං කත්වා වෙදයිතානං උප්පත්ති අප්පට්ඨිද්ධා.

170. කත්තා කාරොතා විපාකපටිසංවෙදීතිආදි වොම්ස්සකනායවසෙන ආරද්ධං. තත්ථ සො කරොතීති යං ත්වං කත්තාති ච පටිසංවෙදීති ච වදෙසි, කිං සොයෙව කරොති, සො පටිසංවෙදෙති. අයමනුයොගො සකවාදිස්ස, සුත්තවිරොධහයෙන පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස.

171. පුන පුට්ඨො “ඉධ නන්දති පෙච්ච නන්දති” තිආදිසුත්තවසෙන (ධ. ප. 18) පටිඤ්ඤා තස්සෙව. අථස්ස වචනොකාසං පටිබාහන්තො සකවාදී සයංකතං සුඛදුක්ඛන්ති ආහ.

172. තත්ථ අඤ්ඤො කරොතීති කාරකවෙදකානං අඤ්ඤත්තපුච්ඡාවසෙන චුත්තං. තතො පරවාදී සුත්තවිරොධහයෙන පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො “මනුස්සභූතො කත්වා දෙවභූතො පටිසංවෙදෙති” ති මඤ්ඤමානො පටිජානාති. එවංවාදිතො පන පරංකතං සුඛදුක්ඛං ආපජ්ජතීති තස්ස වසෙන පුට්ඨො පුන පටික්ඛිපති.

174. සො ව අඤ්ඤා වානි කාරකවෙදකානං එකත්තඅඤ්ඤත්තපුච්ඡාවසෙන වුත්තං. තතො පරවාදී සුත්තවිරොධහයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො පුරිමෙ ද්වෙපි නයෙ එකතො කත්වා පටිජානාති. එවංවාදිනො පන සයංකතඤ්ච පරංකතඤ්ච සුඛදුක්ඛං ආපජ්ජතිති තස්ස වසෙන පුට්ඨො පුන පටික්ඛිපති.

176. නෙව සො කරොතීති කාරකවෙදකානං එකත්තඅඤ්ඤත්තපටික්ඛෙපවසෙන වුත්තං. තතො පරවාදී සුත්තවිරොධවසෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො යස්මා මනුස්සො දෙවලොකූපපත්තියා කම්මං කත්වා න මනුස්සභූතොව පටිසංවෙදෙති, නාපි යෙන කම්මං කතං, තතො අඤ්ඤාව පටිසංවෙදෙති, තස්මා කාරකතො වෙදකො නෙව සො හොති, න අඤ්ඤාති මඤ්ඤමානො පටිජානාති. ලද්ධිමත්තමෙවෙතං? එවංවාදිනො පන අසයංකාරං අපරංකාරං අධිච්චසමුප්පන්නං සුඛදුක්ඛං ආපජ්ජතිති තස්ස වසෙන පුට්ඨො පුන පටික්ඛිපති. අපිච ඉමස්මිං වොමිස්සකතයෙ ආදිනො පට්ඨාය ඉමිනාපි නයෙන අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. යස්මා හි අයං පුග්ගලවාදී කම්මානං කාරකඤ්චෙව වෙදකඤ්ච ඉච්ඡති, තස්මාස්ස යො කාරකො, තෙනෙව වා වෙදකෙන භවිතඛිබ්බං, අඤ්ඤෙන වා උභොහි වා භවිතඛිබ්බං, උභොහි වාපි න භවිතඛිබ්බත්ති ඉදමාපන්නං හොති. එවමාපන්නමෙව අනුයොගං අනුයුඤ්ජන්තො සකවාදී ‘සො කරොතී’ තිආදයො චත්තාරොපි විකජ්ජෙ ආහ. සෙසං වුත්තජ්ජකාරමෙව.

පරියොසානෙ පන චත්තාරොපි පඤ්ඤා එකතො පුට්ඨා. තත්ථ පටික්ඛෙපො ව පටිජානනා ව සයංකතාදිදොසජ්ජත්ති ව පුරිමනයෙනෙව වෙදිතඛිබ්බා. ඉතො පරං ‘කල්‍යාණපාපකානී’ ති අවත්වා හෙට්ඨා වුත්තනායා එව ‘කම්මං අත්ථී’ තිආදිනා විකජ්ජෙන දස්සිතා. තෙසමිපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො.

පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා.

කල්‍යාණවග්ගොතිපි එතස්සෙව නාමං.

14. අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා

193. ඉතො පරං අභිඤ්ඤානුයොගාදිවසෙන අරහත්තසාධනා හොති. තත්ථ ආමන්තාති සකවාදිනා පටිඤ්ඤාතෙ පරවාදී ‘ඛිද්ධා අනින්ද්‍රියඛද්ධරූපෙ ඉද්ධිච්චාදිවසෙසාධිගමො නත්ථී, අජ්ඣත්තං අත්ථී, තස්මා ඉද්ධාදිනිබ්බත්තකෙන පුග්ගලෙන භවිතඛිබ්බ’ ත්ති මඤ්ඤමානො නනු අත්ථී කොචි ඉද්ධිං විකුඛ්ඛතිතිආදිමාහ. තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙව.

අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා.

15-18. ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා

197. ඉදානි මාතානිආදිකො ඤාතකානුයොගො. ඛත්තියොනිආදිකො ජාතිඅනුයොගො. ගහටියො පබ්බජිතොති පටිපත්තිඅනුයොගො. දෙවො මනුස්සොති උපපත්තිඅනුයොගො. සොතාපන්නොතිආදිකො පටිවේධානුයොගො, අරියානුයොගොතිපි වුවවති. තෙ සබ්බෙ උත්තානත්ථායෙව. “අරහා හුත්වා න අරහා”ති පනෙත්ථ මොසපඤ්ඤානා න වුත්තං.

206. චත්තාරො පුරිසස්සගාතිආදි සංඝානුයොගො, සොපි උත්තානත්ථායෙව.

209. සඬ්ඛතොතිආදි සච්චිකට්ඨසභාවානුයොගො. තත්ථ තතියා කොට්ඨි පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තථාරූපස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. පුන පුටියො පුග්ගලං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව.

211. අඤ්ඤො පුග්ගලොතිපඤ්ඤෙහි සඬ්ඛතෙහි ඛන්ධෙහි අඤ්ඤත්තං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛෙපො තස්සෙව.

212. ඛන්ධා සඬ්ඛතාතිආදි සඬ්ඛතාසඬ්ඛතාති සරූපෙන දස්සෙත්වා අඤ්ඤත්තපුච්ඡනත්ථං වුත්තං.

213. රූපං සඬ්ඛතන්තිආදි ඛන්ධෙ විභාගතො දස්සෙත්වා අඤ්ඤත්තපුච්ඡනත්ථං වුත්තං.

214. පුග්ගලස්ස උප්පාදොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, “ජාතිධම්මා ජරාධම්මා, අප්ථා මරණධම්මිනො”තිආදිසුත්තවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සඬ්ඛතභාවං පනස්ස සො න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති.

215. පුන න උප්පාදො පඤ්ඤායතීතිආදිනා නයෙන පුටියො “දුක්ඛමෙව හි සම්භොති, දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති වා”තිආදිවචනතො (සං. නි. 1.171) පුග්ගලස්ස උප්පාදාදයො නාම න යුජ්ජන්තීති පටිජානාති.

216. අත්ථත්ථමිහීති අත්ථං වුවවති නිබ්බානං. තත්ථ අත්ථීති පුච්ඡති. තස්ස අත්ථිතාය සස්සතං, නත්ථිතාය. උච්ඡෙදො ආපජ්ජති. තදුභයමිපි අනිච්ඡන්තො පච්ඡා පටික්ඛිපති.

ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා.

19. පටිවේධානුයොගාදිවණ්ණනා

217. භවං නිස්සාය පඤ්ඤෙහි භවන්ති උපපත්තිභවං.

218. වෙදනං වෙදියමානපඤ්ඤෙහි වෙදනං වෙදියමානො පරිග්ගහිතවෙදනො යොගාවචරොව පජානාති, බාලපුපුජ්ජනො නප්පජානාති.

224. කායානුපස්සනාදිපඤ්ඤා උත්තානත්ථායෙව.

226. පාරායනගාථාය සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සුති සත්තසුඤ්ඤතවසෙන බන්ධලොකං ඔලොකෙහිති අත්ථො.

228. පුග්ගලො අවෙක්ඛතීති සකවාදිපුච්ඡා. පරවාදිස්ස හි “සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු”ති ගාථාය යො අවෙක්ඛති, සො පුග්ගලොති ලද්ධි, තස්මා නං එවං පුච්ඡති. සහ රූපෙනාති රූපකායෙන සද්ධිං. තතො අනිස්සටො භුත්වාති අත්ථො. ඉදං පඤ්චවොකාරවසෙන අනුජානිත්වා පුන තං ජීවන්ති පුට්ඨො සුත්තවිරොධහයෙන පටික්ඛිපති. විනා රූපෙනාති ඉදං චතුරවොකාරවසෙන අනුජානිත්වා පුන අඤ්ඤං ජීවන්ති පුට්ඨො සුත්තවිරොධහයෙනෙව පටික්ඛිපති. “අබ්භන්තරගතො”ති ව “බ්බද්ධා නික්ඛමිත්වා”ති ව ඉදං “සහ රූපෙන විනා රූපෙනා”ති හෙට්ඨා චුත්තස්ස ලක්ඛණවචනං. තත්ථ අබ්භන්තරගතොති රූපස්ස අන්තොගතො, ඉතො වා එත්තො වා අනික්ඛමිත්වා රූපපරිවිෂෙදවසෙනෙව ධීතො භුත්වාති අත්ථො. නික්ඛමිත්වාති රූපපරිවිෂෙදං අනික්ඛමිත්වා. රූපං අනිස්සිතො භුත්වාති අත්ථො.

231. අනත්තාති අත්තනා ජීවෙන පුග්ගලෙන රහිතො. එකධම්මෙපි පුග්ගලො නත්ථීති අත්ථො. එවං සබ්බසුත්තානං ආගමට්ඨකථාසු චුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉධ පන සන්ධායභාසිතමත්තමෙව චක්ඛාම.

237. චුත්තං භගවතා සප්පිකුම්භොතිආදි “සබ්බාව දෙසනා යථාරුතවසෙනෙව අත්ථතො න ගහෙතබ්බා”ති දස්සනත්ථං ආහනං. යථා හි සුවණ්ණං ගහෙත්වා කතො සුවණ්ණවිකාරො කුම්භො සුවණ්ණකුම්භොති වුව්චති, න එවං සප්පිං ගහෙත්වා කතො සප්පිස්ස විකාරො සප්පිකුම්භො නාම අත්ථී. යස්මිං පන කුම්භෙ සප්පි පක්ඛිත්තං, සො සප්පිකුම්භො නාමාති අයමෙත්ථ අත්ථො. තෙලකුම්භාදිසුපි එසෙව නයො. යථා ව නිබ්බානං නිව්චං ධූවං, න එවං භත්තං වා යාගු වා අත්ථී. කාලපරිවිෂෙදං පන අකත්වා දිවසෙ දිවසෙ දස්සාමාති පඤ්ඤත්තවසෙන “නිව්චහත්තං ධූවයාගු”ති වුව්චතීති අයමෙත්ථ අත්ථො.

“අත්ථී පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපත්තො”තිආදීසුපි යථා රූපාදියො ධම්මා පච්චත්තලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන අත්ථී, න එවං පුග්ගලො. රූපාදිසු පන සති ‘එවංනාමො’ ‘එවංගොත්තො’ති වොභාරො හොති. ඉති ඉමිනා ලොකවොභාරෙන ලොකසම්මුතියා ලොකනිරුත්තියා අත්ථී පුග්ගලොති අයමෙත්ථ අත්ථො. චුත්තම්පි චෙනං භගවතා – “ඉමා බො විත්ත, ලොකසමඤ්ඤා ලොකනිරුත්තියො ලොකවොභාරා ලොකපඤ්ඤත්තියො”ති (දී. නි. 1.440). රූපාදිධම්මා පන විනාපි ලොකසම්මුතිං පච්චත්තසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන පඤ්ඤාපනතො අත්ථීති අයමෙත්ථ අත්ථො.

බුද්ධානං පන ද්වෙ කථා සම්මුතිකථා ව පරමත්ථකථා ව. තත්ථ සත්තො, පුග්ගලො, දෙවො, බ්‍රහ්මාතිආදිකා සම්මුතිකථා නාම. අනිච්චං, දුක්ඛං, අනත්තා,

බන්ධා, ධාතුයෝ, ආයතනානි, සතිපට්ඨානා, සම්මප්පධානානිආදිකා පරමත්ථකථා නාම.

තත්ථ යෝ සම්මුතිදෙසනාය සත්තොති වා...පෙ.... බ්‍රහ්මාති වාති වුත්තෙ ජානිතුං පටිච්ඡේදිකිතුං නියායාතුං අරහත්තජයග්ගාහං ගහෙතුං සක්කොති, තස්ස භගවා ආදිතොව සත්තොති වා පුග්ගලොති වා පොසොති වා දෙවොති වා බ්‍රහ්මාති වා කපෙති. යෝ පරමත්ථදෙසනාය අනිච්චන්ති වා දුක්ඛන්ති වාතිආදීසු අඤ්ඤාතරං සුත්වාච ජානිතුං පටිච්ඡේදිකිතුං නියායාතුං අරහත්තජයග්ගාහං ගහෙතුං සක්කොති. තස්ස අනිච්චන්තිආදීසු අඤ්ඤාතරං කපෙති. තථා සම්මුතිකථාය බුද්ධිනකසත්තස්ස න පයමං පරමත්ථකථං කපෙති. සම්මුතිකථාය පන බොධෙන්වා පච්ඡා පරමත්ථකථං කපෙති. පරමත්ථකථාය බුද්ධිනකසත්තස්සාපි න පයමං සම්මුතිකථං කපෙති. පරමත්ථකථාය පන බොධෙන්වා පච්ඡා සම්මුතිකථං කපෙති. පකතියා පන පයමමෙව පරමත්ථකථං කපෙත්තස්ස දෙසනා ලුඛාකාරා හොති. තස්මා බුද්ධා පයමං සම්මුතිකථං කපෙත්වා පච්ඡා පරමත්ථකථං කපෙත්ති. තෙ සම්මුතිකථං කපෙත්තාපි සච්චමෙව සභාවමෙව අමුසාව කපෙත්ති. පරමත්ථකථං කපෙත්තාපි සච්චමෙව සභාවමෙව අමුසාව කපෙත්ති. අයඤ්චි –

“දුට්ඨෙ සච්චානි අක්ඛාසි, සම්බුද්ධො වදනං වරො;
සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නුපලබ්භති”.

තත්ථ –

“සඬකෙතච්චනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණං;
පරමත්ථච්චනං සච්චං, ධම්මානං තථලක්ඛණං”න්ති.

අපරො නයො – ද්වෙ භගවතො දෙසනා පරමත්ථදෙසනා ව බන්ධාදිවසෙන, සම්මුතිදෙසනා ව සප්පිකුම්භාදිවසෙන. න හි භගවා සමඤ්ඤං අතිධාවති. තස්මා “අත්ථි පුග්ගලො”ති වචනමත්තතො අභිනිවෙසො න කාතබ්බො. සත්ථාරා හි –

“පඤ්ඤත්තිං අනතික්කම්ම, පරමත්ථො පකාසිතො;
සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්‍ය, තස්මා අඤ්ඤොපි පණ්ඩිතො;
පරමත්ථං පකාසෙත්තො, සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්”.

සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පුග්ගලකථා නිට්ඨිතා.

2. පරිභානිකථා

1. වාදයුත්තිපරිභානිවණ්ණනා

239. ඉදානි පරිහානිකථා හොති. පරිහානිධම්මො අපරිහානිධම්මො, “ද්වෙමෙ, හික්ඛවෙ, ධම්මා සෙක්ඛස්ස, හික්ඛුනො පරිහානාය සංවත්තන්ති” (අ. නි. 2.185), “පඤ්චමෙ, හික්ඛවෙ, ධම්මා සමයවිමුත්තස්ස හික්ඛුනො පරිහානාය සංවත්තන්ති” (අ. නි. 5.149) එවමාදීනි හි සුත්තානි නිස්සාය සම්මිතියා වජ්ජිපුත්තකා සබ්බත්ථිවාදිනො එකච්චෙ ව මහාසඤ්ඤිකා අරහතොපි පරිහානිං ඉච්ඡන්ති, තස්මා තෙ වා හොන්තු අඤ්ඤෙයෙව වා, යෙසං අයං ලද්ධි, තෙසං ලද්ධිහින්දනත්ථං පරිහායති අරහා අරහත්තාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්‍ර පරිහායතීති ද්වෙ පරිහානියො පත්තපරිහානි ව අප්පත්තපරිහානි ව. තත්ථ “දුතියම්පි ඛො ආයස්මා ගොධිකො තම්හා සාමයිකාය වෙතොවිමුත්තියා පරිහායි” (සං. නි. 1.159) අයං පත්තපරිහානි නාම. “මා වො සාමඤ්ඤත්ථිකානං සතං සාමඤ්ඤත්ථො පරිහායි” (ම. නි. 1.416-418) අයං අප්පත්තපරිහානි. තාසු ඉධ පත්තපරිහානි අධිජ්ජෙතා. තඤ්ඤි සන්ධාය ආමන්තාති පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සකසමයෙ පන ඉමං පත්තපරිහානිං නාම ලොකියසමාපත්තියාව ඉච්ඡන්ති, න අරහත්තාදිහි සාමඤ්ඤඵලෙහි. පරසමයෙපි නං සබ්බසාමඤ්ඤඵලෙසු සබ්බභවෙසු සබ්බකාලෙසු සබ්බෙසඤ්ච පුග්ගලානං න ඉච්ඡන්ති. තං පන තෙසං ලද්ධිමත්තමෙවාති සබ්බං ලද්ධිජාලං හින්දිතුං පුන සබ්බත්ථාතිආදිනා නයෙන දෙසනා වඩ්ඪිතා.

තත්ථ යස්මා පරවාදී කමෙන පරිහායිත්වා සොතාපත්තිඵලෙ ධීතස්ස අරහතො පරිහානිං න ඉච්ඡති, උපරිඵලෙසු ධීතස්සෙව ඉච්ඡති. යස්මා ව රූපාරූපභවෙසු ධීතස්ස න ඉච්ඡති, කම්මාරාමතාදීනං පන පරිහානියධම්මානං භාවතො කාමභවෙ ධීතස්සෙව ඉච්ඡති, තස්මා “සබ්බත්ථා”ති පුට්ඨො පටික්ඛිපති. පුන දළ්භං කත්වා පුට්ඨො කාමභවං සන්ධාය පටිජානාති. සබ්බස්මිම්පි හි කාමභවෙ පරිහානිකරා කාමගුණා අත්ථි, තස්මා තත්ථ පරිහායතීති තස්ස ලද්ධි.

තතියපුච්ඡාය පරිහානීති පරිහානිකරෙ ධම්මෙ පුච්ඡති. තත්ථ යස්මා පරිහානි නාම කම්මාරාමතාදිධම්මා, විසෙසතො වා කාමරාගඛ්‍යාපාදා ඵව, තෙ ව රූපාරූපභවෙ නත්ථි, තස්මා “න භෙව”න්ති පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස.

සබ්බදාති කාලපුච්ඡා. තත්ථ පඨමපඤ්ඤෙ යොනියොමනසිකාරකාලෙ අපරිහායනතො පටික්ඛිපති. දුතියෙ අයොනියොමනසිකරොතො රත්තිභාගෙ වා දිවසභාගෙ වා සබ්බදා පරිහායනතො පටිජානාති. තතියෙ පරිහානිකරධම්මසමායොගෙ සති මුහුත්තමෙව පරිහානි නාම හොති, තතො පුබ්බෙ අපරිහිනස්ස පච්ඡා පරිහිනස්ස ව පරිහානි නාම නත්ථිති පටික්ඛිපති.

සබ්බෙව අරහත්තොති පඤ්ඤානං පඨමස්මිං තික්ඛිත්තිදියෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියස්මිං මුදිත්තිදියෙ සන්ධාය පටිජානාති. තතියස්මිම්පි තික්ඛිත්තිදියාව අධිජ්ජෙතා. තෙසඤ්ඤි සබ්බෙසම්පි පරිහානි න හොතීති තස්ස ලද්ධි.

සෙට්ටිඋදාහරණ පටිපාටි පරවාදිස්ස, දුතියා සකවාදිස්ස. තත්‍රායං අධිප්පායො – යං මං තුම්හෙ පුච්ඡං – “අරහා අරහත්තා පරිභායන්තො චතුභි ඵලෙහි පරිභායති” ති, තත්‍ර වො පටිපුච්ඡාමි – “චතුභි සතසහස්සෙහි සෙට්ටි සෙට්ටිත්තං කරොන්තො සතසහස්සෙහි පරිභිනෙ සෙට්ටි සෙට්ටිත්තා පරිභිනො හොති” ති. තතො සකවාදිනා ඵකදෙසෙන පරිභානිං සන්ධාය “ආමන්තා” ති වුත්තෙ සබ්බසාපතෙය්‍යා පරිභිනො හොතිති පුච්ඡති. තථා අපරිභිනත්තා සකවාදි න හෙවාති චත්වා අථ නං “ඵචමෙව අරහාපි පරිභායති ච. න ච චතුභි ඵලෙහි” ති උප්පන්තලද්ධිකං දුතියං හබ්බපඤ්ඡං පුච්ඡති. පරවාදි සෙට්ටිනො අහබ්බතාය නියමං අපස්සන්තො පටිජානිත්වා අරහතො චතුභි ඵලෙහි පරිභානිහබ්බතං පුට්ඨො “නියතො සම්බොධිපරායණො” ති (අ. නි. 3.87) වචනස්ස අයොනියො අත්ථං ගහෙත්වා ලද්ධියං යීතො සොතාපත්තිඵලතො පරිභායිතුං අහබ්බතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. තං පනස්ස ලද්ධිමත්තමෙවාති.

ඵත්තාවතා වාදයුත්ති නාම නිට්ඨිතා හොති.

2. අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිභානිවණ්ණනා

240. ඉදානි අරියපුග්ගලසංසන්දනා ආරද්ධා. තත්ථ යස්මා කෙච් අරහතොව පරිභානිං ඉච්ඡන්ති, කෙච් අනාගාමීනොපි, කෙච් සකදාගාමිස්සපි. සොතාපන්තස්ස පන සබ්බෙපි න ඉච්ඡන්තියෙව. යෙ අරහත්තා පරිභායිත්වා අනාගාමිසකදාගාමිභාවෙ යීතා, තෙසං පරිභානිං ඉච්ඡන්ති, න ඉතරෙසං අනාගාමිසකදාගාමීනං. සොතාපන්තස්ස පන තෙපි සබ්බථාපි න ඉච්ඡන්තියෙව, තස්මා පෙය්‍යාලමුඛෙන පුච්ඡා කතා. තත්ථ තෙසං ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච වෙදිතබ්බා. “පරිභායති අනාගාමී අනාගාමිඵලා” ති හි පඤ්ඤාමිං යෙ අනාගාමීනො පරිභානිං න ඉච්ඡන්ති, තෙසං වසෙන පටික්ඛෙපො. යෙ පකතිඅනාගාමීනො වා අරහත්තා පරිභායිත්වා යීතඅනාගාමීනො වා පරිභානිං ඉච්ඡන්ති, තෙසං වසෙන පටිඤ්ඤාති ඉදමෙත්ථ නයමුඛං. තස්සානුසාරෙන සබ්බපෙය්‍යාලා අත්ථතො වෙදිතබ්බා.

241. යං පනෙත්ථ “සොතාපත්තිඵලස්ස අනන්තරා අරහත්තංයෙව සච්ඡිකරොති” ති වුත්තං, තං පරිභිනස්ස පුන වායමතො අරහත්තප්පත්තිං සන්ධාය වුත්තං. ඉතරො සොතාපත්තිඵලානන්තරං අරහත්තස්ස අභාවා පටික්ඛිපති.

242. තතො පරං “පරිභානි නාමෙසා කිලෙසප්පහානස්ස වා මන්දතාය හවෙය්‍ය, මග්ගභාවනාදීනං වා අනාධිමත්තතාය, සච්චානං වා අදස්සනෙනා” ති ඵචමාදීනං වසෙන අනුයුඤ්ඡිතුං කස්ස බහුතරා කිලෙසා පභිනාතිආදි වුත්තං. තං සබ්බං උත්තානාධිප්පායමෙව සුත්තානං පනත්ථො ආගමට්ඨකථාසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

262. සමයවිමුක්තො අරහා අරහත්තා පරිභායතීති ඵත්ථ මුදිත්ථියො සමයවිමුක්තො, තික්ඛිත්ථියො අසමයවිමුක්තොති තෙසං ලද්ධිං. සකසමයෙ පන

අවසිප්පත්තො ඤානලාභී සමයවිමුත්තො, වසිප්පත්තො ඤානලාභී වෙව සබ්බෙ ව අරියපුග්ගලා අරියෙ විමොක්ඛෙ අසමයවිමුත්තාති සන්තිට්ඨානං. සො පන තං අත්තනො ලද්ධං ගහෙත්වා සමයවිමුත්තො පරිභායති, ඉතරො න පරිභායතී’’ති ආහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිභානිවණ්ණනා.

3. සුත්තසාධනපරිභානිවණ්ණනා

265. ඉදානි සුත්තසාධනා හොති. තත්ථ උච්චාවචානි උත්තමභීනහෙදතො උච්චා ව අවචා ව. පටිපාදාති පටිපදා. සමණෙන පකාසිතාති බුද්ධසමණෙන ජොතිතා. සුඛාපටිපදා හි බිප්පාහිඤ්ඤා උච්චා. දුක්ඛාපටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤා අවචා. ඉතරා ද්වෙ එකෙනඬගෙන උච්චා, එකෙන අවචා. පයමං වුත්තා එව වා උච්චා, ඉතරො තිස්සොපි අවචා. තාය වෙතාය උච්චාවචාය පටිපදාය න පාරං දිගුණං යන්ති, එකමග්ගෙන ද්වික්ඛත්තුං නිබ්බානං න ගච්ඡන්තීති අත්ථො. කස්මා? යෙන මග්ගෙන යෙ කිලෙසා පභීනා, තෙන තෙසං පුන අප්පහාතබ්බතො. එතෙන පරිභානිධම්මාභාවං දීපෙති. නයිදං එකගුණං මුත්තන්ති තඤ්ච ඉදං පාරං එකවාරංයෙව ඵ්ඝනාරහං න හොති. කස්මා? එකෙන මග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං අප්පහානතො. එතෙන එකමග්ගෙනෙව අරහත්තාභාවං දීපෙති.

අත්ථී ඡිත්තස්ස ඡෙදියන්ති ඡිත්තස්ස කිලෙසවට්ටස්ස පුන ඡිත්තදිනබ්බං කිඤ්ච අත්ථීති පුච්ඡති. ඉතරො තික්ඛිත්තදියං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො මුදිත්තදියං සන්ධාය පටිජානාති. සකවාදී සුත්තං ආහරිත්වා නත්ථිභාවං දස්සෙති. තත්ථ ඔසපාසොති කිලෙසොසො වෙව කිලෙසපාසො ව.

266. කතස්ස පටිවයොති භාවිතස්ස මග්ගස්ස පුන භාවනා. ඉධාපි පටික්ඛෙපපටිජානනාති පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

267. පරිභානාය සංවත්තන්තීති පරවාදිනා ආහතෙ සුත්තෙ පඤ්ච ධම්මා අප්පත්තපරිභානාය වෙව ලොකියසමාපත්තිපරිභානාය ව සංවත්තන්ති. සො පන පත්තස්ස අරහත්තඵලස්ස පරිභානාය සල්ලක්ඛෙති. තෙනෙව අත්ථී අරහතො කම්මාරාමතාති ආහ. ඉතරොපි අසමයවිමුත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා ඉතරං සන්ධාය පටිජානාති. කාමරාගවසෙන වා පවත්තමානං තං පටික්ඛිපිත්වා ඉතරං පවත්තමානං පටිජානාති. රාගාදීනං පන අත්ථීනං පුට්ඨො පටිජානිතුං න සක්කොති.

268. කිං පරිසුට්ඨිතොති කෙන පරිසුට්ඨිතො අනුබද්ධො අප්ඤ්ඤාත්ථතො වා හුත්වාති අත්ථො. අනුසයපුච්ඡායපි තික්ඛිත්තදියමුදිත්තදියවසෙනෙව පටික්ඛෙපපටිජානනාති වෙදිතබ්බානි. කල්‍යාණානුසයොති වචනමත්තසාමඤ්ඤෙන වා පටිජානාති. රාගො උපවයං ගච්ඡන්ති භාවනාය පභීනං සන්ධායාහ. පරතො දොසමොහෙසුපි එසෙව නයො. සක්කායදිට්ඨිආදීනං පන දස්සෙනෙව පභීනත්තා උපවයං න ඉච්ඡති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවති.

සුත්තසාධනා.

පරිභානිකථා නිට්ඨිකා.

3. බ්‍රහ්මචරියකථා

1. සුද්ධබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා

269. ඉදානි බ්‍රහ්මචරියකථා හොති. තත්ථ ද්වෙ බ්‍රහ්මචරියවාසා, මග්ගභාවනා ච පබ්බජ්ජා ච. පබ්බජ්ජා සබ්බදෙවෙසු නත්ථී. මග්ගභාවනා යපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තෙ සෙසෙසු අප්පට්ඨිද්ධා. තත්ථ යෙ පරනිමිත්තවසවත්තිදෙවෙ උපාදාය තදුපරිදෙවෙසු මග්ගභාවනාමිති න ඉච්ඡන්ති සෙය්‍යාථාපි සම්මිතියා, තෙ සන්ධාය නත්ථී දෙවෙසුති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. “තීහි, හික්ඛවෙ, යානෙහි ජම්බුදීපකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ ච මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ච තාවතිංසෙ. කතමෙහි තීහි? සුරා සතිමත්තො ඉධ බ්‍රහ්මචරියවාසො”ති (අ. නි. 9.21) ඉදං සුත්තං නිස්සාය ද්වෙපි බ්‍රහ්මචරියවාසා නත්ථී දෙවෙසුති උප්පන්තලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන ද්වින්තමිති බ්‍රහ්මචරියානං අත්තරාශිකධම්මවසෙනෙව සබ්බෙ දෙවා ජළාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ හත්ථසංචාවිකාති මූගා විය හත්ථමුද්ධාය වත්තාරො. පරතො අත්ථී දෙවෙසුති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, මග්ගභාවනං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පටිඤ්ඤාය අධිප්පායං අසල්ලක්ඛෙත්වා පබ්බජ්ජාවසෙන අනුයොගො පරවාදිස්ස.

270. යත්ථ නත්ථී පබ්බජ්ජාති පඤ්ඤෙ ගිහිනඤ්ඤෙව ඵකච්චානඤ්ඤෙ දෙවානං මග්ගපටිලාහං සන්ධාය පටික්ඛෙපො තස්සෙව. පුන පුට්ඨො පච්චන්තවාසිනො වෙව අසඤ්ඤසත්තෙ ච සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. යො පබ්බජ්ජිතිආදීසු පුච්ඡාසුපි ඵසෙව නයො. පුන “අත්ථී දෙවෙසු”ති පඤ්ඤෙපි මග්ගභාවනං සන්ධායෙව පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස, “සබ්බදෙවෙසු”ති චුත්තෙ අසඤ්ඤසත්තෙ සන්ධාය පටික්ඛෙපො තස්සෙව.

271. මනුස්සෙසුති පඤ්ඤද්වයෙ ජම්බුදීපකෙ සන්ධාය පටිඤ්ඤා. පච්චන්තවාසිනො සන්ධාය පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො.

අත්ථී යත්ථ අත්ථීති අත්ථී තෙ දෙවා, අත්ථී වා සො පදෙසො, යත්ථ අත්ථීති ඵචං සත්තපදෙසවිභාගමුක්ඛෙන විස්සජ්ජනං සකවාදිස්ස. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙ ඵකන්තරිකපඤ්ඤා වෙදිතබ්බො.

272. සුත්තානුයොගෙ කුහිං ඵලුප්පත්තිති තස්ස අනාගාමිනො අරහත්තඵලුප්පත්ති කුහින්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථෙවාති සුද්ධාවාසෙසුති අත්ථො.

හන්ද හීති කාරණත්ථෙ නිපාතො. ඉදං චුත්තං හොති – යස්මා අනාගාමිපුග්ගලො ඉධ ලොකෙ භාවිතෙන මග්ගෙන තත්ථ සුද්ධාවාසෙසු ඵලං

සවිඡිකරොති, න තත්ථ අඤ්ඤං මග්ගං භාවෙති, තස්මා නත්ථී දෙවෙසු
බ්‍රහ්මචරියවාසොති.

2. සංසන්දනබ්‍රහ්මචරියවණ්ණනා

273. ඉදානි යදි අඤ්ඤත්ථ භාවිතෙන මග්ගෙන අඤ්ඤත්ථ ඵලසවිඡිකිරියා
හොති, සොතාපන්නාදීනම්පි සියාති එතමත්ථං දස්සෙතුං පුන අනාගාමීතිආදීනං
සංසන්දනපුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ අනාගාමිස්ස ඵලසවිඡිකිරියාය පටිඤ්ඤා,
සෙසානං ඵලසවිඡිකිරියාය පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. ඉධ භාවිතමග්ගො හි අනාගාමී
ඉධවිභායනිට්ඨො නාම හොති. සො ඉධ අනාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා “ඔපපාතිකො
තත්ථපරිනිබ්බායී”ති වචනතො “පුන මග්ගභාවනං විනා උපපත්තිවසෙනෙව
අරහත්තඵලං සවිඡිකරොති”ති තස්ස ලද්ධි. සොතාපන්නසකදාගාමිනො පන තත්ථ
මග්ගං භාවෙත්වා තනුපපත්තිකා නාම හොත්තීති තෙසං ඉධාගමනඤ්ඤෙව නත්ථී.
ඉති සො අනාගාමිස්ස ඵලසවිඡිකිරියං පුට්ඨො පටිජානාති. ඉතරෙසං පටික්ඛිපති.

අනාගාමී පුග්ගලො තත්ථ භාවිතෙන මග්ගෙනාති පඤ්ඤෙ “අනාගාමිනො
තත්ථ මග්ගභාවනාව නත්ථී”ති ලද්ධියා පටික්ඛිපති. මග්ගො ච භාවීයති, න ච
කිලෙසා පභීයන්තීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, රූපාවචරමග්ගං සන්ධාය පටිඤ්ඤා
ඉතරස්ස. රූපාවචරමග්ගෙන හි සො ඉධවිභායනිට්ඨො නාම ජාතො.

අනාගාමී පුග්ගලො කතකරණීයොති පඤ්ඤෙ “ඔපපාතිකො
තත්ථපරිනිබ්බායී”ති වචනතො උපපත්තියාවස්ස කතකරණීයාදිභාවං සන්ධාය
පටිජානාති. අරහාති පඤ්ඤෙ ඉධපරිනිබ්බායීනො අරහතො වසෙනෙව පටික්ඛිපති.
පුන පුට්ඨො තත්ථපරිනිබ්බායීනො වසෙන පටිජානාති.

අත්ථී අරහතො පුනඛිභවොතිආදීසුපි තත්ථපරිනිබ්බායී ඉධපරිනිබ්බායීනං
වසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අප්පට්ඨිද්ධාකුප්පොව තත්ථපරිනිබ්බායතීති
පුට්ඨො ඉධෙව භාවිතෙන මග්ගෙන තස්ස අකුප්පපට්ඨෙධං ඉච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.

යථා මීගොති පයමං උදාහරණං පරවාදිස්ස, දුතියං සකවාදිස්ස. සෙසං සබ්බත්ථ
උත්තානත්ථමෙවාති.

බ්‍රහ්මචරියකථා නිට්ඨිතා.

3. ඔධිසොකථාවණ්ණනා

274. ඉදානි ඔධිසොකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ සොතාපන්නාදීනං
නානාභිසමයවසෙන දුක්ඛදස්සනාදීහි ඔධිසො ඔධිසො එකදෙසෙන එකදෙසෙන
කිලෙසප්පහානං ඉච්ඡන්ති සෙය්‍යාථාපි එතරහි සම්මිතියාදයො, තෙසං තං ලද්ධිං
හින්දිතුං ඔධිසොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන අනුයොගො

සකවාදිස්ස, එකදෙසෙන සොතාපන්නාදිභාවස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

ඔධිසොකථාවණ්ණනා.

4. ජහතිකථා

1. නසුත්තාහරණකථාවණ්ණනා

279. ඉදානි ජහතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “කුමානලාභී පුටුප්පතො සහ සච්චාභිසමයා අනාගාමී නාම හොති, තස්ස පුටුප්පතකාලෙයෙව කාමරාගබ්බාපාදා පභිනා”ති ලද්ධි සෙය්‍යාථාපි එතරහි සම්මිතියානං, තෙසං තං ලද්ධිං භින්නිදිතුං ජහති පුටුප්පතොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, කුමානවික්ඛම්භිතානං පන තෙසං පරියුට්ඨානං අපස්සන්තස්ස පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. යස්මා පන තෙසං කුමානවික්ඛම්භිතානම්පි අනාගාමීමග්ගෙනෙව අව්චන්තං පහානං හොති, තස්මා පුන අව්චන්තන්තිආදිඅනුයොගො සකවාදිස්ස, තථාරූපස්ස පහානස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. වික්ඛම්භෙතීති අව්චන්තවික්ඛම්භනමෙව සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තතො පරං අනාගාමීමග්ගට්ඨෙයන සද්ධිං පුටුප්පතසංසන්දනං හොති. තං උත්තානත්ථමෙව.

280. තතො පරං අනාගාමීඵලෙ සණ්ඨාතීති පුට්ඨො කුමානානාගාමිකං සන්ධාය පටිඡානාති. අරහත්තෙ සණ්ඨාතීති පුට්ඨො දස්සනමග්ගෙන උද්ධම්භාගියානං පහානාභාවතො පටික්ඛිපති.

අපුබ්බං අවරිමං තයො මග්ගෙති පුට්ඨො තථාරූපාය භාවනාය අභාවා පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො තිණ්ණං මග්ගානං කිච්චසබ්භාවං සන්ධාය පටිඡානාති. සාමඤ්ඤඵලපුච්ඡාසුපි එසෙව නයො. කතමෙන මග්ගෙනාති පුට්ඨො අනාගාමීමග්ගෙනාති කුමානානාගාමිකං සන්ධාය වදති. පුන සංයොජනප්පහානං පුට්ඨො තිණ්ණං අනාගාමීමග්ගෙන තෙසං කිලෙසානං අප්පහෙය්‍යත්තා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො පඨමමග්ගස්සෙව කුමානානාගාමීමග්ගභාවං සන්ධාය පටිඡානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ජහතිකථා.

5. සබ්බමත්ථිතිකථා

1. වාදයුත්තිවණ්ණනා

282. ඉදානි සබ්බමත්ථිතිවාදකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං...පෙ.... අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො”තිආදිවචනතො (විභ. 2) “සබ්බෙපි අතීතාදිහෙදා ධම්මා බන්ධසභාවං න විජහන්ති, තස්මා සබ්බං

අත්ථියෙව නාමා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එතරහි සබ්බමත්ථිවාදානං, තෙසං ලද්ධිවිසොධනත්ථං සබ්බමත්ථිති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, චුත්තජ්ජකාරාය ලද්ධියා යත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සබ්බථාති සබ්බස්මිං සරීරෙ සබ්බමත්ථිති පුච්ඡති. සබ්බදාති සබ්බස්මිං කාලෙ සබ්බමත්ථිති පුච්ඡති. සබ්බෙන සබ්බන්ති සබ්බෙනාකාරෙන සබ්බමත්ථිති පුච්ඡති. සබ්බෙසුති සබ්බෙසු ධම්මෙසු සබ්බමත්ථිති පුච්ඡති. අයොගන්ති අයුත්තං. නානාසභාවානාඤ්ඤි යොගො හොති, න එකසභාවස්ස. ඉති ඉමස්මිං පඤ්ඤෙ රූපං වෙදනාය, වෙදනං වා රූපෙන අනානං එකලක්ඛණමෙව කත්වා සබ්බමත්ථිති පුච්ඡති. යම්පි නත්ථි තම්පත්ථිති යම්පි ඡට්ඨන්ධාදිකං සසවිසාණාදිකං වා කිඤ්චි නත්ථිති සිද්ධං, තම්පි තෙ අත්ථිති පුච්ඡති. සබ්බමත්ථිති යා දිට්ඨි සා දිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිති, යා දිට්ඨි සා දිට්ඨි සම්මාදිට්ඨිති හෙවමත්ථිති ඉමිනා ඉදං පුච්ඡති – යා තෙ එසා සබ්බමත්ථිති දිට්ඨි, සා දිට්ඨි අයාථාවකත්තා මිච්ඡාදිට්ඨිති එවං යා අම්භාකං දිට්ඨි, සා දිට්ඨි යාථාවකත්තා සම්මාදිට්ඨිති එවං තව සමයෙ අත්ථිති පුච්ඡති. ඉතරො සබ්බෙසුපි එතෙසු නයෙසු චුත්තජ්ජකාරාය අත්ථිතාය අභාවතො පටික්ඛිපති. ඉමෙසු පන සබ්බෙසුපි නයෙසු ‘‘ආජානාහි නිග්ගහ’’න්ති ආදිං කත්වා සබ්බො කථාමග්ගහෙදො විත්ථාරතො වෙදිතබ්බොති අයං තාවෙන්ථ වාදයුත්ති.

2. කාලසංසන්දනවණ්ණනා

283-284. ඉදාති අතීතං අත්ථිති කාලසංසන්දනං හොති. තත්ථ අතීතං අත්ථිති ආදිකං සුද්ධිකසංසන්දනං. අතීතං රූපං අත්ථිති ආදිකං ඛන්ධවසෙන කාලසංසන්දනං.

285. පච්චුප්පන්නං රූපං අජ්ජියං කරිත්වාති අතීතානාගතං පභාය පච්චුප්පන්නරූපමෙව අජ්ජියං අවිහජිතබ්බං කරිත්වා. රූපභාවං ජහතීති පඤ්ඤෙ නිරුද්ධස්සාපි රූපස්ස රූපක්ඛන්ධසඬගහිතත්තා පටික්ඛිපති. රූපභාවං න ජහතීති පටිලොමපඤ්ඤෙපි රූපක්ඛන්ධෙන සඬගහිතත්තාව පටිජානාති. ඔදාතං වත්ථං අජ්ජියං කරිත්වාති එත්ථ කිඤ්චාපි න සබ්බං වත්ථං ඔදාතං, ඉමිනා පන වත්ථන්ති අවත්වා ‘‘ඔදාතං වත්ථං අජ්ජියං කරිත්වා’’ති චුත්තෙ සකවාදිනා එකත්ථතා අනුඤ්ඤාතා. ඔදාතභාවං ජහතීති පඤ්ඤෙ වණ්ණවිගමං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. වත්ථභාවං ජහතීති එත්ථ පන පඤ්ඤත්ති යා අවිගතත්තා පටික්ඛෙපො තස්සෙව. පටිලොමෙපි එසෙව නයො.

286. අතීතං අතීතභාවං න ජහතීති පුට්ඨො ‘‘යදි ජහෙය්‍ය, අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වා සියා’’ති මඤ්ඤමානො පටිජානාති. අනාගතං අනාගතභාවං න ජහතීති පුට්ඨො පන ‘‘යදි න ජහෙය්‍ය, අනාගතමෙවස්ස, පච්චුප්පන්නභාවං න පාපුණෙය්‍යා’’ති මඤ්ඤමානො පටික්ඛිපති. පච්චුප්පන්නපඤ්ඤෙපි අතීතභාවං අනාපජ්ජනදොසො සියාති පටික්ඛිපති. අනුලොමපඤ්ඤෙසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

287. එවං සුද්ධිකතයං වත්වා පුන ඛන්ධවසෙන දස්සෙතුං අතීතං රූපන්තිආදි වුත්තං. තං සබ්බං පාළිඅනුසාරෙනෙව සක්කා ජානිතුං.

වචනසොධනවණ්ණනා

288. ඉදානි “අතීතං න්වත්ථි” තිආදි වචනසොධනා හොති. තත්ථ හඤ්චි අතීතං න්වත්ථිති යදි අතීතං නො අත්ථිති අත්ථො. අතීතං අත්ථිති මිච්ඡාති අතීතඤ්ච තං අත්ථි වාති මිච්ඡා එව. තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති පුට්ඨො අනාගතක්ඛණ්ණෙයෙවස්ස පච්චුප්පන්නතාය අභාවං සන්ධාය කාලනානත්තෙන පටික්ඛිපති.

දුතියං පුට්ඨො යං උප්පාදතො පුබ්බෙ අනාගතං අහොසි, තස්ස උප්පන්නකාලෙ පච්චුප්පන්නත්තා පටිජානාති. හුත්වා හොති හුත්වා හොතීති යදෙනං තයා “අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොති” ති වදනා තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති ලද්ධිවසෙන “අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වා හුත්වා හොති” ති වුත්තං. කිං තෙ තම්පි හුත්වා හොතීති? ඉතරො හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වා අභාවතො න හෙවන්ති පටික්ඛිපති.

දුතියං පුට්ඨො යස්මා තං අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොන්තං “හුත්වා හොති” ති සඬ්ඛං ගතං, තස්මා පටිජානාති. අථ නං සකවාදි “යදි තෙ තං අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොන්තං ‘හුත්වා හොති’ ති සඬ්ඛං ගතං, පුන හුත්වා හොති, යං අනාගතං න හුත්වා පච්චුප්පන්නං න හොන්තං ‘න හුත්වා න හොති’ ති සඬ්ඛං ගතං සසවිසාණං, කිං තෙ තම්පි පුන න හුත්වා න හොති” ති අධිප්පායෙන න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතීති පඤ්භං පුච්ඡති. ඉතරො “යං නත්ථි, තං නත්ථිතාය, එව අනාගතං න හුත්වා පච්චුප්පන්නං න හොතීති නහුත්වානහොති නාම තාව හොතු, පුන නහුත්වානහොතිභාවො පනස්ස කුතො” ති මඤ්ඤමානො පටික්ඛිපති. තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීතන්ති පඤ්භෙපි පච්චුප්පන්නක්ඛණ්ණෙයෙවස්ස අතීතතාය අභාවං සන්ධාය කාලනානත්තා පටික්ඛිපති.

දුතියපඤ්භෙ පුට්ඨො යං අතීතභාවතො පුබ්බෙ පච්චුප්පන්නං අහොසි, තස්සෙව අතීතත්තා පටිජානාති. හුත්වා හොති හුත්වා හොතීති යදෙනං තයා “පච්චුප්පන්නං හුත්වා අතීතං හොති” ති වදනා “තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීත” න්ති ලද්ධිවසෙන “පච්චුප්පන්නං වා අතීතං වා හුත්වා හොති” ති වුත්තං, කිං තෙ තම්පි හුත්වා හොතීති? ඉතරො හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වා අභාවතො න හෙවන්ති පටික්ඛිපති.

දුතියපඤ්භෙ යස්මා තං පච්චුප්පන්නං හුත්වා අතීතං හොන්තං “හුත්වා හොති” ති සඬ්ඛං ගතං, තස්මා පටිජානාති. අථ නං සකවාදි “යදි තෙ තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං හුත්වා අතීතං හොන්තං ‘හුත්වා හොති’ ති සඬ්ඛං ගතං, පුන හුත්වා හොති, යං පච්චුප්පන්නං න හුත්වා අතීතං න හොන්තං ‘න හුත්වා න හොති’ ති

සඬ්ඛං ගතං සසව්සාණං, කිං තෙ තම්පි පුත න හුත්වා න භොති” ති අධිප්පායෙන න හුත්වා න භොති න හුත්වා න භොතිති පඤ්භං පුච්ඡති. ඉතරො “යං නත්ථී, තං නත්ථීතාය එව පච්චුප්පන්තං න හුත්වා අතීතං න භොතිති නහුත්වානභොති නාම තාව භොතු. පුත නහුත්වානභොතිභාවො පනස්ස කුතො” ති මඤ්ඤමානො පටික්ඛිපති. උභයං එකතො කත්වා ආගතෙ තතියපඤ්භෙපි ඉමිනාවුපායෙන යොජනා කාතබ්බා.

අපරො නයො – යදි තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්තං, අනාගතස්ස පච්චුප්පන්තෙ වුත්තො භොතිභාවො, පච්චුප්පන්තස්ස ව අනාගතෙ වුත්තො හුත්වාභාවො ආපජ්ජති. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි හුත්වාභොති නාම. පච්චුප්පන්තම්පි හුත්වාභොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – “කිං තෙ එතෙසු එකෙකං හුත්වා භොති හුත්වා භොති” ති? ඉතරො – “තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්ත” ති පඤ්භෙ පටික්ඛිත්තනයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුත පුට්ඨො දුතියෙ පඤ්භෙ පටිඤ්ඤාතනයෙනෙව පටිජානාති. අථ නං සකවාදී “තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්ත” ති පඤ්භාවසෙන තෙසු එකෙකං හුත්වා භොති හුත්වා භොතිති පටිජානන්තං පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්භං පරිවත්තිත්වා පුච්ඡන්තො න හුත්වා න භොති න හුත්වා න භොතිති පුච්ඡති. තස්සත්ථො – නනු “තයා තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්ත” ති වුත්තෙ පයමපඤ්භං පටික්ඛිපන්තෙන අනාගතස්ස භොතිභාවො පච්චුප්පන්තස්ස ව හුත්වාභාවො පටික්ඛිත්තොති. තෙන අනාගතං න භොති නාම, පච්චුප්පන්තං න හුත්වා නාම.

දුතියපඤ්භෙ ව තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්තන්ති පටිඤ්ඤාතං. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි න හුත්වා න භොති නාම. පච්චුප්පන්තම්පි න හුත්වා න භොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – “කිං තෙ එතෙසු එකෙකං න හුත්වා න භොති න හුත්වා න භොති” ති? පරවාදී සබ්බතො අන්ධකාරෙන පරියොනද්ධො විය තෙසං නහුත්වානභොතිභාවං අපස්සන්තො න භෙවන්ති පටික්ඛිපති.

දුතියවාරෙපි යදි තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්තං තං අතීතං, පච්චුප්පන්තස්ස අතීතෙ වුත්තො භොතිභාවො, අතීතස්ස ව පච්චුප්පන්තෙ වුත්තො හුත්වාභාවො ආපජ්ජති, එවං සන්තෙ පච්චුප්පන්තම්පි හුත්වාභොති නාම, අතීතම්පි හුත්වාභොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – “කිං තෙ එතෙසු එකෙකං හුත්වා භොති හුත්වා භොති” ති? ඉතරො තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්තං තං අතීතන්තිපඤ්භෙ පටික්ඛිත්තනයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුත පුට්ඨො දුතියපඤ්භෙ පටිඤ්ඤාතනයෙනෙව පටිජානාති. අථ නං සකවාදී “තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්තං තං අතීත” ති පඤ්භාවසෙන තෙසු එකෙකං හුත්වා භොති හුත්වා භොතිති පටිජානන්තං පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්භං පරිවත්තිත්වා පුච්ඡන්තො න හුත්වා න භොති න හුත්වා න භොතිති පුච්ඡති. තස්සත්ථො – නනු තයා තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්තං තං අතීතන්ති වුත්තෙ පයමපඤ්භං පටික්ඛිපන්තෙන පච්චුප්පන්තස්ස භොතිභාවො, අතීතස්ස ව හුත්වාභාවො පටික්ඛිත්තොති. තෙන පච්චුප්පන්තං නභොති නාම. අතීතං නහුත්වා නාම.

දුතියපඤ්ඤෙ ව තෙ “තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්තං තං අතීත”න්ති පටිඤ්ඤාතං. එවං සන්තෙ පච්චුප්පන්තම්පි න භුත්වා න භොති නාම, අතීතම්පි න භුත්වා න භොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – “කිං තෙ එතෙසු එකෙකං න භුත්වා න භොති, න භුත්වා න භොති”ති. පරවාදී සබ්බතො අන්ධකාරෙන පරියොනද්ධො විය තෙසං නභුත්වානභොතිභාවං අපස්සන්තො න භෙවන්ති පටික්ඛිපති.

තතියවාරෙපි යදි තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්තං තං අතීතං; අනාගතපච්චුප්පන්තානං පච්චුප්පන්තාතීතෙසු චුත්තො භොතිභාවො, පච්චුප්පන්තාතීතානඤ්ඤෙව අනාගතපච්චුප්පන්තෙසු චුත්තො භුත්වාභාවො ආපජ්ජති. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි භුත්වාභොති නාම. පච්චුප්පන්තම්පි අතීතම්පි භුත්වා භොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – “කිං තෙ තීසුපි එතෙසු එකෙකං භුත්වා භොති භුත්වා භොති”ති? ඉතරො “තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්තං, තං අතීත”න්තිපඤ්ඤෙ පටික්ඛිත්තනයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො දුතියපඤ්ඤෙ පටිඤ්ඤාතනයෙනෙව පටිජානාති. අථ නං සකවාදී “තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්තං, තං අතීත”න්ති පඤ්භාවසෙන තෙසු එකෙකං භුත්වා භොති, භුත්වා භොතීති පටිජානන්තං පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්ඤං පරිවත්තිත්වා පුච්ඡන්තො න භුත්වා න භොති න භුත්වා න භොතීති පුච්ඡති. තස්සත්ථො – නනු තයා තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්තං, තං අතීතන්ති චුත්තෙ පඨමපඤ්ඤං පටික්ඛිපන්තෙන අනාගතපච්චුප්පන්තානං භොතිභාවො; පච්චුප්පන්තාතීතානඤ්ඤෙව භුත්වාභාවො පටික්ඛිත්තොති? තෙන අනාගතං පච්චුප්පන්තඤ්ඤෙව න භොති නාම. පච්චුප්පන්තඤ්ඤෙව අතීතඤ්ඤෙව න භුත්වා නාම.

දුතියපඤ්ඤෙ ව තෙ “තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්තං, තං අතීත”න්ති පටිඤ්ඤාතං. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි න භුත්වා න භොති නාම, පච්චුප්පන්තම්පි අතීතම්පි න භුත්වා න භොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – “කිං තෙ එතෙසු එකෙකං න භුත්වා න භොති න භුත්වා න භොති”ති? පරවාදී සබ්බතො අන්ධකාරෙන පරියොනද්ධො විය තෙසං න භුත්වා න භොතිභාවං අපස්සන්තො න භෙවන්ති පටික්ඛිපති. නිග්ගහාදීනි පනෙත්ථ භෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බාති.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අතීතචක්ඛුරූපාදිකථාවණ්ණනා

289. අතීතං චක්ඛු අත්ථිතිආදීසුපි චක්ඛාදිභාවාච්ඡහනෙනෙව අත්ථිතං පටිජානාති. පස්සතීතිආදීනි පුට්ඨො පන තෙසං විඤ්ඤාණානං කිච්චාභාවවසෙන පටික්ඛිපති.

අතීතඤ්ඤාණාදිකථාවණ්ණනා

290. තෙන ඤාණෙන ඤාණකරණියං කරොතිති පඤ්ඤා නස්ස ඤාණස්ස නිරුද්ධත්තා කිච්චභාවමස්ස අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො අතීතාරම්මණං පච්චුප්පන්නං ඤාණං අතීතානං ධම්මානං ජානනතො අතීතං ඤාණන්ති ලෙසෙන පච්චුප්පන්නමෙව “අතීතං ඤාණං”න්ති කත්වා තෙන ඤාණෙන ඤාණකරණියස්ස අත්ථිතාය පටිජානාති. අපස්ස සකවාදී ලෙසොකාසං අදත්වා තෙන ඤාණෙන දුක්ඛං පරිජානාතීතිආදිමාහ. ඉතරො අතීතාරම්මණෙනෙව ඤාණෙන ඉමෙසං චතුත්තං කිච්චානං අභාවා පටික්ඛිපති. අනාගතපඤ්ඤෙහි එසෙව නයො. පච්චුප්පන්නපඤ්ඤො වෙව සංසන්දනපඤ්ඤො ව උත්තානත්ථායෙව.

අරහත්තාදිකථාවණ්ණනා

291. අරහතො අතීතො රාගො අත්ථිතිආදීසුපි රාගාදිභාවාච්ඡහන්තො එවං පටිජානාති. සරාගොතිආදීසු සුත්තවිරොධහයෙන වෙව යුත්තිවිරොධහයෙන ව පටික්ඛිපති.

පදසොධනකථාවණ්ණනා

295. එවං සබ්බමිපි පාළිඅනුසාරෙනෙව විදිත්වා පරතො අත්ථි සියා අතීතං, සියා න්වාතීතන්ති එත්ථ එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. යං අතීතමෙව අත්ථි, තං අතීතං. යං පච්චුප්පන්නානාගතං අත්ථි, තං නො අත්ථි, තං නො අතීතං. තෙනාතීතං න්වාතීතං, න්වාතීතං අතීතන්ති තෙන කාරණෙන අතීතං නො අතීතං, නො අතීතං අතීතන්ති. අනාගතපච්චුප්පන්නපුච්ඡාසුපි එසෙව නයො.

සුත්තසාධනවණ්ණනා

296. න චත්තබ්බං “අතීතං අත්ථි අනාගතං අත්ථි”ති සුත්තසාධනාය පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන අත්තනො ලද්ධිං නිස්සාය යංකිඤ්චි, භික්ඛවෙ, රූපන්ති අනුයොගො පරවාදිස්සෙව. දුතියනගෙ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. එවං සබ්බත්ථ පුච්ඡා ව පටිඤ්ඤා ව වෙදිතබ්බො. යං පනෙතං පරවාදිතා අනාගතස්ස අත්ථිභාවසාධනත්ථං “නනු චුත්තං භගවතා කබලීකාරෙ, වෙ, භික්ඛවෙ”ති සුත්තස්ස පරියොසානෙ අත්ථි තත්ථ ආයතිං. පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තීතිආදි දස්සිතං න තං අනාගතස්ස අත්ථිභාවසාධකං. තඤ්චි හෙතුනං පරිනිට්ඨිතත්තා අවස්සං භාවිතං සන්ධාය තත්ථ චුත්තං. අයං සුත්තාධිප්පායො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සබ්බමත්ථිතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අතීතක්ඛන්ධාදිකථා

1. නසුත්තසාධනකථාවණ්ණනා

297. ඉදානි “අතීතං ඛන්ධා” තිආදිකථා හොති. තත්ථ ඛන්ධාදිභාවාච්ඡහනතො අතීතානාගතානං අත්ථිතං ඉච්ඡන්තස්ස අතීතං ඛන්ධාති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, අතීතස්ස ඛන්ධසඬගහිතත්තා ආමන්තාති පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන අතීතං නත්ථිති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, තස්ස නිරුත්තිපථසුත්තෙන අත්ථිතාය වාරිතත්තා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. ආයතනධාතුපුච්ඡාසුපි අනාගතපඤ්ඤෙසුපි පච්චුප්පන්තෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා අනුලොමපටිලොමතො ආගතපඤ්ඤෙසුපි “අතීතං රූප” තිආදිපඤ්ඤෙසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

2. සුත්තසාධනවණ්ණනා

298. සුත්තසාධනෙ පන න වත්තබ්බන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ නත්ථි වෙනෙති නත්ථි ච එතෙ ධම්මාති අත්ථො. ඛන්ධාදිභාවෙ සති නත්ථිතං අනිච්ඡන්තස්ස ආමන්තාති පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස, අථ නෙසං නත්ථිභාවසාධනත්ථං සුත්තාහරණං සකවාදිස්ස. දුතියපුච්ඡාපි පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස, සුත්තාහරණං පරවාදිස්ස. තං පන නෙසං ඛන්ධාදිභාවමෙව සාධෙති, න අත්ථිභාවන්ති ආහටම්පි අනාහටසදිසමෙවාති.

අතීතං ඛන්ධාතිආදිකථාවණ්ණනා.

7. එකච්චංඅත්ථිතිකථා

1. අතීතාදිඑකච්චකථාවණ්ණනා

299. ඉදානි එකච්චං අත්ථිති කථා හොති. තත්ථ යෙ “එකච්චං අතීතං අත්ථි” ති මඤ්ඤන්ති, සෙය්‍යාථාපි කස්සපිකා; නෙසං ලද්ධිහින්දනත්ථං අතීතං අත්ථිති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, එකච්චං අත්ථිති විස්සජ්ජනං පරවාදිස්ස. අයඤ්ඤි අධිප්පායො – අවිපක්කවිපාකං අත්ථි, විපක්කවිපාකං නත්ථිති. එකච්චං නිරුද්ධන්ති අනුයොගො සකවාදිස්ස. තස්සත්ථො – යදි තෙ අතීතං එකච්චං අත්ථි එකච්චං නත්ථි, එවං සන්තෙ එකච්චං අතීතං නිරුද්ධං, එකච්චං අතීතං අනිරුද්ධං, තථෙව ධීතන්ති ආපජ්ජති. විගතන්තිආදීසුපි එසෙව නයො.

අවිපක්කවිපාකධම්මා එකච්චෙති ඉදං යස්මා යෙසං සො අවිපක්කවිපාකානං අත්ථිතං ඉච්ඡති, තෙපි අතීතායෙව. තස්මා යථා තෙ අතීතං එකච්චං අත්ථි, කිං තථා අවිපක්කවිපාකාපි ධම්මා එකච්චෙ අත්ථි එකච්චෙ නත්ථිති වොදෙතුං වුත්තං. විපක්කවිපාකාති ඉදං යෙසං සො නත්ථිතං ඉච්ඡති, තෙසං වසෙන වොදෙතුං වුත්තං. අවිපාකාති ඉදං අබ්‍යාකතානං වසෙන වොදෙතුං වුත්තං. ඉති ඉමෙසං තිණ්ණං රාසීනං වසෙන සබ්බෙසු අනුලොමපටිලොමෙසු පටිඤ්ඤා ව පටික්ඛෙපො ව වෙදිතබ්බො. අතීතා එකදෙසං විපක්කවිපාකා, එකදෙසං අවිපක්කවිපාකාති විජ්ජකතවිපාකා වුච්චන්ති. යෙන හි කම්මෙන පටිසන්ධි නිබ්බන්තිතා, භවඬගම්පි

වුනිපි තස්සෙව විපාකො. තස්මා පටිසන්ධිතො යාව වුනි, තාව තං විජ්ජකතවිපාකං නාම හොති. තථාරූපෙ ධම්මෙ සන්ධායෙනං වුත්තං.

විපච්චිස්සන්තිති කත්වා තෙ අත්ථිති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. යථා ධම්මධරස්ස පුග්ගලස්ස නිද්දායන්තස්සාපි බහුපචත්තිතො ධම්මා අත්ථිති වුච්චන්ති, එවං ලොකවොහාරවසෙන අත්ථිතං සන්ධාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. විපච්චිස්සන්තිති කත්වා පච්චුපන්නාති දුතියපඤ්ඤෙහි “කම්මානං අවිනාසසංඛිතො කම්මුපවයො නාමෙකො අත්ථි”ති ලද්ධියං යත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස.

2. අනාගතාදිඵකච්චකථාවණ්ණනා

300. අනාගතං අත්ථිතිආදිසුපි ඵකච්චං අත්ථිති උප්පාදිතො ධම්මෙ සන්ධාය වදන්ති. සෙසං සබ්බත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙවාති.

ඵකච්චං අත්ථිතිකථාවණ්ණනා.

8. සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා

301. ඉදානි සතිපට්ඨානකථා හොති. “තත්ථ – චතුත්තං, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානානං සමුදයඤ්ච අත්ථචගමඤ්ච දෙසෙස්සාමි”ති (සං. නි. 5.408) සතිපට්ඨානසංයුත්තෙ වුත්තනයෙනෙව යෙසං කායාදයො සතියා ආරම්මණධම්මෙ ගහෙත්වා “සබ්බෙ ධම්මා සතිපට්ඨානා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං. අන්ධකා නාම පුබ්බසෙලියා, අපරසෙලියා, රාජගිරියා, සිද්ධත්ථිකාති ඉමෙ පච්ඡා උප්පන්නතිකායා. තෙසං ලද්ධිවිවෙචනත්ථං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. තත්ථ යස්මා “පතිට්ඨානි එතෙසුති පට්ඨානා. කා පතිට්ඨානි? සති. සතියා පට්ඨානා සතිපට්ඨානා”ති ඉමිනා අත්ථෙන්න සතිගොචරාපි සතිපට්ඨානා. “පතිට්ඨහන්තිති පට්ඨානා. කා පතිට්ඨහන්ති? සතියො. සතියොව පට්ඨානා සතිපට්ඨානා”ති ඉමිනා අත්ථෙන්න සතියොව සතිපට්ඨානා. තස්මා ද්වෙපි වාදා පරියායෙන යුජ්ජන්ති. යෙ පන තං පරියායං පහාය එකන්තෙනෙව “සබ්බෙ ධම්මා සතිපට්ඨානා”ති වදන්ති, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ආරම්මණවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සබ්බෙ ධම්මා සතීති අනුයුත්තස්ස පන සබ්බෙසං සතිසභාවාහාවතො පටික්ඛෙපො තස්සෙව. තත්ථ බයගාමීතිආදීනි මග්ගවිසෙසනානි. එකායනමග්ගො හි කිලෙසානං බයභූතං නිබ්බානං ගච්ඡතිති බයගාමී. චත්තාරි සච්චානි බුජ්ඣන්තො ගච්ඡතිති බොධගාමී. වට්ටං අපචින්නන්තො ගච්ඡතිති අපවයගාමී. එවමෙතෙහි පදෙහි “කිං තෙ සබ්බෙ ධම්මා එවරූපො තෙ එකායනො මග්ගො හොති”ති පුච්ඡති. අනාසවා අසංයොජනියාතිආදීනිපි ලොකුත්තරභාවං පුච්ඡන්නත්ථාය වුත්තානි. බුද්ධානුස්සතීතිආදීනි පහෙදපුච්ඡාවසෙන වුත්තානි.

වක්ඛායතනං සතිපට්ඨානන්තිආදි සබ්බධම්මානං පහෙදපුච්ඡාවසෙන වුත්තං.
තත්ථාපි සතිවසෙන පටික්ඛෙපො, ආරම්මණවසෙන පටිඤ්ඤාති. එවං
සබ්බපඤ්ඤෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. සුත්තසාධනා උත්තානත්ථායෙවාති.

සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා

304. ඉදානි හෙවත්ථිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “සබ්බෙපි අතීතාදිහෙදා
ධම්මා රූපාදිවසෙන අත්ථි, අතීතං අනාගතපච්චුප්පන්තවසෙන,
අනාගතපච්චුප්පන්තානි වා අතීතාදිවසෙන නත්ථි; තස්මා සබ්බමෙවිදං එවං අත්ථි
එවං නත්ථි”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි වුත්තප්පහෙදානං අන්ධකානං; තෙ
සන්ධාය අතීතං අත්ථිති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. හෙවත්ථි හෙව නත්ථිති විස්සජ්ජනං
පරවාදිස්ස. තත්ථ හෙවාති එවං. අථ නං සකවාදි “යදි අතීතොව එවං අත්ථි, එවං
නත්ථිති ලද්ධි, එවං සන්තෙ සොයෙව අත්ථි, සොයෙව නත්ථි නාමා”ති පුච්ඡන්තො
සෙවත්ථි, සෙව නත්ථිති ආහ. ඉතරො තෙනෙව සභාවෙන අත්ථිතං, තෙනෙව
නත්ථිතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො සකභාවෙනෙව අත්ථිතං,
පරභාවෙනෙව නත්ථිතං සන්ධාය පටිඡානාති. තතො පරං අත්ථට්ඨො නත්ථට්ඨොති
අත්ථිසභාවො නත්ථිසභාවො නාම හොතීති පුච්ඡති. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බවාරෙසු
අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරියොසානෙ පන “තෙන හි අතීතං හෙවත්ථි, හෙව
නත්ථි”ති ව “තෙන හි රූපං හෙවත්ථි, හෙව නත්ථි”ති වාතිආදීනි වත්ථා කිඤ්චාපි
පරවාදිනා ලද්ධි පතිට්ඨාපිතා, අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා පනෙසා
අප්පතිට්ඨාපිතායෙවාති.

හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා.

මහාවග්ගො නිට්ඨිතො.

2. දුතියවග්ගො

1. පරුපභාරවණ්ණනා

307. ඉදානි පරුපභාරකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ අරහත්තං පටිඡානන්තානං
අප්පත්තෙ පත්තසඤ්ඤීනං අධිමානිකානං කුහකානං වා අරහත්තං පටිඡානන්තානං
සුක්කචිස්සට්ඨිං දිස්වා “මාරකායිකා දෙවතා අරහතො අසුචිං උපසංහරන්ති”ති
මඤ්ඤන්ති; සෙය්‍යථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියා ව අපරසෙලියා ව; තෙ සන්ධාය අත්ථි
අරහතොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ඉදානි යස්මා සුක්කචිස්සට්ඨි
නාම රාගසමුට්ඨානා හොති, තස්මා අත්ථි අරහතො රාගොති අනුයොගො ආරද්ධො.
සො සබ්බොපි උත්තානත්ථොයෙව.

මාරකායිකා දෙවතා අත්තනොතිආදිපඤ්ඤා යස්මා තාසං දෙවතානං
සුක්කච්ඡස්සට්ඨි නාම නත්ථි, අඤ්ඤාසම්පි සුක්කං ගහෙත්වා න උපසංහරන්ති,
අරහතො පන සුක්කමෙව නත්ථි, තස්මා න හෙවන්ති පටික්ඛිපති.

නෙව අත්තනොතිපඤ්ඤා පන නිමිමිතිත්වා උපසංහරන්ති ලද්ධියා
පටිජානාති. ලොමකුපෙහිතිපඤ්ඤා සප්පිතෙලානං විය ලොමකුපෙහි
උපසංහරණාභාවං දිස්වා පටික්ඛිපති.

308. හන්ද හීති වචසායත්තං නිපාතො. “අරහා නු ඛො අහං, නො”ති එවං
විමතිං ගාහයිස්සාමාති එවං වචසායං කත්වා උපසංහරන්ති අත්ථො. අත්ථි
අරහතො විමතිති පුට්ඨො අට්ඨවත්ථුකං විචිකිච්ඡං සන්ධාය පටික්ඛිපති, දුතියං
පුට්ඨො ඉත්ථිපුරිසානං නාමගොත්තාදීසු සන්තිට්ඨානාභාවං සන්ධාය පටිජානාති.

309. අත්ථි තස්ස ආසයොති තස්ස සුක්කස්ස උච්චාරපස්සාවානං විය
පතිට්ඨානොකායො අත්ථිති පුච්ඡති.

312. සධම්මකුසලස්සාති අත්තනො අරහත්තධම්මත්තෙයෙව කුසලස්ස.
පඤ්ඤාවිමුත්තං සන්ධායෙවං වදති. පරධම්මකුසලස්සාති සධම්මතො පරස්මිං
අට්ඨසමාපත්තිධම්මෙපි කුසලස්ස. උභතොභාගවිමුත්තං සන්ධායෙවං වදති.
සෙසමෙත්ථ පාළිඅනුසාරෙතෙව වෙදිතබ්බන්ති.

පරුපහාරකථාවණ්ණනා.

2-3-4. අඤ්ඤාණාදිකථාවණ්ණනා

314. ඉදානි අඤ්ඤාණං, කඬ්ඛා, පරචිතරණාති තිස්සො කථා නාම භොන්ති.
තත්ථ යෙසං “අරහතො ඉත්ථිපුරිසාදීනං නාමගොත්තාදීසු ඤාණප්පවත්තියා
අභාවෙන අත්ථි අඤ්ඤාණං, තත්තෙව සන්තිට්ඨානාභාවෙන අත්ථි කඬ්ඛා. යස්මා ච
නෙසං තානි වත්ථුනි පරෙ චිතරන්ති පකාසෙන්ති ආචික්ඛන්ති, තස්මා නෙසං අත්ථි
පරචිතරණා”ති ඉමා ලද්ධියො, සෙය්‍යාථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියාදීනං; නෙසං තා
ලද්ධියො හින්දිතුං තිසුපි කථාසු පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච
ඉතරස්ස. තත්ථ සබ්බෙසුපි පඤ්ඤෙසු වෙව විස්සජ්ජනෙසු ච පාළිං අනුගන්ත්වා
අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

අඤ්ඤාණාදිකථාවණ්ණනා.

5. වච්ඡෙදකථාවණ්ණනා

326. ඉදානි වච්ඡෙදකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණ
පයමං ඤානං සමාපන්නස්ස දුක්ඛන්ති වාචා හිජ්ජති”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එතරහි
පුබ්බසෙලියාදීනං; තෙ සන්ධාය සමාපන්නස්ස අත්ථි වච්ඡෙදොති පුච්ඡා

සකවාදිස්ස, ලද්දියං යත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන සබ්බත්ථානි තයො භවෙ සන්ධාය පුට්ඨො අරුපං සන්ධාය පටික්ඛිපති. සබ්බදානි කාලවසෙන පුට්ඨො පයමග්ගක්ඛණෙ පයමජ්ඣානිකසමාපත්තිනො අඤ්ඤං සබ්බං සමාපත්තිකාලං සන්ධාය පටික්ඛිපති. සබ්බෙසං සමාපන්නානන්ති පුට්ඨො ලොකියසමාපත්තියො සමාපන්නෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. සබ්බසමාපත්තීසුති පුට්ඨො දුතියජ්ඣානාදිකං ලොකුත්තරං සබ්බඤ්ච ලොකියසමාපත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති.

කායභෙදොති අභික්කමාදිවසෙන පවත්තකායවිඤ්ඤත්ති. ඉදං “යානි චිත්තානි වච්චිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්ති, තානෙව කායවිඤ්ඤත්තිං. එවං සන්නෙ කස්මා කායභෙදොපි න භොති” ති වොදනත්ථං පුච්ඡති. ඉතරො ලද්ධිවසෙන පටික්ඛිපති වෙව පටිජානාති ව. ඉදානි යදි සො මග්ගක්ඛණෙ “දුක්ඛ”න්ති වාවං භාසති, “සමුදයො”ති ආදිකම්පි භාසෙය්‍ය. යදි වා තං න භාසති, ඉතරම්පි න භාසෙය්‍යාති වොදනත්ථං දුක්ඛන්ති ජානන්තොති ආදයො පඤ්භා වුත්තා. ඉතරො පන අත්තනො ලද්ධිවසෙනෙව පටිජානාති වෙව පටික්ඛිපති ව. ලොකුත්තරං පයමජ්ඣානං සමාපන්නො දුක්ඛදුක්ඛන්ති විපස්සතිති හිස්ස ලද්ධි.

328. ඤාණන්ති ලොකුත්තරං චතුසච්චඤාණං. සොතන්ති සොතවිඤ්ඤාණං අධිජ්ජෙතං, යෙන තං සද්දං සුඤ්ඤාති. ද්විත්තං එස්සානන්ති සොතසම්ඵස්සමනොසම්ඵස්සානං.

329. නො වත රෙ වත්තබ්බෙති යදි අවිසෙසෙන යංකිඤ්චි සමාපන්නස්ස නත්ථි වච්චෙදො, න අවිසෙසෙන වත්තබ්බං “සමාපන්නස්ස අත්ථි වච්චෙදො”ති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව සද්ධිං සුත්තසාධනාය. යං පනෙතෙන “සිබ්ස්ස ආනන්ද, භගවතො”ති පරියොසානෙ සුත්තං ආහතං, තත්ථ යෙන සමාපත්තිචිත්තෙන සො වච්චෙදො සමුට්ඨිතො, කායභෙදොපි තෙන සමුට්ඨාතියෙව, න ව තං ලොකුත්තරං පයමජ්ඣානචිත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

වච්චෙදකථාවණ්ණනා.

6. දුක්ඛාභාරකථාවණ්ණනා

334. ඉදානි දුක්ඛාභාරකථා නාම භොති. තත්ථ “දුක්ඛං දුක්ඛන්ති වාවං භාසන්තො දුක්ඛෙ ඤාණං ආහරති, තං දුක්ඛාභාරො නාම වුච්චති. තඤ්ච පනෙතං මග්ගභිගං මග්ගපරියාපන්න”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය දුක්ඛාභාරොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. යෙ කෙච්ඡි පයමපඤ්ඤෙ අවිපස්සකෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති, දුතියපඤ්ඤෙ විපස්සකෙ සන්ධාය පටිජානාති, තං පනස්ස ලද්ධිමත්තමෙව. තස්මා “සබ්බෙ තෙ”ති වාදස්ස හින්දනත්ථං බාලපුපුඡ්ජනාති ආදිමාහ. තං උත්තානත්ථමෙවාති.

දුක්ඛාභාරකථාවණ්ණනා.

7. විත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා

335. ඉදානි විත්තට්ඨිතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං සමාපත්තිවිත්තඤ්චෙව භවභිගවිත්තඤ්ච අනුප්පබන්ධෙන පවත්තමානං දිස්වා “එකමෙව විත්තං චිරං තිට්ඨති”ති ලද්ධි සෙය්‍යථාපි එතරහි හෙට්ඨා චුත්තජ්ජහෙදානං අන්ධකානං, තං ලද්ධිවිසොධනත්ථං එකං, විත්තං දිවසං තිට්ඨතීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. උපඨස්සදිවසො උප්පාදක්ඛණොති එත්ථ ධීතික්ඛණං අනාමසිත්වා “අනිච්චා වත සඬබ්බාරා, උප්පාදවයධම්මිනො”ති (සං. නි. 1.186; 2.143) දෙසනානායෙන උප්පාදවයවසෙනෙව පුච්ඡා කතා.

තෙ ධම්මා විත්තෙන ලහුපරිවත්තාති පුට්ඨො විත්තතො ලහුතරපරිවත්තිනො ධම්මෙ අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යස්ස විත්තස්ස දීඝට්ඨිතිං ඉච්ඡති, තං සන්ධාය පටිඡානාති. යාවතායුකං තිට්ඨතීති පඤ්ඤා “චුල්ලාසිතිසහස්සානි, කප්පා තිට්ඨන්ති යෙ මරු”තිආදිවචනවසෙන (මහානි. 10) ආරුප්පතො අඤ්ඤා පටික්ඛිපති, ආරුප්පෙ පටිඡානාති. මුහුත්තං මුහුත්තං උප්පජ්ජතීති පඤ්ඤා පරවාදිස්ස “උප්පාදවයධම්මිනො”තිආදිසුත්තවිරොධහයෙන පටිඡානාති. ධීතිං පනස්ස ලද්ධිවසෙන ඉච්ඡති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

විත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා.

8. කුක්කුළකථාවණ්ණනා

338. ඉදානි කුක්කුළකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “සබ්බං, භික්ඛවෙ, ආදිත්තං (සං. නි. 4.28; මහාව. 54) සබ්බෙ සඬබ්බාරා දුක්ඛා”තිආදීනි (ධ. ප. 278) සුත්තානි අයොනියො ගහෙත්වා “නිජ්ජරියායෙනෙව සබ්බෙ සඬබ්බාරා කුක්කුළා විතච්චිතඬගාරසම්මිස්සා ඡාරිකනිරයසදිස්සා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි ගොකුලිකානං; තෙසං නානජ්ජකාරසුඛසන්දස්සනෙන තං ලද්ධිං විචෙචෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. තත්ථ අනොධිං කත්වාති ඔධිං මරියාදං කොට්ඨාසං අකරිත්වා, අවිසෙසෙන සබ්බෙයෙවාති අත්ථො. සෙසං සබ්බං පාළිනායෙනෙව වෙදිතබ්බං සද්ධිං සුත්තසාධනායාති.

කුක්කුළකථාවණ්ණනා.

9. අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා

339. ඉදානි අනුපුබ්බාභිසමයකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං –

“අනුපුබ්බෙන මෙධාවී, ථොකං ථොකං බණ්ණෙ බණ්ණෙ;
කම්මාරො රජතස්සෙව, නිද්ධමෙ මලමත්තනො”ති. (ධ. ප. 239) –

ආදීනි සුත්තානි අයොනියො ගහෙත්වා ‘‘සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපත්තො ඵකච්චෙ කිලෙසෙ දුක්ඛදස්සනෙන පජ්හති, ඵකච්චෙ සමුදයනිරොධමග්ගදස්සනෙන, තථා සෙසාපීති ඵවං සොළසහි කොට්ඨාසෙහි අනුපුබ්බෙන කිලෙසප්පහානං කත්වා අරහත්තපටිලාභො හොති’’ති ඵවරූපා නානාහිසමයලද්ධි උප්පන්නා, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකසබ්බත්ථිකසම්මිතියහද්‍රයානිකානං; තෙසං ලද්ධිවිවෙචනත්ථං. අනුපුබ්බාහිසමයොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අනුපුබ්බෙන සොතාපත්තිමග්ගන්ති පුට්ඨො පන ඵකස්ස මග්ගස්ස බහුභාවාපත්තිහයෙන පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො දුක්ඛදස්සනාදිවසෙන පටිජානාති. තානි වා චත්තාරිපි ඤාණානි එකො සොතාපත්තිමග්ගොයෙවාති පටිජානාති, ඵලං පන ඵකමෙව ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. සකදාගාමිමග්ගාදීසුපි එසෙව නයො.

344. මග්ගෙ දිට්ඨෙ ඵලෙ ධීතොති පඤ්ඤෙ යස්මා දුක්ඛදස්සනාදීහි දස්සනං අපරිනිට්ඨිතං, මග්ගදස්සනෙන පරිනිට්ඨිතං නාම හොති, තදා සො ඵලෙ ධීතොති සඬ්ඛං ගච්ඡති, තස්මා පටිජානාති.

345. දුක්ඛෙ දිට්ඨෙ චත්තාරි සච්චානීති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, එකාහිසමයවසෙන පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන දුක්ඛසච්චං චත්තාරි සච්චානීති අනුයොගෙ චතුත්තම්පි නානාසභාවත්තා පටික්ඛෙපො තස්සෙව.

රූපක්ඛන්ධෙ අනිච්චතො දිට්ඨෙති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, සමුද්දතො එකඛන්ද්‍රස්ස රසෙ පටිවිද්ධෙ සෙසලදකස්ස පටිවෙධො විය එකධම්මෙ අනිච්චාදිතො පටිවිද්ධෙ සබ්බෙපි පටිවිද්ධා හොන්තීති ලද්ධියා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස.

චතුහි ඤාණෙහීති දුක්ඛෙ ඤාණාදීහි. අට්ඨහි ඤාණෙහීති සාවකානං සාධාරණෙහි සච්චඤාණෙහි වෙච පටිසම්භිදාඤාණෙහි ව. ද්වාදසහි ඤාණෙහීති ද්වාදසඬ්ඛපටිච්චසමුප්පාදඤාණෙහි. චතුචත්තාරිසාය ඤාණෙහීති ‘‘ජරාමරණ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං’’න්ති ඵවං නිදානවග්ගෙ චුත්තඤාණෙහි. සත්තසත්තතියා ඤාණෙහීති ‘‘ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඬ්ඛනං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මං’’න්ති (සං. නි. 2.20) ඵවං තත්ථෙව චුත්තඤාණෙහි. සෙසමෙත්ථ පාළිනයෙනෙව වෙදිතඛ්ඛං සද්ධිං සුත්තසාධනෙනාති.

අනුපුබ්බාහිසමයකථාවණ්ණනා.

10. වොහාරකථාවණ්ණනා

347. ඉදානි වොහාරකථා නාම හොති. තත්ථ බුද්ධො භගවා ලොකුත්තරෙන වොහාරෙන වොහරතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. ලොකුත්තරෙ සොතෙතිආදීනි

තස්ස අයුත්තවාදීභාවදීපනත්ථං වුත්තාති. අයඤ්භෙත්ථ අධිජ්ජායො –
“සද්දායතනමෙව තෙ ලොකුත්තරං, උදාහු සොතාදීනිපී” ති.

හඤ්චී බුද්ධස්ස භගවතො වොහාරො ලොකියෙ සොතෙ පටිහඤ්ඤතීති එත්ථ
යදි සො ලොකුත්තරෙ පටිහඤ්ඤෙය්‍ය. ලොකුත්තරො සියාති එවමත්ථො න
ගහෙනබ්බො. ලොකියෙ පටිහඤ්ඤමානස්ස පන ලොකුත්තරතා නාම නත්ථීති
අයමෙත්ථාධිජ්ජායො. ලොකියෙන විඤ්ඤාණෙනාති එත්ථාපි ලොකියෙනෙවාති
අත්ථො. ඉතරථා අනෙකත්තතා සියා. ලොකුත්තරඤ්ඤි ලොකියෙනපි ඤාණෙන
ඤායතී. එවං සබ්බං යථානුරූපතො වෙදිතබ්බං. සබ්බෙ තෙ මග්ගං භාවෙන්තීති
පඤ්භෙසු යෙ මග්ගං නජ්ජපිලහන්ති, තෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. යෙ පටිලහන්ති, තෙ
සන්ධාය පටිජානාති.

351. සොචණ්ණමයායාති සුචණ්ණමයාය. ඉදං පරවාදිස්ස උදාහරණං.

එළණ්ඩියායාති එළණ්ඩිමයාය. ඉදං සකවාදිස්ස උදාහරණං. ලොකියං
වොහරන්තස්ස ලොකියොති අයම්පි එකා ලද්ධි. සා එතරහි එකච්චානං අන්ධකානං
ලද්ධි. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

වොහාරකථාවණ්ණනා.

11. නිරොධකථාවණ්ණනා

353. ඉදානි නිරොධකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං අජ්ජපිසඬ්ඛානිරොධඤ්ච
පටිසඬ්ඛානිරොධඤ්ච ද්වෙපි එකතො කත්වා නිරොධසච්චන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි
එතරහි මහිසාසකානඤ්චෙව අන්ධකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය ද්වෙ නිරොධාති පුච්ඡා
සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. ද්වෙ දුක්ඛනිරොධාති පඤ්භෙසු යස්මා ද්වෙ
දුක්ඛසච්චානි න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. යස්මා ද්විභාකාරෙහි දුක්ඛං
නිරුජ්ඣන්ති ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති. ද්වෙ නිරොධසච්චානීතිපඤ්භෙසු ද්වින්තං
දුක්ඛසච්චානං නිරොධවසෙනඅනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. ද්විභාකාරෙහි දුක්ඛස්ස
නිරුජ්ඣනතො පටිජානාති. ද්වෙ තාණානීතිආදීසුපි එසෙව නයො.

අත්ථී ද්වින්තං නිබ්බානානන්තිආදීසු පුච්ඡාසු උච්චනීවතාදීනි අපස්සන්තො
පටික්ඛිපති.

අජ්ජපිසඬ්ඛානිරුද්ධෙති යෙ පටිසඬ්ඛාය ලොකුත්තරෙන ඤාණෙන අනිරුද්ධා
සුද්ධසකතිකත්තා වා උද්දෙසපරිපුච්ඡාදීනං වා වසෙන න සමුදාවරණතො
නිරුද්ධාති වුච්චන්ති, තෙ සඬ්ඛාරෙ. පටිසඬ්ඛා නිරොධෙන්තීති.
ලොකුත්තරඤාණෙන නිරොධෙන්ති අනුජ්ජන්තිභාවං ගමෙන්ති. නනු
අජ්ජපිසඬ්ඛානිරුද්ධා සඬ්ඛාරාති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. තත්ථ භග්ගානං පුන
අහඤ්ජනතො අජ්ජපිසඬ්ඛානිරුද්ධානං වා අරියමග්ගෙ උජ්ජන්තෙ තථා

නිරුප්කිතතොව සකවාදී අවිචන්තනග්ගතං පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ
උත්තානත්ථමෙවාති.

නිරොධකථාවණ්ණනා.

දුතියො වග්ගො.

3. තතියවග්ගො

1. බලකථාවණ්ණනා

354. ඉදානි බලකථා නාම භොති. තත්ථ සෙසං අනුරුද්ධසංයුත්තෙ
“ඉමෙසඤ්ච පනාහං, ආවුසො, චතුත්තං සතිපට්ඨානානං භාවිතත්තා බහුලීකතත්තා
යානඤ්ච යානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාමී”තිආදීනි (සං. නි.
5.913) දසසුත්තානි අයොනියො ගහෙත්වා “තථාගතබලං සාවකසාධාරණං”න්ති
ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධියං
යත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. තථාගතබලඤ්ච නාමෙතං සාවකෙහි සාධාරණමිපි
අත්ථි අසාධාරණමිපි සාධාරණසාධාරණමිපි. තත්ථ ආසවානං බයෙ ඤාණං
සාධාරණං. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිඤ්ඤාණං අසාධාරණං. සෙසං සාධාරණඤ්ච
අසාධාරණඤ්ච. යානාට්ඨානාදීනි හි සාවකා පදෙසෙන ජානන්ති, තථාගතා
නිජ්පදෙසෙන. ඉති තානි උද්දෙසතො සාධාරණානි, න නිද්දෙසතො. අයං පන
අවිසෙසෙන සබ්බමිපි සාධාරණන්ති ආහ. තමෙනං තතො විචෙචෙතුං තථාගතබලං
සාවකබලන්ති පුන අනුයොගො ආරද්ධො. තත්ථ පයමපඤ්ඤෙ නිද්දෙසතො
සබ්බාකාරවිසයතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියපඤ්ඤෙ උද්දෙසතො
යානාට්ඨානමත්තාදිජානනවසෙන පටිජානාති. තඤ්ඤෙඤ්චාතිආදිපඤ්ඤෙසු
සබ්බාකාරෙත නින්තානාකරණතාය අභාවෙන පටික්ඛිපති. පුබ්බයොගො ච
පුබ්බවරියා ච අත්ථතො එකං, තථා ධම්මක්ඛානඤ්ච ධම්මදෙසනා ව.

ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිපඤ්ඤෙ එකදෙසෙන සාධාරණතං සන්ධාය සාවකවිසයෙ
පටිජානාති.

355. ඉදානි යස්මා උද්දෙසතො යානාට්ඨානාදීනි සාවකො ජානාති, තස්මා
සාවකස්ස තථා ජානනං පකාසෙත්වා තෙන ජානනමත්තසාමඤ්ඤෙන තෙසං
සාවකසාධාරණත්තං පතිට්ඨාපෙතුං සාවකො යානාට්ඨානං ජානාතීතිආදයො
පරවාදිපඤ්ඤා භොන්ති. තත්ථ ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිඤ්ඤාණං ඡන්තං
අසාධාරණඤ්ඤාණානං අඤ්ඤතරන්ති න ගහිතං. ආසවක්ඛයෙන වා ආසවක්ඛයන්ති
යං තථාගතස්ස ආසවක්ඛයෙන සද්ධිං සාවකස්ස ආසවක්ඛයං පටිච්ච වත්තබ්බං
සියා නානාකරණං, තං නත්ථි. විමුක්තියා වා විමුක්තින්ති පදෙපි එසෙව නයො.
සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

356. ඉදානි යං සකවාදිනා “ආසවානං බයෙ ඤාණං සාධාරණං” න්ති අනුඤ්ඤාතං, තෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා සෙසානම්පි සාධාරණභාවං පුච්ඡිතුං පුන ආසවානං බයෙතිආදයො පරවාදිපඤ්ඤාව හොන්ති. තෙසං විස්සජ්ජනෙ සකවාදිනා ආසවක්ඛයෙ විසෙසානාවෙන තං ඤාණං සාධාරණන්ති අනුඤ්ඤාතං. ඉතරෙසුපි විසෙසානාවෙන සාධාරණතා පටික්ඛිත්තා. පුන යානාට්ඨානාදීනං ආසවක්ඛයෙනෙව සද්ධිං සංසන්දිත්වා අසාධාරණපුච්ඡා පරවාදිස්සෙව. තත්ථ ආසවක්ඛයඤාණෙ පටික්ඛෙපො, සෙසෙසු ච පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. තතො ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා අසාධාරණපුච්ඡා පරවාදිස්ස. සා සඬ්ඛිපිත්වා දස්සිතා. තථාපි ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ පටිඤ්ඤා, සෙසෙසු ච පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. තතො යානාට්ඨානාදීනි සද්ධිං සංසන්දිත්වා ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස සාධාරණපුච්ඡා පරවාදිස්ස. සාපි සඬ්ඛිපිත්වා දස්සිතා. තත්ථ ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ පටික්ඛෙපො. සෙසෙසු ච පටිඤ්ඤා සකවාදිස්සාති.

බලකථාවණ්ණනා.

2. අරියන්තිකථාවණ්ණනා

357. ඉදානි අරියන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “න කෙවලං ආසවක්ඛයඤාණමෙව අරියං, අථ බො පුරිමානිපි නව බලානි අරියානි” චිචෙව ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය අරියන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන යදි තං අරියං, මග්ගාදීසු තෙන අඤ්ඤතරෙන භවිතබ්බන්ති මග්ගාදිවසෙන පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස.

පුන සුඤ්ඤතාරම්මණාදිවසෙන පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ ද්වෙ සුඤ්ඤතා – සත්තසුඤ්ඤතා ච සඬ්ඛාරසුඤ්ඤතා ච. සත්තසුඤ්ඤතා නාම දිට්ඨියා පරිකප්පිතෙන සත්තෙන සුඤ්ඤා පඤ්චක්ඛන්ධා. සඬ්ඛාරසුඤ්ඤතා නාම සබ්බසඬ්ඛාරෙහි සුඤ්ඤං විචිත්තං නිස්සට්ඨං නිබ්බානං. තත්ථ පරවාදී නිබ්බානාරම්මණතං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සඬ්ඛාරාරම්මණතං සන්ධාය පටිජානාති. මනසි කරොතීති පුට්ඨොපි නිබ්බානමෙව සන්ධාය පටික්ඛිපති, සඬ්ඛාරෙ සන්ධාය පටිජානාති. තතො සකවාදිනා “යානාට්ඨානාදිමනසිකාරො සඬ්ඛාරාරම්මණො, සුඤ්ඤතමනසිකාරො නිබ්බානාරම්මණො” ති ඉමං නයං ගහෙත්වා “ද්වින්තං එස්සානං ද්වින්තං විත්තානං සමොධානං හොතී” ති පුට්ඨො ලෙසොකාසං අලහන්තො පටික්ඛිපති. අනිමිත්තාපණ්හිතෙසුපි එසෙව නයො. සත්තනිමිත්තභාවතො හි බන්ධා අනිමිත්තා. සඬ්ඛාරනිමිත්තභාවතො නිබ්බානං. එකධම්මස්මිම්පි ආරොපෙත්වා යපෙතබ්බසඬ්ඛාතෙන ච පණ්දහිතබ්බට්ඨොන පණ්හිතසඬ්ඛං ගතෙන සත්තපණ්ඩිතා අප්පණ්හිතා බන්ධා. තණ්හාපණ්ඩිතා තණ්හාය ච ආරම්මණභූතෙන සබ්බසඬ්ඛාරපණ්ඩිතා අප්පණ්හිතං නිබ්බානං. තස්මා ඉධාපි පටික්ඛෙපො ච පටිඤ්ඤා ච පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

358. තතො “යථා සතිපට්ඨානාදයො ලොකුත්තරධම්මා අරියා වෙව සුඤ්ඤතාදිආරම්මණා ච, කිං තෙ එවං යානාට්ඨානඤාණං” න්ති

අනුලෝමපටිලෝමප්‍රවිෂා හොත්ති. තත්ථ සබ්බාපි පටිඤ්ඤා සබ්බෙ ව පටික්ඛෙපා පරවාදිස්සෙව. ඉමිනාවුපායෙන සෙසඤාණෙසුපි ප්‍රවිෂාවිස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. පාළියං පන සෙසානි සඬබ්භිත්වා අවසානෙ චුතුපපාතඤාණමෙව විහත්තං. තතො පරං සකසමයෙපි ‘අරිය’න්ති සිද්ධෙන ආසවානං ඛයඤාණෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා සෙසඤාණානං අනුලෝමතො ව පටිලෝමතො ව අරියභාවප්‍රවිෂා හොත්ති. තා සබ්බා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පටික්ඛෙපො ව සකවාදිස්ස. තෙ උත්තානත්ථායෙව. පාළියං පනෙත්ථ පඨමනවමානෙව දස්සෙත්වා සත්ත ඤාණානි සඬබ්භිත්තානිති.

අරියන්තිකථාවණ්ණනා.

3. විමුක්තිකථාවණ්ණනා

363. ඉදානි විමුක්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘චිතරාගචිත්තානං විමුක්තිපයොජනං නාම නත්ථි. යථා පන මලීනං චත්ථං ධොවියමානං මලා විමුච්චති, එවං සරාගං චිත්තං රාගතො විමුච්චති’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය සරාගන්ති ප්‍රවිෂා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො රාගසහගතන්තිආදිනා නයෙන පුට්ඨො මග්ගක්ඛණෙ චිත්තං විමුච්චති නාම. තදා ව එවරූපං චිත්තං නත්ථිති පටික්ඛිපති.

සඵස්සන්තිආදිනා නයෙන පුට්ඨොපි යථා එස්සො ව චිත්තඤ්ච උභො රාගතො විමුච්චන්ති, එවං රාගස්ස විමුක්තිං අපස්සමානො පටික්ඛිපති. සදොසාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

විමුක්තිකථාවණ්ණනා.

4. විමුච්චමානකථාවණ්ණනා

366. ඉදානි විමුච්චමානකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘ඤානෙන වික්ඛම්භනවිමුක්තියා විමුක්තං, මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවිමුක්තියා විමුච්චමානං නාම හොති’’ති ලද්ධි, තෙ සන්ධාය විමුක්තං විමුච්චමානන්ති ප්‍රවිෂා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

පුන එකදෙසන්ති ප්‍රවිෂා සකවාදිස්ස. තත්ථ එකදෙසන්ති භාවනපුංසකං. යථා විමුක්තං, එකදෙසෙන වා එකදෙසෙ වා අවිමුක්තං හොති කිං එවං එකදෙසං විමුක්තං, එකදෙසං අවිමුක්තන්ති ප්‍රවිෂති. කිං කාරණා එවං ප්‍රවිෂති? ‘‘විමුක්තං විමුච්චමාන’’න්ති විජ්ජකතභාවෙන චුත්තත්තා. යථා හි කරියමානා කටාදයො විජ්ජකතත්තා එකදෙසෙන කතා එකදෙසෙන අකතා හොන්ති, තථා ඉදම්පි එකදෙසං විමුක්තං එකදෙසං අවිමුක්තන්ති ආපජ්ජති. තතො පරවාදී කටාදීනං විය චිත්තස්ස එකදෙසාභාවා පඨමපඤ්ඤෙ පටික්ඛිපිත්වා දුතියෙ විමුච්චමානස්ස අපරිනිට්ඨිතවිමුක්තිතාය පටිජානාති. ලොකියජ්ඣානක්ඛණං වා සන්ධාය

පටික්ඛිපති. න හි තං තදා සමුච්ඡේදවිමුක්තියා විමුච්චමානං.
 ලොකුත්තරජ්ඣානක්ඛණං සන්ධාය පටිජානාති. තඤ්ඤි තදා සමුච්ඡේදවිමුක්තියා
 විමුක්තෙකදෙසෙන විමුච්චමානන්තිස්ස ලද්ධි. තතො සකවාදී “යදි තෙ එකමෙව
 චිත්තං එකදෙසං විමුක්තං එකදෙසං අවිමුක්තං, එවං සන්තෙ යො එකෙනෙව
 චිත්තෙන සොතාපන්නො භොති, සොපි තෙ එකදෙසං සොතාපන්නො, එකදෙසං න
 සොතාපන්නො ආපජ්ජති” ති වොදනත්ථං එකදෙසං සොතාපන්නොති ආදිමාහ.
 ඉතරො තං විධානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. සෙසවාරෙසුපි එසෙව නයො.

උප්පාදක්ඛණපඤ්ඤෙ යදි එකමෙව චිත්තං විමුක්තඤ්ඤෙව විමුච්චමානඤ්ඤෙව,
 එකස්මිං ඛණෙ විමුක්තං එකස්මිං විමුච්චමානං ආපජ්ජති. කිං තෙ එවරූපං චිත්තන්ති
 අත්ථො.

367. සුත්තසාධනෙ පයමසුත්තං පරවාදිස්ස. තත්තාස්සායමධිප්පායො –
 විමුච්චතීති විජ්ජකතනිද්දෙසො. තස්මා යං තස්ස යොගිනො එවං ජානතො එවං
 පස්සතො එතෙහි ආසවෙහි චිත්තං විමුච්චති, තං විමුච්චමානං නාම භොතීති.
 දුතියසුත්තං සකවාදිස්ස. තත්තාස්සායමධිප්පායො – යදි තෙ විමුච්චතීති වචනතො
 විමුක්තං විමුච්චමානං, ඉධ විමුච්චතීති වචනාභාවතො විමුක්තමෙව සීයා, න
 විමුච්චමානන්ති.

ඉදානි “යථා තෙ විජ්ජකතවිමුක්තිතාය විමුච්චමානං, කිං එවං
 විජ්ජකතරාගාදිතාය රජ්ජමානාදිනිපි අත්ථී” ති වොදනත්ථං පුන අත්ථී චිත්තන්ති ආදි
 ආරද්ධං. පරවාදිනාපි තථාරූපං චිත්තං අපස්සන්තෙන සබ්බං පටික්ඛිත්තං. අථ නං
 සකවාදී “ද්වෙයෙව කොට්ඨො, තතියා නත්ථී” ති අනුබොධෙන්තො නනු
 රත්තඤ්ඤෙව අරත්තඤ්ඤවාති ආදිමාහ. තස්සත්ථො – නනු හදුමුඛ, රාගසම්පයුත්තං
 චිත්තං රත්තං විජ්ජයුත්තං අරත්තන්ති ද්වෙව කොට්ඨො, රජ්ජමානං නාම තතියා
 කොටි නත්ථීති? දුට්ඨාදීසුපි එසෙව නයො. අථ නං ආමන්තාති පටිජානිත්වා යීතං.
 විමුක්තිපක්ඛෙපි ද්වෙයෙව කොට්ඨො දස්සෙතුං හඤ්චි රත්තඤ්ඤෙවවාති ආදිමාහ.
 තස්සත්ථො – යදි එතා ද්වෙ කොට්ඨො සම්පට්ඨිප්පි, අවිමුක්තඤ්ඤෙව විමුක්තඤ්ඤෙව
 ති ඉමාපි සම්පට්ඨිප්පි. කිලෙසසම්පයුත්තඤ්ඤි චිත්තං අවිමුක්තං, විජ්ජයුත්තං විමුක්තං.
 විමුච්චමානං නාමාති පරමත්ථතො තතියා කොටි නත්ථීති.

විමුච්චමානකථාවණ්ණනා.

5. අට්ඨමකකථාවණ්ණනා

368. ඉදානි අට්ඨමකකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං
 අනුලොමගොත්‍රභුමග්ගක්ඛණෙ කිලෙසානං සමුදාචාරාභාවතො අට්ඨමකස්ස
 සොතාපත්තිමග්ගට්ඨපුග්ගලස්ස ද්වෙ පරිසුට්ඨානා පභීනාති ලද්ධි, සෙයාථාපි
 එතරහි අත්ථකානඤ්ඤෙව සම්මිතියානඤ්ඤෙව; තෙසං අඤ්ඤකරං සන්ධාය පුච්ඡා
 සකවාදිස්ස, මග්ගක්ඛණතො පට්ඨාය දිට්ඨියා අනුජ්ජන්තිං සන්ධාය පටිඤ්ඤා
 ඉතරස්ස. තතො යස්මා දිට්ඨි නාමෙසා සොතාපන්නස්සෙව පභීනා, න මග්ගට්ඨස්ස,

තස්මා අට්ඨමකො පුග්ගලො සොතාපන්නොති අනුයොගො සකවාදිස්ස.
විවිකිවිජාපඤ්ඤෙහි එසෙව නයො. අනුසයපඤ්ඤෙහි පරිසුට්ඨානතො අඤ්ඤො
අනුසයොති තෙසං ලද්ධි, තස්මා “න හෙව”න්ති පටික්ඛිත්තං.

සීලබ්බතපරාමාසපඤ්ඤෙහි සීලබ්බතපරාමාසපරිසුට්ඨානන්ති වොහාරං න
පස්සති, තස්මා පටික්ඛිපති. පරිසුට්ඨානමෙවස්ස පහිනන්ති ලද්ධි.

369. මග්ගො භාවිතොති පඤ්ඤෙ තස්මිං බණ්ණ භාවෙති, න භාවිතො. තස්මා
පටික්ඛිපති. අමග්ගෙනාතිආදිඅනුයොගෙ පට්ඨමග්ගෙනෙව පහිනභාවං සන්ධාය
පටික්ඛිපති. යදි හි අමග්ගෙන පහියෙථ, ගොත්තුපුග්ගලාදීනම්පි පහියෙථාති
ආපජ්ජනතො. උප්පජ්ජිස්සතිති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, විස්සජ්ජනං සකවාදිස්ස. සෙසං
සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාවාති.

අට්ඨමකකථාවණ්ණනා.

6. අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

371. ඉදානි අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “අට්ඨමකො
මග්ගක්ඛණ්ණෙ ඉන්ද්‍රියානි පටිලහති නාම, නො වස්ස පටිලද්ධානි හොන්ති”ති ලද්ධි,
සෙය්‍යාථාපි එතරහි අත්ඨකානං; තෙ සන්ධාය නත්ථි සද්ධිත්තියන්ති පුච්ඡා
සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. නත්ථි සද්ධානි පුට්ඨො පන සද්ධිත්තියතො සද්ධාය
නානත්තං සල්ලක්ඛෙත්වා පටික්ඛිපති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. යථා පන යස්ස
අත්ථි මනො, තස්ස මනින්ද්‍රියම්පි අත්ථි; එවං යස්ස සද්ධාදයො අත්ථි, තස්ස අත්ථි
සද්ධිත්තියාදීනිපිති දීපනත්ථං අත්ථි මනො අත්ථි මනින්ද්‍රියන්තිආදි ආරද්ධං. තං
සබ්බං උත්තානත්ථමෙව සද්ධිං සුත්තසාධනෙනාති.

අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා.

7. දිබ්බවක්ඛුකථාවණ්ණනා

373. ඉදානි දිබ්බවක්ඛුකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං
චතුත්ථජ්ඣානධම්මුපත්ථද්ධං මංසවක්ඛුමෙව දිබ්බවක්ඛු නාම හොතීති ලද්ධි,
සෙය්‍යාථාපි එතරහි අත්ඨකානඤ්ඤෙව සම්මිතියානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය මංසවක්ඛුන්ති
පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

පුන “මංසවක්ඛු දිබ්බවක්ඛු, දිබ්බවක්ඛු මංසවක්ඛු”ති පුට්ඨො තං මත්තමෙව
තං න හොතීති පටික්ඛිපති. යාදිසන්තිආදිපුච්ඡාසුපි උභින්නං එකසභාවාභාවෙනෙව
පටික්ඛිපති.

විසයොතිආදිසු උභින්නම්පි රූපායතනමෙව විසයො. මංසවක්ඛු පන
ආපාඨගතමෙව පස්සති. ඉතරං අනාපාඨගතං තිරොපබ්බතාදිගතම්පි. දිබ්බවක්ඛුස්ස

ව අතිසුබ්‍රමමිපි රූපං ගොවරො, න තාදිසං ඉතරස්සාති එවමෙනෙසං
ආනුභාවගොවරා අසදිසා.

උපාදිණ්ණං හුත්වා අනුපාදිණ්ණං හොතිති පුට්ඨො යස්මා මංසවක්ඛු
උපාදිණ්ණං, දිබ්බවක්ඛු අනුපාදිණ්ණං, න ච මංසවක්ඛුමෙව දිබ්බවක්ඛුති ඉච්ඡති,
තස්මා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යස්මා ‘‘මංසවක්ඛුස්ස උප්පාදො, මග්ගො
දිබ්බස්ස වක්ඛුනො’’ති වචනං නිස්සාය මංසවක්ඛුපච්චයා දිබ්බවක්ඛු උප්පජ්ජති,
තඤ්ච රූපාවචරිකානං චතුත්තං මහාභූතානං පසාදොති ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති.
කාමාවචරං හුත්වාති පුට්ඨොපි යස්මා න මංසවක්ඛුමෙව දිබ්බවක්ඛුති ඉච්ඡති, තස්මා
පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො රූපාවචරජ්ඣානපච්චයෙන උප්පන්නත්තා රූපාවචරං
නාම ජාතන්ති පටිජානාති.

රූපාවචරං හුත්වා අරූපාවචරන්ති පුට්ඨොපි තතො පරං භාවනාය
අරූපාවචරක්ඛණෙ රූපාවචරචිත්තස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො
අරූපාවචරිකානං චතුත්තං මහාභූතානං පසාදො හුත්වා උප්පජ්ජතිති ලද්ධියා
පටිජානාති. අපරියාපන්නභාවං පනස්ස න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපතියෙව.

374. දිබ්බවක්ඛුං ධම්මුපත්ථද්ධන්ති කාමාවචරධම්මෙන උපත්ථම්භිතං හුත්වා.
පුන ධම්මුපත්ථද්ධන්ති ලොකුත්තරධම්මෙන උපත්ථද්ධං. ද්වෙව චක්ඛුන්ති පුට්ඨො
කිඤ්චාපි දිබ්බවක්ඛුනො ධම්මුපත්ථද්ධස්ස පඤ්ඤාවක්ඛුභාවං න ඉච්ඡති,
පඤ්ඤාවක්ඛුස්ස පන අත්ථිතාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො මංසවක්ඛු ධම්මුපත්ථද්ධං
දිබ්බවක්ඛු හොතිති ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

දිබ්බවක්ඛුකථාවණ්ණනා.

8. දිබ්බසොතකථාවණ්ණනා

375. ඉදානි දිබ්බසොතකථා නාම හොති. තත්ථ එකංයෙව සොතන්ති පුට්ඨො
ද්විත්තං අත්ථිතාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො යස්මා තදෙව ධම්මුපත්ථද්ධං
දිබ්බසොතං නාම හොති, තස්මා පටිජානාති. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙවාති.

දිබ්බසොතකථාවණ්ණනා.

9. යථාකම්මුපගතඤාණකථාවණ්ණනා

377. ඉදානි යථාකම්මුපගතඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘ඉති
දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන...පෙ.... යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාති’’ති (දී. නි.
1.246; පටි. ම. 1.106) සුත්තං අයොනියො ගහෙත්වා යථාකම්මුපගතඤාණමෙව
දිබ්බවක්ඛුන්ති ලද්ධි, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන
යථාකම්මුපගතඤ්ච මනසි කරොතිති පුට්ඨො එකචිත්තස්ස ආරම්මණද්වයාභාවා
පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො නානාචිත්තවසෙන පටිජානාති. පුන ලෙසොකාසං

අදත්වා ද්විත්තං එස්සානන්ති පුට්ඨො පටික්ඛිපති. ඉති යථා ඉමිනා
යථාකම්මුපගතපදෙන, එවමෙව ඉමෙ වත භොන්තො, සත්තාතිආදිපදෙහිපි සද්ධිං
යොජනාසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

378. ආයස්මා සාරිපුත්තො යථාකම්මුපගතං ඤාණං ජානාතීති ඉදං සකචාදී
යස්මා ථෙරො අප්පිච්ඡතාය අභිඤ්ඤාඤාණානි න වළඤ්ජෙතීති එකච්චෙ න
ජානන්ති, තානි පනස්ස නෙව අත්ථීති මඤ්ඤන්ති, තස්මා තං “දිබ්බවක්ඛුනො
අලාභී ථෙරො” ති මඤ්ඤමානං පුච්ඡති. තෙනෙව කාරණෙන “අත්ථායස්මතො
සාරිපුත්තස්ස දිබ්බවක්ඛු” ති පරතො පුට්ඨො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යංකිඤ්චි
සාවකෙන පත්තබ්බං, සබ්බං තං ථෙරෙන අනුප්පත්තන්ති පටිජානාති. ඉදානිස්ස
චික්ඛෙපං කරොන්තො සකචාදී නනු ආයස්මා සාරිපුත්තොතිආදිමාහ. ඉමඤ්භි ගාථං
ථෙරො වළඤ්ජනපණ්ඩියා එව අභාවෙන ආහ, න අභිඤ්ඤාඤාණස්ස අභාවෙන.
පරවාදී පන අභාවෙනෙවාති අත්ථං සල්ලක්ඛෙති. තස්මා තස්ස ලද්ධියා ථෙරස්ස
යථාකම්මුපගතඤාණමෙව අත්ථී, නො දිබ්බවක්ඛු. තෙන චුත්තං “තෙන හි න
වත්තබ්බං යථාකම්මුපගතඤාණං දිබ්බවක්ඛු” ති.

යථාකම්මුපගතඤාණකථාවණ්ණනා.

10. සංවරකථාවණ්ණනා

379. ඉදානි සංවරකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං තාවතිංසෙ දෙවෙ උපාදාය
තතුත්තරි දෙවෙසු යස්මා තෙ පඤ්ච වෙරානි න සමාවරන්ති, තස්මා සංවරො අත්ථීති
ලද්ධි, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකචාදිස්ස, වෙරසමුදාවාරං අපස්සතො පටිඤ්ඤා
ඉතරස්ස. තතො යස්මා සංවරො නාම සංවරිතබ්බෙ අසංවරෙ සති භොති, තස්මා
අසංවරපුච්ඡා සකචාදිස්ස, දෙවෙසු පාණාතිපාතාදීනං අභාවෙන පටික්ඛෙපො
ඉතරස්ස.

අත්ථී මනුස්සෙසුතිආදි සංවරෙ සති අසංවරස්ස අසංවරෙ ච සති සංවරස්ස
පවත්තිදස්සනත්ථං චුත්තං.

380. පාණාතිපාතා වෙරමණීති ආදිපඤ්ඤෙහි පාණාතිපාතාදීනං
අසමාවරණවසෙන පටිඤ්ඤා, පාණාතිපාතාදීනං නත්ථිතාය පටික්ඛෙපො
වෙදිතබ්බො. පටිලොමපඤ්ඤා උත්තානත්ථායෙව.

අවසානෙ නත්ථී දෙවෙසු සංවරොතිපඤ්ඤෙහි පාණාතිපාතාදීනි කත්වා පුන තතො
සංවරාභාවං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකචාදිස්ස. තතො ඡලවසෙන යදි සංවරො නත්ථී,
සබ්බෙ දෙවා පාණාතිපාතානොතිආදිපුච්ඡා පරවාදිස්ස. දෙවානං වෙරසමුදාවාරස්ස
අභාවෙන පටික්ඛෙපො සකචාදිස්ස. නභෙවන්ති වචනමත්තං ගහෙත්වා
ලද්ධිපතිට්ඨාපනං පරවාදිස්ස. එවං පතිට්ඨිතා පන ලද්ධි අස්පතිට්ඨිතාව භොතීති.

සංවරකථාවණ්ණනා.

11. අසඤ්ඤකථාවණ්ණනා

381. ඉදානි අසඤ්ඤකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති වචනතො විනා විඤ්ඤාණෙන පටිසන්ධි නාම නත්ථි.
“සඤ්ඤුප්පාදා ව පන තෙ දෙවා තම්භා කායා චචන්ති”ති වචනතො අසඤ්ඤසත්තානම්පි චුතිපටිසන්ධික්ඛණෙ සඤ්ඤා අත්ථිති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො නං සකවාදී “කිං තෙ තං යානං සඤ්ඤාභවො”තිආදීහි වොදෙතුං සඤ්ඤාභවො සඤ්ඤාගතීතිආදිමාහ. තං සබ්බං තතො පරඤ්ච පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

අසඤ්ඤකථාවණ්ණනා.

12. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථාවණ්ණනා

384. ඉදානි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන”න්ති වචනතො න වත්තබ්බං “තස්මිං භවෙ සඤ්ඤා අත්ථි”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ සබ්බං පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථාවණ්ණනා.

තතියො වග්ගො.

4. චතුත්ථවග්ගො

1. ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා

387. ඉදානි ගිහිස්ස අරහාති කථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං යසකුලපුත්තාදීනං ගිහිඛ්‍යඤ්ජනෙ ධීතානං අරහත්තප්පත්තිං දිස්වා “ගිහි අස්ස අරහා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ ගිහිස්සාති යො ගිහිසංයොජනසම්පයුත්තතාය ගිහි, සො අරහං අස්සාති අත්ථො. පරවාදී පන අධිප්පායං අසල්ලක්ඛෙත්වා ගිහිඛ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව පස්සන්තො පටිජානාති. ඉදානිස්ස “ගිහි නාම ගිහිසංයොජනෙන භොති, න ඛ්‍යඤ්ජනමත්තෙන. යථාහ භගවා –

‘අලඬිකතො වෙපි සමං වරෙය්‍ය,
සන්තො දන්තො නියතො බ්‍රහ්මචාරී;
සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩං,
සො බ්‍රාහ්මණො සො සමණො ස හික්ඛු’ති. (ධ. ප. 142);

ඉමං නයං දස්සෙතුං අත්ථී අරහතොතිආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං
උත්තානත්ථමෙවාති.

ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා.

2. උපපත්තිකථාවණ්ණනා

388. ඉදානි උපපත්තිකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “ඔපපාතිකො භොති
තත්ථපරිනිබ්බායී” තිවචනානි (පු. ප. 35-40) අයොනියො ගහෙන්වා සුද්ධාවාසෙසු
උපපත්තියා අරහාති ලද්ධි, “යෙසං වා උපහව්වපරිනිබ්බායී” ති පදං පරිවත්තිත්වා
“උපපජ්ජපරිනිබ්බායී” ති පරියාපුණන්තානං සහ උපපත්තියා අරහා භොතීති ලද්ධි,
සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපට්ඨානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා
ඉතරස්ස. තත්ථ යස්මා උපපත්තිචිත්තං නාම ලොකියං, තෙන සොතාපන්නාදයොපි
න භොතීති, පගෙව අරහා. තස්මාස්ස ඉමං නයං දස්සෙතුං සහ උපපත්තියා
සොතාපන්නොතිආදි ආරද්ධං.

389. සාරිපුත්තොතිආදි ඉමෙසු මහාථෙරෙසු කො එකොපි සහ උපපත්තියා
අරහා නාමාති වොදනත්ථං වුත්තං.

390. උපපත්තෙසියෙනාති පටිසන්ධිචිත්තෙන. තඤ්ඞි උපපත්තිං එසති
ගවෙසති, තස්මා උපපත්තෙසියන්ති වුච්චති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

උපපත්තිකථාවණ්ණනා.

3. අනාසවකථාවණ්ණනා

391. ඉදානි අනාසවකථා නාම භොති. තත්ථ යෙ ධම්මා අනාසවස්ස අරහතො,
සබ්බෙ තෙ අනාසවාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපට්ඨානං; තෙ
සන්ධාය අරහතොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං අනාසවා නාම
මග්ගාදයො, කිං තස්ස තෙයෙව උප්පජ්ජන්තිති වොදනත්ථං මග්ගො ඵලන්තිආදි
ආරද්ධං. චක්ඛු අනාසවන්ති පුට්ඨො තස්ස සාසවත්තා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො
අනාසවස්සෙතන්ති පටිජානාති.

392. චීවරපඤ්ඤෙ එකොව ධම්මො අනාසවො සාසවො ව භොතීති
ලක්ඛණවිරොධහයා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අනාසවස්ස හුත්වා සාසවස්ස
භොතීති පටිජානාති. තඤ්ඤෙව අනාසවන්ති පඤ්ඤාද්වයෙපි එසෙව නයො. සකවාදී
පන තඤ්ඤෙවාති අනුඤ්ඤාතත්තා “මග්ගො අනාසවො හුත්වා” තිආදීහි වොදෙති.
ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

අනාසවකථාවණ්ණනා.

4. සමන්තාගතකථාවණ්ණනා

393. ඉදානි සමන්තාගතකථා නාම හොති. තත්ථ ද්වෙ සමන්තාගමා පච්චුප්පන්තක්ඛණෙ සමඬ්භිභාවසමන්තාගමො ව රූපාවචරාදීසු අඤ්ඤතරභූමිප්පත්තිතො පටිලාභසමන්තාගමො ව. සො යාව අධිගතවිසෙසා න පරිභායති, තාවදෙව ලබ්භති. යෙසං පන යපෙත්වා ඉමෙ ද්වෙ සමන්තාගමෙ අඤ්ඤො උපපත්තිධම්මවසෙන එකො සමන්තාගමො නාම හොතීති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එතරහි උත්තරාපට්ඨානං, තෙසං පත්තිධම්මො නාම කොචි නත්ථීති අනුබොධනත්ථං අරහා චතුහි එලෙහි සමන්තාගතොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පත්තිං සන්ධාය පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අට්ඨස්ස “යදි තෙ අරහා චතුහි බන්ධෙහි විය චතුහි එලෙහි සමන්තාගතො, එවං සන්තෙ යෙ චතුසු එලෙසු චත්තාරො එස්සාදයො, තෙහි තෙ අරහතො සමන්තාගතතා පාපුණාති” ති වොදනත්ථං අරහා චතුහි එස්සෙහිතිආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං පරවාදිනා එකක්ඛණෙ චතුත්තං එස්සාදිනං අභාවා පටික්ඛිත්තං. අනාගාමිපඤ්ඤාදීසුපි එසෙව නයො.

395. සොතාපත්තිඵලං චිතිවත්තොති න පයමජ්ඣානං විය දුතියජ්ඣානලාභී; පුන අනුප්පත්තියා පන චිතිවත්තොති පුච්ඡති. සොතාපත්තිමග්ගන්තිආදි යං චිතිවත්තො, තෙනස්ස පුන අසමන්තාගමං දස්සෙතුං ආරද්ධං.

396. තෙහි ව අපරිභීනොති පඤ්ඤෙ යස්මා යථා පච්චතීකසමුදාවාරෙන ලොකියජ්ඣානධම්මා පරිභායන්ති, න එවං ලොකුත්තරා. මග්ගෙන හි යෙ කිලෙසා පභීයන්ති, එලෙන ව පටිප්පස්සම්භන්ති, තෙ තථා පභීනාව තථා පටිප්පස්සද්ධායෙව ව හොන්ති, තස්මා සකවාදිනා ආමන්තාති පටිඤ්ඤාතං. ස්වායමත්ථො පරතො “අරහතා චත්තාරො මග්ගා පටිලද්ධා” තිආදීසු පකාසිතොයෙව. සෙසං උත්තානත්ථමෙවාති.

සමන්තාගතකථාවණ්ණනා.

5. උපෙක්ඛාසමන්තාගතකථාවණ්ණනා

397. අරහා ඡහි උපෙක්ඛාහීති කථායපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අරහා හි ඡසු ද්වාරෙසු උපෙක්ඛානං උප්පත්තිභබ්බතාය තාහි සමන්තාගතොති වුච්චති, න එකක්ඛණෙ සබ්බාසං උප්පත්තිභාවෙනාති.

උපෙක්ඛාසමන්තාගතකථාවණ්ණනා.

6. බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා

398. ඉදානි බොධියා බුද්ධොතිකථා නාම හොති. තත්ථ බොධීති චතුමග්ගඤ්ඤාණස්සාපි සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්සාපි අධිවචනං. තස්මා යෙසං යථා ඔදාතෙන වණ්ණෙන ඔදාතො, සාමෙන වණ්ණෙන සාමො, එවං බොධියා බුද්ධොති

ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එතරහි උත්තරාපථකානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා ව අනුයොගො ව සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ව පටික්ඛෙපො ව ඉතරස්ස.

අතීතායාති පඤ්ඤෙ තස්මිං බණෙ අභාවතො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො පටිලාභං සන්ධාය පටිජානාති. පුන කිච්චවසෙන පුට්ඨො කිච්චාභාවතො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යං තෙන තාය කරණීයං කතං, තත්ථ සම්මොභාභාවං පටිජානාති. ලෙසොකාසං පන අදත්ථා දුක්ඛං පරිජානාතීතිආදිනා නයෙන පුට්ඨො තස්ස කිච්චස්ස අභාවා පටික්ඛිපති.

අනාගතපඤ්ඤෙ තස්මිං බණෙ මග්ගඤ්ඤාණස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො “අගමා රාජගහං බුද්ධො”ති (සු. නි. 410) අනාගතාය බොධියා බුද්ධභාවං මඤ්ඤමානො පටිජානාති. බොධිකරණීයං කරොතීති පුට්ඨො තස්මිං බණෙ කිච්චාභාවෙන පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යදි න කරෙය්‍ය, බුද්ධොති න වුච්චෙය්‍ය. යස්මා අවස්සං කරිස්සති, තස්මා කරොතියෙව නාමාති පටිජානාති. පුන ලෙසොකාසං අදත්ථා පුට්ඨො පටික්ඛිපති. පච්චුප්පන්නපඤ්ඤො සද්ධිං සංසන්දනාය උත්තානත්ථොව.

399. තිස්සො බොධියො එකතො කත්ථා පුට්ඨො සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං සන්ධාය තීහිපි බුද්ධොති වත්තබ්බභාවතො පටිජානාති. පුන තීහිති පුට්ඨො සබ්බාසං එකක්ඛණෙ අභාවා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අතීතානාගතපච්චුප්පන්නස්ස සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණස්ස වසෙන පටිජානාති. පුන ලෙසොකාසං අදත්ථා සතතං සම්මතති පුට්ඨො පටික්ඛිපති.

න බත්තබ්බං බොධියාති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, බොධියා අභාවක්ඛණෙ අබුද්ධභාවාපත්තිතො පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. නනු බොධිපටිලාභාති පඤ්ඤෙ පන යස්මිං සන්තානෙ බොධිසඬ්ඛාතං මග්ගඤ්ඤාණං උප්පන්නං, තත්ථ බුද්ධොති සම්මුතිසබ්භාවතො පටිඤ්ඤා තස්සෙව. තස්ස අධිප්පායං අජානිත්ථා භඤ්චිති ලද්ධිට්ඨපනා පරවාදිස්ස. ඉදානිස්ස අසල්ලක්ඛණං පාකටං කාතුං බොධිපටිලාභා බුද්ධොති බොධියා බුද්ධොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තස්සත්ථො – “කිං තෙ යස්මා බොධිපටිලාභා බුද්ධො, තස්මා බොධියා බුද්ධො”ති. ඉතරො “බොධිපටිලාභො නාම බොධියා උප්පජ්ජිත්ථා නිරුද්ධායපි සන්තානෙ උප්පන්නභාවොයෙව. බොධි නාම මග්ගක්ඛණෙ ඤාණ”න්ති ඉමං විභාගං අසල්ලක්ඛෙන්තොව පුන පටිජානාති. තතො සකවාදිනා බොධිපටිලාභා බොධිති පුට්ඨො වචනොකාසං අලභන්තො පටික්ඛිපතීති.

බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා.

ඉති ඉමා තිස්සොපි කථා උත්තරාපථකානංයෙව.

7. ලක්ඛණකථාවණ්ණනා

400. ඉදානි ලක්ඛණකථා නාම භොති. තත්ථ ‘‘යෙහි සමන්තාගතස්ස මහාපුරිසස්ස ද්වෙව ගතියො භවන්ති’’ති (දී. නි. 1.258) ඉමං සුත්තං අයොනියො ගහෙත්වා ලක්ඛණසමන්තාගතො බොධිසත්තොව භොතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

වක්කවත්තිසත්තොති පඤ්ඤෙසු යස්මා වක්කවත්ති සත්තොපි ව බොධිසත්තොපි, තස්මා අබොධිසත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපති. බොධිසත්තං සන්ධාය පටිඡානාති.

402. ද්වත්තිංසිමානීතිසුත්තං බොධිසත්තමෙව සන්ධාය වුත්තං. සො හි පච්ඡිමෙ භවෙ බුද්ධො භොති, ඉතරෙසු වක්කවත්ති, තස්මා ආභතම්පි අනාභතසදිසමෙවාති.

ලක්ඛණකථාවණ්ණනා.

8. නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා

403. ඉදානි නියාමොක්කන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං සට්ඨකාරසුත්තෙ ජොතිපාලස්ස පබ්බජ්ජං සන්ධාය ‘‘බොධිසත්තො කස්සපහගවතො පාවචනෙ ඔක්කන්තනියාමො වරිතබ්‍රහ්මවරියො’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය බොධිසත්තොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධියං යත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො යස්මා නියාමොති වා බ්‍රහ්මවරියන්ති වා අරියමග්ගස්ස නාමං, බොධිසත්තානඤ්ච යපෙත්වා පාරම්පුරණං අඤ්ඤා නියාමොක්කන්ති නාම නත්ථී. යදි භවෙය්‍ය, බොධිසත්තො සොනාපන්නො සාවකො භවෙය්‍ය. න චෙතමෙවං. කෙවලඤ්ඤි නං බුද්ධා අත්තතො ඤාණබලෙ යත්වා – ‘‘අයං බුද්ධො භවිස්සති’’ති බ්‍යාකරොන්ති, තස්මා පුන බොධිසත්තොති අනුයොගො සකවාදිස්ස. පච්ඡිමභවං සන්ධාය පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. දුතියපඤ්ඤෙ ජොතිපාලකාලං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. සාවකො හුත්වාතිආදීසුපි එසෙව නයො. අනුස්සවියොති අනුස්සවෙන පටිවිද්ධම්මො. පච්ඡිමභවං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා ජොතිපාලකාලෙ අනුස්සවං සන්ධාය පටිඡානාති.

404. අඤ්ඤං සත්ථාරන්තිආලාරඤ්ච රාමපුත්තඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. ආයස්මා ආනන්දොතිආදි ‘‘ඔක්කන්තනියාමාව සාවකා භොන්ති, න ඉතරෙ ඔක්කන්තනියාමා එවරූපා භොන්ති’’ති දස්සෙතුං වුත්තං.

සාවකො ජාතිං චිතිවත්තොති යාය ජාතියා සාවකො, තං චිතිවත්තො අඤ්ඤස්මිං භවෙ අසාවකො භොතීති පුච්ඡති. ඉතරො සොනාපන්නාදීනං සොනාපන්නාදිසාවකභාවතො පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා.

9. අපරාපි සමන්තාගතකථාවණ්ණනා

406. ඉදානි අපරාපි සමන්තාගතකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං

“චතුත්ථමග්ගට්ඨො පුග්ගලො පත්තිධම්මවසෙන තිහි එලෙහි සමන්තාගතො”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චතුහි එලෙහි සමන්තාගතකථායං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

අපරාපි සමන්තාගතකථාවණ්ණනා.

10. සබ්බසංයොජනප්පභානකථාවණ්ණනා

413. ඉදානි සංයොජනප්පභානකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං

“නිජ්පරියායෙනෙව සබ්බසංයොජනප්පභානං අරහත්ත”න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන සබ්බෙ සංයොජනාති පුට්ඨො හෙට්ඨා චුත්තමග්ගත්තයෙන පහිනෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො තෙන මග්ගෙන අප්පහිනස්ස අභාවා පටිජානාති. සක්කායදිට්ඨිආදීසුපි පඨමමග්ගෙන පහිනභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, චතුත්ථමග්ගෙන අනවසෙසප්පභානං සන්ධාය පටිජානාති. එසෙව නයො සබ්බත්ථාති.

සබ්බසංයොජනප්පභානකථාවණ්ණනා.

චතුත්ථො වග්ගො.

5. පඤ්චමවග්ගො

1. විමුත්තිකථාවණ්ණනා

418. ඉදානි විමුත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ විපස්සනා, මග්ගො, එලං,

පච්චවෙක්ඛණන්ති චතුත්තං ඤාණානං විමුත්තිඤාණන්ති නාමං. තෙසු විපස්සනාඤාණං නිව්චනිමිත්තාදීහි විමුත්තත්තා, තදඛගවිමුත්තිභාවෙන වා විමුත්තත්තා විමුත්තිඤාණං. මග්ගො සමුච්ඡෙදවිමුත්ති, එලං පටිජ්ජස්සද්ධිවිමුත්ති, පච්චවෙක්ඛණඤාණං පන විමුත්තිං ජානාතීති විමුත්තිඤාණං. එවං චතුබ්බිධෙ විමුත්තිඤාණෙ නිජ්පරියායෙන එලඤාණමෙව විමුත්ති. සෙසානි “විමුත්තානී”ති වා “අවිමුත්තානී”ති වා න වත්තබ්බාති. තස්මා “ඉදං නාම විමුත්තිඤාණං විමුත්ත”න්ති අවත්වා අවිසෙසෙනෙව “විමුත්තිඤාණං විමුත්ත”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන යංකිඤ්චිති පුට්ඨො පච්චවෙක්ඛණාදීනි සන්ධාය පටික්ඛිපති. පටිපන්නස්සානි පුට්ඨො මග්ගඤාණස්ස අනාසවතං සන්ධාය පටිජානාති. යස්මා පන තං සොනාපන්නස්ස එලෙ ධීතස්ස ඤාණං න හොති, තස්මා විමුත්තං නාම න හොතීති

වොදනත්ථං පුන සකවාදී සොතාපන්තස්සාතිආදිමාහ. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

විමුත්තිකථාවණ්ණනා.

2. අසෙබඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

421. ඉදානි අසෙබකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා ආනන්දත්ථෙරාදයො සෙබා “උළාරො හගවා”තිආදිනා නයෙන අසෙබෙ ජානන්ති, තස්මා “සෙබස්ස අසෙබඤ්ඤාණං අත්ථී”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපට්ඨකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ජානාති පස්සතීති ඉදං අත්තනා අධිගතස්ස ජානනවසෙන චුත්තං. ගොත්‍රභූතොතිආදි හෙට්ඨිමාය භූමියං ධීතස්ස උපරුපරිඤ්ඤාණස්ස අභාවදස්සනත්ථං චුත්තං. නනු ආයස්මා ආනන්දො සෙබො “උළාරො හගවා”ති ජානාතීති පරවාදී අසෙබෙ හගවති පවත්තත්තා තං අසෙබඤ්ඤාණන්ති ඉච්ඡති, න පනෙතං අසෙබං. තස්මා එවං පතිට්ඨාපිතාපි ලද්ධි අප්පතිට්ඨාපිතාව හොතීති.

අසෙබඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා.

3. විපරිතකථාවණ්ණනා

424. ඉදානි විපරිතකථා නාම හොති. තත්ථ “ය්වායං පට්ඨිකසිණෙ පට්ඨිසඤ්ඤී සමාපජ්ජති, තස්ස තං ඤාණං විපරිතඤ්ඤාණං”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පට්ඨි නිස්සාය උප්පන්නනිමිත්තඤ්ඤි න පට්ඨියෙව, තත්‍ර වායං පට්ඨිසඤ්ඤී. තස්මා විපරිතඤ්ඤාණන්ති අයමෙතස්ස අධිප්පායො. තතො සකවාදී “ලක්ඛණපට්ඨිසි සසම්භාරපට්ඨිසි නිමිත්තපට්ඨිසි පට්ඨිදෙවතාපි සබ්බා පට්ඨියෙව, තාසු පට්ඨිති ඤාණං විපරිතං න හොති. අනිච්චෙ නිච්චන්තිආදිවිපරියෙසො පන විපරිතඤ්ඤාණං නාම. කිං තෙ ඉදං එතෙසු අඤ්ඤතර”න්ති වොදෙතුං අනිච්චෙ නිච්චන්තිආදිමාහ. ඉතරො විපල්ලාසලක්ඛණාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, පට්ඨිනිමිත්තං සන්ධාය පටිජානාති.

කුසලන්ති සෙක්ඛපුපුජ්ජනානං ඤාණං සන්ධාය චුත්තං. අත්ථී අරහතොති පඤ්ඤෙසුපි විපල්ලාසලක්ඛණාභාවෙන පටික්ඛිපති. පට්ඨිනිමිත්තං සන්ධාය පටිජානාති. සබ්බෙව පට්ඨිති සබ්බං තං පට්ඨිකසිණං ලක්ඛණපට්ඨියෙව හොතීති පුච්ඡති. සකවාදී තථා අභාවතො පටික්ඛිපති. නනු පට්ඨි අත්ථී, අත්ථී ව කොචි පට්ඨි. පට්ඨිතො සමාපජ්ජතීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තස්සත්ථො – නනු නිමිත්තපට්ඨි අත්ථී, අත්ථී ව කොචි තං පට්ඨි. පට්ඨිතොයෙව සමාපජ්ජති, න ආපතො වා තෙජතො වාති. පට්ඨි අත්ථීතිආදි “යදි යං යථා අත්ථී, තං තථා සමාපජ්ජන්තස්ස ඤාණං විපරිතං හොති, නිබ්බානං අත්ථී, තම්පි සමාපජ්ජන්තස්ස සබ්බවිපරියෙසසමුග්ගසාතනං මග්ගඤ්ඤාණම්පි තෙ විපරිතං හොතු”ති දස්සනත්ථං චුත්තන්ති.

විපරිතකථාවක් ණනා.

4. නියාමකථාවක් ණනා

428-431. ඉදානි නියාමකථා නාම හොති. තත්ථ යො පුග්ගලො සම්මත්තනියාමං ඔක්කම්ස්සති, තං ‘‘භබ්බො එස ධම්මං අභිසමෙතු’’න්ති යස්මා භගවා ජානාති, තස්මා ‘‘අනියතස්ස පුපුඡ්ඡනස්සෙව සතො පුග්ගලස්ස නියාමගමනාය ඤාණං අත්ථී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපට්ඨානං; තෙ සන්ධාය අනියතස්සාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ නියාමගමනායාති නියාමො වුච්චති මග්ගො, මග්ගගමනාය මග්ගොක්කමනායාති අත්ථො. යං පනස්ස ඤාණං දිස්වා භගවා ‘‘භබ්බො අය’’න්ති ජානාති, තං සන්ධාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස.

අටස්ස සකවාදී අයුත්තවාදිතං දීපෙතං නියතස්සාති විපරිතානුයොගමාහ. තත්ථ පයම්පඤ්ඤෙ මග්ගෙන නියතස්ස අනියාමගමනාය ඤාණං නාම නත්ථීති පටික්ඛිපති. දුතියෙ නත්ථීභාවෙන පටිජානාති. තතියෙ අනියතස්ස නත්ථීති පුට්ඨත්තා ලද්ධිවිරොධෙන පටික්ඛිපති. පුන පයම්පඤ්ඤමෙව චතුත්ථං කත්වා නියතස්ස නියාමගමනාදිවසෙන තයො පඤ්ඤා කතා. තෙසු පයමෙ යස්මා ආදිමග්ගෙන නියතස්ස පුන තදත්ථාය ඤාණං නත්ථී, තස්මා පටික්ඛිපති. දුතියෙ නත්ථීභාවෙනෙව පටිජානාති. තතියෙ ලද්ධිවිරොධෙනෙව පටික්ඛිපති. පුන පයම්පඤ්ඤං අට්ඨමං කත්වා අනියතස්ස අනියාමගමනාදිවසෙන තයො පඤ්ඤා කතා. තෙසං අත්ථො චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බො. පුන පයම්පඤ්ඤමෙව ද්වාදසමං කත්වා තංමුලකා අත්ථී නියාමොතිආදයො පඤ්ඤා කතා. තත්ථ යස්මා නියාමගමනාය ඤාණං නාම මග්ගඤාණමෙව හොති, තස්මා තං සන්ධාය අත්ථී නියාමොති චුත්තං. ඉතරො පන නියාමොති චුත්තෙ පටික්ඛිපති, ඤාණන්ති චුත්තෙ පටිජානාති. සතිපට්ඨානාදීසුපි එසෙව නයො. පච්චනීකං උත්තානත්ථමෙව. ගොත්‍රභූතොතිආදි යෙන යං අප්පත්තං, තස්ස තං නත්ථීති දස්සනත්ථං චුත්තං. භගවා ජානාතීති අත්තනො ඤාණබලෙන ජානාති, න තස්ස නියාමගමනඤාණසබ්භාවතො. තස්මා ඉමිනා කාරණෙන පතිට්ඨිතාපිස්ස ලද්ධි අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

නියාමකථාවක් ණනා.

5. පටිසම්භිදාකථාවක් ණනා

432-433. ඉදානි පටිසම්භිදාකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘යංකිඤ්චි අරියානං ඤාණං, සබ්බං ලොකුත්තරමෙවා’’ති ගහෙත්වා ‘‘සබ්බං ඤාණං පටිසම්භිදා’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අත්ථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සම්මුතිඤාණපඤ්ඤෙසු පට්ඨිකසිණසම්මුතියං සමාපත්තිඤාණං සන්ධාය පටික්ඛිපති, නිරුත්තිඤාණං සන්ධාය පටිජානාති. යෙ කෙච්ඡි සම්මුතින්ති පඤ්ඤෙ පුපුඡ්ඡනෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. වෙතොපරියායපඤ්ඤෙසු පුපුඡ්ඡනස්ස ඤාණං සන්ධාය පටික්ඛිපති, අරියස්ස ඤාණං සන්ධාය පටිජානාති. සබ්බො

පඤ්ඤාතිපඤ්ඤෙසු කසිණසමාපත්තිපඤ්ඤාං සන්ධාය පටික්ඛිපති, ලොකුත්තරං සන්ධාය පටිජානාති. පටච්ඡිකසිණසමාපත්තින්තිආදි “යා එතෙසු එත්තකෙසු යානෙසු පඤ්ඤා, කිං සබ්බා සා පටිසම්භිදා” ති පුච්ඡනත්ථං වුත්තං. තෙන හි සබ්බං ඤාණන්ති යස්මා සබ්බා ලොකුත්තරපඤ්ඤා පටිසම්භිදා, තස්මා සබ්බන්ති වචනං සාමඤ්ඤඵලෙන සද්ධිං පතිට්ඨාපෙතිති.

පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා.

6. සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා

434-435. ඉදානි සම්මුතිඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ සම්මුතිසච්චං පරමත්ථසච්චන්ති ද්වෙ සච්චාති. යෙ පන එවං විභාගං අකත්වා සච්චන්ති වචනසාමඤ්ඤෙන සම්මුතිඤාණමපි “සච්චාරම්මණමෙවා” ති වදන්ති, සෙය්‍යාපාපි අන්ධකා; තෙ අයුත්තවාදිනොති තෙසං වාදවිසොධනත්ථං අයං කථා ආරද්ධා. තත්ථ න වත්තබ්බන්ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පරමත්ථසච්චං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. සම්මුතිසච්චමිහිති සම්මුතිං අනුපවිට්ඨෙ සච්චමිහි. පච්චත්තෙ වා භූමිමච්චනං, සම්මුතිසච්චන්ති අත්ථො. සම්මුතිඤාණං සච්චාරම්මණඤ්ඤෙවාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො නං “යදි තං අවිසෙසෙන සච්චාරම්මණඤ්ඤෙව, තෙන ඤාණෙන දුක්ඛපරිඤ්ඤාදීනි කරොය්‍යා” ති වොදෙතුං තෙන ඤාණෙනාතිආදිමාහ.

සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා.

7. විත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා

436-438. ඉදානි විත්තාරම්මණකථා නාම හොති. තත්ථ වෙතොපරියායෙ ඤාණන්ති වචනමත්තමෙව ගහෙත්වා “තං ඤාණං විත්තාරම්මණමෙවා” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථස්ස “යො සරාගාදිවසෙන විත්තං ජානාති, තස්ස රාගාදයොපි ආරම්මණා හොන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං තං විත්තාරම්මණඤ්ඤෙවා” ති වොදනත්ථං නනු අත්ථි කොච්ඡිආදි ආරද්ධං. එස්සාරම්මණෙති එස්සසඬ්ඛාතෙ ආරම්මණෙ. වෙදනාරම්මණෙතිආදීසුපි එසෙව නයො. පුන එස්සාරම්මණෙ ඤාණං න වත්තබ්බන්ති පුට්ඨො එස්සස්ස චුසනලක්ඛණං මනසිකරොතො එස්සොචාරම්මණං හොතිති පටිජානාති. කිං පනෙතං එස්සපරියායෙ ඤාණන්ති පුට්ඨො පන තාදිසස්ස සුත්තපදස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. ඉදානි යං නිස්සාය ලද්ධි, තදෙව දස්සෙත්වා ලද්ධිං පතිට්ඨාපෙතුං නනු වෙතොපරියායෙ ඤාණන්තිආදිමාහ. සා පනෙසා වචනමත්තාහිතිවෙසෙන පතිට්ඨාපිතාපි අස්පතිට්ඨාපිතාව හොතිති.

විත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා.

8. අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා

439-440. ඉදානි අනාගතඤාණකථා නාම භොති. තත්ථ අනාගතං නාම අන්තරම්පි අත්ථී, අන්තරම්පි. තෙසු අන්තරො ඵකන්තෙනෙව ඤාණං නත්ථී. යථා ච අන්තරො, තථා ඵකවීථිඵකජවනපරියාපන්තෙපි. තත්ථ යෙ සබ්බස්මිම්පි අනාගතෙ ඤාණං ඉච්ඡන්ති, සෙය්‍යථාපි අන්ධකා; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යං තෙ අනාගතෙ ඤාණං, කිං තෙන අන්තරං අනාගතං මූලාදිවසෙන ඡානාති” ති වොදෙතුං අනාගතං මූලකොතිආදිමාහ. තත්ථ මූලකොතිආදීනි සබ්බානි කාරණවෙච්චනානෙව. කාරණඤ්ඨී යං අත්තනො ඵලං කරොති, තං තත්ථ මූලයති පතිට්ඨාතීති මූලං. තතො ච තං භිනොති පචත්තයතීති හෙතු. තදෙව තං නිදෙති “හන්ද නං ගණ්හථා” ති. නිය්‍යාතෙති වියාති නිදානං. තතො තං සම්භවතීති සම්භවො. පහවතීති පහවො. තත්ථ ච තං සමුට්ඨාති, තං වා නං සමුට්ඨාපෙතීති සමුට්ඨානං. තදෙව නං ආහරතීති ආහාරො. තඤ්චස්ස අපරිච්චජිතබ්බට්ඨෙයන ආරම්මණං. තදෙව වෙනං පටිච්ච ඵතීති පච්චයො. තතො නං සමුදෙතීති සමුදයොති වුච්චති. යස්මා පන අන්තරං චිත්තං ඵතෙහාකාරෙහි න සක්කා ඡානිතුං, තස්මා න හෙවන්ති පටික්ඛිපති. අනාගතං හෙතුපච්චයතන්ති යා අන්තරානාගතෙ චිත්තෙ හෙතුපච්චයනා, තං ඡානාති. යෙ තත්ථ ධම්මා හෙතුපච්චයා භොන්ති, තෙ ඡානාතීති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි ඵසෙව නයො. ගොත්‍රභූතොතිආදි යස්මිං අනාගතෙ ඤාණං න උප්පජ්ජති, තං සරූපතො දස්සෙතුං වුත්තං. පාටලිපුත්තස්සාති සුත්තං යස්මිං අනාගතෙ ඤාණං උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං ආහං. යස්මා පනෙතං න සබ්බස්මිං අනාගතෙ ඤාණස්ස සාධකං; තස්මා අනාහංමෙවාති.

අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා.

9. පටුප්පන්තඤාණකථාවණ්ණනා

441-442. ඉදානි පටුප්පන්තඤාණකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “සබ්බසඬ්ඛාරෙසු අනිච්චතො දිට්ඨෙසු තම්පි ඤාණං අනිච්චතො දිට්ඨං භොතී” ති වචනං නිස්සාය “අවිසෙසෙන සබ්බස්මිං පටුප්පන්තෙ ඤාණං අත්ථී” ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පටුප්පන්තෙති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි අවිසෙසෙන පටුප්පන්තෙ ඤාණං අත්ථී, ඛණ්ණපටුප්පන්තෙපි තෙන භවිතබ්බං. ඵචං සන්තෙ ද්විත්තං ඤාණානං ඵකතො අභාවා තෙනෙව ඤාණෙන තං ඡානිතබ්බං භොතී” ති වොදනත්ථං තෙනාති අනුයොගො සකවාදිස්ස. තත්ථ පඨමපඤ්ඤෙ තෙනෙව තං ඡානිතුං න සක්කාති පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. දුතියපඤ්ඤෙ සන්තතිං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. පටිපාටිතො භඩ්ගං පස්සන්තො භඩ්ගානුපස්සනෙනෙව භඩ්ගානුපස්සනාඤාණං පස්සතීති අධිප්පායො. තෙන ඤාණෙන තං ඤාණං ඡානාතීතිආදීසුපි ඵසෙව නයො. තෙන ඵස්සෙන තං ඵස්සන්තිආදීනිස්ස ලෙසොකාසනිවාරණත්ථං වුත්තාති. යං පනෙතෙන ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං නනු සබ්බසඬ්ඛාරෙතිආදි වුත්තං. තත්ථ නයතො

තං ඤාණං දිට්ඨං හොති, න ආරම්භණතොති අධිජ්ජායෙන පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස.
තස්මා එවං පතිට්ඨිතාපිස්ස ලද්ධි අජ්ජතිට්ඨිතාව හොති.

පටුප්පන්තඤාණකථාවණ්ණනා.

10. ඵලඤාණකථාවණ්ණනා

443-444. ඉදානි ඵලෙ ඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘බුද්ධාපි සත්තානං
අරියඵලජ්ජත්තියා ධම්මං දෙසෙන්නි සාවකාපි, ඉති ඉමිනා සාමඤ්ඤෙන බුද්ධානං
විය සාවකානම්පි තෙන තෙන සත්තෙන පත්තබ්බෙ ඵලෙ ඤාණං අත්ථි’’ති යෙසං
ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි අත්ථකානං; තෙ සන්ධාය සාවකස්සාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස,
පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි සාවකස්ස ඵලෙ ඤාණං අත්ථි, යථා බුද්ධා
සමානෙපි සොතාපත්තිඵලෙ අත්තනො ඤාණබලෙන ‘අයං එකබ්ඪී, අයං
කොලංකොලො, අයං සත්තක්ඛන්තුපරමො’ති ඵලස්සකතං පඤ්ඤපෙන්නි, කිං තෙ
එවං සාවකොපි’’ති වොදෙතුං සාවකො ඵලස්ස කතං පඤ්ඤපෙන්නි ආහ. ඉතරො
පටික්ඛිපති.

අත්ථි සාවකස්ස ඵලපරොපරියත්තීතිආදි ඵලෙ ඤාණස්ස අත්ථිතාය
පච්චයපුච්ඡනත්ථං චුත්තං. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො – බුද්ධානං ‘‘ඉදං ඵලං පරං,
ඉදං ඔපර’’න්ති එවං ඵලානං උච්චාවචභාවජානනසංඛාතා ඵලෙ පරොපරියත්ති
නාම අත්ථි. තථා ඉන්ද්‍රියපුග්ගලපරොපරියත්තියො, තාසං අත්ථිතාය තස්ස තස්ස
පුග්ගලස්ස තෙසං තෙසං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන තං තං ඵලං ජානන්ති, කිං තෙ
සාවකස්සාපි එතා පරොපරියත්තියො අත්ථිති.

අත්ථි සාවකස්ස බන්ධපඤ්ඤත්තීතිආදිනිපි ‘‘යදි තෙ සාවකස්ස බුද්ධානං විය
ඵලෙ ඤාණං අත්ථි, ඉමා හි පිස්ස පඤ්ඤත්තීහි භවිතබ්බං. කිමස්ස තා අත්ථි,
සක්කොති යො එතා පඤ්ඤත්තියො අත්තනො බලෙන ජානිතුං වා පඤ්ඤපෙතුං
වා’’ති වොදනත්ථං චුත්තානි. සාවකො ජිනොතිආදි ‘‘යදි සාවකස්ස බුද්ධානං විය
ඵලෙ ඤාණං අත්ථි, එවං සත්තෙ ස්වෙව ජිනො’’ති වොදනත්ථං චුත්තං. සාවකො
අනුප්පන්තස්සාති පඤ්ඤෙපි අයමෙව නයො. අඤ්ඤාණිති පඤ්ඤ
අවිජ්ජාසංඛාතස්ස අඤ්ඤාණස්ස විහතත්තා පටික්ඛිත්තො, න පනස්ස බුද්ධානං විය
ඵලෙ ඤාණං අත්ථි. තස්මා අජ්ජතිට්ඨිතොව පරවාදිවාදොති.

ඵලඤාණකථාවණ්ණනා.

පඤ්චමො වග්ගො.

මහාපණ්ණාසකො සමත්තො.

6. ඡට්ඨවග්ගො

1. නියාමකථාවක්ෂණතා

445-447. ඉදානි නියාමකථා නාම හොති. තත්ථ නියාමොති “භබ්බො නියාමං ඔක්කම්තුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්ත”න්ති (පු. ප. 13) වචනතො අරියමග්ගො වුවිච්ඡි. යස්මා පන තස්මිං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙපි පුග්ගලො අනියතො නාම න හොති, තස්මා “සො නියාමො නිව්ච්චියෙන අසඬ්ඛතො”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො “යදි සො අසඬ්ඛතො, එවරුපෙන තෙන භවිතබ්බ”න්ති දීපෙන්තො නිබ්බානන්තිආදිමාහ. සංසන්දනපුච්ඡා උත්තානත්ථායෙව.

අත්ථි කෙව්තිආදි නියාමස්ස සඬ්ඛතභාවදීපනත්ථං වුත්තං. මග්ගො අසඬ්ඛතොතිපඤ්ඤෙ තස්ස උප්පාදනිරොධභාවතො පටික්ඛිපතිති. නියාමො සඬ්ඛතොතිපඤ්ඤෙ නිරුද්ධෙපි මග්ගෙ නියාමස්ස අත්ථිතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. සොතාපත්තිනියාමොතිආදිපඤ්ඤෙසුපි අනුලොමතො ව පටිලොමතො ව ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. පඤ්ච අසඬ්ඛතානීති පුට්ඨො පඤ්චන්තං අසඬ්ඛතානං ආගතට්ඨානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො චතුන්තං සම්මත්තනියාමානං නියාමවචනතො නිබ්බානස්ස ව අසඬ්ඛතභාවතො පටිජානාති. මිච්ඡත්තනියාමපඤ්ඤො නියාමවචනමත්තෙන අසඬ්ඛතාය අයුත්තභාවදීපනත්ථං වුත්තොති.

නියාමකථාවක්ෂණතා.

2. පටිච්චසමුප්පාදකථාවක්ෂණතා

448. ඉදානි පටිච්චසමුප්පාදකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං නිදානවග්ගෙ “උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ධීතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා”තිආදිවචනතො (සං. නි. 2.20) “පටිච්චසමුප්පාදො අසඬ්ඛතො”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්ච මහිසාසකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

449. අවිජ්ජා අසඬ්ඛතාති ආදයො පඤ්ඤා අවිජ්ජාදීනංයෙව පටිච්චසමුප්පාදභාවදස්සනත්ථං වුත්තා. යෙන පනත්ථෙත තත්ථ එකෙකං අඬ්ඟං “පටිච්චසමුප්පාදො”ති වුවිච්ඡි, සො පටිච්චසමුප්පාදවිභවිගෙ වුත්තොයෙව.

451. අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාති යා තත්ථ ධම්මට්ඨිතතාතිආදි යෙන සුත්තෙන ලද්ධි පතිට්ඨාපිතා, තස්සෙව අත්ථදස්සනෙන ලද්ධිභින්දනත්ථං වුත්තං. අයඤ්ඤෙන්ථ අත්ථො – යා අයං හෙට්ඨා “ධීතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා”ති වුත්තා න සා අඤ්ඤත්‍ර අවිජ්ජාදීහි විසුං එකා අත්ථි. අවිජ්ජාදීනං පන පච්චයානංයෙවෙනං නාමං. උප්පන්නෙපි හි තථාගතෙ අනුප්පන්නෙපි අවිජ්ජාතො සඬ්ඛාරා සම්භවන්ති, සඬ්ඛාරාදීහි ව විඤ්ඤාණාදීහි, තස්මා “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”ති යා එතස්මිං පදෙ සඬ්ඛාරධම්මානං කාරණට්ඨියෙන

ධීතතාති ධම්මට්ඨිතතා. තෙසංයෙව ච ධම්මානං කාරණට්ඨෙතෙව නියාමතාති ධම්මනියාමතාති අවිජ්ජා වූවති. සා ච අසඬිතතා, නිබ්බානඤ්ච අසඬිතතන්ති පුච්ඡති. පරවාදී ලද්ධිවසෙන පටිජානිත්වා පුන ද්වෙ අසඬිතතානීති පුට්ඨො සුත්තාභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා ලද්ධිවසෙනෙව පටිජානාති. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. හෙට්ඨා වුත්තසදිසං පන තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා.

3. සච්චකථාවණ්ණනා

452-454. ඉදානි සච්චකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, තථානි අවිතථානී”ති (සං. නි. 5.1090) සුත්තං නිස්සාය “චත්තාරි සච්චානි නිච්චානි අසඬිතතානී”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අයඤ්භිස්ස අධිජ්ජායො – දුක්ඛසමුදයමග්ගෙසු වත්ථුසච්චං සඬිතං, ලක්ඛණසච්චං අසඬිතං. නිරොධෙ වත්ථුසච්චං නාම නත්ථි අසඬිතමෙව තන්ති. තස්මා ආමන්තාති ආහ. තං පනස්ස ලද්ධිමත්තමෙව. සො හි දුක්ඛං වත්ථුසච්චං ඉච්ඡති, තථා සමුදයං මග්ගඤ්ච. යානි පන නෙසං බාධනපභවනියානිකලක්ඛණානි, තානි ලක්ඛණසච්චං නාමානි, න ච බාධනලක්ඛණාදිහි අඤ්ඤානි දුක්ඛාදිනි නාම අත්ථිති. තාණානීතිආදියු අධිජ්ජායො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

දුක්ඛසච්චන්ති පඤ්ඤෙ ලද්ධිවසෙන ලක්ඛණං සන්ධාය පටිජානාති. දුක්ඛන්ති පඤ්ඤෙ වත්ථුං සන්ධාය පටික්ඛිපති. ඉතො පරං සුද්ධිකපඤ්ඤා ච සංසන්දනපඤ්ඤා ච සබ්බෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බො. අවසානෙ ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං ආහට්ඨත්තං අත්ථස්ස මිච්ඡා ගහිතත්තා අනාහට්ඨසදිසමෙවාති.

සච්චකථාවණ්ණනා.

4. ආරුප්පකථාවණ්ණනා

455-456. ඉදානි ආරුප්පකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “චත්තාරො ආරුප්පා ආනෙඤ්ජා”ති වචනං නිස්සාය “සබ්බෙපි තෙ ධම්මා අසඬිතතා”ති ලද්ධි, තෙ සන්ධාය ආකාසානඤ්චායතනන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. සාධකසුත්තම්පි අත්ථං අජානිත්වා ආහට්ඨතා අනාහට්ඨසදිසමෙවාති.

ආරුප්පකථාවණ්ණනා.

5. නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

457-459. ඉදානි නිරොධසමාපත්තිකථා නාම භොති. තත්ථ නිරොධසමාපත්තීති චතුත්තං ඛන්ධානං අප්පචත්ති. යස්මා පන සා කරියමානා කරියති, සමාපජ්ජියමානා සමාපජ්ජියති, තස්මා නිප්ඵන්නාති වුච්චති. සඬ්ඛතාසඬ්ඛතලක්ඛණානං පන අභාවෙන න චත්තඛ්ඛා “සඬ්ඛතාති වා අසඬ්ඛතා”ති වා. තත්ථ යෙසං “යස්මා සඬ්ඛතා න භොති, තස්මා අසඬ්ඛතා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය නිරොධසමාපත්තීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. උප්පාදෙන්තීතිආදි සමාපජ්ජනපටිලාභවසෙනෙව වුත්තං. යථා පන රූපාදයො අසඬ්ඛතධම්මෙ උප්පාදෙන්ති; න තථා තං කෙච්ඡි උප්පාදෙන්ති නාම. නිරොධා වොදානං වුට්ඨානන්ති ඵලසමාපත්ති වෙදිතඛ්ඛා. අසඬ්ඛතා පන තං නත්ථියෙව, තස්මා පටික්ඛිපති. තෙන ඡීති යස්මා සඬ්ඛතා න භොති, තස්මා අසඬ්ඛතාති ලද්ධි. ඉදං පන අසඬ්ඛතභාවෙ කාරණං න භොතීති වුත්තම්පි අවුත්තසදිසමෙවාති.

නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා.

6. ආකාසකථාවණ්ණනා

460-462. ඉදානි ආකාසකථා නාම භොති. තත්ථ තිවිධො ආකාසො – පරිච්ඡේදාකාසො, කසිණුග්ගාටිමාකාසො, අප්ථාකාසො. “තුච්ඡාකාසො”තිපි තස්සෙව නාමං. තෙසු පරිච්ඡේදාකාසො සඬ්ඛතො, ඉතරෙ ද්වෙ පඤ්ඤත්තිමත්තා. යෙසං පන “දුට්ඨොපි යස්මා සඬ්ඛතො න භොති, තස්මා අසඬ්ඛතො”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං මහිසාසකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය ආකාසොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ආකාසකථාවණ්ණනා.

7. ආකාසො සනිදස්සනොතිකථාවණ්ණනා

463-464. ඉදානි ආකාසො සනිදස්සනොතිකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං තාලච්ඡිද්දාදිසු ඤාණප්පචත්තිං නිස්සාය “සඬ්ඛොපි අප්ථාකාසො සනිදස්සනො”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය ආකාසො සනිදස්සනොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි සනිදස්සනො, එවංවිධො භවෙය්‍යා”ති වොදනත්ථං රූපන්තිආදි වුත්තං. චක්ඛුඤ්ච පටිච්චාතිපඤ්ඤෙසු එවරූපස්ස සුත්තස්ස අභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා තුලන්තරිකාදීනං උපලද්ධිං නිස්සාය පටිජානාති. ද්විත්තං රුක්ඛානං අන්තරන්ති එත්ථ රුක්ඛරූපං චක්ඛුතා දිස්වා අන්තරෙ රූපාභාවතො ආකාසන්ති මනොද්වාරවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

ආකාසො සනිදස්සනොතිකථාවණ්ණනා.

10. පට්ඨිධාතුසනිදස්සනාතිආදිකථාවණ්ණනා

465-470. ඉදානි පථව්ඨාතු සනිදස්සනානිආදිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං පාසාණඋදකජාලරුක්ඛවලනානඤ්චෙව පඤ්චිත්ථියපතිට්ඨොකාසානඤ්ච වණ්ණායතනං කායවිඤ්ඤත්තිකාලෙ හත්ථපාදාදිරූපඤ්ච දිස්වා “පථව්ඨාතුආදයො සනිදස්සනා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය සබ්බකථාසු ආදිප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං සබ්බත්ථ පාළිඅනුසාරෙන වෙව හෙට්ඨා චුත්තනයෙන ව වෙදිතබ්බන්ති. පථව්ඨාතු සනිදස්සනානි ආදිං කත්වා කායකම්මං සනිදස්සනන්ති පරියොසානකථා නිට්ඨිතා.

ජට්ඨො වග්ගො.

7. සත්තමවග්ගො

1. සඨගහිතකථාවණ්ණනා

471-472. ඉදානි සඨගහිතකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා දාමාදීහි බලිබද්දාදයො විය කෙවි ධම්මා කෙහිවි ධම්මෙහි සඨගහිතා නාම නත්ථී, තස්මා “නත්ථී කෙවි ධම්මා කෙහිවි ධම්මෙහි සඨගහිතා, එවං සන්තෙ එකච්ඤා රූපසඨගහොතිආදි නිරත්ථක”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානඤ්චෙව සිද්ධත්ථිකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය අඤ්ඤෙතත්ථෙව සඨගහභාවං දස්සෙතුං ප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ඉදානි යෙනත්ථෙව සඨගහො ලබ්හති, තං දස්සෙතුං නනු අත්ථී කෙවි ධම්මානිආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව. යා පනෙසා පරවාදිනා ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං යථා දාමෙන වානිආදිකා උපමා ආභටා, සකවාදිනා තං අනභිනන්දිත්වා අප්පටික්කොසිත්වා “හඤ්චි දාමෙන වා”ති තස්ස ලද්ධි හින්තාති වෙදිතබ්බා. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – යදි තෙ දාමාදීහි බලිබද්දාදයො සඨගහිතා නාම, අත්ථී කෙවි ධම්මා කෙහිවි ධම්මෙහි සඨගහිතාති.

සඨගහිතකථාවණ්ණනා.

2. සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා

473-474. ඉදානි සම්පයුත්තකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා තිලම්භි තෙලං විය න වෙදනාදයො සඤ්ඤාදිසු අනුපව්ට්ඨා, තස්මා “නත්ථී කෙවි ධම්මා කෙහිවි ධම්මෙහි සම්පයුත්තා, එවං සන්තෙ ඤාණසම්පයුත්තන්තිආදි නිරත්ථකං හොති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය අඤ්ඤෙතෙවත්ථෙව සම්පයුත්තතං දස්සෙතුං ප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසම්ඨාපි හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව. යො පනෙස පරවාදිනා “යථා තිලම්භි තෙල”න්තිආදිකො උපමාපඤ්ඤො ආභටො, සො යස්මා වෙදනාසඤ්ඤානං විය තිලතෙලානං ලක්ඛණතො නානත්තවචත්ථානං නත්ථී. සබ්බෙසුපි හි තිලඅට්ඨිතවෙසු තිලොති

වොහාරමත්තං, තෙනෙව තිලං නිබ්බත්තෙන්වා ගහිතෙ පුරිමසණ්ඨානෙන තිලො නාම න පඤ්ඤායති, තස්මා අනාහටසදිසොව හොතිති.

සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා.

3. චෙතසිකකථාවණ්ණනා

475-477. ඉදානි චෙතසිකකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා එස්සිකාදයො නාම නත්ථි, තස්මා “චෙතසිකෙතාපි න භවිතබ්බං, ඉති නත්ථි චෙතසිකො ධම්මො”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සහජාතොති සම්පයුත්තසහජාතං සන්ධාය වුත්තං. එස්සිකාති තාදිසං වොහාරං අපස්සන්තස්ස පුච්ඡා පරවාදිස්ස. කිං වොහාරෙන, යථා චිත්තනිස්සිතකොති චෙතසිකො, එවං සොපි එස්සනිස්සිතත්තා එස්සිකොති වුත්තෙ දොසො නත්ථිති පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. යෙසං උත්තානත්ථමෙවාති.

චෙතසිකකථාවණ්ණනා.

4. දානකථාවණ්ණනා

478. ඉදානි දානකථා නාම හොති. තත්ථ දානං නාම තිව්ධං – වාගචෙතනාපි, චිරතිපි, දෙය්‍යධම්මොපි. “සද්ධා හිරියං කුසලඤ්ච දාන”න්ති (අ. නි. 8.30) ආගතට්ඨානෙ වාගචෙතනා දානං. “අභයං දෙනි”ති (අ. නි. 8.39) ආගතට්ඨානෙ චිරති. “දානං දෙනි අන්තං පාන”න්ති ආගතට්ඨානෙ දෙය්‍යධම්මො. තත්ථ වාගචෙතනා “දෙනි වා දෙය්‍යධම්මං, දෙන්ති වා එතාය දෙය්‍යධම්ම”න්ති දානං. චිරති අවබණ්ඩනට්ඨෙත ලවනට්ඨෙත වා දානං. සා හි උප්පජ්ජමානා භයහෙරවාදිසඬ්ඛාතං දුස්සිල්‍යචෙතනං දානි බණ්ඩෙති ලුනාති වාති දානං. දෙය්‍යධම්මො දියාතිති දානං. එවමෙතං තිව්ධම්පි අත්ථතො චෙතසිකො චෙව ධම්මො දෙය්‍යධම්මො වාති දුට්ඨං හොති. තත්ථ යෙසං “චෙතසිකොව ධම්මො දානං, න දෙය්‍යධම්මො”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානං; තෙ සන්ධාය චෙතසිකොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං දෙය්‍යධම්මවසෙන වොදෙතුං ලබ්භාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අන්තාදීනි විය සො න සක්කා දාතුන්ති පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. පුන දුල්භං කත්වා පුට්ඨෙ “අභයං දෙනි”ති සුත්තවසෙන පටිඤ්ඤා තස්සෙව. එස්සපඤ්ඤාදිසු පන එස්සං දෙනිතිආදිවොහාරං අපස්සන්තො පටික්ඛිපතෙව.

479. අනිට්ඨඵලන්තිආදි අචෙතසිකස්ස ධම්මස්ස දානභාවදීපනත්ථං වුත්තං. න හි අචෙතසිකො අන්තාදිධම්මො ආයතිං විපාකං දෙනි, ඉට්ඨඵලභාවනියමනත්ථං පනෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අයම්පි හෙත්ථ අධිජ්ජායො – යදි අචෙතසිකො අන්තාදිධම්මො දානං භවෙය්‍ය, හිතචිත්තෙන අනිට්ඨං අකන්තං හෙසජ්ජං දෙන්තස්ස නිම්බබ්භාදිහි විය නිම්බාදයො අනිට්ඨමෙව ඵලං නිබ්බත්තෙය්‍ය. යස්මා

පනෙන්ට් හිතඵරණවාගවෙනනා දානං, තස්මා අනිට්ඨෙයි දෙයාධම්මෙ දානං ඉට්ඨඵලමෙව භොතිති.

එවං පරවාදිනා චෙතසිකධම්මස්ස දානභාවෙ පතිට්ඨාපිතෙ සකවාදී ඉතරෙන පරියායෙන දෙයාධම්මස්ස දානභාවං සාධෙතුං දානං ඉට්ඨඵලං චුත්තං භගවතානිආදිමාහ. පරවාදී පන චිවරාදීනං ඉට්ඨවිපාකතං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. සුත්තසාධනං පරවාදීවාදෙපි යුජ්ජති සකවාදීවාදෙපි, න පන එකෙනත්ථෙත. දෙයාධම්මො ඉට්ඨඵලොති ඉට්ඨඵලභාවමත්තමෙව පටික්ඛිත්තං. තස්මා තෙන හි න චත්තඛිබන්ති ඉට්ඨඵලභාවෙනෙව න චත්තඛිබතා යුජ්ජති. දාතඛිබට්ඨෙන පන දෙයාධම්මො දානමෙව. දින්නඤ්ඤි දානානං සඤ්ඤාභාවමොචනත්ථමෙව අයං කථාති.

දානකථාවණ්ණනා.

5. පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා

483. ඉදානි පරිභොගමයපුඤ්ඤකථා නාම භොති. තත්ථ “තෙසං දිවා ච රත්තො ච, සදා පුඤ්ඤං පවඩ්ඪති”ති (සං. නි. 1.47) ච “යස්ස හික්ඛවෙ, හික්ඛු චිවරං පරිභුඤ්ජමානො”ති (අ. නි. 4.51) ච එවමාදීනි සුත්තානි අයොනියො ගහෙන්වා යෙසං පරිභොගමයං නාම පුඤ්ඤං අත්ථි”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකසම්මිතියානං; තෙ සන්ධාය පරිභොගමයන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “පුඤ්ඤං නාම එස්සාදයො කුසලා ධම්මා, න තතො පරං, තස්මා එස්සාදීහි තෙ වඩ්ඪිතඛිබ”න්ති වොදෙතුං පරිභොගමයො එස්සොතිආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං ඉතරෙන තෙසං අවඩ්ඪනතො පටික්ඛිත්තං. ලතාවියානිආදීනි “කිරියාය වා භාවනාය වා විනාපි යථා ලතාදීනි සයමෙව වඩ්ඪන්ති, කිං තෙ එවං වඩ්ඪන්ති”ති වොදනත්ථං චුත්තාති. තථා පනස්ස අවඩ්ඪනතො න භෙවාති පටික්ඛිත්තං.

484. න සමන්තාහරතීති පඤ්ඤෙ පටිග්ගාහකානං පරිභොගෙන පුරිමවෙනනා වඩ්ඪති, එවං තං භොති පුඤ්ඤන්ති ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. තතො අනාවට්ඨෙත්තස්සානිආදීහි පුට්ඨො දායකස්ස වාගවෙනනං සන්ධාය පටික්ඛිපති. තත්ථ අනාවට්ඨෙත්තස්සානි දානවෙනනාය පුරෙවාරිකෙන ආවජ්ජනෙන භවඩ්ගං අනාවට්ඨෙත්තස්ස අපරිවට්ඨෙත්තස්ස. අනාභොගස්සානි නිරාභොගස්ස. අසමන්තාහරත්තස්සානි න සමන්තාහරත්තස්ස. ආවජ්ජනඤ්ඤි භවඩ්ගං විච්ඡින්නදිත්වා අත්තතො ගතමග්ගෙ උප්පජ්ජමානං දානවෙනනං සමන්තාහරති නාම. එවංකිච්චෙන ඉමිනා විත්තෙන අසමන්තාහරත්තස්ස පුඤ්ඤං භොතිති පුච්ඡති. අමනසිකරොත්තස්සානි මනං අකරොත්තස්ස. ආවජ්ජනෙන හි තදනන්තරං උප්පජ්ජමානං මනං කරොති නාම. එවං අකරොත්තස්සානි අත්ථො. උපයොගවචනස්මිඤ්ඤි එතං භූමිමං. අවෙනයන්තස්සානි වෙනනං අනුප්පාදෙත්තස්ස. අපත්ථෙත්තස්සානි පත්ථනාසඤ්ඤාතං කුසලච්ඡන්දං අකරොත්තස්ස.

අප්පණ්ණිකස්සාති දානවෙනනාවසෙන චිත්තං අට්ඨපෙන්නස්සාති අත්ථො. නනු ආවට්ටෙන්තස්සාති වාරෙ ආභොගස්සාති ආභොගවතො. අථ වා ආභොගා අස්ස, ආභොගස්ස වා අනන්තරං තං පුඤ්ඤං හොතීති අත්ථො.

485. ද්විත්තං එස්සානන්තිආදීසුපි එකක්ඛණෙ දායකස්ස ද්විත්තං එස්සාදිනං අභාවා පටික්ඛිපති, දායකස්ස ච පරිභුඤ්ජන්තස්ස වාති උභිත්තං එස්සාදයො සන්ධාය පටිජානාති. අපිචස්ස පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සමොධානං හොතීති ලද්ධි, තස්සාපි වසෙන පටිජානාති. අථ නං සකවාදී පරියායස්ස ද්වාරංපිදහිත්වා උජුචිපච්චනීකවසෙන වොදෙතුං කුසලාදිපඤ්භං පුච්ඡති. තත්තාපි කුසලාකුසලානං එකස්සෙකක්ඛණෙ සම්පයොගාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. පරිභොගමයං පන චිත්තච්ඡෙදයුත්තං උප්පජ්ජති ලද්ධියා පටිජානාති. අථ නං සකවාදී සුත්තෙන නිග්ගණ්හාති.

486. සුත්තසාධනෙ ආරාමරොපකාදිනං අනුස්සරණපටිසඬ්ඛරණාදිවසෙන අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානං පුඤ්ඤං සන්ධාය සදා පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතීති චුත්තං. අප්පමාණො තස්ස පුඤ්ඤාභිසන්දොති ඉදං අප්පමාණවිහාරිනො දින්නපච්චයත්තා ච “එවරුපො මෙ චීවරං පරිභුඤ්ජති” ති අනුමොදනවසෙන ච චුත්තං. තං සො පරිභොගමයන්ති සල්ලක්ඛෙති. යස්මා පන පටිග්ගාහකෙන පටිග්ගහෙත්වා අපරිභුත්තෙපි දෙයාධම්මෙ පුඤ්ඤං හොතියෙව, තස්මා සකවාදීවාදොව බලවා, තත්ථ පටිග්ගාහකෙන පටිග්ගහිතෙති අත්ථො දට්ඨබ්බො. සෙසං උත්තානත්ථමෙවාති.

පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා.

6. ඉතොදින්නකථාවණ්ණනා

488-491. ඉදාති ඉතො දින්නකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “ඉතො දින්නෙන යාපෙන්නි, පෙනා කාලඬ්ඪකතා තහි”න්ති (පෙ. ව. 19) වචනං නිස්සාය “යං ඉතො චීවරාදි දින්නං තෙනෙව යාපෙන්නි” ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානං; තෙ සන්ධාය ඉතො දින්නෙනාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන චීවරාදිවසෙන අනුයුත්තො පටික්ඛිපති. අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකොති අඤ්ඤස්ස විපාකදායකානං කම්මානං අඤ්ඤො කාරකො, න අත්තනාව අත්තනො කම්මං කරොතීති චුත්තං හොති. එවං පුට්ඨො පන ඉතරො සුත්තවිරොධහයෙන පටික්ඛිපති. දානං දෙන්තන්ති දානං දදමානං දිස්වාති අත්ථො. තත්ථ යස්මා අත්තනො අනුමොදිතත්තා ච තෙසං තත්ථ හොගා උප්පජ්ජන්ති, තස්මාස්ස ඉමිනා කාරණෙන ලද්ධිං පතිට්ඨපෙන්නස්සාපි අප්පතිට්ඨිතාව හොති. න හි තෙ ඉතො දින්නෙනෙව චත්ථුතා යාපෙන්නි. සෙසෙසුපි සුත්තසාධනෙසු එසෙව නයොති.

ඉතො දින්නකථාවණ්ණනා.

7. පට්ඨිකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

492. ඉදානි පථවී කම්මවිපාකොතිකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා “අත්ථී ඉස්සරියසංවත්තනියං කම්මං, ආධිපච්චසංවත්තනියං කම්මං”න්ති එත්ථ ඉස්සරානං භාවො ඉස්සරියං නාම, අධිපතීනඤ්ච භාවො ආධිපච්චං නාම, පථවීස්සරියආධිපච්චසංවත්තනිකඤ්ච කම්මං අත්ථීති වුත්තං. තස්මා යෙසං “පථවී කම්මවිපාකො”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පථවීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සුඛවෙදනීයාතිආදි කම්මවිපාකසභාවදස්සනවසෙන වුත්තං. “එස්සො භොති”තිආදිනා නයෙන නිද්දිට්ඨෙසු විපාකෙසු එස්සො සුඛවෙදනීයාදිභෙදො භොති. සො ච සඤ්ඤාදයො ච සුඛවෙදනාදීහි සම්පයුත්තා, වෙදනාදයො සඤ්ඤාදීහි, සබ්බෙපි සාරම්මණා, අත්ථී ච තෙසං පුරෙචාරිකආචට්ටනාදිසඬ්ඛානං ආවජ්ජනං, කම්මපච්චයභූතා වෙනනා, යො තත්ථ ඉට්ඨවිපාකො, තස්ස පත්ථනා, පණ්ඩානවසෙන පවත්තා මූලතණ්හා, කිං තෙ එවරූපා පථවීති පුච්ඡති. ඉතරො පටික්ඛිපති. පටිලොමපුච්ඡාදීනි උත්තානත්ථානෙව.

493. කම්මවිපාකො පරෙසං සාධාරණොති පඤ්ඤෙ එස්සාදයො සන්ධාය පටික්ඛිපති, කම්මසමුට්ඨානං රූපඤ්ච පථවීආදීනංයෙව ච සාධාරණභාවං සන්ධාය පටිඡානාති. අසාධාරණමඤ්ඤෙසන්ති සුත්තං පරසමයතො ආහරිත්වා දස්සිතං. සබ්බෙ සත්තා පථවීං පරිභුඤ්ජන්තීති පඤ්ඤෙ පථවීං අනිස්සිතෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති, නිස්සිතෙ සන්ධාය පටිඡානාති. පථවීං අපරිභුඤ්ජන්තීවා පරිනිබ්බායන්තීති පඤ්ඤෙ ආරුජ්ජෙ පරිනිබ්බායන්තානං වසෙන පටිඡානාති. කම්මවිපාකං අබ්බෙපෙත්වාති ඉදං පරසමයවසෙන වුත්තං. කම්මවිපාකඤ්චි බ්බෙපෙත්වා ච පරිනිබ්බායන්තීති තෙසං ලද්ධි. සකසමයෙ පන කතොකාසස්ස කම්මස්ස උප්පන්නං විපාකං අබ්බෙපෙත්වා පරිනිබ්බානං නත්ථී. තෙසඤ්ච ලද්ධියා පථවී සාධාරණවිපාකත්තා උප්පන්නවිපාකොයෙව භොති. තං විපාකභාවෙන ධීතං අබ්බෙපෙත්වා පරිනිබ්බානං න යුජ්ජතීති වොදෙතුං වට්ටති. ඉතරො ලද්ධිවසෙන පටික්ඛිපති. චක්කවත්තිසත්තස්ස කම්මවිපාකන්ති පඤ්ඤෙ අසාධාරණං එස්සාදිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සාධාරණං සන්ධාය පටිඡානාති. පථවීසමුද්දසුරියවන්දිමාදයො හි සබ්බෙසං සාධාරණකම්මවිපාකොති තෙසං ලද්ධි.

494. ඉස්සරියසංවත්තනියන්ති එත්ථ ඉස්සරියං නාම බහුධනතා. ආධිපච්චං නාම සෙසජනෙ අත්තතො වසෙ වත්තෙත්වා තෙහි ගරුකාතබ්බට්ඨෙත අධිපතීභාවො. තත්ථ කම්මං පටිලාභවසෙන තංසංවත්තනිකං නාම භොති, න ජනකවසෙන. තස්මා විපාකභාවෙ අසාධකමෙත්තී.

පථවී කම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා.

8. ජරාමරණං විපාකොතිකථාවණ්ණනා

495. ඉදානි ජරාමරණං විපාකොතිකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “අත්ථී දුබ්බණ්ණසංවත්තනියං කම්මං අප්පායුකසංවත්තනියං කම්මං”න්ති එත්ථ දුබ්බණ්ණතා නාම ජරා. අප්පායුකතා නාම මරණං. තංසංවත්තනියඤ්ච කම්මං.

අත්ථි. තස්මා ජරාමරණං විපාකොති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පටිලොමපඤ්ඤෙ අනාරම්මණන්ති රූපධම්මානං තාව අනාරම්මණමෙව, අරූපානං පන ජරාමරණං සම්පයොගලක්ඛණාභාවා අනාරම්මණමෙව.

496. අකුසලානං ධම්මානං ජරාමරණං අකුසලානං ධම්මානං විපාකොති පඤ්ඤෙ ජරාමරණෙන නාම අනිට්ඨවිපාකෙන භවිතබ්බන්ති ලද්ධියා පටිජානාති. තෙනෙව කාරණෙන කුසලානං ධම්මානං ජරාමරණස්ස කුසලවිපාකතං පටික්ඛිපති. පරතො වස්ස අකුසලවිපාකතඤ්ඤෙව පටිජානාති.

කුසලානඤ්ඤි අකුසලානඤ්ඤිවාති පුච්ඡාවසෙන එකතො කතං, එකක්ඛණෙ පන තං නත්ථි. අබ්‍යාකතානං අවිපාකානං ජරාමරණං විපාකොති චත්තබ්බතාය පරියායො නත්ථි, තස්මා අබ්‍යාකතවසෙන පුච්ඡා න කතා.

497. දුබ්බණ්ණසංවත්තනියන්ති එත්ථ දුබ්බණ්ණියං නාම අපරිසුද්ධවණ්ණතා. අප්පායුකතා නාම ආයුනො චිරං පවත්තිතුං අසමත්ථතා. තත්ථ අකුසලකම්මං කම්මසමුට්ඨානස්ස දුබ්බණ්ණරූපස්ස කම්මපච්චයො හොති, අසදිසත්තා පනස්ස තං විපාකො න හොති. උතුසමුට්ඨානාදිනො පන තං පටිලාභවසෙන ආයුනො ච උපච්ඡෙදකවසෙන පච්චයො හොති. එවමෙතං පරියායෙන තං සංවත්තනිකං නාම හොති, න විපාකඵස්සාදිනං විය ජනකවසෙන, තස්මා විපාකභාවෙ අසාධකං. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තසදිසමෙවාති.

ජරාමරණං විපාකොතිකථාවණ්ණතා.

9. අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණතා

498. ඉදානි අරියධම්මවිපාකකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං කිලෙසජ්ජහානමත්තමෙව සාමඤ්ඤඵලං, න චිත්තචේතසිකා ධම්මාති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය නත්ථි අරියධම්මවිපාකොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ අරියධම්මවිපාකොති මග්ගසංඛ්‍යාතස්ස අරියධම්මස්ස විපාකො. කිලෙසක්ඛයමත්තං අරියඵලන්ති ලද්ධියා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සාමඤ්ඤන්ති සමණභාවො, මග්ගස්සෙතං නාමං. “සාමඤ්ඤඤ්ඤි වො, හික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි සාමඤ්ඤඵලඤ්ඤිවා” ති හි චුත්තං. බ්‍රහ්මඤ්ඤෙපි එසෙව නයො.

සොතාපත්තිඵලං න විපාකොතිආදීසු සොතාපත්තිමග්ගාදීනං අපවයගාමිතං සන්ධාය අරියඵලානං නවිපාකභාවං පටිජානාති, දානඵලාදීනං පටික්ඛිපති. සො හි ආවයගාමිත්තිකස්ස එවං අත්ථං ධාරෙති – විපාකසංඛ්‍යාතං ආවයං ගච්ඡන්ති, තං වා ආචිනන්තා ගච්ඡන්තිති ආවයගාමිනො, විපාකං අපචිනන්තා ගච්ඡන්තිති අපවයගාමිනොති. තස්මා එවං පටිජානාති ව පටික්ඛිපති ව.

500. කාමාවචරං කුසලං සවිපාකං ආවයගාමීතිආදිකා පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච සකවාදිස්ස. ලොකියඤ්ඤි කුසලං විපාකචුතිපටිසන්ධියො වෙච චට්ටඤ්ඤා ආවිනන්තං ගච්ඡතීති ආවයගාමි. ලොකුත්තරකුසලං චුතිපටිසන්ධියො වෙච චට්ටඤ්ඤා අපවිනන්තං ගච්ඡතීති අපවයගාමි. එවමෙතං සවිපාකමෙච හොති, න අපවයගාමිචචනමත්තෙන අවිපාකං. ඉමමත්ථං සන්ධායෙන්ථ සකවාදිනො පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච වෙදිනබ්බාති.

අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණනා.

10. විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා

501. ඉදානි විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා විපාකො විපාකස්ස අඤ්ඤාමඤ්ඤාදිපච්චයවසෙන පච්චයො හොති, තස්මා විපාකොපි විපාකධම්මධම්මොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තස්ස විපාකොති තස්ස විපාකධම්මධම්මස්ස විපාකස්ස යො විපාකො, සොපි තෙ විපාකධම්මධම්මො හොතීති පුච්ඡති. ඉතරො ආයතිං විපාකදානාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො තප්පච්චයාපි අඤ්ඤාස්ස විපාකස්ස උප්පත්තිං සන්ධාය පටිච්ඡානාති. එවං සන්තෙ පනස්ස කුසලාකුසලස්ස විය තස්සාපි විපාකස්ස විපාකො, තස්සාපි විපාකොති චට්ටානුපච්ඡෙදො ආපජ්ජතීති පුට්ඨො සමයවිරොධභයෙන පටික්ඛිපති.

විපාකොති වාතිආදිමිති වචනසාධනෙ පන යදි විපාකස්ස විපාකධම්මධම්මෙන එකත්ථතා භවෙය්‍ය, කුසලාකුසලබ්‍යාකතානං එකත්ථතං ආපජ්ජෙය්‍යාති පටික්ඛිපති. විපාකො ච විපාකධම්මධම්මො වාති එත්ථ අයං අධිප්පායො – සො හි චතුසු විපාකක්ඛන්ධෙසු එකෙකං අඤ්ඤාමඤ්ඤාපච්චයාදිසු පච්චයට්ඨෙන විපාකධම්මධම්මතං පච්චයුප්පන්නට්ඨෙන ච විපාකං මඤ්ඤාමානො “විපාකො විපාකධම්මධම්මො”ති පුට්ඨො ආමන්තාති පටිච්ඡානාති. අථ නං සකවාදි “යස්මා තයා එකක්ඛණෙ චතුසු ඛන්ධෙසු විපාකො විපාකධම්මධම්මොපි අනුඤ්ඤානො, තස්මා තෙසං සහගතාදිභාවො ආපජ්ජතී”ති වොදෙතුං එවමාහ. ඉතරො කුසලාකුසලසම්බන්ධං විපාකධම්මධම්මං සන්ධාය පටික්ඛිපති. තඤ්ඤෙව අකුසලන්ති යදි තෙ විපාකො විපාකධම්මධම්මො, යො අකුසලවිපාකො, සො අකුසලං ආපජ්ජති. තස්මා? විපාකධම්මධම්මෙන එකත්තා. තඤ්ඤෙව කුසලන්තිආදිසුපි එසෙව නයො.

502. අඤ්ඤාමඤ්ඤාපච්චයාති ඉදං සහජාතානං පච්චයමත්තවසෙන චුත්තං, තස්මා අසාධකං. මහාභූතානම්පි ච අඤ්ඤාමඤ්ඤාපච්චයතා චුත්තා, න ච තාති විපාකානි, න ච විපාකධම්මධම්මොතිති.

විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා.

සත්තමො වග්ගො.

8. අට්ඨමචග්ගො

1. ඡගතිකථාවණ්ණනා

503-504. ඉදානි ඡගතිකථා නාම හොති. තත්ථ අසුරකායෙන සද්ධිං ඡගතියොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සකවාදී “පඤ්ච බො පනිමා, සාරිපුත්ත, ගතියො”ති (ම. නි. 1.153) ලොමහංසනපරියායෙ පරිච්ඡින්නානං ගතීනං වසෙන වොදෙතුං නනු පඤ්ච ගතියොතිආදිමාහ. ඉතරො සුත්තවිරොධහයෙන පටිජානාති. කස්මා පන සකවාදී ඡ ගතියො න සම්පට්චින්නි, නනු “චතුහාපායෙහි ව විජ්ජමුත්තො”ති එත්ථ අසුරකායොපි ගතීතොති. සච්චං ගතීතො, න පනෙසා ගති. කස්මා? විසුං අභාවතො. අසුරකායස්මිඤ්ඤි කාලකඤ්චිකා අසුරා පෙතගතියා සඬගහිතා, වෙපචිත්තිපරිසා දෙවගතියා, අසුරකායොති විසුං එකා ගති නාම නත්ථි.

ඉදානි එතමෙව අත්ථං දස්සෙතුං නනු කාලකඤ්චිකාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ සමානවණ්ණාති සදිසරූපසණ්ඨානා බිහව්ඡා විරූපා දුද්දස්සිකා. සමානභොගාති සදිසමෙථුනසමාවාරා. සමානාභාරාති සදිසබ්බෙළසිඬසාණිකපුබ්බලොහිතාදිආහාරා. සමානායුකාති සදිසආයුපරිච්ඡේදා. ආවාහවිවාහන්ති කඤ්ඤාගහණඤ්චෙව කඤ්ඤාදානඤ්ච. සුක්කපක්ඛෙ සමානවණ්ණාති සදිසරූපසණ්ඨානා අභිරූපා පාසාදිකා දස්සනීයා පභාසම්පන්නා. සමානභොගාති සදිසපඤ්චකආමගුණභොගා. සමානාභාරාති සදිසසුඛාභොජනාදිආහාරා. සෙසං චුත්තනයමෙව. නනු අත්ථි අසුරකායොති ඉදං අසුරකායස්සෙව සාධකං. තස්ස පන විසුං ගතිපරිච්ඡේදාභාවෙන න ගතියාධකන්ති.

ඡගතිකථාවණ්ණනා.

2. අන්තරාභවකථාවණ්ණනා

505. ඉදානි අන්තරාභවකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “අන්තරා පරිනිබ්බාසී”ති සුත්තපදං අයොනියො ගහෙත්වා “අන්තරාභවො නාම අත්ථි, යත්ථ සත්තො දිබ්බවක්ඛුකො විය අදිබ්බවක්ඛුකො, ඉද්ධිමා විය අනිද්ධිමා මාතාපිතිසමාගමඤ්චෙව උතුසමයඤ්ච ඔලොකයමානො සත්තාහං වා අනිරෙකසත්තාහං වා තිට්ඨතී”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය අත්ථිති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධියං යත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යෙ ව හගවතා තයො හවා චුත්තා, තෙසං වසෙන වොදෙතුං කාමභවොතිආදිමාහ. තත්‍රායං අධිජ්ජායො – යදි තෙ අන්තරාභවො නාම කොච්ඡි හවො අත්ථි, තෙන කාමභවාදීනංයෙව අඤ්ඤතරෙන භවිතබ්බං පඤ්චවොකාරභවාදිනා විය, තෙන තං පුච්ඡාමි – “කිං තෙ අයං අන්තරාභවො නාම කාමභවො, උදාහු රූපභවො අරූපභවො වා”ති? ඉතරො තථා අනිච්ඡන්තො සබ්බං පටික්ඛිපති. කාමභවස්ස වාතිආදි යදි අන්තරාභවො නාම අත්ථි, ඉමෙසං භවානං

අන්තරා ද්විත්තං සීමානං සීමන්තරිකා විය භවෙය්‍යාති වොදෙතුං ආරද්ධං. පරවාදී පන තථා අනිච්ඡන්තො සබ්බපඤ්ඤෙහ පටික්ඛිපති කෙවලං ලද්ධියා, න සහධම්මෙන. තෙනෙව නං සකවාදී ‘නො වත රෙ’ති පටිසෙධෙති.

506. පඤ්චමී සා යොනීතිආදීනිපි යථාපරිච්ඡින්නයොනිආදීසු සො සමොධානං න ගච්ඡති, අථ තෙන තතො තතො අතිරෙකෙන භවිතබ්බන්ති වොදෙතුං චුත්තානි. අන්තරාහවුපගං කම්මන්ති යදි සොපි එකො භවො, යථා කාමහවුපගාදීනි කම්මානි අත්ථිති සත්ථාරා විහජිත්වා දස්සිතානි, එවං තදුපගෙනාපි කම්මෙන භවිතබ්බන්ති වොදනත්ථං චුත්තං. යස්මා පන පරසමයෙ අන්තරාහවුපගං නාම පාටියෙක්කං කම්මං නත්ථී, යං යං භවං උපපජ්ජිස්සති, තදුපගෙනෙව කම්මෙන අන්තරාහවෙ නිබ්බන්තති තෙසං ලද්ධි, තස්මා ‘නභෙව’න්ති පටික්ඛිත්තං. අත්ථී අන්තරාහවුපගා සත්තානි පුට්ඨොපි කාමහවුපගායෙව නාම තෙති ලද්ධියා පටික්ඛිපති. ජායන්තීතිආදීනි පුට්ඨොපි තත්ථ ජාතිජරාමරණානි වෙව චුතිපටිසන්ධිපරම්පරඤ්ච අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. රූපාදිවසෙන පුට්ඨොපි යස්මා අන්තරාහවසත්තස්ස අනිදස්සනං රූපං, වෙදනාදයොපි අඤ්ඤෙසං විය න ඔළාරිකානි තස්ස ලද්ධි, තස්මා පටික්ඛිපති. ඉමිනාව කාරණෙන පඤ්චවොකාරහවභාවෙපි පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො.

507. ඉදානි කාමහවො භවො ගතීතිආදි භවසංසන්දනං නාම භොති. තත්‍රායං අධිජ්ජායො – යදි තෙ අන්තරාහවො නාම කොචි භවො භවෙය්‍ය, යථා කාමහවාදීසු භවගතිආදිභෙදො ලබ්භති, තථා තත්‍රාපි ලබ්භෙථ. යථා වා තත්ථ න ලබ්භති, තථා ඉමෙසුපි න ලබ්භෙථ. සමානස්මිඤ්ඤි භවභාවෙ එතෙස්වෙවෙස විභාගො අත්ථී, න ඉතරස්මිත්ති කො එත්ථ විසෙසභෙතුති. ඉතරො පුන ලද්ධිමත්තවසෙන තං තං පටිජානාති වෙව පටික්ඛිපති ව.

508. සබ්බෙසඤ්ඤෙව සත්තානං අත්ථී අන්තරාහවොති පුට්ඨො යස්මා නිරයුපගඅසඤ්ඤසත්තුපගඅරුපුපගානං අන්තරාහවං න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. තෙනෙව කාරණෙන පටිලොමෙ පටිජානාති. ආනන්තරියස්සානිආදි යෙසං සො අන්තරාහවං න ඉච්ඡති, තෙ තාව විහජිත්වා දස්සෙතුං චුත්තං. තං සබ්බං පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං සද්ධිං සුත්තසාධනෙනානි.

අන්තරාහවකථාවණ්ණනා.

3. කාමගුණකථාවණ්ණනා

510. ඉදානි කාමගුණකථා නාම භොති. තත්ථ සකසමයෙ තාව කාමධාතුති වත්ථුකාමාපි වුව්චන්ති – කිලෙසකාමාපි කාමහවොපි. එතෙසු හි වත්ථුකාමා කමනීයට්ඨෙන කාමා, සභාවනිස්සත්තසුඤ්ඤතට්ඨෙන ධාතුති කාමධාතු. කිලෙසකාමා කමනීයට්ඨෙන වෙව කමනට්ඨෙන ව කාමා, යථාචුත්තෙනෙවත්ථෙන ධාතුති කාමධාතු. කාමහවො කමනීයට්ඨෙන කමනට්ඨෙන වත්ථුකාමපවත්තිදෙසට්ඨෙනානි තීහි කාරණෙහි කාමො, යථාචුත්තෙනෙවත්ථෙන

ධාතුනි කාමධාතු. පරසමයෙ පන – “පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, කාමගුණා” ති වචනමත්තං නිස්සාය පඤ්චෙව කාමගුණා කාමධාතුනි ගහිතං. තස්මා යෙසං අයං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය කාමධාතුනානත්තං බොධෙතුං පඤ්චෙවාවානි පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. නනු අත්ථිතිආදි කිලෙසකාමදස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ තප්පට්ඨසංයුත්තොති කාමගුණපට්ඨසංයුත්තො, කාමගුණාරම්මණොති අත්ථො. නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ පඤ්චෙවාවානි ඉමෙසු තප්පට්ඨසංයුත්තජන්දාදීසු සති පඤ්චෙව කාමගුණා කාමධාතුනි න වත්තබ්බං. එතෙපි හි ඡන්දාදයො කමනීයට්ඨෙත කාමා ච ධාතු වාතිපි කාමධාතු. කමනට්ඨෙත කාමසඬ්ඛාතා ධාතුතිපි කාමධාතුනි අත්ථො.

මනුස්සානං වක්ඛුන්තිආදි වත්ථුකාමදස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ පරවාදී ඡන්තම්පි ආයතනානං වත්ථුකාමභාවෙන නකාමධාතුභාවං පටික්ඛිපිත්වා පුන මනොති පුට්ඨො මහග්ගතලොකුත්තරං සන්ධාය නකාමධාතුභාවං පටිජානාති. යස්මා පන සබ්බොපි තෙභූමකමනො කාමධාතුයෙව, තස්මා නං සකවාදී සුත්තෙන නිග්ගණ්හාති.

511. කාමගුණා භවොතිආදි භවස්ස කාමධාතුභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. යස්මා පන කාමගුණමත්තෙ භවොති වොහාරො නත්ථි, තස්මා පරවාදී නභවොති පටික්ඛිපති. කාමගුණුපගං කම්මන්තිආදි සබ්බං කාමගුණමත්තස්ස නකාමධාතුභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. කාමධාතුසඬ්ඛාතකාමභවුපගමෙව හි කම්මං අත්ථි, කාමභවුපගා එව ච සත්තා හොන්ති. තත්ථ ජායන්ති ජියන්ති මියන්ති වචන්ති උපපජ්ජන්ති, න කාමගුණෙසුති ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

කාමගුණකථාවණ්ණනා.

4. කාමකථාවණ්ණනා

513-514. ඉදානි කාමකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, කාමගුණා” ති වචනමත්තං නිස්සාය රූපායතනාදීනි පඤ්චෙව්‍යායතනානි කාමානි ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙසං කිලෙසකාමස්සෙව නිප්පට්ඨායෙන කාමභාවං දස්සෙතුං පඤ්චෙවාවානි පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

කාමකථාවණ්ණනා.

5. රූපධාතුකථාවණ්ණනා

515-516. ඉදානි රූපධාතුකථා නාම හොති. තත්ථ “රූපිනො ධම්මා රූපධාතු නාමා” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය රූපිනොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සකවාදී යස්මා රූපධාතු නාම රූපභවො, න රූපමත්තමෙව, තස්මා තෙනත්ථෙත වොදෙතුං රූපධාතුනිආදිමාහ. තං සබ්බං

කාමගුණකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සාව කාමධාතුති පුට්ඨො
 භූමිපරිච්ඡේදෙන විරොධං පස්සමානො පටික්ඛිපති. පුන දළ්භං කත්වා පුට්ඨො
 අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. එවං සත්තෙ පන ද්විති භවෙහි සමන්තාගතතා
 ආපජ්ජති, තෙන තං සකවාදී කාමභවෙන වාති ආදිමාහ. ඉතරො එකස්ස ද්විති
 සමන්තාගතාභාවතො පටික්ඛිපතීති.

රූපධාතුකථාවණ්ණනා.

6. අරූපධාතුකථාවණ්ණනා

517-518. අරූපධාතුකථායපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.
 අරූපධම්මෙසු පන වෙදනාක්ඛන්ධමෙව ගහෙත්වා වෙදනා භවොතිආදිනා
 නයෙනෙත්ථ දෙසනා කතා. තත්ථ කිං තෙ අරූපිනො ධම්මාති සඬ්ඛං ගතා
 වෙදනාදිසු අඤ්ඤතරා භොතීති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. සෙසං භෙට්ඨා
 වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

අරූපධාතුකථාවණ්ණනා.

7. රූපධාතුයා ආයතනකථාවණ්ණනා

519. ඉදානි රූපධාතුයා ආයතනකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “රූපී
 මනොමයො සබ්බභගපච්චඬ්ඨි අභිනින්ද්‍රියො”ති (දී. නි. 1.87) සුත්තං නිස්සාය
 බ්‍රහ්මකායිකානං ඝානාදිනිමිත්තානිපි ආයතනානෙවාති කප්පෙත්වා සළායතනිකො
 තෙසං අත්තභාවොති ලද්ධි, සෙය්‍යාපි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ
 සන්ධාය සළායතනිකොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ
 නං යං තත්ථ ආයතනං නත්ථී, තස්ස වසෙන වොදෙතුං අත්ථී තත්ථ
 ඝානායතනන්තිආදි ආරද්ධං. තතො පරවාදී යං තත්ථ අජ්ඣත්තිකානං තිණ්ණං
 ආයතනානං ඝානාදිකං සණ්ඨානානිමිත්තං තදෙව ආයතනන්ති ලද්ධියා පටිජානාති.
 බාහිරානං ගන්ධායතනාදීනං වසෙන පුට්ඨො ඝානජ්ජසාදාදයො තත්ථ න ඉච්ඡති,
 තස්මා තෙසං ගොචරං පටිසෙධෙන්තො පටික්ඛිපති.
 පටිලොමපඤ්ඤාසංසන්දනපඤ්ඤෙසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

521. අත්ථී තත්ථ ඝානායතනං අත්ථී ගන්ධායතනං තෙන ඝානෙන තං ගන්ධං
 ඝායතීති තස්මිංයෙව පරසමයෙ එකච්චෙ ආචරියෙ සන්ධාය වුත්තං. තෙ කිර තත්ථ
 ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි පරිපුණ්ණානි ඉච්ඡන්ති, ආයතනෙන ව නාම
 සකිච්චකෙන භවිතබ්බන්ති තෙහි ඝානාදිහි තෙ ගන්ධාදයො ඝායන්ති සායන්ති
 ඵ්ඤ්ජන්තිපි ඉච්ඡන්ති. තං ලද්ධිං සන්ධාය පරවාදී ආමන්තාති පටිජානාති.

522. අත්ථී තත්ථ මූලගන්ධොතිආදිනි පන පුට්ඨො අත්ථිභාවං සාධෙතුං
 අසක්කොන්තො පටික්ඛිපති. නනු අත්ථී තත්ථ ඝානානිමිත්තන්තිආදි

සංඝ්ඤානාමත්තස්සෙව සාධකං, න ආයතනස්ස, තස්මා උදාහරමිති
අනුදාහරටසදිසමෙවාති.

රූපධාතුයා ආයතනකථාවණ්ණනා.

8. අරූපෙ රූපකථාවණ්ණනා

524-526. ඉදානි අරූපෙ රූපකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං

“විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප” න්ති වචනතො ආරූප්පහවෙපි ඔළාරිකරූපා නිස්සටං
සුමුමරූපං අත්ථිති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය අත්ථි රූපන්ති පුච්ඡා
සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අරූපෙ රූපකථාවණ්ණනා.

9. රූපං කම්මන්තිකථාවණ්ණනා

527-537. ඉදානි රූපං කම්මන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං

කායවච්චිඤ්ඤත්තිසංඛ්‍යාතං රූපමෙව කායකම්මං වච්චිකම්මං නාම, තඤ්ච
කුසලසමුට්ඨානං කුසලං, අකුසලසමුට්ඨානං අකුසලන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි
මහිසාසකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය කුසලෙන චිත්තෙන
සමුට්ඨිතන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සචෙ තං කුසලං,
ය්වායං සාරම්මණාදිභෙදො කුසලස්ස ලබ්භති, අත්ථි තෙ සො තස්සාති වොදෙතුං
සාරම්මණන්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ පත්ථනා පණ්ඩිති වෙතනායෙවෙතං වෙච්චනං.
කුසලවෙතනායෙව හි පකප්පයමානා පත්ථනාති. පකප්පනවසෙන ධීතත්තා පණ්ඩිති
ව වුච්චති. පරතො පන කුසලෙන චිත්තෙන සමුට්ඨිතා වෙදනා සඤ්ඤා වෙතනා
සද්ධාතිආදීසු වෙදනාදීනඤ්ඤෙව වෙත්ථ පත්ථනා පණ්ඩිති ලබ්භති, න වෙතනාය.
කස්මා? ද්විත්තං වෙතනානං එකතො අභාවා, සොතපතිතත්තා පන එවං තන්ති
ගතාති වෙදිතබ්බං. රූපායතනන්තිආදි පුරිමවාරෙ “සබ්බන්තං කුසල” න්ති
සංඛිත්තස්ස පභෙදදස්සනත්ථං වුත්තං. සෙසා සංසන්දනනායා, වච්චිකම්මකථා
“අකුසලෙන චිත්තෙන සමුට්ඨිත” න්තිආදිවිධානඤ්ච සබ්බං පාළිඅනුසාරෙනෙව
වෙදිතබ්බං. අසුච්චි පනෙත්ථ සුක්කං අධිජ්ජෙනං. සුත්තසාධනං උත්තානත්ථමෙව.

රූපං කම්මන්තිකථාවණ්ණනා.

10. ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

540. ඉදානි ජීවිතින්ද්‍රියකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං නාම

චිත්තවිජ්ජයුත්තො අරූපධම්මො, තස්මා රූපජීවිතින්ද්‍රියං නත්ථිති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි
පුබ්බසෙලියානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා
ඉතරස්ස. නත්ථි රූපිනං ධම්මානං ආයුති පඤ්ඤෙ උපාදින්නරූපානම්පි
තිණ්ණකට්ඨාදීනම්පි සන්තානවසෙන පචත්තිමෙව ආයු ධීති යපනා යාපනා ඉරියනා

වත්තනා පාලනාති ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. අත්ථිති පඤ්ඤෙහි ඉමිනා කාරණෙන පටිජානාති. අත්ථි අරුපජීවිතින්ද්‍රියන්ති පඤ්ඤෙහි අරුපධම්මානං චිත්තවිජ්ජයුත්තං ජීවිතින්ද්‍රියසන්තානං නාම අත්ථිති ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති.

541. රුපිනං ධම්මානං ආයු අරුපජීවිතින්ද්‍රියන්ති පඤ්ඤෙහි සත්තසන්තානෙන රුපිනො වා භොත්තු අරුපිනො වා, සබ්බෙසං චිත්තවිජ්ජයුත්තං අරුපජීවිතින්ද්‍රියමෙව ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති.

542. නිරොධසමාපන්නපඤ්ඤෙසුපි චිත්තවිජ්ජයුත්තං අරුපජීවිතමෙව සන්ධාය පටික්ඛිපති ච පටිජානාති ච. සකවාදී පන තං අසම්පට්ච්ඡන්තො යං අරුපපවත්තෙ අසති අත්ථි, රූපෙන තෙන භවිතබ්බන්ති වොදෙතුං භඤ්චිතිආදිමාහ. සඬබාරක්ඛන්ධපඤ්ඤෙහි එස්සාදිසඬබාරක්ඛන්ධං සන්ධාය පටික්ඛිපති, කායකම්මාදිසඬබාරක්ඛන්ධං සන්ධාය පටිජානාති. කායවිඤ්ඤත්ති වච්චිඤ්ඤත්ති සම්මාචාචා සම්මාකම්මන්තො ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එවමාදයොපි ධම්මා සඬබාරක්ඛන්ධපරියාපන්නාතිස්ස ලද්ධි. සකවාදී පන තං අසම්පට්ච්ඡන්තො යදි නිරුද්ධෙපි අරුපපවත්තෙ සඬබාරක්ඛන්ධො අත්ථි, වතුන්නම්පි බන්ධානං අත්ථිතා භොතුති වොදෙතුං අත්ථි වෙදනාක්ඛන්ධොති ආදිමාහ. ඉතරො අන්තොසමාපන්නිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සමාපජ්ජන්තස්ස ච චුට්ඨහන්තස්ස ච පුබ්බාපරභාගං සන්ධාය පටිජානාති.

543. අසඤ්ඤසත්තවාරෙපි එසෙව නයො. තස්ස හි ලද්ධියා අසඤ්ඤසත්තානං පටිසන්ධිකාලෙ චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තෙන සහ චිත්තවිජ්ජයුත්තඅරුපජීවිතින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිත්වා යාවතායුකං පවත්තති. තස්මා තෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං නත්ථිති පුට්ඨො පටික්ඛිපති, අත්ථිති පුට්ඨො පටිජානාති. වෙදනාක්ඛන්ධාදයොපි තෙසං පවත්තිවසෙන පටික්ඛිපති, චුතිපටිසන්ධිවසෙන පටිජානාති. සකවාදී පන තං අනිච්ඡන්තො “සචෙ තත්ථ එකක්ඛණෙපි වෙදනාදයො අත්ථි, පඤ්චවොකාරභවත්තං පාපුණාති” ති වොදෙතුං පඤ්චවොකාරභවොති ආහ. ඉතරො සුත්තවිරොධභයා පටික්ඛිපති.

544-545. එකදෙසං හිජ්ජති පඤ්ඤෙහි සම්පයුත්තං හිජ්ජති, විජ්ජයුත්තං තිට්ඨති තස්ස ලද්ධි, තස්මා පටිජානාති. ද්වෙ ජීවිතින්ද්‍රියානීති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. රූපාරූපවසෙන හි ද්වෙ ජීවිතින්ද්‍රියානී, තෙහියෙව සත්තො ජීවති, තෙසං භඩ්දෙන මරතිති වුච්චති. චුතික්ඛණස්මිඤ්ඤි ද්වෙපි ජීවිතානි සභෙව හිජ්ජන්ති.

ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා.

11. කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා

546. ඉදානි කම්මහෙතුකථා නාම භොති. තත්ථ යෙන අරහතා පුරිමභවෙ අරහා අබ්භාවික්ඛිතපුබ්බො, සො තස්ස කම්මස්ස හෙතු අරහත්තා පරිභායතීති යෙසං

ලද්දී, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියානාඤ්චෙව සම්මිතියානාඤ්ච; තෙ සන්ධාය කම්මහෙතුති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පරිහානිකථායං වුත්තනයමෙව.

හන්ද හි අරහත්තානං අබ්භාවික්ඛතීති ඉදං යස්ස කම්මස්ස හෙතු පරිහායති, තං සම්පට්ච්ඡාපෙනුං වදති. අථ නං සකවාදී තං පක්ඛං පටිජානාපෙත්වා ‘‘යදි එවං යෙහි අරහත්තො න අබ්භාවික්ඛිතපුබ්බා, තෙ සබ්බෙ අරහත්තං පාපුණෙය්‍යු’’ත්ති වොදෙනුං යෙ කෙවිතිආදිමාහ. ඉතරො තස්ස කම්මස්ස අරහත්තං සම්පාපුණෙන නියාමං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති.

කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා.

අට්ඨමො වග්ගො.

9. නවමවග්ගො

1. ආනිසංසදස්සාවිකථාවණ්ණනා

547. ඉදානි ආනිසංසදස්සාවිකථා නාම භොති. තත්ථ සකසමයෙ සඬ්ඛාරෙ ආදීනවතො නිබ්බානාඤ්ච ආනිසංසතො පස්සන්තස්ස සංයොජනප්පහානං භොතීති නිව්ඡයො. යෙසං පන තෙසු ද්විසුපි එකංසිකවාදං ගහෙත්වා ‘‘ආනිසංසදස්සාවිතොව සංයොජනප්පහානං භොතී’’ති ලද්දී, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථස්ස ‘‘එකංසිකවාදො තයා ගහිතො, ආදීනවොපි දට්ඨබ්බොයෙවා’’ති විහගදස්සනත්ථං සකවාදී සඬ්ඛාරෙතිආදිමාහ.

සඬ්ඛාරෙ ව අනිච්චතො මනසිකරොති, නිබ්බානෙ ව ආනිසංසදස්සාවි භොතීති පඤ්ඤාමිං අයමධිප්පායො – ආනිසංසදස්සාවිස්ස සංයොජනානං පහානං භොතීති තෙසං ලද්දී. නනු සඬ්ඛාරෙ අනිච්චතො මනසිකරොතො සංයොජනා පභීයන්තීති ව පුට්ඨො ආමන්තාති පටිජානාති. තෙන තෙ සඬ්ඛාරෙ ව අනිච්චතො මනසිකරොති, නිබ්බානෙ ව ආනිසංසදස්සාවි භොතීති ඉදං ආපජ්ජති, කිං සම්පට්ච්ඡසි එතන්ති. තතො පරවාදී එකචිත්තක්ඛණං සන්ධාය පටික්ඛිපති, දුතියං පුට්ඨො නානාවිත්තවසෙන පටිජානාති. සකවාදී පනස්ස අධිප්පායං මද්දිත්වා අනිච්චමනසිකාරස්ස ආනිසංසදස්සාවිතාය ව එකතො පටිඤ්ඤාතත්තා ද්විත්තං එස්සානං ද්විත්තං චිත්තානං සමොධානං භොතීති පුච්ඡති. ඉතරො ද්විත්තං සමොධානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. දුක්ඛතොතිආදිපඤ්ඤෙසුපි එසෙව නයො. කිං පනෙත්ථ සන්තිට්ඨානං, කිං අනිච්චාදිතො මනසිකරොතො සංයොජනා පභීයන්ති, උදාහු නිබ්බානෙ ආනිසංසදස්සාවිස්ස, උදාහු ද්වෙපි එකතො කරොන්තස්සාති. යදි තාව අනිච්චාදිතො මනසිකරොතො පහානං භවෙය්‍ය, විපස්සනාවිත්තෙනෙව භවෙය්‍ය. අථ ආනිසංසදස්සාවිතො, අනුස්සවවසෙන නිබ්බානෙ ආනිසංසං පස්සන්තස්ස විපස්සනාවිත්තෙනෙව භවෙය්‍ය, අථ ද්වෙපි එකතො කරොන්තස්ස

හවෙයා, ද්විත්තං එස්සාදීනං සමොධානං හවෙයා. යස්මා පන අරියමග්ගක්ඛණේ අනිච්චාදිමනසිකාරස්ස කිච්චං නිජ්ජත්තිං ගච්ඡති පුන නිච්චතොතිආදිගහණස්ස අනුප්පත්තිධම්මභාවතො, නිබ්බානෙ ව පච්චක්ඛතොව ආනිසංසදස්සනං ඉජ්ඣති, තස්මා කිච්චනිජ්ජත්තිවසෙන අනිච්චාදිතො මනසිකරොතො ආරම්මණං කත්වා පචත්තිවසෙන ව නිබ්බානෙ ආනිසංසදස්සාවිස්ස සංයොජනානං පහානං භොතීති වෙදිතබ්බං.

548. නිබ්බානෙ සුඛානුපස්සිති සුත්තං නිබ්බානෙ සුඛානුපස්සනාදිභාවමෙව සාධෙති, න ආනිසංසදස්සාවිතාමත්තෙන සංයොජනානං පහානං. තස්මා ආහතම්පි අනාහතසදිසමෙවාති.

ආනිසංසදස්සාවිකථාවණ්ණනා.

2. අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා

549. ඉදානි අමතාරම්මණකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං ‘‘නිබ්බානං මඤ්ඤති’’ තිආදීනං අයොනියො අත්ථං ගහෙත්වා අමතාරම්මණං සංයොජනං භොතීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සවෙ අමතාරම්මණං සංයොජනං, අමතස්ස සංයොජනියාදිභාවො ආපජ්ජතීති වොදෙතුං අමතං සංයොජනියන්තිආදිමාහ. ඉතරො සුත්තවිරොධහයෙන සබ්බං පටික්ඛිපති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. නිබ්බානං නිබ්බානතොති ආහටසුත්තං පන දිට්ඨධම්මනිබ්බානං සන්ධාය භාසිතං, තස්මා අසාධකන්ති.

අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා.

3. රූපං සාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

552-553. ඉදානි රූපං සාරම්මණන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ රූපං සප්පච්චයට්ඨෙන සාරම්මණං නාම භොති, න අඤ්ඤං ආරම්මණං කරොතීති ආරම්මණපච්චයවසෙන. යෙසං පන අවිසෙසෙන රූපං සාරම්මණන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය ආරම්මණත්ථස්ස විභාගදස්සනත්ථං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං. න චත්තබ්බන්ති පඤ්ඤෙ ඔලුබ්භාරම්මණං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. දුතියපඤ්ඤෙපි පච්චයාරම්මණං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. ඉති සප්පච්චයට්ඨෙනෙවෙත්ථ සාරම්මණනා සිද්ධාති.

රූපං සාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා.

4. අනුසයා අතාරම්මණකථාවණ්ණනා

554-556. ඉදානි අනුසයා අනාරම්මණානිකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං අනුසයා නාම චිත්තවිජ්ජයුත්තා අභෙතුකා අබ්‍යාකතා, තෙනෙව ච අනාරම්මණානි ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානඤ්චෙව ඵකච්චානඤ්ච උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය අනුසයානි පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං අනාරම්මණෙන නාම ඵචංචිධෙන භවිතබ්බන්ති වොදෙතුං රූපන්තිආදිමාහ. කාමරාගොතිආදි කාමරාගානුසයතො අනඤ්ඤත්තා දස්සිතං. සඬබාරක්ඛන්ධො අනාරම්මණොති පඤ්ඤෙ චිත්තසම්පයුත්තසඬබාරක්ඛන්ධං සන්ධාය පටික්ඛිපති. අනුසයං ජීවිතින්ද්‍රියං කායකම්මාදිරූපඤ්ච සඬබාරක්ඛන්ධපරියාපන්නං, තං සන්ධාය පටිජානාති. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. සානුසයොති පඤ්ඤෙ පන අප්පභිනානුසයත්තා සානුසයතා අනුඤ්ඤාතා. න අනුසයානං පචත්තිසබ්භාවා. යො හි අප්පභිනො, න සො අතීනො, නානාගතො, න පච්චුප්පන්නො ච. මග්ගවජ්ඣක්කිලෙසො පනෙස අප්පභිනත්තාව අත්ථිති වුච්චති. ඵවරූපස්ස ච ඉදං නාම ආරම්මණන්ති න චත්තබ්බං. තස්මා තං පටික්ඛිත්තං. තං පනෙතං න කෙවලං අනුසයස්ස, රාගාදීනම්පි තාදිසමෙව, තස්මා අනුසයානං අනාරම්මණතාසාධකං න භොතිති.

අනුසයා අනාරම්මණානිකථාවණ්ණනා.

5. ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

557-558. ඉදානි ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා අරහා චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඬගී ඤාණිති වුච්චති, තස්ස ඤාණස්ස තස්මිං බණෙ ආරම්මණං නත්ථි, තස්මා ඤාණං අනාරම්මණන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ අනුසයකථායං චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා.

6. අතීතානාගතාරම්මණකථාවණ්ණනා

559-561. ඉදානි අතීතානාගතාරම්මණකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා අතීතානාගතාරම්මණං නාම නත්ථි, තස්මා තදාරම්මණෙන චිත්තෙන ආරම්මණස්ස නත්ථිතාය අනාරම්මණෙන භවිතබ්බන්ති අතීතං අනාරම්මණන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය අතීතාරම්මණන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතිති.

අතීතානාගතාරම්මණකථාවණ්ණනා.

7. විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා

562. ඉදානි චිතක්කානුපතිතකථා නාම භොති. තත්ථ චිතක්කානුපතිතා නාම දුට්ඨා – ආරම්මණතො ච සම්පයොගතො ච. තත්ථ අසුකචිත්තං නාම චිතක්කස්සාරම්මණං න භොතීති නියමාභාවතො සියා සබ්බං චිත්තං චිතක්කානුපතිතං, චිතක්කච්ඡපයුත්තචිත්තසබ්භාවතො පන න සබ්බං චිත්තං චිතක්කානුපතිතං. ඉති ඉමං විභාගං අකත්වා අවිසෙසෙනෙව සබ්බං චිත්තං චිතක්කානුපතිතන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි උත්තරාපට්ඨානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පාළිවසෙනෙව නිය්‍යාතීති.

චිතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා.

8. චිතක්කච්ඡථාරසද්දකථාවණ්ණනා

563. ඉදානි චිතක්කච්ඡථාරසද්දකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා “චිතක්කච්චාරා වච්ඡඨිබාරා” ති චුත්තා, තස්මා සබ්බසො චිතක්කයතො විචාරයතො අන්තමසො මනොධාතුපචත්තිකාලෙපි චිතක්කච්ඡථාරො සද්දොයෙවාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය සබ්බසොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අප්ථ නං යදි චිතක්කච්ඡථාරමත්තං සද්දො, එස්සාදිච්ඡථාරොපි සද්දො භවෙය්‍යාති වොදෙතුං සබ්බසො චුසයතොතිආදිමාභ. ඉතරො තාදිසං සුත්තලෙසං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. චිතක්කච්ඡථාරො සද්දො සොතව්ඤ්ඤෙය්‍යාති චිතක්කස්ස ච්ඡථාරමත්තමෙව සද්දොති කත්වා පුච්ඡති, න චිතක්කච්ඡථාරසමුට්ඨිතං සුත්තපමත්තානං සද්දං, ඉතරො පටික්ඛිපති. නනු චිතක්කච්ඡථාරසද්දො න සොතව්ඤ්ඤෙය්‍යාති ඉදං තස්සෙව ලද්ධියා දස්සෙති. සො හි චිතක්කච්ඡථාරමත්තමෙව සද්දං වදති, සො න සොතව්ඤ්ඤෙය්‍යාති. ඉතරො පන “චිතක්කච්ඡථාරසද්දං සුත්වා ආදිසති” ති (දී. නි. 3.148) වචනතො සොතව්ඤ්ඤෙය්‍යාවාති වදති.

චිතක්කච්ඡථාරසද්දකථාවණ්ණනා.

9. නයථාචිත්තස්ස වාචාතිකථාවණ්ණනා

564. ඉදානි නයථාචිත්තස්ස වාචාතිකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා කොචි අඤ්ඤං භණ්ණස්සාමීති අඤ්ඤං භණ්ණති, තස්මා නයථාචිත්තස්ස වාචා චිත්තානුරූපා චිත්තානුගතිකා න භොති, විනාපි චිත්තෙන පචත්තතීති යෙසං ලද්ධි; සෙය්‍යාපාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අප්ථ නං “යදි තංසමුට්ඨාපකං චිත්තං න සියා, එස්සාදයොපි තස්මිං බණ්ණ න සියු”න්ති වොදෙතුං අචස්සකස්සාතිආදිමාභ. න භණ්ණකාමොතිආදිසු යස්මා අඤ්ඤං භණ්ණස්සාමීති අඤ්ඤං භණ්ණන්තොපි භණ්ණකාමොයෙව නාම භොති, තස්මා න භෙවාති පටික්ඛිපති.

565. නනු අත්ථි කොචි අඤ්ඤං භණ්ණස්සාමීතිආදිසු විචරන්ති භණ්ණකාමො විරන්ති භණ්ණෙය්‍ය. තත්ථ අඤ්ඤං භණ්ණකාමතාවිත්තං, අඤ්ඤං භණ්ණචිත්තං, ඉති පුබ්බභාගෙන චිත්තෙන අසදිසත්තා අයථාචිත්තො නාම භොති, තෙනස්ස කෙවලං

අනාපත්ති නාම භොති, න පන චීරන්ති වචනසමුට්ඨාපකචිත්තං නත්ථී, ඉති අචිත්තකා සා වාචාති අත්ථං සන්ධාය ඉමිනා උදාහරණෙන “නයථාචිත්තස්ස වාචා”ති පතිට්ඨාපිතාපි අප්පතිට්ඨාපිතාව භොතීති.

නයථාචිත්තස්ස වාචාතිකථාවණ්ණනා.

10. නයථාචිත්තස්ස කායකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

566-567. ඉදානි නයථාචිත්තස්ස කායකම්මන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා කොචි අඤ්ඤත්ත ගච්ඡිස්සාමිති අඤ්ඤත්ත ගච්ඡති, තස්මා නයථාචිත්තස්ස කායකම්මං චිත්තානුරූපං චිත්තානුගතිකං න භොති, විනාපි චිත්තෙන පචත්තතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානංයෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

නයථාචිත්තස්ස කායකම්මන්තිකථාවණ්ණනා.

11. අතීතානාගතසමන්තාගතකථාවණ්ණනා

568-570. ඉදානි අතීතානාගතෙහි සමන්තාගතකථා නාම භොති. තත්ථ සමන්තාගතපඤ්ඤත්ති පටිලාභපඤ්ඤත්තීති ද්වෙ පඤ්ඤත්තියො වෙදිතබ්බා. තාසු පච්චුප්පන්තධම්මසමච්ඡි සමන්තාගතොති වුව්චති. අට්ඨ සමාපත්තිලාභිනො පන සමාපත්තියො කිඤ්චාපි න එකක්ඛණෙ පචත්තන්ති, අඤ්ඤා අතීතා භොන්ති, අඤ්ඤා අනාගතා, අඤ්ඤා පච්චුප්පන්තා, පටිච්ඡික්ඛිත්වා අපරිභීනතාය පන ලාභීති වුව්චති. තත්ථ යෙසං ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා යස්මා කුමානලාභීනං අතීතානාගතානි කුමානානිපි අත්ථී, තස්මා “තෙ අතීතෙනපි අනාගතෙනපි සමන්තාගතා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං. තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. “අට්ඨවිමොක්ඛකුමාසි”තිආදි පන ලාභීභාවස්ස සාධකං, න සමන්තාගතභාවස්සාති.

අතීතානාගතසමන්තාගතකථාවණ්ණනා.

නවමො වග්ගො.

10. දසමවග්ගො

1. නිරොධකථාවණ්ණනා

571-572. ඉදානි නිරොධකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “උපපත්තෙසියන්ති සඬ්ඛං ගතස්ස භවඬ්ගචිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙන සහෙව කිරියාති සඬ්ඛං ගතා කුසලා වා අකුසලා වා චත්තාරො ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්චාති පඤ්චක්ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති. තෙසු හි අනුප්පන්නෙසු භවඬ්ගෙ නිරුද්ධෙ සන්තතිවිච්ඡේදො

හවෙය්‍යා” ති ලද්දි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය උපපත්තෙසියෙති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තත්ථ උපපත්තෙසියෙති චතුසුපි පදෙසු බහුවචනභුමිමත්ථෙ ඵකචචනභුමිමං. උපපත්තෙසියෙසු පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අනිරුද්ධෙසුති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. දසන්නන්ති උපපත්තෙසියඛන්ධානඤ්ච කිරියඛන්ධානඤ්ච චසෙන චුත්තං. තත්ථ පයමපඤ්ඤෙ ඛන්ධලක්ඛණචසෙන කිරියචසෙන ච පඤ්චෙව නාම තෙ ඛන්ධාති පටික්ඛිපති. දුතියපඤ්ඤෙ පුරිමපච්ඡිමචසෙන උපපත්තෙසියකිරියචසෙන ච නානත්තං සන්ධාය පටිඡානාති. ද්විත්තං පන ඵස්සානං විත්තානඤ්ච සමොධානං පුට්ඨො සුත්තලෙසාභාවෙන පටික්ඛිපති.

කිරියා චත්තාරොති රූපෙන විනා කුසලා අකුසලා වා චත්තාරො ගහිතා. කිරියාඤ්ඤාණන්ති පරවාදිනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඛිගික්ඛණෙ අරහතො අනුඤ්ඤාතං අනාරම්මණඤ්ඤාණං. නිරුද්ධෙ මග්ගො උප්පජ්ජතිති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, අනිරුද්ධෙ අනුප්පජ්ජනතො පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. මතො මග්ගං භාවෙතීති ඡලෙන පුච්ඡා පරවාදිස්ස. යස්මා පන පටිසන්ධිතො යාව චුතිචිත්තා සත්තො ජීවතියෙව නාම, තස්මා සකවාදී න හෙවන්ති පටික්ඛිපති.

නිරොධකථාවණ්ණනා.

2. රූපං මග්ගොතිකථාවණ්ණනා

573-575. ඉදානි රූපං මග්ගොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “සම්මාචාචාකම්මන්තාජීවා රූප” න්ති ලද්දි, සෙය්‍යාථාපි මහිසාසකසම්මිතියමහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය මග්ගසමඛිගිස්සාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි තෙ සම්මාචාචාදයො රූපං, න විරතියො, යථා සම්මාදිට්ඨාදිමග්ගො සාරම්මණාදිසභාවො, එවං තම්පි රූපං සියා” ති වොදෙතුං සාරම්මණොතිආදිමාහ. තත්ථ පටික්ඛෙපො ච පටිඤ්ඤා ච පරවාදිනො ලද්ධිඅනුරූපෙන වෙදිතබ්බා. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

රූපං මග්ගොතිකථාවණ්ණනා.

3. පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස මග්ගකථාවණ්ණනා

576. ඉදානි පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස මග්ගකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහී හොති” ති සුත්තං නිස්සාය “පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනා” ති ලද්දි, සෙය්‍යාථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “සචෙ තස්ස මග්ගභාවනා අත්ථි, පඤ්චවිඤ්ඤාණගතිකෙන වා මග්ගෙන, මග්ගගතිකෙහි වා පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි භවිතබ්බං, න ච තානි මග්ගගතිකානි අනිබ්බානාරම්මණත්තා අලොකුත්තරත්තා ව, න මග්ගො පඤ්චවිඤ්ඤාණගතිකො තෙසං ලක්ඛණෙන අසඬගහිතත්තා” ති වොදෙතුං නනු පඤ්චවිඤ්ඤාණා

උප්පන්නවත්ථුකාතිආදිමාහ. තත්‍රායං අධිප්පායො – යදි පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස මග්ගභාවනා සියා, යෙන මනොවිඤ්ඤාණෙන මග්ගො සම්පයුත්තො, තම්පි පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස සියා. එවං සන්තෙ යදිදං “පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකා” තිආදි ලක්ඛණං වුත්තං, තං එවං අවත්වා “ඡ විඤ්ඤාණා” ති වත්තබ්බං සියා. තථා පන අවත්වා “පඤ්චවිඤ්ඤාණා” ත්වෙව වුත්තං, තස්මා න වත්තබ්බං “පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනා” ති. යස්මා චෙත්ථ අයමෙව අධිප්පායො, තස්මා සකවාදී තං ලක්ඛණං පරවාදිං සම්පට්ඨිජාපෙත්වා නො ව වත්ත රෙ වත්තබ්බෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනාති ආහ.

අපරො නයො – පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකා, මග්ගො අවත්ථුකොපි හොති. තෙ ව උප්පන්නාරම්මණා, මග්ගො නවත්තබ්බාරම්මණො. තෙ පුරෙජාතවත්ථුකාව මග්ගො අවත්ථුකොපි. තෙ පුරෙජාතාරම්මණා, මග්ගො අපුරෙජාතාරම්මණො. තෙ අප්ඤ්ඤාත්තිකවත්ථුකාව මග්ගො අවත්ථුකොපි හොති. තෙ ව රූපාදිවසෙන ඛාහිරාරම්මණා, මග්ගො නිබ්බානාරම්මණො. තෙ අනිරුද්ධං වත්ථුං නිස්සයං කත්වා පවත්තනතො අසම්භින්නවත්ථුකා, මග්ගො අවත්ථුකොපි. තෙ අනිරුද්ධානෙව රූපාදීනි ආරබ්භ පවත්තනතො අසම්භින්නාරම්මණා, මග්ගො නිබ්බානාරම්මණො. තෙ නානාවත්ථුකා, මග්ගො අවත්ථුකො වා එකවත්ථුකො වා. තෙ නානාරම්මණා මග්ගො එකාරම්මණො. තෙ අත්තනො අත්තනොව රූපාදිගොවරෙ පවත්තනතො න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොවරවිසයං පච්චන්තොති, මග්ගො රූපාදීසු එකම්පි ගොවරං න කරොති. තෙ කිරියමනොධාතුං පුරෙවාරිකං කත්වා උප්පජ්ජනතො න අසමන්තාහාරා න අමනසිකාරා උප්පජ්ජන්ති, මග්ගො නිරාවජ්ජනොව. තෙ සම්පට්ඨිජනාදිහි වොකිණ්ණො උප්පජ්ජන්ති, මග්ගස්ස වොකාරොයෙව නත්ථි. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං පුබ්බවර්මභාවෙන උප්පජ්ජන්ති, මග්ගස්ස තෙහි සද්ධිං පුරිමපච්ඡිමතාව නත්ථි, තෙසං අනුප්පත්තිකාලෙ තික්ඛවිපස්සනාසමයෙ, තෙසං අනුප්පත්තිදෙසෙ ආරුප්පෙපි ව උප්පජ්ජනතො. තෙ සම්පට්ඨිජනාදිහි අත්තරිත්තා න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සමනත්තරා උප්පජ්ජන්ති, මග්ගස්ස සම්පට්ඨිජනාදිහි අත්තරිත්තභාවොව නත්ථි. තෙසං අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතා ආභොගමත්තම්පි කිච්චං නත්ථි, මග්ගස්ස කිලෙසසමුග්ගාතනං කිච්චන්ති. යස්මා චෙත්ථ අයම්පි අධිප්පායො, තස්මා සකවාදී ඉමෙහාකාරෙහි පරවාදිං මග්ගස්ස අපඤ්චවිඤ්ඤාණගතිකභාවං සම්පට්ඨිජාපෙත්වා නො ව වත්ත රෙ වත්තබ්බෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඛිගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනාති ආහ.

577. සුඤ්ඤතං ආරබ්භාති “යථා ලොකුත්තරමග්ගො සුඤ්ඤතං නිබ්බානං ආරබ්භ, ලොකියො සුද්ධසංඛාරපුඤ්ජං ආරබ්භ උප්පජ්ජති, කිං තෙ එවං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණා” ත්ති පුච්ඡති. ඉතරො “චක්ඛුඤ්ඤ පටිච්ච රූපෙ වා” ති වචනතො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො “න නිමිත්තග්ගාහි” ති වචනතො යං තත්ථ අනිමිත්තං, තදෙව සුඤ්ඤතන්ති සන්ධාය පටිජානාති. චක්ඛුඤ්ඤ පටිච්චාති පඤ්ඤද්වයෙපි එසෙව නයො.

578-579. වක්ඛවිඤ්ඤාණං අතිතානාගතං ආරම්භාති එත්ථ අයමධිජ්ජායො – මනොවිඤ්ඤාණසමඬගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනා, මනොවිඤ්ඤාණඤ්ච අතිතානාගතමිපි ආරම්භ උජ්ජප්පති, කිං තෙ එවං වක්ඛවිඤ්ඤාණමිපිති. එස්සං ආරම්භාතිආදීසුපි එසෙව නයො. වක්ඛුනා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහිති එත්ථ ජවනක්ඛණෙ න නිමිත්තග්ගාහිතා චුත්තා, න වක්ඛවිඤ්ඤාණක්ඛණෙ. තස්මා ලොකියමග්ගමිපි සන්ධායෙනං අසාධකන්ති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඬගිස්ස මග්ගකථාවණ්ණනා.

4. පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපිතිකථාවණ්ණනා

580-583. ඉදානි පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපිතිකථා නාම භොති. සා හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බාති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපිතිකථාවණ්ණනා.

5. පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාහොගාතිකථාවණ්ණනා

584-586. ඉදානි පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාහොගාතිකථා නාම භොති. තත්ථ ආහොගො නාම කුසලාකුසලවසෙන භොති සත්ථාරා ව “වක්ඛුනා රූපං දිස්වා නිමිත්තග්ගාහි භොති, න නිමිත්තග්ගාහි භොති” තිආදි චුත්තං, තං අයොනිසො ගහෙත්වා “පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාහොගා” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාහොගාතිකථාවණ්ණනා.

6. ද්විති සිලෙහිතිකථාවණ්ණනා

587-589. ඉදානි ද්විති සිලෙහිතිකථා නාම භොති. තත්ථ “සිලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො” තිආදිවචනතො (සං. නි. 1.23) යස්මා ලොකියෙන සිලෙන සිලවා ලොකුත්තරං මග්ගං භාවෙති, තස්මා “පුරිමෙන ව ලොකියෙන මග්ගක්ඛණෙ ලොකුත්තරෙන වාති ද්විති සිලෙහි සමන්තාගතො නාම භොති” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානංයෙව, තෙ සන්ධාය මග්ගසමඬගිති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි සො එකක්ඛණෙ ලොකියලොකුත්තරෙහි ද්විති සිලෙහි සමන්තාගතො, ද්විති එස්සාදීහිපි තෙන සමන්තාගතෙන භවිතබ්බ” න්ති වොදෙතුං ද්විති එස්සෙහිතිආදිමාහ. ඉතරො තථාරූපං නයං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. ලොකියෙන ව ලොකුත්තරෙන වාති පඤ්ඤෙ පුබ්බෙ සමාදින්නඤ්ච මග්ගක්ඛණෙ උජ්ජන්තසම්මාවාදිති ව සන්ධාය පටිජානාති.

ලොකියෙ සිලෙ නිරුද්ධෙති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, ඛණ්ඩගතිරොධං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. ඉතරො පන තං චිතික්කමං විය සල්ලක්ඛෙන්තො දුස්සිලොතිආදිමාහ. ලද්ධිපතිට්ඨාපනං පනස්ස පුබ්බෙ අභින්නසිලතංයෙව දීපෙති, න ද්විති සමන්තාගතතං. තස්මා අප්පතිට්ඨිතාව ලද්ධිති.

ද්විති සිලෙහිතිකථාවණ්ණනා.

7. සිලං අවෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා

590-594. ඉදානි සිලං අවෙතසිකන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා සිලෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙති සමාදානහෙතුකො සිලොපවයො නාම අත්ථි, යෙන සො සිලවායෙව නාම හොති, තස්මා “සිලං අවෙතසික”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ “දානං අවෙතසික”න්තිකථායං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ලද්ධිපතිට්ඨාපනමි අයොනියො ගහිතත්තා අප්පතිට්ඨාපනමෙවාති.

සිලං අවෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා.

8. සිලං න චිත්තානුපරිවත්තීතිකථාවණ්ණනා

595-597. ඉදානි සිලං න චිත්තානුපරිවත්තීතිකථා නාම හොති. තත්ථ න චිත්තානුපරිවත්තීති භාසන්තරමෙව නානං, සෙසං පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

සිලං න චිත්තානුපරිවත්තීතිකථාවණ්ණනා.

9. සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා

598-600. ඉදානි සමාදානහෙතුකථා නාම හොති. තත්ථ “ආරාමරොපා”ති ගාථාය අත්ථං අයොනියො ගහෙන්වා “සදා පුඤ්ඤං පවඬ්ඨති”ති වචනතො “සමාදානහෙතුකං සිලං වඬ්ඨති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානඤ්ඤෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, චිත්තවිප්පයුත්තං සිලොපවයං සන්ධාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සෙසං පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා.

10. විඤ්ඤත්ති සිලන්තිකථාවණ්ණනා

601-602. ඉදානි විඤ්ඤත්ති සිලන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ කායවිඤ්ඤත්ති කායකම්මං, වච්චිඤ්ඤත්ති වච්චිකම්මන්ති ගහිතත්තා “විඤ්ඤත්ති සිල”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානඤ්ඤෙව සම්මිතියානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය විඤ්ඤත්තීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා සිලං නාම විරති, න රූපධම්මො, තස්මා තෙනත්ථෙත වොදෙතුං පාණාතිපාතා වෙරමණීතිආදිමාහ.

අභිවාදනං සීලන්තිආදි යථාරූපං විඤ්ඤත්තිං යො ‘‘සීල’’න්ති මඤ්ඤති තං
උද්ධරිත්වා දස්සෙතුං චුත්තං. යස්මා පන සා විරති න හොති, තස්මා පුන
පාණාතිපාතාතිආදිමාහ. ලද්ධි පනස්ස ඡලෙන පතිට්ඨිතත්තා අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

විඤ්ඤත්ති සීලන්තිකථාවණ්ණනා.

11. අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීලාන්තිකථාවණ්ණනා

603-604. ඉදානි අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීලාන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ
චිත්තවිජ්ජයුත්තං අපුඤ්ඤාපවයඤ්ඤෙව ආණන්තියා ව පාණාතිපාතාදීසු අධිගපාරිපුරි-
සන්ධාය ‘‘අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීලා’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ
සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘සවෙ සා දුස්සීලායං,
පාණාතිපාතාදීසු අඤ්ඤතරා සියා’’ති වොදෙතුං පාණාතිපාතොතිආදිමාහ.
පාපකම්මං සමාදිශිත්වාති ‘‘අසුකං නාම සාතෙස්සාමි, අසුකං භණ්ඩං
අවහරිස්සාමි’’ති එවං පාපසමාදානං කත්වා. උභො වඩ්ඪන්තීති පුට්ඨො දානක්ඛණේ
පාපස්ස අනුජ්ජත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො චිත්තවිජ්ජයුත්තං
පාපුප්පයං සන්ධාය පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ පරිභොගමයකථායං චුත්තනයෙනෙව
වෙදිතබ්බං. ලද්ධිපතිට්ඨාපනම්පිස්ස පාපසමාදින්නපුබ්බහගමෙව සාධෙති; න
අවිඤ්ඤත්තියා දුස්සීලභාවන්ති.

අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීලාන්තිකථාවණ්ණනා.

දසමො වග්ගො.

දුතියපණ්ණාසකො සමත්තො.

11. එකාදසමවග්ගො

1-3. තිස්සොපි අනුසයකථාවණ්ණනා

605-613. ඉදානි අනුසයා අබ්‍යාකතා, අහෙතුකා, චිත්තවිජ්ජයුත්තාති තිස්සොපි
අනුසයකථා නාම හොන්ති. තත්ථ යස්මා පුට්ඨජ්ජනො කුසලාබ්‍යාකතෙ චිත්තෙ
චත්තමානෙ ‘‘සානුසයො’’ති චත්තබ්බො, යො චස්ස තස්මිං ඛණේ හෙතු, න තෙන
හෙතුනා අනුසයා සහෙතුකා, න තෙන චිත්තෙන සම්පයුත්තා, තස්මා ‘‘තෙ
අබ්‍යාකතා, අහෙතුකා, චිත්තවිජ්ජයුත්තා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි
මහාසංඝිකානඤ්ඤෙව සම්මිතියානඤ්ඤව; තෙ සන්ධාය තීසුපි කථාසු පුච්ඡා
සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා සක්කා
පාළිමග්ගෙනෙව ජානිතුන්ති, තස්මා න චිත්ථාරිතන්ති.

තිස්සොපි අනුසයකථාවණ්ණනා.

4. ඥාණකථාවණ්ණනා

614-615. ඉදානි ඥාණකථා නාම හොති. තත්ථ මග්ගඤාණෙන අඤ්ඤාණෙ විගතෙපි පුන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවසෙන ඥාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙ චත්තමානෙ යස්මා තං මග්ගවිත්තං න පචත්තති, තස්මා “න චත්තබ්බං ඤාණී” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි අඤ්ඤාණෙ විගතෙ ‘ඤාණී’ ති පඤ්ඤත්ති න සියා, රාගාදීසු විගතෙසු චිත්තරාගාදිපඤ්ඤත්තිපි න සියාති පුග්ගලපඤ්ඤත්තියං අකොවිදොසී” ති වොදෙතුං රාගෙ විගතෙතිආදිමාහ. ඉතරො තෙසු විගතෙසු සරාගාදිභාවෙ යුත්තිං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. පරියොසානෙ යස්මා ඥාණපටිලාභෙන සො ඤාණීති චත්තබ්බතං අරහති, තස්මා න හෙවන්ති පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති.

ඥාණකථාවණ්ණනා.

5. ඥාණං චිත්තවිජ්ජයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා

616-617. ඉදානි ඥාණං චිත්තවිජ්ජයුත්තන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා අරහා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසමඬ්ඨි පටිලද්ධං මග්ගඤාණං සන්ධාය “ඤාණී” ති වුච්චති, න චස්ස තං තෙන චිත්තෙන සම්පයුත්තං, තස්මා “ඤාණං චිත්තවිජ්ජයුත්ත” ත්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි තෙ ඥාණං චිත්තවිජ්ජයුත්තං චිත්තවිජ්ජයුත්තෙසු රූපාදීසු අඤ්ඤතරං සියා” ති වොදෙතුං රූපන්තිආදිමාහ. ඉතරො පටික්ඛිපති. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව. පරියොසානෙ පන පඤ්ඤවාති පුට්ඨො පටිලාභවසෙන තං පචත්තිං ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාතීති.

ඥාණං චිත්තවිජ්ජයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා.

6. ඉදං දුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා

618-820. ඉදානි ඉදං දුක්ඛන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ යොගාවචරො ඉදං දුක්ඛන්ති වාවං භාසති, එවමස්ස ඉදං දුක්ඛන්ති වාවං භාසතො ච ඉදං දුක්ඛන්ති ඤාණං පචත්තති” ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, මග්ගක්ඛණෙ තථා වාචාභාසනං ඤාණප්පචත්තිඤ්ච සන්ධාය පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. යස්මා පන සො සෙසසච්චපටිසංයුත්තං වාවං පුපුජ්ජනොව භාසති, න ච තස්ස තථා ඤාණප්පචත්තිති ඉච්ඡති, තස්මා සමුදයාදිපඤ්ඤෙසු පටික්ඛිපති. රූපං අනිච්චන්තිආදි දුක්ඛපරියායදස්සනවසෙන චුත්තං. ඉතරො පන සකසමයෙ තාදිසං වොහාරං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. ඉති ච දන්ති වාතිආදි යදි තස්ස දුක්ඛෙ ඤාණං පචත්තති, ඉ-කාර දං-කාර දු-කාර බ-කාරෙසු පටිපාටියා චතුභි ඤාණෙහි පචත්තිතබ්බන්ති දස්සෙතුං චුත්තං. ඉතරො පන තථා න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති.

ඉදං දුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා.

7. ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා

621-624. ඉදානි ඉද්ධිබලකථා නාම හොති. තත්ථ ඉද්ධිපාදභාවනානිසංසස්ස අත්ථං අයොනිසො ගහෙත්වා “ඉද්ධිබලෙන සමන්තාගතො කප්පං තිට්ඨෙය්‍යා” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය ඉද්ධිබලෙන සමන්තාගතො කප්පං තිට්ඨෙය්‍යාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ කප්පො නාම මහාකප්පො, කප්පෙකදෙසො, ආයුකප්පොති තිවිධො. “චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, කප්පස්ස අසඬ්ඛෙය්‍යානී” ති (අ. නි. 4.156) එත්ථ හි මහාකප්පොව කප්පොති වුත්තො. “බ්‍රහ්මකායිකානං දෙවානං කප්පො ආයුජ්ජමාණ” ත්ති (අ. නි. 4.123) එත්ථ කප්පෙකදෙසා. “කප්පං නිරයම්භි පච්චති, කප්පං සග්ගම්භි මොදති” ති (වුළුව. 354) එත්ථ ආයුකප්පො. ආයුකප්පනං ආයුච්චිධානං කම්මස්ස විපාකවසෙන වා වස්සගණනාය වා ආයුපරිච්ඡේදොති අත්ථො. තෙසු මහාකප්පං සන්ධාය පුච්ඡති, ඉතරො පටිජානාති.

අථ නං සකවාදී “සචෙ තෙ ඉද්ධිබලෙන සමන්තාගතො, ‘යො චිරං ජීවති, සො වස්සසතං අප්පං වා භියෙය්‍යා’ ති (සං. නි. 2.143) එවං පරිච්ඡින්නා ආයුකප්පා උද්ධං මහාකප්පං වා මහාකප්පෙකදෙසං වා ජීවෙය්‍ය ඉද්ධිමයිකෙනස්ස ආයුනා භවිතඛ්ඛ” ත්ති වොදෙතුං ඉද්ධිමයිකො සො ආයුතිආදිමාහ. ඉතරො “ජීවිතින්ද්‍රියං නාම ඉද්ධිමයිකං නත්ථී, කම්මසමුට්ඨානමෙවා” ති වුත්තත්තා පටික්ඛිපති. කො පනෙත්ථ ඉද්ධිමතො විසෙසො, නනු අනිද්ධිමාපි ආයුකප්පං තිට්ඨෙය්‍යාති? අයං විසෙසො – ඉද්ධිමා හි යාවතායුකං ජීවිතජ්ජවත්තියා අන්තරායකරෙ ධම්මෙ ඉද්ධිබලෙන පටිබාහිත්වා අන්තරා අකාලමරණං නිවාරෙතුං සක්කොති, අනිද්ධිමතො එතං බලං නත්ථී. අයමෙනෙසං විසෙසො.

අනීතං අනාගතන්ති ඉදං අවිසෙසෙන කප්පං තිට්ඨෙය්‍යාති පටිඤ්ඤාතත්තා වොදෙති. ද්වෙ කප්පෙතිආදි “යදි ඉද්ධිමා ජීවිතපරිච්ඡේදං අතික්කම්තුං සක්කොති, න කෙවලං එකං අනෙකෙපි කප්පෙ තිට්ඨෙය්‍යා” ති වොදනත්ථං වුත්තං. උජ්ජන්තො එස්සොතිආදි න සබ්බං ඉද්ධියා ලබ්භති, ඉද්ධියා අවිසයොපි අත්ථීති දස්සෙතුං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා.

8. සමාධිකථාවණ්ණනා

625-626. ඉදානි සමාධිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං එකචිත්තක්ඛණෙ උජ්ජන්තාපි එකග්ගතා සමාධානට්ඨෙත සමාධිති අග්ගහෙත්වා “සත්ත රත්තින්ද්‍රිවානි එකන්තසුඛපටිසංවෙදී විහරිතු” ත්තිආදිවචනං (ම. නි. 1.180) නිස්සාය “චිත්තසන්තති සමාධි” ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි සබ්බත්ථිවාදානඤ්චෙව උත්තරාපට්ඨානඤ්ච; තෙ සන්ධාය චිත්තසන්තතීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා

ඉතරස්ස. අප්‍ර නං “යදි චිත්තසන්තති සමාධි, චිත්තසන්තති නාම අතීතාපි අත්ථි,
අනාගතාපි අත්ථි. න හි එකං පච්චුප්පන්තචිත්තමෙව චිත්තසන්තති නාම භොති, කිං
තෙ සබ්බාපි සා සමාධි” ති වොදෙතුං අතීතාතිආදිමාහ, ඉතරො තථා අනිච්ඡන්තො
පටික්ඛිපති.

නනු අතීතං නිරුද්ධන්තිආදි “චිත්තසන්තතියං පච්චුප්පන්තමෙව චිත්තං
කිච්චකරං, අතීතානාගතං නිරුද්ධන්තා අනුප්පන්තන්තා ච නත්ථි, කථං තං සමාධි
නාම භොති” ති දස්සෙතුං වුත්තං. එකචිත්තක්ඛණිකොති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. තතො
යා සකසමයෙ “සමාධිං, හික්ඛවෙ, භාවෙථා” තිආදීසු
පච්චුප්පන්තකුසලචිත්තසම්පයුත්තා එකග්ගතා සමාධීති වුත්තා, තං සන්ධාය
පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. චක්ඛුච්ඤ්ඤාණසමඛිතීතිආදි “එකචිත්තක්ඛණිකො” ති
වචනමත්තං ගහෙන්වා ඡලෙන වුත්තං, තෙනෙව සකවාදිනා පටික්ඛිත්තං. නනු
වුත්තං භගවතාති සුත්තං පුරිමපච්ඡිමවසෙන පවත්තමානස්ස සමාධිස්ස
අබ්බොකිණිණං සාධෙති, න සන්තතියා සමාධිභාවං, තස්මා අසාධකන්ති.

සමාධිකථාවණ්ණනා.

9. ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා

627. ඉදානි ධම්මට්ඨිතතාකථා නාම භොති. තත්ථ “ධීතාව සා ධාතු” ති වචනං
නිස්සාය “පටිච්චසමුප්පාදසඬ්ඛාතා ධම්මට්ඨිතතා නාම එකා අත්ථි, සා ච
පරිනිප්පන්තා” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා
සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අප්‍ර නං “යදි පරිනිප්පන්තානං අච්ඡිදාදිනං අඤ්ඤා
ධම්මට්ඨිතතා නාම පරිනිප්පන්තා අත්ථි, තායපි ච තෙ ධම්මට්ඨිතතාය අඤ්ඤා
ධීතතා පරිනිප්පන්තා ආපජ්ජති” ති වොදෙතුං තාය ධීතතාතිආදිමාහ. පරවාදී
එවරූපාය ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අනන්තරපච්චයතඤ්ඤෙව
අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතඤ්ඤ සන්ධාය පටිජානාති. සෙසං භෙට්ඨා වුත්තනයත්තා
උත්තානත්ථමෙවාති.

ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා.

10. අනිච්චතාකථාවණ්ණනා

628. ඉදානි අනිච්චතාකථා නාම භොති. තත්ථ “අනිච්චානං රූපාදීනං
අනිච්චතාපි රූපාදයො විය පරිනිප්පන්තා” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං;
තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අප්‍ර නං “යදි තෙ රූපාදයො
විය අනිච්චතා පරිනිප්පන්තා, තස්සාපි අඤ්ඤාය පරිනිප්පන්තාය අනිච්චතාය
භවිතඛිඛ” න්ති වොදෙතුං තාය අනිච්චතායාතිආදිමාහ. ඉතරො ද්විත්තං අනිච්චතාය
එකතො අභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා පුන යස්මා සා අනිච්චතා නිච්චා න භොති,
තෙනෙව අනිච්චෙන සද්ධිං අන්තරධායති, තස්මා පටිජානාති. අප්‍රස්ස සකවාදී
ලෙසොකාසං අදත්වා යා තෙන දුතියා අනිච්චතා පටිඤ්ඤාතා, තායපි තතො

පරායපීති පරම්පරාවසෙන අනුපවිෂ්ඨදොසං ආරොපෙන්තො තාය
තායෙවාතිආදිමාහ. ජරා පරිනිප්ඵන්නාතිආදි යස්මා උප්පන්නස්ස ජරාමරණතො
අඤ්ඤා අනිච්චතා නාම නත්ථි, තස්මා අනිච්චතාවිභාගානුයුඤ්ජනවසෙන චුත්තං.
තත්වාපි පරවාදිනො පුරිමනෙයෙනෙව පටිඤ්ඤා ව පටික්ඛෙපො ව වෙදිතබ්බො.

629. රූපං පරිනිප්ඵන්නාතිආදි යෙසං සා අනිච්චතා, තෙහි සද්ධිං
සංසන්දනත්ථං චුත්තං. තත්ථ “යථා පරිනිප්ඵන්නාතං රූපාදීනං
අනිච්චතාජරාමරණානි අත්ථි, එවං පරිනිප්ඵන්නාතං අනිච්චතාදීනං තානි නත්ථි”ති
මඤ්ඤමානො එකන්තෙන පටික්ඛිපතියෙවාති.

අනිච්චතාකථාවණ්ණනා.

එකාදසමො වග්ගො.

12. ද්වාදසමවග්ගො

1. සංවරො කම්මන්තිකථාවණ්ණනා

630-632. ඉදානි සංවරො කම්මන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ “චක්ඛුනා රූපං
දිස්වා නිමිත්තග්ගාහි භොති, න නිමිත්තග්ගාහි භොති”ති සුත්තං නිස්සාය
“සංවරොපි අසංවරොපි කම්ම”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ
සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

අථ නං යා සකසමයෙ චෙතනා “කම්ම”න්ති චුත්තා යථා සා
කායවච්චිමනොද්වාරෙසු පවත්තමානා කායකම්මාදිනාමං ලහති, තථා “යදි තෙ
සංවරො කම්මං, සොපි චක්ඛුන්ද්‍රියාදීසු පවත්තමානො චක්ඛුකම්මාදිනාමං
ලභෙය්‍යා”ති වොදෙතුං චක්ඛුන්ද්‍රියසංවරො චක්ඛුකම්මන්තිආදිමාහ. ඉතරො තාදිසං
සුත්තපදං අපස්සන්තො චතුසු ද්වාරෙසු පටික්ඛිපිත්වා පඤ්චමෙ කායද්වාරෙ
පසාදකායං සන්ධාය පටික්ඛිපති, විඤ්ඤත්තිකායං සන්ධාය පටිජානාති. සො හි
පසාදකායම්පි විඤ්ඤත්තිකායම්පි කායින්ද්‍රියන්ත්වෙව ඉච්ඡති. මනොද්වාරෙපි
විජාකද්වාරං සන්ධාය පටික්ඛිපති, කම්මද්වාරං සන්ධාය පටිජානාති. අසංවරෙපි
එසෙව නයො. “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා”ති සුත්තං තෙසු ද්වාරෙසු සංවරාසංවරමෙව
දීපෙති, න තස්ස කම්මභාවං, තස්මා අසාධකන්ති.

සංවරො කම්මන්තිකථාවණ්ණනා.

2. කම්මකථාවණ්ණනා

633-635. ඉදානි කම්මකථා නාම භොති. තත්ථ “නාහං, භික්ඛවෙ,
සඤ්චෙතනිකානං කම්මාන”න්ති (අ. නි. 10.217) සුත්තපදං නිස්සාය “සබ්බං
කම්මං සවිජාක”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙසං “චෙතනාහං,

හික්බවෙ, කම්මං වදාමි” ති (අ. නි. 6.63) සත්ථාරා අවිසෙසෙන චෙතනා “කම්ම” ත්ති වුත්තා; සා ච කුසලාකුසලාච සවිපාකා, අබ්‍යාකතා අවිපාකානි ඉමං විභාගං දස්සෙතුං සබ්බං කම්මන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන සබ්බා චෙතනානි පඤ්ඤෙසු අබ්‍යාකතං සන්ධාය පටික්ඛෙපො, කුසලාකුසලෙ සන්ධාය පටිඤ්ඤා චෙදිතබ්බා. විපාකාබ්‍යාකතානිආදි සවිපාකාවිපාකචෙතනං සරූපෙන දස්සෙතුං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. “නාහං, හික්බවෙ” ති සුත්තං සති පච්චයෙ දිට්ඨධම්මාදීසු විපාකපටිසංචෙදනං සන්ධාය වුත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

කම්මකථාවණ්ණනා.

3. සද්දො විපාකොතිකථාවණ්ණනා

636-637. ඉදානි සද්දො විපාකොතිකථා නාම හොති. තත්ථ “සො තස්ස කම්මස්ස කතන්තා උපවිතන්තා උස්සන්තන්තා විපුලන්තා බ්‍රහ්මස්සරො හොති” තිආදීනි (දී. නි. 3.236) අයොනියො ගහෙත්වා “සද්දො විපාකො” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙසං “කම්මසමුට්ඨානා අරූපධම්මාච විපාකානි නාමං ලහන්ති. රූපධම්මෙසු පනායං චොභාරො නත්ථි” ති දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සුඛචෙදනීයොතිආදි “විපාකො නාම ඵ්වරූපො හොති” ති දස්සන්තං වුත්තං. “සො තස්ස කම්මස්සා” ති සුත්තං ලක්ඛණපටිලාභදස්සන්තං වුත්තං. මහාපුරිසො හි කම්මස්ස කතන්තා සුවිපරිචාරොපි හොති, න ච පරිචාරො විපාකො, තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

සද්දො විපාකොතිකථාවණ්ණනා.

4. සළායතනකථාවණ්ණනා

638-640. ඉදානි සළායතනකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා සළායතනං කම්මස්ස කතන්තා උප්පන්නං, තස්මා “විපාකො” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය චක්ඛායතනං විපාකොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. සළායතනං විපාකොති ඵත්ථ මනායතනං සීයා විපාකො. සෙසානි කෙවලං කම්මසමුට්ඨානානි, න විපාකො. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

සළායතනකථාවණ්ණනා.

5. සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා

541-545. ඉදානි සත්තක්ඛත්තුපරමකථා නාම හොති, තත්ථ යස්මා “සත්තක්ඛත්තුපරමො” ති වුත්තං, තස්මා “සත්තක්ඛත්තුපරමො පුග්ගලො සත්තක්ඛත්තුපරමනාය නියතො” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං;

තෙසං යිපෙත්වා “අරියමග්ගං අඤ්ඤා තස්ස නියමො නත්ථී, යෙන සො සත්තක්ඛන්තුපරමත්තාය නියතො භවෙය්‍යා”ති ඉමං විභාගං දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

මාතා ජීවිතානිආදීසු අයමධිජ්ජායො – ද්වෙ නියාමා සම්මත්තනියාමො ච මිච්ඡත්තනියාමො ච. සම්මත්තනියාමො අරියමග්ගො. සො අවිනිපාතධම්මතඤ්ඤෙව ඵලුප්පත්තිඤ්ඤෙව නියමෙති. මිච්ඡත්තනියාමො ආනන්තරියකම්මං. තං අනන්තරා නිරුප්පපත්තිං නියමෙති. තත්ථ සත්තක්ඛන්තුපරමො සොතාපත්තිමග්ගෙන අවිනිපාතධම්මත්තාය ච ඵලුප්පත්තියා ච නියමිතො. සෙසමග්ගනියාමො පනස්ස නත්ථී අනධිගතත්තා, ආනන්තරියම්පි කාතුං සො අභබ්බො. ත්වං පනස්ස නියාමං ඉච්ඡසී, තෙන තං වදාම – “කිං තෙ සො ඉමිනා මිච්ඡත්තනියාමෙන නියමිතො”ති.

අභබ්බො අන්තරාති පඤ්ඤෙසු ආනන්තරියාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සත්තක්ඛන්තුපරමං සන්ධාය පටිජානාති. අත්ථී සො නියාමොති පඤ්ඤෙ සත්තක්ඛන්තුපරමත්තාය නියාමං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. අත්ථී තෙ සතිපට්ඨානානිආදි නියාමසඬ්ඛාතෙ මග්ගධම්මෙ දස්සෙතුං චුත්තං. තස්ස පන පුන පඨමමග්ගානුප්පත්තිතො තෙපි නත්ථී, තස්මා පටික්ඛිපති. සෙසමෙන්ථ උත්තානත්ථමෙව. නනු සො සත්තක්ඛන්තුපරමොති ඵත්ථ භගවා “අයං පුග්ගලො ඵත්තකෙ භවෙ සන්ධාවිත්වා පරිනිබ්බායිස්සති, අයං ඵත්තකෙ”ති අත්තනො ඤාණබලෙන බ්‍යාකරොති, න භවනියාමං නාම කිඤ්චි තෙන සත්තක්ඛන්තුපරමො, කොලංකොලො, ඵකඛිජී වාති චුත්තං, තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

සත්තක්ඛන්තුපරමකථාවණ්ණනා.

646-647. කොලංකොලඵකඛිජීකථායොපි ඉමිනාවුපායෙන වෙදිතබ්බා.

කොලංකොලඵකඛිජීකථාවණ්ණනා.

8. ජීවිතාවොරොපනකථාවණ්ණනා

648-649. ඉදානි ජීවිතාවොරොපනකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා දොසසම්පයුත්තෙන චිත්තෙන පාණානිපාතො භොති, දොසො ච දිට්ඨිසම්පන්නස්ස අප්පභිනො, තස්මා “දිට්ඨිසම්පන්නො සඤ්චිච්ච පාණං ජීවිතා වොරොපෙය්‍යා”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය දිට්ඨිසම්පන්නොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සඤ්චිච්ච මාතරන්තිආදිපඤ්ඤෙසු පන “අට්ඨානමෙතං අනවකාසො”ති සුත්තභයෙන පටික්ඛිපති. සත්ථරි අගාරවොතිආදි සත්ථාරාදීසු සගාරවස්ස සික්ඛාපදස්ස වීතික්කමාභාවදස්සනත්ථං චුත්තං. ඉතරො පන අකුසලවසෙන තස්ස අගාරවො නාම නත්ථීති පටික්ඛිපිත්වා සගාරවභාවඤ්ඤෙව සම්පට්ඨිජිත්වා පුන අගාරවොති පුට්ඨො තෙසු තෙසු කිච්චෙසු පසුත්තාය වික්ඛිත්තානං අසනියා අමනසිකාරෙන

වෙනියෙ අභිවාදනපදක් බිණකරණාභාවං සන්ධාය පටිජානාති. පුන ඔහුදෙය්‍යාතිආදිනා නයෙන පුටියො තාදියාය කිරියාය සඤ්චිච්ච අකරණතො පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ජීවිතාවොරොපනකථාවණ්ණනා.

9. දුග්ගතිකථාවණ්ණනා

650-652. ඉදානි දුග්ගතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ දුග්ගතිඤ්ච දුග්ගතිසත්තානං රූපාදිආරම්මණං තණ්හඤ්චාති උභයමිපි දුග්ගතීති ගහෙත්වා පුන තථා අවිහජිත්වා අවිසෙසෙනෙව “දිට්ඨිසම්පන්නස්ස පභිනා දුග්ගතී”ති වදන්ති, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකා; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ආපායිකෙ රූපෙ රජ්ජෙය්‍යාතිආදි පරවාදිනො ලද්ධියා දිට්ඨිසම්පන්නස්ස දුග්ගති අප්පභිනා, තස්ස වසෙන වොදෙතුං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. නිරයං උපපජ්ජෙය්‍යාතිආදි දුග්ගතිපභානමෙව දුග්ගතිගාමිනිතණ්හාපභානං වා දීපෙති, න දුග්ගතිසත්තානං රූපාදිආරම්මණාය තණ්හාය පභානං, තස්මා අසාධකන්ති.

දුග්ගතිකථාවණ්ණනා.

653. සත්තමහවිකකථායපි එසෙව නයොති.

ද්වාදසමො වග්ගො.

13. තෙරසමවග්ගො

1. කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා

654-657. ඉදානි කප්පට්ඨකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “සඬ්ඝං සමග්ගං හෙත්වාන, කප්පං නිරයමිහි පච්චති”ති “සකලමිපි කප්පං සඬ්ඝහෙදකො නිරයෙ තිට්ඨති”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානං; තෙ සන්ධාය කප්පට්ඨොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. බුද්ධො ව ලොකෙති ඉදං විනා බුද්ධුප්පාදෙන සඬ්ඝහෙදස්ස අභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. කප්පො ව සණ්ඨාති සඬ්ඝො ව භිජ්ජතිආදි “යදි සො සකලං කප්පං තිට්ඨති, සණ්ඨහනතො පට්ඨාය තං කම්මං කත්වා තත්ථ උප්පජ්ජිත්වා තිට්ඨෙය්‍යා”ති දස්සෙතුං වුත්තං. අතීතන්තිආදි හෙට්ඨා වුත්තාධිප්පායමෙව. කප්පට්ඨො ඉද්ධිමාති පඤ්ඤෙ භාවනාමයං සන්ධාය පටික්ඛිපති, පරසමයෙ පනස්ස ජාතිමයං ඉද්ධිං ඉච්ඡන්ති, තං සන්ධාය පටිජානාති. ඡන්දිද්ධිපාදොතිආදි “ජාතිමයාය ඉද්ධියා ඉද්ධිමාති ලද්ධිමත්තමෙතං, කිං තෙන, යදි පනස්ස ඉද්ධි අත්ථි, ඉමිනා නයෙන ඉද්ධිපාදා භාවිතා භවෙය්‍යු”න්ති වොදනත්ථං වුත්තං. ආපායිකො තෙරසිකොති සුත්තං යං සො එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාලං තිට්ඨෙය්‍යා, තං ආයුකප්පං සන්ධාය වුත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා.

2. කුසලපටිලාභකථාවණ්ණනා

658-659. ඉදානි කුසලපටිලාභකථා නාම හොති. තත්ථ කප්පට්ඨො සකසමයෙ කාමාවචරකුසලමෙව පටිලහති. යෙන පන තං උපපත්තිං පටිබාහෙය්‍ය, තං මහග්ගතං ලොකුත්තරං වා න පටිලහති. යෙසං පන ඉමං විභාගං අකත්වා අවිසෙසෙනෙව “සො කුසලචිත්තං න පටිලහති” ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙසං විභාගදස්සනෙන තං ලද්ධිං භින්දිතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

කුසලපටිලාභකථාවණ්ණනා.

3. අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා

660-662. ඉදානි අනන්තරාපයුත්තකථා නාම හොති. තත්ථ අනන්තරාපයුත්තො නාම යෙන ඛන්ධහෙදතො අනන්තරා විපාකදායකං මාතූසාතාදි ආනන්තරියකම්මං ආණත්තං. තත්ථ යස්ස නියතාය ආණත්තියා ආණත්තො තං කම්මං කරිස්සති, සො අත්ථසාධිකාය චෙතනාය උප්පාදිතත්තා මිච්ඡත්තනියතො හොති, අභබ්බො සම්මත්තනියාමං ඔක්කම්තුං. යස්ස අනියතාය ආණත්තියා ආණත්තො තං කම්මං කරිස්සති, සො අත්ථසාධිකාය චෙතනාය අනුප්පාදිතත්තා න මිච්ඡත්තනියතො, භබ්බො සම්මත්තනියාමං ඔක්කම්තුන්ති ඉදං සකසමයෙ සන්තිට්ඨානං. යෙසං පන “අනියතායපි ආණත්තියා අභබ්බොයෙව සම්මත්තනියාමං ඔක්කම්තු”න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙසං තං ලද්ධිං භින්දිතුං සකවාදි පුබ්බපක්ඛං දත්වා අනන්තරාපයුත්තොති පරවාදිනා අත්තානං පුච්ඡාපෙති. තෙනෙත්ථ පයමපුච්ඡා පරවාදිස්ස, අත්ථසාධිකචෙතනාය අභාවං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. තතො පරවාදි මාතූසාතාදිකම්මස්ස ආණත්තත්තාව “සො මිච්ඡත්තනියතො” ති මඤ්ඤති. තස්මා මිච්ඡත්තනියාමඤ්ඤාති පඤ්ඤං පුච්ඡති. සකවාදි පන එකස්ස පුග්ගලස්ස ද්විත්තං නියාමානං අනොක්කන්තිමත්තමෙව සන්ධාය න හෙවන්ති පටික්ඛිපති.

නනු තං කම්මන්ති මාතූසාතාදිකම්මං. තත්ථ අනියතාණත්තිං සන්ධාය “ආමන්තා” ති පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. අනියතම්පි හි ආණත්තිං පයොපෙත්වා ධීතස්ස “අනනුච්ඡවිකං මයා කත”න්ති කුක්කුච්චං උප්පජ්ජනෙව, විජ්ජපිසාරො ජායනෙව. භඤ්චිතිආදි කුක්කුච්චුප්පත්තිමත්තං ගහෙත්වා පරවාදිනා ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං වුත්තං.

661. ඉදානි යස්ස අනියතාණත්තිකස්සාපි අනන්තරාපයුත්තස්ස පරවාදිනා සම්මත්තනියාමොක්කමනං පටිසිද්ධං, තමෙව පුග්ගලං ගහෙත්වා අනන්තරාපයුත්තො පුග්ගලො අභබ්බොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සකවාදි “අභබ්බො නාම මාතූසාතාදිකම්මානං කාරකො, කිං තෙ තෙන තානි කම්මානි කතානී” ති වොදෙතුං.

මාතෘ ජීවිතා වොරොපිතාතිආදිමාහ. ඉතරො තෙසං චත්ථුනං අරොගතාය තථාරූපං කිරියං අපස්සන්තො “න භෙව”න්ති පටික්ඛිපති.

තං කම්මං පටිසංහරිත්වාති අනියතාණත්තිකම්මං සන්ධාය චුත්තං. තඤ්ඤි “මා බො මයා ආණත්තං ආකාසි”ති ආණත්තං නිවාරෙන්තෙන පටිසංහටං නාම භොති. පටිසංහටත්තායෙව චෙත්ථ කුක්කුච්චං පටිවිනොදිතං, විජ්ජපටිසාරො පටිවිනිතො නාම භොති. එවං සන්තෙපි පනෙත්ථ පුරිමාණත්තියායෙව නියතභාවං මඤ්ඤමානො පරවාදී “ආමන්තා”ති පටිජානාති. අථ නං සකවාදී තස්ස කම්මස්ස පටිසංහටභාවං සම්පටිච්ඡාපෙත්වා අත්තනො ලද්ධිං පතිට්ඨාපෙත්වා හඤ්චිතිආදිමාහ.

662. පුන අනන්තරාපයුත්තොති පරියොසානපඤ්ඤෙ පටිපඤ්ඤෙ විය පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. නනු තං කම්මන්ති අනුයොගො පරවාදිස්ස, පටිසංහටකාලතො පුබ්බෙ පයුත්තකාලං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පයුත්තපුබ්බතාමත්තං ගහෙත්වා අනියතාණත්තිවසෙන හඤ්චිති ලද්ධිපතිට්ඨාපනං පරවාදිස්ස. අයං පන ලද්ධි අයොනියො පතිට්ඨිතත්තා අප්පතිට්ඨිතාව භොතිති.

අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා.

4. නියතස්ස නියාමකථාවණ්ණනා

663-664. ඉදානි නියතස්ස නියාමකථා නාම භොති. තත්ථ දුට්ඨො නියාමො – මිච්ඡත්තනියාමො ච ආනන්තරියකම්මං, සම්මත්තනියාමො ච අරියමග්ගො. ඉමෙ ද්වෙ නියාමෙ යපෙත්වා අඤ්ඤො නියාමො නාම නත්ථි. සබ්බෙපි හි සෙසා තෙභූමකධම්මා අනියතා නාම. තෙහි සමන්තාගතොපි අනියතොයෙව. බුද්ධෙහි පන අත්තනො ඤාණබලෙන “අයං සත්තො අනාගතෙ බොධිං පාපුණ්ස්සති”ති බ්‍යාකතො බොධිසත්තො පුඤ්ඤස්සදත්තා නියතොති වුවිච්ඡි. ඉති ඉමං වොහාරමත්තං ගහෙත්වා “පච්ඡිමභවිකො බොධිසත්තො තාය ජාතියා භබ්බො ධම්මං අභිසමෙතු”න්ති අධිජ්ජායෙන “නියතො නියාමං ඔක්කමති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. මිච්ඡත්තනියතොතිආදි අඤ්ඤෙන නියාමෙන නියතස්ස අඤ්ඤනියාමාභාවදස්සනත්ථං චුත්තං. පුබ්බෙ මග්ගං භාවෙත්වාතිආදි නියාමජ්ජහෙදදස්සනත්ථං චුත්තං. සතිපට්ඨානන්තිආදි එකස්මිම්පි නියාමෙ ධම්මජ්ජහෙදදස්සනත්ථං චුත්තං. භබ්බො බොධිසත්තොති වචනං කෙවලං බොධිසත්තස්ස භබ්බතං දීපෙති, න නියතස්ස නියාමොක්කමනං, තස්මා අසාධකං. සො හි පුබ්බෙ එකෙනෙපි නියතධම්මෙන අනියතො බොධිමූලෙ සච්චදස්සනෙන නියාමං ඔක්කන්තොති.

නියතස්ස නියාමකථාවණ්ණනා.

5. නිවුතකථාවණ්ණනා

665-667. ඉදානි නිවුතකථා නාම හොති. තත්ථ සුද්ධස්ස සුද්ධකිච්චාභාවතො නිවරණෙහි නිවුතො ඔච්චො පරියොනද්ධො ච නිවරණං ජහතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය නිවුතොතිප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. රත්තො රාගන්තිආදි නිවුතස්ස නිවරණජහනෙ දොසදස්සනත්ථං වුත්තං. පරිසුද්ධෙ පරියොදාතෙතිආදි වික්ඛම්භනවිසුද්ධියා විසුද්ධස්ස සමුච්ඡෙදවිසුද්ධිදස්සනත්ථං වුත්තං. තස්ස එවං ජානතොතිආදි ජානතො පස්සතො ආසවක්ඛයං දීපෙති, න නිවුතස්ස නිවරණජහනං, තස්මා අසාධකන්ති.

නිවුතකථාවණ්ණනා.

6. සම්මුඛිභූතකථාවණ්ණනා

668-670. ඉදානි සම්මුඛිභූතකථා නාම හොති. තත්ථ සම්මුඛිභූතොති සංයොජනානං සම්මුඛිභාවං තෙහි සමඛිගීභාවං උපගතො. සෙසමෙත්ථ නිවුතකථාසදිසමෙවාති.

සම්මුඛිභූතකථාවණ්ණනා.

7. සමාපන්නො අස්සාදෙතීතිකථාවණ්ණනා

671-673. ඉදානි සමාපන්නො අස්සාදෙතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ “පඨමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, සො තදස්සාදෙතී” තිආදිවචනං (අ. නි. 4.123) නිස්සාය “සමාපන්නො අස්සාදෙති, සා වස්ස ඤානනිකන්ති ඤානාරම්මණා හොතී” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය සමාපන්නොති ප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තං ඤානං තස්ස ඤානස්ස ආරම්මණන්ති පඤ්ඤෙසු තස්සෙව තදාරම්මණං අපස්සන්තො සුත්තවිරොධහයෙන පටික්ඛිපති, “තදස්සාදෙතී” තිවචනමත්තෙන පටිජානාති. සො තදස්සාදෙතීති සුත්තං ඤානලාභිතො ඤානා වුට්ඨාය ඤානස්සාදං සාධෙති, න අන්තොසමාපන්නියංයෙව ඤානනිකන්තියා ඤානාරම්මණං, තස්මා අසාධකන්ති.

සමාපන්නො අස්සාදෙතීතිකථාවණ්ණනා.

8. අසාතරාගකථාවණ්ණනා

674. ඉදානි අසාතරාගකථා නාම හොති. තත්ථ “යංකිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තං වෙදනං අභිනන්දති අභිවදති” ති (ම. නි. 1.409) සුත්තෙ දිට්ඨාභිනන්දනවසෙන වුත්තං. “අභිනන්දති” තිවචනං නිස්සාය “දුක්ඛවෙදනායපි රාගස්සාදවසෙන අභිනන්දනා හොති. තස්මා අත්ථි අසාතරාගො” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය අත්ථි අසාතරාගොති ප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ අසාතරාගොති අසාතෙ දුක්ඛවෙදයිතෙ

“අහො වත මෙ එතදෙව හවෙයා” ති රජ්ජනා. ආමන්තාති ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

675. සො තං වෙදනං අභිනන්දනීති සුත්තෙ පන විනිවට්ටෙත්වා
දුක්ඛවෙදනමෙව ආරබ්භ රාගුප්පත්ති නාම නත්ථි, සමුහග්ගහණෙන පන
වෙදයිතලක්ඛණං ධම්මං දුක්ඛවෙදනමෙව වා අත්තතො සමනුපස්සන්තො
දිට්ඨිමඤ්ඤනාසඬ්ඛාතාය දිට්ඨාහිනන්දනාය වෙදනං අභිනන්දනී, දුක්ඛාය වෙදනාය
විපරිණාමං අභිනන්දනී, දුක්ඛාය වෙදනාය අභිභූතො තස්සා පටිපක්ඛං කාමසුඛං
පත්ථයන්තොපි දුක්ඛවෙදනං අභිනන්දනී නාම. එවං දුක්ඛවෙදනාය අභිනන්දනා
හොතිති අධිජ්ජායො. තස්මා අසාධකමෙතං අසාතරාගස්සාති.

අසාතරාගකථාවණ්ණනා.

9. ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා

676-680. ඉදානි ධම්මතණ්හා අබ්‍යාකතාතිකථා නාම හොති. තත්ථ
රූපතණ්හා...පෙ.... ධම්මතණ්හාති ඉමාසු ඡසු තණ්හාසු යස්මා සබ්බපච්ඡිමා
තණ්හා ධම්මතණ්හාති චුත්තා, තස්මා සා අබ්‍යාකතාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි
පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.
සෙසපඤ්ඤානං පාළියා අත්ථො නිය්‍යාති. කාමතණ්හාතිආදීහි තිහි කොට්ඨාසෙහි ඡපි
තණ්හා සඬ්ඛිපිත්වා දස්සිතා. රූපාදීසු හි ඡසු ආරම්මණෙසු කාමස්සාදවසෙන
පවත්තා තණ්හා කාමතණ්හා. “හවිස්සති අත්තා ව ලොකො වා”ති
සස්සතදිට්ඨිසහගතා තණ්හා භවතණ්හා. “න හවිස්සති”ති උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතා
තණ්හා විභවතණ්හාති. නනු සා ධම්මතණ්හාති පදං තණ්හාය ධම්මාරම්මණං ආරබ්භ
පවත්තිං දීපෙති, න අබ්‍යාකතභාවං තස්මා අසාධකන්ති.

ධම්මතණ්හා අබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා.

10. ධම්මතණ්හානදුක්ඛසමුදයොතිකථාවණ්ණනා

681-685. ඉදානි ධම්මතණ්හා නදුක්ඛසමුදයොතිකථා නාම හොති. තත්‍රාපි
යස්මා සා ධම්මතණ්හාති චුත්තා, තස්මා න දුක්ඛසමුදයොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි
පුබ්බසෙලියානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං
පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

ධම්මතණ්හා නදුක්ඛසමුදයොතිකථාවණ්ණනා.

තෙරසමො වග්ගො.

14. චුද්දසමවග්ගො

1. කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා

686-690. ඉදානි කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථා නාම හොති. තත්ථ කුසලං වා අකුසලස්ස, අකුසලං වා කුසලස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජනකං නාම නත්ථිති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිසන්ධානං න යුජ්ජති. යෙ පන යස්මා එකවත්ථුස්මිඤ්ඤෙව රජ්ජති විරජ්ජති ච, තස්මා තං අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිසන්දහතිති ලද්ධිං ගහෙත්වා යීතා, සෙය්‍යාථාපි මහාසඬ්ඨිකා; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස; පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ආවට්ටනා පණ්ඩිති උභයං ආවජ්ජනස්සෙව නාමං. තඤ්ඤි භවඬ්ගං ආවට්ටෙතීති ආවට්ටනා. භවඬ්ගාරම්මණතො අඤ්ඤස්මිං ආරම්මණෙ විත්තං පණ්ඩෙති යපෙතීති පණ්ඩි. කුසලං අනාවට්ටෙන්තස්සාති යං තං අකුසලානන්තරං පටිසන්දහන්තං කුසලං උප්පජ්ජති, තං අනාවට්ටෙන්තස්ස උප්පජ්ජතීති පුච්ඡති. ඉතරො පන විනා ආවජ්ජනෙන කුසලස්ස උප්පත්තිං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. කුසලං අයොනියො මනසිකරොතොති ඉදං යදි අකුසලානන්තරං කුසලං උප්පජ්ජෙය්‍යා, අකුසලස්සෙව ආවජ්ජනෙන අයොනියො මනසිකරොතො උප්පජ්ජෙය්‍යාති වොදනත්ථං චුත්තං. සෙසං යථාපාළිමෙව නියාති. නනු යස්මිංයෙව වත්ථුස්මිත්ති වචනං එකාරම්මණෙ සරාගවිරාගුප්පත්තිං දීපෙති, න කුසලාකුසලානං අනන්තරතං, තස්මා අසාධකන්ති.

කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා.

2. සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා

691-692. ඉදානි සළායතනුප්පත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ උපපත්තෙසියෙන පටිසන්ධිවිත්තෙන සහෙව ඔපපාතිකානං සළායතනං උප්පජ්ජති. ගබ්භසෙය්‍යාකානං අජ්ඣත්තිකායතනෙසු මනායතනකායායතනානෙව පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති. සෙසානි වත්තාරි සත්තසත්තතිරත්තිමිහි. තානි ච බො යෙන කම්මුනා පටිසන්ධි ගහිතා, තස්සෙව අඤ්ඤස්ස වා කතත්තාති අයං සකසමයෙ වාදො. යෙසං පන එකකම්මසම්භවත්තා සම්පන්නසාධාවට්ටපානං රුක්ඛාදීනං අංකුරො විය ඛිජ්මත්තං සළායතනං මාතුකුච්ඡස්මිං පටිසන්ධික්ඛණෙයෙව උප්පජ්ජතීති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය සළායතනන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සබ්බඬ්ගපච්චඩ්ඨිතිආදි සළායතනෙ සති එවරුපො හුත්වා ඔක්කමෙය්‍යාති වොදනත්ථං චුත්තං. මාතුකුච්ඡගතස්සාති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. පරතො මාතුකුච්ඡගතස්ස පච්ඡා කෙසාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා.

3. අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා

693-697. ඉදානි අනන්තරපච්චයකථා නාම හොති. තත්ථ නච්චගීතාදිසු රූපදස්සනසද්දසවනාදීනං ලහුපරිවත්තිතං දිස්වා “ඉමානි විඤ්ඤාණානි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජන්ති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි

උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්සාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සොතවිඤ්ඤාණං රූපාරම්මණංයෙවාති යදි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජෙය්‍ය, විපාකමනොධාතු විය රූපාරම්මණං සියාති වොදෙතුං වුත්තං. චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණන්ති පඤ්භෙසු සුත්තාභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා අනන්තරුප්පත්තිං සල්ලක්ඛෙන්තො ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. තඤ්ඤෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණං තං සොතවිඤ්ඤාණන්ති යථා පටිමජ්ජනානන්තරං දුතියජ්චනං මනොවිඤ්ඤාණභාවෙන තඤ්ඤෙව හොති, කිං තෙ තථා එතම්පි ද්වයං එකමෙවාති පුච්ඡති. ඉමිනා නයෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. නච්චති ගායතීතිආදිවචනං ආරම්මණසමොධානෙ ලුහුපරිවත්තිතාය වොකිණ්ණභාවං දීපෙති, න අනන්තරපච්චයනං, තස්මා අසාධකන්ති.

අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා.

4. අරියරූපකථාවණ්ණනා

698-699. ඉදානි අරියරූපකථා නාම හොති. තත්ථ සම්මාවාචාකම්මන්තා රූපං, තඤ්ච ඛො “සබ්බං රූපං චත්තාරි ච මහාභූතානි චතුත්තඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූප”න්ති (ම. නි. 3.67) වචනතො උපාදායරූපන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය අරියරූපං මහාභූතානං උපාදායාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ අරියානං රූපං, අරියං වා රූපන්ති අරියරූපං. ආමන්තාති ලද්ධියං යත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. කුසලන්ති පුට්ඨො ලද්ධිවසෙනෙව පටිජානාති. අනාසවපුච්ඡාදිසුපි එසෙව නයො. යං කිඤ්චි රූපන්ති සුත්තං යපෙත්වා භූතානි සෙසරූපස්ස උපාදාභාවං දීපෙති, න සම්මාවාචාකම්මන්තානං. තෙසඤ්චි රූපමත්තඤ්ඤෙව අසිද්ධං, කුතො උපාදාරූපතා; තස්මා අසාධකන්ති.

අරියරූපකථාවණ්ණනා.

5. අඤ්ඤා අනුසයොතිකථාවණ්ණනා

700-701. ඉදානි අඤ්ඤා අනුසයොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා පුටුජ්ජනො කුසලාඛ්‍යාකතෙ චිත්තෙ චත්තමානෙ සානුසයොති චත්තබ්බො, න පරිසුට්ඨිතොති තස්මා අඤ්ඤා අනුසයො, අඤ්ඤං පරිසුට්ඨානන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අත්ථකානං; තෙ සන්ධාය අඤ්ඤා කාමරාගානුසයොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා අනුසයකථායං වුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සානුසයොතිආදි පන තස්මිං සමයෙ අනුසයස්ස අප්පභීනන්තා සානුසයොති චත්තබ්බතං, අනුප්පන්නන්තා ච පරිසුට්ඨිතොති අචත්තබ්බතං දීපෙති, න අනුසයපරිසුට්ඨානානං අඤ්ඤත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

අඤ්ඤා අනුසයොතිකථාවණ්ණනා.

6. පරිසුට්ඨානං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා

702. ඉදානි පරිශ්‍රට්ඨානං චිත්තවිජ්ජය්‍යත්තන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා අනිච්චාදිතො මනසිකරොතොපි රාගාදයො උප්පජ්ජන්ති. චුත්තම්පි වෙතං – “අප්පෙකදා, භො භාරද්වාජ, අසුභතො මනසිකරිස්සාමීති සුභතොව මනසිකරොති” ති (සං. නි. 4.127). තස්මා පරිශ්‍රට්ඨානං චිත්තවිජ්ජය්‍යත්තන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පරිශ්‍රට්ඨානං චිත්තවිජ්ජය්‍යත්තන්තිකථාවණ්ණනා.

7. පරියාපන්නකථාවණ්ණනා

703-705. ඉදානි පරියාපන්නකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා කාමරාගො කාමධාතුං අනුසෙති, කාමධාතුපරියාපන්නොති ච චුච්චති, තස්මා රූපරාගාරූපරාගාපි රූපධාතුඅරූපධාතුයො අනුසෙන්නි. රූපධාතුඅරූපධාතුපරියාපන්නායෙව ච නාම භොන්තීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය රූපරාගොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තත්ථ අනුසෙතීති යථා කාමරාගො කාමචිතක්කසඬ්ඛාතං කාමධාතුං සහජාතවසෙන අනුසෙති, කිං තෙ එවං රූපරාගො රූපධාතුන්ති පුච්ඡති. පරියාපන්නොති යථා ච සො තිච්ඛාය කාමධාතුයා කිලෙසකාමවසෙන පරියාපන්නත්තා කාමධාතුපරියාපන්නො, කිං තෙ එවං රූපරාගොපි රූපධාතුපරියාපන්නොති පුච්ඡති. ඉතරො පනස්ස අධිජ්ජායං අසල්ලක්ඛෙන්තො කෙවලං ලද්ධිවසෙන ආමන්තාති පටිජානාති. අථ නං තමත්ථං සල්ලක්ඛාපෙතුං කුසලච්ඡාකකිරියසඬ්ඛාතෙහි සමාපත්තෙසියාදිහි සංසන්දිත්වා පුච්ඡිතුං සමාපත්තෙසියොතිආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. නනු කාමරාගොතිආදිවචනම්පි කාමරාගස්සෙව කාමධාතුයං අනුසයහාවං පරියාපන්නතඤ්ච දීපෙති, න ඉතරෙසං ඉතරධාතුසුති.

පරියාපන්නකථාවණ්ණනා.

8. අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

706-708. ඉදානි අබ්‍යාකතකථා නාම භොති. තත්ථ විජාකකිරියරූපනිබ්බානසඬ්ඛාතං චතුබ්බිධං අබ්‍යාකතං අවිජාකත්තා අබ්‍යාකතන්ති චුත්තං. දිට්ඨිගතං “සස්සතො ලොකොති ඛො, වච්ඡ, අබ්‍යාකතමෙත” න්ති (සං. නි. 4.416 ටොකං විසදිසං) සස්සතාදිභාවෙන අකථිතත්තා. යෙසං පන ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා පුරිමාබ්‍යාකතං විය දිට්ඨිගතම්පි අබ්‍යාකතන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙසං තං විභාගං දස්සෙතුං දිට්ඨිගතං අබ්‍යාකතන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති.

අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා.

9. අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා

709-710. ඉදානි අපරියාපන්නකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා පුච්ඡ්ජනො කුමානලාභී කාමෙසු විතරාගොති චත්තබ්බො හොති, න පන විගතදිට්ඨිකොති, තස්මා දිට්ඨිගතං අපරියාපන්නන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා.

චුද්දසමො චග්ගො.

15. පන්නරසමචග්ගො

1. පච්චයතාකථාවණ්ණනා

711-717. ඉදානි පච්චයතාකථා නාම හොති. තත්ථ යො ධම්මො හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සො යෙසං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, තෙසඤ්ඤෙව යස්මා ආරම්මණානන්තරසමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො න හොති, යො චා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සො යස්මා තෙසංයෙව අනන්තරසමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො න හොති, තස්මා පච්චයතා චචත්ථිතාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි මහාසඬ්ඨිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

පච්චයතාකථාවණ්ණනා.

2. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා

718-719. ඉදානි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං සමයෙ “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”ති අයමෙව තත්ති, “සඬ්ඛාරපච්චයාපි අවිජ්ජා”ති අයං නත්ථි, තස්මා අවිජ්ජාව සඬ්ඛාරානං පච්චයො, න පන සඬ්ඛාරා අවිජ්ජායාති ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි මහාසඬ්ඨිකානං; තෙ සන්ධාය අවිජ්ජාසඬ්ඛාරාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතාපි අත්ථිති දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අවිජ්ජා සඬ්ඛාරෙතාති එත්ථ අපුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරොව ගහිතො. තස්මා සඬ්ඛාරපච්චයාපි අවිජ්ජාති එත්ථ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤඅත්ථිඅවිගතසම්පයුත්තවසෙන පච්චයතා වෙදිතබ්බා. උපාදානපච්චයාපි තණ්හාති එත්ථ ධ්වපෙත්වා කාමුපාදානං සෙසානි තිණි උපාදානානි අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරා විය තණ්හාය පච්චයා හොන්තීති වෙදිතබ්බාති. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. ජරාමරණපච්චයාති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, නාමරූපං විඤ්ඤාණපච්චයාති සකවාදිස්සාති.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාව ණ්ණනා.

3. අද්ධාකථාව ණ්ණනා

720-721. ඉදානි අද්ධාකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘තිණ්ණානි, භික්ඛවෙ, කථාවත්ථුනි’’ති (අ. නි. 3.68) සුත්තං නිස්සාය කාලසඬ්ඛාතො අද්ධා නාම පරිනිප්පන්නො අත්ථිති යෙසං ලද්ධි; තෙසං ‘‘අද්ධා නාම කොච්ඡි පරිනිප්පන්නො නත්ථි අඤ්ඤත්ත කාලපඤ්ඤත්තිමත්තා. රූපාදයො පන ඛන්ධාව පරිනිප්පන්නා’’ති විභාගං දස්සෙත්තං අද්ධා පරිනිප්පන්නොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘සවෙ සො පරිනිප්පන්නො, රූපාදිසු අනෙත අඤ්ඤතරෙත භවිතඛ්ඛ’’න්ති වොදෙත්තං රූපන්තිආදිමාහ. ඉතරො පටික්ඛිපති. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

අද්ධාකථාව ණ්ණනා.

4. ඛණ්ණලයමුහුත්තකථාව ණ්ණනා

722-723. ඛණ්ණලයමුහුත්තකථාසුචි ඵසෙව නයො. සඛ්ඛෙච්චි හෙතෙ ඛණ්ණාදයො අද්ධාපරියායා ඵවාති.

ඛණ්ණලයමුහුත්තකථාව ණ්ණනා.

5. ආසවකථාව ණ්ණනා

724-725. ඉදානි ආසවකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා චතුභි ආසවෙහි උත්තරි අඤ්ඤො ආසවො නාම නත්ථි, යෙන චත්තාරො ආසවා සාසවා සිද්ධං, තස්මා චත්තාරො ආසවා අනාසවාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙත්තවාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි තෙ ආසවා අනාසවා, ඵචං සන්තෙ තෙහි මග්ගාදිලක්ඛණප්පත්තෙහි භවිතඛ්ඛ’’න්ති වොදෙත්තං මග්ගොතිආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ආසවකථාව ණ්ණනා.

6. ජරාමරණකථාව ණ්ණනා

726-727. ඉදානි ජරාමරණකථා නාම හොති. තත්ථ ජරාමරණං නාම අපරිනිප්පන්නත්තා ලොකියන්ති වා ලොකුත්තරන්ති වා න චත්තඛ්ඛං. ‘‘ලොකියා ධම්මා ලොකුත්තරා ධම්මා’’ති හි දුකෙ ජරාමරණං නෙව ලොකියපදෙ, න ලොකුත්තරපදෙ නිද්දිට්ඨං. තත්ථ යෙසං ඉමං ලක්ඛණං අනාදිසිත්වා ලොකුත්තරානං ධම්මානං ජරාමරණං ලොකුත්තරන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඬ්ඛිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

ජරාමරණකථාවණ්ණනා.

7. සඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

728-729. ඉදානි සඤ්ඤාවෙදයිතකථා නාම භොති. තත්ථ සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්ති නාම න කොච්චි ධම්මො, චතුත්තං පන ඛන්ධානං නිරොධො. ඉති සා නෙව ලොකියා න ලොකුත්තරා. යස්මා පන ලොකියා න භොති, තස්මා ලොකුත්තරාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි භෙතුවාදානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

සඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා.

8. දුතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

730-731. ඉදානි යස්මා සා ලොකුත්තරා න භොති, තස්මා ලොකියාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි භෙතුවාදානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පුරිමසදිසමෙවාති.

දුතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා.

9. තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

732. ඉදානි යස්මා ‘අසුකො මරණධම්මො, අසුකො න මරණධම්මො’ති සත්තානං මරණධම්මත්‍යා නියාමො නත්ථිති සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නොපි කාලං කරෙය්‍යාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානං; තෙසං සමාපන්නායපි මරණධම්මත්‍යා මරණසමයඤ්ච අමරණසමයඤ්ච දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා කාලං කරොන්තස්ස නාම මරණන්තිකෙහි එස්සාදිහි භවිතබ්බං, තස්මා තෙනාකාරෙන වොදෙතුං අත්ථිතිආදිමාහ.

අඵස්සකස්ස කාලකිරියාතිආදිති පුට්ඨො සෙසසත්තෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති වීසං කමෙය්‍යාතිආදිති පුට්ඨො සමාපත්තිආනුභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියවාලෙ සරීරපකතිං සන්ධාය පටිඡානාති. එවං සත්තෙ පන සමාපත්තිආනුභාවො නාම න භොති, තෙනෙව න නිරොධසමාපන්නොති අනුයුඤ්ජති.

733-734. න කාලං කරෙය්‍යාති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. අත්ථි සො නියාමොති පරවාදිස්ස පඤ්ඤෙ පන යස්මා එවරුපො නියාමො නාම නත්ථි, තස්මා පටික්ඛිපති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඬ්ඨිගිතිආදි සකවාදිනා ‘නියාමෙ අසත්තෙපි මරණසමයෙනෙව මරති, නාසමයෙනා’ති දස්සෙතුං චුත්තං. තත්‍රායමධිජ්ජායො – යදි නියාමාභාවෙන කාලකිරියා භවෙය්‍ය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඬ්ඨිගිතොපි භවෙය්‍ය. තතො ‘පඤ්චහි

විඤ්ඤාණෙන න චචති, න උපපජ්ජති''ති සුත්තවිරොධො සීයා. යථා පන
චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඬගිස්ස කාලකිරියා න හොති, තථා නිරොධසමාපන්නස්සාපිති.

තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා.

10. අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා

735. ඉදානි අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථා නාම හොති. තත්ථ සඤ්ඤාවිරාගවසෙන
පචත්තභාවනා අසඤ්ඤසමාපත්තිපි නිරොධසමාපත්තිපි
සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්ති නාම. ඉති ද්වෙ
සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියො ලොකියා ච ලොකුත්තරා ච. තත්ථ ලොකියා
පුට්ඨජනස්ස අසඤ්ඤසත්තුපිකා හොති, ලොකුත්තරා අරියානං, සා ච
නාසඤ්ඤසත්තුපිකා. ඉමං පන විභාගං අකත්වා අවිසෙසෙන
සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්ති අසඤ්ඤසත්තුපිකාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි
හෙතුචාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකචාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා
අසඤ්ඤසමාපත්තිං සමාපන්නස්ස අලොභාදයො අත්ථී, න නිරොධසමාපත්තිං,
තස්මා තෙසං වසෙන වොදෙතුං අත්ථීතිආදිමාහ.

736. ඉධාපි අසඤ්ඤීති පඤ්ඤෙ ඉධ සඤ්ඤාවිරාගවසෙන සමාපන්නත්තා
අසඤ්ඤීතා අනුඤ්ඤාතා, තත්‍රාපි අසඤ්ඤසත්තෙනෙව. තස්මා ඉමං පටිඤ්ඤං
ගහෙත්වා ලද්ධිං පතිට්ඨපෙන්නෙන ඡලෙන පතිට්ඨාපිතා හොති. ඉධ චා
නිරොධසමාපත්තිං සන්ධාය අසඤ්ඤීතා අනුඤ්ඤාතා. තත්‍රාපි ඉතො චූතස්ස
අනාගාමීනො නිරොධසමාපත්තිමෙව තස්මාපි ඉමාය පටිඤ්ඤාය පතිට්ඨාපිතා ලද්ධි
අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා.

11. කම්මුපවයකථාවණ්ණනා

737. ඉදානි කම්මුපවයකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං කම්මුපවයො නාම
කම්මතො අඤ්ඤො විත්තවිජ්ජයුත්තො අබ්‍යාකතො අනාරම්මණොති ලද්ධි,
සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානඤ්ඤෙව සම්මිතියානඤ්ඤ; තෙ සන්ධාය අඤ්ඤං කම්මන්ති
පුච්ඡා සකචාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි කම්මතො අඤ්ඤො
කම්මුපවයො, එස්සාදිතොපි අඤ්ඤෙන එස්සුපවයාදිතා භවිතඛිඛි”න්ති වොදෙතුං
අඤ්ඤො එස්සොතිආදිමාහ. ඉතරො ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති.

738-739. කම්මෙන සහජාතොති පඤ්ඤෙසු විත්තවිජ්ජයුත්තං සන්ධාය
පටික්ඛිපති, විත්තසම්පයුත්තං සන්ධාය පටිජානාති. කුසලොති පඤ්ඤෙසුපි
විත්තවිජ්ජයුත්තං සන්ධාය පටිජානාති. පරතො අකුසලොතිපඤ්ඤෙසුපි එසෙව
නායො.

740. සාරම්මණෝති පුටියො පන එකන්තං අනාරම්මණමෙව ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. චිත්තං භිජ්ජමානන්ති යදා චිත්තං භිජ්ජමානං හොති, තදා කම්මං භිජ්ජතිති අත්ථො. භූමිමත්ථෙ වා පච්චත්තං, චිත්තෙ භිජ්ජමානෙති අත්ථො. අයමෙව වා පායො. තත්ථ යස්මා සම්පයුත්තො භිජ්ජති, විජ්ජයුත්තො න භිජ්ජති, තස්මා පටිජානාති වෙව පටික්ඛිපති ව.

741. කම්මමිහි කම්මුපවයොති කම්මෙ සති කම්මුපවයො, කම්මෙ වා පතිට්ඨිතෙ කම්මුපවයො, කම්මුපවයනොව විපාකො නිබ්බන්තති. තස්මිං පන කම්මෙ නිරුද්ධෙ යාව අංකුරුජ්ජාදා ඛිජං විය යාව විපාකුජ්ජාදා කම්මුපවයො තිට්ඨතිතිස්ස ලද්ධි, තස්මා පටිජානාති. තඤ්ඤෙව කම්මං, සො කම්මුපවයො, සො කම්මවිපාකොති යස්මා කම්මමිහි කම්මුපවයො, සො ව යාව විපාකුජ්ජාදා තිට්ඨතිතිස්ස ලද්ධි, තස්මා නං තෙසං තිණ්ණමිපි එකන්තං පුච්ඡති විපාකො සාරම්මණෝති ඉදං විපාකො විය විපාකධම්මධම්මොපි ආරම්මණපට්ඨේධොයෙවාති වොදනත්ථං පුච්ඡති. ඉතරො පන ලද්ධිවසෙනෙකං පටිජානාති, එකං පටික්ඛිපති. පටිලොමෙපි එසෙව නයො. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියානීති.

කම්මුපවයකථාවණ්ණනා.

පන්තරසමො වග්ගො.

තතියපණ්ණාසකො සමත්තො.

16. සොළසමවග්ගො

1. නිග්ගහකථාවණ්ණනා

743-744. ඉදානි නිග්ගහකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ ලොකෙ බලප්පත්තා වසිභූතා, තෙ යදි පරස්ස චිත්තං නිග්ගණ්හිතුං න සක්කුණෙය්‍යුං, කා තෙසං බලප්පත්ති, කො වසිභාවො. බලප්පත්තියා පන වසිභාවෙන ව අද්ධා තෙ පරස්ස චිත්තං නිග්ගණ්හන්තිති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඬ්ඨිකානං; තෙ සන්ධාය පරො පරස්සාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තත්ථ නිග්ගණ්හාතීති සංකිලෙසාපත්තිතො නිවාරෙති. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියානීති. පග්ගහකථායපි එසෙව නයො.

නිග්ගහකථාවණ්ණනා.

3. සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා

747-748. ඉදානි සුඛානුප්පදානකථා නාම හොති. තත්ථ “බහුතං වත නො භගවා සුඛධම්මානං උපහත්තා”ති (ම. නි. 2.148) සුත්තං නිස්සාය පරො පරස්ස සුඛං අනුප්පදෙතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා

සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. දුක්ඛං අනුප්පදෙතීති ප්‍රට්ඨො පන තාදිසං සුත්තපදං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. අත්තනො සුඛන්තිආදිපඤ්ඤෙ යං අත්තනො පරස්ස වා, තං අනුප්පදාතුං න සක්කා. යං තස්සෙව, කිං තත්ථ අනුප්පදානං නාමාති පටික්ඛිපති. නෙවත්තනොතිආදිපඤ්ඤෙ පන යං එවරූපං, න තං අනුප්පදින්නං නාම භවිතුමරහතීති ලද්ධියාපටිජානාති. නො ව වත රෙතිතාදිසස්ස සුඛස්ස අභාවා වුත්තං. සුඛධම්මානං උපහත්තාතිවචනං භගවතො පරෙසං සුබ්‍රුප්පත්තියා පච්චයභාවං දිපෙති, න අන්තාදීනං විය සුඛස්ස අනුප්පදානං, තස්මා අසාධකන්ති.

සුබ්‍රාහ්මණ්‍යපදානකථාවණ්ණනා.

4. අධිග්‍ය්‍යමනසිකාරකථාවණ්ණනා

749-753. ඉදානි අධිග්‍ය්‍ය මනසිකාරකථා නාම භොති. තත්ථ දුට්ඨො මනසිකාරො නයතො ව ආරම්මණතො ව. තත්ථ එකසඬ්ඛාරස්සාපි අනිච්චතාය දිට්ඨාය සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චාති අවසෙසෙසු නයතො මනසිකාරො භොති. අතීතෙ පන සඬ්ඛාරෙ මනසිකරොන්තො න අනාගතෙ මනසිකාතුං සක්කොති. අතීතාදීසු අඤ්ඤතරං මනසිකරොතො ආරම්මණතො මනසිකාරො භොති. තත්ථ පච්චුප්පන්තෙ මනසිකරොන්තො යෙන චිත්තෙන තෙ මනසිකරොති, තං පච්චුප්පන්තක්ඛණෙ මනසිකාතුං න සක්කොති. තත්ථ යෙසං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා” තිආදිවචනං නිස්සාය “මනසිකරොන්තො නාම අධිග්‍ය්‍ය අධිග්‍ය්‍යන්තිවා සඬ්ඛණ්ණිත්වා සබ්බෙ සඬ්ඛාරෙ එකතො මනසිකරොති” ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

අථ නං යස්මා සබ්බෙ එකතො මනසිකරොන්තෙන යෙන චිත්තෙන තෙ මනසිකරොති, තම්පි මනසිකාතබ්බං භොති. තස්මා තංචිත්තතාය වොදෙතුං තෙන චිත්තෙනාති ආහ. ඉතරො ආරම්මණං කත්වා න සක්කා ජානිතුන්ති සන්ධාය පටික්ඛිපති. එවංලක්ඛණං චිත්තන්ති ඤාතත්තා පන තම්පි චිත්තං ඤාතමෙව භොතීති සන්ධාය පටිජානාති. අථ වා තඤ්ඤෙව තස්ස ආරම්මණං න භොතීති පටික්ඛිපති. “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා, යදා පඤ්ඤාය පස්සති” තිආදීනි නිස්සාය උප්පන්තලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසපඤ්ඤද්වයෙපි එසෙව නයො. තෙන එස්සෙනාතිආදීසු පන තථාරූපං සුත්තං අපස්සන්තො පටික්ඛිපතෙව. අතීතාදිපඤ්ඤෙසු භෙට්ඨා වුත්තනෙයෙනෙව පටික්ඛෙපපටිඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති. සබ්බෙ සඬ්ඛාරාතිආදිවචනං නයතො දස්සනං සන්ධාය වුත්තං, න එකක්ඛණෙ ආරම්මණතො, තස්මා අසාධකන්ති.

අධිග්‍ය්‍යමනසිකාරකථාවණ්ණනා.

5. රූපං හෙතුතිකථාවණ්ණනා

754-756. ඉදානි රූපං හෙතුති කථානාම භොති. තත්ථ හෙතුති කුසලමූලාදිනො හෙතුහෙතුස්සාපි නාමං, යස්ස කස්සචි පච්චයස්සාපි. ඉමං පන විභාගං අකත්වා

“වත්තාරො මහාභූතා හෙතු” ති වචනමත්තං නිස්සාය අවිසෙසෙනෙව රූපං හෙතූති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අලොභො හෙතූති කිං තෙ රූපං අලොභසංඛාතො හෙතූති පුච්ඡති, ඉතරො පටික්ඛිපති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. මහාභූතා උපාදායරූපානං උපාදායහෙතූති එත්ථ පච්චයට්ඨෙන හෙතුභාවො චුත්තො, න මූලට්ඨෙන, තස්මා අසාධකන්ති.

රූපං හෙතුතිකථාවණ්ණනා.

757-759. සහෙතුකකථායමිපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතඛිබ්බොති.

රූපං සහෙතුකන්තිකථාවණ්ණනා.

7. රූපං කුසලාකුසලන්තිකථාවණ්ණනා

760-764. ඉදානි රූපං කුසලාකුසලන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ “කායකම්මං වට්ඨිකම්මං කුසලමිපි අකුසලමිපි” තිවචනං නිස්සාය කායවට්ඨිකම්මසංඛාතං කායවිඤ්ඤත්තිවට්ඨිඤ්ඤත්තිරූපං කුසලමිපි අකුසලමිපිති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි මහිසාසකානඤ්ඤෙව සම්මිතියානඤ්ඤ; තෙ සන්ධාය රූපං කුසලන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි තෙ රූපං කුසලං, එවංවිධෙන අනෙන භවිතඛිබ්”න්ති වොදෙතුං සාරම්මණන්ති ආදිමාහ. පරතො අකුසලපඤ්ඤෙව එසෙව නයො. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

රූපං කුසලාකුසලන්තිකථාවණ්ණනා.

8. රූපං විපාකොතිකථාවණ්ණනා

765-767. ඉදානි රූපං විපාකොතිකථා නාම භොති. තත්ථ යං කම්මස්ස කතත්තා උප්පන්නා චිත්තචෙතසිකා විය කම්මස්ස කතත්තා උප්පන්නං තං රූපමිපි විපාකොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අත්ථකානඤ්ඤෙව සම්මිතියානඤ්ඤ; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි තෙ රූපං විපාකො, එවංවිධෙන අනෙන භවිතඛිබ්”න්ති වොදෙතුං සුඛවෙදනීයන්තිආදිමාහ. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

රූපං විපාකොතිකථාවණ්ණනා.

9. රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා

768-770. ඉදානි රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ යං කාමාවචරකම්මස්ස කතත්තා රූපං, තං යස්මා කාමාවචරං, තස්මා රූපාවචරාරූපාවචරකම්මානමිපි කතත්තා රූපෙන රූපාවචරාරූපාවචරෙන

භවිතබ්බන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය අත්ථී රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චුත්තනයමෙවාති.

රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා.

10. රූපාරූපධාතුපරියාපන්නකථාවණ්ණනා

771-775. ඉදානි රූපරාගො රූපධාතුපරියාපන්නො අරූපරාගො අරූපධාතුපරියාපන්නොති කථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා කාමරාගො කාමධාතුපරියාපන්නො, තස්මා රූපරාගාරූපරාගෙහිපි රූපධාතුඅරූපධාතුපරියාපන්නෙහි භවිතබ්බන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. කෙවලඤ්ඤි තත්ථ “රූපධාතුං අනුසෙති, අරූපධාතුං අනුසෙති”ති පදං විසෙසො. සා ච ලද්ධි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච. අයං අන්ධකානංයෙවාති.

රූපරාගො රූපධාතුපරියාපන්නො අරූපරාගො අරූපධාතුපරියාපන්නොතිකථාවණ්ණනා.

රූපාරූපධාතුපරියාපන්නකථාවණ්ණනා.

සොළසමො වග්ගො.

17. සත්තරසමවග්ගො

1. අත්ථී අරහතො පුඤ්ඤපචයොතිකථාවණ්ණනා

776-779. ඉදානි අත්ථී අරහතො පුඤ්ඤපචයොතිකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං අරහතො දානසංවිභාගවෙතියවන්දනාදීනි කම්මානි දිස්වා අත්ථී අරහතො පුඤ්ඤපචයොති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “අරහා නාම පභීනපුඤ්ඤපාපො, සො යදි පුඤ්ඤං කරොය්‍ය, පාපම්පි කරොය්‍යා”ති වොදෙතුං අපුඤ්ඤපචයොති ආහ. ඉතරො පාණාතිපාතාදිකිරියං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. පුඤ්ඤාභිසම්බාරන්තිආදීසු භවගාමිකම්මං අරහතො නත්ථීති පටික්ඛිපති. දානං දදෙය්‍යාතිආදීසු කිරියවිත්තෙන දානාදිපවත්තිසම්භාවතො සකවාදී පටිජානාති. ඉතරො චිත්තං අනාදියිත්වා කිරියාපවත්තිමත්තදස්සනෙනෙව ලද්ධිං පතිට්ඨපෙති. සා පන අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨාපිතා භොතීති.

අත්ථී අරහතො පුඤ්ඤපචයොතිකථාවණ්ණනා.

2. නත්ථී අරහතො අකාලමච්චුතිකථාවණ්ණනා

780. ඉදානි නත්ථී අරහතො අකාලමච්චුතිකථා නාම හොති. තත්ථ “නාහං, භික්ඛවෙ, සඤ්චෙතනිකානං කම්මානං කතානං උපවිතානං අපට්ඨංවෙදිත්වා ඛ්‍යන්තිභාවං වදාමි”ති (අ. නි. 10.217) සුත්තස්ස අත්ථං අයොනියො ගහෙත්වා “අරහතා නාම සබ්බකම්මවිපාකං පට්ඨංවෙදයිත්වා ජරිතිබ්බායිතබ්බං, තස්මා නත්ථී, අරහතො අකාලමච්චු”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි රාජගිරිකානඤ්චෙව සිද්ධත්ථිකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “සවෙ තස්ස නත්ථී අකාලමච්චු, අරහන්තසාතකෙන නාම න භවිතබ්බ”න්ති වොදෙතුං නත්ථී අරහන්තසාතකොති ආහ. ඉතරො ආනන්තරියකම්මස්ස වෙව තාදිසානඤ්ච පුග්ගලානං සබ්භාවතො පටික්ඛිපති.

781. විසං න කමෙය්‍යාති පඤ්ඤෙ “යාව පුබ්බෙ කතකම්මං පරික්ඛයං න ගච්ඡති, තාව න කමති”ති ලද්ධියා පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති.

782. නාහං, භික්ඛවෙති සුත්තං ඉදං සන්ධාය චුත්තං – සඤ්චෙතනිකානං කම්මානං කතානං විපාකං අපට්ඨංවෙදිත්වා අවින්දිත්වා අනනුභවිත්වා ඛ්‍යන්තිභාවං තෙසං කම්මානං පරිවට්ඨමපරිවර්ජිත්තභාවං න වදාමි, තඤ්ච ඛො දිට්ඨධම්මවෙදනීයානං දිට්ඨෙව ධම්මෙ, න තතො පරං, උපපජ්ජවෙදනීයානං අනන්තරං උපපත්තිං උපපජ්ජිත්වා න තතො පරං, අපරාපරියවෙදනීයානං යදා විපාකොකාසං ලහන්ති, තථාරූපෙ අපරාපරෙ වා පරියායෙ. එවං සබ්බථාපි සංසාරපවත්තෙ සති ලද්ධිවිපාකවාරෙ කම්මෙ න විජ්ජතෙසො ජගතිජ්ජදෙසො, යත්ථට්ඨිතො මුච්චෙය්‍ය පාපකම්මාති. එවං සන්තෙ යදෙනං “අලද්ධිවිපාකවාරම්භි කම්මං අවස්සං අරහතො පට්ඨංවෙදිතබ්බ”න්ති කප්පනාවසෙන “නත්ථී අරහතො අකාලමච්චු”ති ලද්ධිපතිට්ඨාපනං කතං, තං දුක්කට්ඨමොති.

නත්ථී අරහතො අකාලමච්චුතිකථාවණ්ණනා.

3. සබ්බමිදං කම්මතොතිකථාවණ්ණනා

783. ඉදානි සබ්බමිදං කම්මතොතිකථා නාම හොති. තත්ථ “කම්මුනා වත්තති ලොකො”ති සුත්තං නිස්සාය “සබ්බමිදං කම්මකිලෙසවිපාකවට්ඨං කම්මතොව හොති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි රාජගිරිකානඤ්චෙව සිද්ධත්ථිකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය සබ්බමිදන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “එවං සන්තෙ කම්මම්භි කම්මතො ආපජ්ජති”ති වොදෙතුං කම්මම්භි කම්මතොති ආහ. ඉතරො යදි කම්මම්භි කම්මතොව නාම තං කම්මං විපාකොයෙව සියාති පටික්ඛිපති. පුබ්බෙකතහෙතුති “යදි සබ්බමිදං කම්මතො, පුබ්බෙකතහෙතුනා තෙන භවිතබ්බ”න්ති වොදෙතුං පුච්ඡති, ඉතරො පුබ්බෙකතහෙතුවාදහයෙන පටික්ඛිපති.

784. කම්මවිපාකතොති “යදි සබ්බමිදං කම්මතො, යං අතීතභවෙ පවත්තස්ස හෙතුභූතං කම්මං, තම්භි පුරිමතරෙ භවෙ කම්මතොති කම්මවිපාකො සම්පජ්ජති,

තෙන තෙ සබ්බමිදං කම්මවිපාකතො ආපජ්ජති” ති වොදෙතුං පුච්ඡති. ඉතරො බීජතො අංකුරස්සෙව පච්චුප්පන්තපවත්තස්ස කම්මතො නිබ්බත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො තස්සාපි කම්මස්ස බීජස්ස පුරිමබීජතො විය පුරිමකම්මතො පවත්තත්තා පටිජානාති. පාණං භනෙය්‍යාතිආදි ‘යදි සබ්බං කම්මවිපාකතො, පාණාතිපාතාදීනි කම්මවිපාකෙනෙව කරෙය්‍යා’ ති වොදෙතුං වුත්තං. ඉතරො දුස්සිලාචෙනනාපි පුරිමකම්මනිබ්බත්තා එකෙන පරියායෙන විපාකොයෙවාති ලද්ධියා පටිජානාති. අථ නං ‘යදි තෙ පාණාතිපාතො කම්මවිපාකතො නිබ්බත්තති, පාණාතිපාතො විය විපාකොපි සඵලො ආපජ්ජති’ ති වොදෙතුං සඵලොති ආහ. ඉතරො පාණාතිපාතස්ස නිරයස්ථත්තනිකාදිභාවතො සඵලතං පස්සන්තො පටිජානාති. කම්මවිපාකස්ස පන ඉදං නාම ඵලන්ති වුත්තට්ඨානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. අදින්නාදානාදීසුපි එසෙව නයො. ගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරො සඵලොති දෙය්‍යධම්මවසෙන දානඵලං පුච්ඡති. කම්මුතා වත්තතීති සුත්තං ‘නත්ථි කම්ම’ න්ති අකම්මවාදිතං පටික්ඛිපිත්වා ‘අත්ථි කම්ම’ න්ති කම්මවාදිතං කම්මස්සකතං දිපෙති. න සබ්බස්සෙව කම්මතො නිබ්බත්තිං, තස්මා අසාධකන්ති.

සබ්බමිදං කම්මතොතිකථාවණ්ණනා.

4. ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා

786-787. ඉදානි ඉන්ද්‍රියබද්ධකථා නාම භොති. තත්ථ දුට්ඨං දුක්ඛං – ඉන්ද්‍රියබද්ධං, අනිත්තියබද්ධස්සෙව. ඉන්ද්‍රියබද්ධං දුක්ඛවත්ථුතාය දුක්ඛං, අනිත්තියබද්ධං උදයබ්බයපටිපිළනට්ඨෙන ‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’ න්ති සඬගහිතත්තා දුක්ඛං. ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා ‘යස්ස පරිඤ්ඤාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති, තං ඉන්ද්‍රියබද්ධමෙව දුක්ඛං, න ඉතර’ න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං, තෙසං ඉතරස්සාපි දුක්ඛභාවං දස්සෙතුං. ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සෙව පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘යස්මා භගවතා ‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’ න්ති වුත්තං, තස්මා ඉන්ද්‍රියබද්ධෙනෙව තෙන අනිච්චෙන භවිතබ්බ’ න්ති වොදෙතුං. ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සෙව අනිච්චන්තිආදිමාහ. නනු අනිත්තියබද්ධං අනිච්චන්ති නනු පථවිපබ්බතපාසාණාදි අනිත්තියබද්ධමිපි අනිච්චන්ති අත්ථො.

788. න වත්තබ්බං ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සෙව දුක්ඛන්ති පඤ්ඤා ආමන්තාති පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. අනිත්තියබද්ධස්සෙව දුක්ඛදොමනස්සානං ආරම්මණං භොති. උණ්හකාලස්මිඤ්ඤි අග්ගි සීතකාලෙ ව වාතො දුක්ඛස්ස ආරම්මණං, නිච්චම්පි භොගවිනාසාදයො දොමනස්සස්ස. තස්මා විනාපි අනිච්චට්ඨෙන අනිත්තියබද්ධං දුක්ඛන්ති වත්තබ්බං. කම්මකිලෙසෙහි පන අනිබ්බත්තත්තා දුක්ඛං අරියස්ථවන්ති න වත්තබ්බං, තථා මග්ගෙන අපරිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. යස්මා පන තිණකට්ඨාදිනිරොධො වා උතුබ්භාදිනිරොධො වා දුක්ඛනිරොධං අරියස්ථවං නාම න භොති, තස්මා ඉන්ද්‍රියබද්ධං දුක්ඛස්සෙව අරියස්ථවස්සෙව, ඉතරං පන දුක්ඛමෙවාති ඉදං නානත්තං දස්සෙතුං පටිජානාති. යථා ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සාතිආදිවචනං ඉන්ද්‍රියබද්ධස්ස පරිඤ්ඤාය

බ්‍රහ්මවරියවාසං පරිඤ්ඤාතස්ස පුන අනුප්පත්තිං දීපෙති. තෙනෙනෙවත්ථ සකවාදිනා පටික්ඛෙපො කතො. “යදනිච්චං තං දුක්ඛ”න්ති වචනෙන පන සඨගහිතස්ස අනින්ද්‍රියබද්ධස්ස දුක්ඛභාවං පටිසෙධෙතුං න සක්කාති, තස්මා අසාධකන්ති.

ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා.

5. යපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථාවණ්ණනා

789-790. ඉදානි යපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ “යස්මා අරියමග්ගො ‘දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදා’ති චුත්තො, තස්මා යපෙත්වා අරියමග්ගං අවසෙසා සඨබාරා දුක්ඛා”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි ඵ්චං සමුදයස්සාපි දුක්ඛභාවො ආපජ්ජති”ති වොදෙතුං දුක්ඛසමුදයොපිති ආහ. ඉතරො හෙතුලක්ඛණං සන්ධාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො පවත්තපරියාපන්තභාවං සන්ධාය පටිජානාති. තිණෙවාති පඤ්ඤෙසු සුත්තවිරොධහයෙන පටික්ඛිපති, ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

යපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථාවණ්ණනා.

6. න වත්තඛිබං සඨසො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්භාතීතිකථාවණ්ණනා

791-792. ඉදානි න වත්තඛිබං සඨසො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්භාතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ “පරමත්ථතො මග්ගඵලානෙව සඨසො, මග්ගඵලෙහි අඤ්ඤා සඨසො නාම නත්ථී, මග්ගඵලානි ච න කිඤ්චි පටිග්ගණ්භන්ති, තස්මා න වත්තඛිබං සඨසො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්භාතී”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි මහාපුඤ්ඤවාදිසඨබානානං වෙනුල්ලකානං; තෙ සන්ධාය න වත්තඛිබන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි සඨසො න පටිග්ගණ්භෙය්‍ය, න නං සත්ථා ආහුනෙය්‍යාතිආදීහි ථොමෙය්‍යා”ති වොදෙතුං නනු සඨසො ආහුනෙය්‍යාතිආදිමාහ. සඨසස්ස දානං දෙන්ති “යෙ තෙ සඨසස්ස දෙන්ති, තෙ පටිග්ගාහකෙසු අසති කස්ස දදෙය්‍යු”න්ති වොදනත්ථං චුත්තං. ආහුතිං ජාතවෙදො වාති සුත්තං පරසමයතො ආගතං. තත්ථ මහාමෙසන්ති මෙසවුට්ඨිං සන්ධාය චුත්තං. වුට්ඨිඤ්ඤි මෙදනී පටිග්ගණ්භාති, න මෙසමෙව. මග්ගො පටිග්ගණ්භාතීති “මග්ගඵලානි සඨසො”ති ලද්ධියා වදති, න ච මග්ගඵලානෙව සඨසො. මග්ගඵලපාතුභාවපරිසුද්ධෙ පන ඛන්ධෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තා අට්ඨ පුග්ගලා සඨසො, තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

න වත්තඛිබං සඨසො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්භාතීතිකථාවණ්ණනා.

7. න වත්තඛිබං සඨසො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා

793-794. ඉදානි න චත්තබ්බං සඬ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථා නාම භොති. තත්ථ “මග්ගඵලානෙව සඬ්ඝො නාම, න ච තානි දක්ඛිණං විසොධෙතුං සක්කොන්ති, තස්මා න චත්තබ්බං සඬ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙති” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ආහුනෙය්‍යාතිආදි “යදි සඬ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, න නං සත්ථා ඵවං ථොමෙය්‍යා” ති දස්සනත්ථං චුත්තං. විසොධෙතීති මහජ්ඵලං කරොති. සඬ්ඝස්මිඤ්චි අප්පං දිත්තං බහු භොති, බහු දිත්තං බහුතරං. දක්ඛිණෙය්‍යාති දක්ඛිණාරහා දක්ඛිණාය අනුච්ඡවිකා, දක්ඛිණං විසොධෙතුං සමත්ථාති අත්ථො. දක්ඛිණං ආරාධෙත්තීති සම්පාදෙත්ති, අප්පමත්තිකායපි දක්ඛිණාය මහත්තං ඵලං පාපුණන්ති අත්ථො. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙවාති.

න චත්තබ්බං සඬ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා.

8. න චත්තබ්බං සඬ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථාවණ්ණනා

795-796. ඉදානි න චත්තබ්බං සඬ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථා නාම භොති. තත්‍රාපි “මග්ගඵලානෙව සඬ්ඝො නාම, න ච තානි කිඤ්චි භුඤ්ජන්ති, තස්මා න චත්තබ්බං සඬ්ඝො භුඤ්ජති, පිචති, බාදති, සායති” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි සඬ්ඝො න භුඤ්ජෙය්‍ය, සඬ්ඝහත්තාදිකරණං නිරත්ථකං භවෙය්‍යා” ති වොදෙතුං නනු අත්ථි කෙචි සඬ්ඝහත්තාති කරොන්තිතිආදිමාහ. ගණභොජනන්තිආදි “යදි සඬ්ඝො න භුඤ්ජෙය්‍ය, කස්ස ගණභොජනාදිති සිදු” ත්ති වොදනත්ථං චුත්තං. අට්ඨ පානානීති ඉදම්පි “යදි සඬ්ඝො න පිචෙය්‍ය, කස්සෙතාති පානානි සත්ථා අනුජානෙය්‍යා” ති වොදනත්ථං චුත්තං. සෙසම්ඨාපි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

න චත්තබ්බං සඬ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථාවණ්ණනා.

9. න චත්තබ්බං සඬ්ඝස්ස දිත්තං මහජ්ඵලන්තිකථාවණ්ණනා

797-798. ඉදානි න චත්තබ්බං සඬ්ඝස්ස දිත්තං මහජ්ඵලන්තිකථා නාම භොති. තත්‍රාපි “මග්ගඵලානෙව සඬ්ඝො නාම, න ච සක්කා තෙසං කිඤ්චි දාතුං, න ච තෙහි පටිග්ගණ්හිතුං, නාපි තෙසං දානෙන කොච උපකාරො ඉජ්ඣති, තස්මා න චත්තබ්බං සඬ්ඝස්ස දිත්තං මහජ්ඵල” ත්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ආහුනෙය්‍යාතිආදි “යදි සඬ්ඝස්ස දිත්තං මහජ්ඵලං න භවෙය්‍ය, න නං සත්ථා ඵවං ථොමෙය්‍යා” ති දස්සනත්ථං චුත්තං. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

න චත්තබ්බං සඬ්ඝස්ස දිත්තං මහජ්ඵලන්තිකථාවණ්ණනා.

10. න චත්තබ්බං බුද්ධස්ස දිත්තං මහජ්ඵලන්තිකථාවණ්ණනා

799. ඉදානි න වත්තබ්බං බුද්ධස්ස දින්නං මහජ්ඣලන්තිකථා නාම භොති. තත්ථ “බුද්ධො භගවා න කිඤ්චි පරිභුඤ්ජති, ලොකානුවත්තනත්ථං පන පරිභුඤ්ජමානං විය අත්තානං දස්සෙති, තස්මා නිරුපකාරත්තා න වත්තබ්බං තස්මිං දින්නං මහජ්ඣල”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි තෙසංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ද්විපදානං අග්ගොතිආදි “මනුස්සදුස්සිලෙපි දානං සහස්සගුණං භොති, කිමඛිගං පන එවරුපෙ අග්ගපුග්ගලෙ”ති දස්සනත්ථං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතිති.

න වත්තබ්බං බුද්ධස්ස දින්නං මහජ්ඣලන්තිකථාවණ්ණනා.

11. දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා

800-801. ඉදානි දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථා නාම භොති. තත්ථ “යදි පටිග්ගාහකතො දක්ඛිණා විසුජ්ඣෙය්‍ය, මහජ්ඣලා භවෙය්‍ය. දායකෙන දානං දින්නං, පටිග්ගාහකෙන විපාකො නිබ්බත්තිතොති අඤ්ඤා අඤ්ඤස්ස කාරකො භවෙය්‍ය, පරංකතං සුබදුක්ඛං ආපජ්ජෙය්‍ය, අඤ්ඤා කරෙය්‍ය, අඤ්ඤා පටිසංවෙදෙය්‍ය. තස්මා දායකතොව දානං විසුජ්ඣති, නො පටිග්ගාහකතො, දායකස්සෙව විත්තවිසුද්ධි විපාකදායිකා භොති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ආහුනෙය්‍යාතිආදි “යදි පටිග්ගාහකතො දානං න විසුජ්ඣෙය්‍ය, කිමස්ස ආහුනෙය්‍යාදිභාවො කරෙය්‍යා”ති දස්සනත්ථං වුත්තං. අඤ්ඤා අඤ්ඤස්ස කාරකොති යදි දායකස්ස දානවෙනනා පටිග්ගාහකෙන කතා භවෙය්‍ය, යුත්තරුපං සියා. තස්ස පන දානවෙනනා පරිසුද්ධා පටිග්ගාහකසංඛිතං වත්ථුං පටිච්ච මහාවිපාකට්ඨෙන විසුජ්ඣති, තස්මා අවොදනා එසා “පටිග්ගාහකතො දානං විසුජ්ඣති”ති.

දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා.

සත්තරසමො වග්ගො.

18. අට්ඨාරසමවග්ගො

1. මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා

802-803. ඉදානි මනුස්සලොකකථා නාම භොති. තත්ථ “තථාගතො ලොකෙ, ජාතො ලොකෙ සංවච්ඡො, ලොකං අභිභුය්‍ය විහරති අනුපලිත්තො ලොකෙනා”ති (සං. නි. 3.94) සුත්තං අයොනියො ගහෙත්වා “භගවා තුස්සිතභවනෙ නිබ්බත්තො තත්ථෙව වසති, න මනුස්සලොකං ආගච්ඡති, නිමිතිරුපමත්තකං පනෙත්ථ දස්සෙති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එතරහි වෙතුල්ලකානංයෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං පුට්ඨොකාසෙන වෙව සුත්තසාධනෙන ව සඤ්ඤාපෙතුං නනු අත්ථිතිආදිමාහ. ලොකෙ ජාතොති පරවාදී

තුසිතපුරං සන්ධාය වදති. සත්ථාරා පනෙනං මනුස්සලොකඤ්ඤෙව සන්ධාය ලොකං
වුත්තං. ලොකං අභිභුය්‍යාති පරවාදී මනුස්සලොකං අභිභවිත්වාති දිට්ඨියා වදති,
සත්ථා පන ආරම්මණලොකං අභිභවිත්වා විහාසි. අනුපලිත්තො ලොකෙනාති
පරවාදී මනුස්සලොකෙන අනුපලිත්තතංව සන්ධාය වදති, සත්ථා පන
ලොකධම්මෙසු කිලෙසෙහි අනුපලිත්තො විහාසි. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා.

2. ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා

804-806. ඉදානි ධම්මදෙසනාකථා නාම භොති. තත්ථ “තුසිතපුරෙ ධීතො
භගවා ධම්මදෙසනත්ථාය අභිනිමිමිතං පෙසෙසි, තෙන වෙව තස්ස ච දෙසනං
සම්පට්ඨිජිත්වා ආයස්මතා ආනන්දෙන ධම්මො දෙසිතො, න බුද්ධෙන භගවතා”ති
යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි වෙනුල්ලකානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස,
පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි තෙන ධම්මො දෙසිතො, ස්වෙව සත්ථා
භවෙය්‍යා”ති වොදෙතුං අභිනිමිමිතො ජිනොතිආදිමාහ. ඉතරො තථා
අසම්පට්ඨිජන්තො පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා.

3. කරුණාකථාවණ්ණනා

807-808. ඉදානි කරුණාකථා නාම භොති. තත්ථ පියායිතානං වත්ථුනං
විපත්තියා සරාගානං රාගවසෙන කරුණාපතිරුපිකං පවත්තිං දිස්වා “රාගොව
කරුණා නාම, සො ච භගවතො නත්ථී, තස්මා නත්ථී බුද්ධස්ස භගවතො
කරුණා”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපට්ඨකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා
සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “කරුණා නාමෙසා නික්කිලෙසතාය වෙව
සත්තාරම්මණතාය ච වෙතොවිමුත්තිතාය ච ඵකාදසානිසංසතාය ච මෙත්තාදීහි
සමානජාතිකා, තස්මා යදි භගවතො කරුණා නත්ථී, මෙත්තාදයොපිස්ස න
සියු”න්ති වොදනත්ථං නත්ථී බුද්ධස්ස භගවතො මෙත්තාතිආදිමාහ.
ආකාරුණිකොති පඤ්ඤෙ තථාරූපං වොහාරං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති.
සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

කරුණාකථාවණ්ණනා.

4. ගන්ධජාතකථාවණ්ණනා

809. ඉදානි ගන්ධජාතකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං බුද්ධෙ භගවති
අයොනිසො පෙම්වසෙන “භගවතො උච්චාරපස්සාවො අඤ්ඤෙ ගන්ධජාතෙ
අතිවිය අධිගණ්හාති, නත්ථී තතො ච සුගන්ධතරං ගන්ධජාත”න්ති ලද්ධි,

සෙය්‍යාථාපි එකච්චානං අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

ගන්ධජාතකථාවණ්ණනා.

5. එකමග්ගකථාවණ්ණනා

810-811. ඉදානි එකමග්ගකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං බුද්ධෙ භගවති අයොනිසො පෙමවසෙනෙව “භගවා සොතාපන්නො හුත්වා සකදාගාමී, සකදාගාමී හුත්වා අනාගාමී, අනාගාමී හුත්වා අරහත්තං සච්ඡාකාසී, එකෙනෙව පන අරියමග්ගෙන චත්තාරි එලානි සච්ඡාකාසී”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං චතුහි එලෙහි සද්ධිං උප්පන්නානං චතුත්තං එස්සාදිතං එකතො සමොධානවසෙන වොදෙතුං චතුත්තං එස්සානන්තිආදිමාහ. සොතාපත්තිමග්ගෙනාතිආදි “කතරමග්ගෙන සච්ඡිකරොති”ති පුච්ඡනත්ථං වුත්තං. අරහත්තමග්ගෙනාති ච වුත්තෙ තෙන සක්කායදිට්ඨිආදිතං පභානාභාවවසෙන වොදෙති. භගවා සොතාපන්නොති බුද්ධභූතස්ස සොතාපන්නභාවො නත්ථීති පටික්ඛිපති. පරතො පඤ්ඤාද්වයෙපි එසෙව නයො. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

එකමග්ගකථාවණ්ණනා.

6. ඤානසඬකන්තිකථාවණ්ණනා

813-816. ඉදානි ඤානසඬකන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු විච්චිවෙව කාමෙහි පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති, විතක්කච්චාරානං වූපසමා දුතියං ඤානං, තතියං ඤානං, චතුත්ථං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති”ති (සං. නි. 5.923-934) ඉමං පටිපාටිදෙසනං නිස්සාය “තස්ස තස්ස ඤානස්ස උපචාරජ්ජවත්තිං විනාව ඤානා ඤානං සඬකමති”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි මහිසාසකානඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි තෙ දුතියජ්ඣානුපචාරං අප්පත්වා උප්පටිපාටියා පයමජ්ඣානා දුතියජ්ඣානමෙව සඬකමති, පයමතො තතියං, දුතියතො චතුත්ථමිපි සඬකමෙය්‍යා”ති වොදෙතුං පයමා ඤානාතිආදිමාහ. යා පයමස්සාතිආදි “යදි පයමතො අනන්තරං දුතියං, දුතියාදිහි වා තතියාදිහි සමාපජ්ජති, එකාවජ්ජනෙන සමාපජ්ජෙය්‍යා”ති වොදනත්ථං වුත්තං. කාමෙ ආදීනවතොති පයමං කාමෙ ආදීනවතො මනසි කරොතො පච්ඡා උප්පජ්ජති. ඤානක්ඛණෙ පනෙස නිමිත්තමෙව මනසි කරොති. තඤ්ඤෙව පයමන්ති “යදි පුරිමජ්ජවනතො පච්ඡිමජ්ජවනං විය අනන්තරං උප්පජ්ජෙය්‍යා, යපෙත්වා පුරිමපච්ඡිමභාවං ලක්ඛණතො තඤ්ඤෙව තං භවෙය්‍යා”ති වොදෙතුං පුච්ඡති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. විච්චිවෙව කාමෙහීතිආදිහි පටිපාටියා ඤානානං දෙසිතභාවං දීපෙති, න අනන්තරුප්පත්තිං, තස්මා අසාධකන්ති.

කුමාරසංඝරත්නාචාර්යණන්.

7. කුමාරසංඝරත්නාචාර්යණන්

817-818. ඉදානි කුමාරසංඝරත්නාචාර්යණන් නාම භොති. තත්ථ යෙසං සමයෙ “පඤ්චකනයෙ පඤ්ච කුමාරානි විහත්තානි, කෙවලං තයො සමාධි උද්දිට්ඨා”ති අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස සමාධිනො ඔකාසං අජානන්තානං “පයමස්ස ව දුතියස්ස ව කුමාරස්ස අන්තරෙ කුමාරසංඝරත්නා නාම එසා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි සම්මිතියානඤ්චෙව එකවිචාරාඤ්ච අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “කුමාරම්පි චෙතසිකා ධම්මා, එස්සාදයොපි, තස්මා යදි කුමාරසංඝරත්නා නාම භවෙය්‍ය, එස්සන්තරිකාදීහිපි භවිතබ්බ”න්ති වොදනත්ථං අත්ථි එස්සන්තරිකාතිආදිමාහ.

දුතියස්ස ව කුමාරස්සානි “යදි කුමාරසංඝරත්නා නාම භවෙය්‍ය, දුතියතනියාදීනිපි කුමාරානෙව, තෙසම්පි අන්තරිකාය භවිතබ්බ”න්ති වොදනත්ථං වුත්තං. සො කෙවලං ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති වෙව පටිජානාති ව. පයමස්ස වානි පුට්ඨො ලද්ධිවසෙන පටිජානාති.

819. සවිතක්කො සවිචාරොතිආදි “තිණ්ණම්පි සමාධිනං සමාධිභාවෙ සමානෙ අවිතක්කො විචාරමත්තොව සමාධි කුමාරසංඝරත්නො, න ඉතරොති කො එත්ථ විසෙසහෙතු”ති වොදනත්ථං වුත්තං.

820-822. ද්විත්තං කුමාරානං පටුප්පන්තානන්ති පයමදුතියානි සන්ධාය පුච්ඡති. ඉතරො “තෙසං පටුප්පන්තානංයෙව අන්තරෙ අවිතක්කො විචාරමත්තො සමාධි කුමාරසංඝරත්නො නාම භොති”ති ලද්ධියා පටිජානාති. පයමං කුමාරං නිරුද්ධන්ති පුට්ඨො තිණ්ණං එකක්ඛණෙ පවත්ති න යුත්තානි පටිජානාති. අවිතක්කො විචාරමත්තො සමාධි පයමං කුමාරන්ති චතුක්කනයවසෙන පුච්ඡති. සකවාදී තස්මිං තයෙ තස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. නනු තයො සමාධිති එත්ථායමධිප්පායො – යථා තෙසු තිසු සමාධිසු ද්වෙ සමාධි කුමාරානෙව, න කුමාරසංඝරත්නා, එවං ඉතරෙනපි කුමාරානෙව භවිතබ්බං, න කුමාරසංඝරත්නායාති.

කුමාරසංඝරත්නාචාර්යණන්.

8. සමාපන්නො සද්දං සුභාතීතිකථාවණ්ණානා

823-825. ඉදානි සමාපන්නො සද්දං සුභාතීතිකථා නාම භොති. තත්ථ “යස්මා පයමස්ස කුමාරස්ස සද්දො කණ්ඩකො වුත්තො භගවතා, යදි ව සමාපන්නො තං න සුභෙය්‍ය, කථං කණ්ඩකො සියා. තස්මා සමාපන්නො සද්දං, සුභාතී”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. චක්ඛුනා රූපං පස්සතීතිආදි “සමාපන්නස්ස තාව පඤ්චද්වාරප්පවත්තං නත්ථි, තස්මිං අසති යදි සො සද්දං සුභෙය්‍ය, රූපම්පි පස්සෙය්‍යා”ති වොදනත්ථං.

වුත්තං. සද්දො කණ්ඩකොති වික්ඛෙපකරත්තා වුත්තං. ඔළාරිකෙන හි සද්දෙන සොනෙ සට්ටිනෙ පයමජ්ඣානතො වුට්ඨානං හොති, තෙනෙනං වුත්තං, තස්මා අසාධකං. දුතියස්ස ඝාතස්සාතිආදි “යථා අඤ්ඤාපි කණ්ඩකො අන්තොසමාපත්තියං නත්ථි, එවං සද්දස්සවනම්පි”ති බොධනත්ථං වුත්තං, තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙවාති.

සමාපන්තො සද්දං සුභාතීතිකථාවණ්ණනා.

9. චක්ඛුනාරූපං පස්සතීතිකථාවණ්ණනා

826-827. ඉදානි චක්ඛුනා රූපං පස්සතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා”ති වචනං නිස්සාය “පසාදචක්ඛුමෙව රූපං පස්සතී”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි චක්ඛුනා රූපං පස්සෙය්‍යා, රූපෙන රූපං පස්සෙය්‍යාති”ති වොදෙතුං රූපෙන රූපං පස්සතීති ආහ. ඉතරො රූපායතනං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො චක්ඛුමෙව සන්ධාය පටිච්ඡානාති. පටිච්චානාතීති එත්ථ අයමධිජ්ජායො – පස්සතීති හි මයං පටිච්ඡානනං සන්ධාය පුච්ඡාම, න චක්ඛුපසංභාරමත්තං. තස්මා වදෙහි තාව “කිං තෙ චක්ඛුමා රූපෙන රූපං පටිච්චානාති”ති. ඉතරො පුරිමනෙයෙනෙව පටික්ඛිපති වෙව පටිච්චානාති ව. අථ නං “එවං සන්තෙ රූපං මනොවිඤ්ඤාණං ආපජ්ජති, තඤ්ඤි පටිච්චානාති නාමා”ති වොදෙතුං රූපං මනොවිඤ්ඤාණන්ති ආහ. ඉතරො ලෙසං අලභන්තො පටික්ඛිපතෙව. අත්ථි චක්ඛුස්ස ආවට්ඨනාතිආදි “යදි චක්ඛු පටිච්චානනට්ඨෙන පස්සති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විය තස්සාපි ආවජ්ජනාය භවිතබ්බ”න්ති වොදෙතුං පුච්ඡති. ඉතරො යස්මා න ආවජ්ජනපටිබද්ධං චක්ඛු, න තං ආවජ්ජනානන්තරං උජ්ජජ්ජති, තස්මා න භෙවන්ති පටික්ඛිපති. සොතෙන සද්දන්තිආදීසුපි එසෙව නයො. ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු චක්ඛුනා රූපං පස්සතීති සසම්භාරකථානෙයෙන වුත්තං. යථා හි උසුනා විජ්ඣන්තොපි “ධනුනා විජ්ඣති”ති වුච්චති, එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පස්සන්තොපි “චක්ඛුනා පස්සතී”ති වුත්තො, තස්මා අසාධකමෙතං. සෙසෙසුපි එසෙව නයොපි.

චක්ඛුනා රූපං පස්සතීතිකථාවණ්ණනා.

අට්ඨාරසමො වග්ගො.

19. එකුනව්සතිමවග්ගො

1. කිලෙසපජ්ඣනකථාවණ්ණනා

828-831. ඉදානි කිලෙසපජ්ඣනකථා නාම හොති. තත්ථ “යස්මා කිලෙසපභානං නාම අත්ථි, පභීනකිලෙසස්ස ව අතීතාපි කිලෙසා පභීනාව හොන්ති,

අනාගතය, පව්වුප්පන්නය, තස්මා අතීතෙහි කිලෙසෙ පජහති, අනාගතෙහි, පව්වුප්පන්නෙහි” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි එකච්චානං උත්තරාපට්ඨානං; තෙ සන්ධාය අතීතෙතිආදිප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං යථාපාළිමෙව නියානාති. නත්ථි කිලෙසෙ ජහතීති ඉමස්මිං පන පරවාදිස්ස පඤ්ඤෙ යස්මා කච්චරං පජහන්තස්ස කච්චරෙ ඡඩ්ඛනවායාමො විය කිලෙසෙ පජහන්තස්ස න අතීතාදිහෙදෙසු කිලෙසෙසු වායාමො අත්ථි, නිබ්බානාරම්මණෙ පන අරියමග්ගෙ පචත්තිතෙ කිලෙසා අනුප්පන්නායෙව නුප්පජ්ජන්තීති පහිනා නාම හොත්ති, තස්මා න හෙවන්ති පටික්ඛිපති. තෙන හි අතීතෙ කිලෙසෙ පජහතීතිආදි පන යස්මා “නත්ථි කිලෙසපජහනා” ති න වත්තබ්බං, තස්මා අතීතාදිහෙදෙ පජහතීති ඡලෙන වුත්තං.

කිලෙසපජහනකථාවණ්ණනා.

2. සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා

832. ඉදානි සුඤ්ඤතකථා නාම හොති. තත්ථ සුඤ්ඤතාති ද්වෙ සුඤ්ඤතා ඛන්ධානඤ්ච අනත්තලක්ඛණං නිබ්බානඤ්ච. තෙසු අනත්තලක්ඛණං තාව එකච්චං එකෙන පරියායෙන සියා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නං, නිබ්බානං, අපරියාපන්නමෙව. ඉමං පන විභාගං අග්ගහෙත්වා “සුඤ්ඤතා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය ප්‍රච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අනිමිත්තන්ති සබ්බනිමිත්තරහිතං නිබ්බානං. “අප්පණ්හිතො” තිපි තස්සෙව නාමං. කස්මා පනෙනං ආහතන්ති? අවිහජ්ජවාදීවාදෙ දොසාරොපනත්ථං. යස්ස හි අවිහජීත්වා “එකදෙසෙනෙව සුඤ්ඤතා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා” ති ලද්ධි, තස්ස නිබ්බානම්පි සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නන්ති ආපජ්ජති. ඉමස්ස දොසස්සාරොපනත්ථං “අනිමිත්තං අප්පණ්හිත” න්ති ආහතං. ඉතරො තස්ස පරියාපන්නභාවං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො න අනිච්චොතිආදි නිබ්බානසඬ්ඛාතාය සුඤ්ඤතාය අනිච්චභාවාපත්තිදොසදස්සනත්ථං වුත්තං.

833. සඬ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස සුඤ්ඤතාති “යදි අඤ්ඤස්ස ඛන්ධස්ස සුඤ්ඤතා අඤ්ඤක්ඛන්ධපරියාපන්නා, සඬ්ඛාරක්ඛන්ධසුඤ්ඤතායපි සෙසක්ඛන්ධපරියාපන්නාය භවිතබ්බ” න්ති වොදනත්ථං වුත්තං. සඬ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස සුඤ්ඤතා න වත්තබ්බාතිආදි “යදි සඬ්ඛාරක්ඛන්ධසුඤ්ඤතා සෙසක්ඛන්ධපරියාපන්නා න හොති, සෙසක්ඛන්ධසුඤ්ඤතාපි සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා න හොති” ති පටිලොමදස්සනත්ථං වුත්තං.

834. සුඤ්ඤමිදං, භික්ඛවෙ, සඬ්ඛාරාති සුත්තං පරසමයතො ආහතං. තත්ථ සඬ්ඛාරාති “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා” ති ආගතට්ඨානෙ විය පඤ්චක්ඛන්ධා, තෙ ව අත්තත්තතියසුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතාති සාසනාවචරං හොති, න විරුජ්ඣති, තස්මා අනුඤ්ඤාතං. යස්මා පනෙනං න සුඤ්ඤතාය සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නභාවං දිපෙති, තස්මා අසාධකන්ති.

සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා.

3. සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා

835-836. ඉදානි සාමඤ්ඤඵලකථා නාම භොති. තත්ථ මග්ගවිටීයමපි ඵලසමාපත්තිවිටීයමපි අරියමග්ගස්ස විපාකචිත්තං සාමඤ්ඤඵලං නාමාති සකසමයෙ සන්නිට්ඨානං. යෙසං පන තථා අග්ගභෙත්වා “කිලෙසපහානඤ්චෙව ඵලුප්පත්ති ඵ සාමඤ්ඤඵලං, තස්මා අසඬ්ඛත”න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ භෙට්ඨා චුත්තනයත්තා යථා පාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා.

4. පත්තිකථාවණ්ණනා

837-840. ඉදානි පත්තිකථා නාම භොති. තත්ථ “යං යං පටිලබ්භති, තස්ස තස්ස පටිලාභො පත්ති නාම. සා ඵ අසඬ්ඛතා”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමිධාපි භෙට්ඨා චුත්තනයත්තා යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති. න චත්තබ්බන්තිආදි යාය ලද්ධියා පත්ති අසඬ්ඛතාති මඤ්ඤති, තං පකාසෙතුං චුත්තං. තත්ථ සකවාදී “න භෙවං චත්තබ්බෙ”ති පටික්ඛිපන්නො කෙවලං පත්තියා රූපාදිභාවං න සම්පට්ච්ඡති. න හි පත්ති නාම කොචි ධම්මො අත්ථී, න පන අසඬ්ඛතභාවං අනුජානාති. ඉතරො පන පටික්ඛෙපමත්තෙනෙව අසඬ්ඛතාති ලද්ධිං පතිට්ඨපෙති, සා අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

පත්තිකථාවණ්ණනා.

5. තථතාකථාවණ්ණනා

841-843. ඉදානි තථතාකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං “රූපාදීනං සබ්බධම්මානං රූපාදිසභාවතාසඬ්ඛතා තථතා නාම අත්ථී, සා ඵ සඬ්ඛතෙසු රූපාදීසු අපරියාපන්නත්තා අසඬ්ඛතා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමිධාපි භෙට්ඨා චුත්තනයත්තා පාකට්ඨෙවාති.

තථතාකථාවණ්ණනා.

6. කුසලකථාවණ්ණනා

844-846. ඉදානි කුසලකථා නාම භොති. තත්ථ අනවජ්ජමපි කුසලං ඉට්ඨපාකමපි. අනවජ්ජං නාම කිලෙසවිජ්ජයුත්තං. අයං නයො යපෙත්වා අකුසලං සබ්බධම්මෙ භජති. ඉට්ඨවිපාකං නාම ආයතිං උපපත්තිපවත්තෙසු

ඉටියළුලනිජ්ජාදකං පුඤ්ඤං. අයං නයො කුසලත්තිකෙ ආදිපදමෙව හජති. යෙසං පන ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව නිබ්බානං කුසලත්ති ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි අන්ධකානං, තෙසං ඉටියවිපාකට්ඨෙන නිබ්බානස්ස කුසලතාභාවං දීපෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසම්ඨාපි හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙවාති.

කුසලකථාවණ්ණනා.

7. අවිචන්තනියාමකථාවණ්ණනා

847. ඉදානි අවිචන්තනියාමකථා නාම භොති. තත්ථ යෙසං ‘‘සකිං නිමුග්ගො නිමුග්ගොව භොති’’ති (අ. නි. 7.15) සුත්තං නිස්සාය ‘‘අත්ථි පුටුජ්ජනස්ස අවිචන්තනියාමකා’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි එකච්චානං උත්තරාපට්ඨානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. මාතුසාතකොතිආදි ‘‘නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස ච මාතුසාතකාදීනඤ්ච සමානෙ මිච්ඡත්තනියාමෙ මාතුසාතකාදීහිපි තෙ අවිචන්තනියතෙහි භවිතබ්බ’’න්ති වොදනත්ථං වුත්තං. ඉතරො ‘‘නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකො සංසාරබාණුකො භවත්තරෙපි නියතොව ඉමෙ පන එකස්මිඤ්ඤෙව අත්තභාවෙ’’ති ලද්ධියා න භෙවන්ති පටික්ඛිපති.

848. විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජෙය්‍යාති ‘‘අයං නියතො වා නො වා’’ති එවං උප්පජ්ජෙය්‍යාති පුච්ඡති. ඉතරො අනුප්පත්තිකාරණං අපස්සන්තො පටිජානාති. නුප්පජ්ජෙය්‍යාති පුට්ඨො පන යං දිට්ඨිං ආසෙවන්තො නියාමං ඔක්කන්තො, තත්ථ අනුප්පත්තිං සන්ධාය පටිජානාති. තතො පභීනාති පුට්ඨො මග්ගෙන අප්පභීනත්තා පටික්ඛිපති, තං දිට්ඨිං ආරබ්භ අසමුදාවාරතො පටිජානාති. අථ නං යස්මා පභානං නාම විනා අරියමග්ගෙන නත්ථි, තස්මා තස්ස වසෙන වොදෙතුං සොතාපත්තිමග්ගෙනාතිආදිමාහ. සො එකමග්ගෙනාපි අප්පභීනත්තා පටික්ඛිපති. පුන කතමෙනාති පුට්ඨො මිච්ඡාමග්ගං සන්ධාය අකුසලෙනාතිආදිමාහ.

849. උච්ඡෙදදිට්ඨි උප්පජ්ජෙය්‍යාති දුතියනියාමුප්පත්තිං පුච්ඡති. ඉතරො යස්මා ‘‘යෙපි තෙ ඔක්කලා වයහිඤ්ඤා නත්ථිකවාදා අකිරියවාදා අහෙතුකවාදා’’ති (ම. නි. 3.143) වචනතො තිස්සොපි නියතමිච්ඡාදිට්ඨියො එකස්ස උප්පජ්ජන්ති, තස්මා පටිජානාති.

850. අථ නං ‘‘න ච නාම සො අවිචන්තනියාමො’’ති වොදෙතුං හඤ්චිතිආදිමාහ. අවිචන්තනියතස්ස හි දුතියනියාමො නිරත්ථකො. නුප්පජ්ජෙය්‍යාති පඤ්ඤෙ යං සස්සතදිට්ඨියා සස්සතන්ති ගහිතං, තදෙව උච්ඡිජ්ජිස්සතීති ගහෙත්වා අනුප්පත්තිං සන්ධාය පටිජානාති. පභීනාති පුට්ඨො මග්ගෙන අප්පභීනත්තා පටික්ඛිපති, වුත්තනයෙන අනුප්පජ්ජනතො පටිජානාති. සස්සතදිට්ඨි උප්පජ්ජෙය්‍යාතිආදිසුපි එසෙව නයො. සෙසං විචිකිච්ඡාවාරෙ වුත්තනයමෙව.

851-852. න වත්තබ්බන්ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, සුත්තස්ස අත්ථිතාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. න පන සො භවත්තරෙපි නිමුග්ගොව. ඉමස්මිඤ්ඤෙව හි භවෙ අභබ්බො සො තං දිට්ඨිං පජහිතුන්ති අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො, තස්මා අසාධකමෙතන්ති. සබ්බකාලං උම්මුජ්ජිත්වා නිමුජ්ජන්තිආදි වචනමත්තෙ අභිනිවෙසං අකත්වා අත්ථො පරියෙසිතබ්බොති දස්සනත්ථං වුත්තන්ති.

අවිචන්තනියාමකථාවණ්ණනා.

8. ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

853-856. ඉදානි ඉන්ද්‍රියකථා නාම භොති. තත්ථ ලොකියා සද්ධා සද්ධා එව නාම, න සද්ධිත්තියං. තථා ලොකියං චිරියං...පෙ.... සති... සමාධි... පඤ්ඤා පඤ්ඤායෙව නාම, න පඤ්ඤිත්තියන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි භෙතුචාදානඤ්චෙව මහිසාසකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. නත්ථි ලොකියා සද්ධාතිආදි යස්මා ලොකියාපි සද්ධාදයොව ධම්මා අධිපතියට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියං, න සද්ධාදිහි අඤ්ඤං සද්ධිත්තියාදි නාම අත්ථි, තස්මා ලොකියානම්පි සද්ධාදිනඤ්ඤෙව සද්ධිත්තියාදිභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. අත්ථි ලොකියො මනොතිආදි යථා තෙ ලොකියාපි මනාදයො ධම්මා මනිත්තියාදිති, එවං ලොකියා සද්ධාදයොපි සද්ධිත්තියානීති උපමාය තස්සත්ථස්ස විභාවනත්ථං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතිති.

ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා.

එකුනච්ඡතිමො වග්ගො.

20. වීසතිමවග්ගො

1. අසඤ්චිච්චකථාවණ්ණනා

857-862. ඉදානි අසඤ්චිච්චකථා නාම භොති. තත්ථ “ආනන්තරියවත්ථුනි නාම ගරුනි භාරියානි, තස්මා අසඤ්චිච්චාපි තෙසු වත්ථුසු විකොපිතෙසු ආනන්තරිකො භොති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය අසඤ්චිච්චානි පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යස්මා ආනන්තරියකම්මං නාම කම්මපථජ්ජත්තං. යදි ව අසඤ්චිච්ච කම්මපථභෙදො සියා, අවසෙසා පාණාතිපාතාදයොපි අසඤ්චිච්ච භවෙය්‍යු”න්ති වොදනත්ථං. අසඤ්චිච්චපාණං හන්ත්වාතිආදිමාහ. ඉතරො තථාරූපාය ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. න වත්තබ්බං මාතුසාතකොති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, රොගපටිකාරාදිකාලෙ අසඤ්චිච්ච ඝාතං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. නනු මාතා ජීවිතා වොරොපිතාති පඤ්ඤෙහි අසඤ්චිච්ච වොරොපිතං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්සෙව. එවං අධිජ්ජායං පන අග්ගහෙත්වා හඤ්චිති

ලද්ධිපතිට්ඨාපනං ඉතරස්ස. තං අයොනියො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතමෙව.
 පිතුසාතකාදීසුපි එසෙව නයො. සඬ්ඝහෙදකෙ පන ධම්මසඤ්ඤිං සන්ධාය
 සඬ්ඝහෙදො ආනන්තරිකොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ‘‘සඬ්ඝං සමග්ගං හෙත්වාන,
 කප්පං නිරයමහි පච්චතී’’ති වචනං අයොනියො ගහෙත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන
 සබ්බෙති පුට්ඨො සකපක්ඛෙ ධම්මසඤ්ඤිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, පරපක්ඛෙ
 ධම්මසඤ්ඤිං සන්ධාය පටිජානාති. ධම්මසඤ්ඤීති පඤ්ඤාද්වයෙපි එසෙව නයො.
 නනු චුත්තං භගවතාති සුත්තං එකන්තෙනෙව ධම්මවාදිස්ස
 ආනන්තරිකභාවදස්සනත්ථං චුත්තං. ආපායිකො තෙරයිකොති ගාථායපි
 අධම්මවාදියෙව අධිජ්ජෙතො. ඉතරො පන අධිජ්ජායං අග්ගහෙත්වා ලද්ධිං
 පතිට්ඨපෙති. සා අයොනියො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

අසඤ්චිච්චකථාවණ්ණනා.

2. ඤාණකථාවණ්ණනා

863-865. ඉදානි ඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ දුට්ඨං ඤාණං – ලොකියඤ්ච
 ලොකුත්තරඤ්ච. ලොකියං සමාපත්තිඤාණමිපි හොති දානාදිවසෙන පචත්තං
 කම්මස්සකතඤාණමිපි; ලොකුත්තරං සච්චපරිච්ඡෙදකං මග්ගඤාණමිපි
 එලඤාණමිපි. ඉමං පන විභාගං අකත්වා ‘‘සච්චපරිච්ඡෙදකමෙව ඤාණං න ඉතරං,
 තස්මා නත්ථි පුට්ඨජ්ජනස්ස ඤාණං’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි හෙතුවාදානං, තෙ
 සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පඤ්ඤාතිආදි
 ඤාණවෙච්චනදස්සනත්ථං චුත්තං. තෙනෙනං දීපෙති – යදි තස්ස ඤාණං නත්ථි,
 පඤ්ඤාදයොපි නත්ථි. අථ පඤ්ඤාදයො අත්ථි, ඤාණමිපි අත්ථි. කස්මා?
 පඤ්ඤාදිනං ඤාණතො අනඤ්ඤත්තාති. පයමං ක්කානන්තිආදි සමාපත්තිඤාණස්ස
 දස්සනත්ථං චුත්තං. දානං දදෙය්‍යාතිආදි කම්මස්සකතඤාණස්ස. දුක්ඛං පරිජානාතීති
 ලොකුත්තරමග්ගඤාණමෙව දීපෙති, න ච ලොකුත්තරමෙව ඤාණන්ති.

ඤාණකථාවණ්ණනා.

3. නිරයපාලකථාවණ්ණනා

866. ඉදානි නිරයපාලකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘නිරයෙ තෙරයිකකම්මානෙව
 නිරයපාලරූපවසෙන වට්ඨන්ති, නත්ථි නිරයපාලා නාම සත්තා’’ති යෙසං ලද්ධි,
 සෙය්‍යාථාපි අත්ඨකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ
 නං ‘‘යදි තත්ථ නිරයපාලා න සිද්ධං, කම්මකාරණාපි න භවෙය්‍යං. කාරණිකෙසු හි
 සති කාරණා’’ති වොදෙතුං නත්ථි නිරයෙසුතිආදිමාහ.

867-868. අත්ථි මනුස්සෙසුති පච්චක්ඛෙන ඤාපනත්ථං. යථා හි මනුස්සෙසු සති
 කාරණිකෙසු කාරණා, එවං තත්ථාපීති අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො. අත්ථි නිරයෙසුති
 පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. න වෙස්සභු නොපි ච පෙත්තිරාජාති
 පරවාදිනා සකසමයතො සුත්තං ආහතං. තං පන සාසනාවචරිකන්ති සකවාදිනා

අනුඤ්ඤාතං. තත්ථ වෙස්සභූති එකො දෙවො. පෙත්තිරාජාති පෙත්තිවිසයෙ පෙතමහිද්ධිකො. සොමාදයො පාකටා එව. ඉදං චුත්තං හොති – අත්තනො කම්මෙහි ඉතො පණුන්නං පරලොකං පත්තං පුරිසං න එතෙ වෙස්සභූආදයො භනන්ති. යෙහි පන සො කම්මෙහි තත්ථ පණුන්නො, තානි සකානි කම්මානියෙව නං තත්ථ භනන්ති කම්මස්සකතං දීපෙති, න නිරයපාලානං අභාවං. සකවාදිනා පන තමෙනං, හික්ඛවෙති ආභතානි සුත්තපදානි නීතත්ථානෙවාති.

නිරයපාලකථාවණ්ණනා.

4. තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා

869-871. ඉදානි තිරච්ඡානකථා නාම හොති. තත්ථ දෙවෙසු ඵරාවණාදයො දෙවපුත්තා භත්ථිවණ්ණං අස්සවණ්ණං විකුබ්බන්ති, නත්ථි තත්ථ තිරච්ඡානගතා. යෙසං පන තිරච්ඡානවණ්ණනො දෙවපුත්තෙ දිස්වා “අත්ථි දෙවෙසු තිරච්ඡානගතා”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි දෙවයොනියං තිරච්ඡානගතා සිද්ධං, තිරච්ඡානයොනියම්පි දෙවා සිද්ධ”න්ති වොදෙතුං අත්ථි තිරච්ඡානගතෙසුතිආදිමාහ. කීටාතිආදි යෙසං සො අභාවං ඉච්ඡති, තෙ දස්සෙතුං චුත්තං. ඵරාවණොති පඤ්ඤා තස්ස අත්ථිතාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස, න තිරච්ඡානගතස්ස. භත්ථිබන්ධාතිආදි “යදි තත්ථ භත්ථිආදයො සිද්ධං, භත්ථිබන්ධාදයොපි සිද්ධ”න්ති වොදනත්ථං චුත්තං. තත්ථ යාවසිකානි යවස්ස දායකා. කාරණිකානි භත්ථාවරියාදයො, යෙහි තෙ නානාවිධං කාරණං කරෙය්‍යං. භත්තකාරකානි භත්ථිආදීනං භත්තරන්ධකා. න භෙවන්ති තථා අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපතීති.

තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා.

5. මග්ගකථාවණ්ණනා

872-875. ඉදානි මග්ගකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං “පුබ්බෙව බො පනස්ස කායකම්මං චචිකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති”ති (අ. නි. 3.431) ඉදඤ්චෙව සුත්තං සම්මාචාචාකම්මන්තාජීවානඤ්ච විත්තවිජ්ජයුත්තතං නිස්සාය “නිජ්ජරියායෙන පඤ්චඛිගිකොව මග්ගො”ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහිසාසකානං, තෙ සන්ධාය පඤ්චඛිගිකොති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සම්මාචාචා මග්ගභිගං, සා ව න මග්ගොතිආදි පරසමයවසෙන චුත්තං. පරසමයස්මිඤ්චි සම්මාචාචාදයො මග්ගභිගන්ති ආගතා. රූපත්තා පන මග්ගො න හොතීති වණ්ණිතා. සම්මාදිට්ඨි මග්ගභිගන්තිආදි මග්ගභිගස්ස අමග්ගතා නාම නත්ථිති දස්සනත්ථං චුත්තං. පුබ්බෙව බො පනස්සාති සුත්තෙ පරිසුද්ධසීලස්ස මග්ගභාවනා නාම හොති, න ඉතරස්සාති ආගමනියපටිපදාය විසුද්ධිභාවදස්සනත්ථං “කායකම්මං චචිකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති”ති චුත්තං, න ඉමෙහි විනා

පඤ්චඩ්ඟිකභාවදස්සනත්ථං. තෙනෙවාහ “එවමස්සායං අරියො අට්ඨඪිගිකො මග්ගො භාවනාපාරිපුරිං ගච්ඡති” ති. සකවාදිනා ආභතසුත්තං නීතත්ථමෙවාති.

මග්ගකථාවණ්ණනා.

6. ඤාණකථාවණ්ණනා

876-877. ඉදානි ඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ ධම්මවක්කජ්ජවත්තනෙ ද්වාදසාකාරඤාණං සන්ධාය “ද්වාදසවත්ථුකං ඤාණං ලොකුත්තර” න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි පුබ්බසෙලියානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “සචෙ තං ද්වාදසවත්ථුකං, ද්වාදසහි මග්ගඤාණෙහි භවිතබ්බ” න්ති වොදෙතුං ද්වාදසානිආදිමාහ. ඉතරො මග්ගස්ස එකත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපති, එකෙකස්මිං සචචෙ සච්චඤාණකිච්චඤාණකතඤාණානං වසෙන ඤාණනානත්තං සන්ධාය පටිඡානාති. ද්වාදස සොතාපත්තිමග්ගානිආදීසුපි එසෙව නයො. නනු චුත්තං භගවතාති සුත්තං සද්ධිං පුබ්බභාගපරභාගෙහි ඤාණනානත්තං දීපෙති, න අරියමග්ගස්ස ද්වාදස ඤාණනං. තස්මා අසාධකන්ති.

ඤාණකථාවණ්ණනා.

විසතිමො වග්ගො.

චතුත්ථපණ්ණාසකො සමත්තො.

21. එකවීසතිමවග්ගො

1. සාසනකථාවණ්ණනා

878. ඉදානි සාසනකථා නාම හොති. තත්ථ තිස්සො සඬ්ඟිතියො සන්ධාය “සාසනං නවං කත” න්ති ච “අත්ථි කොචි තථාගතස්ස සාසනං නවං කරොති” ති ච “ලබ්භා තථාගතස්ස සාසනං නවං කාතු” න්ති ච යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය තීසුපි කථාසු පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සතිපට්ඨානානිආදි සාසනං නාම සතිපට්ඨානාදයො වෙව අරියධම්මා, කුසලාදීනඤ්ච දෙසනා. තත්ථ යෙසං භගවතා දෙසිතා සතිපට්ඨානාදයො, යපෙත්වා තෙ අඤ්ඤෙසං වා සතිපට්ඨානාදීනං කරණෙන අකුසලාදීනං වා කුසලාදිභාවකරණෙන සාසනං නවංකතං නාම භවෙය්‍ය, කිං තං එවං කතං කෙනවි, අත්ථි වා කොචි එවං කරොති, ලබ්භා වා එවං කාතුන්ති තීසුපි පුච්ඡාසු වොදනත්ථං චුත්තං. සෙසං සබ්බත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

සාසනකථාවණ්ණනා.

2. අවිචිත්තකථාවණ්ණනා

879-880. ඉදානි අවිචිත්තකථා නාම භොති. තත්ථ යස්ස පුග්ගලස්ස යො ධම්මො පච්චුප්පන්තො, සො තෙන අවිචිත්තො නාමාති ඉදං සකසමයෙ සන්නිට්ඨානං. යස්මා පන පුපුඡ්ජනෙන තෙධාතුකා ධම්මා අපරිඤ්ඤාතා, තස්මා සො එකක්ඛණෙයෙව සබ්බෙහිපි තෙධාතුකෙහි ධම්මෙහි අවිචිත්තොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි තෙසඤ්ඤෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. එස්සෙහීතිආදි සබ්බෙසං එස්සාදීනං එකක්ඛණෙ පචත්තිදොසදස්සනත්ථං වුත්තං. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අවිචිත්තකථාවණ්ණනා.

3. සඤ්ඤාජනකථාවණ්ණනා

881-882. ඉදානි සඤ්ඤාජනකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා අරහා සබ්බං බුද්ධච්ඡයං න ජානාති, තස්මා තස්ස තත්ථ අවිජ්ජාවිචිකිච්ඡාහි අප්පහිනාහි භවිතබ්බන්ති සඤ්ඤාය “අත්ථි කිඤ්චි සඤ්ඤාජනං අප්පහාය අරහත්තප්පත්ති” ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි මහාසඛ්ඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අත්ථි කිඤ්චි සක්කායදිට්ඨිතිආදි අරහතො සබ්බසංයොජනප්පහානදස්සනත්ථං වුත්තං. සබ්බං බුද්ධච්ඡයන්ති පඤ්ඤාද්වයෙ අරහතො සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණාභාවෙන පටිසෙධො කතො, න අවිජ්ජාවිචිකිච්ඡානං අප්පහානෙන. ඉතරො පන තෙසං අප්පහිනතං සන්ධාය තෙන භීති ලද්ධිං පතිට්ඨපෙති. සා අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතාව භොතීති.

සඤ්ඤාජනකථාවණ්ණනා.

4. ඉද්ධිකථාවණ්ණනා

883-884. ඉදානි ඉද්ධිකථා නාම භොති. තත්ථ ඉද්ධි නාමෙසා කත්ථවි ඉජ්ඣති, කත්ථවි න ඉජ්ඣති, අනිච්චාදීනං නිච්චාදිකරණෙ එකන්තෙනෙව න ඉජ්ඣති. සභාගසන්තතිං පන පරිචන්තෙත්වා විසභාගසන්තතිකරණෙ වා සභාගසන්තතිවසෙනෙව විරතරප්පවත්තනෙ වා යෙසං අත්ථාය කරියති, තෙසං පුඤ්ඤාදීති කාරණානි නිස්සාය කත්ථවි ඉජ්ඣති, භික්ඛූනං අත්ථාය පානියස්ස සප්පිබ්බාදිකරණෙ විය මහාධාතුනිධානෙ දීපාදීනං විරසන්තානප්පවත්තනෙ විය වාති ඉදං සකසමයෙ සන්නිට්ඨානං. යං පන ආයස්මා පිලින්දවච්ඡො රඤ්ඤො පාසාදං සුවණ්ණන්ත්වෙව අධිමුච්චි, තං නිස්සාය යෙසං “අත්ථි අධිප්පායඉද්ධි” ති ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය අත්ථි අධිප්පායඉද්ධිති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ අධිප්පායඉද්ධිති අධිප්පායඉද්ධි, යථාධිප්පායං ඉජ්ඣනඉද්ධිති අත්ථො. ආමන්තාති ලද්ධිමත්තෙ යත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. අථ නං අනිච්චාදීනං නිච්චාදිතාය අනුයුඤ්ඡිතුං නිච්චපණ්ණා රුක්ඛා භොන්තුතිආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. ලද්ධිපතිට්ඨාපනෙ සුවණ්ණො ව පනාසීති රඤ්ඤො

පුඤ්ඤපනිස්සයෙන ආසී, න කෙවලං ථෙරස්ස අධිප්පායෙනෙව. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

ඉද්ධකථාවණ්ණනා.

5. බුද්ධකථාවණ්ණනා

885. ඉදානි බුද්ධකථා නාම හොති. තත්ථ යපෙත්වා තස්මිං තස්මිං කාලෙ සරීරවෙමත්තනං ආයුචෙමත්තනං පභාවෙමත්තනඤ්ච සෙසෙහි බුද්ධධම්මෙහි බුද්ධානං බුද්ධෙහි භීනාතිරෙකතා නාම නත්ථී. යෙසං පන අවිසෙසෙනෙව අත්ථිති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය අත්ථී බුද්ධානන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං බුද්ධධම්මෙහි අනුයුක්ඪිත්‍වං සතිපට්ඨානතොතිආදිමාහ. ඉතරො තෙසං වසෙන භීනාතිරෙකතං අපස්සන්තො පටික්ඛිපතියෙවාති.

බුද්ධකථාවණ්ණනා.

6. සබ්බදිසාකථාවණ්ණනා

886. ඉදානි සබ්බදිසාකථා නාම හොති. තත්ථ චතුසු දිසාසු හෙට්ඨා උපරීති සමන්තතො ලොකධාතුසන්තිවාසං, සබ්බලොකධාතුසු ච බුද්ධා අත්ථිති අත්තතො විකප්පසිප්පං උප්පාදෙත්වා “සබ්බදිසාසු බුද්ධා තිට්ඨන්ති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඛිසිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුරත්ථිමායාති පුට්ඨො සකාමුතිං සන්ධාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො ලද්ධිවසෙන අඤ්ඤලොකධාතුයං ධීතං සන්ධාය පටිජානාති. කින්නාමො සො භගවාතිආදි “සවෙ ත්වං ජානාසී, නාමාදිවසෙන නං කථෙහි”ති වොදනත්ථං චුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සබ්බදිසාකථාවණ්ණනා.

7. ධම්මකථාවණ්ණනා

887-888. ඉදානි ධම්මකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා රූපාදයො රූපාදිසභාවෙන නියතා න තං සභාවං විජහන්ති, තස්මා සබ්බධම්මා නියතාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව ඵකච්චානඤ්ච උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය සබ්බෙ ධම්මාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “සවෙ තෙ නියතා, මිච්ඡත්තනියතා වා සිග්ගං සම්මත්තනියතා වා, ඉතො අඤ්ඤො නියාමො නාම නත්ථී”ති වොදෙත්‍වං මිච්ඡත්තනියතාතිආදිමාහ. තත්ථ පටික්ඛෙපො ච පටිඤ්ඤා ච පරවාදිස්ස. රූපං රූපට්ඨෙතාතිආදි යෙනත්ථෙන නියතාති වදති, තස්ස වසෙන වොදෙත්‍වං චුත්තං. තත්‍රායං අධිප්පායො – රූපඤ්ඤි රූපට්ඨෙන නියතන්ති රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අධිප්පායෙන වත්තබ්බං, ඉතො අඤ්ඤථා න වත්තබ්බං. කස්මා? රූපට්ඨතො අඤ්ඤස්ස රූපස්ස අභවා. රූපසභාවො හි

රූපටියො, රූපසභාවො ව රූපමෙව, න රූපතො අඤ්ඤා. වෙදනාදීහි පනස්ස නානත්තපඤ්ඤාපනත්ථං එස වොභාරො භොතීති. තස්මා “රූපං රූපටියෙන නියතං”න්ති වදන්තෙන රූපං නියතන්ති වුත්තං භොති. නියතඤ්ච නාම මිච්ඡත්තනියතං වා සියා සම්මත්තනියතං වා, ඉතො අඤ්ඤා නියාමො නාම නත්ථීති. අථ කස්මා පටිජානාතීති? අත්ථන්තරවසෙන. රූපං රූපටියෙන නියතන්ති එත්ථ හි රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අයමත්ථො. තස්මා පටිජානාති. ඉතො අඤ්ඤා පනස්ස නියතත්තං නත්ථීති පුන තෙනෙව නයෙන වොදෙතුං මිච්ඡත්තනියතන්තිආදිමාහ. තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙව. තෙන හි රූපන්ති ලද්ධිපි අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතාව භොතීති.

ධම්මකථාවණ්ණනා.

8. කම්මකථාවණ්ණනා

889-891. ඉදානි කම්මකථා නාම භොති. තත්ථ “යස්මා දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදීනි දිට්ඨධම්මවෙදනීයට්ඨාදීහි නියතානි, තස්මා සබ්බෙ කම්මා නියතා”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. දිට්ඨධම්මවෙදනීයට්ඨෙන නියතන්ති එත්ථ දිට්ඨධම්මවෙදනීයං දිට්ඨධම්මවෙදනීයට්ඨමෙව. සචෙ දිට්ඨෙව ධම්මෙ විපාකං දාතුං සක්කොති දෙනි, නො චෙ අභොසිකම්මං නාම භොතීති ඉමමත්ථං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. මිච්ඡත්තසම්මත්තනියාමවසෙන පනෙතං අනියතමෙවාති සබ්බං භෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

කම්මකථාවණ්ණනා.

එකච්ඡතිමො වග්ගො.

22. බාවිසතිමවග්ගො

1. පරිනිබ්බානකථාවණ්ණනා

892. ඉදානි පරිනිබ්බානකථා නාම භොති. තත්ථ “යස්මා අරභා සබ්බඤ්ඤාවිසයෙ අප්පහීනසංයොජනොව පරිනිබ්බායති, තස්මා අත්ථි කිඤ්චි සංයොජනං අප්පභාය පරිනිබ්බානං”න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ භෙට්ඨා වුත්තනයමෙවාති.

පරිනිබ්බානකථාවණ්ණනා.

2. කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා

894-895. ඉදානි කුසලචිත්තකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා අරහා සතිවෙපුල්ලජ්ජත්තො පරිනිබ්බායන්තොපි සතො සම්පජානොව පරිනිබ්බාති, තස්මා කුසලචිත්තො පරිනිබ්බායතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා කුසලචිත්තො නාම පුඤ්ඤාභිසංඛාරාභිසංඛරණාදිවසෙන භොති, තස්මා තෙනත්ථෙත වොදෙතුං අරහා පුඤ්ඤාභිසංඛාරන්තිආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාති. සතො සම්පජානොති ඉදං ජවනක්ඛණෙ කිරියසතිසම්පජඤ්ඤානං වසෙන අසම්මොහමරණදීපනත්ථං වුත්තං, න කුසලචිත්තදීපනත්ථං. තස්මා අසාධකන්ති.

කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා.

3. ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා

896. ඉදානි ආනෙඤ්ජකථා නාම භොති. තත්ථ භගවා චතුත්ථජ්ඣානෙ යීතො පරිනිබ්බායීති සල්ලක්ඛෙත්වා “අරහා ආනෙඤ්ජෙ යීතො පරිනිබ්බායතී”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පකතිච්ඡිත්තෙති භවච්ඡගචිත්තෙ. සබ්බෙ හි සඤ්ඤිතො සත්තා භවච්ඡගචිත්තෙ යත්වා භවච්ඡගපරියොසානෙන චුතිච්ඡිත්තෙන කාලං කරොන්ති. ඉති නං ඉමීනා අත්ථෙත වොදෙතුං එවමාහ. තත්ථ කිඤ්චාපි චතුචොකාරභවෙ අරහතො පකතිච්ඡිත්තමිපි ආනෙඤ්ජං භොති, අයං පන පඤ්ඤා පඤ්චචොකාරභවවසෙන උද්ධටො. තස්මා නො ව චත රෙ චත්තබ්බෙති ආහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා.

4. ධම්මාභිසමයකථාවණ්ණනා

897. ඉදානි ධම්මාභිසමයකථා නාම භොති. තත්ථ අතීතභවෙ සොතාපන්නං මාතුකුච්ඡියං වසිත්වා නික්ඛන්තං දිස්වා “අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය ධම්මාභිසමයො”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාපාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “යදි තත්ථ ධම්මාභිසමයො අත්ථි, ධම්මාභිසමයස්ස කාරණෙහි ධම්මදෙසනාදීහි භවිතබ්බ”න්ති වොදෙතුං අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය ධම්මදෙසනාතිආදිමාහ. සුත්තස්සාතිආදි භවච්ඡගවාරං සන්ධාය වුත්තං. ගබ්භසෙය්‍යාය හි යෙභුයොන භවච්ඡගමෙව පවත්ති. තෙනෙව සත්තො කිරියමයජ්ජවත්තාභාවා සුත්තො, භාවනානුයොගස්ස අභාවා පමත්තො, කම්මට්ඨානපරිග්ගාහකානං සතිසම්පජඤ්ඤානං අභාවා මුට්ඨස්සති අසම්පජානො නාම භොති, තථාරූපස්ස කුතො ධම්මාභිසමයොති?

ධම්මාභිසමයකථාවණ්ණනා.

5-7. තිස්සොපිකථාවණ්ණනා

898-900. ඉදානි තිස්සොපිකථා නාම භොන්ති. තත්ථ අවිරජාතානං පන සොතාපන්තානං අරහත්තප්පත්තිං සුප්පවාසාය ච උපාසිකාය සත්තවස්සිකං ගබ්භං දිස්වා “අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය අරහත්තප්පත්ති”ති ච සුපිනෙ ආකාසගමනාදීනි දිස්වා “අත්ථි ධම්මාභිසමයො”ති ච “අත්ථි තත්ථ අරහත්තප්පත්ති”ති ච ඉධාපි යෙසං ලද්ධියො, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පුරිමකථා සදිසමෙවාති.

තිස්සොපිකථාවණ්ණනා.

8. අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

901-902. ඉදානි අබ්‍යාකතකථා නාම භොති. තත්ථ “අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, චෙතනා, සා ච බො අබ්බොහාරිකා”ති (පාරා. 235) වචනතො “සබ්බං සුපිනගතස්ස චිත්තං අබ්‍යාකත”ත්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපට්ඨකානඤ්ඤෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථා පාළිමෙව නිය්‍යාති. සුපිනගතස්ස චිත්තං අබ්බොහාරිකන්ති ඉදං ආපත්තිං සන්ධාය චුත්තං. සුපිනගතස්ස හි පාණාතිපාතාදිවසෙන කිඤ්චාපි අකුසලචිත්තං පචත්තති, වත්ථුචිකොපනං පන නත්ථිති න සක්කා තත්ථ ආපත්තිං පඤ්ඤාපෙතුං. ඉමිනා කාරණෙන තං අබ්බොහාරිකං, න අබ්‍යාකතත්තාති.

අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා.

9. ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා

903-905. ඉදානි ආසෙවනපච්චයකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා සබ්බෙ ධම්මා බණ්ඩා, න කොචි මුහුත්තම්පි යත්වා ආසෙවනපච්චයං ආසෙවති නාම. තස්මා නත්ථි කිඤ්චි ආසෙවනපච්චයතා. ආසෙවනපච්චයතාය උප්පන්නං පන න කිඤ්චි අත්ථිති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සුත්තවසෙනෙව පඤ්ඤාපෙතුං නනු චුත්තං භගවතා පාණාතිපාතොතිආදි ආහනං. තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙවාති.

ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා.

10. බණ්ඩකථාවණ්ණනා

906-907. ඉදානි බණ්ඩකථා නාම භොති. තත්ථ යස්මා සබ්බසඞ්ඛිතධම්මා අනිච්චා, තස්මා එකච්චත්තක්ඛණ්ඩායෙව. සමානාය හි අනිච්චතාය එකො ලහුං භිජ්ජති, එකො විරෙතාති කො එත්ථ නියාමොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය එකච්චත්තක්ඛණ්ඩාති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. චිත්තෙ මහාපට්ඨිආදීසු තෙසං තථා සණ්ඨානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. වක්ඛායතනන්තිආදි “යදි සබ්බෙ එකච්චත්තක්ඛණ්ඩා භවෙය්‍යුං,

වක්ඛායතනාදීනි වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි සද්ධිංයෙව උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣෙය්‍යුත්ති වොදනත්ථං වුත්තං. ඉතරො පන අන්තොමාතුකුච්ඡිගතස්ස විඤ්ඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, පවත්තං සන්ධාය ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. තෙන හි එකච්ඡිත්තක්ඛණිකාති යස්මා නිච්චා න භොන්ති, තස්මා එකච්ඡිත්තක්ඛණිකාති අත්තනො රුචියා කාරණං වදති. තං අවුත්තසදිසමෙවාති.

ඛණිකකථාවණ්ණනා.

බාවිසතිමො වග්ගො.

23. තෙව්සතිමවග්ගො

1. එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා

908. ඉදානි එකාධිප්පායකථා නාම භොති. තත්ථ කාරුඤ්ඤෙන වා එකෙන අධිප්පායෙන එකාධිප්පායො, සංසාරෙ වා එකතො භවිස්සාමාති ඉත්ථියා සද්ධිං බුද්ධපුජාදීනි කත්වා පණ්ඩිතසෙන එකො අධිප්පායො අස්සාති එකාධිප්පායො. එවරුපො ද්විත්තමිපි ජනානං එකාධිප්පායො මෙටුතො ධම්මො පටිසෙවිතඛිබ්බොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව වෙනුල්ලකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා.

2. අරහත්තවණ්ණකථාවණ්ණනා

909. ඉදානි අරහත්තවණ්ණකථා නාම භොති. තත්ථ ඉරියාපථසම්පන්නෙ ආකප්පසම්පන්නෙ පාපහික්ඛු දිස්වා “අරහත්තානං වණ්ණෙන අමනුස්සා මෙටුතං ධම්මං පටිසෙවන්ති”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අරහත්තවණ්ණකථාවණ්ණනා.

3-7. ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා

910-914. ඉදානි ඉස්සරියකාමකාරිකාකථා නාම භොති. ඡද්දන්තජාතකාදීනි සන්ධාය “බොධිසත්තො ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙනු විනිපාතං ගච්ඡති, ගඛ්භසෙය්‍යං ඔක්කමති, දුක්කරකාරිකං අකාසි, අපරන්තපං අකාසි, අඤ්ඤං සත්ථාරං උද්දිසී”ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පටිමකථායං උත්තානත්ථමෙව. දුතියකථායං ඉද්ධිමාති යදි ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙනු ගච්ඡෙය්‍ය, ඉද්ධියා ගච්ඡෙය්‍ය, න කම්මවසෙනාති

වොදනත්ථං වුත්තං. ඉතරො පන පයමපඤ්ඤෙහ භාවනාමයං සන්ධාය පටික්ඛිපති.
 දුතියපඤ්ඤෙහ පුඤ්ඤද්දිං සන්ධාය පටිජානාති. තතියකථායං
 ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙනු නාම දුක්කරකාරිකා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරියති. යදි ව සො තං
 කරොයා, සස්සතාදීනිපි ගණ්ඨෙය්‍යාති වොදනත්ථං සස්සතො ලොකොතිආදි
 වුත්තං. චතුත්ථකථායමපි එසෙව නයොති.

ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා.

8. පතිරූපකථාවණ්ණනා

915-916. ඉදානි රාගපතිරූපකථා නාම භොති. තත්ථ මෙත්තාකරුණාමුදිතායො
 සන්ධාය “න රාගො රාගපතිරූපකො” ති ව ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි සන්ධාය
 “න දොසො දොසපතිරූපකො” ති ව භසිතුප්පාදං සන්ධාය “න මොහො
 මොහපතිරූපකො” ති ව දුම්මඬිකූනං පුග්ගලානං නිග්ගහං පෙසලානං භික්ඛුනං
 අනුග්ගහං පාපගරහිතං කල්‍යාණපසංසං ආයස්මතො පිලිත්ථවච්ඡස්ස වසලවාදං
 භගවතො බෙළාසකවාදං මොසපුරිසවාදඤ්ච සන්ධාය “න කිලෙසො
 කිලෙසපතිරූපකො” ති ව යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි අත්ඨකානං; තෙ සන්ධාය
 සබ්බකථාසු පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා එස්සාදිපතිරූපකා
 නඵස්සාදයො නාම නත්ථි, තස්මා රාගාදිපතිරූපකා නරාගාදයොපි නත්ථිති
 වොදෙතුං අත්ථි න එස්සොතිආදිමාහ. ඉතරො තෙසං අභාවා පටික්ඛිපති. සෙසං
 සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පතිරූපකථාවණ්ණනා.

9. අපරිනිජ්ඣන්තකථාවණ්ණනා

917-918. ඉදානි අපරිනිජ්ඣන්තකථා නාම භොති. තත්ථ –

“දුක්ඛමෙව හි සම්භොති, දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති ව;
 නාඤ්ඤත්‍ර දුක්ඛා සම්භොති, නාඤ්ඤං දුක්ඛා නිරුජ්ඣති” ති. (සං. නි.
 1.171) –

වචනං නිස්සාය දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිජ්ඣන්තං, සෙසා
 ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියධම්මා අපරිනිජ්ඣන්තාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යාථාපි
 එකච්චානං උත්තරපට්ඨකානඤ්චෙව හෙනුවාදානඤ්ච; තෙ සන්ධාය රූපං
 අපරිනිජ්ඣන්තන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං “සචෙ රූපං
 අපරිනිජ්ඣන්තං, න අනිච්චාදිසභාවං සියා” ති වොදෙතුං රූපං න අනිච්චන්තිආදිමාහ.
 ඉතරො තථාරූපං රූපං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. සකවාදී නනු රූපං අනිච්චන්තිආදි
 වචනෙන තස්ස එකං ලද්ධිං පටිසෙධෙත්වා දුතියං පුච්ඡන්තො දුක්ඛඤ්ඤෙව
 පරිනිජ්ඣන්තන්තිආදිමාහ. අථස්ස තම්පි ලද්ධිං පටිසෙධෙතුං න
 යදනිච්චන්තිආදිමාහ. තත්‍රායං අධිප්පායො – න කෙවලඤ්ඤි පයමසච්චමෙව දුක්ඛං.

යං පන කිඤ්චි අනිච්චං, තං දුක්ඛමෙව. රූපඤ්ච අනිච්චං, තස්මා තම්පි පරිනිප්පන්නං. ඉති යං ත්වං වදෙසි “රූපං අපරිනිප්පන්නං, දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්පන්න” න්ති, තං නො වත රෙ වත්තබ්බෙ “දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්පන්න” න්ති. වෙදනාදිමූලිකාදීසුපි යොජනාසු එසෙව නයො. ධම්මායතනධම්මධාතුසු පන යපෙත්වා නිබ්බානං සෙසධම්මානං වසෙන අනිච්චතා වෙදිතබ්බා. ඉන්ද්‍රියානි අනිච්චානෙවාති.

අපරිනිප්පන්නකථාවණ්ණනා.

තෙවීසතිමො වග්ගො.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ව —

පණ්ණාසකෙහි චතුහි, තීහි වග්ගෙහි චෙව ව;
සඬගහෙත්වා කථා සබ්බා, ඌනතිසතහෙදනා.

කථාවත්ථුප්පකරණං, කථාමග්ගෙසු කොච්ඡො;
යං ජිනො දෙසයි තස්ස, නිට්ඨිතා අත්ථවණ්ණනා.

ඉමං තෙරසමත්තෙහි, භාණුවාරෙහි තත්තියා;
විරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස, සඬබරොන්තෙන යං මයා.

යං පත්තං කුසලං තෙන, ලොකොයං සනරාමරො;
ධම්මරාජස්ස සද්ධම්ම-රසමෙවාධිගච්ඡතුති.

කථාවත්ථු-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

යමකප්පකරණ-අට්ඨකථා

සඬබෙපෙනෙව දෙවානං, දෙවදෙවො සුරාලයෙ;
කථාවත්ථුප්පකරණං, දෙසයිත්වා රණඤ්ජහො.

යමස්ස විසයාතීතො, නානායමකමණ්ඩිතං;
අභිධම්මප්පකරණං, ඡට්ඨං ඡට්ඨාන දෙසකො.

යමකං අයමාවත්ත-නීලාමලනනුරුහො;
යං දෙසයි අනුප්පත්තො, තස්ස සංවණ්ණනාක්කමො;
ඉදානි යස්මා තස්මාස්ස, හොති සංවණ්ණනා අයන්ති.

1. මූලයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. මූලයමකං, ඛන්ධයමකං, ආයතනයමකං, ධාතුයමකං, සච්චයමකං, සඬ්ඛාරයමකං, අනුසයයමකං, චිත්තයමකං, ධම්මයමකං, ඉන්ද්‍රියයමකන්ති ඉමෙසං දසන්තං යමකානං වසෙන ඉදං පකරණං දසවිධෙන විහත්තන්ති හි වුත්තං. තත්ථ යෙසං දසන්තං යමකානං වසෙන ඉදං පකරණං දසවිධෙන විහත්තං, තෙසඤ්ඤෙව ඉමස්ස ව පකරණස්ස නාමත්ථො තාව එවං වෙදිතබ්බො – කෙනටියෙන යමකන්ති? යුගලටියෙන. යුගලඤ්ඤි යමකන්ති වුවවති – ‘යමකපාටිභාරියං, යමකසාලා’තිආදියු විය. ඉති යුගලසඬ්ඛාතානං යමකානං වසෙන දෙසිතන්තා ඉමෙසු දසසු එකෙකං යමකං නාම. ඉමෙසං පන යමකානං සමුහභාවතො සබ්බමිපෙතං පකරණං යමකන්ති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ මූලවසෙන පුච්ඡාච්ඡස්සජ්ජනං කත්වා දෙසිතන්තා දසන්තං තාව සබ්බපයමං මූලයමකන්ති වුත්තං. තස්ස උද්දෙසවාරො, නිද්දෙසවාරොති ද්වෙ වාරා හොන්ති. තෙසු උද්දිට්ඨානුක්කමෙන නිද්දිසිතබ්බන්තා උද්දෙසවාරො පයමො. තස්ස යෙ කෙච්ඡි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා; යෙ වා පන කුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලාති ඉදං යමකං ආදි. තස්ස කුසලාකුසලමූලසඬ්ඛාතානං ද්වින්තං අත්ථානං වසෙන අත්ථයමකන්ති වා, තෙසඤ්ඤෙව අත්ථානං වසෙන අනුලොමපටිලොමතො පවත්තපාළිධම්මවසෙන ධම්මයමකන්ති වා, අනුලොමපටිලොමතො පවත්තපුච්ඡාවසෙන පුච්ඡායමකන්ති වා තිධා යමකභාවො වෙදිතබ්බො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

ඉදානි ඉමෙසං යමකානං වසෙන දෙසිතෙ ඉමස්මිං මූලයමකෙ උද්දෙසවාරස්ස තාව නයයමකපුච්ඡාඅත්ථවාරජ්ජහෙදවසෙන පාළිවචන්ථානමෙව එවං වෙදිතබ්බං – කුසලත්තිකමාතිකාය හි ‘කුසලා ධම්මා’ති ඉදං ආදිපදං නිස්සාය මූලනයො, මූලමූලනයො, මූලකනයො, මූලමූලකනයොති ඉමෙ වත්තාරො නයා හොන්ති. තෙසං එකෙකස්මිං නයෙ මූලයමකං, එකමූලයමකං, අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකන්ති තිණි තිණි යමකාති. එවං චතුසු නයෙසු ද්වාදස යමකාති, එකෙකස්මිං යමකෙ අනුලොමපටිලොමවසෙන ද්වෙ ද්වෙ පුච්ඡාති චතුච්ඡති පුච්ඡා, එකෙකාය පුච්ඡාය සන්තිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ අත්ථාති අට්ඨවත්තාලිස අත්ථාති.

තත්ථ යෙ කෙච්ඡි කුසලා ධම්මාති කුසලෙසු ‘කුසලා නු ඛො, න කුසලා නු ඛො’ති සන්දෙභාභාවතො ඉමස්මිං පදෙ සන්තිට්ඨානත්ථො වෙදිතබ්බො. සබ්බෙ තෙ කුසලමූලාති ‘සබ්බෙ තෙ කුසලා ධම්මා කුසලමූලා නු ඛො, නනු ඛො’ති එවං.

විමතිවසෙන පුච්ඡිතත්තා ඉමස්මිං පදෙ සංසයන්ථො වෙදිතබ්බො. සො ච බො
වෙනෙය්‍යානං සංසයට්ඨානෙ සංසයදීපනත්ථං චුත්තො, තථාගතස්ස පන සංසයො
නාම නත්ථි. ඉතො පරෙසුපි පුච්ඡාපදෙසු එසෙව නයො.

යථා ච කුසලපදං නිස්සාය ඉමෙ චත්තාරො නයා, එකෙකස්මිං නයෙ තිණ්ණං
තිණ්ණං යමකානං වසෙන ද්වාදස යමකානි, එකෙකස්මිං යමකෙ ද්විත්තං ද්විත්තං
පුච්ඡානං වසෙන චතුච්ඡති පුච්ඡා; එකෙකාය පුච්ඡාය ද්විත්තං ද්විත්තං අත්ථානං
වසෙන අට්ඨවත්තාලීස අත්ථා ව භොන්ති. අකුසලපදං නිස්සායපි තථෙව.
අඛ්‍යාකතපදං නිස්සායපි තථෙව. තිණ්හි පදානි එකතො කත්වා නිද්දිට්ඨං නාමපදං
නිස්සායපි තථෙවාති කුසලත්තිකමාතිකාය චතුසු පදෙසු සබ්බෙපි සොළස නයා,
අට්ඨවත්තාලීස යමකානි, ඡන්තචුති පුච්ඡා, ද්වෙනචුතිසතං අත්ථා ච උද්දෙසවසෙන
චුත්තාති වෙදිතබ්බො. එත්තාවතා මූලචාරො නාම පයමං උද්දිට්ඨො භොති.

තතො පරං යෙ කෙච්ඡි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලභෙතුතිආදයො තස්සෙව
මූලචාරස්ස වෙවචනවසෙන නව වාරා උද්දිට්ඨා. ඉති මූලචාරො, භෙතුචාරො,
නිදානචාරො, සම්භවචාරො, පභවචාරො, සමුට්ඨානචාරො, ආහාරචාරො,
ආරම්මණචාරො, පච්චයචාරො, සමුදයචාරොති සබ්බෙපි දස වාරා භොන්ති. තත්ථ
මූලචාරෙ ආගතපරිච්ඡෙදෙනෙව සෙසෙසුපි නයාදයො වෙදිතබ්බාති සබ්බෙසුපි දසසු
වාරෙසු සට්ඨිසතනයා, අසීතිඅධිකානි චත්තාරි යමකසතානි, සට්ඨිඅධිකානි
නවපුච්ඡාසතානි, වීසාධිකානි එකුතච්ඡති අත්ථසතානි ච උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බාති.
එවං තාව උද්දෙසවාරෙ නයයමකපුච්ඡාඅත්ථවාරප්පභෙදවසෙන
සාළිවචත්ථානමෙව වෙදිතබ්බං.

මූලං භෙතු නිදානඤ්චාති ගාථා දසන්තම්පි වාරානං උද්දානගාථා නාම. තත්ථ
මූලාදීනි සබ්බානිපි කාරණවෙවචනානෙව. කාරණඤ්චි පතිට්ඨානට්ඨෙන මූලං.
අත්තතො එලනිප්ථාදනත්ථං හිනොති පවත්තතීති භෙතු. ‘හන්ද, නං ගණ්හාථා’ ති
දස්සෙන්තං විය අත්තතො එලං නිදෙනීති නිදානං. එතස්මා එලං සම්භොතීති
සම්භවො. පභවතීති පභවො. සමුට්ඨාති එත්ථ එලං, එතෙන වා සමුට්ඨාතීති
සමුට්ඨානං. අත්තතො එලං ආහරතීති ආහාරො. අප්පටික්ඛිපිතබ්බෙන අත්තතො
එලෙන ආලම්බියතීති ආලම්බණං. එතං පටිච්ච අප්පටික්ඛිපිත්වා එලං එති
පවත්තතීති පච්චයො. එතස්මා එලං සමුදෙනීති සමුදයො. එවමෙනෙසං පදානං
වචනත්ථො වෙදිතබ්බො.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

50. ඉදානි යෙකෙච්ඡි කුසලා ධම්මාතිආදිනා නයෙන නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො.
තත්ථ යෙ කෙච්ඡි අනවසෙසවචනං. කුසලා ධම්මාති කුසලත්තිකස්ස පදභාජනෙ
චුත්තලක්ඛණා අනවප්පසුඛවිපාකා කුසලසභාවා. සබ්බෙ තෙ කුසලමූලාති කිං තෙ
සබ්බෙයෙව කුසලමූලාති පුච්ඡති. තිණ්ණෙව කුසලමූලානීති න තෙ සබ්බෙ

කුසලමූලානි, අලොභාදීනි පන තිණි එව කුසලමූලානීති අත්ථො. අවසෙසා කුසලා ධම්මා න කුසලමූලානි අවසෙසා එස්සාදයො කුසලා ධම්මා කුසලමූලානි නාම න භොන්ති. අථ වා අවසෙසා එස්සාදයො කුසලා ධම්මායෙව නාම, න කුසලමූලානීති අත්ථො. යෙ වා පන කුසලමූලානි යෙ වා පන පඨමපුච්ඡාය දුතියපදෙන කුසලමූලානි තයො අලොභාදයො ගහිතා. සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලානි කිං තෙ සබ්බෙ තයොපි ධම්මා කුසලානි පුච්ඡති. ආමන්තාති සබ්බෙසම්පි කුසලමූලානං කුසලභාවං සම්පට්ඨින්නො ආහ. අයං තාව මූලනගෙ මූලයමකස්ස අත්ථො. ඉමිනා උපායෙන සබ්බපුච්ඡාසු විස්සජ්ජනනගො වෙදිතබ්බො. යං පන යත්ථ විසෙසමත්තං අත්ථි, තදෙව චණ්ණයිස්සාම.

51. එකමූලයමකෙ තාව සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලානි ගණනටියෙන එකමූලකං අග්ගහෙන්වා සමානටියෙන ගහෙතබ්බා. අයඤ්ඤෙන්ථ අත්ථො – සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන සමානමූලා. යං එස්සස්ස මූලං, තදෙව වෙදනාදීනන්ති. අථ නෙසං තථාභාවං සම්පට්ඨින්නො ආමන්තාති ආහ. කුසලසමුට්ඨානන්ති කුසලචිත්තසමුට්ඨානරූපං දස්සිතං. එකමූලන්ති අලොභාදීනා කුසලමූලෙන සමානමූලං. යථෙව හි එස්සාදීනං අලොභාදයො හෙතුපච්චයත්තා මූලං, තථා තං සමුට්ඨානරූපස්සාපි, කුසලලක්ඛණාභාවෙන පන තං න කුසලං.

52. අඤ්ඤමඤ්ඤයමකෙ ‘යෙකෙව් කුසලා’ති අපුච්ඡන්වා යෙකෙව් කුසලමූලෙන එකමූලානි පුච්ඡා කතා. කස්මා? ඉමිනාපි ඛ්‍යාඤ්ජනෙන තස්සෙවත්ථස්ස සම්භවතො. කුසලමූලානීති ඉදං පුරිමස්ස විසෙසනං. ‘මූලානි යානි එකතො උප්පජ්ජන්ති’ති හි වුත්තං, තානි පන කුසලමූලානිපි භොන්ති අකුසලඅඛ්‍යාකතමූලානිපි, ඉධ කුසලමූලානීති විසෙසදස්සන්ත්ථිදං වුත්තං. අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානි වානි අඤ්ඤමඤ්ඤං හෙතුපච්චයෙන පච්චයා භොන්තිති අත්ථො. තස්සෙව පටිලොමපුච්ඡාය ‘සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලා’ති අවත්වා සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලානි වුත්තං. කස්මා? අත්ථවිසෙසාභාවතො. කුසලමූලෙන එකමූලානි හි පුච්ඡාය කතාය ‘මූලානි යානි එකතො උප්පජ්ජන්ති’ති හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බං භවෙය්‍ය, එවඤ්ඤ සති අත්ථවිසෙසාභාවො භොති. තස්මා තථා අකත්වා එවං පුච්ඡා කතා. ඉමිනා උපායෙන මූලමූලනායාදීසුපි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකෙ පුච්ඡා විසෙසො වෙදිතබ්බො.

53-55. මූලමූලනගෙ සබ්බෙ තෙ කුසලමූලමූලානි සබ්බෙ තෙ කුසලමූලසඛිබ්බාතා මූලානි පුච්ඡති. එකමූලමූලානි සමානටියෙන එකමෙව මූලමූලං එතෙසන්ති එකමූලමූලා. අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලානි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස මූලං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලං, අඤ්ඤමඤ්ඤමූලං හෙතුපච්චයටියෙන මූලං එතෙසන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා.

56. මූලකතගෙ කුසලමූලකානි හෙතුපච්චයටියෙන කුසලං මූලං එතෙසන්ති කුසලමූලකා.

57-61. මූලමූලකතයෙ කුසලමූලමූලකාති කුසලානං මූලං කුසලමූලං.
හෙතුපච්චයටියෙනෙව කුසලමූලං මූලං එතෙසන්ති කුසලමූලමූලකාති. අයං තාව
කුසලපදං නිස්සාය නයයමකපුච්ඡාසු විසෙසන්ථො.

62-73. අකුසලපදාදීසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො, අහෙතුකං
අකුසලන්ති විචිකිච්ඡාය වෙව උද්ධවිචෙන ව සම්පයුත්තං මොහං සන්ධාය චුත්තං.

74-85. අහෙතුකං අබ්‍යාකතන්ති අට්ඨාරස විත්තුප්පාදා රූපං, නිබ්බානඤ්ච.
අබ්‍යාකතමූලෙන න එකමූලන්ති ඉධ පන යපෙත්වා සහෙතුකඅබ්‍යාකතසමුට්ඨානං
රූපං, සෙසං ලබ්භති. සහෙතුකඅබ්‍යාකතසමුට්ඨානං රූපං අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලං
හොති, තං අබ්බොහාරිකං කත්වා එකතො ලබ්භමානකවසෙනෙව චෙතං
විස්සජ්ජනං කතං.

86-97. නාමා ධම්මාති නාමසඬ්ඛාතා ධම්මා. තෙ අත්ථතො චත්තාරො
අරුපිතො ඛන්ධා, නිබ්බානඤ්ච. නවෙව නාමමූලානීති
කුසලාකුසලඅබ්‍යාකතමූලවසෙන නව මූලානි. අහෙතුකං නාමං නාමමූලෙන න
එකමූලන්ති අහෙතුකං සබ්බමිපි අට්ඨාරස
විත්තුප්පාදවිචිකිච්ඡුද්ධවිචසම්පයුත්තමොහනිබ්බානසඬ්ඛාතං නාමං නාමමූලෙන න
එකමූලං. න හි තං තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති. සහෙතුකං නාමං නාමමූලෙනාති පදෙපි
සහෙතුකං නාමං නාමමූලෙනාති අත්ථො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

මූලචාරවණ්ණනා.

98-99. හෙතුචාරාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. මූලං හෙතු
නිදානඤ්චාතිගාථා යථානිද්දිට්ඨානං දසන්තමිපි චාරානං පුන උද්දානවසෙනෙව
චුත්තාති.

මූලයමකවණ්ණනා.

2. ඛන්ධයමකං

1. පණ්ණත්තිඋද්දෙසචාරවණ්ණනා

1. ඉදානි මූලයමකෙ දෙසිතෙයෙව කුසලාදිධම්මෙ ඛන්ධවසෙන සඬ්ගණ්හිත්වා
මූලයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ඛන්ධයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ
පාළිවචත්ථානං තාව එවං වෙදිතබ්බං - ඉමස්මිඤ්ච ඛන්ධයමකෙ තයො මහාචාරා
හොන්ති - පණ්ණත්තිචාරො, පචත්තිචාරො, පරිඤ්ඤාචාරොති. තෙසු
පණ්ණත්තිචාරො ඛන්ධානං නාමාභිධානසොධනවසෙනෙව ගතත්තා
පණ්ණත්තිචාරොති චුච්චති. පචත්තිචාරො තෙන සොධිතනාමාභිධානානං ඛන්ධානං
උප්පාදතිරොධවසෙන පචත්තිං සොධයමානො ගතො, තස්මා පචත්තිචාරොති
චුච්චති. පරිඤ්ඤාචාරො ඉමිනානුක්කමෙන පචත්තානං ඛන්ධානං සඬ්ඛෙපෙනෙව

තිස්සෝ පරිඤ්ඤා දීපයමානෝ ගතෝ, තස්මා පරිඤ්ඤාවාරොති වුවිච්ඡි. තත්ථ පණ්ණත්තිවාරො උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ද්විභාකාරෙහි වචන්ථිතො. ඉතරෙසු විසුං උද්දෙසවාරො නත්ථි. ආදිතො පටියාය පුච්ඡාවිස්සජ්ජනවසෙන එකධා වචන්ථිතා. තත්ථ පඤ්චක්ඛන්ධාතිපදං ආදිං කත්වා යාව න ඛන්ධා, න සඬ්ඛාරාති පදං තාව පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බො. පුච්ඡාවාරොතිපි තස්සෙව නාමං. තත්ථ පඤ්චක්ඛන්ධාති අයං යමකවසෙන පුච්ඡිතබ්බානං ඛන්ධානං උද්දෙසො. රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති තෙසඤ්ඤෙව පහෙදතො නාමවචන්ථානං.

2-3. ඉදානි ඉමෙසං ඛන්ධානං වසෙන පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලවක්කවාරො, සුද්ධඛන්ධවාරො, සුද්ධඛන්ධමූලවක්කවාරොති චත්තාරො නයවාරා භොන්ති. තත්ථ රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූපන්තිආදිනා නයෙන පදමෙව සොධෙත්වා ගතො පදසොධනවාරො නාම. සො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨො භොති. තත්ථ අනුලොමවාරෙ ‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප’න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං, න රූපක්ඛන්ධො; න රූපක්ඛන්ධො න රූප’න්තිආදීනි පඤ්චෙව. තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව පදසොධනවාරෙ සොධිතානං ඛන්ධානං ‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’තිආදිනා නයෙන එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි ඛන්ධිත්වා ගතො පදසොධනමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය පදසොධනමූලවක්කවාරො නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨො භොති. තත්ථ අනුලොමවාරෙ ‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’තිආදීනි එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි කත්වා විසති යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං, න රූපක්ඛන්ධො; න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො’තිආදීනි විසතිමෙව.

තතො පරං රූපං ඛන්ධො ඛන්ධා රූපන්තිආදිනා නයෙන සුද්ධඛන්ධවසෙනෙව ගතො සුද්ධඛන්ධවාරො නාම. තත්ථ ඛන්ධා රූපන්තිආදීසු ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධොති අත්ථො ගහෙතබ්බො. කස්මා? නිද්දෙසවාරෙ එවං භාජිතත්තා. තත්ථ හි ‘රූපං ඛන්ධොති ආමන්තා. ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධොති රූපක්ඛන්ධො ඛන්ධො වෙව රූපක්ඛන්ධො ව, අවසෙසා ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො’ති එවං ‘ඛන්ධා රූප’න්තිආදීනං ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධොතිආදිනා නයෙන පදං උද්ධරිත්වා අත්ථො විහත්තො. තෙනෙව ච කාරණෙනෙසෙ සුද්ධඛන්ධවාරොති වුත්තො. වචනසොධනෙ විය හි එත්ථ න වචනං පමාණං. යථා යථා පන සුද්ධඛන්ධා ලබ්භන්ති, තථා තථා අත්ථොව පමාණං. පරතො ආයතනයමකාදීසුපි එසෙව නයො. එසොපි ව සුද්ධඛන්ධවාරො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨො භොති. තත්ථ අනුලොමවාරෙ ‘රූපං ඛන්ධො ඛන්ධා රූප’න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූප’න්තිආදීනි පඤ්චෙව.

තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව සුද්ධඛන්ධානං රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාතිආදිනා නයෙන එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි

බන්ධිත්වා ගතො සුද්ධබන්ධමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය
 සුද්ධබන්ධමූලචක්කවාරො නාම. තත්ථ බන්ධා වෙදනාතිආදීසු බන්ධා
 වෙදනාක්ඛන්ධොතිආදිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉතරථා නිද්දෙසවාරෙන
 සද්ධිං විරොධො හොති. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුච්ඛො හොති. තත්ථ
 අනුලොමවාරෙ ‘රූපං බන්ධො, බන්ධා වෙදනා’තිආදීනි එකෙකබන්ධමූලකානි
 චත්තාරි චත්තාරි කත්වා විසති යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං, න බන්ධො, න
 බන්ධා න වෙදනා’තිආදීනි විසතිමෙව. එවං තාව එකෙන යමකසතෙන ද්විති
 ප්‍රච්ඡාසතෙහි එකෙකප්‍රච්ඡාය සන්නිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ අත්ථෙ කත්වා
 චතුහි ව අත්ථසතෙහි පටිමණ්ඩිතො පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො
 වෙදිතබ්බොති.

පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා.

1. පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා

26. ඉදානි රූපං රූපක්ඛන්ධොතිආදිනා නයෙන නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො.
 තත්ථ රූපං රූපක්ඛන්ධොති යංකිඤ්චි රූපන්ති චූච්ඡති. සබ්බං තං රූපං
 රූපක්ඛන්ධොති වචනසොධනත්ථං පුච්ඡති. පියරූපං සාතරූපං, රූපං, න
 රූපක්ඛන්ධොති යං ‘පියරූපං සාතරූප’න්ති එත්ථ රූපන්ති චූත්තං, තං රූපමෙව, න
 රූපක්ඛන්ධොති අත්ථො. රූපක්ඛන්ධො රූපඤ්චෙව රූපක්ඛන්ධො වාති යො පන
 රූපක්ඛන්ධො, සො රූපන්තිපි රූපක්ඛන්ධොතිපි චත්තුං වට්ටතිති අත්ථො.
 රූපක්ඛන්ධො රූපන්ති එත්ථ පන යස්මා රූපක්ඛන්ධො නියමෙනෙව රූපන්ති
 චත්තබ්බො. තස්මා ආමන්තාති ආහ. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො
 වෙදිතබ්බො. යො පන යත්ථ විසෙසො භවිස්සති, තථෙව තං වණ්ණයිස්සාම.
 සඤ්ඤායමකෙ තාව දිට්ඨිසඤ්ඤාති ‘පපඤ්චසඤ්ඤා’තිආදීසු ආගතා දිට්ඨිසඤ්ඤා.
 සඬ්ඛාරයමකෙ අවසෙසා සඬ්ඛාරාති ‘අනිච්චා වත සඬ්ඛාරා’තිආදීසු ආගතා
 සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොතො අවසෙසා සඬ්ඛතධම්මා. පටිලොමවාරෙපි එසෙව නයොති.

පදසොධනවාරො නිට්ඨිතො.

28. පදසොධනමූලචක්කවාරෙ බන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධොති යෙකෙචි බන්ධා,
 සබ්බෙ තෙ වෙදනාක්ඛන්ධොති පුච්ඡති. සෙසප්‍රච්ඡාසුපි එසෙව නයො. පටිලොමෙ
 න බන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධොති එත්ථ යෙ පඤ්ඤත්තිතිබ්බානසඬ්ඛාතා ධම්මා
 බන්ධා න හොන්ති, තෙ යස්මා වෙදනාක්ඛන්ධොපි න හොන්ති, තස්මා ආමන්තාති
 ආහ. සෙසවිස්සජ්ජනෙසුපි එසෙව නයොති.

පදසොධනමූලචක්කවාරො නිට්ඨිතො.

38. සුද්ධබන්ධවාරෙ රූපං බන්ධොති යංකිඤ්චි රූපන්ති චූත්තං, සබ්බං තං
 බන්ධොති පුච්ඡති. තත්ථ යස්මා පියරූපසාතරූපසඬ්ඛාතං වා රූපං හොතු,
 භූතූපාදාරූපං වා, සබ්බං පඤ්චසු බන්ධෙසු සඬ්ගහං ගච්ඡතෙව. තස්මා ආමන්තාති

පටිඡානාති. දුතියපදෙ ‘බන්ධා රූප’ න්ති පුච්ඡිතබ්බෙ යස්මා රූපන්තිවචනෙන රූපක්ඛන්ධොව අධිප්පෙනො, තස්මා වචනං අනාදිශිත්වා අත්ථවසෙන පුච්ඡන්තො බන්ධා රූපක්ඛන්ධොති ආහ. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරතො ආයතනයමකාදීනං නිද්දෙසවාරෙපි එසෙව නයො. සඤ්ඤා බන්ධොති එත්ථාපි දිට්ඨිසඤ්ඤා වා හොතු, සඤ්ඤා එව වා, සබ්බායපි බන්ධභාවතො ආමන්තාති වුත්තං. සඬබාරා බන්ධොති පදෙපි එසෙව නයො. බන්ධවිනිමුත්තකො හි සඬබාරො නාම නත්ථි.

39. පටිලොමෙ න රූපං න බන්ධොති යං ධම්මජාතං රූපං න හොති, තං බන්ධොපි න හොතීති පුච්ඡති. විස්සජ්ජනෙ පනස්ස රූපං යපෙත්වා අවසෙසා බන්ධා න රූපං, බන්ධාති රූපතො අඤ්ඤෙ වෙදනාදයො බන්ධා රූපමෙව න හොන්ති, බන්ධා පන හොන්තීති අත්ථො. රූපඤ්ච බන්ධෙ ව යපෙත්වා අවසෙසාති පඤ්චක්ඛන්ධවිනිමුත්තං නිබ්බානඤ්චෙව පඤ්ඤත්ති ව. ඉතො පරෙසුපි ‘අවසෙසා’ති පදෙසු එසෙව නයොති.

සුද්ධබන්ධවාරො නිට්ඨිතො.

40-44. සුද්ධබන්ධමූලවක්කවාරෙ රූපං බන්ධොතිආදීනං හෙට්ඨා වුත්තනායෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සුද්ධබන්ධමූලවක්කවාරො නිට්ඨිතො.

පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

50-205. ඉදානි යස්ස රූපක්ඛන්ධොතිආදීනා නයෙන පවත්තිවාරො ආරද්ධො. කස්මා පනෙත්ථ උද්දෙසවාරො න වුත්තොති? හෙට්ඨා දස්සිතනයත්තා. පණ්ණත්තිවාරස්මිඤ්ඤි උද්දෙසවාරෙ නයො දස්සිතො. තෙන පන නයෙන සක්කා සො ඉධ අවුත්තොපි ඡානිතුන්ති තං අවත්වා නිද්දෙසවාරොව ආරද්ධො. ඉමස්මිං පන පවත්තිවාරසඬබාතෙ මහාවාරෙ උප්පාදවාරො, නිරොධවාරො, උප්පාදනිරොධවාරොති තයො අත්තරවාරා හොන්ති. තෙසු පයමො ධම්මානං උප්පාදලක්ඛණස්ස දීපිතත්තා උප්පාදවාරොති වුච්චති. දුතියො තෙසඤ්ඤෙව නිරොධලක්ඛණස්ස දීපිතත්තා නිරොධවාරොති වුච්චති. තතියො උභින්නම්පි ලක්ඛණානං දීපිතත්තා උප්පාදනිරොධවාරොති වුච්චති. උප්පාදවාරෙන චෙත්ථ ධම්මානං උප්පජ්ජනාකාරොව දීපිතො. නිරොධවාරෙන ‘උප්පන්නං නාම නිච්චං නත්ථි’ති තෙසඤ්ඤෙව අනිච්චතා දීපිතා. උප්පාදනිරොධවාරෙන තදුභයං.

තත්ථ උප්පාදවාරෙ තාව තිණ්ණං අද්ධානං වසෙන ඡ කාලභෙදා හොන්ති – පච්චුප්පන්තො, අතීතො, අනාගතො, පච්චුප්පන්තෙනාතීතො, පච්චුප්පන්තෙනානාගතො, අතීතෙනානාගතොති. තෙසු ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො

උප්පජ්ජති'ති පච්චුප්පන්තාහිධානවසෙන පච්චුප්පන්තො වෙදිතබ්බො. සො පච්චුප්පන්තානං ධම්මානං පච්චක්ඛතො ගහෙතබ්බත්තා අතීතිය සුච්ඤ්ඤෙය්‍යාති පයමං වුත්තො. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති අතීතාහිධානවසෙන අතීතො වෙදිතබ්බො. සො පච්චක්ඛතො අනුභූතපුබ්බානං අතීතධම්මානං අනුමානෙන අනාගතෙහි සුච්ඤ්ඤෙය්‍යතරත්තා දුතියං වුත්තො. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති අනාගතාහිධානවසෙන අනාගතො වෙදිතබ්බො. සො පච්චක්ඛතො ච අනුභූතපුබ්බවසෙන ච ගතීතධම්මානුමානෙන 'අනාගතෙපි එවරූපා ධම්මා උප්පජ්ජිස්සන්ති'ති ගහෙතබ්බතො තතියං වුත්තො.

යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති පච්චුප්පන්තෙන සද්ධිං අතීතාහිධානවසෙන පච්චුප්පන්තෙනාතීතො වෙදිතබ්බො. සො මිස්සකෙසු තිසු සුච්ඤ්ඤෙය්‍යතරත්තා චතුත්ථං වුත්තො. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති පච්චුප්පන්තෙන සද්ධිං අනාගතාහිධානවසෙන පච්චුප්පන්තෙනානාගතො වෙදිතබ්බො. සො පච්චක්ඛතො ගහෙතබ්බානං ධම්මානං අත්ථිතාය අත්ථතො සුච්ඤ්ඤෙය්‍යතරොති පඤ්චමං වුත්තො. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති අතීතෙන සද්ධිං අනාගතාහිධානවසෙන අතීතෙනානාගතො වෙදිතබ්බො. සො පුරිමෙහි දුච්ඤ්ඤෙය්‍යාති ඡට්ඨං වුත්තො.

එවමෙනෙසු ඡසු කාලභෙදෙසු ය්වායං පයමො පච්චුප්පන්තො, තත්ථ පුග්ගලතො, ඕකාසතො, පුග්ගලොකාසතොති තයො වාරා භොන්ති. තෙසු යස්සාති පුග්ගලවසෙන ඛන්ධානං උප්පත්තිදීපතො පුග්ගලවාරො. යත්ථාති ඕකාසවසෙන ඛන්ධානං උප්පත්තිදීපතො ඕකාසවාරො. යස්ස යත්ථාති පුග්ගලොකාසවසෙන ඛන්ධානං උප්පත්තිදීපතො පුග්ගලොකාසවාරො. ඉමෙ පන තයොපි වාරා පයමං අනුලොමනයෙන නිද්දිසිත්වා පච්ඡා පටිලොමනයෙන නිද්දිට්ඨා. තෙසු 'උප්පජ්ජති' 'උප්පජ්ජිත්ථ,' 'උප්පජ්ජිස්සති'ති වචනතො උප්පත්තිදීපතො අනුලොමනයො. 'නුප්පජ්ජති,' 'නුප්පජ්ජිත්ථ,' 'නුප්පජ්ජිස්සති'ති වචනතො අනුප්පත්තිදීපතො පටිලොමනයො.

තත්ථ පච්චුප්පන්තකාලෙ තාව පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ "යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති"ති එවං රූපක්ඛන්ධමූලකාති චත්තාරි යමකාති; "යස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති"තිආදිනා නයෙන වෙදනාක්ඛන්ධමූලකාති තිණ්; සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකාති ද්වෙ; සඬ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති අග්ගහිතග්ගහණෙන දස යමකාති භොන්ති.

තත්ථ රූපක්ඛන්ධමූලකෙසු චතුසු ආදිතො එකමෙව විස්සජ්ජිතං. සෙසානි තෙන සදිසවිස්සජ්ජනානීති තත්තියා ලුහුභාවත්ථං සඬබ්බිත්තානි. වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකෙසුපි ‘ආමන්තා’ති එකසදිසමෙව විස්සජ්ජනං. තස්මා තානිපි තත්තියා ලුහුභාවත්ථං සඬබ්බිත්තානෙවාති එවමෙතානි පච්චුප්පන්තකාලෙ පුග්ගලවාරෙ අනුලොමනයෙ එකයමකවිස්සජ්ජනෙනෙව දස යමකානි විස්සජ්ජිතානි නාම භොන්තීති වෙදිතබ්බානි. යථා ච පුග්ගලවාරෙ දස, එවං ඔකාසවාරෙ දස, පුග්ගලොකාසවාරෙ දසානි පච්චුප්පන්තකාලෙ තීසු වාරෙසු අනුලොමනයෙ තිංස යමකානි භොන්ති. යථා ච අනුලොමනයෙ, එවං පටිලොමනයෙපිති සබ්බානිපි පච්චුප්පන්තකාලෙ සට්ඨි යමකානි භොන්ති. තෙසු විසපුච්ඡාසනං, චත්තාරිසානි ච ද්වෙව අත්ථසතානි භොන්තීති වෙදිතබ්බානි. එවං සෙසෙසුපි පඤ්චසු කාලභෙදෙසු පුග්ගලාදිභෙදතො අනුලොමපටිලොමනයවසෙන ඡ ඡ වාරා. එකෙකස්මිං වාරෙ දස දස කත්වා සට්ඨි සට්ඨි යමකානීති තිණි යමකසතානි. තානි පුරිමෙහි සද්ධිං සට්ඨාධිකානි තිණි යමකසතානි, විසාධිකානි සත්තපුච්ඡාසනානි, චත්තාරිසානි ච වුද්දස අත්ථසතානි භොන්ති. ඉදං තාව උප්පාදවාරෙ පාළිවචත්ථානං. යථා ච උප්පාදවාරෙ, තථා නිරොධවාරෙපි, උප්පාදනිරොධවාරෙපිති සබ්බස්මිම්පි පචත්තිමභාවාරෙ අසීති යමකසහස්සං, සට්ඨිසතාධිකානි ද්වෙව පුච්ඡාසහස්සානි, විසං තිසතාධිකානි ච චත්තාරි අත්ථසහස්සානි වෙදිතබ්බානි.

පාළි පන උප්පාදවාරෙ නිරොධවාරෙ ච තීසු අසම්මිස්සකකාලභෙදෙසු තස්මිං තස්මිං වාරෙ එකෙකමෙව යමකං විස්සජ්ජෙත්වා සඬබ්බිත්තා. තීසු මිස්සකකාලභෙදෙසු ‘යස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථා’තිආදිනා නයෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකෙසුපි එකං යමකං විස්සජ්ජිතං. උප්පාදනිරොධවාරෙ පන ඡසුපි කාලභෙදෙසු තං විස්සජ්ජිතමෙව. සෙසානි තෙන සමානවිස්සජ්ජනත්තා සඬබ්බිත්තානීති. ඉදං සකලෙපි පචත්තිමභාවාරෙ පාළිවචත්ථානං.

අත්ථවිනිච්ඡයත්ථං පනස්ස ඉදං ලක්ඛණං වෙදිතබ්බං – ඉමස්මිඤ්චි පචත්තිමභාවාරෙ චතුත්තං පඤ්ඤානං පඤ්ච විස්සජ්ජනානි සත්තවිසතියා ධානෙසු පක්ඛිපිත්වා අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ පුරෙපඤ්ඤො, පච්ඡාපඤ්ඤො, පරිපුණ්ණපඤ්ඤො, මොඝපඤ්ඤොති ඉමෙ චත්තාරො පඤ්ඤා නාම. එකෙකස්මිඤ්චි යමකෙ ද්වෙව ද්වෙව පුච්ඡා. එකෙකපුච්ඡායපි ද්වෙව ද්වෙව පදානි. තත්ථ යාය පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ එකෙනෙව පදෙන ගහිතක්ඛන්ධස්ස උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති, අයං පුරෙපඤ්ඤො නාම. යාය පන පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ ද්විහිපි පදෙහි ගහිතක්ඛන්ධානං උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති, අයං පච්ඡාපඤ්ඤො නාම. යාය පන පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ එකෙනපි පදෙන ගහිතක්ඛන්ධස්ස ද්විහිපි පදෙහි ගහිතක්ඛන්ධානං උප්පාදො වා, නිරොධො වා ලබ්භති, අයං පරිපුණ්ණපඤ්ඤො නාම. යාය පන පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ පටික්ඛෙපො වා, පටිසෙධො වා ලබ්භති, අයං මොඝපඤ්ඤො නාම. යස්මා පනෙස අදස්සියමානො න සක්කා ජානිතුං, තස්මා නං දස්සයිස්සාම.

‘යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති’ ති පුච්ඡාය තාව උප්පජ්ජතිති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ එකෙනෙව පදෙන ගහිතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උප්පාදො ලබ්භති, ඉති අයඤ්චෙව අඤ්ඤො ව එවරූපො පඤ්ඤො පුරෙපඤ්ඤොති වෙදිතබ්බො. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථා’ ති පුච්ඡාය පන ‘ආමන්තා’ ති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ ද්විති පදෙහි ගහිතානං රූපවෙදනාක්ඛන්ධානං යස්ස කස්සපි සත්තස්ස අතීතෙ උප්පාදො ලබ්භති. ඉති අයඤ්චෙව අඤ්ඤො ව එවරූපො පඤ්ඤො පච්ඡාපඤ්ඤොති වෙදිතබ්බො.

‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති’ ති ඉමාය පන පඨමපුච්ඡාය ‘අසඤ්ඤසත්තං උප්පජ්ජන්තාන’ න්තිආදිකෙ ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ ‘අසඤ්ඤසත්තං උප්පජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ව තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති’ ති ඉමස්මිං කොට්ඨාසෙ එකෙනෙව පදෙන ගහිතස්ස රූපක්ඛන්ධස්සපි උප්පාදො ලබ්භති. ‘පඤ්චවොකාරං උප්පජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ව උප්පජ්ජති වෙදනාක්ඛන්ධො ව උප්පජ්ජති’ ති ඉමස්මිං කොට්ඨාසෙ ද්විතීපි පදෙහි සඬගහිතානං රූපවෙදනාක්ඛන්ධානම්පි උප්පාදො ලබ්භති. ඉති අයඤ්චෙව අඤ්ඤො ව එවරූපො පඤ්ඤො පරිපුණ්ණපඤ්ඤොති වෙදිතබ්බො. පුරෙපච්ඡාපඤ්ඤොතිපි එතස්සෙව නාමං. එතස්ස හි විස්සජ්ජනෙ පුරිමකොට්ඨාසෙ එකෙන පදෙන සඬගහිතස්ස රූපක්ඛන්ධස්සෙව උප්පාදො දස්සිතො. දුතියකොට්ඨාසෙ ද්විති පදෙහි සඬගහිතානං රූපවෙදනාක්ඛන්ධානං. ඉමිනායෙව ව ලක්ඛණෙන යත්ථ එකෙන පදෙන සඬගහිතස්ස ඛන්ධස්ස උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති, සො පුරෙපඤ්ඤොති චුත්තො. යත්ථ ද්විතීපි පදෙහි සඬගහිතානං ඛන්ධානං උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති, සො පච්ඡාපඤ්ඤොති චුත්තො.

‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා’ ති ඉමාය පන පුච්ඡාය ‘නත්ථී’ ති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ පටික්ඛෙපො ලබ්භති. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣති’ ති පුච්ඡාය ‘නො’ ති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ පටිසෙධො ලබ්භති. තස්මා අයඤ්චෙව දුට්ඨො අඤ්ඤො ව එවරූපො පඤ්ඤො මොසපඤ්ඤොති වෙදිතබ්බො. තුව්ඡපඤ්ඤොතිපි වුවචති. එවං තාව චත්තාරො පඤ්ඤා වෙදිතබ්බා.

පාළිගතියා විස්සජ්ජනං, පටිච්චනවිස්සජ්ජනං, සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං, පටික්ඛෙපෙන විස්සජ්ජනං, පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනන්ති ඉමානි පන පඤ්ච විස්සජ්ජනානි නාම. තත්ථ යං විස්සජ්ජනං පාළිපදමෙව හුත්වා අත්ථං විස්සජ්ජෙති, ඉදං පාළිගතියා විස්සජ්ජනං නාම. තං පුරෙපඤ්ඤෙ ලබ්භති. ‘යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති’ ති හි පඤ්ඤෙ ‘උප්පජ්ජති’ ති ඉදං විස්සජ්ජනං පාළිපදමෙව හුත්වා අත්ථං විස්සජ්ජයමානං ගතං, තස්මා එවරූපෙසු යානෙසු පාළිගතියා විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. යං පන විස්සජ්ජනං පටිච්චනභාවෙන අත්ථං විස්සජ්ජෙති, ඉදං පටිච්චනවිස්සජ්ජනං නාම. තං පච්ඡාපඤ්ඤෙ ලබ්භති.

‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථා’ ති හි පඤ්ඤා ‘ආමන්තා’ ති ඉදං විස්සජ්ජනං පටිච්චනවසෙනෙව අත්ථං විස්සජ්ජයමානං ගතං, තස්මා එවරූපෙසු යානෙසු පටිච්චනවිස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. යං විස්සජ්ජනං සරූපෙන දස්සෙත්වා අත්ථං විස්සජ්ජෙති; ඉදං සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං නාම. තං පරිපුණ්ණපඤ්ඤා ලබ්භති. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති; තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති’ ති හි පඤ්ඤා ‘අසඤ්ඤාසත්තං උපපජ්ජන්තාන’න්ති ඉදං විස්සජ්ජනං ‘ඉමෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච වෙදනාක්ඛන්ධො, ඉමෙසං රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො චා’ ති සරූපදස්සනෙනෙව අත්ථං විස්සජ්ජයමානං ගතං. තස්මා එවරූපෙසු යානෙසු සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. යං පන විස්සජ්ජනං තථාරූපස්ස අත්ථස්සාභාවතො අත්ථපටික්ඛෙපෙන පඤ්ඤා විස්සජ්ජෙති, ඉදං පටික්ඛෙපෙන විස්සජ්ජනං නාම. යං තථාරූපස්ස අත්ථස්ස එකක්ඛණෙ අලාභතො අත්ථපටිසෙධනෙන පඤ්ඤා විස්සජ්ජෙති, ඉදං පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනං නාම. තං මොඝපඤ්ඤා ලබ්භති. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා’ ති හි පඤ්ඤා ‘නත්ථි’ ති ඉදං විස්සජ්ජනං; එවරූපො නාම සත්තො නත්ථිති අත්ථපටික්ඛෙපෙන පඤ්ඤා විස්සජ්ජයමානං ගතං; තස්මා එවරූපෙසු යානෙසු පටික්ඛෙපෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣති’ ති පඤ්ඤා පන ‘නො’ ති ඉදං විස්සජ්ජනං එකස්මිං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පාදෙන සද්ධිං නිරොධො නාම න ලබ්භතීති අත්ථපටිසෙධනෙන පඤ්ඤා විස්සජ්ජයමානං ගතං, තස්මා එවරූපෙසු යානෙසු පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං.

ඉදානි ඉමෙ වත්තාරො පඤ්ඤා, ඉමානි ච පඤ්ච විස්සජ්ජනානි, යෙසු සත්තචීයනියා යානෙසු පක්ඛිපිතබ්බානි, තානි එවං වෙදිතබ්බානි – අසඤ්ඤාසත්තං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං යානං, අසඤ්ඤාසත්තෙ තත්ථානි එකං, අසඤ්ඤාසත්තානන්ති එකං; අසඤ්ඤාසත්තා වචන්තානන්ති එකං; අරූපං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, අරූපෙ තත්ථානි එකං, අරූපානන්ති එකං, අරූපා වචන්තානන්ති එකං, අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානන්ති එකං, අරූපෙ පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං; යෙ ච අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්තීති එකං; පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, පඤ්චවොකාරෙ තත්ථානි එකං, පඤ්චවොකාරානන්ති එකං පඤ්චවොකාරා වචන්තානන්ති එකං, පඤ්චවොකාරෙ පච්ඡිමභවිකානන්ති එකං, පඤ්චවොකාරෙ පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං; සුද්ධාවාසං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, සුද්ධාවාසෙ තත්ථානි එකං, සුද්ධාවාසානන්ති එකං, සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං; සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, සබ්බෙසං වචන්තානන්ති එකං; සබ්බසාධාරණවසෙන පච්ඡිමභවිකානන්ති එකං, පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං, චතුරොකාරං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, වචන්තානන්ති එකං. එවං ඉමෙසං චතුර්නං පඤ්ඤානං ඉමානි පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඉමෙසු සත්තචීයනියා යානෙසු පක්ඛිපිත්වා ඉමස්මිං පවත්තිමභාවාරෙ

අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. එවං විදිත්වා හි පඤ්භං විස්සජ්ජන්තෙන සුවිස්සජ්ජිතො හොති, අත්ථඤ්ච විනිච්ඡයන්තෙන සුවිනිච්ජිතො හොති.

තත්ථායං නයො – යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති යස්ස පුග්ගලස්ස උප්පාදක්ඛණසම්ඛිතිතාය රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති වෙදනාක්ඛන්ධොපි තස්ස තස්මිඤ්ඤෙව ඛණෙ උප්පජ්ජති පුච්ඡති. අසඤ්ඤාසත්තං උපපජ්ජන්තානන්ති අවිත්තකපටිසන්ධිවසෙන අසඤ්ඤාසත්තභවං උපපජ්ජන්තානං. තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති තෙසං එකන්තෙන රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතියෙව. පවත්තෙ උප්පන්නානං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතිපි නිරුජ්ඣතිපි, තස්මා ‘අසඤ්ඤාසත්තාන’න්ති අවත්වා’ අසඤ්ඤාසත්තං උපපජ්ජන්තාන’න්ති චුත්තං. නො ච තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති අවිත්තකත්තා පන තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතෙව. ඉදං සත්තචීඝ්ඨායා යානෙසු පඨමෙ යානෙ පරිපුණ්ණපඤ්භස්ස පුරිමකොට්ඨාසෙ සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං. පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති රූපාරූපමිස්සකපටිසන්ධිවසෙන පඤ්චවොකාරභවං උපපජ්ජන්තානං. තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො චාති තෙසං එකන්තෙන රූපවෙදනාක්ඛන්ධසම්බාතා ද්වෙපි ඛන්ධා උප්පජ්ජන්තියෙව. පවත්තෙ පන තත්ථ උප්පන්නානං තෙ ඛන්ධා උප්පජ්ජන්තිපි නිරුජ්ඣන්තිපි, තස්මා ‘පඤ්චවොකාරාන’න්ති අවත්වා ‘පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තාන’න්ති චුත්තං. ඉදං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති යානෙ පරිපුණ්ණපඤ්භස්ස පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං. ඉමිනා උපායෙන සම්බාති විස්සජ්ජනානි වෙදිතබ්බානි.

ඉදං පනෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං – සකලෙපි හි ඉමස්මි. ඛන්ධයමකෙ තත්ථ තත්ථ උප්පන්නානං පවත්තෙ යාව මරණා ඛන්ධානං අපරියන්තෙසු උප්පාදනිරොධෙසු විජ්ජමානෙසුපි ලභ්‍යපරිවත්තානං ධම්මානං විනිබ්භොගං කත්වා උප්පාදනිරොධෙ දස්සෙතුං න සුකරන්ති පවත්තියං. උප්පාදනිරොධෙ අනාමසිත්වා අභිනවං විපාකවට්ටං නිජ්ඣාදයමානෙන නානාකම්මෙන නිබ්බත්තානං පටිසන්ධිඛන්ධානං උප්පාදං දස්සෙතුං සුඛන්ති පටිසන්ධිකාලෙ උප්පාදවසෙනෙව උප්පාදවාරො කටීතො. උප්පන්නස්ස පන විපාකවට්ටස්ස පරියොසානෙන නිරොධං දස්සෙතුං සුඛන්ති මරණකාලෙ නිරොධවසෙන නිරොධවාරො කටීතො.

කිං පනෙත්ථ පවත්තියං උප්පාදනිරොධානං අනාමට්ඨභාවෙ පමාණන්ති? පාළියෙව. පාළියඤ්ඤි විසෙසෙන උප්පාදවාරස්ස අනාගතකාලවාරෙ ‘පච්ඡිමභවිකානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජස්සති’ ති අයං පාළි අතිපමාණමෙව. පච්ඡිමභවිකානඤ්ඤි පවත්තෙ රූපාරූපධම්මානං උප්පජ්ජිතුං යුත්තභාවෙ සතිපි ‘රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජස්සති’ ති සන්නිට්ඨානං කත්වා චුත්තභාවෙන පවත්තෙ උප්පාදො න ගභිතොති වෙදිතබ්බො. ‘සුද්ධාචාසෙ පරිනිබ්බත්තානං තෙසං තත්ථ

සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣිත්ථ, නො ව තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣිති'ති අයං පන පාළි පවත්තෙ නිරොධස්ස අනාමට්ඨභාවෙ අතිවිය පමාණං. සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තානඤ්ඤි චුතිචිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ ධීතානං පටිසන්ධිතො පටියාය පවත්තෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසඤ්ඤාක්ඛන්ධානං ගණනපථො නත්ථි. 'එවං සත්තෙපි තෙසං තත්ථ සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣිත්ථා'ති සන්තිට්ඨානං කත්වා චුත්තභාවෙන පවත්තෙ නිරොධො න ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

එවමෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං විදිත්වා පටිසන්ධිඋප්පාදමෙව චුතිනිරොධමෙව ව ගහෙත්වා තෙසු තෙසු යානෙසු ආගතානං විස්සජ්ජනානං අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. යො පන සක්කා ආදිවිස්සජ්ජනෙ චුත්තනයෙන සබ්බත්ථ විදිතුන්ති විස්සජ්ජනපටිපාටියා න විත්ථාරිතො. ඉමිනා පන එවං දිත්තෙනපි නයෙන යො එතෙසං අත්ථවිනිච්ඡයං ජානිතුං න සක්කොති, තෙන ආචරියෙ පයිරුපාසිත්වා සාධුකං සුත්වාපි ජානිතබ්බො.

උප්පාදස්ස නිරොධස්ස, උප්පන්තඤ්ඤාපි එකතො;
නායස්ස අනුලොමස්ස, පටිලොමනායස්ස ව.

වසෙන යානි ඛන්ධෙසු, යමකානි ව පඤ්චසු;
පුග්ගලං අථ ඔකාසං, පුග්ගලොකාසමෙව ව.

ආමසිත්වා පවත්තෙසු, යානෙසු කථයි ජිනො;
තෙසං පාළිවචත්ථානං, දස්සිතං අනුපුබ්බතො.

විනිච්ඡයත්ථං අත්ථස්ස, පඤ්භාවිස්සජ්ජනානි ව;
විස්සජ්ජනානං යානානි, යානි තානි ව සබ්බසො.

දස්සෙත්වා එකපඤ්භස්මිං, යොජනාපි පකාසිතා;
විත්ථාරෙන ගතෙ එත්ථ, පඤ්භාවිස්සජ්ජනක්කමෙ.

අත්ථං වණ්ණයතා කාතුං, කිං නු සක්කා ඉතො පරං;
නයෙන ඉමිනා තස්මා, අත්ථං ජානන්තු පණ්ඩිතාති.

පවත්තිමභාවාරවණ්ණනා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

206-208. තදනන්තරෙ පරිඤ්ඤාවාරෙපි ඡළෙව කාලභෙදා. අනුලොමපටිලොමතො ද්වෙයෙව නයා. පුග්ගලචාරො, ඔකාසචාරො, පුග්ගලොකාසචාරොති ඉමෙසු පන තීසු පුග්ගලචාරොව ලබ්භති, න ඉතරෙ ද්වෙ. කිං කාරණා? සද්ධිසවිස්සජ්ජනතාය. යො හි කොපි පුග්ගලො යත්ථ කත්ථවි යානෙ රූපක්ඛන්ධං වෙ පරිජානාති, වෙදනාක්ඛන්ධම්පි පරිජානාතියෙව. වෙදනාක්ඛන්ධං

වෙ පරිජානාති, රූපක්ඛන්ධම්පි පරිජානාතියෙව. රූපක්ඛන්ධං වෙ න පරිජානාති,
වෙදනාක්ඛන්ධම්පි න පරිජානාතියෙව. වෙදනාක්ඛන්ධං වෙ න පරිජානාති,
රූපක්ඛන්ධම්පි න පරිජානාතියෙව. තස්මා තෙසුපි ‘යත්ථ රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති,
තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාති’ති ආදිවසෙන පුච්ඡං කත්වා ‘ආමන්තා’ත්වෙව
විස්සජ්ජනං කාතබ්බං. සියාති සදිසවිස්සජ්ජනතාය තෙ ඉධ න ලබ්භන්තීති
වෙදිතබ්බා.

අථ වා පරිඤ්ඤාකිච්චං නාම පුග්ගලස්සෙව හොති, නො ඔකාසස්ස, පුග්ගලොව
පරිජානිතුං සමත්ථො, නො ඔකාසොති පුග්ගලවාරොවෙත්ථ ගහිතො, න
ඔකාසවාරො. තස්ස පන අග්ගහිතත්තා තදනන්තරො පුග්ගලොකාසවාරො
ලබ්භමානොපි න ගහිතො. යො පනෙස පුග්ගලවාරො ගහිතො, තත්ථ
පච්චුප්පන්තකාලෙ රූපක්ඛන්ධමූලකාති වත්තාරි, වෙදනාක්ඛන්ධමූලකාති තීණි,
සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකාති ද්වෙ, සඬ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති හෙට්ඨා
චුත්තනයෙනෙව අනුලොමනයෙ අග්ගහිතග්ගහණෙන දස යමකාති. පටිලොමනයෙ
දසාති විසති. තථා සෙසෙසුපිති එකෙකස්මිං කාලෙ විසති විසති කත්වා ඡසු කාලෙසු
විසං යමකසතං, වත්තාරිසාති ද්වෙ පුච්ඡාසතාති, අසීත්තාධිකාති වත්තාරි
අත්ථසතාති ව හොන්තීති ඉදමෙත්ථ පාළිවචත්ථානං.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ අතීතානාගතපච්චුප්පන්තසඬ්ඛාතා තයො අද්ධා
පවත්තිවාරෙ විය චුතිපට්ඨසන්ධිවසෙන න ලබ්භන්ති. පවත්තෙ
විත්තක්ඛණුවසෙනෙව ලබ්භන්ති. තෙනෙවෙත්ථ ‘යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති,
සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාති’ති ආදීසු පුච්ඡාසු ‘ආමන්තා’ති විස්සජ්ජනං කතං.
ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණස්මිඤ්ඤි නිබ්බානාරම්මණෙන විත්තෙන පඤ්චසු ඛන්ධෙසු
පරිඤ්ඤාකිච්චනිබ්බන්තියා යං කිඤ්චි එකං ඛන්ධං පරිජානන්තො ඉතරම්පි
පරිජානාතීති වුවචති. එවමෙත්ථ ‘පරිජානාති’ති පඤ්ඤෙසු අනුලොමනයෙ
පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස මත්ථකප්පත්තං අග්ගමග්ගසමඬ්ඨිං සන්ධාය ‘ආමන්තා’ති
චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පටිලොමනයෙ පන ‘න පරිජානාති’ති පඤ්ඤෙසු
පුච්ඡජ්ජනාදයො සන්ධාය ‘ආමන්තා’ති චුත්තං. ‘පරිජානිත්ථා’ති ඉමස්මිං පන
අතීතකාලවාරෙ මග්ගානන්තරඅග්ගඵලෙ ධීතොපි පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස නිට්ඨිතත්තා
පරිජානිත්ථයෙව නාම.

209. යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානිත්ථාති
පඤ්ඤෙන අග්ගමග්ගසමඬ්ඨිං පුච්ඡති. යස්මා පනෙස ඛන්ධපඤ්චකං පරිජානාතියෙව
නාම, න තාව නිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චො; තස්මා ‘නො’ති පටිසෙධො කතො.
දුතියපඤ්ඤෙ පන පරිජානිත්ථාති අරහන්තං පුච්ඡති. යස්මා පනෙසො
නිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චො. නත්ථී තස්ස පරිඤ්ඤෙය්‍යං නාම; තස්මා ‘නො’ති
පටිසෙධො කතො. පටිලොමනයවිස්සජ්ජනෙ පනෙත්ථ අරහා රූපක්ඛන්ධං න
පරිජානාතීති අරහතො පරිඤ්ඤාය අභාවෙන චුත්තං. අග්ගමග්ගසමඬ්ඨි
වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථාති අරහත්තමග්ගට්ඨස්ස
අනිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චතාය චුත්තං. න කෙවලඤ්ච වෙදනාක්ඛන්ධමෙව,

එකධම්මම්පි සො න පරිජානිත්ථෙව. ඉදං පන පුච්ඡාවසෙන චුත්තං. නො ච රූපක්ඛන්ධන්ති ඉදම්පි පුච්ඡාවසෙනෙව චුත්තං. අඤ්ඤම්පි පන සො ඛන්ධං පරිජානාති.

210-211. යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානිස්සතීති එත්ථ යස්මා මග්ගට්ඨපුග්ගලො එකච්ඡිත්තක්ඛණිකො, තස්මා සො පරිජානිස්සතීති සඬ්ඛං න ගච්ඡති. තෙන චුත්තං ‘නො’ති. තෙ රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිත්ථාති පුච්ඡාසභාගෙන චුත්තං, න පරිජානිංසුති පනෙත්ථ අත්ථො. ඉමිනා උපායෙන සබ්බන්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති.

පරිඤ්ඤාචාරවණ්ණනා.

ඛන්ධයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආයතනයමකං

1. පණ්ණත්තිඋද්දෙසචාරවණ්ණනා

1-9. ඉදානි මූලයමකෙ දෙසිතෙයෙව කුසලාදිධම්මෙ ආයතනවසෙනාපි සඬ්ගණ්ඨිත්වා ඛන්ධයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ආයතනයමකස්ස වණ්ණනා භොති. තත්ථ ඛන්ධයමකෙ චුත්තනයෙනෙව පාළිවචත්ථානං වෙදිතබ්බං. යථෙව හි තත්ථ පණ්ණත්තිවාරො, පචත්තිවාරො, පරිඤ්ඤාචාරොති තයො මභාවාරා භොන්ති, තථා ඉධාපි. වචනත්ථොපි නෙසං තත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඉධාපි ව පණ්ණත්තිවාරො උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ද්විධා වචත්ථිතො. ඉතරෙ නිද්දෙසවසෙනෙව. ‘තත්ථ ද්වාදසායතනානී’ති පදං ආදිං කත්වා යාව නායතනා න මනොති, තාව පණ්ණත්තිචාරස්ස උද්දෙසචාරො වෙදිතබ්බො. තත්ථ ද්වාදසායතනානීති අයං යමකවසෙන පුච්ඡිතබ්බානං ආයතනානං උද්දෙසො. චක්ඛායතනං...පෙ.... ධම්මායතනන්ති තෙසඤ්ඤෙව පහෙදතො නාමචචත්ථානං. යමකවසෙන පුච්ඡාසුඛත්ථඤ්චෙත්ථ පට්ඨං පටිපාටියා අජ්ඣත්තරූපායතනානි චුත්තාති. පච්ඡා ඛාහිරරූපායතනානි. පරියොසානෙ මනායතනධම්මායතනානි.

යථා පන භෙට්ඨා ඛන්ධවසෙන, එවම්ධ ඉමෙසං ආයතනානං වසෙන පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලචක්කවාරො, සුද්ධායතනවාරො, සුද්ධායතනමූලචක්කවාරොති, චත්තාරොව නයවාරා භොන්ති. එකෙකො චෙත්ථ අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨොයෙව. තෙසමත්ථො තත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. යථා පන ඛන්ධයමකෙ පදසොධනචාරස්ස අනුලොමවාරෙ ‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප’න්තිආදීති පඤ්ච යමකානි, තථා ඉධ ‘චක්ඛු, චක්ඛායතනං; චක්ඛායතනං; චක්ඛු’තිආදීති ද්වාදස. පටිලොමවාරෙපි ‘න චක්ඛු, න චක්ඛායතනං; න චක්ඛායතනං, න චක්ඛු’තිආදීති ද්වාදස, පදසොධනමූලචක්කචාරස්ස පනෙත්ථ අනුලොමවාරෙ එකෙකායතනමූලකානි

එකාදස එකාදස කත්වා ද්වත්තිංසසතං යමකානි. පටිලොමවාරෙපි
 ද්වත්තිංසසතමෙව. සුද්ධායතනවාරස්සාපි අනුලොමවාරෙ ද්වාදස, පටිලොමවාරෙ
 ද්වාදස, සුද්ධායතනමූලවක්කවාරස්සාපි අනුලොමවාරෙ එකෙකායතනමූලකානි
 එකාදස එකාදස කත්වා ද්වත්තිංසසතං යමකානි. පටිලොමවාරෙපි
 ද්වත්තිංසසතමෙවානි එවමිධ ඡසත්තතාධිකෙහි පඤ්චහි යමකසතෙහි,
 ද්විපඤ්ඤාසාධිකෙහි එකාදසහි පුච්ඡාසතෙහි, චතුරාධිකෙහි තෙව්සාය අත්ථසතෙහි
 ව පටිමණ්ඩිතො පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බො.

පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා.

1. පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා

10-17. නිද්දෙසවාරෙ පන හෙට්ඨා ඛන්ධයමකස්ස පණ්ණත්තිවාරනිද්දෙසෙ
 චුත්තනයෙතෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤත්ත ව්සෙසා. තත්ත්වං ව්සෙසො –
 දිබ්බවක්ඛුති දුතියවිජ්ජාඤාණං. පඤ්ඤාවක්ඛුති තතියවිජ්ජාඤාණං. දිබ්බසොතන්ති
 දුතියඅභිඤ්ඤාඤාණං. තණ්හාසොතන්ති තණ්හාව. අවසෙසො කායොති
 නාමකායො, රූපකායො, භත්ථිකායො, අස්සකායොති එවමාදි. අවසෙසං රූපන්ති
 රූපායතනතො සෙසං භූතූපාදායරූපඤ්චෙව පියරූපසාතරූපඤ්ච.
 සීලගන්ධොතිආදීනි වායනට්ඨෙත සීලාදීනංයෙව නාමානි. අත්ථරසොතිආදීනිපි
 සාධුමධුරට්ඨෙත අත්ථාදීනඤ්ඤෙව නාමානි. අවසෙසො ධම්මොති
 පරියත්තිධම්මාදිඅනෙකප්පහෙදොති අයමෙත්ථ ව්සෙසො.

පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා.

2. පචත්තිවාරවණ්ණනා

18-21. ඉධාපි ව පචත්තිවාරස්ස උප්පාදවාරාදීසු තිසු අන්තරවාරෙසු එකෙකස්මිං
 ඡලෙව කාලහෙදා. තෙසං එකෙකස්මිං කාලෙ පුග්ගලවාරාදයො තයො වාරා. තෙ
 සබ්බෙපි අනුලොමපටිලොමනයවසෙන දුට්ඨාව හොන්ති. තත්ථ පච්චුප්පන්තකාලෙ
 පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ යථා ඛන්ධයමකෙ රූපක්ඛන්ධමූලකානි චත්තාරි,
 වෙදනාක්ඛන්ධමූලකානි තීණි, සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකානි ද්වෙ,
 සඬ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති අග්ගහිතග්ගහණෙන දස යමකානි හොන්ති. එවං
 “යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සොත්තායතනං උප්පජ්ජති; යස්ස වා පන
 සොත්තායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති; යස්ස චක්ඛායතනං
 උප්පජ්ජති, තස්ස සාණායතනං, ජීව්හායතනං, කායායතනං, රූපායතනං,
 සද්දායතනං, ගන්ධායතනං, රසායතනං, ථොට්ඨබ්බායතනං, මනායතනං,
 ධම්මායතනං, උප්පජ්ජති; යස්ස වා පන ධම්මායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස
 චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති” ති එවං චක්ඛායතනමූලකානි එකාදස. “යස්ස
 සොත්තායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සාණායතනං උප්පජ්ජති” තිආදීනා නයෙන
 සොත්තායතනමූලකානි දස; සාණායතනමූලකානි නව, ජීව්හායතනමූලකානි අට්ඨ;
 කායායතනමූලකානි සත්ත; රූපායතනමූලකානි ඡ; සද්දායතනමූලකානි පඤ්ච;

ගන්ධායතනමූලකානි වත්තාරි; රසායනනමූලකානි තීණි; ඵොට්ඨබ්බායතනමූලකානි ද්වෙ; මනායතනමූලකං එකන්ති අග්ගහිතග්ගහණෙන ඡසට්ඨි යමකානි භොන්ති.

තත්ථ චක්ඛායතනමූලකෙසු එකාදසසු ‘‘යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සොත්තායතනං, සාත්තායතනං, රූපායතනං, මනායතනං, ධම්මායතනං උප්පජ්ජති’’ති ඉමානි පඤ්චෙව විස්සජ්ජිතානි. තෙසු පට්ඨං විස්සජ්ජෙතබ්බං තාව විස්සජ්ජිතං. දුතියං කිඤ්චාපි පට්ඨමෙන සද්ධිවිස්සජ්ජනං, චක්ඛුසොත්තායතනානං පවත්තිට්ඨානෙන පන සාත්තායතනස්ස න එකන්තෙන පවත්තිතො ‘‘කථං නු ඛො එතං විස්සජ්ජෙතබ්බං’’න්ති විමතිනිවාරණත්ථං විස්සජ්ජිතං.

රූපායතනමනායතනධම්මායතනෙනි සද්ධිං තීණි යමකානි අසද්ධිවිස්සජ්ජනත්තා විස්සජ්ජිතානි. සෙසෙසු ජිව්හායතනකායායතනෙනි තාව සද්ධිං ද්වෙ යමකානි පුරිමෙහි ද්විති සද්ධිං සද්ධිවිස්සජ්ජනානි. සද්දායතනස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙන අනුප්පත්තිතො තෙන සද්ධිං යමකස්ස විස්සජ්ජනමෙව නත්ථි.

ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනෙනිපි සද්ධිං තීණි යමකානි පුරිමෙහි ද්විති සද්ධිවිස්සජ්ජනානෙව භොන්තිති තන්තියා ලභ්‍යභාවත්ථං සඬබ්බිත්තානි.

සොත්තායතනමූලකෙසු යං ලබ්භති, තං පුරිමෙහි සද්ධිවිස්සජ්ජනමෙවාති එකමිපි පාළිං නාරුළ්භං. සාත්තායතනමූලකෙසු රූපායතනෙන සද්ධිං එකං, මනායතනධම්මායතනෙන සද්ධිං ද්වෙති තීණි යමකානි පාළිං ආරුළ්භානි. සෙසානි සාත්තායතනයමකෙන සද්ධිවිස්සජ්ජනත්තා නාරුළ්භානි. තථා ජිව්හායතනකායායතනමූලකානි. රූපායතනමූලකෙසු මනායතනධම්මායතනෙන සද්ධිං ද්වෙයෙව විස්සජ්ජිතානි. ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙනි පන සද්ධිං තීණි රූපායතනමනායතනෙන සද්ධිං සද්ධිවිස්සජ්ජනානි. යථෙව භෙත්ථ ‘‘සරූපකානං අවිත්තකාන’’න්තිආදි චුත්තං, තථා ඉධාපි ‘‘සරූපකානං අගන්ධකානං, අරසකානං අඵොට්ඨබ්බකාන’’න්ති යොජනා වෙදිතබ්බා. ගන්ධාදීනි වෙත්ථ ආයතනභූතානෙව අධිජ්ජෙතානි. තස්මා ‘‘සරූපකානං සගන්ධායතනාන’’න්ති ආයතනවසෙනෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සද්දායතනමූලකානි අත්ථාභාවතො පාළිං නාරුළ්භානෙව.

ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බමූලකානි වත්තාරි තීණි ද්වෙ ව හෙට්ඨිමෙහි සද්ධිවිස්සජ්ජනත්තා පාළිං නාරුළ්භානි. මනායතනමූලකං විස්සජ්ජිතමෙවාති එවමෙතානි පච්චුප්පන්තකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ කතිපයයමකවිස්සජ්ජනෙනෙව ඡසට්ඨියමකානි විස්සජ්ජිතානි නාම භොන්තිති වෙදිතබ්බානි. යථා ව පුග්ගලවාරෙ, එවං ඔකාසවාරෙපි පුග්ගලොකාසවාරෙපි ඡසට්ඨිති පච්චුප්පන්තකාලෙ තීසු වාරෙසු අනුලොමනයෙ අට්ඨනචුතිසතං යමකානි භොන්ති. යථා ව අනුලොමනයෙ, එවං පටිලොමනයෙපි සබ්බානිපි පච්චුප්පන්තකාලෙ ඡන්තචුතාධිකානි තීණි යමකසතානි භොන්ති. තෙසු ද්වානචුතාධිකානි සත්ත පුච්ඡාසතානි, චතුරාසිතාධිකානි ව පන්තරස අත්ථසතානි භොන්තිති වෙදිතබ්බානි. එවං සෙසෙසුපි පඤ්චසු කාලභෙදෙසුති සබ්බානිපි ඡසත්තතාධිකානි තෙවිසති යමකසතානි. තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථාති ඉදමෙත්ථ උප්පාදවාරෙ පාළිවචත්ථානං.

නිරොධවාරඋප්පාදනිරොධවාරෙසුපි එසෙව නයොති. සබ්බස්මිම්පි පවත්තිවාරො අට්ඨවිසානි එකසත්තති යමකසතානි. තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථා වෙදිතබ්බො. පාළි පන මනායතනං ධම්මායතනඤ්ච එකසදිසං, නානං නත්ථී. උපරි පන “වාරසඬ්ඛෙපො හොති” තිආදිනි වත්ථා තත්ථ තත්ථ සඬ්ඛිත්තා. තස්මා යං තත්ථ තත්ථ සඬ්ඛිත්තං, තං සබ්බං අසම්මුය්හන්තෙහි සල්ලක්ඛෙතබ්බං.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං නයමුඛං. සවක්ඛුකානං අසොතකානන්ති අපායෙ ජාතිබ්බරඬපපාතිකං සන්ධාය වුත්තං. සො හි සවක්ඛුකො අසොතකො භුත්වා උපපජ්ජති. යථාහ – “කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි අපරානි දසායතනානි පාතුහවන්ති. ඔපපාතිකානං පෙතානං, ඔපපාතිකානං අසුරානං, ඔපපාතිකානං තිරච්ඡානගතානං, ඔපපාතිකානං නෙරයිකානං; ජච්චබ්බරානං උපපත්තික්ඛණෙ දසායතනානි පාතුහවන්ති, චක්ඛායතනං රූපසානගන්ධජීවහාරසකායථොට්ඨබ්බායතනං මනායතනං ධම්මායතන”න්ති. සවක්ඛුකානං සසොතකානන්ති සුගතිදුග්ගතීසු පරිපුණ්ණායතනෙ ව ඔපපාතිකෙ රූපිබ්බුග්ගානො ව සන්ධාය වුත්තං. තෙ හි සවක්ඛුකා සසොතකා භුත්වා උපපජ්ජන්ති. යථාහ – “කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුහවන්ති; කාමාවචරානං දෙව්‍යානං, පඨමකජ්ජිකානං මනුස්සානං, ඔපපාතිකානං පෙතානං, ඔපපාතිකානං අසුරානං, ඔපපාතිකානං තිරච්ඡානගතානං, ඔපපාතිකානං නෙරයිකානං, පරිපුණ්ණායතනානං. රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ පඤ්චායතනානි පාතුහවන්ති, චක්ඛායතනං රූපසොතමනායතනං ධම්මායතන”න්ති.

අසානකානන්ති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදයො සන්ධාය වුත්තං. තෙ හි සවක්ඛුකා අසානකා භුත්වා උපපජ්ජන්ති. කාමධාතුයං පන අසානකො ඔපපාතිකො නත්ථී. යදි භවෙය්‍ය “කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුහවන්ති”ති වෙද්‍ය්‍ය. යො ගබ්භසෙය්‍යකො පන අසානකො සියා, සො “සවක්ඛුකාන”න්ති වචනතො ඉධ අනධිජ්ජෙතො. සවක්ඛුකානං සසානකානන්ති ජච්චබ්බරම්පි පරිපුණ්ණායතනම්පි ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තං. සසානකානං අවක්ඛුකානන්ති ජච්චන්ධම්පි ජච්චබ්බරම්පි ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තමෙව. සසානකානං සවක්ඛුකානන්ති පරිපුණ්ණායතනමෙව ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තං.

සරූපකානං අවක්ඛුකානන්ති එත්ථ ජච්චන්ධජච්චබ්බරඬපපාතිකෙසු අඤ්ඤතරොපි ගබ්භසෙය්‍යකොපි ලබ්භතියෙව. සචිත්තකානං අවක්ඛුකානන්ති එත්ථ භෙට්ඨා වුත්තෙහි ජච්චන්ධාදිහි තීහි සද්ධිං අරූපිනොපි ලබ්භන්ති. අවක්ඛුකානන්ති එත්ථ පුරිමපදෙ වුත්තෙහි චතුහි සද්ධිං අසඤ්ඤසත්තාපි ලබ්භන්ති. සරූපකානං අසානකානන්ති එත්ථ ගබ්භසෙය්‍යකා ව අසඤ්ඤසත්තා ව සෙසරූපිබ්බුග්ගානො ව ලබ්භන්ති. සචිත්තකානං අසානකානන්ති එත්ථ ගබ්භසෙය්‍යකා ව රූපාරූපබ්බුග්ගානො ව ලබ්භන්ති. අචිත්තකානං අරූපකානන්තිපදෙසු පන එකවොකාරචතුකාරසත්තාව ලබ්භන්තීති ඉමිනා නයෙන සබ්බෙසු පුග්ගලවාරෙසු පුග්ගලච්ඡාගො වෙදිතබ්බො.

22-254. ඔකාසවාරෙ යත්ථ චක්ඛායතනන්ති රුපිබ්බන්මලොකං පුච්ඡති.
තෙනෙව ආමන්තාති චුත්තං. තස්මිඤ්චි තලෙ නියමතො තාති ආයතනාති
පටිසන්ධියං උප්පජ්ජන්ති. ඉදමෙත්ථ නයමුඛං. ඉමිනා නයමුඛෙන සකලෙපි
පචත්තිවාරෙ අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරිඤ්ඤාවාරො ඛන්ධයමකෙ
චුත්තනයොයෙවාති.

පචත්තිවාරවණ්ණනා.

ආයතනයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ධාතුයමකං

1-19. ඉදානි තෙයෙව මූලයමකෙ දෙසිතෙ කුසලාදිධම්මෙ ධාතුවසෙන
සඬගණ්හිත්වා ආයතනයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ධාතුයමකස්ස වණ්ණනා හොති.
තත්ථ ආයතනයමකෙ චුත්තනයෙනෙව පාළිවචත්ථානං වෙනිදබ්බං. ඉධාපි හි
පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා, අවසෙසා අන්තරවාරා ච සද්ධිං
කාලජ්ජහෙදාදිහි ආයතනයමකෙ ආගතසදිසායෙව. ඉධාපි ච යමකපුච්ඡාසුඛත්ථං
පටිපාටියා අජ්ඣන්තිකබාහිරා රුපධාතුවො චත්ථා විඤ්ඤාණධාතුවො චුත්තා.
ධාතූනං පන බහුත්තා ඉධ ආයතනයමකතො බහුතරාති යමකාති, යමකදිගුණා
පුච්ඡා, පුච්ඡාදිගුණා ච අත්ථා හොන්ති. තත්ථ චක්ඛුධාතුවූලකාදීසු යමකෙසු
ලබ්භමානානං යමකානං අත්ථවිනිච්ඡයො ආයතනයමකෙ චුත්තනයෙනෙව
වෙදිතබ්බො. තංසදිසායෙව හෙත්ථ අත්ථගති, තෙනෙව ච කාරණෙන පාළිපි
සඬබ්බිත්තා. පරිඤ්ඤාවාරො පාකතිකොයෙවාති.

ධාතුයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සච්චයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

1-9. ඉදානි තෙයෙව මූලයමකෙ දෙසිතෙ කුසලාදිධම්මෙ සච්චවසෙන
සඬගණ්හිත්වා ධාතුයමකානන්තරං දෙසිතස්ස සච්චයමකස්ස වණ්ණනා හොති.
තත්ථාපි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා
අන්තරවාරාදයො ච අවසෙසජ්ජහෙදා වෙදිතබ්බො. පණ්ණත්තිවාරෙ පනෙත්ථ
චතුත්තං සච්චානං වසෙන පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලචක්ඛවාරො,
සුද්ධසච්චවාරො, සුද්ධසච්චමූලචක්ඛවාරොති ඉමෙසු චතුසු වාරෙසු යමකගණනා
වෙදිතබ්බො.

10-26. පණ්ණත්තිවාරනිද්දෙසෙ පන අවසෙසං දුක්ඛසච්චන්ති දුක්ඛවෙදනාය
වෙච තණ්හාය ච විනිමුත්තා තෙභූමකධම්මා වෙදිතබ්බො. අවසෙසො සමුදයොති
සච්චවිභවිගෙ නිද්දිට්ඨිකාමාවචරකුසලාදිහෙදො දුක්ඛසච්චස්ස පච්චයො.

අවසෙසො නිරොධොති තදභිගච්ඤ්ඤානසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිනිරොධො චෙව
 බණ්ඩානිරොධො ච. අවසෙසො මග්ගොති “තස්මිං ඛො පන සමයෙ
 පඤ්චඩ්ඨිතො මග්ගො හොති, අට්ඨඩ්ඨිතො මග්ගො, මිච්ඡාමග්ගො, ජඩ්ඨමග්ගො,
 සකට්මග්ගො”ති එවමාදිකො.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

27-164. පවත්තිවාරෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්තකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස
 අනුලොමනයෙ “යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති; යස්ස
 වා පන සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති”ති
 දුක්ඛසච්චමුලකෙහි තිහි, සමුදයසච්චමුලකෙහි ද්විහි, නිරොධසච්චමුලකෙන
 එකෙනාති ලබ්භමානඤ්ච අලබ්භමානඤ්ච ගහෙත්වා පාළිවසෙන ඡහි යමකෙහි
 භවිතබ්බං. තෙසු යස්මා නිරොධස්ස නෙව උප්පාදො, න නිරොධො යුජ්ජති, තස්මා
 දුක්ඛසච්චමුලකාති සමුදයසච්චමග්ගසච්චෙහි සද්ධිං ද්වෙ, සමුදයසච්චමුලකං
 මග්ගසච්චෙන සද්ධිං එකන්ති තිණි යමකාති ආගතාති. තස්ස පටිලොමනයෙපි
 ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ සබ්බවාරෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං
 වසෙන යමකගණනා වෙදිතබ්බො. අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං –
 ඉමස්ස හි සච්චයමකස්ස පවත්තිවාරෙ නිරොධසච්චං තාව න ලබ්භතෙව. සෙසෙසු
 පන තිසු සමුදයසච්චමග්ගසච්චාති එකන්තෙන පවත්තියංයෙව ලබ්භන්ති.
 දුක්ඛසච්චං චුතිපටිසන්ධිසුපි පවත්තෙපි ලබ්භති. පච්චුප්පන්තාදයො පන තයො
 කාලා චුතිපටිසන්ධිනම්පි පවත්තියාපි වසෙන ලබ්භන්ති. එවමෙත්ථ යං යං ලබ්භති,
 තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්ත්වං නයමුඛං – සබ්බෙසං උප්පජ්ජන්තානන්ති අන්තමසො සුද්ධාචාසානම්පි.
 තෙපි හි දුක්ඛසච්චෙනෙව උප්පජ්ජන්ති. තණ්හාවිජ්ජයුත්තචිත්තස්සාති ඉදං
 දුක්ඛසච්චසමුදයසච්චෙසු එකකොට්ඨාසස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං චුත්තං. තස්මා
 පඤ්චවොකාරවසෙනෙව ගහෙතබ්බං. චතුරොකාරෙ පන තණ්හාවිජ්ජයුත්තස්ස
 එලසමාපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එකම්පි සච්චං නුප්පජ්ජති. ඉදං ඉධ න
 ගහෙතබ්බං. තෙසං දුක්ඛසච්චඤ්චාති තස්මිඤ්ඤි ඛණෙ තණ්හං යපෙත්වා සෙසං
 දුක්ඛසච්චං නාම හොතීති සන්ධායෙන චුත්තං. මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙපි එසෙව
 නයො. තත්ථ පන රූපමෙව දුක්ඛසච්චං නාම. සෙසා මග්ගසම්පයුත්තකා ධම්මා
 සච්චවිනිමුත්තා. තෙනෙව කාරණෙන “අරූපෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං
 මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති”ති චුත්තං. සබ්බෙසං
 උප්පජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිජ්ජයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං
 තත්ථාති තෙසං තස්මිං උප්පත්තික්ඛණෙ තණ්හාවිජ්ජයුත්තචිත්තූප්පත්තික්ඛණෙ
 වාති එවමෙත්ථ බණ්ඩවසෙන ඔකාසො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව
 නයො. අනභිසමෙතාවීනන්ති චතුසච්චපටිවෙධසඤ්ඤානං අභිසමයං.

අප්පත්තසත්තානං. අභිසමෙතාවිනන්ති අභිසමිතසච්චානන්ති. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාරවණ්ණනා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

165-170. පරිඤ්ඤාවාරෙ පන ඤාතපරිඤ්ඤා, තීරණපරිඤ්ඤා, පහානපරිඤ්ඤාති තිස්සොපෙත්ථ පරිඤ්ඤායො ලබ්භන්ති. යස්මා ච ලොකුත්තරධම්මෙසු පරිඤ්ඤා නාම නත්ථි; තස්මා ඉධ ද්වෙ සච්චානි ගහිතානි. තත්ථ දුක්ඛසච්චං පරිජානාතීති ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාවසෙනෙව චුත්තං. සමුදයසච්චං පජ්ඣතීති ඤාතපහානපරිඤ්ඤාවසෙන. ඉති ඉමාසං පරිඤ්ඤානං වසෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා.

සච්චයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සඨ්ඛාරයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

1. ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං ලබ්භමානවසෙන එකදෙසං සඨ්ගණ්හිත්වා සච්චයමකානන්තරං දෙසිතස්ස සඨ්ඛාරයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථාපි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා, අන්තරවාරාදයො ච අවසෙසපහෙදා වෙදිතබ්බො. අයං පනෙත්ථ විසෙසො – පණ්ණත්තිවාරෙ තාව යථා හෙට්ඨා බන්ධාදයො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා “රූපං රූපක්ඛන්ධො; චක්ඛු චක්ඛායතනං; චක්ඛු චක්ඛුධාතු; දුක්ඛං දුක්ඛසච්ච”න්ති පදසොධනවාරො ආරද්ධො. තථා අනාරහිත්වා “අස්සාසපස්සාසා කායසඨ්ඛාරො”ති පඨමං තයොපි සඨ්ඛාරා විහජිත්වා දස්සිතා.

තත්ථ කායස්ස සඨ්ඛාරො කායසඨ්ඛාරො. “අස්සාසපස්සාසා කායිකා, එතෙ ධම්මා කායජ්ජට්ඨන්දා”ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348 අත්ථතො සමානං) හි වචනතො කාරණභූතස්ස කරජකායස්ස ඵලභූතො එව සඨ්ඛාරොති කායසඨ්ඛාරො. අපරො නයො – සඨ්ඛරියතීති සඨ්ඛාරො. කෙන සඨ්ඛරියතීති? කායෙන. අයඤ්චි වාතො විය භස්තාය කරජකායෙන සඨ්ඛරියතීති. එවමිපි කායස්ස සඨ්ඛාරොති කායසඨ්ඛාරො. කායෙන කතො අස්සාසපස්සාසවාතොති අත්ථො. “පුබ්බෙව බො, ආචුසො විසාබ, විතක්කෙන්වා විවාරෙන්වා පච්ඡා වාවං හින්දති, තස්මා විතක්කච්චාරා වච්ඡසඨ්ඛාරො”ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348) වචනතො පන සඨ්ඛරොතීති සඨ්ඛාරො. කිං සඨ්ඛරොති? වචිං. වචියා සඨ්ඛාරොති වච්ඡසඨ්ඛාරො. වච්භෙදසමුට්ඨාපකස්ස විතක්කච්චාරද්වයස්සෙනං නාමං. “සඤ්ඤා ච වෙදනා ච

වෙනසිකා එතෙ ධම්මා චිත්තපට්ඨද්ධා''ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348)
 වචනතොයෙව පන තතියපදෙපි සඬ්ඛරියතීති සඬ්ඛාරො. කෙන සඬ්ඛරියති?
 චිත්තෙන. කරණත්ථෙ සාම්චචනං කත්වා චිත්තස්ස සඬ්ඛාරොති චිත්තසඬ්ඛාරො.
 සබ්බෙසම්පි චිත්තසමුට්ඨානානං වෙනසිකධම්මානමෙනං අධිවචනං.
 විතක්කවිචාරානං පන වච්ඡසඬ්ඛාරභාවෙන විසුං ගහිතත්තා ''යපෙත්වා
 විතක්කවිචාරෙ''ති වුත්තං.

2-7. ඉදානි කායො කායසඬ්ඛාරොති පදසොධනවාරො ආරද්ධො. තස්ස
 අනුලොමනයෙ තීණි, පටිලොමනයෙ තීණිති ඡ යමකානි. පදසොධනමූලවක්කවාරෙ
 එකෙකසඬ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ ද්වෙ කත්වා අනුලොමනයෙ ඡ, පටිලොමනයෙ ඡාති
 ද්වාදස යමකානි. සුද්ධසඬ්ඛාරවාරෙ පන යථා සුද්ධඛන්ධවාදීසු ''රූපං ඛන්ධො,
 ඛන්ධා රූපං; චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු''තිආදිනා නයෙන යමකානි වුත්තානි.
 එවං ''කායො සඬ්ඛාරො, සඬ්ඛාරා කායො''ති අවත්වා ''කායසඬ්ඛාරො
 වච්ඡසඬ්ඛාරො, වච්ඡසඬ්ඛාරො කායසඬ්ඛාරො''තිආදිනා නයෙන
 කායසඬ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ, වච්ඡසඬ්ඛාරමූලකං එකත්ති අනුලොමෙ තීණි,
 පටිලොමෙ තීණිති සබ්බානිපි සුද්ධිකවාරෙ ඡ යමකානි වුත්තානි. කිං කාරණා?
 සුද්ධිකඑකෙකපදවසෙන අත්ථාභාවතො. යථා හි ඛන්ධයමකාදීසු රූපාදිවිසිට්ඨානං
 ඛන්ධානං චක්ඛාදිවිසිට්ඨානාඤ්ච ආයතනාදීනං අධිජ්ජෙතත්තා ''රූපං ඛන්ධො,
 ඛන්ධා රූපං, චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු''ති සුද්ධිකඑකෙකපදවසෙන අත්ථො
 අත්ථි. එවමිධ ''කායො සඬ්ඛාරො, සඬ්ඛාරා කායො''ති නත්ථි. කායසඬ්ඛාරොති
 පන ද්විහිපි පදෙහි එකොව අත්ථො ලබ්භති. අස්සාසො වා පස්සාසො වාති
 සුද්ධිකඑකෙකපදවසෙන අත්ථාභාවතො ''කායො සඬ්ඛාරො, සඬ්ඛාරා කායො''ති
 න වුත්තං. ''කායො කායසඬ්ඛාරො''තිආදි පන වත්තබ්බං සියා. තම්පි
 කායවච්චිත්තපදෙහි ඉධ අධිජ්ජෙතානං සඬ්ඛාරානං අග්ගහිතත්තා න යුජ්ජති.
 සුද්ධසඬ්ඛාරවාරො හෙස. පදසොධනෙ පන විනාපි අත්ථොන වචනං යුජ්ජතීති තත්ථ
 සො නයො ගහිතොව. ඉධ පන කායසඬ්ඛාරස්ස වච්ඡසඬ්ඛාරාදීහි, වච්ඡසඬ්ඛාරස්ස ව
 චිත්තසඬ්ඛාරාදීහි, චිත්තසඬ්ඛාරස්ස ව කායසඬ්ඛාරාදීහි, අඤ්ඤත්තා
 ''කායසඬ්ඛාරො වච්ඡසඬ්ඛාරො, වච්ඡසඬ්ඛාරො, කායසඬ්ඛාරො''ති
 එකෙකසඬ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ ද්වෙ කත්වා ඡ යමකානි යුජ්ජන්ති. තෙසු
 අග්ගහිතග්ගහණෙන තීණෙව ලබ්භන්ති. තස්මා තානෙව දස්සෙතුං අනුලොමනයෙ
 තීණි, පටිලොමනයෙ තීණිති ඡ යමකානි වුත්තානි. සුද්ධසඬ්ඛාරමූලවක්කවාරො
 පනෙත්ථ න ගහිතොති. එවං පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බො.

8-18. නිද්දෙසවාරෙ පනස්ස අනුලොමෙ තාව යස්මා න කායාදයොව
 කායසඬ්ඛාරාදීනං නාමං, තස්මා නොති පටිසෙධො කතො. පටිලොමෙ න කායො න
 කායසඬ්ඛාරොති යො න කායො සො කායසඬ්ඛාරොපි න භොතීති පුච්ඡති.
 කායසඬ්ඛාරො න කායො කායසඬ්ඛාරොති කායසඬ්ඛාරො කායො න භොති,
 කායසඬ්ඛාරොයෙව පනෙසොති අත්ථො. අවසෙසන්ති න කෙවලං
 සෙසසඬ්ඛාරද්වයමෙව. කායසඬ්ඛාරවිනිමුත්තං පන සෙසං සබ්බම්පි

සඬුබලාසඬුබලාපණ්ණාත්තිහෙදං ධම්මජාතං නෙව කායො, න කායසඬුබලොති
ඉමිනා උපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පණ්ණාත්තිවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

19. පවත්තිවාරෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්තකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ
“යස්ස කායසඬුබලො උප්පජ්ජති, තස්ස වච්ඡසඬුබලො උප්පජ්ජති” ති
කායසඬුබලමූලකානි ද්වෙ, වච්ඡසඬුබලකං එකන්ති තිණෙව යමකානි ලබ්භන්ති;
තානි ගහිතානෙව. තස්ස පටිලොමනයෙපි ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නයො.
එවමෙත්ථ සබ්බවාරෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන යමකගණ්ණා
වෙදිතබ්බො.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්ඤි සඬුබලයමකෙ
“අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ විතක්කවිචාරානං
උප්පාදක්ඛණෙ” තිආදිවචනතො පච්චුප්පන්තාදිකාලහෙදො පවත්තිවසෙනාපි
ගහෙතබ්බො, න චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව. “දුතියජ්ඣානෙ තතියජ්ඣානෙ තත්ථ
කායසඬුබලො උප්පජ්ජති” තිආදිවචනතො ව ඤානමිපි ඔකාසවසෙන ගහිතන්ති
වෙදිතබ්බො. එවමෙත්ථ යං යං ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො
වෙදිතබ්බො.

තත්ත්වං නයමුඛං – විනා විතක්කවිචාරෙහිති දුතියතතියජ්ඣානවසෙන චුත්තං.
තෙසන්ති තෙසං දුතියතතියජ්ඣානසමඬ්ඨිතං. කාමාවචරානන්ති කාමාවචරෙ
උප්පන්තසත්තානං. රූපාවචරදෙවානං පන අස්සාසපස්සාසා නත්ථි. අරූපාවචරානං
රූපමෙව නත්ථි. විනා අස්සාසපස්සාසෙහිති රූපාරූපහවෙසු නිබ්බත්තසත්තානං
විතක්කවිචාරූපත්තිං සන්ධාය චුත්තං.

21. පයමජ්ඣානෙ කාමාවචරෙති කාමාවචරභූමියං උප්පන්තෙ පයමජ්ඣානෙ.
අඬුගමත්තවසෙන වෙත්ථ පයමජ්ඣානං ගහෙතබ්බො, න අප්පනාවසෙනෙව.
අනප්පනාපත්තෙපි හි සවිතක්කසවිචාරවිත්තෙ ඉදං සඬුබලද්වයං උප්පජ්ජනෙව.

24. විත්තස්ස හඬුගක්ඛණෙති ඉදං කායසඬුබලස්ස එකන්තිවිත්තසමුට්ඨානත්තා
චුත්තං. උප්පජ්ජමානමෙව හි විත්තං රූපං වා අරූපං වා සමුට්ඨාපෙති, න හිජ්ජමානං.

37. සුද්ධාවාසානං දුතියෙ විත්තෙ වත්තමානෙති පටිසන්ධිතො දුතියෙ
හවඬුගවිත්තෙ. කාමඤ්චෙතං පටිසන්ධිවිත්තෙපි වත්තමානෙ තෙසං තත්ථ
නුප්පජ්ජිත්ථෙව. යාව පන අබ්බොකිණ්ණං විපාකවිත්තං වත්තති, තාව
නුප්පජ්ජිත්ථෙව නාමාති දස්සනත්ථමෙතං චුත්තං. යස්ස වා ඤානස්ස
විපාකවිත්තෙන තෙ නිබ්බත්තා, තං සතසොපි සහස්සසොපි උප්පජ්ජමානං.

පයමවිත්තමෙව. විපාකවිත්තෙන පන විසදිසං භවනිකන්තියා ආවජ්ජනවිත්තං දුතියවිත්තං නාම. තං සන්ධායෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

44. පච්ඡමවිත්තසමඛිගීනන්ති සබ්බපච්ඡිමෙන අප්පට්ඨසන්ධිකවිත්තෙන සමඛිගීභූතානං බිණ්ණාසවානං. අවිතක්කඅවිචාරං පච්ඡමවිත්තන්ති රූපාවචරානං දුතියජ්ඣානිකාදිචුතිවිත්තවසෙන, අරූපාවචරානඤ්ච චතුත්ථජ්ඣානිකචුතිවිත්තවසෙනෙතං චුත්තං. තෙසන්ති තෙසං පච්ඡමවිත්තසමඛිගීආදීනං.

79. යස්ස කායසඛිබාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඛිබාරො නිරුජ්ඣතිති එත්ථ නියමතො කායසඛිබාරස්ස චිත්තසඛිබාරෙන සද්ධිං එකක්ඛණෙ නිරුජ්ඣනතො ආමන්තාති පටිච්චනං දින්නං. න චිත්තසඛිබාරස්ස කායසඛිබාරෙන සද්ධිං. කිං කාරණා? චිත්තසඛිබාරො හි කායසඛිබාරෙන විනාපි උප්පජ්ජති ච නිරුජ්ඣති ච. කායසඛිබාරො පන චිත්තසමුට්ඨානො අස්සාසපස්සාසවානො. චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්ච චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජන්වා යාව අඤ්ඤානි සොළසවිත්තාති උප්පජ්ජන්ති, තාව තිට්ඨති. තෙසං සොළසන්තං සබ්බපච්ඡිමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣතිති යෙන විත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති, තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති. න කස්සචි චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ වා ධීතික්ඛණෙ වා නිරුජ්ඣති, නාපි ධීතික්ඛණෙ වා භඬිගක්ඛණෙ වා උප්පජ්ජති. එසා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ධම්මතාති නියමතො චිත්තසඛිබාරෙන සද්ධිං එකක්ඛණෙ නිරුජ්ඣනතො ආමන්තාති චුත්තං. යං පන විභඬිගප්පකරණස්ස සීහලට්ඨකථායං “චිත්තසමුට්ඨානං රූපං සත්තරසමස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති” ති චුත්තං, තං ඉමාය පාළියා විරුජ්ඣති. අට්ඨකථානො ච පාළියෙව බලවතරාති පාළියං චුත්තමෙව පමාණං.

128. යස්ස කායසඛිබාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වච්ඡසඛිබාරො නිරුජ්ඣතිති එත්ථ යස්මා කායසඛිබාරො චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජති, න ච තස්මිං ඛණෙ විතක්කවිචාරා නිරුජ්ඣන්ති, තස්මා නොති පටිසෙධො කතොති. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. පරිඤ්ඤාවාරො පාකතිකොයෙවාති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා.

සඬ්ඛාරයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අනුසයයමකං

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡිත්තද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං ලබ්භමානවසෙන එකදෙසං සඬ්භණ්හිත්වා සඬ්ඛාරයමකානන්තරං දෙසිතස්ස අනුසයයමකස්ස අත්ථවණ්ණනා හොති. තත්ථ පාළිවචන්ථානං තාව වෙදිතබ්බං –

ඉමස්මිඤ්චි අනුසයයමකෙ ඛන්ධයමකාදීසු විය දෙසනං අකත්වා අඤ්ඤාන නයෙන පාළිදෙසනා කතා. කථං? පයමං තාව පරිච්ඡේදතො, උද්දෙසතො, උප්පත්තිට්ඨානතොති තීභාකාරෙහි අනුසයෙ ගභාපෙතූං පරිච්ඡේදවාරො, පරිච්ඡින්නද්දෙසවාරො, උප්පත්තිට්ඨානවාරොති, තයො වාරා දෙසිතා. තතො සත්තන්තං මභාවාරානං වසෙන අනුසයෙ යොජේත්වා යමකදෙසනා කතා. තත්ථ සත්තානුසයාති අයං ‘‘සත්තෙව, න තතො උද්ධං, න හෙට්ඨා’’ති ගණනපරිච්ඡේදෙන පරිච්ඡින්නද්දිත්වා අනුසයානං දෙසිතත්තා පරිච්ඡේදවාරො නාම. කාමරාගානුසයො...පෙ.... අවිජ්ජානුසයොති අයං පරිච්ඡේදවාරෙන පරිච්ඡින්නානං නාමමත්තං උද්දිසිත්වා ‘‘ඉමෙ නාම තෙ’’ති දෙසිතත්තා පරිච්ඡින්නද්දෙසවාරො නාම. කත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති...පෙ.... එත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතිති අයං ‘‘ඉමෙසු නාම යානෙසු ඉමෙ අනුසයා අනුසෙන්නි’’ති එවං තෙසංයෙව උප්පත්තිට්ඨානස්ස දෙසිතත්තා උප්පත්තිට්ඨානවාරො නාම.

යෙසං පන සත්තන්තං මභාවාරානං වසෙන අනුසයෙ යොජේත්වා යමකදෙසනා කතා, තෙසං ඉමානි නාමානි – අනුසයවාරො, සානුසයවාරො, පජහනවාරො, පරිඤ්ඤාවාරො, පහීනවාරො, උප්පජ්ජනවාරො ධාතුවාරොති. තෙසු පයමො අනුසයවාරො. සො අනුලොමපටිලොමනයවසෙන දුච්ඛො හොති.

තත්ථ අනුලොමනයෙ ‘‘යස්ස අනුසෙති, යත්ථ අනුසෙති, යස්ස යත්ථ අනුසෙති’’ති පුග්ගලොකාසත්තදුභයවසෙන තයො අන්තර්වාරා හොන්නි. තෙසු පයමෙ පුග්ගලවාරෙ ‘‘යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙති; යස්ස වා පන පටිඝානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති; යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස මානානුසයො, දිට්ඨානුසයො, විචිකිච්ඡානුසයො, භවරාගානුසයො, අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති. යස්ස වා පන අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති’’ති කාමරාගානුසයමූලකානි ඡ යමකානි. පුන අගහිතග්ගහණවසෙන පටිඝානුසයමූලකානි පඤ්ච, මානානුසයමූලකානි චත්තාරි, දිට්ඨානුසයමූලකානි තිණි, විචිකිච්ඡානුසයමූලකානි ද්වෙ, භවරාගානුසයමූලකං එකන්ති එවං සබ්බානිපි එකමූලකානි එකවීසති. පුන ‘‘යස්ස කාමරාගානුසයො ව පටිඝානුසයො ව අනුසෙන්නි’’ති එවං ආගතානි දුකමූලකානි පඤ්ච, තිකමූලකානි චත්තාරි, චතුක්කමූලකානි තිණි, පඤ්චකමූලකානි ද්වෙ, ඡක්කමූලකං එකන්ති අපරානිපි පන්තරස හොන්නි. තානි පුරිමෙහි එකවීසතියා සද්ධිං ඡත්තිංසානි පුග්ගලවාරෙ ඡත්තිංස යමකානි. තථා ඕකාසවාරෙ, තථා පුග්ගලොකාසවාරෙති සබ්බානිපි අනුලොමනයෙ අට්ඨස්සනං යමකානි. තථා පටිලොමනයෙති අනුසයවාරෙ සොළසාධිකානි ද්වෙ යමකසතානි, තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථා ව වෙදිතබ්බා. යථා චෙත්ථ, එවං සානුසයවාරො, පජහනවාරො, පරිඤ්ඤාවාරො, පහීනවාරො, උප්පජ්ජනවාරොති ඉමෙසමිපි පඤ්චන්තං වාරානං, එකෙකස්මිං යමකගණනා; යමකදිගුණා පුච්ඡා, පුච්ඡාදිගුණා ව අත්ථා වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ පුරිමෙසු තීසු වාරෙසු විසෙසො. ඕකාසවාරෙ ‘‘යත්ථ තත්ථා’’ති අවත්වා යතො තතොති නිස්සක්කවචනෙන දෙසනා කතා. සෙසං තාදිසමෙව.

යො පනායං සබ්බපච්ඡිමො ධාතුවාරො නාම, සො පුච්ඡාවාරො, විස්සජ්ජනාවාරොති ද්විධා ධීතො. තස්ස පුච්ඡාවාරෙ කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සාති වත්වා “කාමධාතුං වා පන උපපජ්ජන්තස්ස කාමධාතුයා චුතස්සා”ති න චුත්තං. කිං කාරණා? අත්ථවිසෙසාභාවතො. ද්වෙපි හි එතා පුච්ඡා එකත්ථායෙව, තස්මා එකෙකස්මා යමකා එකෙකමෙව පුච්ඡං පුච්ඡිත්වා සබ්බපුච්ඡාවසානෙ පුච්ඡානුක්කමෙනෙව “කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සපි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්ති”තිආදිනා නයෙන විස්සජ්ජනං කතං.

තත්ථ “කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස, රූපධාතුං, අරූපධාතුං, නකාමධාතුං, නරූපධාතුං නඅරූපධාතුං, උපපජ්ජන්තස්සා”ති ඡ සුද්ධිකපුච්ඡා; “නකාමධාතුං, නඅරූපධාතුං, නරූපධාතුං; නඅරූපධාතුං, නකාමධාතුං, නරූපධාතුං, උපපජ්ජන්තස්සා”ති තිස්සො මිස්සකා පුච්ඡා වාති කාමධාතුමූලකා නව අනුලොමපුච්ඡා හොත්ති. තථා රූපධාතුමූලකා නව, අරූපධාතුමූලකා නවාති සත්තචීසති අනුලොමපුච්ඡා හොත්ති. තථා නකාමධාතුනරූපධාතුනඅරූපධාතුමූලකා සත්තචීසති පටිලොමපුච්ඡා. පුන “නකාමධාතුයා, නඅරූපධාතුයා, නරූපධාතුයා, නඅරූපධාතුයා, නකාමධාතුයා, නඅරූපධාතුයා”ති සත්තචීසති දුකමූලකා පුච්ඡාති සබ්බාපි සම්පිණ්ඩිතා එකාසීති පුච්ඡා හොත්ති. තාසං වසෙනෙත්ථ විස්සජ්ජනං කතන්ති ඉදං ධාතුවාරෙ පාළිවචත්ථානං. එවං තාව සකලෙපි අනුසයයමකෙ පාළිවචත්ථානමෙතං වෙදිතබ්බං.

ආදිතො පට්ඨාය පනෙත්ථ යං යං අනුත්තානං, තත්ථ තත්ථ අයං චිතිච්ඡයකථා – අනුසයාති කෙනට්ඨෙන අනුසයා? අනුසයනට්ඨෙන. කො එස අනුසයනට්ඨො නාමාති? අප්පහීනට්ඨො. එතෙ හි අප්පහීනට්ඨෙන තස්ස තස්ස සන්තානෙ අනුසෙන්ති නාම, තස්මා අනුසයාති චුච්චන්ති. අනුසෙන්තීති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. අථාපි සියා – අනුසයනට්ඨො නාම අප්පහීනාකාරො. අප්පහීනාකාරො ව උප්පජ්ජන්ති වත්තුං න යුජ්ජති, තස්මා න අනුසයා උප්පජ්ජන්තීති. තත්ත්වං පටිච්චනං – අප්පහීනාකාරො අනුසයො, අනුසයොති පන අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතකිලෙසො චුච්චති. සො චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො සප්පච්චයට්ඨෙන සහෙතුකො එකන්තාකුසලො අතීතොපි හොති අනාගතොපි පච්චුප්පන්තොපි, තස්මා උප්පජ්ජන්ති වත්තුං යුජ්ජති.

තත්ත්වං පමාණං – අභිධම්මෙ තාව කථාවත්ථුස්මිං (කථා. 554 ආදයො) “අනුසයා අඛ්‍යාකතා, අනුසයා අහෙතුකා, අනුසයා චිත්තචිප්පයුත්තා”ති සබ්බෙ වාදා පටිසෙධිතා. පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 3.21) “පච්චුප්පන්තෙ කිලෙසෙ පජහති”ති පුච්ඡං කත්වා අනුසයානං පච්චුප්පන්තභාවස්ස අත්ථිතාය “ථාමගතානුසයං පජහති”ති චුත්තං. ධම්මසඬ්ඨගහෙ පන මොහස්ස පදභාජනෙ “අච්ඡිජානුසයො අච්ඡිජාපරිසුට්ඨානං අච්ඡිජාලඬ්ඨි මොහො අකුසලමූලං, අයං තස්මිං සමයෙ මොහො හොති”ති (ධ. ස. 390) අකුසලචිත්තෙන සද්ධිං අච්ඡිජානුසයස්ස උප්පන්තභාවො චුත්තො. ඉමස්මිංයෙව අනුසයයමකෙ සත්තන්තං මහාවාරානං අඤ්ඤතරස්මිං.

උප්පජ්ජනවාටර “යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිසානුසයො උප්පජ්ජති” තිආදි වුත්තං. තස්මා “අනුසෙතිති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජති” ති යං වුත්තං, තං ඉමිනා තන්තිප්පමාණෙන සුචුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යම්පි “චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො” තිආදි වුත්තං, තම්පි සුචුත්තමෙව. අනුසයො හි නාමෙස පරිනිප්ඵන්තො චිත්තසම්පයුත්තො අකුසලධම්මොති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. කාමරාගානුසයොතිආදීසු කාමරාගො ව සො අප්පහිනට්ඨෙන අනුසයො වාති කාමරාගානුසයො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො.

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නද්දෙසවාරවණ්ණනා.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා

2. ඉදානි තෙසං උප්පත්තිට්ඨානං පකාසෙතුං කත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතිතිආදිමාහ. තත්ථ කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසුති කාමාවචරභූමියං සුඛාය ව උපෙක්ඛාය වාති ද්වීසු වෙදනාසු. එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතිති ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසු උප්පජ්ජති. සො පනෙස අකුසලවෙදනාසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන වාති ද්වීභාකාරෙහි අනුසෙති. අකුසලාය සුඛාය වෙදනාය වෙව උපෙක්ඛාය වෙදනාය ව සහජාතොපි හුත්වා උප්පජ්ජති. තා වෙදනා ආරම්මණං කත්වාපි උප්පජ්ජතිති අත්ථො. අවසෙසා පන කාමාවචරකුසලවිපාකකිරියවෙදනා ආරම්මණමෙව කත්වා උප්පජ්ජති. කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසයමානො වෙස තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තෙසු සඤ්ඤාසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණෙසුපි අනුසෙතියෙව. න හි සක්කා වෙදනාසු අනුසයමානෙන තංසම්පයුත්තෙහි සඤ්ඤාදීහි සද්ධිං අසහජාතෙන වා භවිතුං, තංසම්පයුත්තෙ වා සඤ්ඤාදයො ආරම්මණං අකත්වා උප්පජ්ජිතුං. එවං සන්තෙපි පන යස්මා ඉමා ද්වෙ වෙදනාව සාතසන්තසුඛත්තා අස්සාදට්ඨෙන කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තියා සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු පධානා, තස්මා “ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති” ති වුත්තං, ඔළාරිකවසෙන හි බොධනෙයො සුඛං බොධෙතුන්ති.

නනු වෙස ආරම්මණවසෙන අනුසයමානො න කෙවලං ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසු වෙව වෙදනාසම්පයුත්තධම්මෙසු ව අනුසෙති, ඉට්ඨෙසු පන රූපාදීසුපි අනුසෙතියෙව. වුත්තම්පි වෙනං විභඩ්ගජ්ජකරණෙ (විභ. 816) “යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථ සත්තානං කාමරාගානුසයො අනුසෙති” ති ඉමස්මිම්පි පකරණෙ අනුසයවාරස්ස පටිලොමනයෙ වුත්තං. “යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති තත්ථ දිට්ඨානුසයො නානුසෙතිති දුක්ඛාය වෙදනාය රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, නො ව තත්ථ දිට්ඨානුසයො නානුසෙති. අපරියාපන්තෙ එත්ථ කාමරාගානුසයො ව නානුසෙති, දිට්ඨානුසයො ව නානුසෙති” ති. එත්ථ හි දුක්ඛවෙදනාය වෙව රූපධාතුආදීසු ව නානුසෙතිති වුත්තත්තා සසම්පයුත්තධම්මං දුක්ඛවෙදනං සමිකාසෙ රූපාරූපාවචරධම්මෙ නව ව, ලොකුත්තරධම්මෙ ය්පෙත්වා අවසෙසෙසු රූපසද්දගන්ධරසථොට්ඨබ්බෙසු අනුසෙතිති වුත්තං හොති. තං ඉධ කස්මා න වුත්තන්ති? අනොළාරිකත්තා. හෙට්ඨා

වුත්තනයෙන හි වෙදනානඤ්ඤෙව ඔළාරිකත්තා ඉමෙසං පන අනොළාරිකත්තා
 එතෙසු රූපාදීසු අනුසෙතීති න වුත්තං, අත්ථතො පන ලබ්භති. තස්මා එතෙසුපි
 කාමරාගානුසයො අනුසෙතියෙවාති වෙදිතබ්බො. න හි සත්ථා සබ්බං සබ්බත්ථ
 කථෙති. බොධනෙය්‍යසත්තානං පන වසෙන කත්ථවි යං ලබ්භති, තං සබ්බං කථෙති,
 කත්ථවි න කථෙති. තථා හි අනෙත කත්ථවි දිට්ඨානුසයො අනුසෙතීති ප්‍රච්ඡිත්වා
 “සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු එත්ථ දිට්ඨානුසයො අනුසෙතී”ති යං
 ලබ්භති තං සබ්බං කථීතං. අපරස්මිං යානෙ විස්සජ්ජන්තෙන “රූපධාතුයා
 අරූපධාතුයා එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො ව මානානුසයො ව දිට්ඨානුසයො ව
 අනුසෙතීති, කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො ව
 කාමරාගානුසයො ව මානානුසයො ව දිට්ඨානුසයො ව අනුසෙතීති, දුක්ඛාය
 වෙදනාය එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො ව පටිඝානුසයො ව දිට්ඨානුසයො ව
 අවිජ්ජානුසයො ව අනුසෙතීති”ති යං ලබ්භති තං සබ්බං අකථෙත්වා
 රූපධාතුඅරූපධාතුහි සද්ධිං තිස්සො වෙදනාව කථීතා. වෙදනාසම්පයුත්තා පන
 අරූපධම්මා, සබ්බඤ්ඤා රූපං න කථීතං. කිඤ්චාපි න කථීතං, දිට්ඨානුසයො පනෙත්ථ
 අනුසෙතියෙව. එවමෙව කිඤ්චාපි ඉධ රූපාදිඉට්ඨාරම්මණං න කථීතං,
 කාමරාගානුසයො පනෙත්ථ අනුසෙතියෙවාති. එවං තාව කාමරාගානුසයස්ස
 අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

පටිඝානුසයස්ස පන “දුක්ඛාය වෙදනාය”ති වචනතො ද්වෙ දොමනස්සවෙදනා
 කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා දුක්ඛවෙදනාති තිස්සො වෙදනා අනුසයනට්ඨානං. සො
 පනෙස දොමනස්සවෙදනාසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන වාති ද්විභාකාරෙහි
 අනුසෙති. අවසෙසදුක්ඛවෙදනාය පන ආරම්මණවසෙනෙව අනුසෙති. තාසු
 වෙදනාසු අනුසයමානො වෙස තාහි සම්පයුත්තෙසු සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි
 අනුසෙතියෙව. යාය හි වෙදනාය එස සහජාතො, තංසම්පයුත්තෙහි සඤ්ඤාදීහිපි
 සහජාතොව. යා ව වෙදනා ආරම්මණං කරොති, තාහි සම්පයුත්තෙ සඤ්ඤාදයොපි
 කරොතියෙව. එවං සන්නෙපි පන යස්මා දුක්ඛවෙදනාව අසානදුක්ඛවෙදයිතත්තා
 නිරස්සාදට්ඨෙන පටිඝානුසයස්ස උප්පත්තියා සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු අධිකා;
 තස්මා “දුක්ඛාය වෙදනාය එත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙතී”ති වුත්තං,
 ඔළාරිකවසෙන හි බොධනෙය්‍ය සුඛං බොධෙතුන්ති.

නනු වෙස ආරම්මණවසෙන අනුසයමානො න කෙවලං දුක්ඛවෙදනාය වෙව
 තංසම්පයුත්තධම්මෙසු ව අනුසෙති, අනිට්ඨෙසු පන රූපාදීසුපි අනුසෙතියෙව?
 වුත්තම්පි චෙතං විභව්ගජ්ජකරණෙ (විභ. 816) “යං ලොකෙ අජ්ජියරූපං
 අසාතරූපං, එත්ථ සත්තානං පටිඝානුසයො අනුසෙතී”ති ඉමස්මිම්පි පකරණෙ
 අනුසයවාරස්ස පටිලොමනයෙ වුත්තං – “කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ
 පටිඝානුසයො නානුසෙති, නො ව තත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති. රූපධාතුයා
 අරූපධාතුයා අපරියාපන්නෙ එත්ථ පටිඝානුසයො ව නානුසෙති, කාමරාගානුසයො
 ව නානුසෙතී”ති. එත්ථ හි ද්වීසු කාමාවචරවෙදනාසු වෙව රූපධාතුආදීසු ව
 නානුසෙතීති වුත්තත්තා සසම්පයුත්තධම්මා ද්වෙ වෙදනා සමකාසෙ
 රූපාරූපාවචරධම්මෙ නව ව, ලොකුත්තරධම්මෙ යපෙත්වා අවසෙසෙසු රූපාදීසු

අනුසෙතිති වුත්තං හොති. තං ඉධ කස්මා න වුත්තන්ති? අනොලාරිකත්තා. හෙට්ඨා වුත්තනයෙන හි දුක්ඛවෙදනයා ඵ්ව ඔලාරිකත්තා ඉමෙසං පන අනොලාරිකත්තා ඵ්වෙන සු රූපාදීසු අනුසෙතිති න වුත්තං. අත්ථතො පන ලබ්හති, තස්මා ඵ්වෙන සු පටිසානුසයො අනුසෙතියෙවාති වෙදිතබ්බො.

කිං පන ඉතරා ද්වෙ වෙදනා ඉට්ඨාරම්මණං වා පටිසස්ස ආරම්මණං න හොන්තිති? නො න හොන්ති. පරිහීනජ්ඣානස්ස විජ්ජපටිසාරවසෙන සසම්පයුත්තධම්මා තා වෙදනා ආරබ්හ දොමනස්සං උජ්ජජ්ජති. ඉට්ඨාරම්මණස්ස ච පටිලද්ධස්ස විපරිණාමං වා අජ්ජටිලද්ධස්ස අජ්ජටිලාහං වා සමනුස්සරතොපි දොමනස්සං උජ්ජජ්ජති. දොමනස්සමත්තමෙව පන තං හොති, න පටිසානුසයො. පටිසානුසයො හි අනිට්ඨාරම්මණෙ පටිහඤ්ඤනවසෙන උජ්ජන්තො ථාමගතො කිලෙසො, තස්මා ඵ්ත්ථ දොමනස්සෙන සද්ධිං පටිසො උජ්ජන්තොපි අත්තතො පටිසකිච්චං අකරණභාවෙන ඵ්ව පටිසානුසයො න හොති අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති. යථා හි පාණාතිපාතවෙතනයා සද්ධිං උජ්ජන්තොපි බ්‍යාපාදො මනොකම්මං නාම න හොති අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති, ඵ්වං පටිසානුසයො න හොති, අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති. වුත්තම්පි වෙතං ඵ්කච්චං ඉට්ඨාරම්මණං නෙක්ඛම්මසිතම්පි වා දොමනස්සං සන්ධාය “යං ඵ්වරූපං දොමනස්සං පටිසං තෙන පජ්හති න තත්ථ පටිසානුසයො අනුසෙති”ති (ම. නි. 1.465). ඵ්වං පටිසානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

මානානුසයස්ස පන “කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු”ති ආදිවනතො ද්වෙ කාමාවචරවෙදනා රූපාරූපධාතුයො වාති ඉදං තිව්ධං අනුසයනට්ඨානං. තස්ස අකුසලාසු වෙදනාසු කාමරාගානුසයස්ස විය සහජාතානුසයතා වෙදිතබ්බො. සසම්පයුත්තධම්මාසු පන සබ්බාසුපි කාමාවචරාසු සුඛඅදුක්ඛමසුඛවෙදනාසු රූපාරූපධාතුසු ච ආරම්මණවසෙනෙව අනුසෙති. අනුසයවාරස්ස පන පටිලොමනයෙ “දුක්ඛාය වෙදනයා අපරියාපන්තෙ ඵ්ත්ථ කාමරාගානුසයො ච නානුසෙති, මානානුසයො ච නානුසෙති”ති වුත්තත්තා යපෙත්වා දුක්ඛවෙදනඤ්චෙව නවවිධං ලොකුත්තරධම්මඤ්ච සෙසරූපාරූපධම්මෙසුපි අයං අනුසෙතියෙවාති. ඵ්වං මානානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

දිට්ඨානුසයවිචිකිච්ඡානුසයා පන කෙවලං ලොකුත්තරධම්මෙස්චෙව නානුසෙත්ති. තෙභූමකෙසු පන සබ්බෙසුපි අනුසෙත්තියෙව. තෙන වුත්තං – “සබ්බසක්කායපරියාපන්තෙසු ධම්මෙසු ඵ්ත්ථ දිට්ඨානුසයො අනුසෙති, ඵ්ත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙති”ති. තත්ථ සබ්බසක්කායපරියාපන්තෙසුති සංසාරවට්ටනිස්සිතට්ඨෙන සක්කායපරියාපන්තෙසු සබ්බධම්මෙසුති අත්ථො. තත්ථ පනෙතෙ පඤ්චස්ස විත්තුජ්ජාදෙසු සහජාතානුසයනවසෙන අනුසෙත්ති. තෙ වා පන පඤ්ච විත්තුජ්ජාදෙ අඤ්ඤෙ වා තෙභූමකධම්මෙ ආරබ්හ පවත්තිකාලෙ ආරම්මණානුසයනවසෙන අනුසෙත්තිති. ඵ්වං දිට්ඨානුසයවිචිකිච්ඡානුසයානං අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

හවරාගානුසයෝ පන කිඤ්චාපි දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙසු චතුසු චිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො සහජාතානුසයනවසෙන “කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු අනුසෙති” ති වත්තබ්බො භවෙය්‍ය. කාමධාතුයං පනෙස ද්විති වෙදනාහි සද්ධිං උප්පජ්ජමානොපි රූපාරූපාවචරධම්මමෙව පටිලහති. කාමධාතුයා පරියාපන්නං එකධම්මමිති ආරම්මණං න කරොති, තස්මා ආරම්මණානුසයනවසෙන නියමං කත්වා “රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ හවරාගානුසයෝ අනුසෙති” ති චුත්තං. අපිච රාගො නාමෙස කාමරාගහවරාගවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ කාමරාගො කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු අනුසෙතිති චුත්තො. සචෙ පන හවරාගොපි කාමරාගො විය එවං. චුච්චෙය්‍ය, කාමරාගෙන සද්ධිං දෙසනා සංකිණ්ණා විය භවෙය්‍යාති රාගකිලෙසං ද්විධා හින්දිත්වා කාමරාගතො හවරාගස්ස විසෙසදස්සනත්ථමිති එවං දෙසනා කතාති. එවං හවරාගානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

අවිජ්ජානුසයෝ පන සබ්බෙසුපි තෙභූමකධම්මෙසු අනුසෙති. තෙන චුත්තං “සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු එත්ථ අවිජ්ජානුසයෝ අනුසෙති” ති. තස්ස ද්වාදසසු චිත්තුප්පාදෙසු සහජාතානුසයනා වෙදිතබ්බා. ආරම්මණකරණවසෙන පන න කිඤ්චි තෙභූමකධම්මං ආරබ්භ න පවත්තති. එවං අවිජ්ජානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං. අයං තාව පරිච්ඡෙදචාරපරිච්ඡින්නද්දෙසචාරඋප්පත්තිට්ඨානවාරෙසු විනිච්ඡයකථා.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා.

මහාවාරො

1. අනුසයවාරවණ්ණනා

3. සත්තන්නං පන මහාවාරානං පඨමෙ අනුසයවාරෙ යස්ස කාමරාගානුසයෝ අනුසෙති, තස්ස පටිසානුසයෝ අනුසෙතිති එත්ථ යදෙන “ආමන්තා” ති පටිච්චනං දින්නං, තං දුද්දින්නං විය බායති. කස්මා? කාමරාගපටිසානං එකක්ඛණෙ අනුප්පත්තිතො. යථා හි “යස්ස මනායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජතිති ‘ආමන්තා’, අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං කායසඬ්ඛාරො ච උප්පජ්ජති, වච්ඡඬ්ඛාරො ච උප්පජ්ජති” තිආදීසු මනායතනධම්මායතනාති කායසඬ්ඛාරවච්ඡඬ්ඛාරා ච එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති, න තථා කාමරාගපටිසා. කාමරාගො හි අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජති. පටිසො ද්විසු දොමනස්සසහගතෙසුති, නත්ථි තෙසං එකක්ඛණෙ උප්පත්ති; තස්මා එත්ථ ‘නො’ ති පටිසෙධො කත්තබ්බො සියා. තං අකත්වා පන ‘ආමන්තා’ ති පටිච්චනස්ස දින්නත්තා හෙට්ඨායමකෙසු විය එත්ථ ඛණපච්චුප්පන්නවසෙන චත්තමානවොහාරං අග්ගහෙත්වා අඤ්ඤා ගහෙතබ්බො.

කථං? අප්පහීනවසෙන. අප්පහීනකඤ්චි සන්ධාය අයං “අනුසෙති” ති චත්තමානවොහාරො චුත්තො, න ඛණපච්චුප්පන්නං. යස්මා ච අප්පහීනතං සන්ධාය චුත්තො, තස්මා “යස්ස කාමරාගානුසයෝ අනුසෙති, තස්ස පටිසානුසයෝ

අනුසෙති” කි ප්‍රවීණය යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහිනො, න අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො, තස්ස පටිඝානුසයොපි අප්පහිනොති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. යස්මා ච තෙසු යස්සෙකො අප්පහිනො, තස්ස ඉතරොපි අප්පහිනොව හොති, තස්මා “ආමන්තා” කි වුත්තං. යදි එවං, යං උපරි උප්පජ්ජනවාලෙ ‘යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජති’ කි ප්‍රවීණත්වා ‘ආමන්තා’ කි වුත්තං; තත්ථ කථං අත්ථො ගහෙතබ්බොති? තත්ථාපි අප්පහිනවසෙනෙව උප්පත්තිපච්චයෙ සති උප්පත්තියා අනිවාරිතවසෙන වා. යථා හි විත්තකම්මාදීනි ආරහිත්වා අපරිනිට්ඨිකකම්මන්තා විත්තකාරාදයො තෙසං කම්මන්තානං අකරණක්ඛණෙපි මිත්තසුහජ්ජාදීනි දිට්ඨදිට්ඨධර්මානෙ “ඉමෙසු දිවසෙසු කිං කරොථා” කි වුත්තා, “විත්තකම්මං කරොම, කට්ඨකම්මං කරොමා” කි වදන්ති. තෙ කිඤ්චාපි තස්මිං ඛණෙ න කරොන්ති අවිච්ඡින්නකම්මන්තත්තා පන කතඛණඤ්ච කත්තබ්බඛණඤ්ච උපාදාය කරොන්තියෙව නාම හොන්ති. එවමෙව යම්හි සන්තානෙ අනුසයා අප්පහිනා, යම්හි වා පන තෙසං සන්තානෙ උප්පත්තිපච්චයෙ සති උප්පත්ති අනිවාරිතා, තත්ථ අනුප්පජ්ජනක්ඛණෙපි උප්පන්නපුබ්බඤ්චෙව කාලන්තරෙ උප්පජ්ජනකඤ්ච උපාදාය යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතියෙව නාමාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉතො පරෙසුපි එවරූපෙසු විස්සජ්ජනෙසු එසෙව නයො. නො ච තස්සාති ඉදං අනාගාමිස්ස කාමරාගබ්බාපාදානං අනවසෙසතො පහිනන්තා වුත්තං. තිණ්ණං පුග්ගලානන්ති පුට්ඨජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීනං. ද්විත්තං පුග්ගලානන්ති සොතාපන්නසකදාගාමීනං. පරතොපි එවරූපෙසු යානෙසු එසෙව නයො.

14. ඔකාසවාරස්ස පයමදුනියපුච්ඡාසු යස්මා කාමරාගානුසයො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙති, පටිඝානුසයො දුක්ඛවෙදනාය; තස්මා ‘නො’ කි පටිසෙධො කතො. තතියපුච්ඡායං උභින්නම්පි කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසයනතො ‘ආමන්තා’ කි පටිච්චනං දින්තං. රූපධාතුඅරූපධාතුයා පන මානානුසයස්ස කාමරාගානුසයෙන සද්ධිං අසාධාරණං උප්පත්තිට්ඨානං. තස්මා නො ච තත්ථ කාමරාගානුසයොති වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙසං උප්පත්තිට්ඨානවාරං ඔලොකෙත්වා සාධාරණාසාධාරණං උප්පත්තිට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

20. දුකමුලකපුච්ඡායං යස්මා කාමරාගපටිඝානුසයා නාපි එකස්මිං යානෙ උප්පජ්ජන්ති, න එකං ධම්මං ආරම්මණං කරොන්ති, තස්මා නත්ථීති පටික්ඛෙපො කතො. අයඤ්ඤත්ථ අධිප්පායො. යස්මිං ඉමෙ ද්වෙ අනුසයා අනුසයෙය්‍යං, තං යානමෙව නත්ථී. තස්මා “කත්ථ මානානුසයො අනුසෙති” කි අයං පුච්ඡා අපුච්ඡායෙවාති. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව නයො.

27. පුග්ගලොකාසවාලෙ චතුන්නන්ති පුට්ඨජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීඅනාගාමීනං.

36. පටිලොමනයෙ යස්ස කාමරාගානුසයො නානුසෙතීති අයං පුච්ඡා අනාගාමිං ගහෙත්වා පුච්ඡති.

56. ද්විත්තං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙතීති
අනාගාමීඅරහත්තානං. කාමධාතුයා තීසු වෙදනාසුති ච වෙදනාග්ගහණෙන
වෙදනාසම්පයුත්තකානම්පි තෙසං වත්ථාරම්මණානම්පිති සබ්බෙසම්පි
කාමාවචරධම්මානං ගහණං වෙදිතබ්බං. අයං අනුසයවාරෙ විනිච්ඡයකථා.

අනුසයවාරවණ්ණනා.

2. සානුසයවාරවණ්ණනා

66-131. සානුසයවාරෙ පන යො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති යථා
එකත්තරිකජරාදිරොගෙන ආබාධිකො යාච තම්භා රොගා න මුව්චති, තාව තස්ස
රොගස්ස අනුප්පත්තික්ඛණ්ඨෙසි සරොගොයෙව නාම භොති. එවං සසංකිලෙසස්ස
වට්ඨගාමිසත්තස්ස යාච අරියමග්ගෙන අනුසයා සමුග්ගානං න ගච්ඡන්ති, තාව තෙසං
අනුසයානං අනුප්පත්තික්ඛණ්ඨෙසි සානුසයොයෙව නාම භොති. එවරූපං සානුසයනං
සන්ධාය ‘ආමන්තා’ති වුත්තං. සෙසමෙත්ථ අනුසයවාරසදිසමෙව.

ඕකාසවාලෙ පන ‘රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ මානානුසයෙන
සානුසයො’ති වුත්තෙ තාසු ධාතුසු පුග්ගලස්ස සානුසයනා පඤ්ඤායෙය්‍ය,
අනුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං න පඤ්ඤායෙය්‍ය. අනුසයස්ස ච
උප්පත්තිට්ඨානදස්සනත්ථං අයං වාරො ආරද්ධො, තස්මා තතො මානානුසයෙන
සානුසයොති වුත්තං. එවඤ්ඤි සති තතො ධාතුද්වයතො උප්පන්නෙන
මානානුසයෙන සානුසයොති අනුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං දස්සිතං භොති. ඉමස්ස
පන පඤ්ඤස්ස අත්ථෙ අවුත්තෙ ආදිපඤ්ඤස්ස අත්ථො පාකටො න භොතීති පයමං
න වුත්තො, තස්මා සො එවං වෙදිතබ්බො. යතො කාමරාගානුසයෙනාති යතො
උප්පන්නෙන කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, කිං සො තතො උප්පන්නෙන
පටිසානුසයෙනපි සානුසයොති? යස්මා පනෙනෙ ද්වෙ එකස්මා ධානා නුප්පජ්ජන්ති;
තස්මා ‘නො’ති පටිසෙධො කතො. අරහා සබ්බත්ථාති අරහා සබ්බධම්මෙසු
උප්පජ්ජනකෙන කෙනවි අනුසයෙන නිරානුසයොති. ඉමිනා අත්ථවසෙන
නිප්පදෙසට්ඨානෙසු භූමිමවචනමෙව කතන්ති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ
අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති.

සානුසයවාරවණ්ණනා.

3. පජ්ඣනවාරවණ්ණනා

132-197. පජ්ඣනවාරෙ පජ්ඣතීති තෙන තෙන මග්ගෙන පහානපරිඤ්ඤාවසෙන
පජ්ඣති, ආයතිං අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙති. ආමන්තාති අනාගාමීමග්ගට්ඨං
සන්ධාය පටිච්චනං. තදෙකට්ඨං පජ්ඣතීති පහානෙකට්ඨනං සන්ධාය වුත්තං. නොති
අරහත්තමග්ගට්ඨං සන්ධාය පටිසෙධො.

යතො කාමරාගානුසයං පජහතීති යතො උප්පජ්ජනකං කාමරාගානුසයං පජහතීති අත්ථො. අට්ඨමකොති අරහත්තඵලට්ඨයො පට්ඨාය පච්චොරොහනගණනාය ගණ්‍යමානො සොනාපත්තිමග්ගට්ඨො අට්ඨමකො නාම. දක්ඛිණෙය්‍යගණනාය හි අරහා අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යත්තා පට්ඨමො, අරහත්තමග්ගට්ඨො දුතියො, අනාගාමී තතියො...පෙ.... සොනාපත්තිමග්ගට්ඨො අට්ඨමො. සො ඉධ “අට්ඨමකො”ති වුත්තො. නාමසඤ්ඤායෙව වා එසා තස්සාති. අනාගාමීමග්ගසමඬගිඤ්ඤව අට්ඨමකඤ්ඤව යපෙත්වා අවසෙසාති සද්ධිං පුපුජ්ජනෙන සෙක්ඛාසෙක්ඛා. තෙසු හි පුපුජ්ජනො පහානපරිඤ්ඤාය අභාවෙන නප්පජහති. සෙසා තෙසං අනුසයානං පහීනත්තා. ද්විත්තං මග්ගසමඬගිනත්ති ද්වෙ මග්ගසමඬගිනො යපෙත්වාති අත්ථො. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විනිවිජයො වෙදිතබ්බොති.

පජහනවාරවණ්ණනා.

4. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

198-263. පරිඤ්ඤාවාරෙ පරිජානාතීති තීහි පරිඤ්ඤාහි පරිජානාති. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. අයම්පි හි වාරො පජහනවාරො විය මග්ගට්ඨානඤ්ඤෙව වසෙන විස්සජ්ජිතොති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා.

5. පහීනවාරවණ්ණනා

264-274. පහීනවාරෙ ඵලට්ඨවසෙනෙව දෙසනා ආරද්ධා. අනාගාමිස්ස හි උභොපෙතෙ අනුසයා පහීනා, තස්මා “ආමන්තා”ති වුත්තං.

275-296. ඔකාසවාරෙ යත්ථ කාමරාගානුසයො පහීනො තත්ථ පටිඝානුසයො පහීනොති පුච්ඡත්වා න වත්තබ්බො පහීනොති වා අප්පහීනොති වාති වුත්තං. තං කස්මාති? උප්පත්තිට්ඨානස්ස අසාධාරණත්තා. අඤ්ඤං හි කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං, අඤ්ඤං පටිඝානුසයස්ස. අභාවිතමග්ගස්ස ච යත්ථ අනුසයො උප්පජ්ජති, මග්ගෙ භාවිතෙ තත්ථෙව සො පහීනො නාම හොති. තත්ථ යස්මා නෙව කාමරාගානුසයට්ඨානෙ පටිඝානුසයො උප්පජ්ජති, න පටිඝානුසයට්ඨානෙ කාමරාගානුසයො, තස්මා තත්ථ සො පහීනොති වා අප්පහීනොති වා න වත්තබ්බො. සො හි යස්මිං අත්තනො උප්පත්තිට්ඨානෙ කාමරාගානුසයො පහීනො, තස්මිං අප්පහීනත්තා තත්ථ පහීනොති න වත්තබ්බො. යං කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං, තස්මිං අට්ඨිතත්තා තත්ථ අප්පහීනොති න වත්තබ්බො.

යත්ථ කාමරාගානුසයො පහීනො, තත්ථ මානානුසයො පහීනොති එත්ථ පන සාධාරණට්ඨානං සන්ධාය ආමන්තාති වුත්තං. කාමරාගානුසයො හි කාමධාතුයා ද්විසු වෙදනාසු අනුසෙති. මානානුසයො තාසු වෙව රූපාරූපධාතුසු ව. සො

යපෙත්වා අසාධාරණථිඨානං සාධාරණථිඨානෙ තෙන සද්ධිං පභීනො නාම හොති. තස්මා ‘ආමන්තා’ති වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බස්මිම්පි ඔකාසවාරෙ පභීනතා ව නවත්තබ්බතා ව වෙදිතබ්බො. ‘නත්ථි’ති ආගතථිඨානෙසු පන හෙට්ඨා වුත්තසදිසොව විනිච්ඡයො. පුග්ගලොකාසවාරො, ඔකාසවාරගතිකොයෙව.

297-307. පටිලොමනයෙ යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පභීනොති

පුපුප්පනසොතාපන්තසකදාගාමිවසෙන පුච්ඡති. කිඤ්චාපි හි ඉමෙ ද්වෙ අනුසයා පුපුප්පනතො පට්ඨාය යාව අනාගාමිමග්ගට්ඨා ඡන්තං පුග්ගලානං අප්පභීනා. ඉධ පන පරතො ‘තිණ්ණං පුග්ගලානං ද්විත්තං පුග්ගලානං’න්තිආදිවචනතො මග්ගට්ඨා අනධිප්පෙතා, තස්මා පුපුප්පනසොතාපන්තසකදාගාමිනොව සන්ධාය ‘ආමන්තා’ති වුත්තං. ද්විත්තං පුග්ගලානන්ති සොතාපන්තසකදාගාමිනං. ඉමිනා නයෙන පුග්ගලවාරෙ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

308-329. ඔකාසවාරපුග්ගලොකාසවාරා පන හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති.

පභීනවාරවණ්ණනා.

6. උප්පජ්ජනවාරවණ්ණනා

330. උප්පජ්ජනවාරො අනුසයවාරසදිසොයෙව.

7. ධාතුපුච්ඡාවාරවණ්ණනා

332-340. ධාතුවාරස්ස පුච්ඡාවාරෙ තාව කති අනුසයා අනුසෙන්නීති කති අනුසයා සන්තානං අනුගතා හුත්වා සයන්ති. කති අනුසයා නානුසෙන්නීති කති අනුසයා සන්තානං න අනුගතා හුත්වා සයන්ති. කති අනුසයා භඩ්ගාති කති අනුසයා අනුසෙන්නි නානුසෙන්නීති එවං විහජිතබ්බොති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ යං වත්තබ්බං සියා, තං හෙට්ඨා පාළිවචත්ථානෙ වුත්තමෙව.

7. ධාතුවිස්සජ්ජනවාරවණ්ණනා

341-349. නිද්දෙසවාරෙ පනස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්නීති පුපුප්පනවසෙන වුත්තං. කස්සචි පඤ්චාති සොතාපන්තසකදාගාමිවසෙන වුත්තං. තෙසඤ්ඤි දිට්ඨානුසයො ව විචිකිච්ඡානුසයො ව පභීනාති පඤ්චෙව අනුසෙන්නි. තත්ථ යථා අනුසයවාරෙ ‘අනුසෙන්නි’ති පදස්ස උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො ගභිතො, එවම්ධ න ගහෙතබ්බො. කස්මා? තස්මිං බණෙ අනුප්පජ්ජනතො. කාමධාතුං උප්පජ්ජන්තස්ස හි විපාකචිත්තඤ්චෙව කම්මසමුට්ඨානරූපඤ්ච උප්පජ්ජති, අකුසලචිත්තං නත්ථි. අනුසයා ව අකුසලචිත්තක්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති, න විපාකචිත්තක්ඛණෙති තස්මිං බණෙ අනුප්පජ්ජනතො තථා අත්ථො න ගහෙතබ්බො. කථං පන ගහෙතබ්බොති? යථා ලබ්භති තථා ගහෙතබ්බො. කථංඤ්ච

ලබිහි? අප්පහීනටියෙන. යථා හි රාගදොසමොහානං අප්පහීනත්තා.
 කුසලාබ්‍යාකතචිත්තසමඬ්ඨි පුග්ගලො “සරාගො සදොසො සමොහො”ති වුවිති,
 එවං මග්ගභාවනාය අප්පහීනත්තා පටිසන්ධික්ඛණෙපි තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස තෙ
 තෙ අනුසයා අනුසෙන්නීති වුවින්නි. න කෙවලඤ්ච වුවින්නි, අප්පහීනත්තා පන
 තෙ අනුසෙන්නියෙව නාමාති වෙදිතබ්බා.

අනුසයා හඬගා නත්ථීති යස්ස හි යො අනුසෙති, සො අනුසෙතියෙව; යො
 නානුසෙති, සො නානුසෙතියෙව. අයං අනුසෙති ච නානුසෙති ච, අයං සියා අනුසෙති
 සියා නානුසෙතීති, එවං විහජිතබ්බො අනුසයො නාම නත්ථී. රූපධාතුං
 උපපජ්ජන්තස්ස කස්සචි තයොති අනාගාමීවසෙන වුත්තං. තස්ස හි
 කාමරාගපටිසදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානුසයා චත්තාරොපි අනවසෙසතො පහීනා. ඉතරෙ
 තයොව අප්පහීනා. තෙන වුත්තං – “කස්සචි තයො අනුසයා අනුසෙන්නී”ති.

න කාමධාතුන්ති කාමධාතුයා පටිසිද්ධත්තා සෙසා ද්වෙ ධාතුයො
 උපපජ්ජන්තස්සාති අත්ථො. සත්තෙ වාති යස්මා අරියසාවකස්ස රූපධාතුයා වුත්තස්ස
 කාමධාතුයං උපපත්ති නාම නත්ථී, පුපුජ්ජන්තස්සෙව හොති, තස්මා සත්තෙවාති
 නියමෙත්වා වුත්තං. “අරූපධාතුයා වුත්තස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස
 සත්තෙවා”ති එත්ථාපි එසෙව නයො. රූපධාතුයා උපපත්ති නත්ථීති කස්මා නත්ථී?
 උපපත්තිනිප්පාදකස්ස රූපාවචරජ්ඣානස්ස අභාවා. සො හි සබ්බසො
 රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා තං ධාතුං උපපන්නොති නාස්ස තත්ථ
 රූපාවචරජ්ඣානං අත්ථී. තදභාවා රූපධාතුයං උපපත්ති නත්ථීති වෙදිතබ්බා.
 අරූපධාතුයා වුත්තස්ස න කාමධාතුන්ති එත්ථ අරූපධාතුයෙව අධිප්පෙනා. ඉමිනා
 නයෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

ධාතුවාරවණ්ණනා.

අනුසයයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. චිත්තයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-62. ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං
 ලබ්භිමානවසෙන එකදෙසමෙව සඬ්ඛණ්හිත්වා අනුසයයමකානන්තරං දෙසිතස්ස
 චිත්තයමකස්ස අත්ථවණ්ණනා හොති. තත්ථ පාළිවචත්ථානං තාව වෙදිතබ්බං.
 ඉමස්මිඤ්ච චිත්තයමකෙ මාතිකායපනං, යපිතමාතිකාය විස්සජ්ජන්ති ද්වෙ වාරා
 හොන්ති. තත්ථ මාතිකායපනෙ පුග්ගලවාරො, ධම්මවාරො, පුග්ගලධම්මවාරොති
 ආදිතොව තයො සුද්ධිකමභාවාරා හොන්ති.

තත්ථ “යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති”ති එවං පුග්ගලවසෙන
 චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිහෙදං දීපෙන්නො ගතො පුග්ගලවාරො නාම. “යං

විත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති''ති එවං ධම්මවසෙනෙව විත්තස්ස
 උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිහෙදං දීපෙන්තො ගතො ධම්මවායො නාම. ''යස්ස යං
 විත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති''ති එවං උභයවසෙන විත්තස්ස
 උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිහෙදං දීපෙන්තො ගතො පුග්ගලධම්මවායො නාම. තතො
 ''යස්ස සරාගං විත්ත''න්ති සොළසන්තං පදානං වසෙන අපරෙ
 සරාගාදිපදවිසෙසිනා සොළස පුග්ගලවාරා, සොළස ධම්මවාරා, සොළස
 පුග්ගලධම්මවාරාහි අට්ඨවත්තාලීසං මිස්සකවාරා භොන්ති. තෙ සරාගාදිපදමත්තං
 දස්සෙත්වා සඬ්ඛිත්තා. තතො ''යස්ස කුසලං විත්ත''න්ති ආදිනා නයෙන
 ඡසට්ඨිද්විසතසඬ්ඛානං අභිධම්මමානිකාපදානං වසෙන අපරෙ කුසලාදිපදවිසෙසිනා
 ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලවාරා, ඡසට්ඨිද්විසතධම්මවාරා
 ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලධම්මවාරාහි අට්ඨනවුතිස්ත්තසතා මිස්සකවාරා භොන්ති. තෙපි
 කුසලාදිපදමත්තං දස්සෙත්වා සඬ්ඛිත්තායෙව. යානිපෙත්ථ සනිදස්සනාදීනි පදානි
 විත්තෙන සද්ධිං න යුජ්ජන්ති, තානි මොසපුච්ඡාවසෙන යමිතානි.

තෙසු පන තීසු වාරෙසු සබ්බපයමෙ සුද්ධිකපුග්ගලමහාවාරෙ
 උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවායො, උප්පාදුප්පන්නවායො, නිරොධුප්පන්නවායො,
 උප්පාදවායො, නිරොධවායො, උප්පාදනිරොධවායො උප්පජ්ජමානනිරොධවායො,
 උප්පජ්ජමානුප්පන්නවායො, නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවායො, උප්පන්නුප්පාදවායො,
 අනිතානාගතවායො, උප්පන්නුප්පජ්ජමානවායො, නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවායො,
 අනික්කන්තකාලවායොහි වුද්දස අන්තරවාරා. තෙසු උප්පාදවායො, නිරොධවායො,
 උප්පාදනිරොධවායොහි ඉමෙසු තීසු වාරෙසු අනුලොමපටිලොමවසෙන ඡ ඡ කත්වා
 අට්ඨාරස යමකානි. උප්පන්නුප්පාදවායෙ අනිතානාගතකාලවසෙන අනුලොමතො
 ද්වෙ, පටිලොමතො ද්වෙති වත්තාරි යමකානි. සෙසෙසු ආදිතො නිද්දිට්ඨෙසු තීසු,
 අනන්තරෙ නිද්දිට්ඨෙසු තීසු; අවසානෙ නිද්දිට්ඨෙසු චතුසුති දසසු වාරෙසු
 අනුලොමතො එකං, පටිලොමතො එකන්ති ද්වෙ ද්වෙ කත්වා වීසති යමකානි. එවං
 සබ්බෙසුපි වුද්දසසු අන්තරවාරෙසු ද්වාචත්තාලීස යමකානි, චතුරාසීති පුච්ඡා
 අට්ඨසට්ඨිඅත්ථසතං භොති. යථා ච එකස්මිං සුද්ධිකපුග්ගලමහාවාරෙ, තථා
 සුද්ධිකධම්මවාරෙපි සුද්ධිකපුග්ගලධම්මවාරෙපිති තීසු මහාවාරෙසු
 ඡබ්බිසති යමකසතං, තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථා ච වෙදිතබ්බා. ඉදං
 පන වාරත්තයං සරාගාදිවසෙන සොළසගුණං, කුසලාදිවසෙන ඡසට්ඨිද්විසතගුණං
 කත්වා ඉමස්මිං විත්තයමකෙ අනෙකානි යමකසහස්සානි, තතො දිගුණා පුච්ඡා,
 තතො දිගුණා අත්ථා ච භොන්තිති. පායො පන සංඛිත්තොති. එවං තාව ඉමස්මිං
 විත්තයමකෙ පාළිවචත්ථානං වෙදිතබ්බං.

මානිකායපනවණ්ණනා.

නිද්දෙසො

1. පුග්ගලවාරවණ්ණනා

63. ඉදානි යටිතලායක්කමෙන මානිකං විස්සජ්ජෙනං යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුප්කුතිතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ උප්පජ්ජති උප්පාදක්කමෙකමඛිගිතාය උප්පජ්ජති න නිරුප්කුතිති නිරොධක්කමෙකං අප්පත්තතාය න නිරුප්කුති. තස්ස චිත්තන්ති තස්ස පුග්ගලස්ස තතො පටියාය චිත්තං නිරුප්කුතිස්සති නුප්පජ්ජිස්සති පුච්ඡති. තෙසං චිත්තන්ති යෙසං පරිච්ඡින්නවට්ටදුක්ඛානං බිණාසවානං සබ්බපච්ඡිමස්ස වුත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්කමෙකං වත්තති, එතෙසං තදෙව වුත්තිචිත්තං උප්පාදප්පත්තතාය උප්පජ්ජති නාම, හඬගං අප්පත්තතාය න නිරුප්කුති. ඉදානි පන හඬගං පත්වා තං තෙසං චිත්තං නිරුප්කුතිස්සති, තතො අප්පට්ඨන්ධිකත්තා අඤ්ඤං නුප්පජ්ජිස්සති. ඉතරෙසන්ති පච්ඡිමචිත්තසමඬගිං බිණාසවං යපෙත්වා අවසෙසානං සෙක්ඛාසෙක්ඛපුපුප්පනානං නිරුප්කුතිස්සති වෙව උප්පජ්ජිස්සති වානි යං තං උප්පාදක්කමෙකප්පත්තං තං නිරුප්කුතිස්සතෙව. අඤ්ඤං පන තස්මිං වා අඤ්ඤස්මිං වා අත්තභාවෙ උප්පජ්ජිස්සති වෙව නිරුප්කුතිස්සති ව. දුතියපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙපි තථාරූපස්සෙව බිණාසවස්ස චිත්තං සන්ධාය ‘ආමන්තා’ති වුත්තං. නුප්පජ්ජති නිරුප්කුතිති හඬගක්කමෙකං අරහතො පච්ඡිමචිත්තමිපි සෙසානං භිජ්ජමානචිත්තමිපි. තතො පටියාය පන අරහතො චිත්තං න නිරුප්කුතිස්සති සක්කා වත්තුං උප්පජ්ජිස්සතිති පන න සක්කා. සෙසානං උප්පජ්ජිස්සතිති සක්කා වත්තුං, න නිරුප්කුතිස්සතිති න සක්කා. තස්මා ‘නො’ති පටිසෙධො කතො. දුතියපඤ්ඤෙ යස්ස චිත්තං න නිරුප්කුතිස්සති, උප්පජ්ජිස්සතිති සො පුග්ගලොයෙව නත්ථි, තස්මා නත්ථිති පටික්ඛෙපො කතො.

65-82. උප්පන්නන්ති උප්පාදසමඬගිනොපෙනං නාමං. උප්පාදං පත්වා අනිරුද්ධස්සාපි. තත්ථ උප්පාදසමඬගිතං සන්ධාය ‘ආමන්තා’ති, උප්පාදං පත්වා අනිරුද්ධභාවං සන්ධාය “තෙසං චිත්තං උප්පන්න”න්ති වුත්තං. අනුප්පන්නන්ති උප්පාදං අප්පත්තං. තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථානි එත්ථාපි සබ්බෙසං තාව චිත්තං ඛණපච්චුප්පන්නමෙව හුත්වා උප්පාදක්කමෙකං අතීතත්තා උප්පජ්ජිත්ථ නාම, නිරොධසමාපන්නානං නිරොධතො පුබ්බෙ උප්පන්නපුබ්බත්තා, අසඤ්ඤසත්තානං සඤ්ඤිභවෙ උප්පන්නපුබ්බත්තා. උප්පජ්ජිත්ථ වෙව උප්පජ්ජති වානි උප්පාදං පත්තත්තා උප්පජ්ජිත්ථ, අනතීතත්තා උප්පජ්ජති නාමානි අත්ථො.

උප්පාදක්කමෙකං අනාගතඤ්ඤානි උප්පාදක්කමෙකං ව චිත්තං අනාගතඤ්ඤ චිත්තන්ති අත්ථො.

83. අතික්කන්තකාලවාරෙ උප්පජ්ජමානං ඛණන්ති උප්පාදක්කමෙකං. තත්ථ කිඤ්ඤාපි උප්පාදක්කමෙකං උප්පජ්ජමානො නාම න භොති, උප්පජ්ජමානස්ස පන ඛණත්තා එවං වුත්තො. ඛණං විනික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති න චිරං විනික්කන්තං තමෙව පන උප්පාදක්කමෙකං විනික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලන්ති සඬබ්බං ගච්ඡති. නිරුප්කුමානං ඛණන්ති නිරොධක්කමෙකං. තත්ථ කිඤ්ඤාපි නිරොධක්කමෙකං නිරුප්කුමානො නාම න භොති, නිරුප්කුමානස්ස පන ඛණත්තා එවං වුත්තො. ඛණං විනික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති කිං තස්ස චිත්තං එවං නිරොධක්කමෙකමිපි විනික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම භොතීති පුච්ඡති.

තත්ථ යස්මා භඩ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං භුත්වා අතික්කන්තකාලං හොති, නිරොධක්ඛණං ඛණං චිතික්කන්තං භුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම න හොති. අතීතං පන චිත්තං උභොපි ඛණෙ ඛණං චිතික්කන්තං භුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම, තස්මා ‘‘භඩ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං චිතික්කන්තං, භඩ්ගක්ඛණං අචිතික්කන්තං, අතීතං චිත්තං උප්පාදක්ඛණඤ්ච චිතික්කන්තං භඩ්ගක්ඛණඤ්ච චිතික්කන්තන්ති විස්සජ්ජනමාහ. දුතියපඤ්ඤාස්ස විස්සජ්ජනෙ යස්මා අතීතං චිත්තං උභොපි ඛණෙ චිතික්කන්තං භුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම හොති, තස්මා අතීතං චිත්තන්ති චුත්තං. පටිලොමපඤ්ඤාස්ස විස්සජ්ජනෙ යස්මා උප්පාදක්ඛණෙ ච චිත්තං අනාගතඤ්ච චිත්තං උභොපි ඛණෙ ඛණං චිතික්කන්තං භුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම න හොති, තෙසං ඛණානං අචිතික්කන්තන්තා. තස්මා ‘‘උප්පාදක්ඛණෙ චිත්තං අනාගතං චිත්ත’’න්ති චුත්තං. දුතියවිස්සජ්ජනං පාකට්ඨමෙව.

84-113. ධම්මචාරෙපි ඉමිනාවුපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. පුග්ගලධම්මචාරො ධම්මචාරගතිකොයෙව.

114-116. සබ්බෙපි මිස්සකචාරා යස්ස සරාගං චිත්තන්තිආදිනා නයෙන මුඛමත්තං දස්සෙත්වා සඩ්ධිත්තා. චිත්ථාරො පන තෙසං හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බො. තෙසු පන ‘‘යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති; තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති, නුප්පජ්ජස්සති’’ති එවං චිත්ථාරෙතබ්බතාය පුච්ඡාව සදිසා හොති. යස්මා පන සරාගං චිත්තං පච්ඡිමචිත්තං න හොති, තස්මා ‘‘යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති; තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති, නුප්පජ්ජස්සතිති නො’’ති එවං විස්සජ්ජිතබ්බත්තා විස්සජ්ජනං අසදිසං හොති. තං තං තස්සා තස්සා පුච්ඡාය අනුරූපවසෙන වෙදිතබ්බන්ති.

චිත්තයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මයමකං

1. පණ්ණත්තිඋද්දෙසචාරවණ්ණනා

1-16. ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං මාතිකං යපෙත්වා චිත්තයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ධම්මයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ ඛන්ධයමකෙ චුත්තනායෙනෙව පාළිවචත්ථානං වෙදිතබ්බං. යථා හි තත්ථ පණ්ණත්තිචාරාදයො තයො මහාවාරා, අවසෙසා අන්තරවාරා ව හොන්ති, තථා ඉධාපි. ‘‘යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං පජ්ඣති’’ති ආගතන්තා පනෙත්ථ පරිඤ්ඤාවාරො, භාවනාවාරො නාමාති වෙදිතබ්බො. තත්ථ යස්මා අබ්‍යාකතො ධම්මො නෙව භාවෙතබ්බො, න පහාතබ්බො, තස්මා තං පදමෙව න උද්ධටං. පණ්ණත්තිචාරෙ පනෙත්ථ තිණ්ණං කුසලාදිධම්මානං වසෙන

පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලවක්කවාරො, සුද්ධධම්මවාරො,
සුද්ධධම්මමූලවක්කවාරොති ඉමෙසු චතුසු වාරෙසු යමකගණනා වෙදිතබ්බා.

1. පණණත්තිනිද්දෙසවාරවණණනා

17-32. පණණත්තිවාරනිද්දෙසෙ පන කුසලා කුසලධම්මාති කුසලානං
එකන්තෙන කුසලධම්මත්තා “ආමන්තා” ති චුත්තං. සෙසවිස්සජ්ජනෙසුපි එසෙව
නයො. අවසෙසා ධම්මා න අකුසලා ධම්මාති අවසෙසා ධම්මා අකුසලා න භොන්ති,
ධම්මා පන භොන්තිති අත්ථො. ඉමිනා නයෙන සබ්බවිස්සජ්ජනාති වෙදිතබ්බාති.

පණණත්තිවාරවණණනා.

2. පවත්තිවාරවණණනා

33-34. පවත්තිවාරෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්තකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස
අනුලොමනයෙ “යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා
උප්පජ්ජන්ති; යස්ස වා පන අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස කුසලා ධම්මා
උප්පජ්ජන්ති” ති කුසලධම්මමූලකාති ද්වෙ යමකාති, අකුසලධම්මමූලකං එකන්ති
තිණ්ණි යමකාති භොන්ති. තස්ස පටිලොමනයෙපි ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නයො.
එවමෙත්ථ සබ්බවාරෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන යමකගණනා
වෙදිතබ්බා. අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – ඉමස්ස හි ධම්මයමකස්ස
පවත්තිමභාවාරෙ “උප්පජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්ති” ති ඉමෙසු උප්පාදනිරොධෙසු
කුසලාකුසලධම්මා තාව එකන්තෙන පවත්තියංයෙව ලබ්භන්ති, න චුතිපටිසන්ධිසු.
අඛ්‍යාකතධම්මා පන පවත්තෙ ව චුතිපටිසන්ධිසු වාති තිසුපි කාලෙසු ලබ්භන්ති.
එවමෙත්ථ යං යත්ථ යත්ථ ලබ්භති, තස්ස වසෙන තත්ථ තත්ථ විනිච්ඡයො
වෙදිතබ්බො.

තත්‍රිදං නයමුඛං – කුසලාකුසලානං තාව එකක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජනතො
“නො” ති පටිසෙධො කතො. අඛ්‍යාකතා වාති විත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන චුත්තං.

35-36. යත්ථ කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තිති අසඤ්ඤභවං සන්ධාය චුත්තං.
තෙනෙවෙත්ථ “ආමන්තා” ති විස්සජ්ජනං කතං. උප්පජ්ජන්තිති ඉදම්පි
අසඤ්ඤභවංයෙව සන්ධාය චුත්තං. අඛ්‍යාකතානං පන අනුප්පත්තිට්ඨානස්ස අභාවා
“නත්ථි” ති පටික්ඛෙපො කතො.

49. දුතියෙ අකුසලෙති භවං අස්සාදෙන්වා උප්පන්තෙසු නිකන්තිජවනෙසු
දුතියෙ ජවනචිත්තෙ. දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙති පටිසන්ධිතො දුතියෙ
භවඬගචිත්තෙ වත්තමානෙ සහ වා පටිසන්ධියා භවඬගං විපාකවසෙන එකමෙව
කත්වා භවතිකන්තියා ආවජ්ජනචිත්තෙ. තඤ්ඤි කිරියචිත්තත්තා අඛ්‍යාකතජාතියං
විපාකතො දුතියං නාම භොති.

57. යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගන්ති ගොත්‍රභූවිත්තං සන්ධාය වුත්තං. කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජිස්සන්තිති තෙ අග්ගමග්ගධම්මෙයෙව සන්ධාය වුත්තං.

79. යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙනි ඉදං චිත්තජාතිවසෙන වුත්තං. තජ්ජාතිකස්ස හි එකාවජ්ජනෙන උප්පන්නස්ස තතො ඔරිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙපි එතං ලක්ඛණං ලබ්භතෙව.

99. නිරොධවාරෙපි කුසලාකුසලානං එකතො අනිරුජ්ඣානතො “නො”ති වුත්තං. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති.

ධම්මයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඉන්ද්‍රියයමකං

ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං ලබ්භමානවසෙන එකදෙසං සංගණ්හිත්වා ධම්මයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ඉන්ද්‍රියයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ ඛන්ධයමකාදීසු වුත්තනයෙනෙව පාළිවචත්ථානං වෙදිතබ්බං. ඉධාපි හි පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා අවසෙසා අන්තරවාරා ව සද්ධිං කාලප්පහෙදාදීහි ඛන්ධයමකාදීසු ආගතසදිසාව. ඉන්ද්‍රියානං පන ඛහුතාය ධාතුයමකතොපි ඛහුතරානි යමකානි හොන්ති. යථා පන හෙට්ඨා පුග්ගලවාරාදීසු චක්ඛායතනචක්ඛුධාතුමූලකෙ නයෙ චක්ඛායතනචක්ඛුධාතූහි සද්ධිං ජීවිහායතනකායායතනානි න යොජිතානි. ජීවිහායතනකායායතනමූලකානි ව යමකානෙව න ගහිතානි, තථා ඉධාපි චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකෙ නයෙ ජීවිහින්ද්‍රියකායින්ද්‍රියානි න යොජිතානි, ජීවිහින්ද්‍රියකායින්ද්‍රියමූලකානි ව යමකානෙව න ගහිතානි. තෙසං අග්ගහණෙ කාරණං තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. මනින්ද්‍රියං පන යථා චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකෙහි තථෙව ඉත්ථීන්ද්‍රියාදිමූලකෙහිපි සද්ධිං යස්මා යොජනං ගච්ඡති, තස්මා නික්ඛිත්තපටිපාටියා අයොජෙත්වා සබ්බෙහිපි චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකාදීහි සද්ධිං පරියොසානෙ යොජිතන්ති වෙදිතබ්බං. චක්ඛුන්ද්‍රියෙන සද්ධිං ඉත්ථීන්ද්‍රියපුරිස්සින්ද්‍රියජීවිහින්ද්‍රියානි යොජිතානි සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියදොමනස්සින්ද්‍රියානි පටිසන්ධියං නත්ථීති න ගහිතානි. සොමනස්සින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි පටිසන්ධියං උප්පත්තිසබ්භාවතො ගහිතානි. තථා සද්ධින්ද්‍රියාදීනි පඤ්ච. ලොකුත්තරානි තිණි පටිසන්ධියං අභාවෙනෙව න ගහිතානි. ඉති යානි ගහිතානි, තෙසං වසෙනෙත්ථ චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකෙ නයෙ යමකගණනා වෙදිතබ්බා. යථා චෙත්ථ, එවං සබ්බත්ථ. යානි පන න ගහිතානි, තෙසං වසෙන යමකානි න ගණෙතබ්බානි. ගණෙත්තෙන වා මොසපුච්ඡාවසෙන ගණෙතබ්බානීති එවං තාව සබ්බවාරෙසු පාළිවචත්ථානමෙව වෙදිතබ්බං.

පවත්තිවාරවණ්ණනා

1-86. අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං නයමුඛං – සචක්ඛුකානං න ඉත්ථීනන්ති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනඤ්ඤෙව රූපිනං පුරිසනපුංසකානඤ්ඤෙව වසෙන වුත්තං. තෙසඤ්ඤි

ඉන්ථිත්ථියං නුප්පජ්ජති. සවක්ඛකානං න පුරිසානන්ති රුපිබ්බන්තානං ඉන්ථිත්ථියං නුප්පජ්ජති. තෙසං ඉන්ථිත්ථියං නුප්පජ්ජති. අවක්ඛකානං උපපජ්ජන්තානං තෙසං ජීවිතිත්ථියං උපපජ්ජති. එකචොකාරවතුචොකාරකාමධාතුසත්තෙ සන්ධාය වුත්තං. සවක්ඛකානං චිතා සොමනස්සෙනාති උපෙක්ඛාසහගතානං චතුත්තං. මහාවිපාකපටිසන්ධිතං වසෙන වුත්තං. සවක්ඛකානං චිතා උපෙක්ඛායාති සොමනස්සහගතපටිසන්ධිකානං වසෙන වුත්තං. උපෙක්ඛාය අවක්ඛකානන්ති අහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන වුත්තං. අහෙතුකානන්ති අහෙතුකපටිසන්ධිවිත්තෙන සද්ධිං සද්ධිත්ථියාදීනං අභාවතො වුත්තං. තත්ථ හි එකත්තෙනෙව සද්ධාසතිපඤ්ඤායො නත්ථී. සමාධිවීරියාති පන ඉන්ථියප්පත්තාති න භොන්ති. සහෙතුකානං අවක්ඛකානන්ති ගඛ්භසෙය්‍යකවසෙන වෙව අරුපිවසෙන ච වුත්තං. අඤ්ඤො හි සහෙතුකො අවක්ඛකො නාම නත්ථී. සවක්ඛකානං අහෙතුකානන්ති අපායෙ ඔපපාතිකවසෙන වුත්තං. සවක්ඛකානං ඤාණවිප්පයුත්තානන්ති කාමධාතුයං දුහෙතුකපටිසන්ධිකානං වසෙන වුත්තං. සවක්ඛකානං ඤාණසම්පයුත්තානන්ති රුපිබ්බන්තානො වෙව කාමාවචරදෙවමනුස්සෙ ච සන්ධාය වුත්තං. ඤාණසම්පයුත්තානං අවක්ඛකානන්ති අරුපිනො ච තිහෙතුකගඛ්භසෙය්‍යකෙ ච සන්ධාය වුත්තං.

190. ජීවිතිත්ථියමූලකෙ චිතා සොමනස්සෙන උපපජ්ජන්තානන්ති ද්වෙපි ජීවිතිත්ථියාති සන්ධාය වුත්තං. පචත්තෙ සොමනස්සවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙනි අරුපජීවිතිත්ථියං සන්ධාය වුත්තං. ඉමිතා නයෙන සබ්බන්තාපි පටිසන්ධිපචත්තිවසෙන ජීවිතිත්ථියයොජනා වෙදිතබ්බා. සොමනස්සිත්ථියාදිමූලකෙසුපි පටිසන්ධිපචත්තිවසෙනෙවත්ථො ගහෙතබ්බො. පටිලොමනයෙ පන නිරොධවාරෙ ච එතෙසඤ්චෙව අඤ්ඤෙසඤ්ච ධම්මානං යථාලාභවසෙන වුත්තිපටිසන්ධිපචත්තෙසු තිසුපි අනුප්පාදනිරොධා වෙදිතබ්බා.

281. අනාගතවාරෙ එතෙනෙව භාවෙනාති එතෙන පුරිසභාවෙනෙව, අත්තරා ඉන්ථිභාවං අනාපජ්ජිත්වා පුරිසපටිසන්ධිග්ගහණෙනෙවාති අත්ථො. කතිච්ඡි භවෙ දස්සෙත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්තිති කතිච්ඡි පටිසන්ධියො ගහෙත්වා ඉන්ථිභාවං අප්පත්ථාව පරිනිබ්බායිස්සන්තිති අත්ථො. දුතියපුච්ඡායපි එසෙව නයො.

361. පච්චුප්පන්නෙන අතීතවාරෙ සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස භඩ්ධක්ඛණෙ මනින්ථියඤ්ච නුප්පජ්ජිත්ථාති චිත්තයමකෙ විය උප්පාදක්ඛණාතික්කමවසෙන අත්ථං අග්ගහෙත්වා තස්මිං භවෙ අනුප්පන්නපුබ්බවසෙන ගහෙතබ්බොති. ඉමිතා නයමුඛෙන සබ්බස්මිම්පි පචත්තිවාරෙ අත්ථචිතිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පචත්තිවාරවණ්ණනා.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

435-482. පරිඤ්ඤාචාරෙ පන චක්ඛුමුලකාදීසු එකමෙව චක්ඛුසොතයමකං දස්සිතං. යස්මා පන සෙසානිපි ලොකියඅබ්‍යාකතානි වෙව ලොකියඅබ්‍යාකතමිස්සකානි ච පරිඤ්ඤෙය්‍යානෙව, තස්මා තානි අනුපදිට්ඨානිපි ඉමිනාව දස්සිතානි භොන්ති. යස්මා පන අකුසලං එකන්තතො පහාතබ්බමෙව, එකන්තං කුසලං භාවෙනබ්බමෙව, ලොකුත්තරාබ්‍යාකතං සච්ඡිකාතබ්බං, තස්මා “දොමනස්සින්ද්‍රියං පජහති” ති “අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං භාවෙති” ති “අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං සච්ඡිකරොති” ති වුත්තං. අඤ්ඤින්ද්‍රියං පන භාවෙනබ්බමිපි අත්ථි සච්ඡිකාතබ්බමිපි, තං භාවනාවසෙනෙව ගහිතං. තත්ථ ද්වෙ පුග්ගලාති සකදාගාමිග්ගසමඬ්ඨි ච, අරහත්තමග්ගසමඬ්ඨි ච. තෙසු එකො සමුච්ඡින්දිතුං අසමත්ථත්තා දොමනස්සින්ද්‍රියං න පජහති නාම. එකො පහිනදොසත්තා චක්ඛුන්ද්‍රියං න පරිජානාතීති අනුප්පාදං ආපාදෙතුං අසමත්ථතාය න පරිජානාති. ඉමිනා නයෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පරිඤ්ඤාචාරවණ්ණනා.

ඉන්ද්‍රියයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ව —

යස්සොවාදෙ යත්වා, නිට්ඨිතකිච්චස්ස කිච්චසම්පන්නො;
යුවතිජනොපි අතීතො, සුවිහිතනියමො යමස්සාණං.

දෙවපරිසාය මජ්ඣෙ, දෙවපුරෙ සබ්බදෙවදෙවෙන;
යමකං නාම පකාසිතං, යමාමලලොමෙන යං තෙන.

පාළිවචත්ථානවිධිං, පුච්ඡාචිස්සජ්ජනෙ ව අත්ථනායං;
දස්සෙතුං ආරද්ධා, යමකඅට්ඨකථා මයා තස්ස.

සා සුබ්බුඅන්තරායෙ, ලොකමිහි යථා අනන්තරායෙන;
අයමජ්ජ පඤ්චමත්තෙහි, තත්තියා භාණවාරෙහි.

නිට්ඨං පත්තා එවං, නිට්ඨානං පාපුණන්තු සබ්බෙපි;
හිතසුබ්බනිබ්බත්තිකරා, මනොරථා සබ්බසත්තානන්ති.

යමකජ්ජකරණ-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පටියානප්පකරණ-අටියකථා

දෙව්නිදෙවො දෙව්නං, දෙවදානවපුජිතො,
දෙසයිත්වා පකරණං, යමකං සුද්ධසංයමො.

අත්ථතො ධම්මතො වෙව, ගම්භිරස්සාථ තස්ස යං,
අනන්තරං මහාවිරො, සත්තමං ඉසිසත්තමො.

පටියානං නාම නාමෙත, නාමරූපනිරොධනො,
දෙසෙසි අතිගම්භිර-නායමණ්ඩිතදෙසනං.

ඉදානි තස්ස සම්පත්තො, යස්මා සංවණ්ණනාක්කමො,
තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුභාථ සමාහිතාති.

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා

සම්මාසම්බුද්ධෙන හි අනුලොමපටියානෙ ද්වාවිසති තිකෙ නිස්සාය
තිකපටියානං නාම නිද්දිට්ඨං, සතං දුකෙ නිස්සාය දුකපටියානං නාම නිද්දිට්ඨං.
තතො පරං ද්වාවිසති තිකෙ ගහෙත්වා දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපටියානං නාම
දස්සිතං. තතො පරං දුකසතං ගහෙත්වා ද්වාවිසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා
තිකදුකපටියානං නාම දස්සිතං. තිකෙ පන තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා
තිකතිකපටියානං නාම දස්සිතං. දුකෙ ව දුකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා දුකදුකපටියානං
නාම දස්සිතං. එවං —

තිකඤ්ච පටියානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ අනුලොමමිති නායා සුගම්භිරාති.

පච්චනියපටියානෙපි ද්වාවිසති තිකෙ නිස්සාය තිකපටියානං නාම. දුකසතං
නිස්සාය දුකපටියානං නාම. ද්වාවිසති තිකෙ දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපටියානං
නාම. දුකසතං ද්වාවිසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපටියානං නාම. තිකෙ
තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා තිකතිකපටියානං නාම. දුකෙ දුකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා
දුකදුකපටියානං නාමාති එවං පච්චනියෙපි ඡහි නායෙහි පටියානං නිද්දිට්ඨං. තෙන
වුත්තං —

“තිකඤ්ච පටියානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ පච්චනියමිති නායා සුගම්භිරා”ති.

තතො පරං අනුලොමපච්චතීයෙපි එතෙනෙවුපායෙන ඡ නයා දස්සිතා. තෙනාහ

—

“තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ අනුලොමපච්චතීයමිහි නයා සුගමිහිරා”ති.

තදනන්තරං පච්චතීයානුලොමමිහි එතෙහෙව ඡහි නයෙහි නිද්දිට්ඨං. තෙනාහ —

“තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ පච්චතීයානුලොමමිහි නයා සුගමිහිරා”ති.

එවං අනුලොමෙ ඡ පට්ඨානානි, පච්චතීයෙ ඡ, අනුලොමපච්චතීයෙ ඡ,
පච්චතීයානුලොමෙ ඡ පට්ඨානානිති ඉදං
“චතුච්ඡතිසමන්තපට්ඨානසමොධානපට්ඨානමහාපකරණං නාමා”ති හි වුත්තං.

තත්ථ යෙසං චතුච්ඡතිසා සමන්තපට්ඨානානං සමොධානවසෙනෙනං
චතුච්ඡතිසමන්තපට්ඨානසමොධානං පට්ඨානමහාපකරණං නාමානි වුත්තං,
තෙසඤ්චෙව ඉමස්ස ච පකරණස්ස නාමත්ථො තාව එවං වෙදිතබ්බො.
කෙනට්ඨෙන පට්ඨානන්ති? නානප්පකාරපච්චයට්ඨෙන. ‘ප-කාරො’ හි
නානප්පකාරත්ථං දීපෙති, යානසද්දො පච්චයත්ථං. යානාට්ඨානකුසලතාතිආදීසු හි
පච්චයො යානන්ති වුත්තො. ඉති නානප්පකාරානං පච්චයානං වසෙන දෙසිතත්තා
ඉමෙසු චතුච්ඡතිසා පට්ඨානෙසු එකෙකං පට්ඨානං නාම. ඉමෙසං පන පට්ඨානානං
සමුහතො සබ්බමිපෙතං පකරණං පට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බං.

අපරො නයො — කෙනට්ඨෙන පට්ඨානන්ති? විහජනට්ඨෙන. “පඤ්ඤාපනා
පට්ඨපනා විවරණා විහජනා උත්තානිකම්ම”න්ති (ම. නි. 1.371)
ආගතට්ඨානස්මිඤ්ඤි විහජනට්ඨෙන පට්ඨානං පඤ්ඤායති. ඉති කුසලාදීනං ධම්මානං
හෙතුපච්චයාදිවසෙන විහත්තත්තා ඉමෙසු චතුච්ඡතිසා පට්ඨානෙසු එකෙකං
පට්ඨානං නාම. ඉමෙසං පන පට්ඨානානං සමුහතො සබ්බමිපෙතං පකරණං
පට්ඨානං නාමානි වෙදිතබ්බං.

අපරො නයො — කෙනට්ඨෙන පට්ඨානන්ති? පට්ඨිතත්ථෙන. ගමනට්ඨෙනානි
අත්ථො. “ගොට්ඨා පට්ඨිතගාවො”ති (ම. නි. 1.156) ආගතට්ඨානස්මිඤ්ඤි යෙන
පට්ඨානෙන පට්ඨිතගාවොති වුත්තො, තං අත්ථතො ගමනං හොති. ඉති
නාතිවිත්ථාරිතනයෙසු ධම්මසඬ්ඨගණිආදීසු අනිස්සඬ්ඨගමනස්ස
සබ්බඤ්ඤාකඤ්ඤාණස්ස හෙතුපච්චයාදිහෙදහින්තෙසු කුසලාදීසු
විත්ථාරිතනයලාභතො නිස්සඬ්ඨවසෙන පවත්තගමනත්තා ඉමෙසු චතුච්ඡතිසා

පටියානෙහි එකෙකු පටියානු නාම. ඉමෙසං පන පටියානානං සමුහතො සබ්බමිපෙනං පකරණං පටියානං නාමාති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ අනුලොමමිති තාව පටියානං තිකපටියානං දෙසිතත්තා තිකපටියානං නාම. තස්ස පදවිජෙදො – තිකානං පටියානං එත්ථ අත්ථිති තිකපටියානං. තිකානං නානස්පකාරකා පච්චයා එතිස්සා දෙසනාය අත්ථිති අත්ථො. දුතියවිකප්පෙපි තිකානං පටියානන්ත්වෙව තිකපටියානං. හෙතුපච්චයාදිවසෙන තිකානං විහජනාති අත්ථො. තතියවිකප්පෙ හෙතුපච්චයාදිහෙදහින්තනාය ලද්ධවිත්ථාරා තිකා එව පටියානං තිකපටියානං. සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණස්ස නිස්සඬගගමනභූමිති අත්ථො. දුකපටියානාදීසුපි එසෙව නයො. එවං අනුලොමෙ ඡපටියානාති විදිත්වා පච්චනියාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන වෙදිතබ්බාති.

යස්මා පනෙතාති අනුලොමෙ, පච්චනියෙ, අනුලොමපච්චනියෙ, පච්චනියානුලොමෙති සමන්තා ඡ ඡ හුත්වා චතුර්විසති භොන්ති; තස්මා “චතුර්විසති සමන්තපටියානාති”ති වුච්චන්ති. ඉති ඉමෙසං චතුර්විසතියා බුද්දකපටියානසඬබ්බාතානං සමන්තපටියානානං සමොධානවසෙනෙතං චතුර්විසතිසමන්තපටියානසමොධානං පටියානමභාපකරණං නාම.

තං පනෙතං යෙ තිකාදයො නිස්සාය නිද්දිට්ඨන්තා “තිකපටියානං දුකපටියානං...පෙ.... දුකදුකපටියාන”න්ති වුත්තං, තෙ අනාමසිත්වා යෙසං පච්චයානං වසෙන තෙ තිකාදයො විහන්තා තෙ පච්චයෙ දස්සෙතුං ආදිතො තාවස්ස මාතිකාතික්ඛෙපවායො නාම වුත්තො; පච්චයවිහඬගවායොතිපි තස්සෙව නාමං. සො උද්දෙසනිද්දෙසනො දුට්ඨො. තස්ස හෙතුපච්චයො...පෙ.... අවිගතපච්චයොති අයං උද්දෙසො.

තත්ථ හෙතු ව සො පච්චයො වාති හෙතුපච්චයො. හෙතු හුත්වා පච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං භොති. ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එසෙව නයො. තත්ථ හෙතුති වචනාවයවකාරණමූලානමෙතං අධිවචනං. “පටිඤ්ඤා හෙතු”තිආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො හෙතුති, වුච්චති. සාසනෙ පන “යෙ ධම්මා හෙතුස්පහවා”තිආදීසු (මහාව. 60) කාරණං. “තයො කුසලා හෙතු, තයො අකුසලා හෙතු”තිආදීසු (ධ. ස. 1059) මූලං හෙතුති වුච්චති. තං ඉධ අධිප්පෙතං. පච්චයොති එත්ථ පන අයං වචනත්ථො – පටිච්ච එතස්මා එතීති පච්චයො, අප්පච්චක්ඛාය නං වත්තතීති අත්ථො. යො හි ධම්මො යං ධම්මං අප්පච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස පච්චයොති වුත්තං භොති.

ලක්ඛණතො පන උපකාරකලක්ඛණො පච්චයො, යො හි ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ධීතියා වා උප්පත්තියා වා උපකාරකො භොති, සො තස්ස පච්චයොති වුච්චති. පච්චයො, හෙතු; කාරණං නිදානං සම්භවො, පභවොති අත්ථොනො එකං, බ්‍යඤ්ජනතො නානං. ඉති මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරකට්ඨෙන පච්චයොති සඬබ්බෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො. සො හි සාලිආදීනං සාලිබ්බාදීනි විය, මණිස්පභාදීනං විය ව මණිවණ්ණාදයො කුසලාදීනං.

කුසලාදිභාවසාධකොති ආවරියානං අධිප්පායො. එවං සන්තෙ පන
 තංසමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයනා න සම්පජ්ජති. න හි සො තෙසං කුසලාදිභාවං
 සාධෙති, න ච පච්චයො න භොතීති. චුත්තඤ්ඤෙනං “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං
 ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ඤව රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති.
 අහෙතුකචිත්තානඤ්ඤව විනා එතෙන අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො.

සහෙතුකානම්පි ච යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො න
 සම්පයුත්තහෙතුපට්ඨද්ධො. යදි ච සම්පයුත්තහෙතුසු සභාවතොව කුසලාදිභාවො
 සියා, තංසම්පයුත්තෙසු හෙතුපට්ඨද්ධො අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො
 වා. යස්මා පන උභයථාපි භොති, තස්මා යථා සම්පයුත්තෙසු, එවං හෙතුසුපි
 කුසලාදිතා පරියෙසිතබ්බා. කුසලාදිභාවසාධනවසෙන පන හෙතූනං මූලට්ඨං
 අග්ගහෙත්වා සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනවසෙන ගය්හමානෙ න කිඤ්චි විරුජ්ඣති.
 ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරුජ්ඣමූලා විය පාදපා ථීරා භොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා,
 අහෙතුකා පන තිලබ්බිකාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතා. ඉති මූලට්ඨෙන
 උපකාරකොති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයොති
 වෙදිතබ්බො.

තතො පරෙසු ආරම්මණවසෙන උපකාරකො ධම්මො ආරම්මණපච්චයො. සො
 “රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා”ති ආරභිත්වාපි “යං යං ධම්මං ආරබ්භ යෙ
 යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං
 ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති ඔසාපිතත්තා න කොචි ධම්මො න
 භොති. යථා හි දුබ්බලො පුරිසො දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වා උට්ඨහති වෙච
 තිට්ඨති ච, එවං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපාදිආරම්මණං ආරබ්භෙව උප්පජ්ජන්ති
 වෙච තිට්ඨන්ති ච. තස්මා සබ්බෙපි චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං ආරම්මණභූතා
 ධම්මා ආරම්මණපච්චයොති වෙදිතබ්බා.

ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො අධිපතිපච්චයො. සො
 සහජාතාරම්මණවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ “ජන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං
 ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ඤව රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිවචනතො
 ඡන්දවීරියචිත්තවීමංසසඬ්ඛාතා චත්තාරො ධම්මා සහජාතාධිපතිපච්චයොති
 වෙදිතබ්බා, නො ච බො එකතො. යදා හි ඡන්දං ධුරං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තං
 පවත්තති, තදා ඡන්දොව අධිපති, න ඉතරෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. යං පන ධම්මං
 ගරුං කත්වා අරූපධම්මා පවත්තන්ති, සො තෙසං ආරම්මණාධිපති. තෙන චුත්තං –
 “යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ
 තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො”ති.

අනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො අනන්තරපච්චයො. සමනන්තරභාවෙන
 උපකාරකො ධම්මො සමනන්තරපච්චයො. ඉදඤ්ච පච්චයද්වයං බහුධා
 පපඤ්චයන්ති. අයං පනෙත්ථ සාරො – යො හි එස චක්ඛුවිඤ්ඤාණානන්තරා
 මනොධාතු, මනොධාතුඅනන්තරා මනොවිඤ්ඤාණධාතූතිආදි චිත්තතියමො, සො

යස්මා පුරිමචිත්තවසෙනෙව ඉජ්ඣකි, න අඤ්ඤා. තස්මා අත්තනො අත්තනො
අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තූප්පාදස්ස උප්පාදනසමත්ථොව ධම්මො
අනන්තරපච්චයො. තෙනෙවාහ – “අනන්තරපච්චයොති චක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතු
තංසම්පයුත්තකා ව ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං
අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති ආදි.

යො අනන්තරපච්චයො, ස්වෙව සමනන්තරපච්චයො. ඛාඤ්ජනමත්තමෙව
හෙත්ථ නානං, උපවයසන්තතිආදීසු විය, අධිවචනනිරුත්තිදුකාදීසු විය ව, අත්ථනො
පන නානං නත්ථි. යම්පි “අද්ධානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය
සමනන්තරපච්චයො”ති ආවරියානං මතං, තං “නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන
පච්චයො”ති ආදීහි විරුජ්ඣකි. යම්පි තත්ථ වදන්ති – “ධම්මානං
සමුට්ඨාපනසමත්ථතා න පරිභායති, භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තා ධම්මා
සමනන්තරං නුප්පජ්ජන්ති”ති, තම්පි කාලානන්තරතාය අභාවමෙව සාධෙති.
භාවනාබලෙන හි තත්ථ කාලානන්තරතා නත්ථිති, මයම්පි එතදෙව වදාම. යස්මා ව
කාලානන්තරතා නත්ථි, තස්මා සමනන්තරපච්චයතා න යුජ්ජති. කාලානන්තරතාය
හි තෙසං සමනන්තරපච්චයො හොතිති ලද්ධි. තස්මා අභිනිවෙසං අකත්වා
ඛාඤ්ජනමත්තනොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථනො. කථං? නත්ථි
එතෙසං අත්තරන්ති හි අනන්තරා. සණ්ඨානාභාවතො සුට්ඨු අනන්තරාති
සමනන්තරා.

උප්පජ්ජමානො සහ උප්පජ්ජමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො
සහජාතපච්චයො, පකාසස්ස පදීපො විය. සො අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන ඡබ්බිධො
හොති. යථාහ – චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන
පච්චයො. චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං...පෙ.... ඔක්කන්තික්ඛණේ
නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං...පෙ.... චිත්තවෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං
රූපානං...පෙ.... මහාභූතා උපාදාරූපානං...පෙ.... රූපිනො ධම්මා අරූපිනං
ධම්මානං කිඤ්චිකාලෙ සහජාතපච්චයෙන පච්චයො; කිඤ්චි කාලෙ න
සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති. ඉදං හදයවත්ථුමෙව සන්ධාය වුත්තං.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකො ධම්මො
අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො. අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්භකං තිදණ්ඩං විය. සො
අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන තිවිධො හොති. යථාහ – චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො
අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. චත්තාරො මහාභූතා...පෙ....
ඔක්කන්තික්ඛණේ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයොති.

අධිට්ඨානාකාරෙන නිස්සයාකාරෙන ව උපකාරකො ධම්මො නිස්සයපච්චයො,
තරුචිත්තකම්මාදීනං පථවීපටාදයො විය. සො “චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො
අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං සහජාතෙ වුත්තනයෙනෙව
වෙදිතබ්බො. ඡට්ඨො පනෙත්ථ කොට්ඨාසො “චක්ඛායතනං

වක්බ්‍රව්ඤ්ඤාණධාතුයා, සොතසානජීවිහාකායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා
 තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. යං රූපං නිස්සාය
 මනොධාතු ව මනොවිඤ්ඤාණධාතු ව වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ව
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ව තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන
 පච්චයො’ති එවං විහත්තො.

උපනිස්සයපච්චයොති ඉධ පන අයං තාව වචනත්ථො – තදධීනවුත්තිතාය
 අත්තනො එලෙන නිස්සිතො, න පටික්ඛිත්තොති නිස්සයො. යථා පන භූසො
 ආයාසො උපායාසො, එවං භූසො නිස්සයො උපනිස්සයො. බලවකාරණස්සෙතං
 අධිවචනං. තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො උපනිස්සයපච්චයොති
 වෙදිතබ්බො. සො ආරම්මණුපනිස්සයො, අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොති
 තිව්ධො භොති. තත්ථ “දානං දත්වා සීලං සමාදිශිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං
 ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, ඤානා
 වුට්ඨහිත්වා ඤානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, සෙක්ඛා ගොත්‍රභූං ගරුං කත්වා
 පච්චවෙක්ඛන්ති, වොදානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, සෙක්ඛා මග්ගා
 වුට්ඨහිත්වා මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති”ති එවමාදිනා නයෙන
 ආරම්මණුපනිස්සයො තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං අකත්වා
 විහත්තො. තත්ථ යං ආරම්මණං ගරුං කත්වා චිත්තවෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං
 නියමතො තෙසං ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං භොති. ඉති
 ගරුකාතබ්බමත්තට්ඨයෙන ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨයෙන
 ආරම්මණුපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අනන්තරූපනිස්සයොපි “පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං
 කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා නයෙන
 අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වා විහත්තො. මාතිකානික්ඛෙපෙ පන
 නෙසං “වක්බ්‍රව්ඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ව ධම්මා මනොධාතුයා
 තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා නයෙන
 අනන්තරස්ස ව “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං
 ධම්මානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා නයෙන උපනිස්සයස්ස ව
 ආගතත්තා නික්ඛෙපවිසෙසො අත්ථි, සොපි අත්ථතො එකීභාවමෙව ගච්ජති. එවං
 සන්තෙපි අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස
 පවත්තනසමත්ථතාය අනන්තරතා පුරිමචිත්තස්ස ව පච්ඡිමචිත්තුප්පාදෙන බලවතාය
 අනන්තරූපනිස්සයතා වෙදිතබ්බො. යථා හි හෙතුපච්චයාදීසු කඤ්චි ධම්මං විනාපි
 චිත්තං උප්පජ්ජති, න එවං අනන්තරචිත්තං, විනා චිත්තස්ස උප්පත්ති නාම අත්ථි,
 තස්මා බලවපච්චයො භොති. ඉති අත්තනො අත්තනො අනන්තරං
 අනුරූපචිත්තුප්පාදවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන
 අනන්තරූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

පකතූපනිස්සයො පන පකතො උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො. පකතො නාම
 අත්තනො සන්තානෙන නිජ්ඣාදිතො වා සද්ධාසීලාදි; උපසෙවිතො වා උතුභොජනාදි.

පකනියායෙව වා උපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො, ආරම්මණානන්තරෙහි අසම්මිස්සොති අත්ථො. තස්ස “පකතුපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ඤානං උප්පාදෙති, විපස්සනං උප්පාදෙති, මග්ගං උප්පාදෙති, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙති, සමාපත්තිං උප්පාදෙති, සීලං... සුතං... වාගං... පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානං දෙති...පෙ.... සමාපත්තිං උප්පාදෙති. සද්ධා... සීලං... සුතං... වාගො... පඤ්ඤා සද්ධාය... සීලස්ස... සුතස්ස... වාගස්ස... පඤ්ඤාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති ආදිනා නයෙන අනෙකප්පකාරකො පහෙදො වෙදිතබ්බො. ඉති ඉමෙ සද්ධාදයො පකතා වෙව බලවකාරණට්ඨෙන උපනිස්සයා වාති පකතුපනිස්සයොති.

පට්ඨමනං උප්පජ්ජිත්වා වත්තමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො පුරෙජාතපච්චයො. සො පඤ්චද්වාරෙ වත්ථාරම්මණභදයවත්ථුවසෙන ඵකාදසව්ධො හොති. යථාහ – චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. සොත... සාන... ජීව්හා... කායායතනං, රූපායතනං, සද්ද... ගන්ධ... රස... ඵොට්ඨබ්බායතනං, කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ව මනොවිඤ්ඤාණධාතු ව වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං කිඤ්චි කාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, කිඤ්චි කාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයොති.

පුරෙජාතානං රූපධම්මානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො අරූපධම්මො පච්ජාජාතපච්චයො, ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආභාරාසාවෙනනා විය. තෙන චුත්තං – “පච්ජාජාතා චිත්තවෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ජාජාතපච්චයෙන පච්චයො”ති.

ආසෙවනට්ඨෙන අනන්තරානං පගුණබලවභාවාය උපකාරකො ධම්මො ආසෙවනපච්චයො, ගන්ථාදීසු පුරිමාපුරිමාහියොගො විය. සො කුසලාකුසලකිරියජවනවසෙන තිව්ධො හොති. යථාහ – පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො. පුරිමා පුරිමා අකුසලා...පෙ.... කිරියාබ්‍යාකතා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කිරියාබ්‍යාකතානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයොති.

චිත්තපයොගසඬ්ඛාතෙන කිරියාභාවෙන උපකාරකො ධම්මො කම්මපච්චයො. සො නානාක්ඛණිකාය වෙව කුසලාකුසලවෙතනාය සහජාතාය ව සබ්බායපි වෙතනාය වසෙන දුට්ඨො හොති. යථාහ – කුසලාකුසලං කම්මං විපාකානං බන්ධානං කට්ඨ්ථා ව රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො. වෙතනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තං සමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයොති.

නිරුස්සාහසන්තභාවෙන නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකො විපාකධම්මො විපාකපච්චයො. සො පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කටත්තා ච රූපානං, සබ්බත්ථ ච සම්පයුත්තධම්මානං විපාකපච්චයො හොති. යථාහ – විපාකාඛ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණං ඛන්ධානං, චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං, විපාකපච්චයෙන පච්චයො...පෙ.... පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා ද්වින්තං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො. ඛන්ධා චත්ථස්ස විපාකපච්චයෙන පච්චයොති.

රූපාරූපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකා චත්තාරො ආභාරා ආහාරපච්චයො. යථාහ – කබ්ලිකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. අරුපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්භාවාලෙ පන “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො” තිපි වුත්තං.

අධිපතියට්ඨෙන උපකාරකා ඉන්ද්‍රියපුරිස්සන්ද්‍රියවජ්ජා වීසතින්ද්‍රියා ඉන්ද්‍රියපච්චයො. තත්ථ චක්ඛුන්ද්‍රියාදයො පඤ්ච අරුපධම්මානංයෙව, සෙසා රූපාරූපානං පච්චයා හොන්ති. යථාහ – චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා, සොත... සාන... ජීව්හා... කායින්ද්‍රියං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. අරුපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්භාවාලෙ පන “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතා ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො” තිපි වුත්තං.

උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන උපකාරකානි යපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු කායිකසුඛදුක්ඛවෙදනාද්වයං සබ්බානිපි කුසලාදිහෙදානි සත්ත ඝානභිගානි ඝානපච්චයො. යථාහ – ඝානභිගානි ඝානසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඝානපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්භාවාලෙ පන පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතානි ඝානභිගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඝානපච්චයෙන පච්චයො” තිපි වුත්තං.

යතො තතො වා නියානට්ඨෙන උපකාරකානි කුසලාදිහෙදානි ද්වාදස මග්ගභිගානි මග්ගපච්චයො. යථාහ – “මග්ගභිගානි මග්ගසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො” ති. පඤ්භාවාලෙ පන “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතානි මග්ගභිගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො” ති වුත්තං. න එතෙ පන ද්වෙපි ඝානමග්ගපච්චයා යථාසඬ්ඛං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණාහෙතුකචිත්තෙසු ලබ්භන්තිති වෙදිතබ්බා.

එකවත් ට්‍රැක එකාරම්මණ එකුප්පාදෙක නිරොධ සඬ්ඛා තෙන සම්පයුත්තභාවෙන උපකාරකා අරුපධම්මා සම්පයුත්තපච්චයො. යථාහ - “චත්තාරො ඛන්ධා අරුපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො” ති.

එකවත් ට්‍රැකාදිභාවානුපගමෙන උපකාරකා රුපිනො ධම්මා අරුපීනං, අරුපිනො ධම්මා රුපීනං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. සො සහජාතපච්ඡාජාතපුරෙජාතවසෙන තිව්ඛො භොති. චුත්තඤ්ඤෙන - සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයොති. අබ්‍යාකතපදස්ස පන සහජාතවිහඬ්ගෙ “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඛන්ධා කටත්තාරූපානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. ඛන්ධා චත්ථස්ස, චත්ථ ඛන්ධානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො” ති චුත්තං. පුරෙජාතං පන චක්ඛුන්ද්‍රියාදිචත්ථවසෙනෙව චෙදිතඛිං. යථාහ - පුරෙජාතං චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස...පෙ.... කායායතනං කායවිඤ්ඤාණස්ස විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. චත්ථ විපාකාබ්‍යාකතානං කිරියාබ්‍යාකතානං ඛන්ධානං චත්ථ කුසලානං ඛන්ධානං, චත්ථ අකුසලානං ඛන්ධානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයොති.

පච්චුප්පන්තලක්ඛණෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො අත්ථිපච්චයො. තස්ස අරුපක්ඛන්ධමභාභූතනාමරුපචිත්තචෙතසිකමභාභූතායතනචත්ථවසෙන සත්තධා මාතිකා නික්ඛිත්තා. යථාහ - චත්තාරො ඛන්ධා අරුපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො; චත්තාරො මභාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, ඔක්කන්තික්ඛණ නාමරුපං අඤ්ඤමඤ්ඤං, චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං මභාභූතා උපාදාරූපානං, චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා...පෙ.... කායායතනං...පෙ.... රූපායතනං...පෙ.... ඓඨ්ඨිකායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. රූපායතනං...පෙ.... ඓඨ්ඨිකායතනං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච චත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්භාවාරෙ පන සහජාතං, පුරෙජාතං, පච්ඡාජාතං, ආහාරං, ඉන්ද්‍රියන්තිපි නික්ඛිපිත්වා සහජාතෙ තාව “එකො ඛන්ධො තිණ්ණං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො” ති ආදිනා නයෙන නිද්දෙසො කතො. පුරෙජාතෙ පුරෙජාතානං චක්ඛාදීනං වසෙන නිද්දෙසො කතො. පච්ඡාජාතෙ පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතානං චිත්තචෙතසිකානං පච්චයවසෙන නිද්දෙසො කතො. ආහාරින්ද්‍රියෙසු පන “කඛ්ඪිකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො” ති එවං නිද්දෙසො කතොති.

අත්තනො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානං අරුපධම්මානං පවත්තිඛකාසස්ස දානෙන උපකාරකා සමනන්තරනිරුද්ධා අරුපධම්මා නත්ථිපච්චයො. යථාහ – සමනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙනසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙනසිකානං ධම්මානං නත්ථිපච්චයෙන පච්චයොති.

තෙ එව විගතභාවෙන උපකාරකත්තා විගතපච්චයො. යථාහ – සමනන්තරවිගතා චිත්තචෙනසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙනසිකානං ධම්මානං විගතපච්චයෙන පච්චයොති.

අත්ථිපච්චයධම්මා එව අවිගතභාවෙන උපකාරකත්තා අවිගතපච්චයොති වෙදිතඛ්ඛා. දෙසනාවිලාසෙන පන තථා විනෙතඛ්ඛවෙනෙයාවසෙන වා අයං දුකො චුත්තො; සහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුසම්පයුත්තදුකො වියාති.

ඉමෙසු පන චතුර්විසතියා පච්චයෙසු අසම්මොහත්ථං –

ධම්මතො කාලතො චෙව, නානප්පකාරහෙදතො;
පච්චයුප්පන්නතො චෙව, විඤ්ඤාතඛ්ඛො විනිච්ඡයො.

තත්ථ ධම්මතොති – ඉමෙසු හි පච්චයෙසු හෙතුපච්චයො තාව නාමරුපධම්මෙසු නාමධම්මෙකදෙසො. ආරම්මණපච්චයො සද්ධිං පඤ්ඤත්තියා ච අභාවෙන සබ්බෙපි නාමරුපධම්මා. අධිපතිපච්චයෙ සහජාතාධිපති නාමධම්මෙකදෙසො, තථා කම්මඤ්ඤානමග්ගපච්චයා. ආරම්මණාධිපති සබ්බෙපි ගරුකාතඛ්ඛා ආරම්මණධම්මා. අනන්තරසමනන්තරපච්චජාතආසෙවනවිපාකසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා නාමධම්මාව. නිබ්බානස්ස අසඬගහිතත්තා නාමධම්මෙකදෙසොතිපි වත්තුං වට්ටති. පුරෙජාතපච්චයො රූපෙකදෙසො. සෙසා යථාලාභවසෙන නාමරුපධම්මාති එවං තාවෙන්ථ ධම්මතො විඤ්ඤාතඛ්ඛො විනිච්ඡයො.

කාලතොති –

පච්චුප්පන්නාව භොන්තෙන්ථ, පච්චයා දස පඤ්ච ව;
අතීතා එව පඤ්චෙකො, තෙ කාලෙ ද්වෙපි නිස්සිතො;
තයො තිකාලිකා චෙව, විමුත්තා වාපි කාලතොති.

එතෙසු හි හෙතුපච්චයො සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපුරෙජාතපච්චජාතවිපාකආභාරඉන්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයොති ඉමෙ පන්නරස පච්චයා පච්චුප්පන්නධම්මාව භොන්ති. අනන්තරපච්චයො සමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයොති ඉමෙ පඤ්ච අතීතායෙව භොන්ති. එකො පන කම්මපච්චයො, සො පච්චුප්පන්නාතිතෙ ද්වෙපි කාලෙ නිස්සිතො භොති. සෙසා ආරම්මණපච්චයො අධිපතිපච්චයො උපනිස්සයපච්චයොති ඉමෙ

තයෝ පව්වයා තෙකාලිකාපි භොන්ති, පඤ්ඤත්තියා සද්ධිං නිබ්බානස්ස සංඛගහිතත්තා කාලච්ඡිත්තාපිති. එවමෙන්ට කාලතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

නානප්පකාරභෙදතො පව්වස්සපන්නතොති ඉමෙසං පන ද්විත්තං පදානං අත්ථො නිද්දෙසවාරෙ ආවහවිස්සතිති.

පව්වස්සද්දෙසවණ්ණනා.

පව්වයනිද්දෙසො

1. හෙතුපව්වයනිද්දෙසවණ්ණනා

1. ඉදානි සබ්බෙපි තෙ පව්වයෙ උද්දිට්ඨපටිපාටියා නිද්දිසිත්වා දස්සෙතුං හෙතුපව්වයොති හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපව්වයෙන පව්වයොතිආදිමාහ. තත්ථ හෙතුපව්වයොති චතුර්විසතියා පව්වයෙසු නික්ඛිත්තපටිපාටියා සබ්බපයමං භාජෙතබ්බස්ස පද්දධාරො. සෙසපව්වයෙසුපි ඉමිනාව නයෙන පයමං භාජෙතබ්බපදං උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අයං පනෙත්ථ සම්බන්ධො – යො පව්වස්සද්දෙසෙ හෙතුපව්වයොති උද්දිට්ඨො, සො නිද්දෙසතො “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපව්වයෙන පව්වයො”ති එවං වෙදිතබ්බො. ඉමිනා උපායෙන සබ්බපව්වයෙසු භාජෙතබ්බස්ස පදස්ස විස්සජ්ජනෙන සද්ධිං සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති එත්ථ “හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති අවත්වා “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති කස්මා වුත්තන්ති? පව්වයස්ස වෙව පව්වස්සපන්නානඤ්ච වචත්ථාපනතො. හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති හි වුත්තෙ හෙතුනා සම්පයුත්තකානං හෙතුපව්වයෙන පව්වයොති අත්ථො භවෙය්‍ය. එවං සන්තෙ අසුකො නාම ධම්මො හෙතුපව්වයෙන පව්වයොති පව්වයවචත්ථානං න පඤ්ඤායෙය්‍ය. අථාපි හෙතුනා සම්පයුත්තකානං හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති අත්ථං අග්ගහෙත්ථාව යෙසං කෙසඤ්චි සම්පයුත්තකානං හෙතු හෙතුපව්වයෙන පව්වයොති අත්ථො භවෙය්‍ය, එවං සන්තෙ හෙතුනා විජ්ජයුත්තා චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදයොපි සම්පයුත්තකායෙව, හෙතුනා සම්පයුත්තා කුසලාදයොපි. තත්ථ අයං හෙතු අසුකස්ස නාම සම්පයුත්තකධම්මස්ස පව්වයොති පව්වස්සපන්නවචත්ථානං න පඤ්ඤායෙය්‍ය. තස්මා පව්වයඤ්චෙව පව්වස්සපන්නඤ්ච වචත්ථාපෙත්තො “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති ආහ. තස්සත්ථො – හෙතුසම්පයුත්තකානං කුසලාදිධම්මානං යො හෙතු සම්පයුත්තකො, සො හෙතුපව්වයෙන පව්වයොති. තත්‍රාපි “පව්වයො”ති අවත්වා “හෙතුපව්වයෙන”ති වචනං හෙතූනො අඤ්ඤථා පව්වයභාවපටිසෙධනත්ථං. අයඤ්චි හෙතු හෙතුපව්වයෙනාපි පව්වයො භොති, සහජාතාදිපව්වයෙනාපි. තත්‍රාස්ස ය්වායං සහජාතාදිපව්වයෙවෙසන අඤ්ඤථාපි පව්වයභාවො, තස්ස පටිසෙධනත්ථං.

හෙතුපච්චයෙනාති වුත්තං. එවං සන්තෙපි “තංසම්පයුත්තකාන”න්ති අවත්වා කස්මා “හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති වුත්තන්ති? නිද්දිසිතබ්බස්ස අපාකටත්තා. තංසම්පයුත්තකානන්ති හි වුත්තෙ යෙන තෙ තංසම්පයුත්තකා නාම භොන්ති, අයං නාම සොති නිද්දිසිතබ්බො අපාකටො. තස්ස අපාකටත්තා යෙන සම්පයුත්තා තෙ තංසම්පයුත්තකාති වුවුවන්ති, තං සරූපතොව දස්සෙතුං.
“හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති වුත්තං.

තංසමුට්ඨානානන්ති එත්ථ පන නිද්දිසිතබ්බස්ස පාකටත්තා තං-ගහණං කතං. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – තෙ හෙතු වෙව හෙතුසම්පයුත්තකා ව ධම්මා සමුට්ඨානං එතෙසන්ති තංසමුට්ඨානාති. තෙසං තංසමුට්ඨානානං, හෙතුතො වෙව හෙතුසම්පයුත්තධම්මෙහි ව නිබ්බත්තානන්ති අත්ථො. ඉමිනා චිත්තසමුට්ඨානරූපං ගණ්හාති. කිං පන තං චිත්තතො අඤ්ඤෙතපි සමුට්ඨාතීති? ආම, සමුට්ඨාති. සබ්බෙපි හි චිත්තවෙතසිකා එකතො හුත්වා රූපං සමුට්ඨාපෙත්ති. ලොකියධම්මදෙසනායං පන චිත්තස්ස අධිකභාවතො තථාවිධං රූපං චිත්තසමුට්ඨානන්ති වුවුවති. තෙනෙවාහ චිත්තවෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති.

යදි එවං ඉධාපි “තංසමුට්ඨානාන”න්ති අවත්වා චිත්තසමුට්ඨානානන්ති කස්මා න වුත්තන්ති? අචිත්තසමුට්ඨානානම්පි සඬගණ්හනතො. පඤ්ඤාචාරස්මිඤ්ඤි “පට්ඨන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා හෙතු සම්පයුත්තකානං බන්ධානං කටත්තා ව රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති ආගතං”. තස්ස සඬගණ්හනත්ථං ඉධ චිත්තසමුට්ඨානානන්ති අවත්වා තංසමුට්ඨානානන්ති වුත්තං. තස්සත්ථො – චිත්තජරූපං අජනයමානාපි තෙ හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකා ධම්මා සහජාතාදිපච්චයවසෙන සමුට්ඨානං එතෙසන්ති තංසමුට්ඨානාති. තෙසං තංසමුට්ඨානානං පවත්තෙ චිත්තජානං පට්ඨන්ධියඤ්ච කටත්තාරූපානම්පි හෙතු හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති. ඉමිනා උපායෙන අඤ්ඤෙසුපි තංසමුට්ඨානානන්ති ආගතට්ඨානෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

කස්මා පනායං හෙතු පට්ඨන්ධියමෙව කටත්තාරූපානං හෙතුපච්චයො භොති, න පවත්තෙති? පට්ඨන්ධියං කම්මජරූපානං චිත්තපට්ඨන්ධිවුත්තිතාය. පට්ඨන්ධියඤ්ඤි කම්මජරූපානං චිත්තපට්ඨන්ධි පවත්ති, චිත්තවසෙන උප්පජ්ජන්ති වෙව තිට්ඨන්ති ව. තස්මිඤ්ඤි ඛණෙ චිත්තං චිත්තජරූපං ජනෙතුං න සක්කොති, තානිපි විනා චිත්තෙන උප්පජ්ජිතුං වා යාතුං වා න සක්කොන්ති. තෙනෙවාහ – “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, තස්මිං පතිට්ඨිතෙ විඤ්ඤාණෙ නාමරූපස්ස අවක්කන්ති භොති” (සං. නි. 2.39). පවත්තියං පන තෙසං චිත්තෙ විජ්ජමානෙපි කම්මපට්ඨන්ධිව පවත්ති, න චිත්තපට්ඨන්ධි. අවිජ්ජමානෙ වාපි චිත්තෙ නිරොධසමාපන්නානං උප්පජ්ජන්තියෙව.

කස්මා පන පට්ඨන්ධික්ඛණෙ චිත්තං චිත්තජරූපං ජනෙතුං න සක්කොතිති? කම්මවෙගක්ඛිත්තතාය වෙව අප්පතිට්ඨිතවත්ථුතාය ව දුබ්බලත්තා. තඤ්ඤි තදා

කම්මවෙගක්බිත්තං අපුරෙජාතවත්ථුකත්තා ච අප්පතිට්ඨිතවත්ථුකත්ති දුබ්බලං
 හොති. තස්මා පජාතෙ පතිතමත්තො පුරිසො කිඤ්චි සිජ්ජං කාතුං විය රූපං ජනෙතුං
 න සක්කොති; කම්මජරූපමෙව පනස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපට්ඨානෙ තිට්ඨති. තඤ්ච
 කම්මජරූපස්සෙව බීජට්ඨානෙ තිට්ඨති. කම්මං පනස්ස ඛේතනසදිසං, කිලෙසා
 ආපසදිසා. තස්මා සන්තෙපි ඛේතන ආපෙ ච පට්ඨුජ්ජත්තියං බීජානුභාවෙන
 රුක්ඛුජ්ජත්ති විය පටිසන්ධික්ඛණේ චිත්තානුභාවෙන රූපකායස්ස උජ්ජත්ති. බීජෙ
 පන විගතෙපි පට්ඨිආපානුභාවෙන රුක්ඛස්ස උපරූපරි පවත්ති විය; විනා චිත්තෙන
 කම්මතොව කටත්තාරූපානං පවත්ති හොතීති වෙදිතබ්බං. චුත්තම්පි වෙතං –
 “කම්මං ඛේතනං විඤ්ඤාණං බීජං තණ්හා ස්තෙනො”ති (අ. නි. 3.77).

අයඤ්ච පනත්ථො ඔකාසවසෙනෙව ගහෙතබ්බො. තයො හි ඔකාසා –
 නාමොකාසො, රූපොකාසො, නාමරූපොකාසොති. තත්ථ අරූපභවො
 නාමොකාසො නාම. තත්ත හි හදයවත්ථුමත්තම්පි රූපපච්චයං විනා අරූපධම්මාව
 උජ්ජපජ්ජත්ති. අසඤ්ඤභවො රූපොකාසො නාම. තත්ත හි පටිසන්ධිචිත්තමත්තම්පි
 අරූපපච්චයං විනා රූපධම්මාව උජ්ජපජ්ජත්ති. පඤ්චවොකාරභවො
 නාමරූපොකාසො නාම. තත්ත හි වත්ථුරූපමත්තම්පි විනා පටිසන්ධියං අරූපධම්මා,
 පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච විනා කම්මජාපි රූපධම්මා නුජ්ජපජ්ජත්ති. යුගනද්ධාව
 රූපාරූපානං උජ්ජත්ති. යථා හි සස්සාමිකෙ සරාජකෙ ගෙහෙ සද්චාරපාලකෙ
 රාජාණත්තිං විනා පට්ඨමජ්ජවෙසො නාම නත්ථී, අපරභාගෙ පන විනාපි ආණත්තිං.
 පුරිමාණත්තිආනුභාවෙනෙව හොති, එවමෙව පඤ්චවොකාරො
 පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණරාජස්ස සහජාතාදිපච්චයතං විනා රූපස්ස පටිසන්ධිවසෙන
 පට්ඨුජ්ජත්ති නාම නත්ථී. අපරභාගෙ පන විනාපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස
 සහජාතාදිපච්චයානුභාවං පුරිමානුභාවවසෙන ලද්ධජ්ජවෙසස්ස කම්මතො පවත්ති
 හොති. අසඤ්ඤභවො පන යස්මා අරූපොකාසො න හොති, තස්මා තත්ථ විනාව
 අරූපපච්චයා අසඤ්ඤොකාසත්තා රූපං පවත්තති, අස්සාමිකෙ සුඤ්ඤගෙහෙ
 අත්තතො ගෙහෙ ච පුරිසස්ස පවෙසො විය. අරූපභවොපි යස්මා රූපොකාසො න
 හොති, තස්මා තත්ථ විනාව රූපපච්චයා අඤ්ඤොකාසත්තා අරූපධම්මා පවත්තත්ති.
 පඤ්චවොකාරභවො පන රූපාරූපොකාසොති නත්ථෙත්ථ අරූපපච්චයං විනා
 පටිසන්ධික්ඛණේ රූපානං උජ්ජත්තීති. ඉති අයං හෙතු පටිසන්ධියමෙව
 කටත්තාරූපානං පච්චයො හොති, න පවත්තෙති.

නනු “හෙතු සහජාතානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති චුත්තෙ සබ්බොපි
 අයමත්ථො ගහිතො හොති, අථ කස්මා “හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං
 තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපාන”න්ති ඉදං ගහිතන්ති? පවත්තියං කටත්තාරූපාදීනං
 පච්චයභාවපටිබාහනතො. එවඤ්චි සති යාති පවත්තියං හෙතුනා සහ එකක්ඛණේ
 කටත්තාරූපානි වෙව උතුආභාරසමුට්ඨානානි ච ජායන්ති, තෙසම්පි හෙතු
 හෙතුපච්චයොති ආපජ්ජෙය්‍යා, න ච සො තෙසං පච්චයො. තස්මා තෙසං
 පච්චයභාවස්ස පටිබාහනත්ථමෙතං ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉදානි “නානප්පකාරහෙදතො පච්චයුජ්ජන්තතො” ති ඉමෙසං පදානං වසෙනෙත්ථ විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො. තෙසු නානප්පකාරහෙදතොති අයඤ්ඤි හෙතු නාම ජාතිතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියහෙදතො චතුඛිබ්බො. තත්ථ කුසලහෙතු භූමන්තරතො කාමාවචරාදිහෙදෙන චතුඛිබ්බො, අකුසලහෙතු කාමාවචරොව විපාකහෙතු කාමාවචරාදිහෙදෙන චතුඛිබ්බො, කිරියහෙතු කාමාවචරො රූපාවචරො අරූපාවචරොති තිවිධො. තත්ථ කාමාවචරකුසලහෙතු නාමතො අලොභාදිවසෙන තිවිධො. රූපාවචරාදිකුසලහෙතුසුපි එසෙව නයො. අකුසලහෙතු ලොභාදිවසෙන තිවිධො. විපාකකිරියහෙතු පන අලොභාදිවසෙන තයො තයො හොන්ති. තංතංචිත්තසම්පයොගවසෙන පන තෙසං තෙසං හෙතුනං නානප්පකාරහෙදොයෙවාති එවං තාවෙත්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො.

පච්චයුජ්ජන්තතොති ඉමිනා පච්චයෙන ඉමෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, ඉමෙසං නාම ධම්මානං අයං පච්චයොති එවම්පි විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයොති අත්ථො. තත්ථ ඉමස්මිං තාව හෙතුපච්චයෙ කාමාවචරකුසලහෙතු කාමභවරූපභවෙසු අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො හොති, අරූපභවෙ සම්පයුත්තධම්මානංයෙව. රූපාවචරකුසලහෙතු කාමභවරූපභවෙසුයෙව සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. අරූපාවචරකුසලහෙතු කාමාවචරකුසලහෙතුසදිසොව. තථා අපරියාපන්තකුසලහෙතු, තථා අකුසලහෙතු. කාමාවචරවිපාකහෙතු පන කාමභවස්මිංයෙව අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං, පටිසන්ධියං කට්ඨකාරූපානං, පචත්තෙ විත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. රූපාවචරවිපාකහෙතු රූපභවෙ චුත්තජ්ජකාරානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. අරූපාවචරවිපාකහෙතු අරූපභවෙ සම්පයුත්තකානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. අපරියාපන්තවිපාකහෙතු කාමභවරූපභවෙසු සම්පයුත්තකානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤෙව අරූපභවෙ අරූපධම්මානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. කිරියහෙතුසු පන තෙභූමකෙසුපි කුසලහෙතුසදිසොව පච්චයොති. එවමෙත්ථ පච්චයුජ්ජන්තතොපි විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයොති.

හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

2. ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

2. ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසෙ රූපායතනන්ති රූපසඬ්ඛාතං ආයතනං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණසඬ්ඛාතාය ධාතුයා. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. තංසම්පයුත්තකානන්ති තාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පයුත්තකානං තිණ්ණං ඛන්ධානං, සබ්බෙසම්පි චක්ඛුපසාදවත්ථුකානං චතුත්තං ඛන්ධානං රූපායතනං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො. ඉතො පරෙසුපි එසෙව නයො. මනොධාතුයාති සසම්පයුත්තධම්මාය තිවිධායපි මනොධාතුයා රූපායතනාදීනි පඤ්ඤා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, නො ච බො එකක්ඛණ්ණෙ. සබ්බෙ ධම්මාති එතානි ච

රූපායතනාදීනි පඤ්ච අවසෙසා ව සබ්බෙපි ඤෙය්‍යාධම්මා ඉමා ඡ ධාතුයො
 යපෙත්වා සෙසාය සසම්පයුත්තධම්මාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා
 ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො. යං යං ධම්මං ආරබ්භාති ඉමිනා යෙ එතෙ
 එතාසං සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතුනං ආරම්මණධම්මා චුත්තා, තෙ තාසං ධාතුනං
 ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජනක්ඛණෙයෙව ආරම්මණපච්චයො භොන්තිති දීපෙති.
 එවං භොන්තාපි ච න එකතො භොන්ති, යං යං ආරබ්භ යෙ යෙ උප්පජ්ජන්ති, තෙසං
 තෙසං තෙ තෙ විසුං විසුං ආරම්මණපච්චයො භොන්තිතිපි දීපෙති. උප්පජ්ජන්තිති
 ඉදං යථා නජ්ජො සන්දන්ති, පබ්බතා තිට්ඨන්තිති සබ්බකාලසඬගභවසෙන, එවං
 චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන යෙපි ආරබ්භ යෙ උප්පජ්ජිංසු, යෙපි උප්පජ්ජිස්සන්ති,
 තෙ සබ්බෙ ආරම්මණපච්චයෙනෙව උප්පජ්ජිංසු ච උප්පජ්ජිස්සන්ති වාති සිද්ධං
 භොති. චිත්තවෙතසිකා ධම්මාති ඉදං ‘‘යෙ යෙ ධම්මා’’ති චුත්තානං සරූපතො
 නිදස්සනං. තෙ තෙ ධම්මාති තෙ තෙ ආරම්මණධම්මා. තෙසං තෙසන්ති තෙසං
 තෙසං චිත්තවෙතසිකධම්මානං. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

ඉදං පන ආරම්මණං නාම රූපාරම්මණං
 සද්දගන්ධරසථොට්ඨබ්බධම්මාරම්මණන්ති කොට්ඨාසතො ඡබ්බිධං භොති. තත්ථ
 යපෙත්වා පඤ්ඤත්තිං අවසෙසං භූමිතො කාමාවචරං...පෙ.... අපරියාපන්නන්ති
 චතුබ්බිධං භොති. තත්ථ කාමාවචරං කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපහෙදතො
 පඤ්චවිධං; රූපාවචරං කුසලවිපාකකිරියතො තිවිධං, තථා අරූපාවචරං,
 අපරියාපන්නං කුසලවිපාකනිබ්බානවසෙන තිවිධං භොති. සබ්බමෙව වා එතං
 කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපනිබ්බානපඤ්ඤත්තිහෙදතො සත්තවිධං භොති. තත්ථ
 කුසලං භූමිහෙදතො චතුබ්බිධං භොති, අකුසලං කාමාවචරමෙව, විපාකං චතුභූමකං,
 කිරියං තිභූමකං, රූපං එකභූමකං කාමාවචරමෙව, නිබ්බානම්පි එකභූමකං
 අපරියාපන්නමෙව, පඤ්ඤත්ති භූමිවිනිමුත්තාති එවමෙත්ථ නානස්පකාරහෙදතො
 විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයො.

එවං භින්තො පනෙතස්මිං ආරම්මණෙ කාමාවචරකුසලාරම්මණං
 කාමාවචරකුසලස්ස, රූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, කාමාවචරවිපාකස්ස,
 කාමාවචරකිරියස්ස, රූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං
 ආරම්මණපච්චයො භොති. රූපාවචරකුසලාරම්මණං තෙසු ඡසු රාසීසු
 කාමාවචරවිපාකවජ්ජානං පඤ්චන්තං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො භොති.
 අරූපාවචරකුසලාරම්මණං කාමාවචරකුසලස්ස, රූපාවචරකුසලස්ස,
 අරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, අරූපාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරකිරියස්ස,
 රූපාවචරකිරියස්ස, අරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං අට්ඨන්තං රාසීනං
 ආරම්මණපච්චයො භොති. අපරියාපන්නකුසලාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරතො
 කුසලකිරියානමෙව ආරම්මණපච්චයො භොති. අකුසලාරම්මණං
 කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, කාමාවචරවිපාකස්ස,
 කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො
 භොති.

කාමාවචරවිපාකාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස,
කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං ඡන්තං රාසීනං
ආරම්මණපච්චයො හොති. රූපාවචරවිපාකාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස,
අකුසලස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං පඤ්චන්තං රාසීනං
ආරම්මණපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකාරම්මණම්පි ඉමෙසංයෙව පඤ්චන්තං
රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. අපරියාපන්නවිපාකාරම්මණං
කාමාවචරරූපාවචරකුසලකිරියානඤ්ඤෙව ආරම්මණපච්චයො හොති.

කාමාවචරකිරියාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස,
කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං ඡන්තං රාසීනං
ආරම්මණපච්චයො හොති. රූපාවචරකිරියාරම්මණං ඉමෙසු ඡස්ස රාසීස්ස
කාමාවචරවිපාකච්ඡානං පඤ්චන්තං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.
අරූපාවචරකිරියාරම්මණං තෙසං පඤ්චන්තං අරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං
ඡන්තං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. චතුසමුට්ඨානං රූපක්ඛන්ධසංඛ්ඛානං
රූපාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස අකුසලස්ස කාමාවචරවිපාකස්ස
කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං ඡන්තං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො
හොති. නිබ්බානාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අපරියාපන්නතො
කුසලවිපාකස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස වාති ඉමෙසං ඡන්තං රාසීනං
ආරම්මණපච්චයො හොති. රූපාවචරකුසලකිරියානං කෙච්චි නිච්ඡන්ති, තං යුත්තිතො
උපධාරෙතඛ්ඛං. නානස්පකාරකං පන පඤ්ඤත්තිආරම්මණං තෙභූමකකුසලස්ස,
අකුසලස්ස, රූපාවචරවිපාකස්ස, අරූපාවචරවිපාකස්ස, තෙභූමකකිරියස්ස වාති
ඉමෙසං නවන්තං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. තත්ථ යං යං ආරම්මණං
යෙසං යෙසං පච්චයො, තෙ තෙ තංතංපච්චයුප්පන්නා නාම හොන්තිති එවමෙත්ථ
පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතඛ්ඛො විනිච්ඡයොති.

ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

3. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

3. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ ඡන්දාධිපතීති ඡන්දසංඛ්ඛාතො අධිපති. ඡන්දං ධුරං
කත්වා ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තූප්පත්තිකාලෙ උප්පන්නස්ස
කත්තුකම්මානාඡන්දස්සෙතං නාමං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. කස්මා පන යථා
හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති චුත්තං, එවමිධ “අධිපති
අධිපතිසම්පයුත්තකානන්ති අවත්වා “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන”න්තිආදිනා
නයෙන දෙසනා කතාති? එකක්ඛණෙ අභාවතො. පුරිමනායස්මිඤ්ඤි ද්වෙ තයො
හෙතු එකක්ඛණෙපි හෙතුපච්චයො හොන්ති මූලට්ඨෙන. උපකාරකභාවස්ස
අවිජ්ඣනතො. අධිපති පන ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො, න ච එකක්ඛණෙ ඛණ
ජෙට්ඨකා නාම හොන්ති. තස්මා එකතො උප්පන්නානම්පි තෙසං එකක්ඛණෙ
අධිපතිපච්චයහාවො නත්ථී. තස්ස අධිපතිපච්චයහාවස්ස එකක්ඛණෙ අභාවතො ඉධ
එවං දෙසනා කතාති.

එවං සහජාතාධිපතිං දස්සෙත්වා ඉදානි ආරම්මණාධිපතිං දස්සෙතුං යං යං ධම්මං ගරුං කත්වාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං යං ධම්මන්ති යං යං ආරම්මණධම්මං. ගරුං කත්වාති ගරුකාරවිත්තිකාරවසෙන වා අස්සාදවසෙන වා ගරුං භාරියං ලද්ධබ්බං අවිජ්ඣිතබ්බං අනවඤ්ඤාතං කත්වා. තෙ තෙ ධම්මාති තෙ තෙ ගරුකාතබ්බධම්මා. තෙසං තෙසන්ති තෙසං තෙසං ගරුකාරකධම්මානං. අධිපතිපච්චයෙනාති ආරම්මණාධිපතිපච්චයෙන පච්චයො හොතීති අයං තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අධිපති නාම සහජාතාරම්මණවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ සහජාතො ඡන්දාදිවසෙන චතුබ්බිධො. තෙසු එකෙකො කාමාවචරාදිවසෙන භූමිතො චතුබ්බිධො. තත්ථ කාමාවචරො කුසලාකුසලකිරියවසෙන තිව්ධො. අකුසලං පත්වා පනෙන්ථ වීමංසාධිපති න ලබ්භති. රූපාරූපාවචරො කුසලකිරියවසෙන දුට්ඨො, අපරියාපන්නො කුසලවිපාකවසෙන දුට්ඨො. ආරම්මණාධිපති පන ජාතිහෙදතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපනිබ්බානානං වසෙන ඡබ්බිධොති එවමෙන්ථ නානාජපකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙන්ථ සහජාතාධිපතිමිහි තාව කාමාවචරකුසලකිරියසඬ්ඛාතො අධිපති දුහෙතුකතිහෙතුකෙසු විත්තුජ්ජාදෙසු ඡන්දාදීනං අඤ්ඤතරං ජෙට්ඨකං කත්වා උජ්ජත්තිකාලෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව අධිපතිපච්චයො හොති. රූපාවචරකුසලකිරියසඬ්ඛාතෙපි එසෙව නයො. අයං පන එකන්තෙනෙව ලබ්භති. න භි තෙ ධම්මා සහජාතාධිපතිං විනා උජ්ජජ්ජන්ති. අරූපාවචරකුසලකිරියසඬ්ඛාතො පන පඤ්චවොකාගර රූපාවචරඅධිපතිසදිසොව චතුටොකාගර පන සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව අධිපතිපච්චයො හොති. තථා තත්ථුජ්ජන්නො සබ්බොපි කාමාවචරාධිපති. අපරියාපන්නො කුසලතොපි විපාකතොපි පඤ්චවොකාගර එකන්තෙනෙව සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤෙව අධිපතිපච්චයො හොති, චතුටොකාගර අරූපධම්මානඤ්ඤෙව. අකුසලො කාමහවෙ මිච්ඡත්තනියතවිත්තෙසු එකන්තෙනෙව සම්පයුත්තකානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤෙව අධිපතිපච්චයො හොති. අනියතො කාමහවරූපහවෙසු අත්තනො අධිපතිකාලෙ තෙසඤ්ඤෙව. අරූපහවෙ අරූපධම්මානඤ්ඤෙව අධිපතිපච්චයො හොති. අයං තාව සහජාතාධිපතිමිහි නයො.

ආරම්මණාධිපතිමිහි පන කාමාවචරකුසලො ආරම්මණාධිපති කාමාවචරකුසලස්ස ලොභසහගතාකුසලස්සාති ඉමෙසං ද්වින්නං රාසීනං ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. රූපාවචරාරූපාවචරෙපි කුසලාරම්මණාධිපතිමිහි එසෙව නයො. අපරියාපන්නකුසලො පන ආරම්මණාධිපති කාමාවචරතො ඤාණසම්පයුත්තකුසලස්ස වෙව ඤාණසම්පයුත්තකිරියස්ස ව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. අකුසලො පන ආරම්මණාධිපති නාම ලොභසහගතවිත්තුජ්ජාදො වුච්චති. සො ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. කාමාවචරො පන විපාකාරම්මණාධිපති ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. තථා රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකාරම්මණාධිපති. ලොකුත්තරො පන විපාකාරම්මණාධිපති

කාමාවචරතො ඤාණසම්පයුත්තකුසලකිරියානඤ්ඤෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො
 හොති. කාමාවචරාදිහෙදතො පන තිවිධොපි කිරියාරම්මණාධිපති
 ලොහසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති.
 චතුසමුට්ඨානිකරූපසංඛ්ඛාතො රූපක්ඛන්ධො ආරම්මණාධිපති
 ලොහසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. නිබ්බානං
 කාමාවචරතො ඤාණසම්පයුත්තකුසලස්ස ඤාණසම්පයුත්තකිරියස්ස
 ලොකුත්තරකුසලස්ස ලොකුත්තරවිපාකස්ස වාති ඉමෙසං චතුත්තං රාසීනං
 ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුජ්ජන්තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො
 විනිච්ඡයොති.

අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

4. අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

4. අනන්තරපච්චයනිද්දෙසෙ මනොධාතුයාති විපාකමනොධාතුයා.

මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාති සන්තිරණකිච්චාය

අහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. තතො පරං පන

චොට්ඨබ්බනප්පනතදාරම්මණභවඛගකිච්චා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො චත්තබ්බා

සිද්ධං, තා අවුත්තාපි ඉමිනාව නයෙන වෙදිතබ්බාති නයං දස්සෙත්වා දෙසනා

සංඛිත්තා. “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා” තිආදිකෙ ච ඡට්ඨනායෙ තා සංඛගිතාතිපි

ඉධ න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ පුරිමා පුරිමාති ඡසු ද්වාරෙසුපි අනන්තරාතීතා

කුසලප්පනධම්මා දට්ඨබ්බා. පච්ඡිමානං පච්ඡිමානන්ති

අනන්තරඋප්පජ්ජමානානඤ්ඤෙව. කුසලානන්ති සදිසකුසලානං. අඛ්‍යාකතානන්ති

ඉදං පන කුසලානන්තරං තදාරම්මණභවඛගඵලසමාපත්තිවසෙන වුත්තං.

අකුසලමූලකෙ අඛ්‍යාකතානන්ති තදාරම්මණභවඛගසංඛ්ඛාතානඤ්ඤෙව.

අඛ්‍යාකතමූලකෙ අඛ්‍යාකතානන්ති ආචජ්ජනප්පනවසෙන වා භවඛගවසෙන වා

පචත්තානං කිරියවිපාකාඛ්‍යාකතානං කිරියමනොධාතුතො පට්ඨාය පන යාව

චොට්ඨබ්බනකිච්චා මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තාව පචත්තෙසු වීථිවිත්තෙසුපි අයං

නයො ලබ්භතෙව. කුසලානන්ති පඤ්චද්වාරෙ චොට්ඨබ්බනානන්තරානං

මනොද්වාරෙ ආචජ්ජනාන්තරානං පඨමප්පනකුසලානං. අකුසලානන්ති පදෙපි

එසෙව නයො. යෙසං යෙසන්ති ඉදං සබ්බෙසම්පි අනන්තරපච්චයධම්මානං.

සංඛිතෙපලක්ඛණන්ති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අනන්තරපච්චයො නාම ය්‍යෙත්වා නිබ්බානං චතුභූමකො

අරූපධම්මරාසියෙවාති වෙදිතබ්බො. සො ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියතො

චතුධා භිජ්ජති. තත්ථ කුසලො කාමාවචරාදිහෙදතො චතුබ්බිධො හොති, අකුසලො

කාමාවචරොව විපාකො චතුභූමකො, කිරියානන්තරපච්චයො පන තෙ භූමකොති

එවමෙත්ථ නානජ්ජකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ කාමාවචරකුසලො අත්තනා සදිසස්සෙව

කාමාවචරකුසලස්ස අනන්තරපච්චයො හොති. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකුසලො

පන රූපාවචරකුසලස්ස අරූපාවචරකුසලස්ස ලොකුත්තරකුසලස්සාති ඉමෙසං
 තිණ්ණං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. කාමාවචරකුසලො ච
 කාමාවචරවිපාකස්ස, රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්ස, ඤාණසම්පයුත්තො
 ලොකුත්තරවිපාකස්සාපිති ඉමෙසං චතුත්තං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති.
 රූපාවචරකුසලො රූපාවචරකුසලස්ස, ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරවිපාකස්ස,
 රූපාවචරවිපාකස්සාති ඉමෙසං තිණ්ණං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති.
 අරූපාවචරකුසලො තෙසං ද්විත්තං විපාකානං අත්තනො කුසලස්ස විපාකස්ස චාති
 අවිසෙසෙන චතුත්තං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. විසෙසෙන පනෙත්ථ
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලො අනාගාමීඵලසංඛාතස්ස
 ලොකුත්තරවිපාකස්සපි අනන්තරපච්චයො හොති. ලොකුත්තරකුසලො
 ලොකුත්තරවිපාකස්සෙව අනන්තරපච්චයො හොති. අකුසලො අවිසෙසෙන
 අකුසලස්ස චෙව කුසලාකුසලවිපාකස්ස ච. විසෙසෙන පනෙත්ථ
 සුඛමජ්ඣත්තවෙදනාසම්පයුත්තො අකුසලො රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්සාපිති
 ඉමෙසං චතුත්තං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති.

කාමාවචරවිපාකස්ස ඤාණසම්පයුත්තො චා ඤාණවිජ්ජයුත්තො චා විපාකො
 කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්ස, ඤාණසම්පයුත්තවිපාකො පනෙත්ථ පටිසන්ධිවසෙන
 උප්පජ්ජමානස්ස රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්සාපිති ඉමෙසං චතුත්තං රාසීනං
 අනන්තරපච්චයො හොති. රූපාවචරවිපාකො සහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස
 රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්සාති ඉමෙසං චතුත්තං
 රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකො
 තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස අරූපාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්සාති
 තිණ්ණං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. ලොකුත්තරවිපාකො
 තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකස්සාති
 චතුත්තං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති.

කාමාවචරකිරියං කාමාවචරකුසලාකුසලස්ස චතුභූමකවිපාකස්ස
 තෙභූමකකිරියස්සාති නවත්තං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. රූපාවචරකිරියං
 තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරකිරියස්සාති තිණ්ණං
 රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. අරූපාවචරකිරියං තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස
 රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකස්ස අරූපාවචරකිරියස්සාති පඤ්චත්තං
 රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. එවමෙත්ථ පච්චයුජ්ජන්තොපි
 විඤ්ඤාතඛිංඛො විනිවිජ්ජයොති.

අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

5. සමනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

5. සමනන්තරපච්චයනිද්දෙසොපි ඉමිනා සමානගතිකොච. ඉමෙ පන ද්වෙ
 පච්චයා මහාවිත්ථාරා, තස්මා සබ්බවිත්තුජ්ජන්තිවසෙන තෙසං උපපරික්ඛිත්ථා
 විත්ථාරො ගහෙතඛිංඛොති.

සමනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

6. සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

6. සහජාතපච්චයනිද්දෙසෙ අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස. ඉමිනා එතෙසං ධම්මානං එකක්ඛණෙ පච්චයභාවඤ්ඤෙව පච්චයුප්පන්නභාවඤ්ඤ දීපෙති. ඔක්කන්තික්ඛණෙති පඤ්ඤවොකාරභවෙ පටිසන්ධික්ඛණෙ. තස්මිඤ්භි ඛණෙ නාමරූපං ඔක්කන්තං විය පක්ඛන්දන්තං විය පරලොකතො ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා පවිසන්තං විය උප්පජ්ජති, තස්මා සො ඛණො “ඔක්කන්තික්ඛණො” ති වුවිති. එත්ථ ව රූපන්ති හදයවත්ථුමත්තමෙව අධිජ්ජෙතං. තඤ්භි නාමස්ස, නාමඤ්ඤ තස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයට්ඨං එරති. චිත්තවෙතසිකාති පවත්තියං චත්තාරො ඛන්ධා. සහජාතපච්චයෙනාති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානරූපා චිත්තවෙතසිකානං පච්චයට්ඨං න එරන්ති, තස්මා “අඤ්ඤමඤ්ඤ”න්ති න වුත්තං. තථා උපාදාරූපා භූතානං. රූපිනො ධම්මා අරූපිනං ධම්මානන්ති හදයවත්ථු චතුත්තං ඛන්ධානං. කිඤ්චි කාලෙති කිස්මිඤ්චි කාලෙ. සහජාතපච්චයෙනාති පටිසන්ධිං සන්ධාය වුත්තං. න සහජාතපච්චයෙනාති පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං.

අයං පන ‘චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො’ති එවං ඡහි කොට්ඨාසෙහි යිතො. තත්ථ තයො කොට්ඨාසා අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන වුත්තා, තයො න අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන. තත්ථ පට්ඨකොට්ඨාසෙ අරූපමෙව පච්චයො වෙව පච්චයුප්පන්නඤ්ඤව, දුතියෙ රූපමෙව, තතියෙ නාමරූපං, චතුත්ථෙ පච්චයො අරූපං, පච්චයුප්පන්නං රූපං; පඤ්ඤමෙ පච්චයොපි පච්චයුප්පන්නම්පි රූපමෙව; ඡට්ඨෙ පච්චයො රූපං, පච්චයුප්පන්නං අරූපන්ති අයං තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන සහජාතපච්චයො ජාතිවසෙන කුසලො අකුසලො විපාකො කිරියං රූපන්ති පඤ්ඤධා හිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිනො චතුබ්බිධො හොති, අකුසලො එකවිධොව විපාකො චතුබ්බිධො, කිරියසඬ්ඛානො තිවිධො, රූපං එකවිධං කාමාවචරමෙවාති එවං තාවෙන්ථ නානස්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං හින්තෙ පනෙන්ථ චතුභූමකම්පි කුසලං පඤ්ඤවොකාරභවෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤවෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතපච්චයො හොති, තථා අකුසලං. යං පනෙන්ථ අරූපෙ උප්පජ්ජති, තං අරූපධම්මානංයෙව සහජාතපච්චයො හොති.

කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස වෙව සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤව සහජාතපච්චයො හොති. යං පනෙන්ථ රූපං න සමුට්ඨාපෙති, තං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤව. යං පටිසන්ධියං උප්පජ්ජති, තං කට්ඨකාරූපානඤ්ඤවාපි සහජාතපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤව. ලොකුත්තරවිපාකං පඤ්ඤවොකාරො

සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤවෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤව, චතුටොකාරෙ
අරූපානඤ්ඤව. කාමාවචරඅරූපාවචරකිරියා පඤ්ඤවොකාරෙ
සම්පයුත්තකානඤ්ඤවෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤව සහජාතපච්චයො හොති,
චතුටොකාරෙ අරූපානඤ්ඤව. රූපාවචරකිරියා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤවෙව
චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤව එකන්තෙන සහජාතපච්චයො හොති.

චතුසමුට්ඨානිකස්ස රූපස්ස කම්මසමුට්ඨානරූපෙ එකං මහාභූතං තිණ්ණං, තීණි
එකස්ස, ද්වෙ ද්විත්තං මහාභූතානං, මහාභූතා උපාදාරූපස්ස සහජාතපච්චයෙන
පච්චයො. කාමාවචරරූපාවචරපටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුරූපං විපාකක්ඛන්ධානං
සහජාතපච්චයෙන පච්චයො. උතුචිත්තාභාරසමුට්ඨානෙසු පන මහාභූතානි
අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙව උපාදාරූපස්ස ච සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ
පච්චයුජ්ජන්තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

7. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

7. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනිද්දෙසෙ සහජාතපච්චයනිද්දෙසස්ස පුරිමානං තිණ්ණං
කොට්ඨාසානං වසෙන පාළි ආගතා. තස්සා තත්ථ චුත්තසදිසාව වණ්ණනානි පුන න
ගහිතා. අයම්පි ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො ජාතිවසෙන කුසලො අකුසලො විපාකො
කිරියං රූපන්ති පඤ්ඤධා හින්තො. තත්ථ කුසලො භූමිතො චතුබ්බිධො. සබ්බං
පුරිමසදිසමෙවාති එවමෙත්ථ නානජ්ජකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං හින්තෙ පනෙත්ථ සබ්බම්පි චතුභූමකං කුසලං අත්තනා
සම්පයුත්තධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. තථා අකුසලං. විපාකෙ පන
කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං පටිසන්ධියං චත්ථුරූපස්ස, පවත්තෙ
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤව. අරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකං අත්තනා
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. සබ්බම්පි කිරියං
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො.
චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස කම්මසමුට්ඨානෙ එකං මහාභූතං තිණ්ණං, තීණි එකස්ස,
ද්වෙ ද්විත්තං මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො.
කාමාවචරරූපාවචරපටිසන්ධියං චත්ථුරූපං විපාකක්ඛන්ධානං
අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. උතුචිත්තාභාරසමුට්ඨානෙසු මහාභූතානෙව
මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුජ්ජන්තතොපි
විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසෙ සහජාතපච්චයනිද්දෙසස්ස පුරිමානං පඤ්චන්තං කොට්ඨාසානං වසෙන සහජාතනිස්සයනායං දස්සෙත්වා පුන ඡට්ඨෙන කොට්ඨාසෙන පුරෙජාතනිස්සයනායං දස්සෙතුං චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං රූපං නිස්සායාති චත්ථුරූපං සන්ධාය චුත්තං. තඤ්චි නිස්සාය නිව්ධා මනොධාතු, යපෙත්වා අරූපවිපාකං ද්වාසත්තතිව්ධා මනොවිඤ්ඤාණධාතුති ඉමානි පඤ්චසත්තති චිත්තානි චත්තන්තිති අයං තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා. අයම්පි නිස්සයපච්චයො ජාතිවසෙන කුසලාදිභෙදතො පඤ්චධාව භිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිතො චතුබ්බිධොව අකුසලො එකවිධො විපාකො චතුබ්බිධො, කිරියසඬ්ඛාතො තිව්ධො, රූපං එකවිධමෙවාති එවමෙන්ථ නානස්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයො.

එවං භින්නෙ පනෙන්ථ චතුභූමකම්පි කුසලං පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති. තථා අකුසලං. යං පනෙන්ථ ආරුජ්ජපෙ උප්පජ්ජති, තං අරූපධම්මානඤ්ඤෙව නිස්සයපච්චයො හොති. කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං පවත්තෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපස්සාපි නිස්සයපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකං සම්පයුත්තක්ඛන්ධානංයෙව හොති. ලොකුත්තරවිපාකං පඤ්චවොකාරෙ; සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, චතුරවොකාරෙ අරූපස්සෙව නිස්සයපච්චයො හොති. කාමාවචරඅරූපාවචරකිරියා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච නිස්සයපච්චයො හොති, චතුරවොකාරෙ අරූපානඤ්ඤෙව. රූපාවචරකිරියා සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච එකන්තෙන නිස්සයපච්චයො හොති.

චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස ච කම්මසමුට්ඨානරූපෙ එකං මහාභූතං තිණ්ණං, තිණ්ණි එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්තං මහාභූතානං, මහාභූතා උපාදාරූපානං, චත්ථුරූපං පඤ්චවොකාරහවෙ චතුභූමකකුසලස්ස, අකුසලස්ස, යපෙත්වා ආරුජ්ජවිපාකඤ්චෙව ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි ව සෙසතෙභූමකවිපාකස්ස, තෙභූමකකිරියස්සාති ඉමෙසං චතුත්තං ධම්මරාසිනං නිස්සයපච්චයො හොති. චක්ඛායතනාදීනි පඤ්ච සසම්පයුත්තානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං නිස්සයපච්චයො හොති. උතුචිත්තාභාරසමුට්ඨානෙසු පන මහාභූතා මහාභූතානඤ්චෙව උපාදාරූපස්ස ච නිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙන්ථ පච්චයුජ්ජන්තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයොති.

නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

9. උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

9. උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසෙ පුරිමා පුරිමාති අනන්තරූපනිස්සයෙ සමනන්තරාතීතා ලබ්භන්ති, ආරම්මණුපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙසු නානාවිථිවසෙන පුරිමතරා. තෙ තයොපි රාසයො කුසලවසෙන කුසලපදෙ ලබ්භන්ති, කුසලෙන පන

අකුසලෙ සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති. තෙනෙව චුත්තං - “අකුසලානං ධම්මානං කෙසඤ්චි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො” ති. ඉදඤ්චි - “කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො; ආරම්මණුපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො. ආරම්මණුපනිස්සයො - දානං දත්වා සීලං සමාදිගිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති. ක්කානා වුට්ඨන්ත්වා ක්කානං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති දිට්ඨි උප්පජ්ජති. පකතූපනිස්සයො - සද්ධං උපනිස්සයා මානං ජප්පෙති, දිට්ඨිං ගණ්හාති. සීලං සුතං වාගං පඤ්ඤං උපනිස්සයා මානං ජප්පෙති, දිට්ඨිං ගණ්හාති. සද්ධා සීලං සුතං වාගො පඤ්ඤා රාගස්ස දොසස්ස මොහස්ස මානස්ස දිට්ඨියා පත්ථනාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො” ති ඉමං නයං සන්ධාය චුත්තං. කුසලෙන අබ්‍යාකතෙ තයොපි ලබ්භන්ති, තථා අකුසලෙන අකුසලෙ.

අකුසලෙන පන කුසලෙ සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති. තෙන චුත්තං - “කුසලානං ධම්මානං කෙසඤ්චි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො” ති. ඉදම්චි හි - “අකුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. පකතූපනිස්සයො - රාගං උපනිස්සයා දානං දෙති, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ක්කානං උප්පාදෙති විපස්සනං උප්පාදෙති, මග්ගං උප්පාදෙති, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙති, සමාපත්තිං උප්පාදෙති; දොසං මොහං මානං දිට්ඨිං පත්ථනං උපනිස්සයා දානං දෙති...පෙ.... සමාපත්තිං උප්පාදෙති. රාගො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි පත්ථනා සද්ධාය සීලස්ස සුතස්ස වාගස්ස පඤ්ඤාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. පාණං හන්ත්වා තස්ස පටිසාතත්ථාය දානං දෙති” තිආදිනා නයෙන පඤ්ඤාවාලෙ ආගතං පකතූපනිස්සයමෙව සන්ධාය චුත්තං. අකුසලං පන කුසලස්ස ආරම්මණුපනිස්සයො න හොති. කස්මා? තං ගරුං කත්වා තස්ස අප්පවත්තනතොති යථා අනන්තරූපනිස්සයො, එවං ආරම්මණුපනිස්සයොපෙත්ථ න ලබ්භන්ති වෙදිතබ්බො. අකුසලෙන අබ්‍යාකතපදෙ ආරම්මණුපනිස්සයොව න ලබ්භති. න හි අබ්‍යාකතා ධම්මා අකුසලං ගරුං කරොන්ති. යස්මා පන අනන්තරතා ලබ්භති, තස්මා එත්ථ “කෙසඤ්චි” ති න චුත්තං. අබ්‍යාකතෙන පන අබ්‍යාකතෙ කුසලෙ අකුසලෙති තීඝු නයෙසු තයොපි උපනිස්සයා ලබ්භන්තෙව. පුග්ගලොපි සෙනාසනමිථිති ඉදං ද්වයං පකතූපනිස්සයවසෙන චුත්තං. ඉදඤ්චි ද්වයං කුසලාකුසලපවත්තියා බලවපච්චයො හොති. පච්චයභාවො වස්ස පනෙත්ථ පරියායවසෙන වෙදිතබ්බොති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන උපනිස්සයපච්චයො නාම සද්ධං එකච්චාය පඤ්ඤත්තියා සබ්බෙපි චතුභුමකධම්මා. විභාගතො පන ආරම්මණුපනිස්සයාදිවසෙන තිවිධො හොති. තත්ථ ආරම්මණුපනිස්සයො ආරම්මණාධිපතිනා නින්තානාකරණොති හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව නානප්පකාරහෙදතො ගහෙතබ්බො. අනන්තරූපනිස්සයො අනන්තරපච්චයෙන නින්තානාකරණො, සොපි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව නානප්පකාරහෙදතො වෙදිතබ්බො. පච්චයුප්පත්තතොපි නෙසං තත්ථ

වුත්තනයෙනෙව විනිවිජයො වෙදිතබ්බො. පකතූපනිස්සයො පන ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපහෙදතො පඤ්චවිධො හොති, කුසලාදීනං පන භූමිහෙදතො අනෙකවිධොති එවං තාවෙත්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයො.

එවං භිත්තෙන පනෙත්ථ තෙභූමකකුසලො චතුභූමකස්සාපි කුසලස්ස අකුසලස්ස විපාකකිරියස්සාති චතුත්තං රාසීනං පකතූපනිස්සයො හොති. ලොකුත්තරො අකුසලස්සෙව න හොති. අම්භාකං ආචරියෙන “ලොකුත්තරධම්මො නිබ්බත්තිතො” ති ඉමිනා පන නයෙන අඤ්ඤෙසං අකුසලස්සාපි හොති. යස්ස වා උප්පජ්ජිස්සති, තස්සාපි අනුත්තරෙසු විමොක්ඛෙසු පිහං උපට්ඨාපයතො ඉමිනා නයෙන හොතියෙව. අකුසලො සබ්බෙසම්පි චතුභූමකානං බන්ධානං පකතූපනිස්සයො හොති, තථා තෙභූමකවිපාකො. ලොකුත්තරවිපාකෙ හෙට්ඨිමාති තිණි එලාති අකුසලස්සෙව න හොත්ති, උපරිට්ඨිමං කුසලස්සාපි. පුරිමනයෙන පන අඤ්ඤෙසං වා යස්ස වා උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සන්තානෙ සබ්බොපි ලොකුත්තරවිපාකො සබ්බෙසං කුසලාදීනං අරූපක්ඛන්ධානං පකතූපනිස්සයො හොති. කිරියසඬ්ඛාතොපි පකතූපනිස්සයො චතුභූමකානං අකුසලාදිබන්ධානං හොතියෙව, තථා රූපසඬ්ඛාතො. සයං පන රූපං ඉමස්මිං පට්ඨානමභාපකරණෙ ආගතනයෙන උපනිස්සයපච්චයං න ලහති, සුත්තන්තිකපරියායෙන පන ලහති චත්තුං වට්ටති. එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයොති.

උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

10. පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

10. පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසෙ පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයොති එත්ථ පුරෙජාතං නාම යස්ස පච්චයො හොති, තතො පුරිමතරං ජාතං ජාතික්ඛණං අතික්කමිත්වා ඨිතික්ඛණප්පත්තං. චක්ඛායතනන්තිආදි චත්ථුපුරෙජාතවසෙන වුත්තං. රූපායතනන්තිආදි ආරම්මණපුරෙජාතවසෙන. කිඤ්චිකාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙනාති පචත්තිං සන්ධාය වුත්තං. කිඤ්චිකාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙනාති පටිසන්ධිං සන්ධාය වුත්තං. එවං සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ චත්ථාරම්මණවසෙන, මනොද්වාරෙ චත්ථුවසෙනෙවායං පාළි ආගතා, පඤ්භාවාරෙ පන “ආරම්මණපුරෙජාතං – සෙක්ඛා වා පුපුජ්ජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති” ති ආගතත්තා මනොද්වාරෙපි ආරම්මණපුරෙජාතං ලබ්භතෙව. ඉධ පන සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතාති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන පුරෙජාතපච්චයො සුද්ධරූපමෙව හොති. තඤ්ච ඛො උප්පාදක්ඛණං අතික්කමිත්වා ඨිතිප්පත්තං අට්ඨාරසවිධං රූපරූපමෙව. තං සබ්බම්පි චත්ථුපුරෙජාතං ආරම්මණපුරෙජාතන්ති ද්විධා ඨිතං. තත්ථ චක්ඛායතනං...පෙ.... කායායතනං චත්ථුරූපන්ති ඉදං චත්ථුපුරෙජාතං නාම. සෙසං ඉමාය පාළියා ආගතඤ්ච අනාගතඤ්ච වණ්ණො සද්දො ගන්ධො රසො චතස්සො ධාතුයො තිණි ඉන්ද්‍රියාති

කබලිකාරො ආහාරොති ද්වාදසවිධං රූපං ආරම්භපුරොජාතපච්චයො නාමාති
එවමෙත්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චක්ඛායතනං ද්වින්නං චක්ඛුවිඤ්ඤාණානං
පුරොජාතපච්චයෙන පච්චයො, තථා ඉතරාති චත්තාරි සොතවිඤ්ඤාණාදීනං.
චත්ථුරූපං පන යපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණාති චත්තාරො ච ආරූප්පවිපාකෙ
සෙසානං සබ්බෙසම්පි චතුභූමකානං කුසලාකුසලාභාකතානං විත්තවෙනසිකානං
පුරොජාතපච්චයො හොති. රූපාදීනි පන පඤ්චාරම්භණාති
ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානඤ්චෙව මනොධාතුනඤ්ච එකන්තෙනෙව පුරොජාතපච්චයා
හොන්ති. අට්ඨාරසවිධම්පි පනෙතං රූපරූපං කාමාවචරකුසලස්ස රූපාවචරතො
අභිඤ්ඤාකුසලස්ස අකුසලස්ස තදාරම්භණාවිනො කාමාවචරවිපාකස්ස
කාමාවචරකිරියස්ස රූපාවචරතො අභිඤ්ඤාකිරියස්සාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසිනං
පුරොජාතපච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො
විනිච්ඡයොති.

පුරොජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

11. පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

11. පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසෙ පච්ඡාජාතාති යස්ස කායස්ස පච්චයා හොන්ති,
තස්මිං උප්පජ්ජිත්වා යිතෙ ජාතා. පුරොජාතස්සාති තෙසං උප්පාදතො පට්ඨතරං
ජාතස්ස ජාතික්ඛණං අතික්කම්භිත්වා යිතිප්පත්තස්ස. ඉමස්ස කායස්සාති ඉමස්ස
චතුසමුට්ඨාතිකතිසමුට්ඨාතිකභූතඋපාදාරූපසඬ්ඛාතස්ස කායස්ස. එත්ථ ච
තිසමුට්ඨාතිකකායොති ආහාරසමුට්ඨාතස්ස අභාවතො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනං කායො
වෙදිතබ්බො. අයමෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන පච්ඡාජාතපච්චයො නාම
සඬ්ඛෙපතො යපෙත්වා ආරූප්පවිපාකෙ අවසෙසා චතුභූමකා අරූපක්ඛන්ධා. සො
ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියහෙදෙන චතුධා භිජ්ජතීති එවමෙත්ථ
නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ පඤ්චවොකාරහවෙ උප්පන්නං චතුභූමකකුසලඤ්ච
අකුසලඤ්ච උප්පාදක්ඛණං අතික්කම්භිත්වා යිතිප්පත්තස්ස
චතුසමුට්ඨාතිකතිසමුට්ඨාතිකරූපකායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො හොති. විපාකෙපි
යපෙත්වා පටිසන්ධිවිපාකං අවසෙසො කාමාවචරරූපාවචරවිපාකො තස්සෙව
එකන්තෙන පච්ඡාජාතපච්චයො හොති. ලොකුත්තරොපි පඤ්චවොකාරෙ
උප්පන්නවිපාකො තස්සෙව පච්ඡාජාතපච්චයො හොති. තෙභූමකකිරියාපි
පඤ්චවොකාරෙ උප්පන්නාව චූත්තප්පකාරස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො
හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

12. ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

12. ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසෙ පුරිමා පුරිමානි සබ්බන්තයෙසු සමන්තත්තරානිතාව දට්ඨබ්බො. කස්මා පනෙත්ථ අනන්තරපච්චයෙ විය “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අබ්‍යාකතානං ධම්මාන” න්තිආදිනා නයෙන භින්නජාතිකෙහි සද්ධිං නිද්දෙසො න කතොති? අත්තනො ගතිං ගාභාපෙතුං අසමත්ථතාය. භින්නජාතිකා හි භින්නජාතිකානං අරුපධම්මානං ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවහාවං සාධයමානා අත්තනො කුසලාදිභාවසඬ්ඛානං ගතිං ගාභාපෙතුං න සක්කොන්ති. තස්මා තෙහි සද්ධිං නිද්දෙසං අකත්වා යෙ යෙසං වාසනාසඬ්ඛානෙන ආසෙවනෙන පගුණතරබලවතරභාවවිසිට්ඨං අත්තනො කුසලාදිභාවසඬ්ඛානං ගතිං ගාභාපෙතුං සක්කොන්ති, තෙසං තෙහි සමානජාතිකෙහෙව සද්ධිං නිද්දෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. අථ විපාකාබ්‍යාකතං කස්මා න ගහිතන්ති? ආසෙවනාභාවෙන. විපාකඤ්ඤි කම්මවසෙන විපාකභාවජ්ජත්තං කම්මපරිණාමිතං හුත්වා වත්තති නිරුස්සාහං දුබ්බලන්ති තං ආසෙවනගුණෙන අත්තනො සභාවං ගාභාපෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤං විපාකං උප්පාදෙතුං සක්කොති, න පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උප්පජ්ජිතුන්ති. කම්මවෙගක්ඛිත්තං පන පතිතං විය හුත්වා උප්පජ්ජතිති සබ්බථාපි විපාකෙ ආසෙවනං නත්ථිති ආසෙවනාභාවෙන විපාකං න ගහිතං. කුසලාකුසලකිරියානන්තරං උප්පජ්ජමානම්පි වෙතං කම්මපටිබද්ධවුත්තිතාය ආසෙවනගුණං න ගණ්භාතීති කුසලාදයොපිස්ස ආසෙවනපච්චයා න භොන්ති. අපිව නානාජාතිකත්තාපෙන න භොන්තියෙව. භූමිතො පන ආරම්මණතො වා නානාජාතිකත්තං නාම නත්ථි. තස්මා කාමාවචරකුසලකිරියාමහග්ගතකුසලකිරියානම්පි, සඬ්ඛාරාරම්මණඤ්ඤ අනුලොමකුසලං නිබ්බානාරම්මණස්ස ගොත්‍රභුකුසලස්ස ආසෙවනපච්චයො භොතියෙවාති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන ආසෙවනපච්චයො ජාතිතො තාව කුසලො අකුසලො කිරියාබ්‍යාකතොති තිධා යිතො. තත්ථ කුසලො භූමිතො කාමාවචරො රූපාවචරො අරූපාවචරොති තිවිධො භොති, අකුසලො කාමාවචරොව කිරියාබ්‍යාකතො කාමාවචරො රූපාවචරො අරූපාවචරොති තිවිධොව, ලොකුත්තරො ආසෙවනපච්චයො නාම නත්ථිති එවමෙත්ථ නානස්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ කාමාවචරකුසලං අත්තනො අනන්තරස්ස කාමාවචරකුසලස්සෙව. යං පනෙත්ථ ඤාණසම්පයුත්තං, තං අත්තනා සදිසවෙදනස්ස රූපාවචරකුසලස්ස අරූපාවචරකුසලස්ස ලොකුත්තරකුසලස්සාති ඉමෙසං රාසීනං ආසෙවනපච්චයො භොති. රූපාවචරකුසලං පන රූපාවචරකුසලස්සෙව. අරූපාවචරකුසලං අරූපාවචරකුසලස්සෙව. අකුසලං පන අකුසලස්සෙව ආසෙවනපච්චයො භොති. කිරියතො පන කාමාවචරකිරියසඬ්ඛානො තාව කාමාවචරකිරියස්සෙව. යො පනෙත්ථ ඤාණසම්පයුත්තො, යො අත්තනා සදිසවෙදනස්ස රූපාවචරකිරියස්ස අරූපාවචරකිරියස්සාති ඉමෙසං රාසීනං ආසෙවනපච්චයො භොති. රූපාවචරකිරියසඬ්ඛානො පන රූපාවචරකිරියස්සෙව, අරූපාවචරකිරියසඬ්ඛානො අරූපාවචරකිරියස්සෙව ආසෙවනපච්චයො භොති. විපාකො පන එකධම්මස්සාපි එකධම්මොපි වා කොචි විපාකස්ස ආසෙවනපච්චයො නත්ථිති එවමෙත්ථ පච්චයුජ්ජන්තොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයොති.

ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

13. කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

13. කම්මපච්චයනිද්දෙසෙ කම්මන්ති වෙනනාකම්මමෙව. කටත්තා ව රූපානන්ති කම්මස්ස කටත්තා උප්පන්නරූපානං. කම්මපච්චයෙනාති අනෙකානම්පි කප්පකොට්ඨං මත්ථකෙ අත්තනො ඵලං උප්පාදෙතුං සමත්ථෙන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙනාති අත්ථො. කුසලාකුසලඤ්ඤි කම්මං අත්තනො පවත්තික්ඛණෙ ඵලං න දෙති. යදි දදෙය්‍ය, යං මනුස්සො දෙවලොකුපගං කුසලකම්මං කරොති, තස්සානුභාවෙන තස්මිංයෙව ඛණෙ දෙවො භවෙය්‍ය. යස්මිං පන ඛණෙ තං කතං, තතො අඤ්ඤස්මිං ඛණෙ අවිජ්ජමානම්පි කෙවලං කටත්තායෙව දිට්ඨෙව ධම්මෙ උපපජ්ජෙ වා අපරෙ වා පරියායෙ අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති ඵලං උප්පාදෙති නිරුද්ධාපි පුරිමසිප්පාදිකිරියා විය කාලන්තරෙ පච්ජිමසිප්පාදිකිරියාය. තස්මා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයොති වූච්චති. වෙනනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානන්ති යා කාචි වෙනනා අත්තනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං. තංසමුට්ඨානානන්ති ඉමිනා පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපමිපි ගණ්භාති. කම්මපච්චයෙනාති ඉදං සහජාතවෙනනං සන්ධාය වුත්තං. කුසලාදියු හි යා කාචි සහජාතවෙනනා සෙසධම්මානං චිත්තපයොගසඬ්ඛානෙන කිරියාභාවෙන උපකාරිකා හොති. තස්මා සහජාතකම්මපච්චයොති වූච්චති. අයං තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන කම්මපච්චයො අත්ථතො චතුභූමිකවෙනනාමත්තමෙව. සො හි ජාතිහෙදතො කුසලො අකුසලො විපාකො කිරියාති චතුධා හිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිතො කාමාවචරාදිවසෙන චතුධා හිජ්ජති. අකුසලො ඵකධාව විපාකො චතුධා, කිරියා තිධාවාති ඵවමෙන්ථ නානාප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ජයො.

ඵචං හින්තො පනෙත්ථ සහජාතා කාමාවචරකුසලවෙනනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව, චතුචොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයො හොති. උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පන අත්තනො විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ව රූපානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො හොති. සා ව බො පඤ්චවොකාරෙයෙව, න අඤ්ඤත්ථ. සහජාතා රූපාවචරකුසලවෙනනා අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච ඵකන්තෙනෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පන අත්තනො විපාකානඤ්චෙව කටත්තාරූපානඤ්ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො. අරූපාවචරා පන ලොකුත්තරා ව සහජාතා කුසලවෙනනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච, චතුචොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පනෙයා දුට්ඨාපි අත්තනො අත්තනො විපාකක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො. සහජාතා අකුසලවෙනනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච චතුචොකාරෙ අරූපක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො.

උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පන විපාකක්ඛන්ධානඤ්චෙව කටත්තාරුපානඤ්ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො.

කාමාවචරරුපාවචරතො විපාකචෙනනා අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං පචත්තෙ විත්තසමුට්ඨානරුපානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරුපානඤ්ච සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. අරුපාවචරවිපාකචෙනනා අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. ලොකුත්තරවිපාකචෙනනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව විත්තසමුට්ඨානරුපස්ස ව, චතුරොකාරෙ අරුපස්සෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. තෙභූමිකා කිරියචෙනනා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව විත්තසමුට්ඨානරුපස්ස ව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. යා පනෙත්ථ ආරුප්පෙ උප්පජ්ජති, සා අරුපධම්මානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසෙ විපාකා චත්තාරො ඛන්ධානි යස්මා කම්මසමුට්ඨානාපි රූපා විපාකා න භොන්ති, තස්මා “විපාකා”ති චත්වා “චත්තාරො ඛන්ධා”ති චුත්තං. එවං අයං පාළි අරුපධම්මානඤ්ඤෙව විපාකපච්චයවසෙන ආගතා. පඤ්චාචාරෙ පන “විපාකාඛ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණං ඛන්ධානං විත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්තං ඛන්ධානං කටත්තා ව රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො”ති ආගතත්තා විත්තසමුට්ඨානකම්මසමුට්ඨානරුපානම්පි විපාකපච්චයො ලබ්භති. ඉධ පන සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතාති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන විපාකපච්චයො විපාකභාවෙන ජාතිතො එකවිධො, භූමිහෙදතො කාමාවචරාදිවසෙන චතුර්ධා හිජ්ජතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භිත්තෙ පනෙත්ථ කාමාවචරරුපාවචරවිපාකො අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං පචත්තෙ විත්තසමුට්ඨානරුපානං පටිසන්ධියං කටත්තාරුපානඤ්ච විපාකපච්චයො භොති. අරුපාවචරවිපාකො සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව. ලොකුත්තරවිපාකො පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව විත්තසමුට්ඨානරුපස්ස ව, චතුරොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව විපාකපච්චයො භොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

15. ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

15. ආහාරපච්චයනිද්දෙසෙ කබළිකාරො ආහාරොති චතුසන්තතිසමුට්ඨානෙ රූපෙ ඔජා ආහාරො නාම. සො පන යස්මා කබළං කරිත්වා අජ්ඣොහරිතොව ආහාරකිච්චං කරොති, න බහි ධීතො, තස්මා ආහාරොති අවත්වා “කබළිකාරො ආහාරො”ති වුත්තං. කබළං කරිත්වා අජ්ඣොහරිතබ්බවත්ථුකත්තා වා කබළිකාරොති නාමමෙතං තස්ස. අරුපිනො ආහාරාති එස්සවෙනනාවිඤ්ඤාණාහාරා. තංසමුට්ඨානානන්ති ඉධාපි කම්මසමුට්ඨානාති ගහිතානෙව. වුත්තඤ්ඤෙතං පඤ්භාවාරෙ – පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං බන්ධානං කටත්තා ව රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති. අයං තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන ආහාරපච්චයො සඛිබ්බෙපතො කබළිකාරො ආහාරො, එස්සො, වෙනනා, විඤ්ඤාණන්ති චත්තාරොව ධම්මා හොන්ති. තත්ථ යපෙත්වා කබළිකාරාහාරං සෙසා තයො අරුපාහාරා ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියහෙදතො චතුධා හිජ්ජන්ති. පුන භූමිහෙදෙන කුසලො චතුධා, අකුසලො එකධා, විපාකො චතුධා, කිරියා තිධාති එවං අනෙකධා හිජ්ජන්ති. කබළිකාරාහාරො පන ජාතිතො අබ්‍යාකතො, භූමිතො කාමාවචරොවාති එවමෙන්ථ නානජ්ජකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං හින්තෙ පනෙන්ථ චතුභූමකාපි තයො කුසලාහාරා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව ආහාරපච්චයෙන පච්චයො, යපෙත්වා පන රූපාවචරං අවසෙසා ආරුජ්ජෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. අකුසලාහාරෙසුපි එසෙව නයො. චතුභූමකවිපාකාහාරා පන සබ්බන්ථ සම්පයුත්තකානං ආහාරපච්චයා හොන්ති. කාමාවචරරූපාවචරවිපාකා පනෙන්ථ පඤ්චවොකාරෙ උජ්ජජ්ජමානා පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස පටිසන්ධියං කටත්තාරූපස්සාපි ආහාරපච්චයා හොන්ති. ලොකුත්තරා පන චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සෙව, ආරුජ්ජෙ උජ්ජන්තා රූපස්ස පච්චයා න හොන්ති. තෙභූමකාපි තයො කිරියාහාරා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව, කාමාවචරාරූපාවචරා පන ආරුජ්ජෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. චතුසන්තතිසමුට්ඨානො කබළිකාරාහාරො කිඤ්චාපි “ඉමස්ස කායස්සා”ති අවිසෙසතො වුත්තො, විසෙසතො පනායමෙන්ථ ආහාරසමුට්ඨානරූපස්ස ජනකො වෙව අනුපාලකො ව හුත්වා ආහාරපච්චයෙන පච්චයො හොති, සෙසතිසන්තතිසමුට්ඨානස්ස අනුපාලකොව හුත්වා ආහාරපච්චයෙන පච්චයො හොතීති එවමෙන්ථ පච්චයුජ්ජන්තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

16. ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

16. ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසෙ වක්ඛන්ද්‍රියන්ති වක්ඛසඬ්ඛානං ඉන්ද්‍රියං.

ඉන්ද්‍රියපච්චයෙනාති සයං පුරෙජාතො හුත්වා අරුපධම්මානං උප්පාදතො පට්ඨාය යාව භඩ්ගා ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො හොති. සොතින්ද්‍රියාදීසුපි එසෙව නයො. අරුපිනො ඉන්ද්‍රියාති එත්ථ අරුපථිවිතින්ද්‍රියමපි සඬ්ගහිතං. තංසමුට්ඨානානන්ති එත්ථ හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව කටත්තාරුපමපි සඬ්ගහිතං. චුත්තඤ්ඤෙනං පඤ්භාවාලං - පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතා ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයොති. එවං තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා වෙදිතබ්බො.

අයං පන ඉන්ද්‍රියපච්චයො ඉත්ථිත්තද්‍රියපුරිසිත්තද්‍රියවජ්ජානං සමච්ඡිකියා ඉන්ද්‍රියානං වසෙන ධීතො. ඉත්ථිත්තද්‍රියපුරිසිත්තද්‍රියාති හි කිඤ්චාපි ඉත්ථිලිඬ්ගපුරිසලිඬ්ගාදීනං බීජභූතාති, කලලාදිකාලෙ පන විජ්ජමානෙසුපි තෙසු ඉත්ථිලිඬ්ගපුරිසලිඬ්ගාදීනං අභාවා තාති නෙව තෙසං, න අඤ්ඤෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයනං ඵරන්ති. ඉන්ද්‍රියපච්චයො හි අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ අවිතිබ්භුත්තධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයනං අඵරන්තො නාම නත්ථි, තස්මා තාති ඉන්ද්‍රියපච්චයා න හොන්ති. යෙසං පනෙතාති බීජභූතාති, තෙසං තාති සුත්තන්තිකපරියායෙන පකතුපනිස්සයභාවං භජන්ති. ඉති ඉන්ද්‍රියපච්චයො සමච්ඡිකියා ඉන්ද්‍රියානං වසෙන ධීතොති වෙදිතබ්බො. සො ජාතිතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපවසෙන පඤ්චධා හිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිවසෙන චතුධා, අකුසලො කාමාවචරොව විපාකො චතුධාව කිරියාසඬ්ඛාතො තිධා, රූපං කාමාවචරමෙවාති එවං අනෙකධා හිජ්ජතීති එවං තාවෙන්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං හින්තෙ පනෙත්ථ චතුභූමකොපි කුසලින්ද්‍රියපච්චයො පඤ්චවොකාලං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො, තථා අකුසලො. යපෙත්වා පන රූපාවචරකුසලං අවසෙසා කුසලාකුසලා ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. චතුභූමකො විපාකින්ද්‍රියපච්චයො එකන්තෙනෙව සම්පයුත්තකානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. කාමාවචරරූපාවචරා පනෙත්ථ පඤ්චවොකාලං උප්පජ්ජනතො පවත්තෙ විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස, පටිසන්ධියං කටත්තාරුපස්සාපි ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති. ලොකුත්තරා විත්තසමුට්ඨානරූපස්සෙව. ආරුප්පෙ උප්පන්නා ලොකුත්තරවිපාකා ඉන්ද්‍රියා රූපස්ස පච්චයා න හොන්ති. තෙභූමකා කිරියින්ද්‍රියා පඤ්චවොකාලං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, කාමාවචරරූපාවචරා පන ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ඉන්ද්‍රියපච්චයනං ඵරන්ති. වක්ඛන්ද්‍රියාදිවසෙන ඡබ්බිධෙ රුපින්ද්‍රියෙ වක්ඛන්ද්‍රියං. කුසලාකුසලවිපාකතො සම්පයුත්තධම්මානං ද්විත්තං වක්ඛවිඤ්ඤාණානං, සොතින්ද්‍රියාදීනි තථාච්චානඤ්ඤෙව සොතවිඤ්ඤාණාදීනං, රූපථිවිතින්ද්‍රියං අත්තනා සහජාතරූපානං ධීතික්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. සහජාතපච්චයනා පන තස්ස නත්ථිති එවමෙන්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

17. ඥානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

17. ඥානපච්චයනිද්දෙසෙ ඥානඤ්ඤානීති ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසු
සෙසවිත්තෙසු උප්පන්නානි
විතක්කවිචාරපීතියොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසඬ්ඛාතානි සත්ත
අඬ්භානි. පඤ්චන්තං පන විඤ්ඤාණකායානං අභිනිපාතමත්තත්තා තෙසු
විජ්ජමානානිපි උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානි උපනිජ්ඣානාකාරස්ස අභාවතො
ඥානඤ්ඤානීති න උද්ධටානි. තත්ථ පච්ඡින්නත්තා පන සෙසාහෙතුකෙසුපි
ඥානඤ්ඤානං න උද්ධටමෙව. තංසමුට්ඨානානන්ති ඉධාපි කටත්තාරූපං සඬ්භින්නන්ති
වෙදිතඛිං. චුත්තඤ්ඤානං පඤ්ඤාභාවායෙ – ‘‘පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතානි
ඥානඤ්ඤානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ව රූපානං ඥානපච්චයෙන
පච්චයො’’ති. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන ඥානපච්චයො සත්තන්තං
ඥානඤ්ඤානං වසෙන යිතොපි ජාතිහෙදතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියවසෙන චතුර්ධා
භිජ්ජති, පුන භූමිවසෙන චතුර්ධා; එකධා, චතුර්ධා, තිධානි ද්වාදසධා භිජ්ජතිති
එවමෙත්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතඛිංඛො විනිවිජයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුර්භූමකම්පි කුසලඥානඤ්ඤානං පඤ්චවොකායෙ
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤානෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව, යපෙත්ථා රූපාවචරං
අවසෙසං ආරූප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤානෙව ඥානපච්චයෙන පච්චයො.
අකුසලෙපි එසෙව නයො. කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං පවත්තෙ
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤානෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව, පටිසන්ධියං
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤානෙව කටත්තාරූපස්ස ව, ආරූප්පවිපාකං
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤානෙව, යඤ්ච ආරූප්පෙ ලොකුත්තරවිපාකං උප්පජ්ජති,
තඤ්ච. පඤ්චවොකායෙ පන තං විත්තසමුට්ඨානරූපස්සපි ඥානපච්චයෙන
පච්චයො හොති. තෙභූමකම්පි කිරියඥානඤ්ඤානං පඤ්චවොකායෙ
සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤානෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව. යං පනෙත්ථ ආරූප්පෙ
උප්පජ්ජති, තං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤානෙව ඥානපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ
පච්චයුජ්ජන්නතොපි විඤ්ඤාතඛිංඛො විනිවිජයොති.

ඥානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

18. මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

18. මග්ගපච්චයනිද්දෙසෙ මග්ගඤ්ඤානීති අහෙතුකචිත්තූප්පාදවජ්ජෙසු
සෙසවිත්තෙසු උප්පන්නානි පඤ්ඤා, විතක්කො, සම්මාචාලාකම්මන්තාජීවා, වීරියං,
සති, සමාධි, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාචාලාකම්මන්තාජීවානි ඉමානි ද්වාදසඬ්භානි. මග්ගස්ස
පන හෙතුපච්ඡිමකත්තා අහෙතුකචිත්තෙසු මග්ගඤ්ඤානීති න උද්ධටානි.
තංසමුට්ඨානානන්ති ඉධාපි කටත්තාරූපං සඬ්භින්නමෙව. චුත්තඤ්ඤානං
පඤ්ඤාභාවායෙ – ‘‘පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාඛ්‍යාකතානි මග්ගඤ්ඤානි සම්පයුත්තකානං

බන්ධනං කටත්තා ව රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො’’ති. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන මග්ගපච්චයො ද්වාදසන්තං මග්ගඤ්ඤානං වසෙන ධීතොපි ජාතිහෙදතො කුසලාදිවසෙන චතුරා, කුසලාදීනඤ්ඤා කාමාවචරාදිභූමිහෙදතො ද්වාදසධා භිජ්ජතිති එවමෙත්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයො. එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුරුමකම්පි කුසලමග්ගඤ්ඤා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤාවෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව, යපෙත්වා රූපාවචරං අවසෙසං ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤාවෙව මග්ගපච්චයෙන පච්චයොති සබ්බං ඤානපච්චයෙ විය විත්ථාරෙතබ්බන්ති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයොති.

මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

19. සම්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

19. සම්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසෙ පාළි උත්තානත්ථා එව. අයං පන සම්පයුත්තපච්චයො නාම සඤ්ඤාපතො සබ්බෙපි අරුපිනො බන්ධා. පහෙදතො පනෙස ජාතියො කුසලාදීනං, භූමිතො ච කාමාවචරාදීනං වසෙන අනෙකධා භිජ්ජතිති එවමෙත්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයො. එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුරුමකෙසුපි කුසලක්ඛන්ධෙසු එකො බන්ධො තිණ්ණං බන්ධනං, තයො එකස්ස, ද්වෙ ද්විත්තන්ති එවං සබ්බෙපි අඤ්ඤාමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. අකුසලවිපාකකිරියක්ඛන්ධෙසුපි එසෙව නයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයොති.

සම්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

20. විජ්ජයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

20. විජ්ජයුත්තපච්චයනිද්දෙසෙ රුපිනො ධම්මා අරුපිනන්ති ඉදං තාව භද්දවත්ථුනො වෙව චක්ඛන්ද්‍රියාදීනඤ්ඤාව වසෙන වෙදිතබ්බං. රූපධම්මෙසු හි එතෙයෙව ඡ කොට්ඨාසා අරුපක්ඛන්ධානං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයා භොන්ති. රූපායතනාදයො පන ආරම්මණධම්මා කිඤ්ඤාපි විජ්ජයුත්තධම්මා, විජ්ජයුත්තපච්චයා පන න භොන්ති. කිං කාරණං? සම්පයොගාසඤ්ඤා අභාවතො. අරුපිනො හි බන්ධා චක්ඛාදීනං වත්ථුනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තා විය උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ ආසඤ්ඤා භොති – ‘‘කිං ඉධ චතෙ චතෙහි සම්පයුත්තා, උදාහු විජ්ජයුත්තා’’ති. ආරම්මණධම්මා පන වත්ථුනිස්සයෙන උප්පජ්ජමානානං ආරම්මණමත්තා භොන්තිති නත්ථි තෙසු සම්පයොගාසඤ්ඤා. ඉති සම්පයොගාසඤ්ඤා අභාවතො න තෙ විජ්ජයුත්තපච්චයා. භද්දවත්ථුආදීසු එව පනායං විජ්ජයුත්තපච්චයො වෙදිතබ්බො. චුත්තම්පි චෙතං පඤ්ඤාචාරො – වත්ථු කුසලානං බන්ධනං විජ්ජයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. වත්ථු අකුසලානං බන්ධනං

විජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො. චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස
විජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො. සොත... සාත... ජීවිතා... කායායතනං
කායවිඤ්ඤාණස්ස විජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො. චත්ථු විපාකාබ්‍යාකතානං
කිරියාබ්‍යාකතානං ඛන්ධානං විජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයොති.

අරුපිනො ධම්මා රුපීනන්ති ඉදං පන චතුත්තං ඛන්ධානං වසෙන වෙදිතබ්බං.
අරුපධම්මෙසු හි චත්තාරො ඛන්ධාව සහජාතපුරෙජාතානං රුපධම්මානං
විජ්‍යාත්මකපව්වයා හොන්ති, නිබ්බානං පන අරුපමිපි සමානං රුපස්ස
විජ්‍යාත්මකපව්වයො න හොති. ‘‘චතුහි සම්පයොගො චතුහි විජ්‍යයොගො’’ති හි
වුත්තං. ඉති චතුත්තං අරුපක්ඛන්ධානංයෙව විජ්‍යාත්මකපව්වයතා වෙදිතබ්බා.
වුත්තමිපි චෙතං පඤ්භාවාරෙ - සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රුපානං
විජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො. පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස
කායස්ස විජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඛන්ධා
කට්ඨකාරුපානං විජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො, ඛන්ධා චත්ථුස්සාති. එවං
තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා වෙදිතබ්බා.

අයං පන විජ්‍යාත්මකපව්වයො නාම සඨ්ඛෙපතො පඤ්චවොකාරහවෙ
චත්තමානා රුපාරුපධම්මා. තෙසු රුපං චත්ථුනො චක්ඛාදීනඤ්ච වසෙන ඡධා
හින්තං, අරුපං පඤ්චවොකාරහවෙ උප්පන්නකුසලාකුසලවිපාකකිරියවසෙන චතුධා
හින්තං. තස්ස භූමිතො කාමාවචරාදිවසෙන චතුධා, එකධා, තිධා, තිධාති එකදසධා
හෙදො හොති. ආරුප්පවිපාකඤ්ච විජ්‍යාත්මකපව්වයො න හොතීති එවමෙන්ථ
නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං හින්තෙ පනෙන්ථ පඤ්චවොකාරහවෙ උප්පන්නං චතුභූමකමිපි කුසලං
අකුසලඤ්ච අත්තනා සමුට්ඨාපිත්තසමුට්ඨානරුපස්ස
සහජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො හොති. උප්පාදක්ඛණං පන අතික්කමිත්වා
ධීතික්ඛණං පත්තස්ස පුරෙජාතස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකරුපකායස්ස
පච්ඡාජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො හොති. එත්ථ ච තිසමුට්ඨානිකකායොති
ආහාරසමුට්ඨානස්ස අභාවතො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනං කායො වෙදිතබ්බො.
කාමාවචරරුපාවචරවිපාකං පන පචත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරුපස්ස, පටිසන්ධියං
කට්ඨකාරුපස්ස ච සහජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො හොති.
ලොකුත්තරවිපාකං චිත්තසමුට්ඨානරුපස්සෙව. තිව්ධමිපි පනෙතං පුරෙජාතස්ස
චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො.
තෙභූමකමිපි කිරියං චිත්තසමුට්ඨානස්ස සහජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො,
පුරෙජාතස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන
පව්වයො. ඡධා ධීතෙසු පන රුපෙසු චත්ථුරුපං පටිසන්ධික්ඛණෙ
කාමාවචරරුපාවචරවිපාකානං සහජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො, පචත්තෙ
උප්පජ්ජමානානං චතුභූමකකුසලානං අකුසලානං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජානං
තෙභූමකවිපාකානං තෙභූමකකිරියානඤ්ච පුරෙජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයො.
චක්ඛායතනාදීනි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පුරෙජාතවිජ්‍යාත්මකපව්වයෙන පව්වයොති
එවමෙන්ථ පව්වයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

විජ්‍යානුකූල පව්වයන් දිනෙස වණ්ණනා.

21. අත්ථිපව්වයන් දිනෙස වණ්ණනා

21. අත්ථිපව්වයන් දිනෙස වත්තාරො ඛන්ධානිආදීහි සහජාතවසෙන අත්ථිපව්වයො නිද්දිට්ඨො. වක්ඛායනන්තිආදීහි පුරෙජාතවසෙන. යං රූපං නිස්සායානි එත්ථ සහජාතපුරෙජාතවසෙන අත්ථිපව්වයො නිද්දිට්ඨො. එවමයං පාළි සහජාතපුරෙජාතානාක්ඛේව අත්ථිපව්වයානං වසෙන ආගතො. පඤ්චාචාරෙ පන සහජාතං, පුරෙජාතං, පච්ඡාජාතං, ආහාරං, ඉන්ද්‍රියන්ති ඉමෙසං වසෙන ආගතත්තා පච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියවසෙනාපි අත්ථිපව්වයො ලබ්භති. ඉධ පන සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතාති අයං තාවෙන්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අත්ථිපව්වයො නාම දුට්ඨො – අඤ්ඤමඤ්ඤතො, න අඤ්ඤමඤ්ඤතො. තත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤං තිව්ධං – අරූපං අරූපෙන, රූපං රූපෙන, රූපාරූපං රූපාරූපෙන. “වත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො”ති එත්ථ හි සබ්බවිත්තුප්පත්තිවසෙන අරූපං අරූපෙන වුත්තං. “වත්තාරො මහාභූතා”ති එත්ථ සබ්බසන්තතිවසෙන රූපං රූපෙන. “ඔක්කන්තික්ඛණ්ණ නාමරූප”න්ති එත්ථ පටිසන්ධිඛන්ධානාක්ඛේව වත්ථුනො ව වසෙන රූපාරූපං රූපාරූපෙන වුත්තං. න අඤ්ඤමඤ්ඤමිපි තිව්ධං – “අරූපං රූපස්ස, රූපං රූපස්ස, රූපං අරූපස්ස විත්තවෙනසිකා ධම්මා”ති එත්ථ හි පඤ්චවොකාරවසෙන අරූපං රූපස්ස වුත්තං. “මහාභූතා උපාදාරූපාන”න්ති එත්ථ සබ්බසන්තතිවසෙන රූපං රූපස්ස. “වක්ඛායනං වක්ඛුට්ඨිඤ්ඤාණධාතුයා”තිආදීසු වත්ථාරම්මණවසෙන රූපං අරූපස්ස අත්ථිපව්වයොති වුත්තං.

අපිවෙස අත්ථිපව්වයො නාම සඤ්ඤාපතො ඛණ්ණයප්පත්තං නාමඤ්ඤේව රූපඤ්ඤ, වත්තමානා පඤ්චක්ඛන්ධානිපි වත්තුං වට්ටති. සො ජාතිහෙදතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපවසෙන පඤ්චධා හිජ්ජති. තත්ථ කුසලො සහජාතපච්ඡාජාතවසෙන දුට්ඨො හොති, තථා අකුසලො විපාකකිරියසඤ්ඤාතො ව. තෙසු කුසලො කාමාවචරාදිහෙදෙන චතුධා හිජ්ජති, අකුසලො කාමාවචරොව විපාකො චතුභූමකො, කිරියාසඤ්ඤාතො තිභූමකො. රූපසඤ්ඤාතො අත්ථිපව්වයො කාමාවචරොව. සො පන සහජාතපුරෙජාතවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ පඤ්ච වත්ථුනි ආරම්මණානි ව පුරෙජාතානෙව, හදයවත්ථු සහජාතං වා හොති පුරෙජාතං වා. පඤ්චාචාරෙ පන ආගතො ආහාරො ඉන්ද්‍රියඤ්ඤි සහජාතාදිහෙදං න ලහතීති එවමෙන්ථ නානප්පකාරහෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං හින්තො පනෙන්ථ චතුභූමකකුසලොපි සහජාතො අත්ථිපව්වයො පඤ්චවොකාරෙ “එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්තං ඛන්ධාන”න්තිආදීනා නයෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං ඛන්ධානාක්ඛේව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ව යපෙන්වා පන රූපාවචරකුසලං අවසෙසො ආරූප්පෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානාක්ඛේව සහජාතකුසලො අත්ථිපව්වයෙන පව්වයො හොති. චතුභූමකො පනෙස පඤ්චවොකාරෙ චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතො කුසලො

අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. අකුසලෙපි එසෙව නයො. සොපි හි පඤ්චවොකාථෙර සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, චතුරවොකාථෙර සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතාකුසලො අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. පඤ්චවොකාථෙර චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතාකුසලො අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො.

විපාකතො පන කාමාවචරරූපාවචරො අත්ථිපච්චයො නියමෙනෙව පටිසන්ධික්ඛණ්ණෙ ඛන්ධානඤ්චෙව කටත්තාරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. පචත්තෙ පන සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, ධීතිජ්ජත්තස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. අරූපාවචරවිපාකො පන ආරූප්පෙ උප්පන්නලොකුත්තරවිපාකො ච අත්තනා සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. පඤ්චවොකාථෙර ලොකුත්තරවිපාකො සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. කිරියතො රූපාවචරො අත්ථිපච්චයො සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. කාමාවචරරූපාවචරො පන ආරූප්පෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව, පඤ්චවොකාථෙර චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සාපි සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථි පච්චයෙන පච්චයො.

රූපසංඛාතො පන අත්ථිපච්චයො සහජාතො, පුරෙජාතො, ආභාරො, ඉන්ද්‍රියන්ති චතුබ්බිධො. තත්ථ සහජාතරූපත්ථිපච්චයො චතුසමුට්ඨානවසෙන චතුරා ධීතො. තත්ථ කම්මසමුට්ඨානො එකං මහාභූතං තිණ්ණන්තං මහාභූතානං, තිණ්ණ එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්තං, මහාභූතා උපාදාරූපානන්ති එවං සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. පටිසන්ධික්ඛණ්ණෙ චත්ථුරූපං කාමාවචරරූපාවචරවිපාකක්ඛන්ධානං සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. තෙසම්පි තිසමුට්ඨානිකරූපං එකං මහාභූතං තිණ්ණන්තං මහාභූතානං, තිණ්ණ එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්තං, මහාභූතා උපාදාරූපානන්ති එවං සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. පුරෙජාතත්ථිපච්චයො පන චත්ථුපුරෙජාතආරම්මණපුරෙජාතවසෙන දුච්ඛො හොති. සො දුච්ඛොපි හෙට්ඨා පුරෙජාතපච්චයෙ චුත්තනයෙනෙව යොජෙත්වා ගහෙතබ්බො. ආභාරත්ථිපච්චයොපි හෙට්ඨා කබ්ලිකාරාභාරපච්චයෙ යොජිතනයෙනෙව යොජෙතබ්බො. ඉධ පනෙස අත්තනො අනිරුද්ධක්ඛණ්ණෙ පච්චයභාවෙන අත්ථිපච්චයොති චුත්තො. රූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි හෙට්ඨා ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ රූපජීවිතින්ද්‍රියයොජනයං චුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. ඉධ පනෙතම්පි අත්තනො අනිරුද්ධක්ඛණ්ණෙයෙව පච්චයභාවෙන අත්ථිපච්චයොති චුත්තන්ති එවමෙන්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිවිජයොති.

අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

22. නත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

22. නත්ථිපච්චයනිද්දෙසෙ සමනන්තරනිරුද්ධාති අඤ්ඤාන විත්තුප්පාදෙන අනන්තරිකා හුත්වා සමනන්තරනිරුද්ධා. පටුප්පන්තානන්ති පච්චුප්පන්තානං. ඉමිනා නත්ථිපච්චයස්ස ඔකාසදානට්ඨෙන නත්ථිපච්චයභාවං සාධෙති. පුරිමෙසු හි නිරොධවසෙන පච්ඡිමානං පවත්තනොකාසං අදෙන්තෙසු තෙසං පටුප්පන්තභාවො න සියාති අයමෙත්ථ පාලිවණ්ණනා. සෙසං සබ්බං අනන්තරපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. පච්චයලක්ඛණමෙව හෙත්ථ නානං, පච්චයානං පන පච්චයුප්පන්තානඤ්ච නානාකරණං නත්ථි. කෙවලං පන තත්ථ “වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ව ධම්මා මනොධාතුයා” තිආදිනා නයෙන පච්චයා ව පච්චයුප්පන්තා ව සරූපතො දස්සිතා. ඉධ පන “සමනන්තරනිරුද්ධා විත්තවෙනසිකා ධම්මා පටුප්පන්තානං විත්තවෙනසිකානං ධම්මාන” න්ති සබ්බෙපි තෙ නිරොධුප්පාදවසෙන සාමඤ්ඤානො දස්සිතාති.

නත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

23. විගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

23. විගතපච්චයනිද්දෙසෙ සමනන්තරවිගතාති සමනන්තරමෙව විගතා. ඉමිනා විගතපච්චයස්ස විගච්ඡමානභාවෙනෙව පච්චයභාවං දස්සෙති. ඉති නත්ථිපච්චයස්ස ව ඉමස්ස ව ඛාඤ්ජනමත්තෙයෙව නානත්තං, න අත්ථෙති.

විගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

24. අවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

24. අවිගතපච්චයනිද්දෙසෙ වත්තාරො ඛන්ධාතිආදීනං සබ්බාකාරෙන අත්ථිපච්චයනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්සපි හි පච්චයස්ස අත්ථිපච්චයෙන සද්ධිං ඛාඤ්ජනමත්තෙයෙව නානත්තං, න අත්ථෙති.

අවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

පච්චයනිද්දෙසපකිණ්ණකවිනිවිජයකථා

ඉදානි එවං උද්දෙසනිද්දෙසතො දස්සිතෙසු ඉමෙසු චතුර්විසතියා පච්චයෙසු ඤාණචාරස්ස විසදභාවත්ථං අනෙකධම්මානං එකපච්චයභාවතො, එකධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවතො, එකපච්චයස්ස අනෙකපච්චයභාවතො, පච්චයසභාගතො, පච්චයවිසභාගතො, යුගලකතො, ජනකාජනකතො, සබ්බට්ඨානිකාසබ්බට්ඨානිකතො, රූපං රූපස්සාතිආදිවිකප්පතො, භවහෙදතොති ඉමෙසං දසන්තං පදානං වසෙන පකිණ්ණකවිනිවිජයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ අනෙකධම්මානං එකපච්චයභාවතොති එතෙසු හි යපෙත්වා කම්මපච්චයං.

අවසෙසෙසු තෙව්සනියා පව්වයෙසු අනෙකධම්මා එකතො පව්වයා හොත්ති.
කම්මපව්වයො පන එකො චෙතනාධම්මොයෙවාති එවං තාවෙන්ථ අනෙකධම්මානං
එකපව්වයභාවතො විනිච්ඡයො චෙදිතබ්බො.

එකධම්මස්ස අනෙකපව්වයභාවතොති හෙතුපව්වයෙ තාව අමොහො එකො
ධම්මො. සො පුරෙජාතකම්මාභාරක්කානපව්වයොව න හොති, සෙසානං වීසනියා
පව්වයානං වසෙන පව්වයො හොති. අලොභාදොසා ඉන්ද්‍රියමග්ගපව්වයාපි න
හොත්ති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං පව්වයානං වසෙන පව්වයා හොත්ති.
ලොභමොහා විපාකපව්වයාපි න හොත්ති, සෙසානං සත්තරසන්නං පව්වයානං
වසෙන පව්වයා හොත්ති. දොසො අධිපතිපව්වයොපි න හොති, සෙසානං
සොළසන්නං පව්වයානං වසෙන පව්වයො හොති. ආරම්මණපව්වයෙ රූපායතනං
චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන චතුධා පව්වයො;
තථා මනොධාතුයා අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ව. සහෙතුකාය පන
ආරම්මණාධිපතිආරම්මණපතිස්සයවසෙනාපි පව්වයො හොති. ඉමිනා නයෙන
සබ්බෙසං ආරම්මණපව්වයධම්මානං අනෙකපව්වයභාවො චෙදිතබ්බො.

අධිපතිපව්වයෙ ආරම්මණාධිපතිනො ආරම්මණපව්වයෙ චුත්තනයෙනෙව
අනෙකපව්වයභාවො චෙදිතබ්බො. සහජාතාධිපතීසු වීමංසා අමොහහෙතු විය
වීසනියා පව්වයො හොති. ඡන්දො
හෙතුපුරෙජාතකම්මආභාරඉන්ද්‍රියක්කානමග්ගපව්වයො න හොති, සෙසානං
සත්තරසන්නං පව්වයානං වසෙන පව්වයො හොති. චිත්තං
හෙතුපුරෙජාතකම්මක්කානමග්ගපව්වයො න හොති, සෙසානං එකුනවීසනියා
පව්වයානං වසෙන පව්වයො හොති. චීරියං හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරක්කානපව්වයො
න හොති, සෙසානං එකුනවීසනියා වසෙන පව්වයො හොති.

අනන්තරපව්වයෙ ‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු’තිආදිනා නයෙන චුත්තෙසු චතුසු
බන්ධෙසු චෙදනාක්බන්ධො හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරමග්ගපව්වයො න හොති,
සෙසානං එකුනවීසනියා වසෙන පව්වයො හොති. සඤ්ඤාක්බන්ධො
ඉන්ද්‍රියක්කානපව්වයොපි න හොති, සෙසානං සත්තරසන්නං වසෙන පව්වයො
හොති. සඬ්ඛාරක්බන්ධෙ හෙතු හෙතුපව්වයෙ චුත්තනයෙන, ඡන්දචීරියානි
අධිපතිපව්වයෙ චුත්තනයෙනෙව පව්වයා හොත්ති. එස්සො
හෙතුපුරෙජාතකම්මඉන්ද්‍රියක්කානමග්ගපව්වයො න හොති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං
වසෙන පව්වයො හොති. චෙතනා හෙතුපුරෙජාතඉන්ද්‍රියක්කානමග්ගපව්වයො න
හොති. සෙසානං එකුනවීසනියා වසෙන පව්වයො හොති. විතක්කො
හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරින්ද්‍රියපව්වයො න හොති, සෙසානං එකුනවීසනියා වසෙන
පව්වයො හොති. විචාරො මග්ගපව්වයොපි න හොති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං
වසෙන පව්වයො හොති. පීති තෙසඤ්ඤෙව වසෙන පව්වයො හොති.
චිත්තෙකග්ගතා හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරපව්වයො න හොති, සෙසානං වීසනියා
වසෙන පව්වයො හොති. සද්ධා හෙතුපුරෙජාතකම්මාභාරක්කානමග්ගපව්වයො න
හොති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං වසෙන පව්වයො හොති. සති තෙහි චෙව

මග්ගපච්චයෙන වාති එකුනවිසතියා වසෙන පච්චයො හොති. ජීවිතින්ද්‍රියං සද්ධාය
 චුත්තානං අට්ඨාරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. හිරොත්තජ්ජං තතො
 ඉන්ද්‍රියපච්චයං අපනෙත්වා සෙසානං සත්තරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. තථා
 කායපස්සද්ධාදීනි යුගලකානි, යෙවාපනකෙසු
 අධිමොක්ඛමනසිකාරතත්‍රමජ්ඣත්තතා කරුණාමුදිතා ව. චිරතියො පන තෙහි චෙව
 මග්ගපච්චයෙන වාති අට්ඨාරසධා පච්චයා හොත්ති. මිච්ඡාදිට්ඨි තතො
 විපාකපච්චයං අපනෙත්වා සත්තරසධා, මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවා තෙහි චෙව
 කම්මාභාරපච්චයෙහි වාති එකුනවිසතිධා. අහිරිකං අනොත්තජ්ජං මානො ථීනං
 මිද්ධං උද්ධච්චන්ති ඉමෙ හෙතුපුරොජාතකම්මවිපාකාභාරින්ද්‍රියක්ඛානමග්ගපච්චයා
 න හොත්ති, සෙසානං පන සොළසන්නං පච්චයානං වසෙන පච්චයා හොත්ති.
 විචිකිච්ඡාඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි තතො අධිපතිපච්චයං අපනෙත්වා පන්නරසධා
 විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස. අධිපතිපච්චයෙ චුත්තනයෙනෙව අනෙකපච්චයභාවො
 චෙදිතබ්බො. සමනන්තරපච්චයෙපි එසෙව නයො.

සහජාතපච්චයෙ චතුසු තාව ඛන්ධෙසු එකෙකස්ස ධම්මස්ස
 අනෙකපච්චයභාවො චුත්තනයෙනෙව චෙදිතබ්බො. චත්තාරි මහාභූතානි
 ආරම්මණආරම්මණාධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඋපනිස්සයපුරොජාතඅත්ථිඅ
 විගතවසෙන නවධා පච්චයා හොත්ති. හදයවත්ථු තෙසඤ්චෙව විජ්ජයුත්තස්ස ව
 වසෙන දසධා පච්චයො හොති. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ අපුබ්බං නත්ථි.
 නිස්සයපච්චයෙ චක්ඛායතනාදීනි
 ආරම්මණආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරොජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගත
 වසෙන නවධා පච්චයා හොත්ති. උපනිස්සයෙ අපුබ්බං නත්ථි. පුරොජාතපච්චයෙ
 රූපසද්දගන්ධරසායතනානි
 ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපුරොජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයා
 හොත්ති. එත්තකමෙවෙත්ථ අපුබ්බං. පච්ඡාජාතාදීසු අපුබ්බං නත්ථි. ආභාරපච්චයෙ
 කබලිකාරාභාරො ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයආභාරඅත්ථිඅවිගතවසෙන
 ඡධා පච්චයො හොති. ඉන්ද්‍රියාදීසු අපුබ්බං නත්ථි. එවමෙත්ථ එකධම්මස්ස
 අනෙකපච්චයභාවතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එකපච්චයස්ස අනෙකපච්චයභාවතොති හෙතුපච්චයාදීසු යස්ස කස්සචි එකස්ස
 පච්චයස්ස යෙනාකාරෙන යෙනත්ථෙන යො පච්චයුප්පන්නානං පච්චයො හොති,
 තං ආකාරං තං අත්ථං අවිජ්ඣිත්වාච අඤ්ඤෙහිපි යෙහාකාරෙහි යෙහි අත්ථෙහි සො
 තස්මිඤ්ඤෙව ඛණෙ තෙසං ධම්මානං අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති, තතො
 අනෙකපච්චයභාවතො තස්ස විනිච්ඡයො චෙදිතබ්බොති අත්ථො. සෙය්‍යථිදං –
 අමොහො හෙතුපච්චයො, සො හෙතුපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව
 අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියමග්ගසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅ
 විගතානං වසෙන අපරෙහිපි එකාදසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති.
 අලොභාදොසා තතො අධිපතිඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙ තයො අපනෙත්වා සෙසානං
 වසෙන අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති. ඉදං විපාකහෙතුසුයෙව ලබ්භති,
 කුසලකිරියෙසු පන විපාකපච්චයතා පරිහායති. ලොභදොසමොහා තෙ තයො

විපාකඤ්චාති වත්තාරො අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති.

ආරම්මණපච්චයො තං ආරම්මණපච්චයත්තං අවිජහන්තංයෙව ආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි සත්තභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයමෙත්ථ උක්කට්ඨපරිච්ඡේදො, අරූපධම්මානං පන අතීතානාගතානං වා රූපධම්මානං ආරම්මණපච්චයභාවෙ සති ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයමත්තඤ්ඤෙව උත්තරි ලබ්භති. අධිපතිපච්චයෙ වීමංසා අමොහසදිසා. ඡන්දො අධිපතිපච්චයො අධිපතිපච්චයත්තං අවිජහන්තොව සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි අට්ඨභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. චීරියං තෙසඤ්ඤෙව ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයානඤ්චාති ඉමෙසං වසෙන අපරෙහිපි දසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. චිත්තං තතො මග්ගපච්චයං අපනෙත්වා ආභාරපච්චයං පක්ඛිපිත්වා ඉමෙසං වසෙන අධිපතිපච්චයතො උත්තරි දසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. ආරම්මණාධිපතිතො පන හෙට්ඨා ආරම්මණපච්චයෙ චුත්තනයෙනෙව අනෙකපච්චයභාවො වෙදිතබ්බො.

අනන්තරසමනන්තරපච්චයා අනන්තරසමනන්තරපච්චයත්තං අවිජහන්තාව උපනිස්සයකම්මආසෙවනනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි පඤ්චභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති. අරියමග්ගවෙතනායෙව චෙත්ථ කම්මපච්චයතං ලභති, න සෙසධම්මා. සහජාතපච්චයො සහජාතපච්චයත්තං අවිජහන්තොව හෙතුඅධිපතිඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මවිපාකආභාරඉන්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තවි ජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහි චුද්දසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයම්පි උක්කට්ඨපරිච්ඡේදො වත්ථුසහජාතාදීනං පන වසෙනෙත්ථ හෙතුපච්චයාදීනං අභාවොපි වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙපි එසෙව නයො.

නිස්සයපච්චයො නිස්සයපච්චයත්තං අවිජහන්තොව චතුර්විසතියා පච්චයෙසු අත්තතො නිස්සයපච්චයත්තඤ්ඤෙව අනන්තරසමනන්තරපච්චයාආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙ ව ඡ අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන අපරෙහිපි සත්තරසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයම්පි උක්කට්ඨපරිච්ඡේදො වත්ථුනිස්සයාදීනං පන වසෙනෙත්ථ හෙතුපච්චයාදීනං ආභාවොපි වෙදිතබ්බො.

උපනිස්සයපච්චයෙ ආරම්මණුපනිස්සයො ආරම්මණාධිපතිසදිසො. අනන්තරූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අනන්තරසමනන්තරකම්මආසෙවනනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ඡභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අරියමග්ගවෙතනායෙව චෙත්ථ කම්මපච්චයතං ලභති, න සෙසධම්මා. පකතූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොව. පුරෙජාතපච්චයො අත්තතො පුරෙජාතපච්චයත්තං අවිජහන්තොව ආරම්මණආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං

වසෙන අපරෙහිපි අට්ඨභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයම්පි
 උක්කට්ඨනිද්දෙසොව ආරම්මණපුරොජාතෙ පනෙත්ථ
 නිස්සයඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයතා න ලබ්භති. ඉතො උත්තරිපි
 ලබ්භමානාලබ්භමානං වෙදිතබ්බං. පච්ඡාජාතපච්චයො අත්තනො
 පච්ඡාජාතපච්චයභාවං අවිජ්ඣන්තොව විප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි
 තීභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. ආසෙවනපච්චයො ආසෙවනපච්චයත්තං
 අවිජ්ඣන්තොව අනන්තරසමන්තරඋපනිස්සයනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි
 පඤ්චභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති.

කම්මපච්චයො කම්මපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව එකක්ඛණිකො තාව
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආභාරසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං
 වසෙන අපරෙහිපි නවභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. නානාක්ඛණිකො
 උපනිස්සයඅනන්තරසමන්තරනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි පඤ්චභාකාරෙහි
 අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. විපාකපච්චයො විපාකපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව
 හෙතුඅධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මආභාරඉන්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්ත
 විප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි චුද්දසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං
 ගච්ඡති. ආභාරපච්චයෙ කබලීකාරො ආභාරො ආභාරපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව
 අත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ද්වීභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. සෙසා
 තයො ආභාරපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව යථානුරූපං
 අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මවිපාකඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅ
 විගතානං වසෙන අපරෙහිපි එකාදසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති.

ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ රූපිනො පඤ්චන්ද්‍රියා ඉන්ද්‍රියපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව
 නිස්සයපුරොජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි පඤ්චභාකාරෙහි
 අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති. රූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි ඉන්ද්‍රියපච්චයත්තං
 අවිජ්ඣන්තඤ්ඤෙව අත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ද්වීභාකාරෙහි
 අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අරූපිනො ඉන්ද්‍රියානිපි යථානුරූපං ඉන්ද්‍රියපච්චයත්තං
 අවිජ්ඣන්තානෙව
 හෙතුඅධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආභාරඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයු
 ත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි තෙරසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං
 ගච්ඡන්ති. ඤානපච්චයො ඤානපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව යථානුරූපං
 සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතා
 නං වසෙන අපරෙහිපි දසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. මග්ගපච්චයො
 මග්ගපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව යථානුරූපං ඤානපච්චයෙ චුත්තානං දසන්තං
 හෙතුඅධිපතීනඤ්ඤාති ඉමෙසං වසෙන අපරෙහිපි ද්වාදසභාකාරෙහි
 අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති.

සම්පයුත්තපච්චයො සම්පයුත්තපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව යථානුරූපං
 හෙතුඅධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මවිපාකආභාරඉන්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගඅත්ථි
 අවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි තෙරසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති.
 විප්පයුත්තපච්චයො විප්පයුත්තපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව

අනන්තරසමනන්තරආසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතසඬ්ඛානෙ ඡ පච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන යථානුරූපං අපරෙහිපි සත්තරසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. තත්ථ රූපස්ස ව අරූපස්ස ව පච්චයවිභාගො වෙදිතඛිබ්බො. අත්ථිපච්චයො අත්ථිපච්චයත්තං අවිජ්ඣන්තොව අනන්තරසමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතසඬ්ඛානෙ පඤ්ච පච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන යථානුරූපං අපරෙහි අට්ඨාරසභාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. නත්ථිපච්චයවිගතපච්චයා අනන්තරපච්චයසදිසා. අවිගතපච්චයො අත්ථිපච්චයසදිසොයෙවාති එවමෙත්ථ එකපච්චයස්ස අනෙකපච්චයභාවතොපි විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො.

පච්චයසභාගතොති එතෙසු හි චතුර්විසතියා පච්චයෙසු
 අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයආසෙවනනත්ථිවිගතා සභාගා, තථා ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයාති ඉමිනා උපායෙනෙත්ථ පච්චයසභාගතොපි විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො.

පච්චයවිසභාගතොති පුරෙජාතපච්චයො පනෙත්ථ පච්ඡාජාතපච්චයෙන
 විසභාගො, තථා සම්පයුත්තපච්චයො විජ්ජයුත්තපච්චයෙන, අත්ථිපච්චයො නත්ථිපච්චයෙන, විගතපච්චයො අවිගතපච්චයෙනාති ඉමිනා උපායෙනෙත්ථ පච්චයවිසභාගතොපි විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො.

යුගලකතොති එතෙසු ව අත්ථසරික්ඛතාය, සද්දසරික්ඛතාය, කාලපට්ඨක්ඛතාය,
 හෙතුඵලතාය, අඤ්ඤමඤ්ඤපට්ඨක්ඛතායාති ඉමෙහි කාරණෙහි යුගලකතො විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො. අනන්තරසමනන්තරා හි අත්ථසරික්ඛතාය එකං යුගලකං නාම; නිස්සයූපනිස්සයා සද්දසරික්ඛතාය, පුරෙජාතපච්ඡාජාතා කාලපට්ඨක්ඛතාය, කම්මපච්චයවිපාකපච්චයා හෙතුඵලතාය, සම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තපච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤපට්ඨක්ඛතාය එකං යුගලකං නාම, තථා අත්ථිනත්ථිපච්චයා, විගතාවිගතපච්චයා වාති එවමෙත්ථ යුගලකතොපි විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො. ජනකාජනකතොති එතෙසු ව අනන්තරසමනන්තරානන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයාසෙවනපච්චයා නානාක්ඛණිකො, කම්මපච්චයො, නත්ථිවිගතපච්චයාති ඉමෙ පච්චයා ජනකායෙව, න අජනකා. පච්ඡාජාතපච්චයො කෙවලං උපත්ථම්භකොයෙව, න ජනකො. සෙසා ජනකා ව අජනකා ව උපත්ථම්භකා වාති අත්ථො. එවමෙත්ථ ජනකාජනකතොපි විඤ්ඤාතඛිබ්බො විනිච්ඡයො.

සබ්බට්ඨානිකාසබ්බට්ඨානිකතොති එතෙසු ව
 සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයා සබ්බට්ඨානිකා නාම, සබ්බෙසං සඬ්ඛතානං රූපාරූපධම්මානං යානභූතා කාරණභූතාති අත්ථො. එතෙහි විනා උජ්ජජ්ජමානො එකධම්මොපි නත්ථිති. ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරානන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයා සෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා අසබ්බට්ඨානිකා නාම. න සබ්බෙසං

රූපාරූපධම්මානං යානභූතා, අරූපක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව පන යානභූතා කාරණභූතාති අත්ථො. අරූපධම්මායෙව හි එතෙහි උප්පජ්ජන්ති, න රූපධම්මා.
 පුරෙජාතපච්ඡාජාතාපි අසබ්බට්ඨානිකා අරූපරූපානඤ්ඤෙව යථාක්කමෙන පච්චයභාවතො. චුත්තාවසෙසාපි එකච්චානං රූපාරූපධම්මානං උප්පත්තිහෙතුතො න සබ්බට්ඨානිකාති එවමෙත්ථ සබ්බට්ඨානිකා සබ්බට්ඨානිකතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

රූපං රූපස්සාතිආදිවිකප්පතොති එතෙසු ව චතුච්ඡිසතියා පච්චයෙසු එකපච්චයොපි එකන්තෙන රූපමෙව හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො නාම නත්ථි, එකන්තෙන පන රූපං හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො නාම අත්ථි. කතරො පනෙසොති? පුරෙජාතපච්චයො. පුරෙජාතපච්චයො හි එකන්තෙන රූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො භොති. එකන්තෙන රූපමෙව හුත්වා රූපාරූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි නත්ථි, එකන්තෙන පන අරූපං හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො නාම අත්ථි. කතරො පනෙසොති?
 අනන්තරසමනන්තරආසෙවනසම්පයුත්තන්තර්විගතවසෙන ඡබ්බිධො. සො හි සබ්බොපි එකන්තෙන අරූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො භොති. එකන්තෙන අරූපමෙව හුත්වාපි එකන්තෙන රූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි අත්ථි. කතරො පනෙසොති? පච්ඡාජාතපච්චයො. සො හි එකන්තෙන අරූපං හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො භොති; එකන්තෙන පන අරූපධම්මොව හුත්වා රූපාරූපානං පච්චයොපි අත්ථි. කතරො පනෙසොති? හෙතුකම්මවිපාකක්කානමග්ගවසෙන පඤ්චවිධො. සො හි සබ්බොපි එකන්තෙන අරූපමෙව හුත්වා රූපධම්මානං අරූපධම්මානම්පි පච්චයො භොති. එකන්තෙන පන රූපාරූපමෙව හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි නත්ථි, අරූපස්සෙව පන භොති. කතරො පනෙසොති? ආරම්මණපච්චයො චෙව උපනිස්සයපච්චයො ව. ඉදඤ්ඨි ද්වයං එකන්තෙන රූපාරූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො භොති. එකන්තෙන රූපාරූපමෙව හුත්වා පන රූපාරූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි අත්ථි. කතරො පනෙසොති?
 අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයආහාරඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවවිධො. සො හි සබ්බොපි එකන්තෙන රූපාරූපමෙව හුත්වා රූපාරූපස්සෙව පච්චයො භොතිති එවමෙත්ථ රූපං රූපස්සාතිආදිවිකප්පතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

භවහෙදතොති ඉමෙසු පන චතුච්ඡිසතියා පච්චයෙසු පඤ්චවොකාරභවෙ තාව න කොචි පච්චයො න ලබ්භති නාම. චතුච්ඡිසතියා පන තයො පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසා එකච්ඡතිමෙව ලබ්භන්ති. එකවොකාරභවෙ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන සත්තෙව ලබ්භන්ති. බාහිරෙ පන අනින්ද්‍රියබද්ධරූපෙ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන පඤ්චෙව ලබ්භන්තිති එවමෙත්ථ භවහෙදතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

පච්චයනිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ප්‍රච්ඡාදාරො

1. පච්චයානුලොමවණ්ණනා

එවං අනුලොමපට්ඨානාදීසු තිකපට්ඨානාදිවසෙන
චතුර්විසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානෙ පට්ඨානමහාපකරණෙ යෙ තිකාදයො
නිස්සාය නිද්දිට්ඨත්තා එතං තිකපට්ඨානං, දුකපට්ඨානං...පෙ.... දුකදුකපට්ඨානන්ති
වුත්තං. තෙ අනාමසිත්වා යෙසං පච්චයානං වසෙන තෙ තිකාදයො විහත්තා, තෙ
පච්චයෙ එව තාව ඉමිනා මාතිකානික්ඛෙපපච්චයවිහඬිගසඬිබාතෙන වාරෙන
උද්දෙසතො ච නිද්දෙසතො ච දස්සෙත්වා, ඉදානි යෙ තිකාදයො නිස්සාය
නිද්දිට්ඨත්තා එතං තිකපට්ඨානං, දුකපට්ඨානං...පෙ.... දුකදුකපට්ඨානන්ති වුත්තං.
තෙ තිකාදයො ඉමෙසං පච්චයානං වසෙන විත්ථාරෙත්වා දස්සෙතුං එකෙකං
තිකදුකං නිස්සාය සත්තභි මහාවාරෙහි දෙසනා කතා. තෙසං ඉමානි නාමානි –
පට්චිව්චාරො, සහජාතවාරො, පච්චයවාරො, නිස්සයවාරො, සංසට්ඨවාරො,
සම්පයුත්තවාරො, පඤ්භාවාරොති.

තත්ථ “කුසලං ධම්මං පට්චිව් කුසලො ධම්මො”ති එවං පට්චිවාහිධානවසෙන
වුත්තො පට්චිව්චාරො නාම. කුසලං ධම්මං සහජාතො කුසලො ධම්මො”ති එවං
සහජාතාහිධානවසෙන වුත්තො සහජාතවාරො නාම. සො පුරිමෙන පට්චිව්චාරෙන
අත්ථතො නින්නානාකරණො. පට්චිවාහිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන පන
පයමො වුත්තො, සහජාතාහිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන දුතියො. ද්විසුපි
වෙනෙසු රූපාරූපධම්මවසෙන පච්චයා වෙව පච්චයුජ්ජන්තධම්මා ච වෙදිතබ්බා.
තෙ ච බො සහජාතාව, න පුරෙජාතපච්ඡාජාතා ලබ්භන්ති. “කුසලං ධම්මං පච්චයා
කුසලො ධම්මො”ති එවං පච්චයාහිධානවසෙන වුත්තො පන පච්චයවාරො නාම.
සොපි පුරිමවාරද්වයං විය රූපාරූපධම්මවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. පච්චයො පනෙත්ථ
පුරෙජාතොපි ලබ්භති. අයමස්ස පුරිමවාරද්වයතො විසෙසො. තදනන්තරො
“කුසලං ධම්මං නිස්සාය කුසලො ධම්මො”ති එවං නිස්සයාහිධානවසෙන වුත්තො
නිස්සයවාරො නාම. සො පුරිමෙන පච්චයවාරෙන අත්ථතො නින්නානාකරණො.
පච්චයාහිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන පන පයමො වුත්තො,
නිස්සයාහිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන දුතියො. තතො පරං “කුසලං ධම්මං
සංසට්ඨො කුසලො ධම්මො”ති එවං සංසට්ඨාහිධානවසෙන වුත්තො සංසට්ඨවාරො
නාම. “කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තො කුසලො ධම්මො”ති එවං
සම්පයුත්තාහිධානවසෙන වුත්තො සම්පයුත්තවාරො නාම. සො පුරිමෙන
සංසට්ඨවාරෙන අත්ථතො නින්නානාකරණො. සංසට්ඨාහිධානවසෙන
බුජ්ඣනකානං වසෙන පන පයමො වුත්තො, සම්පයුත්තාහිධානවසෙන දුතියො.
ද්විසුපි වෙනෙසු අරූපධම්මවසෙනෙව පච්චයා පච්චයුජ්ජන්තා ච වෙදිතබ්බා.
සත්තමවාරෙ පන යස්මා “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන
පච්චයො”තිආදිනා නයෙන තෙ තෙ පඤ්ඤෙ උද්ධරිත්වා පුන “කුසලා හෙතු
සම්පයුත්තකානං බන්ධාන”න්තිආදිනා නයෙන සබ්බෙපි තෙ පඤ්ඤා නිජ්ජටා
නිග්ගමිබා ච කත්වා විහත්තා, තස්මා සො වාරො පඤ්ඤානං සාධුකං විහත්තත්තා

පඤ්චාචාරොත්ථෙව සඬ්ඛාං ගතො. රූපාරූපධම්මවසෙනෙව පනෙත්ථ පච්චයාපි පච්චයුප්පන්නාපි වෙදිතඛ්ඛා.

තත්ථ යො තාව එස සබ්බපඨමො පටිච්චචාරො නාම, සො උද්දෙසනො නිද්දෙසනො ව දුට්ඨො හොති. තත්ථ උද්දෙසචාරො පඨමො, පුච්ඡාචාරොතිපි වුච්චති. පණ්ණත්තිචාරොතිපි තස්සෙව නාමං. සො හි කුසලාදයො පටිච්ච කුසලාදීනං හෙතුපච්චයාදීනං වසෙන උද්දිට්ඨත්තා උද්දෙසචාරො, කුසලාදයො පටිච්ච හෙතුපච්චයාදිවසෙන කුසලාදීනං උප්පත්තියා පුච්ඡිත්තා පුච්ඡාචාරො, කුසලාදයො පටිච්ච හෙතුපච්චයාදිවසෙන කුසලාදීනං උප්පත්තියා පඤ්ඤාපිත්තා පණ්ණත්තිචාරොතිපි වුත්තො.

25-34. තත්ථ සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයාති පරිකප්පජ්ජිතා. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා, කිං සො කුසලං ධම්මං පටිච්ච සියාති අථ වා කුසලං ධම්මං පටිච්ච යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය, සො හෙතුපච්චයා සියාති අයමෙත්ථ අත්ථො. තත්ථ පටිති සදිසත්ථෙව චත්තති. සදිසපුග්ගලො හි පටිපුග්ගලො, සදිසභාගො ව පටිභාගොති වුච්චති. ඉච්චාති ගමනුස්සුක්කවචනමෙතං. උභයං එකතො කත්වා පටිච්චාති පටිගන්ත්වා සහුප්පත්තිසඬ්ඛාතෙන සදිසභාවෙන පත්වා, තෙන සද්ධිං එකතො උප්පත්තිභාවං උපගන්ත්වාති වුත්තං හොති. කුසලො ධම්මොති එවං සහුප්පත්තිභාවෙන කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයාති පුච්ඡති. අථ වා පටිච්චාති පච්චයං කත්වා. තං පන පච්චයකරණං පුරෙජාතෙපි පච්චයෙ ලබ්භති සහජාතෙපි. ඉධ සහජාතං අධිප්පෙතං. සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලොතිආදීසුපි එසෙව නයො. තත්ථ කිඤ්චාපි සහජාතවසෙන කුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො නත්ථී, ඉමස්මිං පන පුච්ඡාචාරෙ යම්පි විස්සජ්ජියමානං අත්ථතො ලබ්භති, යම්පි න ලබ්භති, තං සබ්බං පුච්ඡාචාරෙ උද්ධටං. පරතො පන විස්සජ්ජනෙ යං න ලබ්භති, තං පභාය යං ලබ්භති, තදෙව විස්සජ්ජිතං.

එවමෙත්ථ පුච්ඡානං අත්ථඤ්ඤෙව පුච්ඡාගතිඤ්ඤෙව ඤත්වා ඉදාති ගණනවසෙන පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො වෙදිතඛ්ඛො. එත්ථ හි “කුසලං ධම්මං පටිච්චා”ති කුසලපදං ආදිං කත්වා කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතත්තා තිස්සො පුච්ඡා, පුන තදෙවාදිං කත්වා කුසලාඛ්‍යාකතාදිවසෙන දුකප්පහෙදත්තා තිස්සො, පුන තදෙවාදිං කත්වා තිකත්තා ව එකා, එවං කුසලං ධම්මං පටිච්චාති කුසලාදිකා සත්ත පුච්ඡා, තථා අකුසලාදිකා, තථා අඛ්‍යාකතාදිකා, තථා කුසලාඛ්‍යාකතාදිකා, අකුසලාඛ්‍යාකතාදිකා, කුසලාකුසලාදිකා, කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතාදිකාති සබ්බාපි සත්තත්තං සත්තකානං වසෙන කුසලත්තිකං නිස්සාය හෙතුපච්චයෙ එකුනපඤ්ඤාසං පුච්ඡා.

තත්ථ එකමුලකාවසානා නව, එකමුලදුකාවසානා නව, එකමුලතිකාවසානා තිස්සො, දුකමුලඑකාවසානා නව, දුකමුලදුකාවසානා නව, දුකමුලතිකාවසානා තිස්සො, තිකමුලඑකාවසානා තිස්සො, තිකමුලදුකාවසානා තිස්සො,

තිකමූලතිකාවසානා එකාති එවමෙනා මූලවසෙනාපි වෙදිතබ්බා. යථා ව
හෙතුපච්චයෙ එකුනපඤ්ඤාසං, ආරම්මණපච්චයාදීසුපි තථෙවාති සබ්බෙසුපි
චතුර්විසතියා පච්චයෙසු –

සහස්සමෙකඤ්ච සතං, ඡසත්තති පුනාපරා;
පුච්ඡා සම්පිණ්ඩිතා භොන්ති, නයම්හි එකමූලකෙ.

35-36. තතො පරං හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයාති දුමූලකනගො ආරද්ධො.
තත්ථ හෙතාරම්මණදුකො...පෙ.... හෙතුඅවිගතදුකොති හෙතුපච්චයෙන සද්ධිං
තෙවීසති දුකා භොන්ති. තෙසු හෙතුපච්චයෙ විය හෙතාරම්මණදුකෙපි
එකුනපඤ්ඤාසං පුච්ඡා, තාසු පාළියං ද්වෙයෙව දස්සිතා. යථා ව හෙතාරම්මණදුකෙ
එකුනපඤ්ඤාසං තථා හෙතාධිපතිදුකාදීසුපි. තත්ථ පයමපුච්ඡාවසෙන
හෙතාධිපතිදුකො, හෙතානන්තරදුකො, හෙතුසමනන්තරදුකොති පටිපාටියා තගො
දුකෙ දස්සෙත්වා පරියොසානෙ හෙතුඅවිගතදුකො දස්සිතො, සෙසං සඬ්ඛිත්තං.
පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො පනෙත්ථ එවං වෙදිතබ්බො.

සහස්සමෙකඤ්ච සතං, සත්තවීසතිමෙව ව;
දුකෙසු තෙවීසතියා, පුච්ඡා භොන්ති දුමූලකෙ.

37. තතො පරං හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයාති තිමූලකනගො
ආරද්ධො. තත්ථ හෙතාරම්මණදුකෙන සද්ධිං අධිපතිපච්චයාදීසු බාවිසතියා
පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන බාවිසති තිකා භොන්ති. තෙසු
පයමපුච්ඡාවසෙන පයමත්තිකඤ්ච දුතියත්තිකඤ්ච දස්සෙත්වා පරියොසානතිකො
දස්සිතො, සෙසං සඬ්ඛිත්තං. යථා පන දුකෙසු, එවං තිකෙසුපි එකමෙකස්මිං තිකෙ
එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා සබ්බෙසුපි බාවිසතියා තිකෙසු –

සහස්සමෙකං පුච්ඡානං, අට්ඨසත්තතිමෙව ව;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයම්හි තිකමූලකෙ.

38. තතො පරං හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා
අනන්තරපච්චයාති චතුමූලකනගො ආරද්ධො. තත්ථ පයමත්තිකෙන සද්ධිං
අනන්තරපච්චයාදීසු එකවීසතියා පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන එකවීසති
චතුක්කා භොන්ති. තෙසු ද්වෙ චතුක්කෙ දස්සෙත්වා සෙසං සඬ්ඛිත්තං. ඉධාපි
එකමෙකස්මිං චතුක්කෙ එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා සබ්බෙසුපි එකවීසතියා
චතුක්කෙසු –

සහස්සමෙකං පුච්ඡානං, එකුනතිංස පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයම්හි චතුමූලකෙ.

තතො පරං පඤ්චමූලකං ආදිං කත්වා යාව සබ්බමූලකා දෙසනා කතා, තං සබ්බං
සඬ්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා චුත්තඤ්ච උපරි චත්තබ්බඤ්ච එකතො කත්වා පාළියං

“එකමුලක, දුමුලක, තිමුලක, චතුමුලක, පඤ්චමුලක, සබ්බමුලක
අසම්මුඤ්ඤානෙත විත්ථාරෙතබ්බ”න්ති නයො දස්සිතො. තත්ථ එකමුලකාදීසු යං
චත්තබ්බං, තං චුත්තමෙව. පඤ්චමුලකෙ පන පයමචතුක්කෙන සද්ධිං
සමනන්තරපච්චයාදීසු සමච්ඡින්නියා පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන
සමච්ඡින්නි පඤ්චකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි නව පුච්ඡානං, අසීති ව පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයමිහි පඤ්චමුලකෙ.

ඡමුලකෙ පයමපඤ්චකෙන සද්ධිං සහජාතපච්චයාදීසු එකුනච්ඡින්නියා පච්චයෙසු
එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන එකුනච්ඡින්නි ඡක්කා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං
එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි නව පුච්ඡානං, එකතිංස තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයමිහි ඡක්කමුලකෙ.

සත්තමුලකෙ පයමඡක්කෙන සද්ධිං අඤ්ඤාමඤ්ඤාපච්චයාදීසු අට්ඨාරසසු
පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන අට්ඨාරස සත්තකා භොන්ති. තෙසු
එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි අට්ඨ පුච්ඡානං, ද්වාසීති ව තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයමිහි සත්තමුලකෙ.

අට්ඨමුලකෙ පයමසත්තකෙන සද්ධිං නිස්සයපච්චයාදීසු සත්තරසසු පච්චයෙසු
එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන සත්තරස අට්ඨකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං
එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි අට්ඨ පුච්ඡානං, තෙත්තිංසා ව තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයමිහි අට්ඨමුලකෙ.

නවමුලකෙ පයමඅට්ඨකෙන සද්ධිං උපනිස්සයපච්චයාදීසු සොළසසු පච්චයෙසු
එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන සොළස නවකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං
එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි සත්ත පුච්ඡානං, චතුරාසීති තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයමිහි නවමුලකෙ.

දසමුලකෙ පයමනවකෙන සද්ධිං පුරෙජාතපච්චයාදීසු පන්තරසසු පච්චයෙසු
එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන පන්තරස දසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං
එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි සත්ත පුච්ඡානං, පඤ්චතිංස තතොපරා;

පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයම්හි දසමුලකෙ.

එකාදසමුලකෙ පයමදසකෙන සද්ධිං පච්ඡාජාතපච්චයාදීසු වුද්දසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන වුද්දස එකාදසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

ඡ සතානි ච පුච්ඡානං, ඡළාසිති තතොපරා;
නයම්හි පුච්ඡා ගණිතා, එකාදසකමුලකෙ.

ද්වාදසමුලකෙ පයමඑකාදසකෙන සද්ධිං ආසෙවනපච්චයාදීසු තෙරසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන තෙරස ද්වාදසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

ඡ සතානි ච පුච්ඡානං, සත්තතිංස තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ ද්වාදසමුලකෙ.

තෙරසමුලකෙ පයමද්වාදසකෙන සද්ධිං කම්මපච්චයාදීසු ද්වාදසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන ද්වාදස තෙරසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

සතානි පඤ්ච පුච්ඡානං, අට්ඨාසිති පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ තෙරසමුලකෙ.

වුද්දසමුලකෙ පයමතෙරසකෙන සද්ධිං විපාකපච්චයාදීසු එකාදසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන එකාදස වුද්දසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

සතානි පඤ්ච පුච්ඡානං, තිංස වාථ නවාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ වුද්දසමුලකෙ.

පන්තරසමුලකෙ පයමවුද්දසකෙන සද්ධිං ආහාරපච්චයාදීසු දසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන දස පන්තරසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

සතානි චත්තාරි පුච්ඡානං, නවුති ච තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ පන්තරසමුලකෙ.

සොළසමුලකෙ පයමපන්තරසකෙන සද්ධිං ඉන්ද්‍රියපච්චයාදීසු නවසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන නව සොළසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

සතානි චත්තාරි චත්තා-ලීසෙකා චෙව පුනාපරා;

පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ සොළසමුලකෙ.

සත්තරසමුලකෙ පයමසොළසකෙන සද්ධිං ක්කානපච්චයාදීසු අට්ඨසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන අට්ඨ සත්තරසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

සතානි තීණි පුච්ඡානං, නවුති ද්වෙ පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ සත්තරසමුලකෙ.

අට්ඨාරසමුලකෙ පයමසත්තරසකෙන සද්ධිං මග්ගපච්චයාදීසු සත්තසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන සත්ත අට්ඨාරසකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

සතානි තීණි පුච්ඡානං, තෙවත්තාරීසමෙව ච;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ අට්ඨාරසමුලකෙ.

එකුනවිසතිමුලකෙ පයමඅට්ඨාරසකෙන සද්ධිං සම්පයුත්තපච්චයාදීසු ඡසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන ඡ එකුනවිසතිකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

ද්වෙ සතා නවුති වෙව, චතස්සො ච පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ එකුනවිසතිකෙ.

විසතිමුලකෙ පයමඑකුනවිසතිකෙන සද්ධිං විජ්ජයුත්තපච්චයාදීසු පඤ්චසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන පඤ්චවිසතිකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

ද්වෙ සතා භොන්ති පුච්ඡානං, චත්තාරීසා ච පඤ්ච ච;
පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ විසතිමුලකෙ.

එකවිසතිමුලකෙ පයමවිසතිකෙන සද්ධිං අත්ථිපච්චයාදීසු චතුසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන චත්තාරො එකවිසතිකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

සතං ඡනවුති වෙව, පුච්ඡා භොන්ති සම්පිණ්ඩිතා;
ගණිතා ලක්ඛණඤ්ඤාහි, එකවිසතිකෙ නයෙ.

ද්වාවිසතිමුලකෙ පයමඑකවිසතිකෙන සද්ධිං නත්ථිපච්චයාදීසු තිසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන තයො ද්වාවිසතිකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

චත්තාරීසාධිකං සතං, සත්ත වෙව පුනාපරා;

පුච්ඡා ගණනතො භොන්ති, නයෙ ද්වාවිසතිමුලකෙ.

තෙව්සතිමුලකෙ පට්ඨානවිසතිකෙන සද්ධිං ද්විසු විගතාවිගතපච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන ද්වෙ තෙව්සතිකා භොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා -

අට්ඨනචුතිමෙවිධ, පුච්ඡා ගණනතො මනා;
නයම්හි තෙව්සතිමෙ, තෙව්සතිකමුලකෙ.

චතුර්විසතිමුලකො පන සබ්බපච්චයානං සමොධානවසෙන වෙදිතබ්බො, තෙනෙව සබ්බමුලකොති චුත්තො. තත්ථ එකුනපඤ්ඤාසමෙව පුච්ඡා භොන්තිති සබ්බාපෙතා හෙතුපච්චයපදමෙව ගහෙත්වා එකමුලකාදීනං සබ්බමුලකපරියොසානානං වසෙන සත්ථාරා දෙවපරිසති විත්ථාරතො විහත්තා පුච්ඡා ඉධ සඬ්ඛෙපෙන දස්සිතා.

තාසං පන සබ්බාසම්පි අයං ගණනපිණ්ඩො - එකමුලකනයස්මිඤ්ඤි එකාදස සතාති ඡසත්තති ව පුච්ඡා ආගතා. හෙතුපච්චයනයෙ තෙනෙව මුලකෙන එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා ඉමස්මිං හෙතුපච්චයමුලකෙ ගහෙතබ්බා, සෙසා සෙසපච්චයමුලකෙසු පක්ඛිපිතබ්බා. දුමුලකෙ සත්තවිසාති එකාදස සතාති, තිමුලකෙ සහස්සං අට්ඨසත්තති ව, චතුමුලකෙ සහස්සං එකුනතිංසඤ්ච, පඤ්චමුලකෙ අසීතාධිකාති නව සතාති, ඡමුලකෙ එකතිංසාති නව සතාති, සත්තමුලකෙ ද්වාසීතාති අට්ඨ සතාති, අට්ඨමුලකෙ තෙත්තිංසාති අට්ඨ සතාති, නවමුලකෙ චතුරාසීතාති සත්ත සතාති, දසමුලකෙ පඤ්චතිංසාති සත්ත සතාති, එකාදසමුලකෙ ඡාසීතාති ඡ සතාති, ද්වාදසමුලකෙ සත්තතිංසාති ඡ සතාති, තෙරසමුලකෙ අට්ඨාසීතාති පඤ්ච සතාති, චුද්දසමුලකෙ එකුනවත්තාලිසාති පඤ්ච සතාති, පන්තරසමුලකෙ නවුතාති වත්තාරි සතාති, සොළසමුලකෙ එකවත්තාලිසාති වත්තාරි සත්තාති, සත්තරසමුලකෙ ද්වානචුතාති තිණි සතාති, අට්ඨාරසමුලකෙ තෙවත්තාලිසාති තිණි සතාති, එකුනවිසතිමුලකෙ චතුනචුතාති ද්වෙ සතාති, වීසතිමුලකෙ පඤ්චවත්තාලිසාති ද්වෙ සතාති, එකවිසතිමුලකෙ ඡනචුතිසතං, ද්වාවිසතිමුලකෙ සත්තවත්තාලිසසතං, තෙව්සතිමුලකෙ අට්ඨනචුති, සබ්බමුලකෙ එකුනපඤ්ඤාසාති එවං හෙතුපදං ආදිං කත්වා විහත්තෙසු එකමුලකාදීසු -

චුද්දසෙව සහස්සාති, පුන සත්ත සතාති ව;
පුච්ඡා හෙතුපදස්සෙව, එකමුලාදිහෙදතොති.

39-40. එවං හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමුලකතො පට්ඨාය යාව සබ්බමුලකනයා පුච්ඡාහෙදං දස්සෙත්වා ඉදාති ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්වා දස්සෙතුං සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාතිආදිමාහ. තත්ථ ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාති එත්තාවතා ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්වා හෙතුපච්චයපරියොසානො

එකමුලකනයෝ දස්සිනෝ. තනෝ පරං ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයාති දුකමුලකං ආරද්ධං. තත්ථ ඉමං පඨමදුකඤ්චෙව ආරම්මණවිගතදුකඤ්ච දස්සෙත්වා සෙසං සඬබ්බිත්තං. ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාති අයං ඔසානදුකොපි න දස්සිනෝ. සචෙ පන කත්ථවි වාචනාමග්ගෙ සන්දිස්සති, ස්චෙව වාචනාමග්ගො ගහෙනබ්බො. තනෝ පරං ආරම්මණපච්චයවසෙන තිකමුලකාදයෝ අදස්සෙත්වාච අධිපතිපච්චයං ආදිං කත්වා එකකාදයෝ දස්සෙතුං අධිපතිපච්චයා, අනන්තරපච්චයා, සමනන්තරපච්චයා, සහජාතපච්චයා, අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාති එත්තකමෙව චුත්තං, තං එකමුලකවසෙන වා සබ්බමුලකවසෙන වා වෙදිතබ්බං.

41. තනෝ පරං අවිගතපච්චයං ආදිං කත්වා දුමුලකමෙව දස්සෙතුං – අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අවිගතහෙතුදුකො, අවිගතාරම්මණදුකො, අවිගතාධිපතිදුකොති පටිපාටියා තයෝ දුකෙ වත්වා පරියොසානෙ ව අවිගතවිගතදුකො එකො දුකො දස්සිනෝ. තනෝ අවිගතපච්චයවසෙනෙව තිමුලකං දස්සෙතුං – “අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා, අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා අධිපතිපච්චයා, අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා අනන්තරපච්චයා”ති එවං පටිපාටියා තයෝ තිකෙ වත්වා “අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා විගතපච්චයා”ති පරියොසානත්තිකො චුත්තෝ. තනෝ අවිගතපච්චයවසෙනෙව චතුමුලකං දස්සෙතුං “අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා, අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අනන්තරපච්චයා”ති ද්වෙ චතුක්කෙ වත්වා “විගතපච්චයා”ති පදං උද්ධරිත්වා යජිතං, සෙසං සබ්බං සඬබ්බිත්තං. තස්ස සඬබ්බිත්තභාවං දස්සෙතුං “එකෙකස්ස පදස්ස එකමුලකං, දුමුලකං, තිමුලකං, සබ්බමුලකං අසම්මුය්හන්තෙන විත්ථාරෙතබ්බ”න්ති චුත්තං. තස්මා යථා හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා හෙතුආදිපදවසෙන එකමුලකෙ එකාදස පුච්ඡාසනාති ඡසත්තති ව පුච්ඡා...පෙ.... සබ්බමුලකෙ එකුතපඤ්ඤාසං, එවං ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එකමෙකං ආදිං කත්වා ආරම්මණාදිපදවසෙන එකමෙකස්ස පදස්ස එකමුලකෙ එකාදස පුච්ඡාසනාති ඡසත්තති ව පුච්ඡා...පෙ.... සබ්බමුලකෙ එකුතපඤ්ඤාසාති එකෙකස්ස පදස්ස එකමුලකාදිහෙදෙ සත්තසනාධිකාති චුද්දස පුච්ඡා සහස්සාති භොන්ති. තාසං සබ්බෙසුපි චතුච්ඡිකියා පච්චයෙසු අයං ගණනපරිච්ඡෙදො –

ද්වාපඤ්ඤාසහස්සාන-ටයසනාති තිණි සතසහස්සාති;
කුසලත්තිකස්ස පුච්ඡා, අනුලොමනයමිහි සුචිහත්තා.

යථා ව කුසලත්තිකස්ස, එවං වෙදනාත්තිකාදීනමිහි සබ්බෙසුපි ද්වාච්ඡිකියා තිකෙසු –

එකසට්ඨිසහස්සාති, ඡ සනාති සත්තසත්තති;
සතසහස්සාති පුච්ඡානං, තිකහෙදෙ පහෙදතො.

සඬබ්බිත්තා වාචනාමග්ගෙ.

දුකෙසු පන “සියා හෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතුධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා හෙතුපච්චයා” ති එවං හෙතුං පටිච්ච හෙතු, හෙතුං පටිච්ච නහෙතු, හෙතුං පටිච්ච හෙතු ව නහෙතු ව, නහෙතුං පටිච්ච නහෙතු, නහෙතුං පටිච්ච හෙතු, නහෙතුං පටිච්ච හෙතු ව නහෙතු ව, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච හෙතු, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච නහෙතු, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච හෙතු ව නහෙතු වාති එකමෙකස්මිං. දුකෙ හෙතුපච්චයාදීසු එකමෙකස්මිං පච්චයෙ නව පුච්ඡා භොන්ති. තාසු හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකෙ ද්වෙසතානි සොළස ව පුච්ඡා භොන්ති. තාසු හෙතුපච්චයස්සෙව අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සා නව පුච්ඡා ගහෙනබ්බා, සෙසා අට්ඨ වාරොන ගහිතා.

තාසං දුකමූලකාදීසු තෙව්සතියා වාරෙසු එකෙකං නවකං අපනෙත්වා යාව සබ්බමූලකා අයං ගණනපරිච්ඡෙදො – දුකමූලකෙ තාව එකමූලකෙ දස්සිතෙසු ද්විසු සොළසාධිකෙසු පුච්ඡාසතෙසු නව අපනෙත්වා ද්වෙසතානි සත්ත ව පුච්ඡා භොන්ති, තතො නව අපනෙත්වා තිමූලකෙ අට්ඨනවුතිසතං. එවං පුරිමපුරිමතො නව නව අපනෙත්වා චතුමූලකෙ එකුනනවුතිසතං, පඤ්චමූලකෙ අසීතිසතං, ඡමූලකෙ එකසත්තතිසතං, සත්තමූලකෙ ද්වාසට්ඨිසතං, අට්ඨමූලකෙ තෙපණ්ණාසසතං, නවමූලකෙ චතුරත්තලීසසතං, දසමූලකෙ පඤ්චතිංසසතං, එකාදසමූලකෙ ඡබ්බිසසතං, ද්වාදසමූලකෙ සත්තරසාධිකසතං, තෙරසමූලකෙ අට්ඨාධිකසතං, වුද්දසමූලකෙ නවනවුති, පන්තරසමූලකෙ නවුති, සොළසමූලකෙ එකාසීති, සත්තරසමූලකෙ ද්වාසත්තති, අට්ඨාරසමූලකෙ තෙසට්ඨි, එකුනවිසතිමූලකෙ චතුපඤ්ඤාසං, විසතිමූලකෙ පඤ්චවත්තලීසං, එකවිසතිමූලකෙ ඡත්තිංසං, ද්වාවිසතිමූලකෙ සත්තවිස, තෙවිසතිමූලකෙ අට්ඨාරස, සබ්බමූලකෙ නවාති. යථා පනෙතානි හෙතුපච්චයවසෙන එකමූලකෙ සොළසාධිකානි ද්වෙ පුච්ඡාසතානි...පෙ.... සබ්බමූලකෙ නව, එවං ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එකමෙකං ආදිං කත්වා ආරම්මණාදිපදවසෙන එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකෙ සොළසාධිකානි ද්වෙ පුච්ඡාසතානි...පෙ.... සබ්බමූලකෙ නවාති එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකාදිහෙදෙ ද්වෙ පුච්ඡා සහස්සානි සත්තසතානි ව පුච්ඡා භොන්ති. තාසං සබ්බෙසුපි චතුර්විසතියා පච්චයෙසු අයං ගණනපරිච්ඡෙදො –

චතුසට්ඨිසහස්සානි, පුන අට්ඨසතානි ව;
පුච්ඡා හෙතුදුකස්සෙව, අනුලොමනගෙ මතා.

යථා ව හෙතුදුකස්ස, එවං සහෙතුකදුකාදීනම්පිති සබ්බස්මිම්පි දුකසතෙ –

සට්ඨි සතසහස්සානි, චත්තාරි ව තතොපරං;
අසීති ව සහස්සානි, පුච්ඡා දුකසතෙ විදු.

අයං තාව සුද්ධිකෙ තිකපට්ඨානෙ වෙව දුකපට්ඨානෙ ව පුච්ඡානං ගණනපරිච්ඡෙදො.

යං පන තතො පරං ද්වාවිසති තිකෙ ගහෙත්වා දුකසනෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං නාම දෙසිතං, තත්ථ “සියා හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා” ති එවං ද්වාවිසතියා තිකෙසු එකෙකං තිකං දුකානං සතෙන සතෙන සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතඛ්ඛානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමුලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතඛ්ඛො.

යම්පි තතො පරං දුකසනං ගහෙත්වා ද්වාවිසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපට්ඨානං නාම දෙසිතං, තත්ථාපි “සියා කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච කුසලො හෙතුධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා” ති එවං දුකසනෙ එකෙකං දුකං ද්වාවිසතියා තිකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතඛ්ඛානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමුලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතඛ්ඛො.

යම්පි තතො පරං තිකෙ තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා තිකතිකපට්ඨානං නාම දෙසිතං, තත්ථාපි “සියා කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච කුසලො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා” ති එවං ද්වාවිසතියා තිකෙසු එකෙකං තිකං සෙසෙහි එකවිසතියා තිකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතඛ්ඛානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමුලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතඛ්ඛො.

යම්පි තතො පරං දුකෙ දුකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා දුකදුකපට්ඨානං නාම දෙසිතං, තත්ථාපි “සියා හෙතුං සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා” ති එවං දුකසනෙ එකෙකං දුකං සෙසෙහි නවනවුතියා දුකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතඛ්ඛානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමුලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතඛ්ඛො. තථාගතෙන හි සබ්බම්පෙතං පහෙදං දස්සෙත්වාච දෙවපරිසාය ධම්මො දෙසිතො, ධම්මසෙනාපතිස්ස පන තෙන “අජ්ජ ඉදඤ්චිදඤ්ච දෙසිත” ත්ති සඬ්ඛිපිත්වා නයදස්සනමත්තෙනෙව දෙසනා අක්ඛාතා. ථෙරොනාපි සඬ්ඛිපිත්වාච වාචනාමග්ගො පවත්තිතො, සො ථෙරෙන පවත්තිතනයෙනෙව සඬ්ඛිතිකාලෙ සඬ්ගහං ආරොපිතො.

තං පනස්ස සඬ්ඛෙපනයං දස්සෙතුං තිකඤ්ච පට්ඨානවරන්ති අයං ගාථා යපිතා. තස්සත්ථො – තිකඤ්ච පට්ඨානවරන්ති පවරං තිකපට්ඨානඤ්ච. දුකුත්තමන්ති උත්තමං සෙට්ඨං දුකපට්ඨානඤ්ච. දුකතිකඤ්චෙවාති දුකතිකපට්ඨානඤ්ච. තිකදුකඤ්චාති තිකදුකපට්ඨානඤ්ච. තිකතිකඤ්චෙවාති තිකතිකපට්ඨානඤ්ච. දුකදුකඤ්චාති දුකදුකපට්ඨානඤ්ච. ඡ අනුලොමම්භි නයා සුගම්භීරාති එතෙ තිකපට්ඨානාදයො සුට්ඨු ගම්භීරා ඡ නයා අනුලොමම්භි වෙදිතඛ්ඛාති. තත්ථ ද්වෙ අනුලොමාති – ධම්මානුලොමඤ්ච පච්චයානුලොමඤ්ච. තත්ථ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො” ති එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඬ්ගහිතානං ධම්මානං අනුලොමදෙසනාවසෙන පවත්තං ධම්මානුලොමං නාම. “හෙතුපච්චයා

ආරම්භණපව්වයා” ති එවං චතුර්විසතියා පව්වයානං අනුලෝමදෙසනාවසෙන පවත්නං පව්වයානුලෝමං නාම.

තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං “තිකඤ්ච පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ අනුලෝමමිති නයා සුගම්භීරා” ති අයං ගාථා ධම්මානුලෝමං සන්ධාය වුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා තස්මිං ධම්මානුලෝමෙ පව්වයානුලෝමං සන්ධාය වුත්තා. තස්මා “ඡ අනුලෝමමිති නයා සුගම්භීරා” ති අට්ඨකථාගාථාය ධම්මානුලෝමෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ “හෙතුපව්වයා ආරම්භණපව්වයා” ති එවං පවත්තෙ පව්වයානුලෝමෙ එතෙ ධම්මානුලෝමෙ තිකපට්ඨානාදයො “ඡ නයා සුගම්භීරා” ති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. තෙසු අනුලෝමෙ තිකපට්ඨානෙ කුසලත්තිකමත්තස්සෙව වසෙන අයං ඉමස්මිං පටිච්චාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඬබ්බිත්වා පුච්ඡාපහෙදො දස්සිතො. සෙසෙසු පන තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ච එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු පන සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සාපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා ලබ්භමානකවසෙන විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. “ඡ අනුලෝමමිති නයා සුගම්භීරා” ති වචනතො පන ඉමස්මිං පව්වයානුලෝමෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානනායා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා දස්සෙතබ්බො. පට්ඨානං චණ්ණයන්තානඤ්ඤි ආවරියානං භාරො එසොති.

2. පව්වයපව්වනීයචණ්ණනා

42-44. ඉදානි පව්වනීයං හොති. තං දස්සෙතුං සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය න හෙතුපව්වයාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අනුලෝමපුච්ඡාහි සමප්පමාණොව පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො. තෙනෙවෙත්ථ “යථා අනුලෝමෙ හෙතුපව්වයො විත්ථාරිතො, එවං පව්වනීයෙපි නහෙතුපව්වයො විත්ථාරෙතබ්බො” ති වත්වා පුන පරියොසානෙ “යථා අනුලෝමෙ එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකං, දුමූලකං, තිමූලකං, චතුමූලකං යාව තෙවීසතිමූලකං, එවං පව්වනීයෙපි විත්ථාරෙතබ්බො” ති වුත්තං. තෙවීසතිමූලකන්ති ඉදඤ්චෙත්ථ දුමූලකංයෙව සන්ධාය වුත්තං. පරියොසානෙ පන සබ්බමූලකං චතුර්විසතිමූලකමිති හොතියෙව. තං සබ්බං සඬබ්බිත්තමෙවාති.

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ පව්වනීයමිති නයා සුගම්භීරාති එත්ථාපි ද්වෙ පව්වනීයානි – ධම්මපව්වනීයඤ්ච පව්වයපව්වනීයඤ්ච. තත්ථ “කුසලා ධම්මා” ති එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඬග්ගිතානං ධම්මානං “න කුසලං ධම්මං පටිච්ච න කුසලො ධම්මො” ති පව්වනීයදෙසනාවසෙන පවත්නං ධම්මපව්වනීයං නාම. “නහෙතුපව්වයා ආරම්භණපව්වයා” ති එවං චතුර්විසතියා පව්වයානං පව්වනීයදෙසනාවසෙන පවත්නං පව්වයපව්වනීයං නාම. තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං “තිකඤ්ච පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ පව්වනීයමිති නයා සුගම්භීරා” ති අයං ගාථා ධම්මපව්වනීයං සන්ධාය වුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා ධම්මානුලෝමෙයෙව පව්වයපව්වනීයං සන්ධාය වුත්තා. තස්මා “ඡ පව්වනීයමිති නයා සුගම්භීරා” ති අට්ඨකථාගාථාය ධම්මපව්වනීයෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති

එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ න හෙතුපච්චයා
නාරම්මණපච්චයානි එවං පචත්තෙ පච්චයපච්චනීයෙ එතෙ ධම්මානුලොමෙයෙව
තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

තෙසු අනුලොමතිකපට්ඨානෙයෙව කුසලත්තිකමත්තස්ස වසෙන අයං ඉමස්මිං
පට්ච්චවාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඬ්ඛිපිත්වා පුච්ඡාපහෙදො දස්සිතො. සෙසෙසු පන
තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ව එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු පන
සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සාපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා ලබ්භමානකවසෙන
විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. “ඡ පච්චනීයමිහි නයා සුගම්භීරා”ති වචනතො පන
ඉමස්මිං පච්චයපච්චනීයෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානනයා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා
දස්සෙතබ්බො. පට්ඨානං වණ්ණයන්තානඤ්ඤි ආවරියානං භාරො එසොති.

3. අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

45-48. ඉදානි අනුලොමපච්චනීයං හොති. තං දස්සෙතුං සියා කුසලං ධම්මං
පට්ච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයානිආදි
ආරද්ධං. තත්ථ “හෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා...පෙ.... හෙතුපච්චයා
නඅවිගතපච්චයා”ති හෙතුපදස්ස සෙසෙසු තෙවිසතියා පච්චයෙසු එකෙකෙන සද්ධිං
යොජනාවසෙන හෙතුපදාදිකෙ එකමූලකෙ තෙවිසති අනුලොමපච්චනීයානි. තෙසු
එකෙකස්මිං එකුනපඤ්ඤාසං කත්වා සත්තවිසාධිකානි එකාදස පුච්ඡාසතානි
හොන්ති. දුමූලකෙ පන හෙතාරම්මණපදානං සෙසෙසු ද්වාවිසතියා පච්චයෙසු
එකෙකෙන සද්ධිං යොජනාවසෙන ද්වාවිසති අනුලොමපච්චනීයානිති එවං
අනුලොමෙ වුත්තෙසු සබ්බෙසු එකමූලකාදීසු එකෙකං පදං පරිභාපෙත්වා
අවසෙසානං වසෙන පුච්ඡාගණනා වෙදිතබ්බො. එකමූලකාදීසු චෙත්ථ යා පුච්ඡා
පාළියං ආගතා, යා ව න ආගතා, තා සබ්බා හෙට්ඨා වුත්තනසානුසාරෙනෙව
වෙදිතබ්බො.

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ අනුලොමපච්චනීයමිහි නයා සුගම්භීරාති එත්ථ
පන හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව ද්වෙ අනුලොමපච්චනීයානි –
ධම්මානුලොමපච්චනීයං පච්චයානුලොමපච්චනීයඤ්ච. තත්ථ “කුසලා ධම්මා”ති
එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඬ්ඛිතානං ධම්මානං “කුසලං ධම්මං පට්ච්ච න
කුසලො ධම්මො”ති අනුලොමපච්චනීයදෙසනාවසෙන පචත්තං
ධම්මානුලොමපච්චනීයං නාම. “හෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා”ති එවං
චතුර්විසතියා පච්චයෙසු ලබ්භමානපදානං අනුලොමපච්චනීයදෙසනාවසෙන පචත්තං
පච්චයානුලොමපච්චනීයං නාම. තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං “තිකඤ්ච
පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ අනුලොමපච්චනීයමිහි නයා සුගම්භීරා”ති අයං ගාථා
ධම්මානුලොමපච්චනීයං සන්ධාය වුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා ධම්මානුලොමෙයෙව
පච්චයානුලොමපච්චනීයං සන්ධාය වුත්තා. තස්මා “ඡ අනුලොමපච්චනීයමිහි නයා
සුගම්භීරා”ති අට්ඨකථාගාථාය ධම්මානුලොමපච්චනීයෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා
සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ හෙතුපච්චයා

නාරම්මණපව්වයාති එවං පවත්නෙ පව්වයානුලොමපව්වනීයෙ එනෙ
 ධම්මානුලොමෙයෙව තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො
 වෙදිතඛිබ්බො.

තෙසු අනුලොමෙ තිකපට්ඨානෙයෙව කුසලත්තිකමත්තස්ස වසෙන අයං
 ඉමස්මිං පටිච්චාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඬ්ඛිපිත්වා පුච්ඡාපහෙදො දස්සිතො.
 සෙසෙසු පන තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ව එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු
 පන සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සාපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා
 ලභිමානකවසෙන විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. “ඡ අනුලොමපව්වනීයමිති නයා
 සුගම්භීරා” ති වචනතො පන ඉමස්මිං පව්වයානුලොමපව්වනීයෙ ඡපි එනෙ
 පට්ඨානනයා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා දස්සෙතඛිබ්බො. පට්ඨානං වණ්ණයන්තානඤ්ඤි
 ආවරියානං භාරො එසොති.

4. පව්වනීයානුලොමවණ්ණනා

49-52. ඉදානි පව්වනීයානුලොමං හොති. තං දස්සෙතුං සියා කුසලං ධම්මං
 පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය නහෙතුපව්වයා ආරම්මණපව්වයාතිආදි
 ආරද්ධං. තත්ථ අනුලොමපව්වනීයපුච්ඡාහි සමප්පමාණො එව පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො.
 එකමුලකාදීසු චෙත්ථ යා පුච්ඡා පාළියං ආගතා, යා ව න ආගතා, තා සඛ්ඛා හෙට්ඨා
 චුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතඛිබ්බො.

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ පව්වනීයානුලොමමිති නයා සුගම්භීරාති
 එත්ථාපි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව ද්වෙ පව්වයානුලොමාති –
 ධම්මපව්වනීයානුලොමං පව්වයපව්වනීයානුලොමඤ්ච. තත්ථ “කුසලා ධම්මා” ති
 එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඬ්ඛිතිතානං ධම්මානං “නකුසලං ධම්මං පටිච්ච
 කුසලො ධම්මො” ති පව්වනීයානුලොමදෙසනාවසෙන පවත්තං
 ධම්මපව්වනීයානුලොමං නාම. “නහෙතුපව්වයා ආරම්මණපව්වයා” ති එවං
 චතුර්විසයා පව්වයෙසු ලභිමානපදානං පව්වයපව්වනීයානුලොමදෙසනාවසෙන
 පවත්තං පව්වයපව්වනීයානුලොමං නාම. තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං “තිකඤ්ච
 පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ පව්වනීයානුලොමමිති නයා සුගම්භීරා” ති අයං ගාථා
 ධම්මපව්වනීයානුලොමං සන්ධාය චුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා ධම්මානුලොමෙයෙව
 පව්වයපව්වනීයානුලොමං සන්ධාය චුත්තා. තස්මා “ඡ පව්වනීයානුලොමමිති නයා
 සුගම්භීරා” ති අට්ඨකථාය ධම්මපව්වනීයානුලොමෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා
 සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ නහෙතුපව්වයා
 ආරම්මණපව්වයාති එවං පවත්නෙ පව්වයපව්වනීයානුලොමෙ එනෙ
 ධම්මානුලොමෙයෙව තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො
 වෙදිතඛිබ්බො.

තෙසු අනුලොමතිකපට්ඨානෙයෙව කුසලත්තිකමත්තස්සපි වසෙන අයං
 ඉමස්මිං පටිච්චාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඬ්ඛිපිත්වා පුච්ඡාපහෙදො දස්සිතො.
 සෙසෙසු පන තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ව එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු

පන සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා
ලබ්භමානකවසෙන විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. “ඡ පච්චතීයානුලොමමිහි නයා
සුගමීභීරා”ති වචනතො පන ඉමස්මිං පච්චයපච්චතීයානුලොමෙ ඡපි එතෙ
පට්ඨානනයා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා දස්සෙතබ්බා. පට්ඨානං වණ්ණයන්තානඤ්ඤි
ආවරියානං භාරො එසොති.

පුච්ඡාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. කුසලත්තිකවණ්ණනා

1. පට්චවාරවණ්ණනා

1. පච්චයානුලොමං

(1.) විභච්ඡවාරො

53. ඉදානි යා එතා පණ්ණත්තිවාරො කුසලත්තිකං නිස්සාය
හෙතුපච්චයාදිවසෙන එකුනපඤ්ඤාසං ආදිං කත්වා නයමත්තං දස්සෙන්නෙන
අපරිමාණා පුච්ඡා දස්සිතා. තත්ථ කුසලාකුසලාදීනං සහුප්පත්තියා අභාවතො යා
පුච්ඡා “කුසලං ධම්මං පට්චව අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා”ති එවං
විස්සජ්ජනං න ලහන්ති. තා පභාය යා විස්සජ්ජනං ලහන්ති, තායෙව විස්සජ්ජෙතුං
අයං කුසලං ධම්මං පට්චව කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාතිආදීනා
නායෙන පට්චවාරස්ස නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො.

තත්ථ සියා – සචෙ ඉමා හෙතුපච්චයාදිවසෙන එකුනපඤ්ඤාසං පුච්ඡා සබ්බසො
විස්සජ්ජනං න ලහන්ති, අථ කස්මා දස්සිතා? නනු යා ලහන්ති, තායෙව
දස්සෙතබ්බාති? ආම, දස්සෙතබ්බා සියුං. තථා දස්සියමානා පන සබ්බෙසු
තිකදුකපට්ඨානාදීසු එකෙකස්මිං තිකෙ, දුකෙ, දුකතිකෙ, තිකදුකෙ, තිකතිකෙ,
දුකදුකෙ ව සඬ්ඛෙපං අකත්වා දස්සෙතබ්බායෙව භවෙය්‍යුං. කස්මා? යස්මා යා
කුසලත්තිකෙ ලහන්ති, න තායෙව වෙදනාත්තිකාදීසු. ධම්මානුලොමපච්චතීයෙ ව
තිකපට්ඨානෙ විතක්කත්තිකපිතිත්තිකානං විස්සජ්ජනෙ සබ්බාපෙතා විස්සජ්ජනං
ලහන්ති, තස්මා උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන එකෙකස්මිං තිකෙ යත්තකාහි පුච්ඡාහි
භවිතබ්බං සබ්බා කුසලත්තිකෙ දස්සිතා. එවං දස්සිතාසු හි යා තත්ථ විස්සජ්ජනං න
ලහන්ති, තා පභාය යා ලහන්ති, තා වුච්චමානා සක්කා සුඛෙන විජානිතුන්ති සුඛෙන
විජානනත්ථං සබ්බාපි කුසලත්තිකෙ දස්සිතා. යා පනෙත්ථ විස්සජ්ජනං න ලහන්ති,
තා පභාය යා ලහන්ති, තායෙව විස්සජ්ජිතාති වෙදිතබ්බා.

තත්ථ කුසලං ධම්මං පට්චවානි වතුභූමකකුසලධම්මෙසු වෙදනාක්ඛන්ධාදිහෙදං
එකං ධම්මං පට්චව පටිගන්ත්වා සහුප්පත්තිසඬ්ඛාතෙන සදිසභාවෙන පත්වා, තෙන
සද්ධිං එකතො උප්පත්තිභාවං උපගන්ත්වාති අත්ථො. කුසලො ධම්මොති

චතුර්මකකුසලධම්මෙසුයෙව සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදිභෙදො එකො ධම්මො. උප්පජ්ජති උප්පාදතො යාව නිරොධගමනා උද්ධං පජ්ජති, නිබ්බන්තනීති අත්ථො. අත්තානං ලහති, උප්පාදාදයො තයොපි ඛණ්ණො පාපුණාතීති චුත්තං හොති. හෙතුපච්චයාති කුසලභෙතුනා හෙතුපච්චයභාවං සාධෙත්තෙන.

එවං “උප්පජ්ජෙය්‍යා” ති පුච්ඡාය “උප්පජ්ජති” ති විස්සජ්ජනං වත්වා ඉදානි යං ධම්මං පටිච්ච යො ධම්මො උප්පජ්ජති, තං ධම්මං ඛන්ධවසෙන දස්සෙතුං කුසලං එකං ඛන්ධන්තිආදිමාහ. තත්ථ එකන්ති වෙදනාදීසු චතුසු යංකිඤ්චි එකං. තයො ඛන්ධාති යො යො පච්චයභාවෙන ගහිතො, තං තං යපෙත්වා අවසෙසා තයො ඛන්ධා. තයො ඛන්ධෙති වෙදනාදීසු යො එකො ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති ගහිතො, තං යපෙත්වා සෙසෙ තයො. ද්වෙ ඛන්ධෙති වෙදනාසඤ්ඤාදුකාදීසු ඡසු දුකෙසු යෙකෙච්ච ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච. ද්වෙ ඛන්ධාති යෙ යෙ පච්චයභාවෙන ගහිතා, තෙ තෙ යපෙත්වා අවසෙසා ද්වෙ ඛන්ධා කුසලභෙතුනා හෙතුපච්චයභාවං සාධෙත්තෙන උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො.

යස්මා පන එකො ඛන්ධො එකස්සෙව ද්වින්තංයෙව වා, ද්වෙ වා පන එකස්සෙව පච්චයො නාම නත්ථී, තස්මා “එකං ඛන්ධං පටිච්ච එකො ඛන්ධො, එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො” ති න චුත්තං. කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජතිආදීසුපි චුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. විත්තසමුට්ඨානං රූපන්ති ඉදං පටිච්චත්ථස්ස සහජාතත්ථත්තා යං කුසලෙන සහජාතඤ්චෙව හෙතුපච්චයඤ්ච ලහති, තං දස්සෙතුං චුත්තං. පරතොපි එවරූපෙසු යානෙසු අයමෙව නයො.

විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතන්ති එත්ථ හෙතුපච්චයාභාවතො අභෙතුකං, රූපෙන සද්ධිං අනුප්පත්තිතො ආරූප්පවිපාකඤ්ච න ගහෙතබ්බං. පටිසන්ධික්ඛණ්ණෙති කටත්තාරූපසම්බාතස්ස අබ්‍යාකතස්ස අබ්‍යාකතං පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථං චුත්තං. විපාකාබ්‍යාකතන්ති තස්මිං ඛණ්ණෙ විජ්ජමානාබ්‍යාකතවසෙන චුත්තං. ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධාති ඉදං කටත්තාරූපග්ගහණෙන වත්ථුමිති ගහිතෙපි වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධානං උප්පත්තිදස්සනත්ථං චුත්තං.

එකං මහාභූතන්තිආදි රූපාබ්‍යාකතං පටිච්ච රූපාබ්‍යාකතස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං චුත්තං. එකං ඛන්ධන්තිආදීසු චුත්තනයෙනෙව පනෙත්ථ අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බො. එවං රූපාබ්‍යාකතමිති භූතෙ පටිච්ච භූතානං උප්පත්තිං වත්වා ඉදානි භූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපානං උප්පත්තිං දස්සෙතුං මහාභූතෙ පටිච්ච විත්තසමුට්ඨානන්තිආදි චුත්තං. එවං සන්තෙ උපාදාරූපන්ති එත්තකමෙව වත්තබ්බං, ඉතරද්වයං කස්මා චුත්තන්ති? මහාභූතෙපි පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථං. යඤ්චි හෙට්ඨා “විත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං කටත්තා ව රූප” න්ති දස්සිතං, තං න කෙවලං ඛන්ධෙයෙව ව පටිච්ච උප්පජ්ජති, මහාභූතෙපි පන පටිච්ච උප්පජ්ජති

දස්සනත්ථමිදං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ථ චිත්තසමුට්ඨානං පචත්තෙයෙව,
කටත්තාරූපං පටිසන්ධියමිපි. උපාදාරූපන්ති තස්සෙව උභයස්ස විසෙසනං.

කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්චාති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානාව මහාභූතා
ගහිතා. චිත්තසමුට්ඨානං රූපන්ති එත්ථ පන භූතරූපමිපි උපාදාරූපමිපි ගහිතං.
“එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා” තිආදිනා නයෙන හි භූතරූපමිපි ඛන්ධෙ ච
මහාභූතෙ ච පටිච්ච උප්පජ්ජති. මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපන්ති චුත්තනයෙන
උපාදාරූපමිපි. අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්චාති පඤ්භාවිස්සජ්ජනෙසුපි එසෙව නයො.
එවං හෙතූපච්චයෙ නව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. එතායෙව හි එත්ථ ලබ්භන්ති, සෙසා
චත්තාලීස මොසපුච්ඡාති න විස්සජ්ජිතා. ඉමිනා උපායෙන ආරම්මණපච්චයාදීසුපි
පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානං අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ තත්ථ පන
විචාරෙතබ්බයුත්තකමෙව විචාරයිස්සාම.

54. ආරම්මණපච්චයෙ තාව රූපස්ස ආරම්මණපච්චයෙවසෙන අනුප්පත්තිතො
තාසු නවසු රූපමිස්සකා පහාය තිස්සොව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. තෙනෙව ච කාරණෙන
“චත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා” ති චත්ථා “ඛන්ධෙ පටිච්ච චත්ථු” ති න චුත්තං. න හි තං
ආරම්මණපච්චයෙන උප්පජ්ජති.

55. අධිපතිපච්චයෙ විපාකාබ්‍යාකතන්ති ලොකුත්තරමෙව සන්ධාය චුත්තං.
තෙනෙවෙත්ථ “පටිසන්ධික්ඛණේ” ති න ගහිතං. සෙසං හෙතූපච්චයසදිසමෙව.

56. අනන්තරසමන්තරෙසුපි රූපං න ලබ්භන්ති ආරම්මණපච්චයෙ විය තිස්සොව
පුච්ඡා.

57. සහජාතපච්චයෙ පටිසන්ධික්ඛණේ පඤ්චවොකාරෙ පටිසන්ධිවසෙන
චුත්තං. හෙට්ඨා පන පච්චයචිහඬිගෙ “ඔක්කන්තික්ඛණේ” ති ආගතං තමිපි ඉමිනා
සද්ධිං අත්ථතො එකං, බ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව හෙත්ථ නානන්ති. අපිව “තිණ්ණං
සන්තිපාතා ගබ්භස්ස අවක්කන්ති හොති” ති (ම. නි. 1.408) වචනතො ඔක්කන්තිති
පඤ්චවොකාරපටිසන්ධියාවෙනං නාමං. පටිසන්ධිති සබ්බභවසාධාරණං. ඉධ පන
“කටත්තා ව රූප” න්තිආදිවචනතො පඤ්චවොකාරපටිසන්ධියෙව අධිප්පෙනා. සා
හි රූපස්සපි අරූපස්සපි පච්චයභාවඤ්චෙව පච්චයුප්පත්තභාවඤ්ච සඬගණ්භාති,
තස්මා පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනා හොතිති ගහිතා. බාහිරං එකං මහාභූතන්ති
අනින්ද්‍රියබද්ධෙසු පථවිපාසාණාදීසු මහාභූතං සන්ධාය චුත්තං.
පච්චයචිහඬිගවාරස්මිඤ්ච චත්තාරො මහාභූතාති අජ්ඣත්තිකඤ්ච බාහිරඤ්ච
එකතො කත්ථා ගහිතං. සඬබ්බෙපදෙසනා හි සා. අයං පන විත්ථාරදෙසනා, තස්මා
සබ්බං විහජිත්ථා දස්සෙත්තො “බාහිරං එකං මහාභූත” න්තිආදිමාහ.
අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පටිච්චාති ද්විසන්තතිසමුට්ඨානභූතවසෙන චුත්තං.
මහාභූතෙ පටිච්ච කටත්තාරූපන්ති ඉදං පන කම්මසමුට්ඨානවසෙනෙව චුත්තං.
උපාදාරූපන්ති උතුසමුට්ඨානවසෙනෙව.

58. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ බන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච බන්ධාති
වතුන්නම්පි බන්ධානං එකතො වත්ථුනා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනං දස්සෙතුං වුත්තං.

59. නිස්සයපච්චයෙ යස්මා පටිච්චත්ථො නාම සහජාතත්ථො, තස්මා යා
හෙට්ඨා පච්චයවිහඬිගවාරෙ වක්ඛායතනාදීනං නිස්සයපච්චයතා දස්සිතා, න සා
ගහිතා. වක්ඛායතනාදීනි හි පුරෙජාතානි හුත්වා පච්චයා භොන්ති, ඉධ සහජාතමෙව
ලබ්භති. තෙනෙව වුත්තං – “නිස්සයපච්චයො සහජාතපච්චයසදිසො” ති.

60. උපනිස්සයපච්චයෙ රූපස්ස උපනිස්සයපච්චයාභාවා තිණෙව විස්සජ්ජනානි
ලබ්භන්ති, තෙන වුත්තං “ආරම්මණපච්චයසදිස” න්ති. තත්ථ කිඤ්චාපි න සබ්බෙ
කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතා ආරම්මණුපනිස්සයං ලභන්ති, යෙ පන ලභන්ති, තෙසං
වසෙනෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

61. පුරෙජාතපච්චයෙ වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයාති වත්ථුං පටිච්ච වත්ථුනා
පුරෙජාතපච්චයනං සාධෙන්නෙන උප්පජ්ජන්තිති අත්ථො. විපාකාඛ්‍යාකතං එකං
බන්ධන්ති එත්ථ යං විපාකාඛ්‍යාකතස්ස වත්ථු ඔක්කන්තික්ඛණෙ සහජාතපච්චයො
භොති, තං පුරෙජාතපච්චයභාජනියත්තා ඉධ න ගහෙතබ්බං. යෙපි කුසලාදයො
ආරූප්පෙ පුරෙජාතපච්චයං න ලභන්ති, තෙපි පුරෙජාතපච්චයභාජනියතොයෙව ඉධ
න ගහෙතබ්බො. ආරම්මණං පන නියමතො පුරෙජාතපච්චයභාවං න ලභති.
රූපායතනාදීනි හි වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනංයෙව පුරෙජාතපච්චයනං සාධෙන්නි,
මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අතීතානාගතානිපි ආරම්මණං භොන්තියෙව. තස්මා ඉධ න
ගහිතං. බන්ධවසෙන හි අයං දෙසනා, න විඤ්ඤාණධාතුවසෙන. “විපාකාඛ්‍යාකතං
එකං බන්ධ” න්ති දෙසනාය ව සබ්බාපි විඤ්ඤාණධාතුයො ගහිතා, න
වක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුආදයො එවාති.

පච්ඡාජාතො කුසලාකුසලානං පච්චයො න භොති, අඛ්‍යාකතස්සපි
උපත්ථම්මහකොව න ජනකො, තස්මා “උප්පජ්ජති පච්ඡාජාතපච්චයා” ති එවං
වත්තබ්බො එකධම්මොපි නත්ථිති පච්ඡාජාතපච්චයවසෙන විස්සජ්ජනං න කතං.

62. ආසෙවනපච්චයෙ කාමං සබ්බා කිරියා ආසෙවනපච්චයං න ලභන්ති,
ලබ්භමානවසෙන පන “කිරියාඛ්‍යාකත” න්ති වුත්තං. තස්මා ජවනකිරියාවෙන්ථ
ගහිතාති වෙදිතබ්බො.

63. කම්මපච්චයෙ කුසලාකුසලෙසු එකක්ඛණිකො කම්මපච්චයො
වෙදිතබ්බො, තථා කිරියාඛ්‍යාකතෙ. විපාකාඛ්‍යාකතෙ පන නානාක්ඛණිකොපි, තථා
පටිසන්ධික්ඛණෙ මහාභූතානං. විත්තසමුට්ඨානානං පන එකක්ඛණිකො.
කට්ඨතාරූපානං නානාක්ඛණිකොව තථා අසඤ්ඤස්ත්තරූපානං. කට්ඨතාරූපං
පනෙන්ථ ජීවිතින්ද්‍රියං. සෙසං න එකන්තතො කම්මසමුට්ඨානත්තා උපාදාරූපන්ති
වුත්තං. එවං සන්තෙපි ඉධ කම්මසමුට්ඨානමෙව අධිජ්ජෙතං.

64. විපාකපච්චයෙ කුසලාකුසලං කිරියඤ්ච න ලබ්හතීති අබ්‍යාකතවසෙනෙව විස්සජ්ජනං කතං. චිත්තසමුට්ඨානන්ති විපාකචිත්තසමුට්ඨානමෙව. කටත්තාරූපන්ති යථාලාභවසෙන ඉන්ද්‍රියරූපඤ්ච චත්ථුරූපඤ්ච. උපාදාරූපන්ති තදවසෙසං තස්මිං සමයෙ විජ්ජමානකං උපාදාරූපං.

65. ආහාරපච්චයෙ සබ්බෙසමිපි කුසලාදීනං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච අරූපාහාරවසෙන උජ්ජන්ති වෙදිතබ්බා, තථා පටිසන්ධික්ඛණෙ මහාභූතානං. චිත්තසමුට්ඨානන්ති භවඩගාදිචිත්තසමුට්ඨානං. ආහාරසමුට්ඨානන්ති කබලිකාරාහාරසමුට්ඨානං. චිත්තසමුට්ඨානන්ති කුසලාකුසලචිත්තසමුට්ඨානමෙව. පච්චයවිභඩගවාරෙ ආහාරපටිපාටියා පයමං කබලිකාරො ආහාරො දස්සිතො, ඉධ පන කුසලං ධම්මන්ති පුච්ඡාවසෙන පයමං අරූපාහාරා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

66. ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ පච්චයවිභඩගෙ ඉන්ද්‍රියපටිපාටියා පයමං චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි දස්සිතාති, ඉධ පන කුසලාදිපුච්ඡාවසෙන පයමං අරූපින්ද්‍රියානං පච්චයතා දස්සිතා. තත්ථ කුසලාදීසු යථාලාභවසෙන අරූපින්ද්‍රියා ගහෙනබ්බා. අසඤ්ඤසත්තානං භූතරූපෙසුපි ජීවිතින්ද්‍රියන්ති.

67. ඤානමග්ගපච්චයෙසු හෙතුපච්චයසදිසමෙව විස්සජ්ජනං, තෙනෙවෙන්ථ “හෙතුපච්චයසදිස”න්ති වුත්තං.

68. සම්පයුත්තපච්චයෙ විස්සජ්ජනං ආරම්මණපච්චයගතිකං, තෙනෙවෙන්ථ “ආරම්මණපච්චයසදිස”න්ති වුත්තං.

69. විජ්ජයුත්තපච්චයෙ චත්ථුං විජ්ජයුත්තපච්චයාති චත්ථුං පටිච්ච විජ්ජයුත්තපච්චයා, චත්ථුනා විජ්ජයුත්තපච්චයතං සාධෙන්නෙන උජ්ජජ්ජන්තීති අත්ථො. ඛන්ධෙ විජ්ජයුත්තපච්චයාති ඛන්ධෙ පටිච්ච විජ්ජයුත්තපච්චයා, ඛන්ධෙහි විජ්ජයුත්තපච්චයතං සාධෙන්නෙහි උජ්ජජ්ජන්තීති අත්ථො. ඛන්ධා චත්ථුං විජ්ජයුත්තපච්චයාති චත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා විජ්ජයුත්තපච්චයා. චත්ථුනා විජ්ජයුත්තපච්චයතං සාධෙන්නෙන උජ්ජජ්ජන්තීති අත්ථො. චිත්තසමුට්ඨානරූපං ඛන්ධෙ විජ්ජයුත්තපච්චයාති ඛන්ධෙ පටිච්ච විජ්ජයුත්තපච්චයා චිත්තසමුට්ඨානං රූපං ඛන්ධෙහි විජ්ජයුත්තපච්චයතං සාධෙන්නෙහි උජ්ජජ්ජන්තීති අත්ථො. සෙසවිස්සජ්ජනෙසුපි චත්ථුං විජ්ජයුත්තපච්චයාතිආදීසුපි වුත්තනයෙනෙවත්ථො වෙදිතබ්බො. විපාකාබ්‍යාකතෙ වෙන්ථ චත්ථුග්ගහණෙන චක්ඛාදීනි සඩ්ගතිතබ්බාති. එකං මහාභූතන්තිආදි රූපාබ්‍යාකතස්ස පච්චයභාවං දස්සෙතුං වුත්තං. චිත්තසමුට්ඨානන්ති අබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානමිපි කුසලාකුසලචිත්තසමුට්ඨානමිපි.

70. අත්ථිපච්චයෙ සබ්බං සහජාතපච්චයගතිකං. තෙනෙවෙන්ථ “සහජාතපච්චයසදිස”න්ති වුත්තං.

71-72. නත්ථිවිගතා ආරම්මණපච්චයගතිකා, අවිගතං සහජාතගතිකං.
 තෙනතෙවෙත්ථ “ආරම්මණපච්චයසදිසං, සහජාතපච්චයසදිසං”න්ති චුත්තං. ඉමේ
 තෙවීසති පච්චයාති සඬ්ඛිපිත්වා දස්සිතානං වසෙනෙනං චුත්තං. විත්ථාරෙනඛ්ඛාති
 යා පුච්ඡා විස්සජ්ජනං ලහන්ති, තාසං වසෙන විත්ථාරෙනඛ්ඛා. අයං හෙතුපච්චයං
 ආදිං කත්වා එකමුලකෙ පච්චයානුලොමෙ පටිච්චවාරස්ස කුසලත්තිකවිස්සජ්ජනෙ
 අත්ථවණ්ණනා.

(2.) සඬ්ඛ්‍යාවාරො

73. ඉදානි යෙ එත්ථ හෙතුපච්චයාදීසු එකෙකස්මිං පච්චයෙ විස්සජ්ජනවාරා
 ලද්ධා, තෙ ගණනවසෙන දස්සෙතුං හෙතුයා නවාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙතුයා
 නවාති හෙතුපච්චයෙ නව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනවාරා භොන්ති. සෙය්‍යථිදං – කුසලෙන
 කුසලං, කුසලෙන අබ්‍යාකතං, කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතං; අකුසලෙන අකුසලං,
 අකුසලෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලෙන අකුසලාබ්‍යාකතං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං,
 කුසලාබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලාබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතන්ති.

ආරම්මණ තීණිති කුසලෙන කුසලං, අකුසලෙන අකුසලං, අබ්‍යාකතෙන
 අබ්‍යාකතං. අධිපතියා නවාති හෙතුයා චුත්තසදිසාව. ද්වාදසසු හි පච්චයෙසු නව
 නවාති චුත්තං. සඬ්ඛෙසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනාති හෙතුපච්චයසදිසානෙව. විභඬ්ගෙ පන
 අත්ථි විසෙසො. දසසු පච්චයෙසු තීණි තීණිති චුත්තං. සඬ්ඛෙසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනාති
 ආරම්මණසදිසානෙව. විභඬ්ගෙ පන අත්ථි විසෙසො. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයස්මිඤ්ඤි
 අබ්‍යාකතපදස්ස විස්සජ්ජනෙ රූපමිපි ලබ්භති, තථා පුරෙජාතපච්චයෙ.
 ආසෙවනපච්චයෙ විපාකාති වෙව චිට්ඨිත්තාති ව න ලබ්භන්ති. විපාකෙ එකන්ති
 අබ්‍යාකතමෙව. එවමෙත්ථ සඬ්ඛෙපතො නව තීණි එකන්ති, තිවිධොව
 වාරපරිච්ඡෙදො. විත්ථාරතො ද්වාදස නවකා, දස තිකා, එකං එකකන්ති සඬ්ඛෙසුපි
 තෙවීසතියා පච්චයෙසු එකුනවත්තාලියාධිකං වාරසතං භොති,
 එකුනවත්තාලියාධිකඤ්ච පුච්ඡාසතං. එකුනවත්තාලියාධිකං
 පුච්ඡාවිස්සජ්ජනසතන්තිපි තස්සෙව නාමං.

74. එවං හෙතුපච්චයාදිකෙ එකමුලකෙ ගණනං දස්සෙත්වා ඉතො පරෙසු
 දුමුලකාදීසු විත්ථාරදෙසනං සඬ්ඛිපිත්වා එකමුලකෙ දස්සිතාය දෙසනාය
 ලබ්භමානගණනඤ්ඤෙව ආදාය වාරපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං දුමුලකෙ තාව
 හෙතුපච්චයා ආරම්මණ තීණිතිආදිමාහ. තත්ත්වං ලක්ඛණං – ඛුගණනොපි
 පච්චයො අඛුගණනෙන සද්ධිං යුත්තො තෙන සමානගණනොව භොති. තෙන
 චුත්තං “හෙතුපච්චයා ආරම්මණ තීණි”ති. හෙතුආරම්මණදුකෙ ආරම්මණ
 චුත්තාති තීණෙව විස්සජ්ජනාති ලබ්භන්තිති අත්ථො. සමානගණනො පන
 සමානගණනෙන සද්ධිං යුත්තො අපරිභීතගණනොව භොති. තෙන චුත්තං
 “හෙතුපච්චයා අධිපතියා නවා”ති. හෙතාධිපතිදුකෙ නවෙව විස්සජ්ජනාති
 ලබ්භන්තිති අත්ථො. විපාකෙ එකන්ති හෙතුවිපාකදුකෙ විපාකෙ චුත්තං එකමෙව
 විස්සජ්ජනං ලබ්භතිති එවං තාව දුමුලකෙ වාරපරිච්ඡෙදො වෙදිතඛ්ඛො.

75. තිමුලකාදීසුපි ඉදමෙව ලක්ඛණං. තෙනෙවාහ - හෙතුපච්චයා

ආරම්මණපච්චයා අධිපතියා තිණිති. හෙතාරම්මණාධිපති තිකෙ ආරම්මණෙ වුත්තාති තිණෙව විස්සජ්ජනාති ලබ්භන්තිති අත්ථො. එවං සබ්බත්ථ නයො නෙතබ්බො.

76-79. ද්වාදසමූලකෙ පන විපාකපච්චයො න ලබ්භති, තස්මා ආසෙවනපච්චයා කම්මෙ තිණිති වත්වා විපාකං අපරාමසිත්වා ආහාරෙ තිණිති වුත්තං.

තෙරසමූලකාදීසුපි එසෙව නයො. තෙ පන සබ්බිපිත්වා තෙවිසතිමූලකොවෙත්ථ දස්සිතො. සො දුට්ඨො හොති - සාසෙවනො වා සවිපාකො වා. තත්ථ පයමං සාසෙවනො දස්සිතො, සො තිණෙව විස්සජ්ජනාති ලභති. තෙන වුත්තං

“ආසෙවනපච්චයා අවිගතෙ තිණි”ති. සවිපාකො පන ආසෙවනං න ලභති, තස්මා තං පහාය විපාකවසෙන ගණනාය දස්සනත්ථං අනන්තරායෙව

“හෙතුපච්චයා...පෙ.... විපාකපච්චයා ආහාරෙ එක”න්ති එකං නයං දස්සෙත්වා පච්ඡා තෙවිසතිමූලකොව දස්සිතො. එතෙසු පන ද්විසු තෙවිසතිමූලකෙසු කිඤ්චාපි එකස්මිං විපාකපච්චයො නත්ථි, එකස්මිං ආසෙවනපච්චයො, පච්ඡාජාතපච්චයො පන උභයත්ථාපි. රුළුභිසද්දෙන පනෙතෙ තෙවිසතිමූලකාත්ථෙව වෙදිතබ්බො. තෙසු සාසෙවනෙ ආසෙවනස්ස වසෙන සබ්බත්ථ තිණෙව විස්සජ්ජනාති, සවිපාකෙ විපාකපච්චයස්ස වසෙන එකමෙවාති අයං හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකාදීසු ගණනා.

යං පනෙතං හෙතුමූලකානන්තරං “ආරම්මණෙ ධීතෙන සබ්බත්ථ තිණෙව පඤ්භා”ති වුත්තං, තං ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකෙපි දුමූලකාදීසුපි සබ්බත්ථ ආරම්මණපදෙ වෙව ආරම්මණෙන සද්ධිං සෙසපච්චයයොජනාසු ව යත්ථ නවහි භවිතබ්බං, තත්ථ තයොව පඤ්භා හොත්තිති දස්සනත්ථං වුත්තං. විපාකපදෙ පන විපාකපදෙන සද්ධිං සෙසපච්චයයොජනාසු ව එකොව පඤ්භො හොතිති. ඉති යං හෙට්ඨා අවොචුම්භ “බහුගණනොපි පච්චයො අබහුගණනෙන සද්ධිං යුත්තො තෙන සමානගණනො හොති”ති, තං සුචුත්තමෙව.

80-85. ඉදාති යෙ ආරම්මණාදීනං පච්චයානං වසෙන එකමූලකාදයො

දස්සෙතබ්බො, තෙසු එකමූලකො තාව හෙතුඑකමූලකෙනෙව සදිසොති එකස්මිම්පි පච්චයෙ න දස්සිතො. ආරම්මණපච්චයවසෙන පන දුමූලකෙ ගණනං දස්සෙතුං ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තිණි, අධිපතියා තිණි...පෙ.... අවිගතෙ තිණිති වුත්තං. එත්ථ ව “ආරම්මණපච්චයා අධිපතියා තිණි...පෙ.... අවිගතෙ තිණි”ති වත්තබ්බෙ යෙ හෙතුපච්චයාදයො පච්චයා බහුගණනා, තෙසං උභතරගණනෙහි ව සමානගණනෙහි ව සද්ධිං සංසන්දනෙ යා ගණනා ලබ්භති, තං දස්සෙතුං ආරම්මණපච්චයස්ස පුරිමභාගෙ ධීතම්පි හෙතුපච්චයං පච්ඡිමභාගෙව යපෙත්වා “ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තිණි”ති වුත්තං. තෙනෙතං ආවි කරොති - ආරම්මණපච්චයො යෙන යෙන බහුතරගණනෙන වා සමානගණනෙන වා පච්චයෙන සද්ධිං දුක්ඛකාදිහෙදං ගච්ඡති, සබ්බත්ථ තිණෙව පඤ්භාවිස්සජ්ජනාති වෙදිතබ්බාති. විපාකපච්චයෙන පන සද්ධිං සංසන්දනෙ එකමෙව ලබ්භති, තං

විපාකපච්චයාදිකාය ගණනාය ආවි භවිස්සතීති ඉධ න දස්සිතං. යා වෙසා දුමුලකෙ ගණනා දස්සිතා, තිමුලකාදීසුපි එසාව ගණනාති ආරම්මණපච්චයවසෙන තිමුලකාදයො න විත්ථාරිතා.

ඉදානි අධිපතිපච්චයාදිවසෙන දුමුලකාදීසු ගණනං දස්සෙතුං අධිපතිපච්චයා හෙතුයා නවාතිආදි වුත්තං. තත්ථාපි වුත්තනයෙනෙව පච්චයසන්නිවෙසො වෙදිතබ්බො. යථා ච අධිපතිපච්චයා හෙතුයා නව, එවං සෙසෙසුපි හෙතුනා සමානගණනාසු නවෙව. ඉති යො යො පච්චයො ආදිමිහි තිට්ඨති, තෙන තෙන සද්ධිං සමානගණනානං සංසන්දනෙ ආදිමිහි ධීතස්ස වසෙන ගණනා හොති. තෙන පන සද්ධිං උභතරගණනානං සංසන්දනෙ උභතරගණනානංයෙව වසෙන ගණනා හොතිති වෙදිතබ්බො. යථා ච ආරම්මණපච්චයවසෙන එවං අධිපතිපච්චයවසෙනාපි තතො පරෙසං අනන්තරාදීනං වසෙනාපි තිමුලකාදයො න විත්ථාරිතා. තස්මා දුමුලකෙ දස්සිතගණනාවසෙනෙව සබ්බත්ථ සාධෙතබ්බො. තෙනෙව වුත්තං “එකෙකං පච්චයං මූලකං කාතුන සජ්ඣායමග්ගෙන ගණෙතබ්බො” ති.

පච්චයානුලොමවණ්ණනා.

පට්ඨව්වාරො

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා

86-87. පච්චයපච්චනීයං පන යස්මා කුසලපදෙ න ලබ්භති කුසලධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන විනා අනුප්පත්තීතො, තස්මා අකුසලං ධම්මං පට්ඨවාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නහෙතුපච්චයාති හෙතුපච්චයපටික්ඛෙපො හෙතුපච්චයං විනා අඤ්ඤෙන පච්චයෙන උප්පජ්ජතීති අත්ථො. විචිකිච්ඡාසහගතො උද්ධව්වසහගතො මොහොති අයඤ්ඤි සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සයං හෙතුපච්චයො හොති, අඤ්ඤස්ස පන සම්පයුත්තහෙතුතො අභාවා න හෙතුපච්චයා උප්පජ්ජතීති යපෙත්වා හෙතුපච්චයං සෙසෙහි අත්තතො අනුරූපපච්චයෙහි උප්පජ්ජති. ඉමිනා නයෙන සබ්බපච්චයපටික්ඛෙපෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. අහෙතුකං විපාකාඛ්‍යාකතන්ති ඉදං රූපසමුට්ඨාපකවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව නයො.

88. නඅධිපතිපච්චයෙ කාමං අධිපතිපි අත්තනා සද්ධිං දුතියස්ස අධිපතීනො අභාවා නඅධිපතිපච්චයං ලභති, යථා පන විචිකිච්ඡුද්ධව්වසහගතො මොහො අහෙතුකො, න තථා අධිපතයො එව නිරාධිපති. ඡන්දාදීසු පන අඤ්ඤතරං අධිපතිං අකත්වා කුසලාදීනං උප්පත්තිකාලෙ සබ්බෙපි කුසලාදයො නිරාධිපතීනො. තස්මා මොහං විය විසුං අධිපතිමත්තමෙව අනුද්ධරිත්වා සබ්බසඬ්ඛානිකවසෙන එසා “එකං බන්ධං පට්ඨව තයො බන්ධා” තිආදිකා දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බො.

89. නානන්තරසමනන්තරෙසු නාරම්මණෙ විය රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං. තෙන වුත්තං “නාරම්මණපච්චයසදිස්” ති. සහජාතපච්චයො පරිහීනො. යථා

වෙස, තථා නිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයාපි. කිං කාරණා? එතෙහි විනා කස්සචි අනුප්පත්තිතො. සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙපි හි පච්චක්ඛාය එකොපි රූපාරූපධම්මො නුප්පජ්ජති, තස්මා තෙ පරිභිනා.

90. නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවිහඬිගෙ පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච කටත්තාරූපන්ති හදයවත්ථුචජ්ජං වෙදිතබ්බං.

91. නඋපනිස්සයපච්චයවිහඬිගෙ රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං, තඤ්ඤි උපනිස්සයං න ලහති. අරූපං පන කිඤ්චාපි ආරම්මණුපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙ න ලභෙය්‍ය, අනන්තරූපනිස්සයමුත්තකං පන නත්ථි. තෙන වුත්තං “නාරම්මණපච්චයසදිස”න්ති.

92. නපුරෙජාතෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපන්ති පඤ්චවොකාරවසෙන වුත්තං.

93. නපච්ඡාජාතපච්චයාති එත්ථ සහජාතපුරෙජාතපච්චයා සඬිගහං ගච්ජන්ති. තස්මා සහජාතපච්චයසදිසා එත්ථ පාළි, සා නඅධිපතිපච්චයෙ චිත්ථාරිතාති ඉධ සඬිබ්බිත්තා. නාසෙවනපච්චයෙ කුසලාකුසලා පඨමජවනවසෙන වෙදිතබ්බා, තථා කිරියාබ්‍යාකතං. පාළි පන ඉධාපි නඅධිපතිපච්චයෙ චිත්ථාරිතවසෙන වෙදිතබ්බා. තෙනෙවාහ – “නපච්ඡාජාතපච්චයමිපි නාසෙවනපච්චයමිපි නාධිපතිපච්චයසදිස”න්ති.

94-97. නකම්මපච්චයෙ විපාකවෙනනා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං ලහතිති න ගහිතා. නාහාරපච්චයෙ එකච්චං රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං, තථා නඉන්ද්‍රියපච්චයෙ.

98. නඤ්ඤානපච්චයෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණධම්මා වෙව එකච්චඤ්ච රූපං පච්චයුප්පන්නං. පඤ්චවිඤ්ඤාණස්මිඤ්ඤි වෙදනා ව චිත්තෙකග්ගතා ව දුබ්බලත්තා උපනිජ්ඣානලක්ඛණං න පාපුණන්තිති ඤානපච්චයෙ න ගහිතා.

99-102. නමග්ගපච්චයෙ අහෙතුකවිපාකකිරියඤ්චෙව එකච්චඤ්ච රූපං පච්චයුප්පන්නං. නසම්පයුත්තනොනත්ථිනොවිගතෙසු රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං. තෙන වුත්තං “නාරම්මණපච්චයසදිස”න්ති.

103. නහෙතුයා ද්වෙති එකමූලකගණනය යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති.

104. දුමුලකෙ නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ එකන්ති එත්ථ කිඤ්චාපි බහුගණනෙන සද්ධිං ඌනතරගණනස්ස සංසන්දනෙ ඌනතරගණනවසෙන නහෙතුයා විය ද්විති හවිතබ්බං. නාරම්මණවසෙන පන අරූපධම්මානං පරිභිනත්තා අබ්‍යාකතං පටිච්ච රූපාබ්‍යාකතස්ස උප්පත්තිං සන්ධාය “එක”න්ති වුත්තං. සබ්බෙසු එකකෙසුපි එසෙව නයො. ද්වෙති වුත්තට්ඨානෙ පන නහෙතුයා ලද්ධවසෙන වාරද්වයං වෙදිතබ්බං.

105-106. තිමුලකාදීසු පන සබ්බෙසු නාරම්මණපච්චයස්ස අපරිහිනත්තා එකමෙව විස්සජ්ජනන්ති අයං පච්චනියෙ නහෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමුලකාදීසු ගණනා.

107-130. නාරම්මණපච්චයාදයො පන එකමුලකෙ තාව පුරිමෙන සදිසත්තා ඉධාපි න දස්සිතායෙව. නාරම්මණපච්චයවසෙන දුමුලකෙ නාරම්මණපච්චයා, නහෙතුයා එකන්ති නහෙතුදුමුලකෙ වුත්තමෙව. නාධිපතියා පඤ්චාති නාරම්මණපච්චයෙ ලද්ධවසෙන වෙදිතබ්බාති එවං සබ්බසංසන්දනෙසු ඌනතරගණනස්සෙව පච්චයස්ස වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. යත්ථ යත්ථ ච නාරම්මණපච්චයො පවිසති, තත්ථ තත්ථ රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං. නානන්තරනසමනන්තරනඅඤ්ඤමඤ්ඤනඋපනිස්සයනාභාරනඉන්ද්‍රියනසම්පයුත්ත නොනත්ථිනොවිගතපච්චයානං පච්චිධිට්ඨානෙපි එසෙව නයො. නාභාරනඉන්ද්‍රියනඤ්ඤානමග්ගපච්චයා සබ්බත්ථ සදිසවිස්සජ්ජනා. නසහජාතාදිවතුක්කං ඉධාපි පරිහිනමෙවාති ඉදමෙත්ථ ලක්ඛණං. ඉමිනා පන ලක්ඛණෙන සබ්බෙසු දුමුලකාදීසු ‘අයං පච්චයො මුලං, අයමෙත්ථ දුමුලකො, අයං තිමුලකො, අයං සබ්බමුලකො’ති සල්ලක්ඛෙත්වා ඌනතරගණනස්ස පච්චයස්ස වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බාති.

පච්චයපච්චනියවණ්ණනා.

පච්චයානුලොමපච්චනියවණ්ණනා

131-189. ඉදානි අනුලොමපච්චනියෙ ගණනං දස්සෙතුං හෙතුපච්චයා නාරම්මණ පඤ්චාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙතාධිපතිමග්ගපච්චයෙසු අනුලොමතො ධීතෙසු සහජාතාදයො චත්තාරො සබ්බට්ඨානිකපච්චයා, ආභාරින්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගපච්චයා චත්තාරොති ඉමෙ අට්ඨ පච්චනියතො න ලබ්හන්ති. හෙතුපච්චයාදිවසෙන හි උප්පජ්ජමානො ධම්මො ඉමෙ අට්ඨ පච්චයෙ අලහන්තො නාම නත්ථි.

ආරම්මණඅනන්තරසමනන්තරඋපනිස්සයසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයෙසු පන අනුලොමතො ධීතෙසු අරූපට්ඨානිකා පච්චනිකතො න ලබ්හන්ති. න හි ආරම්මණපච්චයාදීහි උප්පජ්ජමානා අනන්තරසමනන්තරපච්චයාදයො න ලහන්ති. සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මාභාරින්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙසු පන අනුලොමතො ධීතෙසු චත්තාරො සබ්බට්ඨානිකායෙව, පච්චනිකතො න ලබ්හන්ති. එතෙසඤ්ඤි පච්චයානං වසෙන උප්පජ්ජමානො සබ්බට්ඨානිකෙ අලහන්තො නාම නත්ථි. පච්චජාතපච්චයස්ස අනුලොමතො යානං නාම නත්ථි. එවං සෙසෙසු අනුලොමතො ධීතෙසු යෙ ච ලබ්හන්ති, යෙ ච න ලබ්හන්ති, තෙ සල්ලක්ඛෙත්වා සබ්බෙසුපි දුමුලකාදීසු නයෙසු තෙසං තෙසං පච්චයානං සංසන්දනෙ ඌනතරගණනානංයෙව වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බාති.

පච්චයානුලොමපච්චනියවණ්ණනා.

පච්චයපච්චනියානුලොමවණ්ණනා

190. ඉදානි පච්චනියානුලොමෙ ගණනං දස්සෙතුං නහෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ ද්වෙතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙතුමිහි පච්චනිකතො යිතෙ යපෙත්වා අධිපතිං අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. පච්ඡාජානො පන අනුලොමතො සබ්බත්ථෙව න ලබ්භති, යෙ නව පච්චයා “අරුපානඤ්ඤවා”ති වුත්තා, තෙසු පුරෙජාතඤ්ච ආසෙවනඤ්ච යපෙත්වා අවසෙසෙසු සත්තසු පච්චනිකතො යිතෙසු සෙසා අරුපට්ඨානිකා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති. යො හි ආරම්මණාදීහි නුප්පජ්ජති, න සො අනන්තරාදයො ලභති. පටිසන්ධිවිපාකො පන පුරෙජාතතො, සබ්බවිපාකො ච සද්ධිං කිරියමනොධාතුයා ආසෙවනතො අනුප්පජ්ජමානොපි අනන්තරාදයො ලභති, තස්මා “පුරෙජාතඤ්ච ආසෙවනඤ්ච යපෙත්වා”ති වුත්තං.

පුරෙජාතපච්ඡාජාතආසෙවනවිපාකවිජ්ජයුත්තෙසු පච්චනිකතො යිතෙසු එකං යපෙත්වා අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. කම්මපච්චයෙ පච්චනිකතො යිතෙ යපෙත්වා විපාකපච්චයං අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. ආහාරින්ද්‍රියෙසු පච්චනිකතො යිතෙසු යපෙත්වා සබ්බට්ඨානිකෙ වෙව අඤ්ඤමඤ්ඤකම්මාහාරින්ද්‍රියපච්චයෙ ච අවසෙසා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති, ඉතරෙ යුජ්ජමානකවසෙන ලබ්භන්ති. ඤානපච්චයෙ පච්චනිකතො යිතෙ. හෙතාධිපතිආසෙවනමග්ගපච්චයා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති. මග්ගපච්චයෙ පච්චනිකතො යිතෙ හෙතාධිපතිපච්චයා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති. විජ්ජයුත්තපච්චයෙ පච්චනිකතො යිතෙ පුරෙජාතපච්චයං යපෙත්වා අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. එවං තෙසු තෙසු පච්චයෙසු පච්චනිකතො යිතෙසු යෙ යෙ අනුලොමතො න ලබ්භන්ති, තෙ තෙ ඤත්වා තෙසං තෙසං පච්චයානං සංසන්දනෙ උභතරගණනානං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා.

191-195. දුමුලකාදිසු ච නයෙසු යං යං පච්චයං ආදිං කත්වා යෙ යෙ දුකාදයො දස්සිතා, තෙ තෙ ලබ්භමානාලබ්භමානපච්චයවසෙන යථා යථා දස්සිතා, තථා තථා සාධුකං සල්ලක්ඛෙතබ්බා. තත්ථ යං නහෙතුවසෙන දුමුලකාදයො නයෙ දස්සෙන්නෙන නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා...පෙ.... නාසෙවනපච්චයාති වත්වා “යාව ආසෙවනා සබ්බං සදිස”න්ති වුත්තං. තස්ස, “නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා සහජාතෙ එක”න්තිආදීහි සදිසතා වෙදිතබ්බා. යං පන “නකම්මෙ ගණිතෙ පඤ්ච ගණ්භාති”ති සීහළභාසාය ලිඛිතං, තස්සත්ථො – නහෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා නකම්මපච්චයාති එවං නකම්මපච්චයෙන සට්ඨෙ සහජාතෙ එකන්ති එවං දස්සිතා පඤ්චෙව පච්චයා අනුලොමතො ලබ්භන්ති, න අඤ්ඤෙති. එවං අඤ්ඤෙසුපි එවරුපෙසු යානෙසු බ්‍යඤ්ජනං අනාදිසිත්වා අධිජ්ජෙතත්ථොයෙව ගහෙතබ්බො. එවරුපඤ්ඤි බ්‍යඤ්ජනං අත්තනො සඤ්ඤානිබන්ධනත්ථං පොරාණෙහි සකසකභාසාය ලිඛිතං.

අපිව ඉමස්මිං පච්චනියානුලොමෙ පච්චයුජ්ජන්තධම්මෙසුපි අත්ථි ධම්මො කම්මපච්චයං ලභති, න ඉන්ද්‍රියපච්චයං. සො අසඤ්ඤෙසු වෙව පඤ්චවොකාරෙ

පවත්නේ ව රූපජීවිතීන්ද්‍රියවසෙන වෙදිතබ්බො. අත්ථි ධම්මො මග්ගපච්චයං ලහති,
 නහෙතුපච්චයං. සො විචිකිච්ඡුද්ධවිවසහජාතමොභවසෙන වෙදිතබ්බො. අත්ථි
 ධම්මො ඝානපච්චයං ලහති, නමග්ගපච්චයං. සො
 මනොධාතුඅහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන වෙදිතබ්බො. යත්ථ
 කටත්තාරූපානි නානාක්ඛණිකකම්මවසෙනෙව කම්මපච්චයං ලහන්ති, තත්ථ
 රූපධම්මා හෙතාධිපතිවිපාකිත්ද්‍රියඝානමග්ගපච්චයෙ න ලහන්ති, සබ්බට්ඨානිකා
 පච්චනියා න භොන්ති. අහෙතුකෙ අධිපතිපච්චයො නත්ථිති ඉමෙසම්පි
 පකිණ්ණකානං වසෙනෙත්ථ ගණනවාරො අසම්මොභතො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – නහෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ ද්වෙති එත්ථ තාව
 අහෙතුකමොභො වෙව අහෙතුකවිපාකකිරියා ව පච්චයුප්පන්නං, තස්මා
 අකුසලෙනාකුසලං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං සන්ධායෙත්ථ ද්වෙති චුත්තං.
 සෙසෙසුපි එසෙව නයො. ආසෙවනෙ පන විපාකං න ලබ්භති, තථා
 කිරියමනොධාතු. තස්මා කිරියාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙනෙත්ථ
 අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං වෙදිතබ්බං. විපාකෙ එකන්ති අබ්‍යාකතෙන
 අබ්‍යාකතමෙව. මග්ගෙ එකන්ති අකුසලෙන අකුසලමෙව.

196-197. නාරම්මණමූලකෙ හෙතුයා පඤ්චාති රූපමෙව සන්ධාය චුත්තං.
 තඤ්චි කුසලං අකුසලං අබ්‍යාකතං කුසලාබ්‍යාකතං අකුසලාබ්‍යාකතඤ්චාති පඤ්ච
 කොට්ඨාසෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති. සබ්බපඤ්චකෙසු එසෙව නයො. අඤ්ඤමඤ්ඤෙ
 එකන්ති භූතරූපානි වෙව චත්ථුඤ්ච සන්ධාය චුත්තං. තානි හි නාරම්මණපච්චයා
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පජ්ජන්ති. තිමූලකෙපි එසෙව නයො.

198-202. නාධිපතිමූලකෙ හෙතුයා නවාති අනුලොමෙ හෙතුමිහි චුත්තානෙව.
 තිණිතිආදීනිපි හෙට්ඨා අනුලොමෙ චුත්තසදිසානෙව. තිමූලකෙ ද්වෙති හෙට්ඨා
 නහෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ චුත්තසදිසානෙව.

203-233. නපුරෙජාතමූලකෙ හෙතුයා සත්තාති හෙට්ඨා “ආරුප්පෙ කුසලං
 එකං ඛන්ධං පටිච්චා”තිආදීනා නයෙන පුරෙජාතෙ දස්සිතානෙව. සබ්බසත්තකෙසු
 එසෙව නයො. නකම්මමූලකෙ හෙතුයා තිණිතිආදීසු වෙතනාව පච්චයුප්පන්නා.
 තස්මා කුසලං අකුසලං අබ්‍යාකතඤ්ච පටිච්ච උප්පත්තිං සන්ධාය තිණිති චුත්තං.
 ඉමිනා නයෙන “එකං ද්වෙ තිණි පඤ්ච සත්ත නවා”ති ආගතට්ඨානෙසු ගණනා
 වෙදිතබ්බො. “චත්තාරි ඡ අට්ඨා”ති ඉමා පන තිස්සො ගණනා නත්ථෙවති.

පච්චයපච්චනියානුලොමවණ්ණනා.

නිට්ඨිතා ව පටිච්චවාරස්ස අත්ථවණ්ණනා.

2. සහජාතවාරවණ්ණනා

234-242. සහජාතවාරෙ කුසලං ධම්මං සහජාතොති කුසලං ධම්මං පටිච්ච තෙන සහජාතො භුත්වාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ පටිච්චවාරෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අවසානෙ පනස්ස “පටිච්චත්තං නාම සහජාතත්තං, සහජාතත්තං නාම පටිච්චත්තං”න්ති ඉදං උභින්නම්පි එතෙසං වාරානං අත්ථතො නින්නානාකරණභාවදස්සනත්ථං චුත්තං. අත්ථතො හි එතෙ ද්වෙපි නින්නානාකරණා. එවං සන්නෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අත්ථනියමනත්ථං චුත්තා. “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ වා”තිආදීසු හි අසහජාතම්පි පටිච්ච උප්පජ්ජතිති චුච්චති. සහජාතම්පි ව උපාදාරූපං භූතරූපස්ස පච්චයො න භොති. ඉති පටිච්චවාරෙන සහජාතපච්චයභාවං, සහජාතවාරෙන ව පටිච්චාති චුත්තස්ස සහජාතභාවං නියමෙතූ උභොපෙතෙ චුත්තා. අපිච තථා බුජ්ඣනකානං අජ්ඣාසයවසෙන දෙසනාවලාසෙන නිරුත්තිපටිසම්භිදාප්පහෙදජානනවසෙන වාපි එතෙ උභොපි චුත්තාති.

සහජාතවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පච්චයවාරවණ්ණනා

243. පච්චයවාරෙ කුසලං ධම්මං පච්චයාති කුසලධම්මෙ පතිට්ඨිතො භුත්වා කුසලං ධම්මං නිස්සයට්ඨෙන පච්චයං කත්වාති අත්ථො. කුසලං එකං බන්ධං පච්චයාති කුසලං එකං බන්ධං නිස්සයපච්චයං කත්වා තයො බන්ධා උප්පජ්ජන්ති හෙතුපච්චයාති චුත්තං භොති. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. වත්ථුං පච්චයා විපාකාබ්‍යාකතා කිරියාබ්‍යාකතා බන්ධාති ඉදං පඤ්චවොකාතො පචත්තිවසෙන චුත්තං. පඤ්චවොකාතො පචත්තියඤ්චි බන්ධානං පුරෙජාතං වත්ථු නිස්සයපච්චයො භොති. පටිච්චට්ඨස්ස පන සහජාතට්ඨත්තා පටිච්චවාරෙ එස නයො න ලබ්භතීති පටිසන්ධියං සහජාතමෙව වත්ථුං සන්ධාය “වත්ථුං පටිච්ච බන්ධා”ති චුත්තං. කුසලං එකං බන්ධඤ්ච වත්ථුඤ්ච පච්චයා තයො බන්ධාතිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා කුසලො ව අබ්‍යාකතො වාති කුසලාබ්‍යාකතානං හෙතුපච්චයවසෙන එකතො උප්පත්තිං සන්ධාය චුත්තං. කුසලුප්පත්තික්ඛණස්මිඤ්චි වත්ථුං නිස්සාය කුසලා බන්ධා, විත්තසමුට්ඨානෙ ව මහාභූතෙ නිස්සාය විත්තසමුට්ඨානං උපාදාරූපං හෙතුපච්චයවසෙන එකතො උප්පජ්ජති. ඉති පච්චයභූතස්ස අබ්‍යාකතස්ස නානත්තෙපි පච්චයුප්පන්නානං හෙතුපච්චයවසෙන එකතො උප්පත්තිං සන්ධායෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු යානෙසු එසෙව නයො. එවං ඉමස්මීං හෙතුපච්චයෙ සහජාතඤ්ච පුරෙජාතඤ්ච නිස්සයට්ඨෙන පච්චයං කත්වා සත්තරස පඤ්ඤා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ බන්ධා වෙව භූතා ව සහජාතවසෙන, වත්ථු සහජාතපුරෙජාතවසෙන ගහිතං. පටිච්චවාරෙ පන සහජාතවසෙන පච්චයො ලබ්භති, තස්මා තත්ථ නවෙව පඤ්ඤා විස්සජ්ජිතා. යෙ පනෙතෙ එත්ථ සත්තරස පඤ්ඤා විස්සජ්ජිතා, තෙසු එකාදිකෙ එකාවසානෙ විස්සජ්ජනෙ කුසලාදීසු එකපච්චයතො එකො පච්චයුප්පන්නො. එකාදිකෙ දුකාවසානෙ එකපච්චයතො

නානාපච්චයුජ්ජන්තො. දුකාදිකෙ එකාවසානෙ නානාපච්චයතො එකො පච්චයුජ්ජන්තො. දුකාදිකෙ දුකාවසානෙ නානාපච්චයතො නානාපච්චයුජ්ජන්තො.

248-252. ආරම්මණපච්චයාදිසුපි ඉමිනාවුපායෙන පඤ්භාවිස්සජ්ජනජ්ජනෙදො වෙදිතබ්බො. යං පනෙතං ආරම්මණපච්චයෙ වත්ථුං පච්චයා ඛන්ධාති වුත්තං, තං පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකක්ඛන්ධෙයෙව සන්ධාය වුත්තං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි අබ්‍යාකතං නිස්සාය ආරම්මණපච්චයෙන උජ්ජජ්ජන්තානං පහෙදදස්සන්තං වුත්තාති. පුන වත්ථුං පච්චයාති පවත්තෙ විපාකකිරියාබ්‍යාකතානං උජ්ජන්තිදස්සන්තං වුත්තං. සෙසං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවං ඉමස්මිං ආරම්මණපච්චයෙ සහජාතඤ්ච පුරෙජාතඤ්ච පච්චයං කත්වා සත්ත පඤ්භා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ ඛන්ධා සහජාතවසෙන, වත්ථු සහජාතපුරෙජාතවසෙන, චක්ඛායතනාදීනි පුරෙජාතවසෙනෙව ගභිතාති. පටිච්චවාරෙ පන සහජාතවසෙනෙව පච්චයො ලබ්භති. තස්මා තත්ථ තයොව පඤ්භා විස්සජ්ජිතා.

253-254. අධිපතිපච්චයෙ විපාකාබ්‍යාකතං ලොකුත්තරමෙව වෙදිතබ්බං. අනන්තරසමනන්තරා රූපාභාවෙන ආරම්මණසදිසා. පරතො ආසෙවනනත්ථිවිගතෙසුපි එසෙව නයො.

255. සහජාතපච්චයෙ කටත්තාරූපං උපාදාරූපන්ති උපාදාරූපසඬ්ඛාතං කටත්තාරූපං. ඉදං අසඤ්ඤසත්තාතඤ්ඤෙව රූපං සන්ධාය වුත්තං. චක්ඛායතනාදීනි පඤ්චවොකාරවසෙන වුත්තාති.

256-257. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ ච යථා ආරම්මණපච්චයා එවන්ති විස්සජ්ජනසමතං සන්ධාය වුත්තං. පච්චයුජ්ජන්තෙසු පන නානත්තං අත්ථි.

258. උපනිස්සයපච්චයෙ ආරම්මණපච්චයසදිසන්ති රූපාභාවනොපි විස්සජ්ජනසමතායපි වුත්තං.

259-260. වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයාතිආදීනං පටිච්චවාරෙ වුත්තනයෙනෙවත්ථො ගහෙතබ්බො.

261-266. කම්මපච්චයෙ තිණිති කුසලං පච්චයා කුසලො අබ්‍යාකතො කුසලාබ්‍යාකතො වාති එවං තිණි වෙදිතබ්බාති. අකුසලෙපි එසෙව නයො.

267-268. විජ්ජයුත්තපච්චයෙ ඛන්ධෙ විජ්ජයුත්තපච්චයාති ඛන්ධෙ නිස්සාය විජ්ජයුත්තපච්චයා උජ්ජජ්ජන්තිති අත්ථො. ඛන්ධා වත්ථුං විජ්ජයුත්තපච්චයාති ඛන්ධා වත්ථුං නිස්සාය විජ්ජයුත්තපච්චයා උජ්ජජ්ජන්තිති අත්ථො. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

269-276. ඉදානි යථාලද්ධානි විස්සජ්ජනානි ගණනවසෙන දස්සෙතුං හෙතුයා සත්තරසාතිආදිමාහ. තත්ථ හෙතුයා සත්තරසාති කුසලෙන කුසලං, කුසලෙන

අබ්‍යාකතං, කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතන්ති එවං කුසලවසෙන එකාදිකානි
එකාවසානානි ද්වෙ, දුකාවසානං එකන්ති තිණි චුත්තානි භොන්ති, තථා
අකුසලවසෙන. අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, තෙනෙව කුසලං, අකුසලං,
කුසලාබ්‍යාකතං අකුසලාබ්‍යාකතඤ්ච; කුසලාබ්‍යාකතෙහි කුසලං, අබ්‍යාකතං,
කුසලාබ්‍යාකතං; අකුසලාබ්‍යාකතෙහි අකුසලං, අබ්‍යාකතං, අකුසලාබ්‍යාකතන්ති
එවං සත්තරස වෙදිතබ්බානි.

ආරම්මණෙ සත්තාති කුසලෙන කුසලං; අකුසලෙන අකුසලං, අබ්‍යාකතෙන
අබ්‍යාකතං, කුසලං, අකුසලං; කුසලාබ්‍යාකතෙන කුසලං; අකුසලාබ්‍යාකතෙන
අකුසලන්ති එවං සත්ත.

විපාකෙ එකන්ති අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතමෙව. එවමෙත්ථ සත්තරස, සත්ත,
එකන්ති තයො වාරපරිච්ඡේදා භොන්ති. තෙසු ද්වාදස සත්තරසකා, දස සත්තකා,
එකං එකකන්ති තෙ සබ්බෙ සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා පරතො දුකතිකාදිවසෙන
පච්චයසංසන්දනෙ උනතරගණනස්ස වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. සක්කා හි ඉමාය
ගණනාය දුකමුලාදීසු වාරපරිච්ඡේදෙ ඡානිතුන්ති පුන ‘‘කුසලං ධම්මං පච්චයා
කුසලො ධම්මො’’ති අනාමසිත්වා ගණනවසෙනෙව වාරපරිච්ඡේදං දස්සෙතුං
හෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ සත්තාතිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ කුසලං ධම්මං පච්චයා කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා
ආරම්මණපච්චයා. කුසලං එකං බන්ධං පච්චයා තයො බන්ධාති ඉමිනා නයෙන
ආරම්මණෙ ලද්ධවිස්සජ්ජනානි විත්ථාරෙතබ්බානි. අයං තාව අනුලොමෙ නයො.

277-285. පච්චනියෙ පන කුසලං න ලබ්භන්ති අකුසලං ධම්මං පච්චයාති
අකුසලමෙව ආදිං කත්වා විස්සජ්ජනං ආරද්ධං. තං යථාපාළිමෙව නියයාති.
යඤ්ඤෙත්ථ වත්තබ්බං සියා, තං පටිච්චවාරස්ස පච්චනියෙ චුත්තමෙව.

286-287. යං පනෙතං පච්චනියෙ ලද්ධවිස්සජ්ජනපරිච්ඡේදං ගණනතො
දස්සෙතුං නහෙතුයා වත්තාරිතිආදි චුත්තං, තත්ථ වත්තාරි, සත්තරස, සත්ත, පඤ්ච,
තිණි, එකන්ති ඡ පරිච්ඡේදා. තෙසං වසෙන දුකතිකාදීසු පච්චයසංසන්දනෙ ගණනා
වෙදිතබ්බා. යො හි පච්චයො සත්තරස විස්සජ්ජනානි ලභති, තෙන සද්ධිං
සදිසසංසන්දනෙ සත්තරස, උනතරසංසන්දනෙ සෙසා ඡපි පරිච්ඡේදා ලබ්භන්ති.
එවං සෙසෙසුපි අධිකපරිච්ඡේදං යථෙත්වා සමසමා උනතරා ව ලබ්භන්ති.

එත්ථ ව අධිකතරා න ලබ්භන්තිති අයමෙත්ථ නියමො. සමසමා පන උනතරා ව
අත්ථා විරොධෙ සති ලබ්භන්ති. තෙනෙත්ථ ‘‘නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ
එක’’න්තිආදි චුත්තං. එත්ථ හි නහෙතුයා වතුන්තං, නාරම්මණෙ පඤ්චන්තං
ආගතත්තා නහෙතුවසෙන වත්තාරිති වත්තබ්බං සියා, නාරම්මණෙන සද්ධිං
සට්ඨත්තා පන ආරම්මණධම්මො විරුජ්ඣතිති අකුසලං ධම්මං පච්චයා අකුසලො
ධම්මො, අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා අකුසලො, අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං
පච්චයා අකුසලොති තිණි විස්සජ්ජනානි පරිහීනානි. අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා

අබ්‍යාකතොති රූපවසෙන එකමෙව චුත්තං. එවං සබ්බත්ථ විරුද්ධාවිරුද්ධං ඤාත්වා
ලබ්භමානපරිච්ඡේදො වෙදිතබ්බො. අපිචෙත්ථ ඉදං නයමත්තදස්සනං. නාධිපතියා
චත්තාරීති නභෙතුයා ලද්ධානෙව. සෙසවතුක්කෙසුපි එසෙව නයො.

නානන්තරෙ එකන්ති අභෙතුකචිත්තසමුට්ඨානස්ස වෙව සෙසරූපස්ස ච වසෙන
අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. එවං සබ්බෙසු එකකෙසු යුජ්ජමානකරූපං ඡානිතබ්බං.
නපුරෙජානෙ ද්වෙති ඉධාපි නභෙතුවසෙන චත්තාරීති චත්තබ්බං සියා,
නපුරෙජානෙන සද්ධිං සට්ඨන්තා පන අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා අකුසලො,
අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පච්චයා අකුසලොති චත්ථුපුරෙජානවසෙන ද්වෙ
විස්සජ්ජනාති පරිභීනාති. ආරුජ්ජෙ පන අභෙතුකමොහස්ස අභෙතුකකිරියස්ස ච
වසෙන ද්වෙ චුත්තාති. නච්ජ්ජයුත්තෙ ද්වෙති ආරුජ්ජෙ
අභෙතුකාකුසලකිරියවසෙන ද්වෙ. නොනත්ථි නොවිගතෙසු එකන්ති සබ්බස්ස
රූපස්ස වසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං දට්ඨබ්බං. තිකාදීසු අප්‍රබ්බං නත්ථි.

288. නාරම්මණමූලකෙ පන නඅධිපතියා පඤ්චාති නාරම්මණෙ ලද්ධානෙව.
නකම්මෙ එකන්ති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච කටත්තාරූපඤ්ච අග්ගභෙත්වා
සෙසරූපවසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං වෙදිතබ්බං.

289-296. නාධිපතිමූලකෙ නපුරෙජානෙ සත්තාති නපුරෙජානෙ ලද්ධානෙව.
නපච්ඡාජානෙ සත්තරසාති ඉමානිපි තත්ථ ලද්ධානි සත්තරසෙව.
නානන්තරනසමනන්තරනඅඤ්ඤමඤ්ඤනඋපනිස්සයනසම්පයුත්තනොනත්ථිනොවි
ගතමූලකාති නාරම්මණමූලකසදියානෙව. ඉමිනාව නයමත්තදස්සනෙන සබ්බත්ථ
ආගතානාගතං ලබ්භමානාලබ්භමානඤ්ච වෙදිතබ්බන්ති.

පච්චනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

297-328. ඉමිනායෙව පන ලක්ඛණෙන අනුලොමං පුරතො කත්වා
අනුලොමපච්චනියෙ පච්චනියං පුරතො කත්වා පච්චනියානුලොමෙ ච
ගණනපරිච්ඡේදො ආගතානාගතං ලබ්භමානාලබ්භමානඤ්ච වෙදිතබ්බන්ති.

පච්චයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නිස්සයවාරවණ්ණනා

329-337. නිස්සයවාරෙ කුසලං ධම්මං නිස්සයාති කුසලං ධම්මං පතිට්ඨට්ඨෙන
නිස්සයං කත්වාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ පච්චයවාරෙ චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං.
අවසානෙ පනස්ස “පච්චයත්තං නාම නිස්සයත්තං, නිස්සයත්තං නාම
පච්චයත්ත”න්ති ඉදං උභින්නම්පි එතෙසං වාරානං අත්ථතො
නින්නානාකරණභාවදස්සනත්ථං චුත්තං. අත්ථතො හි එතෙපි පටිච්චසහජානා විය
නින්නානාකරණා. එවං සන්තෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අත්ථනියමනත්ථං චුත්තා.
අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාතිආදීසු හි අනිස්සයා චත්තමානං නානාක්ඛණිකම්පි

“පව්වයා උප්පජ්ජති” ති වුත්තං. අඤ්ඤාමඤ්ඤං අල්ලීයිත්වා යීතකට්ඨාදීසු ච එකං එකස්ස නිස්සයපව්වයො න හොති, තථා උපාදාරූපං මහාභූතස්ස නිස්සයපව්වයො න හොතියෙව. ඉති පව්වයවාරොන නිස්සයපව්වයභාවං නිස්සයවාරොන ච පව්වයාති වුත්තස්ස සහජාතපුරොජාතභාවං නියමෙතුං උභොපෙතෙ වුත්තා. අපිච තථා බුජ්ඣනකානං අජ්ඣාසයවසෙන දෙසනාවිලාසෙන නිරුත්තිපට්ඨමභිදාපහෙදජානනවසෙන වාපි එතෙ උභොපි වුත්තාති.

නිස්සයවාරවණ්ණනා.

5. සංසට්ඨවාරවණ්ණනා

338-346. සංසට්ඨවාරෙ කුසලං ධම්මං සංසට්ඨොති කුසලං ධම්මං

එකුප්පාදාදිලක්ඛණෙන සම්පයොගට්ඨෙන පව්වයං කත්වාති අත්ථො. කුසලං එකං ඛන්ධං සංසට්ඨොති කුසලං එකං ඛන්ධං සම්පයුත්තපව්වයං කත්වා තයො ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති හෙතුපව්වයාති වුත්තං හොති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පන හෙතුපව්වයෙ අරූපධම්මස්සෙව සම්පයොගට්ඨෙන පව්වයං කත්වා තයො පඤ්ඤා විස්සජ්ජිතා. යථා ච හෙතුපව්වයෙ, තථා ආරම්මණපව්වයාදීසුපි, කෙවලං විපාකපව්වයෙ එකමෙව විස්සජ්ජනං.

347-350. ඉදානි යථාලද්ධානි විස්සජ්ජනානි ගණනවසෙන දස්සෙතුං හෙතුයා තීණිතිආදි වුත්තං. තත්ථ සබ්බතිකෙසු කුසලෙන කුසලං, අකුසලෙන අකුසලං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතන්ති අයමෙව නියමො. එකකෙ පන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතමෙව ලබ්භතීති එවමෙත්ථ බාවිසතියා පව්වයෙසු තීණි, විපාකෙ එකන්ති ද්වෙ පරිච්ඡෙදා. පච්ඡාජාතෙ අනුලොමං නත්ථී. තස්මා තීණි එකන්ති ඉමෙසඤ්ඤෙව වසෙන දුක්ඛිකාදීසු පව්වයසංසන්දනෙ යත්ථ විපාකපව්වයො පවිසති; තත්ථ එකං, සෙසෙසු තීණිති එවං ගණනා වෙදිතබ්බො. සෙසමෙත්ථ අනුලොමෙ උත්තානත්ථමෙව.

351-354. පව්වනීයෙ පන කුසලං න ලබ්භතීති අකුසලමෙව ආදිං කත්වා විස්සජ්ජනං කතං, තං උත්තානත්ථමෙව.

359. යං පනෙත්ථ පව්වනීයෙ විස්සජ්ජනපරිච්ඡෙදං ගණනතො දස්සෙතුං නහෙතුයා ද්වෙතිආදි වුත්තං, තත්ථ ද්වෙ තීණි එකන්ති තයො පරිච්ඡෙදා. තෙසං වසෙන දුක්ඛිකාදීසු පව්වයසංසන්දනෙ ගණනා වෙදිතබ්බො. ඉධාපි අධිකතරගණනානං ඌනතරගණනෙන සද්ධිං සංසන්දනෙ ඌනතරගණනමෙව ලබ්භති, සමගණනෙන සද්ධිං සමගණනං. යස්මා චෙත්ථ අරූපධම්මායෙව පව්වයුප්පන්නා, තස්මා නහෙතුනාධිපතිනපුරොජාතනපච්ඡාජාතනාසෙවනනකම්මනවිපාකනඤ්ඤානමග්ග නවිජ්ජයුත්තවසෙන දසෙව පව්වයා පව්වනීකතො දස්සිතා, සෙසා වුද්දස න ලබ්භන්ති. යෙපි ලබ්භන්ති, තෙසුපි විපාකෙ පව්වයුප්පන්නෙ නකම්මනවිපාකා න ලබ්භන්ති.

360-368. නහෙතුපච්චයා නාධිපතියා ද්වෙති නහෙතුයා ලද්ධං ද්වයමෙව. සෙසද්වයෙසුපි එසෙව නයො. නකම්මෙ එකන්ති අහෙතුකකිරියවෙනනං පච්චයුජ්ජන්තං කත්වා අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. නව්පාකෙ ද්වෙති අහෙතුකමොහකිරියවසෙන ද්වෙ. නක්කානෙ එකන්ති අහෙතුකපඤ්චවිඤ්ඤාණවසෙන අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. නමග්ගෙ එකන්ති අහෙතුකවිපාකකිරියවසෙන අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනං. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බසංසන්දනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

369-383. අනුලොමපච්චනීයෙ හෙට්ඨා චුත්තා නහෙතුආදයො දසෙව පච්චනීයතො ලබ්භන්ති, න සෙසා. යෙපි ලබ්භන්ති, තෙසු හෙතුමිහි අනුලොමතො ධීතෙ ක්කානමග්ගා පච්චනීයතො න ලබ්භන්ති සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

384-391. පච්චනීයානුලොමෙ නහෙතුපච්චයුජ්ජන්තෙසු අහෙතුකමොහොව ක්කානමග්ගපච්චයං ලභති, සෙසා න ලභන්ති. නක්කානපච්චයෙ අට්ඨාහෙතුකචිත්තානිපි. නකම්මපච්චයා නහෙතුපච්චයා නාධිපතිපච්චයා නපුරෙජාතපච්චයා ආරම්මණෙ එකන්ති ආරුජ්ජෙ අහෙතුකකිරියවෙනනාවසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. ඉමිනා උපායෙන යං ලබ්භති, යඤ්ච න ලබ්භති, තස්ස වසෙන සබ්බත්ථ ගණනා වෙදිතබ්බොති.

සංසට්ඨවාරවණ්ණනා.

6. සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා

392-400. සම්පයුත්තවාරෙ කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තොති කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තපච්චයං කත්වාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ සංසට්ඨවාරෙ චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. අවසානෙ පනස්ස “සංසට්ඨත්තං නාම සම්පයුත්තත්තං, සම්පයුත්තත්තං නාම සංසට්ඨත්තං”න්ති ඉදං උභින්නමිපි එතෙසං වාරානං අත්ථතො නින්නානාකරණභාවදස්සනත්ථං චුත්තං. අත්ථතො හි එතෙපි පටිච්චසහජාතා විය පච්චයනිස්සයා විය ව නින්නානාකරණා. එවං සන්තෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අත්ථනියමනත්ථං චුත්තා. “සංසට්ඨා යොජිතා භයා”තිආදීසු (ජා. 2.22.70) හි අසම්පයුත්තමිපි සංසට්ඨන්ති චුච්චති. “යා සා වීමංසා කොසජ්ජසහගතා කොසජ්ජසම්පයුත්තා”තිආදීසු (සං. නි. 5.832) අසංසට්ඨං වොකිණ්ණමිපි සම්පයුත්තන්ති. ඉති සංසට්ඨවාරෙන එකුජ්ජාදලක්ඛණස්ස සම්පයුත්තස්ස සංසට්ඨභාවං සම්පයුත්තවාරෙන ව සංසට්ඨස්ස එකුජ්ජාදාදිලක්ඛණස්ස සම්පයුත්තභාවං නියමෙතුං උභොපෙතෙ චුත්තා. අපිච තථා බුජ්ඣනකානං අජ්ඣාසයවසෙන දෙසනාවිලාසෙන නිරුත්තිපටිසම්භිදාපහෙදජානනවසෙන වාපි එතෙ උභොපි චුත්තාති.

සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා.

එතෙසු පන ඡසු වාරෙසු අත්ථි කොච් පච්චයො එකන්තං අනුලොමතො න තිට්ඨති, පච්චනීකතොව තිට්ඨති; අත්ථි එකන්තං පච්චනීකතො න තිට්ඨති, අනුලොමතොව තිට්ඨති; අත්ථි අනෙකන්තං අනුලොමතො වෙච තිට්ඨති, පච්චනීකතො වාති ඉදං පකිණ්ණකං වෙදිතබ්බං. තත්ථ පයමො පඤ්ඤො පච්ඡාජාතස්ස, දුතියො මහාවතුක්කස්ස, තතියො යුජ්ජමානකානං සෙසානං වසෙන වෙදිතබ්බොති.

7. පඤ්ඤාචාරවිහිංසාවණ්ණනා

401-403. පඤ්ඤාචාරෙ “සියා කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො” තිආදිනා කුසලත්තිකෙ උද්ධරිතබ්බපුච්ඡානං ලබ්භමානවසෙන විස්සජ්ජනං දස්සෙතුං කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයොතිආදි වුත්තං. කුසලො ච නාමෙස සයං උප්පජ්ජන්තො යපෙත්වා පච්ඡාජාතඤ්ච විපාකඤ්ච සෙසෙහි ද්වාවිසතියා පච්චයෙහි උප්පජ්ජති. කුසලස්ස පච්චයො හොන්තො යපෙත්වා පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකවිජ්ජයුත්තෙ සෙසෙහි විසතියා පච්චයෙහි පච්චයො හොති. තස්මා යෙහි පච්චයෙහි කුසලො කුසලස්ස පච්චයො හොති, තෙ පච්චයෙ පටිපාටියා දස්සෙතුං හෙතුපච්චයෙනාතිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ යා එසා පච්චයවිහිංසාවාරෙ විය “හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මාන”න්ති අකත්වා “හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන”න්ති දෙසනා කතා, තස්සා එව කරණෙ ඉදං පයොජනං – තත්ථ හි සුඤ්ඤට්ඨං දීපෙතුං ධම්මානන්ති වුත්තං. ඉධ පච්චයතො උප්පජ්ජමානා ධම්මා රාසිතො උප්පජ්ජන්ති, න එකෙකතොති රාසට්ඨං දීපෙතුං ඛන්ධානන්ති වුත්තං. පටිච්චවාරාදීසු වා ඛන්ධවසෙන පච්චයුජ්ජන්තදෙසනා ආරුළුහාති තෙනෙවානුක්කමෙන ඉධාපි ආරුළුහාති. කස්මා පනෙනෙසු එවං ආරුළුහාති? අසඬිකරතො විහාගදස්සනත්ථං. “එකං ධම්මං පටිච්ච සෙසා ධම්මා” ති හි ආදිනා නයෙන වුච්චමානෙ අසුකධම්මං නාම නිස්සාය අසුකධම්මාති න සක්කා අසඬිකරතො පච්චයෙ පච්චයුජ්ජන්තෙ ව ජානිතුං, එවං සන්තෙ උද්දෙසනිද්දෙසා නිබ්බිසෙසා සියුං. තස්මා අසඬිකරතො විහාගදස්සනත්ථං එවං ආරුළුහාති වෙදිතබ්බා. විත්තසමුට්ඨානානන්ති ඉදං යස්ස අබ්‍යාකතස්ස කුසලො හෙතුපච්චයෙන පච්චයො හොති, තමෙව දස්සෙතුං වුත්තං. පච්චයවිහිංසෙ පන කුසලාදිවසෙන විහාගං අකත්වා සාමඤ්ඤතො සබ්බෙසං හෙතුනං වසෙන උප්පන්නරූපදස්සනත්ථං විත්තසමුට්ඨානානන්ති අවත්වා තංසමුට්ඨානානන්ති වුත්තං. තස්මා තත්ථ අබ්‍යාකතහෙතුසමුට්ඨානරූපං, ඔක්කන්තික්ඛණෙ කට්ඨකාරූපමිපි සඬිගහං ගතං. ඉමිනා උපායෙන සෙසෙසුපි එවරූපෙසු විස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

404. දානං දත්වාති දෙය්‍යධම්මං චජිත්වා. යාය වා චෙතනාය සො දියාති, සා චෙතනා දානං. දත්වාති තං චෙතනං පරියොදාපෙත්වා විසුද්ධං කත්වා. සීලං සමාදිශිත්වාති පඤ්චඩ්ඨාදිවසෙන නිව්චසීලං ගණ්හිත්වා. ඉමිනා සමාදානවිරතියෙව

දස්සිතා. සම්පත්තවිරතිසම්ප්‍රවිෂේදවිරතියො පන ලොකෙ සීලන්ති අපාකටත්තා න
 වුත්තා. කිඤ්චාපි න වුත්තා, ආරම්මණපච්චයා පන භොන්තියෙව. තත්ථ
 සම්ප්‍රවිෂේදවිරති සෙක්ඛානංයෙව කුසලස්ස ආරම්මණං භොති, න ඉතරෙසං.
 උපොසථකම්මං කත්වාති “පාණං න භනෙ, න වාදින්නමාදියෙ”ති (අ. නි. 3.71)
 එවං වුත්තං උපොසථදිවසෙසු අට්ඨඛිගඋපොසථකිරියං කත්වා. තං පච්චචෙක්ඛතීති
 තං කුසලං සෙක්ඛොපි පුට්ඨජනොපි පච්චචෙක්ඛති, අරහාපි පච්චචෙක්ඛතෙව.
 අරහතොපි හි පුබ්බෙ කතං කුසලං කුසලමෙව, යෙන පන චිත්තෙන පච්චචෙක්ඛති,
 තං කිරියචිත්තං නාම භොති. තස්මා “එතං කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්සා”ති
 ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ලබ්භති. පුබ්බෙ සුවිණ්ණානීති “දත්වා සමාදියිත්වා කත්වා”ති
 හි ආසන්නෙ කතාති වුත්තාති, ඉමාති න ආසන්නෙ කතාතීති වෙදිතබ්බාති.
 දානාදිහි වා සෙසාති කාමාවචරකුසලාති දස්සෙතුං ඉදං වුත්තං. කුසලා වුට්ඨහිත්වාති
 කුසලා වුට්ඨහිත්වා. අයමෙව වා පාළි. සෙක්ඛා ගොත්‍රභුන්ති සොතාපන්නං සන්ධාය
 වුත්තං. සො හි ගොත්‍රභුං පච්චචෙක්ඛති. වොදානන්ති ඉදං පන
 සකදාගාමීඅනාගාමීනො සන්ධාය වුත්තං. තෙසඤ්ඤි තං චිත්තං වොදානං නාම
 භොති. සෙක්ඛාති සොතාපන්නසකදාගාමීඅනාගාමීනො. මග්ගා වුට්ඨහිත්වාති
 මග්ගඵලභවඤ්ඤාතික්කමවසෙන අත්තනා පටිලද්ධා මග්ගා වුට්ඨහිත්වා,
 සුද්ධමග්ගතොයෙව පන වුට්ඨාය පච්චචෙක්ඛණං නාම නත්ථි.

කුසලං අනිච්චතොති එත්ථ විපස්සනුපගං තෙභුමකකුසලමෙව වෙදිතබ්බං,
 විපස්සනාකුසලං පන කාමාවචරමෙව. චෙතොපරියඤ්ඤාණෙනාති රූපාවචරකුසලං
 දස්සෙති. ආකාසානඤ්චායතනන්තිආදිහි අරූපාවචරකුසලාරම්මණවසෙන
 උප්පජ්ජමානං අරූපාවචරකුසලමෙව. කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිධඤ්ඤාණස්සාතිආදිහි
 පුග්ගලං අනාමසිත්වා ධම්මවසෙන දස්සෙති. තෙනෙවෙත්ථ හෙට්ඨා ගහිතම්පි
 චෙතොපරියඤ්ඤාණං පුන වුත්තං.

405. අස්සාදෙතීති සොමනස්සසහගතලොභසම්පයුත්තචිත්තෙහි අනුභවති වෙව
 රජ්ජති ව. අහිනන්දතීති සප්පිතිකතණ්භාවසෙන නන්දති හට්ඨපහට්ඨො භොති,
 දිට්ඨාහිනන්දනාය වා අහිනන්දති. රාගො උප්පජ්ජතීති අස්සාදෙන්තස්ස රාගො
 උප්පජ්ජති නාම. ඉදං අට්ඨපි ලොභසහගතාති ගහෙත්වා වුත්තං. දිට්ඨි උප්පජ්ජතීති
 අහිනන්දෙන්තස්ස අත්තා අත්තනියන්තිආදිවසෙන චතුහිපි චිත්තෙහි සම්පයුත්තා
 දිට්ඨි උප්පජ්ජති. අසන්නිට්ඨානගතස්ස පනෙත්ථ විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති.
 වික්ඛෙපගතස්ස උද්ධච්චං, අකතං චත මෙ කල්‍යාණන්ති විප්පට්ඨාරිනො
 දොමනස්සං. තං ආරබ්භාති තාති සුවිණ්ණානී ආරම්මණං කත්වාති අත්ථො.
 බහුවචනස්ස හෙස එකච්චනාදෙසො, ජාතිවසෙන වා එකච්චනමෙවෙනං.

406. අරහා මග්ගා වුට්ඨහිත්වාති මග්ගවීරියං ඵලානන්තරස්ස භවඤ්ඤාස්ස
 අතික්කමවසෙන වුට්ඨහිත්වා. පච්චචෙක්ඛණචිත්තාති පනස්ස කිරියාබ්‍යාකතාති.
 එවං කිරියාබ්‍යාකතස්ස ආරම්මණපච්චයං දස්සෙත්වා පුන විපාකාබ්‍යාකතස්ස
 දස්සෙතුං සෙක්ඛා වාතිආදිමාහ. කුසලෙ නිරුද්ධෙති විපස්සනාපච්චනවීරියා
 පච්චින්නාය. විපාකොති කාමාවචරවිපාකො. තදාරම්මණතාති තදාරම්මණතාය, තං

කුසලස්ස ජවනස්ස ආරම්මණභූතං විපස්සිතකුසලං ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජතිති අත්ථො. න කෙවලඤ්ච තදාරම්මණවසෙනෙව, පටිසන්ධිභවධිගවුතිවසෙනාපි. විපාකො හි කම්මං ආරම්මණං කත්වා ගහිතපටිසන්ධිකස්ස කුසලාරම්මණො හොතියෙව, සො පන දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ඉධ න දස්සිතො.

කුසලං අස්සාදෙතීතිආදි අකුසලජවනාවසානෙ කුසලාරම්මණවිපාකං දස්සෙතුං වුත්තං. විඤ්ඤාණඤ්චායනනවිපාකස්සාති ඉදං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යම්පි සමානං මහග්ගනවිපාකස්ස තදාරම්මණභාවෙන අනුප්පත්තිතො ලබ්භමානකවසෙන වුත්තං. කිරියස්සාති අරහත්තං පත්වා අසමාපන්නපුබ්බෙ ආකාසානඤ්චායනනෙ පටිලොමතො වා එකත්තරිකවසෙන වා සමාපන්නකිරියාය. වෙනොපරියඤ්ඤාණස්සාතිආදීනි පරතො ආවජ්ජනාය යොජෙතබ්බානි. යා එතෙසං ආවජ්ජනා, තස්සා කුසලා ඛන්ධා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො.

407-409. රාගන්ති අත්තතො වා පරස්ස වා රාගං. අත්තතො රාගවසෙන පනෙත්ථ වණ්ණනා පාකටා හොති. අස්සාදෙතීතිආදීනි වුත්තත්ථානෙව. විචිකිච්ඡාදිසු පන තිසු අස්සාදෙතබ්බතාය අභාවෙන “අස්සාදෙතී”ති න වුත්තං. දිට්ඨි පනෙත්ථ උප්පජ්ජති, සා අස්සාදෙතීති පදස්ස පරිහීනත්තා ආගතපටිපාටියා පයමං න වුත්තා. විචිකිච්ඡාදිසුයෙව තං තං සභාගං පයමං වත්වා තස්ස තස්ස අනන්තරා වුත්තා. ඉමෙසු ච පන රාගාදිසු “කිං මෙ පාපධම්මා උප්පජ්ජන්ති”ති අක්ඛන්තිවසෙන වා, “කතං පාපං කතං ලුද්ධං”න්ති විජ්ජෙසාරාදිවසෙන වා දොමනස්සුප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

410. චක්ඛුං අනිච්චතොති විපස්සනානුක්කමෙන ඔලාරිකායතනානි චත්ථුරුපඤ්චාති එකාදස රූපානි පාකටත්තා ගහිතානි. පුන රූපායතනාදීනි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණත්තා ගහිතානි. යස්මා පනෙසා විඤ්ඤාණකායවසෙන දෙසනා, න ධාතුවසෙන, තස්මා මනොධාතූ න ගහිතා. එවං සබ්බත්ථ ගහිතාගහිතං වෙදිතබ්බං.

411. එලං පච්චවෙක්ඛන්ති නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛන්තීති පච්චවෙක්ඛණකුසලස්ස ආරම්මණදස්සනත්ථං වුත්තං.

413-416. ආරම්මණාධිපතිනිද්දෙසෙ සෙක්ඛපුපුජ්ජනානං වසෙන චතුභුමකකුසලං දස්සිතං, තථා සහජාතාධිපතිනිද්දෙසෙ. අරහතො උත්තමධම්මං අධිගතත්තා ලොකියකුසලෙසු ගරුකාරො නත්ථීති අග්ගමග්ගොව දස්සිතො.

417. අනන්තරපච්චයෙ පුරිමා පුරිමාති එකභුමකාපි නානාභුමකාපි කුසලා එකතො කත්වා වුත්තා. අනුලොමං ගොත්‍රභුස්ස, අනුලොමං වොදානස්සාති නානාරම්මණවසෙන. ගොත්‍රභු මග්ගස්ස, වොදානං මග්ගස්සාති නානාභුමිවසෙන. කුසලං වුට්ඨානස්සාති එත්ථ පන කුසලන්ති තෙභුමකකුසලං. වුට්ඨානන්ති තෙභුමකවිපාකං. තෙහි කුසලජවනවිථිතො වුට්ඨහන්ති, තස්මා වුට්ඨානන්ති වුව්චති.

තං දුට්ඨං හොති – තදාරම්මණං භවඬගඤ්ච. තත්ථ කාමාවචරකුසලස්ස උභයමිපි
 වුට්ඨානං හොති, මහග්ගතස්ස භවඬගමෙව. මග්ගො ඵලස්සාති ඉදං යස්මා
 ලොකුත්තරවිපාකං ජවනවිටිපරියාපන්නත්තා වුට්ඨානං නාම න හොති, තස්මා විසුං
 වුත්තං. අනුලොමං සෙක්ඛායාති අසෙක්ඛාය කුසලං අනන්තරං න හොති, තස්මා
 විභාගං කරොති. ඵලසමාපත්තියාති

සොනාපත්තිඵලසකදාගාමිඵලඅනාගාමිඵලසමාපත්තියාපි. ඵලසමාපත්තියාති
 අනාගාමිඵලසමාපත්තියා. අකුසලෙ දුට්ඨමිපි වුට්ඨානං ලබ්භති. විපාකාඛ්‍යාකතා
 කිරියාඛ්‍යාකතාති එත්ථ විපාකාඛ්‍යාකතා විපාකාඛ්‍යාකතානංයෙව, කිරියාඛ්‍යාකතා
 කිරියාඛ්‍යාකතානංයෙව වෙදිතබ්බා. භවඬගං ආවජ්ජනායාතිආදි වොමිස්සකවසෙන
 වුත්තං. තත්ථ කිරියාති කාමාවචරකිරියා. සා දුට්ඨස්සාපි වුට්ඨානස්ස
 අනන්තරපච්චයො හොති, මහග්ගතා භවඬගස්සෙව. ඉති යෙ හෙට්ඨා
 පච්චයවිභඬගනිද්දෙසෙ “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං
 කුසලානං ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති ආරභිත්වා කුසලං කුසලස්ස,
 කුසලං අඛ්‍යාකතස්ස, අකුසලං අකුසලස්ස, අකුසලං අඛ්‍යාකතස්ස, අඛ්‍යාකතං
 අඛ්‍යාකතස්ස, අඛ්‍යාකතං කුසලස්ස, අඛ්‍යාකතං අකුසලස්සාති සත්ත වාරා දස්සිතා;
 තෙසං වසෙන ඉධ සඬ්ඛෙපතො අනන්තරපච්චයො විභත්තො.

විත්ථාරතො පනෙත්ථ –

දසධා සත්තරසධා, සමසට්ඨිවිධෙන ව;
 ඛහ්‍රධාපි ව නිද්දෙසං, සාධුකං උපලක්ඛයෙ.

අයඤ්ඡි අනන්තරපච්චයො න කෙවලං සත්තධාව නිද්දෙසං ලභති, කුසලං පන
 කුසලස්ස විපාකස්ස; අකුසලං අකුසලස්ස විපාකස්ස; විපාකං විපාකස්ස කිරියස්ස;
 කිරියං කුසලස්ස අකුසලස්ස විපාකස්ස කිරියස්සාති එවං දසධාපි නිද්දෙසං ලභති. න
 කෙවලං දසධායෙව, කුසලං පන කුසලස්ස කුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්ස;
 අකුසලං අකුසලස්ස අකුසලවිපාකස්ස කුසලවිපාකස්ස; කුසලවිපාකං
 කුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්ස කිරියස්ස; අකුසලවිපාකං අකුසලවිපාකස්ස
 කුසලවිපාකස්ස කිරියස්ස; කිරියං කිරියස්ස කුසලස්ස අකුසලස්ස කුසලවිපාකස්ස
 අකුසලවිපාකස්සාති එවං සත්තරසධා නිද්දෙසං ලභති.

න කෙවලඤ්ච සත්තරසධාව සමසට්ඨිවිධෙනාපි නිද්දෙසං ලභතෙව. කථං?
 කාමාවචරකුසලඤ්ඡි භූමිහෙදෙන චතුබ්බිධස්ස කුසලස්ස අනන්තරපච්චයො හොති,
 රූපාවචරාරූපාවචරං සකසකභූමිකස්සෙවාති කුසලං කුසලස්ස ඡබ්බිධෙන
 අනන්තරපච්චයො. කාමාවචරකුසලං පන කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස
 අකුසලවිපාකස්ස රූපාවචරවිපාකස්ස අරූපාවචරවිපාකස්ස ලොකුත්තරවිපාකස්ස;
 රූපාවචරකුසලං රූපාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස; අරූපාවචරකුසලං
 කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස රූපාවචරඅරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකස්ස;
 ලොකුත්තරකුසලං ලොකුත්තරවිපාකස්සාති කුසලං විපාකස්ස ද්වාදසවිධෙන

අනන්තරපච්චයෝ. අකුසලං අකුසලස්ස අකුසලවිපාකස්ස
තෙභුමකකුසලවිපාකස්සාති පඤ්චවිධෙන අනන්තරපච්චයෝ.

කාමාවචරකුසලවිපාකං කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්ස
රූපාවචරවිපාකස්ස අරූපාවචරවිපාකස්සාති කාමාවචරකුසලවිපාකං විපාකස්ස
චතුඛ්ඛිධෙන අනන්තරපච්චයෝ. රූපාවචරවිපාකං තෙභුමකකුසලවිපාකස්සාති
තිවිධෙන අනන්තරපච්චයෝ. අරූපාවචරවිපාකං අරූපාවචරවිපාකස්ස
කාමාවචරකුසලවිපාකස්සාති දුච්චධෙන අනන්තරපච්චයෝ. ලොකුත්තරවිපාකං
චතුභුමකකුසලවිපාකස්සාති චතුඛ්ඛිධෙන අනන්තරපච්චයෝ. එවං කුසලවිපාකං
විපාකස්ස තෙරසධාපි අනන්තරපච්චයෝ. අකුසලවිපාකං අකුසලවිපාකස්ස
කාමාවචරකුසලවිපාකස්සාති දුච්චධෙන අනන්තරපච්චයෝ. එවං සබ්බථාපි විපාකං
විපාකස්ස පඤ්චදසවිධෙන අනන්තරපච්චයෝ. කාමාවචරකුසලවිපාකං පන
කාමාවචරකිරියස්ස, තථා අකුසලවිපාකං, තථා රූපාවචරවිපාකං, තථා
අරූපාවචරවිපාකඤ්චාති විපාකං කිරියස්ස ච චතුඛ්ඛිධෙන අනන්තරපච්චයෝ.

කාමාවචරකිරියං තෙභුමකකිරියස්ස, රූපාවචරාරූපාවචරකිරියං
රූපාවචරාරූපාවචරානඤ්ඤෙඤ්චාති කිරියං කිරියස්ස පඤ්චවිධෙන
අනන්තරපච්චයෝ. කාමාවචරකිරියං අකුසලවිපාකස්ස චෙව
චතුභුමකකුසලවිපාකස්ස ච, රූපාවචරකිරියං
කාමාවචරකුසලවිපාකරූපාවචරවිපාකානං අරූපාවචරකිරියං
චතුභුමකකුසලවිපාකස්සාපිති කිරියං විපාකස්ස එකාදසවිධෙන අනන්තරපච්චයෝ.
කාමාවචරකිරියං පන කාමාවචරකුසලස්ස අකුසලස්සාති කුසලාකුසලානං දුච්චධෙන
අනන්තරපච්චයෝ හොති. එවං සමසට්ඨිවිධෙනාපි නිද්දෙසං ලභති.

න කෙවලඤ්ච සමසට්ඨිවිධෙනෙව, ඛණ්ඩවිධෙනාපි ලභතෙව. කථං?
කාමාවචරපට්ඨමහාකුසලචිත්තං තාව අත්තනො, චතුත්තඤ්ච රූපාවචරකුසලානං
පාදකයොගෙන සොළසන්තං සොමනස්සලොකුත්තරානන්ති එකච්ඡතියා ච
කුසලානං, ජවනපරියොසානෙ තදාරම්මණභවච්ඡිගවසෙන උප්පජ්ජමානානං
එකාදසන්තං කාමාවචරවිපාකානං, භවච්ඡිගවසෙනෙව පවත්තානං
රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානං, එලසමාපත්තිවසෙන පවත්තානං ද්වාදසන්තං
ලොකුත්තරවිපාකානන්ති එවං එකච්ඡතියා කුසලානං; ද්වත්තිංසාය විපාකානන්ති
තෙපඤ්ඤාසාය චිත්තානං අනන්තරපච්චයෝ හොති. තථා දුතියකුසලචිත්තං.
තතියචතුත්ථානි පන යපෙත්වා උපරිභුමකකුසලානි ච ලොකුත්තරවිපාකානි ච
සෙසඑකච්ඡතිචිත්තානං. පඤ්චමජ්ඣානි අත්තනො ච, නවත්තඤ්ච
උපරිභුමකඋපෙක්ඛාකුසලානං, තෙච්ඡතියා ච විපාකානන්ති තෙත්තිංසාය.
සත්තමඅට්ඨමානි එකච්ඡතියාව.

පඤ්ච රූපාවචරකුසලානි අත්තනො අත්තනො පච්ඡිමානං රූපාවචරකුසලානං,
චතුත්තම්පි ඤාණසම්පයුත්තමභාවිපාකානං, පඤ්චන්තං රූපාවචරවිපාකානඤ්චාති
දසන්තං. එතෙනෙව ච නයෙන අරූපාවචරකුසලෙසු පට්ඨං අත්තනො විපාකෙන
සද්ධිං එකාදසන්තං, දුතියං ද්වාදසන්තං, තතියං තෙරසන්තං, චතුත්ථං චුද්දසන්තං.

එලසමාපත්තියා වානි පන්තරසන්නං ලොකුත්තරකුසලං අත්තනො අත්තනො
විපාකස්සෙව. අට්ඨස්ස ලොභසහගතෙස්ස එකෙකං අකුසලං එකාදසන්නං
කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං නවන්නං, මහග්ගතවිපාකානං අත්තනො
අත්තනො පච්ඡිමස්ස වානි එකවිසතියා. ද්වෙ දොමනස්සසහගතානි
උපෙක්ඛාසහගතානං ඡන්නං කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං අත්තනො
පච්ඡිමස්ස වානි සත්තන්නං. විචිකිච්ඡුද්ධවිචසහගතද්වයං
සොමනස්සසහගතාහෙතුකවිපාකෙන සද්ධිං එකාදසන්නං
කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං නවන්නං රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානං
අත්තනො පච්ඡිමස්ස වානි එකවිසතියා.

කුසලවිපාකපඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලවිපාකමනොධාතුයා, මනොධාතු ද්වින්නං
විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං. තාස්ස ද්විස්ස සොමනස්සසහගතා දසන්නං
විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං හවඬගභුතානං තදාරම්මණකාලෙ අත්තනො
පච්ඡිමස්ස වොට්ඨබ්බනකිරියස්ස වානි ද්වාදසන්නං.
උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන ආවජ්ජනමනොධාතුයා
ද්විට්ඨානිකාය ආවජ්ජනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා දසන්නඤ්ච
විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුනන්ති ද්වාදසන්නමෙව. තිහෙතුකමභාවිපාකා
සොමනස්සසහගතාහෙතුකවජ්ජනං දසන්නම්පි
කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානං
ආවජ්ජනද්වයස්ස වානි එකවිසතියා, දුහෙතුකවිපාකා යපෙත්වා මහග්ගතවිපාකෙ
සෙසානං ද්වාදසන්නං. පඤ්ච රූපාවචරවිපාකා
තෙභුමකකුසලවිපාකසහෙතුකපටිසන්ධිවිත්තානං සත්තරසන්නං ආවජ්ජනද්වයස්ස
වානි එකුනවිසතියා. අරූපාවචරවිපාකෙස්ස පයමං
කාමාවචරකුසලවිපාකතිහෙතුකපටිසන්ධිවිත්තානං, චතුන්නං
අරූපාවචරවිපාකවිත්තානං චතුන්නං මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස වානි නවන්නං. දුතියං
හෙට්ඨිමවිපාකං වජ්ජෙත්වා අට්ඨන්නං, තතියං ද්වෙ හෙට්ඨිමානි වජ්ජෙත්වා
සත්තන්නං, චතුත්ථං තිණි හෙට්ඨිමානි වජ්ජෙත්වා ඡන්නං වත්තාරි
ලොකුත්තරවිපාකානි තිහෙතුකවිපාකානං තෙරසන්නං අත්තනො අත්තනො
පච්ඡිමස්ස වානි චුද්දසන්නං.

අකුසලවිපාකපඤ්චවිඤ්ඤාණා අකුසලවිපාකමනොධාතුයා, මනොධාතු
අකුසලවිපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. සා තදාරම්මණකාලෙ අත්තනො
පච්ඡිමස්ස චුතිකාලෙ පටිසන්ධිවසෙන හවඬගවසෙන ච පවත්තානං ඉතරෙසම්පි
නවන්නං කාමාවචරවිපාකානං උපෙක්ඛාසහගතානං ද්වින්නං
පරිත්තකිරියානඤ්චානි ද්වාදසන්නං. කිරියමනොධාතු දසන්නං විඤ්ඤාණානං
හසිතුප්පාදකිරියා පඤ්චවොකාරෙ හවඬගවසෙන පවත්තානං නවන්නං
තිහෙතුකවිපාකානං, තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං පඤ්චන්නං
සොමනස්සසහගතවිපාකානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස වානි අග්ගහිතග්ගණෙන
තෙරසන්නං. වොට්ඨබ්බනකිරියා යපෙත්වා කිරියමනොධාතු දසන්නං

කාමාවචරකිරියානං, කාමාවචරකුසලාකුසලානං පඤ්චවොකාමරෙ භවඬගවසෙන පවත්තානං පන්නරසන්නං විපාකචිත්තානඤ්චාති පඤ්චවත්තාලීසාය.

කාමාවචරතිහෙතුකසොමනස්සසහගතකිරියද්වයං භවඬගවසෙන පවත්තානං තෙරසන්නං තිහෙතුකවිපාකානං තදාරම්මණවසෙන පඤ්චන්නං සොමනස්සසහගතවිපාකානං පරිකම්මවසෙන පවත්තමානානං චතුන්නං රූපාවචරකිරියානං අරහත්තඵලසමාපත්තියා අත්තනො පච්ඡිමස්ස වාති අග්ගහිතග්ගහණෙන ද්වාචිසතියා දුහෙතුකසොමනස්සසහගතකිරියද්වයං යථාචුත්තානං තෙරසන්නං භවඬගවිත්තානං පඤ්චන්නං තදාරම්මණානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස වාති අග්ගහිතග්ගහණෙන සත්තරසන්නං. කාමාවචරතිහෙතුකඋපෙක්ඛාසහගතකිරියද්වයං තෙසංයෙව තෙරසන්නං භවඬගානං, තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං ඡන්නං උපෙක්ඛාසහගතවිපාකානං, පරිකම්මවසෙන පවත්තානං එකිස්සා රූපාවචරකිරියාය චතුන්නං අරූපාවචරකිරියානං අරහත්තඵලසමාපත්තියා අත්තනො පච්ඡිමස්ස වාති අග්ගහිතග්ගහණෙන චතුචිසතියා. දුහෙතුකඋපෙක්ඛාසහගතකිරියද්වයං තෙසංයෙව තෙරසන්නං භවඬගානං ඡන්නං තදාරම්මණානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස වාති අග්ගහිතග්ගහණෙන අට්ඨාරසන්නං. රූපාවචරකිරියෙසු එකෙකං නවන්නං පඤ්චවොකාමරෙ තිහෙතුකභවඬගානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස වාති දසන්නං. අරූපාවචරකිරියෙසු පයමං පඤ්චවොකාමරෙ නවන්නං භවඬගානං, චතුරොකාමරෙ එකස්ස අත්තනො පච්ඡිමස්ස වාති එකාදසන්නං. දුතියං චතුරොකාමරෙ ද්වෙ භවඬගාති ලහති. තතියං තීණි, චතුත්ථං චත්තාරි ඵලසමාපත්තිඤ්චාති තෙසු එකෙකං යථාපටිපාටියා එකාදසන්නං ද්වාදසන්නං තෙරසන්නං පඤ්චදසන්නඤ්ච අනන්තරපච්චයො භොති. එවං බහුවිධොනාපි නිද්දෙසං ලහති. තෙන චුත්තං –

“දසධා සත්තරසධා, සමසට්ඨිවිධෙන ව;
බහුධාපි ව නිද්දෙසං, සාධුකං උපලක්ඛයෙ”ති.

සමනන්තරපච්චයාදයො උත්තානත්ථායෙව.

423. උපනිස්සයෙ සද්ධං උපනිස්සායාති කම්මකම්මඵලඉධලොකපරලොකාදීසු සද්ධං උපනිස්සයං කත්වා. යථා හි පුරිසො භෙට්ඨාපථවියං උදකං අත්ථීති සද්දහිත්වා පථවිං බනති, එවං සද්ධො කුලපුත්තො දානාදීනං ඵලඤ්ච ආනිසංසඤ්ච සද්දහිත්වා දානාදීනි පවත්තෙති. තස්මා “සද්ධං උපනිස්සායා”ති චුත්තං.

සීලං උපනිස්සායාතිආදීසුපි ඉමෙ සීලාදයො ධම්මෙ උපනිස්සයං කත්වාති අත්ථො. සීලවා හි සීලානුභාවෙසු සීලානිසංසෙසු ව කුසලො සීලං උපනිස්සාය සීලවත්තානං දානං දෙනි, උපරුපරි සීලං සමාදියති සුපරිසුද්ධං අඛණ්ඩං, වාතුද්දසීආදීසු පක්ඛදිවසෙසු උපොසථකම්මං කරොති, සීලසම්පදං නිස්සාය ඤානාදීනි උප්පාදෙනි. බහුස්සුතොපි දානාදිපුඤ්ඤකිරියායත්තා සබ්බසම්පත්තියො දානාදීනඤ්ච සඬකිලෙසවොදානාදිහෙදං සුතමයාය පඤ්ඤාය පටිවිජ්ඣිත්වා යීතො සුතං උපනිස්සාය දානාදීනි පවත්තෙති. වාගවාපි වාගාධිමුත්තො අත්තනො

වාගසම්පදං උපනිස්සාය දානං දෙනි, සීලවන්තො හුත්වා දින්නං මහජ්ඣලන්ති සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, තාය පටිපත්තියා පරිසුද්ධචිත්තො ඝානාදීනි උප්පාදෙනි. පඤ්ඤවාපි ඉධලොකපරලොකහිතඤ්ඤවෙව
 ලොකසමතික්කමනුපායඤ්ඤ උපපරික්ඛන්තො ‘සක්කා ඉමාය පටිපත්තියා ඉධලොකහිතම්පි පරලොකහිතම්පි ලොකසමතික්කමනුපායඤ්ඤ සම්පාදෙනු’න්ති පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානාදීනි පවත්තෙති. යස්මා පන න කෙවලං සද්ධාදයො දානාදීනංයෙව උපනිස්සාය, අත්තනො අපරහාගෙ උප්පජ්ජමානානං සද්ධාදීනම්පි උපනිස්සාය ඵව, තස්මා සද්ධා සීලං සුතං වාගො පඤ්ඤා සද්ධාය සීලස්ස සුතස්ස වාගස්ස පඤ්ඤායාති වුත්තං.

පරිකම්මන්ති අනන්තරං අග්ගහෙත්වා පුබ්බභාගෙ පරිකම්මං ගහෙතබ්බං. යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස අනාගතංසඤ්ඤාණස්සාති ඉමෙසං ද්වින්නං. දිබ්බවක්ඛුපරිකම්මමෙව, පරිකම්මං විසුං නත්ථි. දිබ්බවක්ඛුස්සෙව පරිහණ්ඩඤ්ඤාණාති ඵතාති, තස්මිං ඉජ්ඣමානෙ ඉජ්ඣන්ති ඵවං සන්තෙපි තදධිමුත්තතාය සහිතං දිබ්බවක්ඛුපරිකම්මං තෙසං පරිකම්මන්ති වෙදිතබ්බං. න හි ඵතාති සබ්බෙසං දිබ්බවක්ඛුකානං සමගතිකාති භොන්ති. තස්මා භවිතබ්බමෙත්ථ පරිකම්මවිසෙසෙනාති. දිබ්බවක්ඛු දිබ්බාය සොතධාතුයාති දුරෙ රූපාති දිස්වා තෙසං සද්දං සොතුකාමස්ස දිබ්බවක්ඛු සොතධාතුවිසුද්ධියා උපනිස්සයො භොති. තෙසං පන සද්දං සුත්වා තත්ථ ගන්තුකාමතාදිවසෙන දිබ්බසොතධාතු ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස උපනිස්සයො භොති. ඵවං සබ්බත්ථ තස්ස තස්ස උපකාරකභාවවසෙන උපනිස්සයපච්චයනා වෙදිතබ්බා.

මග්ගං උපනිස්සාය අනුප්පන්නං සමාපත්තින්ති තෙන තෙන මග්ගෙන සිට්ඨිකතපාරිපන්ථකත්තා පහිනපාරිපන්ථකත්තා ව තං තං සමාපත්තිං. උප්පාදෙන්ති තෙසං මග්ගො සමාපත්තියා උපනිස්සයො භොති. විපස්සන්තිති උපරුපරිමග්ගත්ථාය විපස්සන්ති. අත්ථපටිසම්භිදායාතිආදි පටිසම්භිදානං මග්ගපටිලාභෙනෙව ඉජ්ඣනතො වුත්තං. ඵවංඉද්ධානඤ්ඤ පනෙතාසං පච්ඡා තෙසු තෙසු ආරම්මණෙසු පවත්තියා මග්ගොව උපනිස්සයො නාම භොති.

සද්ධං උපනිස්සාය මානං ජජ්ජෙති අහමස්මි සද්ධො පසන්නොති මානං පවත්තෙති. දිට්ඨිං ගණ්භාති තස්මිං තස්මිං වචනෙ සද්ධාවසෙනෙව ගන්ත්වා පඤ්ඤාය අත්ථං අනුපපරික්ඛන්තො ‘අත්ථි පුග්ගලො’තිආදිවසෙන දිට්ඨිං ගණ්භාති. සීලං සුතං වාගං පඤ්ඤන්ති අහමස්මි සීලවා සුතවා වාගි පඤ්ඤාසම්පන්නොති මානං ජජ්ජෙති. සීලසුතවාගපඤ්ඤාසු පන මානමඤ්ඤනං විය දිට්ඨිමඤ්ඤනං උප්පාදෙන්තො දිට්ඨිං ගණ්භාති. රාගස්සාතිආදිසු සද්ධාදිසම්පදං උපනිස්සාය අත්තුක්කංසනකාලෙ තෙසු ඵකෙකො ධම්මො රාගස්ස, පරවම්භනකාලෙ දොසස්ස, උභයෙන සම්පයුත්තස්ස මොහස්ස, වුත්තජ්ජකාරානං මානදිට්ඨිනං, සද්ධාදිසම්පදං උපනිස්සාය භවභොගසම්පත්තිපත්ථතාය උපනිස්සයො භොති. ඵවමෙත්ථ ලොකියකුසලඤ්ඤෙව දස්සිතං. ලොකුත්තරං පන

සන්නං පණිතං උත්තමං අකුසලවිද්ධංසනං. තස්මා චන්දො විය අන්ධකාරතමානං න අකුසලස්ස උපනිස්සයො හොතීති න ගහිතං.

ආතාපෙතීතිආදි කායිකදුක්ඛවසෙන අබ්‍යාකතධම්මදස්සනත්ථං වුත්තං. සද්ධො හි සද්ධං නිස්සාය අතිසීතං අතිඋණ්හන්ති අනොසක්කිත්වා නානප්පකාරානි නවකම්මවෙය්‍යාවච්චාදීනි කරොන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, හොගං උප්පාදෙත්වා පුඤ්ඤානි කරිස්සාමීති පරියෙට්ඨිමුලකං දුක්ඛං පච්චන්‍යහොති. සීලවාපි සීලානුරක්ඛණත්ථං අබ්‍හොකාසිකත්තාදිවසෙන අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, පිණ්ඩවාරිකත්තාදිවසෙන පරියෙට්ඨිමුලකං දුක්ඛං පච්චන්‍යහොති. සුතවාපි බාහුස්සච්චානුරූපං පටිපත්තිං පටිපජ්ජිස්සාමීති වුත්තනෙයෙනෙව පටිපජ්ජන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, පරියෙට්ඨිමුලකං දුක්ඛං පච්චන්‍යහොති. වාගවාපි වාගාධිමුත්තතාය අත්තනො යාපනමත්තෙපි පච්චයෙ අනවසෙසෙත්වා පරිච්චජන්තො, අඩ්ගාදිපරිච්චාගං වා පන කරොන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, පරිච්චජිතබ්බස්ස චත්ථුනො උප්පාදනත්ථං පරියෙට්ඨිමුලකං දුක්ඛං පච්චන්‍යහොති. පඤ්ඤවාපි උපරූපරි පඤ්ඤං වඩ්ඪෙස්සාමීති සප්පඤ්ඤතං නිස්සාය සිතුණ්හාදීනි අගණෙත්වා සජ්ඣායමනසිකාරෙසු යොගං කරොන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, මිච්ඡාජීවෙ ආදීනවං සම්මාජීවෙ ච ආනිසංසං දිස්වා මිච්ඡාජීවං පහාය පරිසුද්ධෙන ආජීවෙන ජීවිතවුත්තිං පරියෙසන්තො පරියෙට්ඨිමුලකං දුක්ඛං පච්චන්‍යහොති.

කායිකස්ස සුඛස්සාති සද්ධාදිසම්පත්තිං උපනිස්සාය උප්පන්නානි සුබොපකරණානි පරිභුඤ්ජනකාලෙ සද්ධාදිසමුට්ඨානපණිතරූපථුටකායස්ස ච තෙසං වසෙන අවිජ්ජපටිසාරමුලකපාමොජ්ජපිතිසමුට්ඨානරූපථුටකායස්ස ච සුමුප්පත්තිකාලෙ තෙසං කටත්තා උප්පන්නවිපාකසුඛකාලෙ ච කායිකස්ස සුඛස්ස, වුත්තනෙයෙනෙව දුක්ඛුප්පත්තිකාලෙ සද්ධාදිගුණසම්පත්තිං අසහමානෙහි පයුත්තවධබන්ධනාදිකාලෙ ච කායිකස්ස දුක්ඛස්ස, සද්ධාදයො උපනිස්සාය පවත්තිතඵලසමාපත්තිකාලෙ පන ඵලසමාපත්තියා ඵතෙසු ඵකෙකො උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බො. කුසලං කම්මන්ති කුසලවෙනනා අත්තනො විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො, සා පන බලවවෙනනාව ලබ්හති, න දුබ්බලා. තත්ත්වං චත්ථු – එකා කිර ඉත්ථි උබ්බන්ධිතුකාමා රුක්ඛෙ රජ්ජුං ලග්ගෙත්වා සංවිධාතබ්බං සංවිදහති. අපෙකො වොරො රත්තිභාගෙ තං ගෙහං උපසඬ්ඨිකමිත්වා “ඉමාය රජ්ජුයා කිඤ්චිදෙව බන්ධිත්වා හරිස්සාමි”ති සත්ථෙත ඡිත්තිතුං උපගතො. අථ සා රජ්ජු ආසිවිසො හුත්වා සුසුති අකාසි. වොරො හිතො අපසක්කි. ඉත්ථි අත්තනො නිවෙසනා නික්ඛමිත්වා රජ්ජුපාසෙ ගීවං පටිමුඤ්චිත්වා උබ්බන්ධා කාලමකාසි. ඵවං බලවවෙනනා අත්තරායෙ නිවාරෙත්වා අත්තනො විපාකස්ස උපනිස්සයො හොති. න පනෙතං එකන්තනො ගහෙතබ්බං. කතොකාසඤ්ඤි කම්මං ඵව විපාකස්ස අත්තරායං පටිබාහිත්වා විපච්චති, විපාකජනකං පන කම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො න හොතීති න චත්තබ්බං. කම්මන්ති එත්ථ චතුභුමකම්පි වෙදිතබ්බං. යං පන පරතො “මග්ගො

එලසමාපත්තියා’ ති වුත්තං, තං අවෙනනාවසෙන. තෙනෙනං දීපෙනි – යො කොචි විපාකජනකො ධම්මො, සො අත්තනො විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොතිති.

රාගං උපනිස්සයා පාණං හනති යස්මිං චත්ථස්මිං සාරත්තො හොති, තස්මිං චා විරුද්ධං, තස්ස චා අත්ථාය පාණං හනති. අදින්නාදානාදීසුපි එතෙනෙවුපායෙන අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. සන්ධිං ඡිත්තේති අදින්නාදානාවසෙන වුත්තං. තත්ථ සන්ධිත්ති ගෙහසන්ධිං. නිල්ලොපං හරති නිලිසිත්වා හරති. එකාගාරිකං කරොතිති බහුහි සද්ධිං එකමෙව ගෙහං පරිවාරෙත්වා විලුම්පති. පරිපන්ථෙ තිට්ඨති පන්ථස්භනකම්මං කරොති. දොසං උපනිස්සයාතිආදීසු “අනත්ථං මෙ අවරි” තිආදිවසෙන උප්පන්නං දොසං උපනිස්සයං කත්වා. මොහං උපනිස්සයාති පාණාතිපාතාදීසු ආදිනවපට්ඨිජාදකං මොහං උපනිස්සයං කත්වා. මානං උපනිස්සයාති අහං කිං හනිතුං න සක්කොමි, ආදාතුං න සක්කොමිති මානං උපනිස්සයං කත්වා. කෙනචි චා පන අවඤ්ඤාතො හොති පරිභූතො භීලිතො, තං ඔමානං උපනිස්සයං කත්වාතිපි අත්ථො. දිට්ඨිං උපනිස්සයාති යඤ්ඤාදීසු බ්‍රාහ්මණාදයො විය පාදසිකම්මලක්ඛ්‍යාදයො විය ච දිට්ඨිං උපනිස්සයං කත්වා. පත්ථනං උපනිස්සයාති “සවෙ මෙ ඉදං නාම ඉජ්ඣිස්සති, එවරූපං තෙ බලිකම්මං කරිස්සාමිති එවං දෙවතායාවනසඤ්ඤාතං වා, අසුකං නාම මෙ සාතෙත්වා දෙහි, අසුකස්ස සන්තකං ආහර, එහි චා මෙ එතාති කම්මාති කරොන්තස්ස සභායො හොති” ති එවමාදිං චා පත්ථනං උපනිස්සයං කත්වා. රාගො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි පත්ථනා රාගස්සාති. එත්ථ රාගො රාගස්සාපි උපනිස්සයො හොති දොසාදිනම්පි. දොසාදීසුපි එසෙව නයො.

පාණාතිපාතො පාණාතිපාතස්සාති පාණාතිපාති අසංවරෙ යිත්තතා අඤ්ඤම්පි පාණං හනති. යො චා එතෙන හතො, තස්ස ඤාතිමිත්තෙනෙහි උපද්ද්වතො තෙසු අඤ්ඤම්පි හනති. එවං පාණාතිපාතො පාණාතිපාතස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. හණ්ඩසාමිකං පන ගොපකං චා සාතෙත්වා පරහණ්ඩහරණෙ, සාමිකං සාතෙත්වා තස්ස දාරාතික්කමෙ, නාහං හනාමිති මුසාහණෙන, කතස්ස පට්ඨිජාදනත්ථාය අකතස්ස චා කරණත්ථාය පෙසුඤ්ඤං උපසංභාරෙ, තෙනෙව නයෙන ඵරුසවාචාතිච්ඡාරණෙ, සම්ඵප්පලාපහණෙන, පරං හනිත්වා අභිජ්ඣායිතඛිබ්බපරවිත්තුපකරණාභිජ්ඣායෙන, යො තෙන සාතිතො හොති; තස්ස මිත්තාමච්චා උච්ඡිජ්ජන්තුතිආදිවිත්තෙන “එවං මෙ පාණාතිපාතො නිජ්ජිණ්ණො හවිස්සති” ති දුක්කරකාරිකාදිවසෙන දිට්ඨිග්ගහණකාලෙ පාණාතිපාතො අදින්නාදානාදීනම්පි උපනිස්සයො හොති. ඉමිනා උපායෙන අදින්නාදානාදිමූලකෙසුපි චක්කෙසු අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො.

මාතුසාතිකම්මං මාතුසාතිකම්මස්සාති අඤ්ඤං මාතරං හනන්තං දිස්වා “චට්ටති එවං කාතු” ති අත්තනො මාතරං හනන්තස්ස චා, එකස්මිං හවෙ හන්ත්වා අපරස්මිම්පි හනනවසෙන චා, එකස්මිංයෙව හවෙ “ගච්ඡ, මෙ මාතරං හනාහි” ති පුනප්පුනං ආණාපනවසෙන චා, ද්විහි පහාරෙහි නියතමරණාය දුතියපහාරදානවසෙන චා මාතුසාතිකම්මං මාතුසාතිකම්මස්ස උපනිස්සයො හොති.

සෙසානිපි යථායොගං ඉමිනාව නයෙන වෙදිතබ්බානි. යස්මා පන බලවාකුසලං දුබ්බලාකුසලස්ස උපනිස්සයො න හොති, තස්මා කම්මපථානන්තරියකම්මවසෙනෙව දෙසනා කතානි වදන්ති. තං න එකන්තතො ගහෙනබ්බං. පාණානිපාතාදීනි හි කත්වා ‘‘කස්මා එවමකාසී’’ති වොදියමානො කොපමන්තකම්පි කරොති. විජ්ජට්ඨාරීපි හොති. අප්පමන්තකෙපි ච කිලෙසෙ උප්පන්නෙ තං වඩ්ඪෙත්වා විනික්කමං කරොති. තස්මා බලවං දුබ්බලස්ස දුබ්බලඤ්ච බලවස්සාපි උපනිස්සයො හොතියෙව. යං පන පච්චයවිහඬිගස්ස උද්දෙසවණ්ණනායං චුත්තං ‘‘බලවකාරණට්ඨෙන උපනිස්සයො හොති’’ති, තං කාරණභාවස්සෙව බලවතාය චුත්තං, න උපනිස්සයපච්චයධම්මානං. කම්මකිලෙසා හි බලවන්තොපි දුබ්බලාපි බලවකාරණං හොන්තියෙව.

රාගං උපනිස්සාය දානං දෙතිතිආදීසු අහො වතාහං වාතුමහාරාජිකානං දෙවානං සහබ්බාතං උපපජ්ජෙයාන්ති උපපත්තිහවෙ වා හොගෙසු වා රාගං උපනිස්සාය දානං දෙති. සීලසමාදානඋපොසථකම්මෙසුපි එසෙව නයො. ඤානං පන රාගවික්ඛම්භනත්ථාය, විපස්සනං රාගස්ස පහානත්ථාය, මග්ගං සමුච්ඡෙදනත්ථාය උප්පාදෙන්තො රාගං උපනිස්සාය උප්පාදෙති නාම. චිත්තරාගභාවත්ථාය පන අභිඤ්ඤං සමාපත්තිඤ්ච උප්පාදෙන්තො රාගං උපනිස්සාය උප්පාදෙති නාම. එත්තාවතා හි චිත්තරාගො නාම හොති.

සද්ධායාති දානාදිවසෙන පවත්තසද්ධාය සීලාදීසුපි එසෙව නයො. යථෙව හි දානාදිවසෙන සද්ධාදයො උප්පාදෙන්තො රාගං උපනිස්සාය උප්පාදෙති නාම, එවං රාගාදයොපි සද්ධාදීනං උපනිස්සයපච්චයා නාම හොන්තිති වෙදිතබ්බා. තස්ස පටිඝාතත්ථායාති තස්ස පටිබාහනත්ථාය, විපාකොකාසස්ස අනුප්පදානත්ථායාති අත්ථො. සප්පටිඝාතෙසු තාව එවං හොතු, යානි පන අප්පටිඝාතානි ආනන්තරියකම්මානි, තෙසු ‘‘තස්ස පටිඝාතත්ථායා’’ති කස්මා චුත්තන්ති? තස්ස අජ්ඣාසයවසෙන. තප්පටිඝාතත්ථාය පවත්තෙමිති හිස්ස අජ්ඣාසයො, තං ගහෙත්වා එවං චුත්තං.

රාගං උපනිස්සාය අත්තානං ආතාපෙතීති යත්ථ රත්තො, තස්ස දුක්කරෙන පත්තිං සම්පස්සන්තො එවං කරොතීති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. කායිකස්ස සුඛස්සාති රාගාදිසමතික්කමවසෙන කුසලං කත්වා පටිලද්ධසුඛස්ස වා රාගාදිවසෙන අනාදීනවදස්සාවිනො කාමෙ පරිභුඤ්ජනවසෙන උප්පන්නසුඛස්ස වා. දුක්ඛස්සාති ආතාපනාදිවසෙන උප්පන්නසුඛස්ස වා රාගාදිහෙතු පවත්තවධන්ධනාදිවසෙන උප්පන්නදුක්ඛස්ස වා. එලසමාපත්තියාති රාගාදයො සමුච්ඡන්දිත්වා වා උප්පාදිතාය තෙහි වා අට්ටියමානෙන සමාපන්නාය.

කායිකං සුඛන්තිආදීසු සුඛෙ උප්පන්නෙ තං අස්සාදෙන්වා පුනප්පුනං තථාරූපෙනෙව පච්චයෙහි තං උප්පාදෙන්තස්ස පුරිමං පච්ඡිමස්ස උපනිස්සයො හොති. සීතාදීසු පන අග්ගිසන්නාපනාදීනි අතිසෙවන්තස්ස පුබ්බභාගෙ සුඛං අපරභාගෙ දුක්ඛස්ස, ‘‘සුඛො වති මිස්සා පරිබ්බාජිකාය තරුණාය ලොමසාය බාහාය

සම්ප්‍රදායයා' නි කාමෙසු පාතර්‍යතං ආපජ්ජන්තස්ස ඉධ කායිකං සුඛං නෙරයිකස්ස කායිකදුක්ඛස්ස, අරොගභාවෙන පන සුඛිනො ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්ස කායිකං සුඛං ඵලසමාපත්තියා උපනිස්සයපච්චයො හොති. දුක්ඛපටිසාතාය පන සුඛං සෙවන්තස්ස දුක්ඛපටිසාතාය ව භගවතො විය ආබාධං වික්ඛම්භෙන්වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්ස කායිකදුක්ඛං කායිකසුඛස්ස වෙව ඵලසමාපත්තියා ව, උපනිස්සයපච්චයො හොති. උතුසප්පායො සුඛස්ස වෙව ඵලසමාපත්තියා ව, අසප්පායො දුක්ඛස්ස. උතුසප්පායං වා අභිභවිත්වා සමාපත්තිසමුට්ඨිතරූපවසෙන උප්පන්නං සුඛං අනුභවිතුකාමස්ස අසප්පායොපි උතු ඵලසමාපත්තියා පච්චයොව. භොජනසෙනාසනෙසුපි එසෙව නයො. පුන කායිකං සුඛන්තිආදීනි කෙවලං එකතො දස්සිතාති. හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පනෙසං පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. ඵලසමාපත්ති කායිකස්ස සුඛස්සාති සමාපත්තිසමුට්ඨානරූපවසෙන උප්පන්නස්ස සුඛස්ස. තං හෙස සමාපත්තිතො වුට්ඨාය අනුභවති.

කායිකං සුඛං උපනිස්සයා දානන්තිආදීසු “අහො වත මෙ ඉදං සුඛං න පරිභායෙය්‍යා” නි පත්තස්ස වා අපරිභායනවසෙන; “අහො වතාහං ආයතිං එවරූපං සුඛං පාපුණෙය්‍යා” නි අප්පත්තස්ස වා පත්තිවසෙන; දුක්ඛෙපි “අහො වත මෙ දුක්ඛං පරිභායෙය්‍යා” නි පත්තස්ස පරිභායනවසෙන වා; “ආයතිං එවරූපං තුප්පජ්ජෙය්‍යා” නි අනුප්පාදපත්ථනාවසෙන වා සුඛදුක්ඛානං උපනිස්සයනා වෙදිතබ්බො. උතුභොජනසෙනාසනාති වුත්තනයානෙව. පුන කායිකං සුඛන්තිආදීසු යස්මා “සාධු බො, මාරිස, මොග්ගල්ලාන, බුද්ධසරණගමනං හොති” නි සුඛප්පත්තානම්පි, “සම්මාසම්බුද්ධො වත, සො භගවා, යො එවරූපස්ස දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤාය ධම්මං දෙසෙති” නි (උදා. 18) දුක්ඛප්පත්තානම්පි සද්ධා උප්පජ්ජති. සුඛදුක්ඛෙහි ව සංයොගවියොගත්ථාය සීලාදිපරිපූරණං කරෙය්‍ය, තස්මා සුඛදුක්ඛාති සද්ධාදීනං උපනිස්සයභාවෙන දස්සිතාති. උතුආදීනිපි යථායොගං යොජෙතබ්බාති. කායිකං සුඛං උපනිස්සයා පාණං හනතිතිආදීසුපි වුත්තනයානුසාරෙනෙව සුඛාදීනං උපනිස්සයනා වෙදිතබ්බො.

ඉමස්මිං පන උපනිස්සයභාජනීයෙ කුසලො කුසලස්ස තිව්ධෙනාපි උපනිස්සයො, අකුසලස්ස දුට්ඨෙන, අබ්‍යාකතස්ස තිව්ධෙන. අකුසලො අකුසලස්ස තිව්ධෙන, කුසලස්ස එකව්ධෙන, අබ්‍යාකතස්ස දුට්ඨෙන. අබ්‍යාකතොපි අබ්‍යාකතස්ස තිව්ධෙන, තථා කුසලස්ස, තථා අකුසලස්සාති. එවං කුසලො අට්ඨව්ධෙන, අකුසලො ඡබ්බිධෙන, අබ්‍යාකතො නව්ධෙනාති තෙව්සතිව්ධෙන උපනිස්සයො භාජිතොති වෙදිතබ්බො.

424. පුරෙජාතෙ චක්ඛාදීනි ඔළාරිකවසෙන වුත්තාති. ආපොධාතුආදීනිපි පන පුරෙජාතාරම්මණාති හොන්තියෙව. චත්ථු පුරෙජාතං චක්ඛායතනන්තිආදි යං චත්ථු හුත්වා පුරෙජාතං හොති, තං දස්සෙතුං වුත්තං. චත්ථු විපාකාබ්‍යාකතානන්ති පවත්තියං පුරෙජාතපච්චයං සන්ධාය වුත්තං.

425. පවිෂ්ඨාන ඉමස්ස කායස්සාති වාතුමහාභුතිකකායස්ස.

පවිෂ්ඨානපව්වයෙන පව්වයොති උපත්ථම්භනවසෙන පවිෂ්ඨානො හුත්වා පව්වයො. උපත්ථම්භකට්ඨෙන පව්වයත්තායෙව හෙස පවිෂ්ඨානපව්වයොති ඉමස්මි. පඤ්ඤාචාරෙ අනුලොමතො ආගතො.

426. ආසෙවනපව්වයෙ අනුලොමං ගොත්‍රභුස්සාතිආදීනං විසුං ගහණෙ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව කාරණං වෙදිතබ්බං.

427. කම්මපව්වයෙ කුසලා චෙතනා සම්පයුත්තකානන්ති එත්ථ සහජාතනානාක්ඛණිකවිභාගස්ස අභාවතො සහජාතාති න වුත්තා. අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ පන සො විභාගො අත්ථි, තස්මා තත්ථ වුත්තා. පටිසන්ධිග්ගහණං කට්ඨතාරුපානං වසෙන කතං. චෙතනා වත්ථුස්සාති කිඤ්චාපි පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුපතිට්ඨිතා අරුපධම්මා වත්ථුපව්වයා වත්තන්ති, චෙතනා පන වත්ථුස්සාපි පව්වයොති දස්සෙතුං වුත්තං.

428. විපාකපව්වයෙ පටිසන්ධිචාරෙ ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

429-438. ආහාරපව්වයෙ ඉමස්ස කායස්සාති ඉමස්මි. චතුසන්තතිවසෙන පවත්තෙ වාතුමහාභුතිකකායෙ ආහාරසමුට්ඨානස්ස ජනකවසෙන, සෙසස්ස උපත්ථම්භකවසෙන ආහාරපව්වයෙන පව්වයො. ඉන්ද්‍රියපව්වයාදීසුපි පටිසන්ධිචාරො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පඤ්ඤාචාරවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්ඤාචාරස්ස සට්ඨෙ අනුලොමගණනා

439. ඉදානෙත්ථ යථාලද්ධාති විස්සජ්ජනාති ගණනාවසෙන දස්සෙතුං හෙතුයා සත්තාතිආදි වුත්තං. තත්ථ සත්තාති කුසලෙන කුසලං, අබ්‍යාකතං, කුසලාබ්‍යාකතන්ති තිණි. තථා අකුසලෙන; අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතමෙවාති එවං සත්ත. ආරම්මණෙ නවාති එකමුලකඵකාවසානාති නව. අධිපතියා දසාති කුසලං කුසලස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ව; අකුසලස්ස ආරම්මණතොව අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ව; කුසලාබ්‍යාකතස්ස සහජාතතොවාති කුසලමුලකාති වත්තාරි. අකුසලං අකුසලස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ව; අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතොව තථා අකුසලාබ්‍යාකතස්සාති අකුසලමුලකාති තිණි. අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ව; කුසලස්ස ආරම්මණතොව තථා අකුසලස්සාති අබ්‍යාකතමුලකාති තිණිති එවං දස. එත්ථ පන ආරම්මණාධිපතිපි සත්තධා, සහජාතාධිපතිපි සත්තධාව ලබ්භති.

අනන්තරෙ සත්තාති කුසලමුලකාති ද්වෙ, තථා අකුසලමුලකාති, අබ්‍යාකතමුලකාති තිණිති එවං සත්ත. සමනන්තරෙපි එතානෙව. සහජාතෙ නවාති

කුසලමූලකාරී තිණි, අකුසලමූලකාරී තිණි, අබ්‍යාකතමූලකං එකං, තථා කුසලාබ්‍යාකතමූලකං, අකුසලාබ්‍යාකතමූලකඤ්චාති එවං නව. අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තිණිති කුසලෙන කුසලං, අකුසලෙන අකුසලං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතන්ති එවං තිණි. නිස්සයෙ තෙරසාති සහජාතතොව කුසලමූලකාරී තිණි, තථා අකුසලමූලකාරී, තථා අබ්‍යාකතමූලකාරී. එත්ථ පන පුරෙජාතමිපි ලබ්භති. අබ්‍යාකතඤ්ඤි අබ්‍යාකතස්ස සහජාතමිපි හොති පුරෙජාතමිපි; කුසලස්ස පුරෙජාතමෙව තථා අකුසලස්ස. පුන කුසලාබ්‍යාකතො සහජාතපුරෙජාතතො කුසලස්ස, සහජාතතොව අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලාබ්‍යාකතොති එවං තෙරස. උපනිස්සයෙ නවාති එකමූලකෙකාවසානා නව. තෙසං විභඨගෙ තෙවිසති හෙදා දස්සිතා. තෙසු ආරම්මණුපනිස්සයෙ සත්ත, අනන්තරුපනිස්සයෙ සත්ත, පකතූපනිස්සයෙ නව හොන්ති. පුරෙජාතෙ තිණිති අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලස්ස, අකුසලස්සාති එවං තිණි.

පච්ඡාජාතෙ තිණිති කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති එවං තිණි. ආසෙවනෙ තිණි අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසාති. කම්මෙ සත්ත හෙතුසදිසාති. තත්ථ ද්විසු විස්සජ්ජනෙසු නානාක්ඛණිකකම්මමිපි ආගතං, පඤ්චසු සහජාතමෙව. විපාකෙ එකං අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. ආභාරඉන්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගෙසු සත්ත හෙතුසදිසානෙව. ඉන්ද්‍රියං පනෙත්ථ සහජාතපුරෙජාතවසෙන ආගතං. සම්පයුත්තෙ තිණි අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසාති. විජ්ජයුත්තෙ පඤ්චාති සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලෙන අබ්‍යාකතං, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතතො අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, චත්ථුපුරෙජාතතො අබ්‍යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලන්ති එකං කුසලමූලං, එකං අකුසලමූලං, තිණි අබ්‍යාකතමූලාතීති එවං පඤ්ච.

අත්ථියා තෙරසාති සහජාතතො කුසලෙන කුසලං, සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්‍යාකතං, සහජාතතොව කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතන්ති කුසලමූලාති තිණි, තථා අකුසලමූලාති, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාභාරින්ද්‍රියතො පන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, චත්ථාරම්මණුපුරෙජාතතො අබ්‍යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලං, සහජාතපුරෙජාතතො කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච අකුසලස්ස; ස්වෙව අබ්‍යාකතස්ස සහජාතපච්ඡාජාතආභාරින්ද්‍රියතො සහජාතපුරෙජාතතො ච කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච කුසලස්ස; ස්වෙව අබ්‍යාකතස්ස සහජාතපච්ඡාජාතආභාරින්ද්‍රියතොති එවං තෙරස. නත්ථිවිගතෙසු සත්ත අනන්තරසදිසාති. අවිගතෙ තෙරස අත්ථිසදිසාතීති. එවමෙත්ථ සත්ත ගණනපරිවිජ්ජෙදා එකං තිණි පඤ්ච සත්ත නව දස තෙරසාති. තෙසු විපාකවසෙන එකමෙව එකකං, අඤ්ඤමඤ්ඤපුරෙජාතපච්ඡාජාතාසෙවනසම්පයුත්තවසෙන පඤ්ච තිකා, විජ්ජයුත්තවසෙන එකමෙව පඤ්චකං, හෙතුඅනන්තරසමනන්තරකම්මආභාරින්ද්‍රියඤ්ඤානමග්ගනත්ථිවිගතවසෙන දස සත්තකා, ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයවසෙන තයො නවකා, අධිපතිවසෙන එකං දසකං, නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන තයො තෙරසකාති එවං තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ

නිද්දිට්ඨවායෙර ගණනවසෙන සාධුකං සල්ලක්ඛේත්වා තෙසං වසෙන දුක්ඛකාදිසු පච්චයසංසන්දනෙ ගණනා වෙදිතබ්බා.

440. යෙ පන පච්චයා යෙසං පච්චයානං විසභාගා වා විරුද්ධා වා භොන්ති, තෙ තෙහි සද්ධිං න යොජෙතබ්බා. සෙය්‍යාපීදං – හෙතුපච්චයස්ස තාව ආරම්මණානන්තරසමනන්තරූපනිස්සයපුරෙජාතපච්ඡාජාතකම්මාසෙවනාභාරඤ්ඤා නනත්ථිවිගතා අධිපතිපච්චයෙ ව යජෙත්වා වීමංසං සෙසාධිපතිනො විසභාගා, සහජාතාදයො සභාගා. කස්මා? තථා භාවාභාවතො. හෙතුපච්චයො හි යෙසං හෙතුපච්චයො භොති, තෙසං සහජාතාදිපච්චයොපි භොති, ආරම්මණාදිපච්චයො පන න භොතිති ආරම්මණාදයො තස්ස විසභාගා නාම. තස්මා සො තෙහි, තෙ වා තෙන සද්ධිං, න යොජෙතබ්බා. පුරෙජාතපච්ඡාජාතසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තඅත්ථිනත්ථිවිගතාවිගතා ව අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධා, තෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤං න යොජෙතබ්බා. තත්ථ අයොජනීයෙ වජ්ජෙත්වා යොජනීයෙහි යොගෙ යෙ වාරා ලබ්භන්ති, තෙ සඬ්ඛෙපතො දස්සෙත්තුං හෙතුපච්චයා අධිපතියා චත්තාරීතිආදි චුත්තං.

තත්ථ කිඤ්චාපි හෙතුපච්චයස්ස අධිපතිනා සංසන්දනෙ උභයතරගණනවසෙන සත්තහි වාරෙහි භවිතබ්බං, යස්මා පන අධිපතිසු වීමංසාව හෙතුපච්චයො, න ඉතරෙ, තස්මා විසභාගෙ වජ්ජෙත්වා සභාගවසෙන “චත්තාරී”ති චුත්තං. තානි එවං වෙදිතබ්බානි – කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; කුසලා වීමංසා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං, කුසලො ධම්මො අඛ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; කුසලා වීමංසා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ව අඛ්‍යාකතස්ස ව ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; කුසලා වීමංසා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානාඤ්ච රූපානං, අඛ්‍යාකතො ධම්මො අඛ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; විපාකාඛ්‍යාකතා කිරියාඛ්‍යාකතා වීමංසා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානාඤ්ච රූපානන්ති. එත්ථ ව විපාකාඛ්‍යාකතා ලොකුත්තරතොව ගහෙතබ්බා. ආරම්මණපච්චයඅනන්තරපච්චයාදයො පන විසභාගත්තා න යොජිතා. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ ලබ්භමානඤ්ච අලබ්භමානඤ්ච ඤත්වා ලබ්භමානවසෙන වාරා උද්ධරිතබ්බා.

සහජාතෙ සත්තාති හෙතුයා ලද්ධානෙව. අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තිණිති සුද්ධිකඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ ලද්ධානෙව. නිස්සයෙ සත්තාති හෙතුයා ලද්ධානෙව. විපාකෙ එකන්ති සුද්ධිකවිපාකෙ ලද්ධමෙව. ඉන්ද්‍රියමග්ගෙසු චත්තාරීති හෙට්ඨා චුත්තනායානෙව. සම්පයුත්තෙ තිණිති සුද්ධිකසම්පයුත්තෙ ලද්ධානෙව. විජ්ජයුත්තෙ තිණිති කුසලාදිචිත්තසමුට්ඨානං රූපං පච්චයුජ්ජන්තං කත්වා වෙදිතබ්බානි. අත්ථිඅවිගතෙසු සත්තාති හෙතුයා ලද්ධානෙව.

441-443. එවං යෙනි අධිපතිපච්චයාදීහි එකාදසහි පච්චයෙනි සද්ධිං

හෙතුපච්චයො යොජනං ලහති, තෙසං වසෙන දුමුලකනයෙ ගණනං දස්සෙත්වා
ඉදානි තිමුලකාදීසු තස්ස දස්සනත්ථං ලක්ඛණං යපෙන්නො

හෙතුසහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතන්ති සත්තාතිආදිමාහ. පොත්ථකෙසු පන

නිස්සලපනිස්සඅධිපාති එවං පරිහීනක්ඛරානි පච්චයනාමානි ලිඛන්ති, තං

සඤ්ඤාකරණමත්තවසෙන ලිඛිතං. තස්මා තාදිසෙසු යානෙසු පරිපුණ්ණා පාළි

කාතබ්බා. යං පනිදං ලක්ඛණං යපිතං, තෙන ඉදං දීපෙති – අයං හෙතුපච්චයො

සහජාතාදීහි චතුර්ථි සද්ධිං සංසන්දනෙ අත්තනො විහඬිගෙ ලද්ධානි සත්තෙව

විස්සජ්ජනානි ලහති. සථෙ පනෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො පවිසති,

අඤ්ඤමඤ්ඤෙ ලද්ධානි තිණි ලහති. සථෙ සම්පයුත්තපච්චයො පවිසති, තානෙව

තිණි ලහති. සථෙ විජ්ජයුත්තපච්චයො පවිසති, හෙතුවිජ්ජයුත්තදුකෙ ලද්ධානි තිණි

ලහති. සථෙ විපාකපච්චයො පවිසති, සබ්බෙහි විපාකසභාගෙහි සද්ධිං සංසන්දනෙ

එවමෙව විස්සජ්ජනං ලහති. සථෙ පනෙත්ථ ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයා පවිසන්ති, තෙහි

සද්ධිං දුමුලකෙ ලද්ධානි චත්තාරියෙව ලහති. සථෙ තෙහි සද්ධිං

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො පවිසති, හෙතාධිපතිදුකෙ දස්සිතෙසු චතුසු විස්සජ්ජනෙසු

“කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස චා”ති

ද්වෙ අපනෙත්වා සෙසානි ද්වෙ ලහති. සථෙපි තත්ථ සම්පයුත්තපච්චයො පවිසති,

තානෙව ද්වෙ ලහති. සථෙ පන විජ්ජයුත්තපච්චයො පවිසති, ඉතරානි ද්වෙ ලහති.

සථෙ පන තෙසු විපාකපච්චයො පවිසති, සබ්බත්ථ එකමෙව ලහති. අධිපතිනා පන

සද්ධිං හෙතාධිපතිදුකතො ඌනතරගණනෙසු අජ්ජවිසන්තෙසු චත්තාරියෙව ලහති.

ඌනතරගණනෙසු පවිසන්තෙසු තෙසං වසෙන ද්වෙ එකන්ති ලහති. එවං තෙසං

තෙසං පච්චයානං සමායොගෙ ලබ්භමානං ගණනං විදිත්වා තිමුලකාදීසු ගණනා

ලද්ධරිතබ්බාති.

එතෙසු පන සටනෙසු සබ්බපඨමානි චත්තාරි සටනානි සාමඤ්ඤතො

නවන්තම්පි හෙතුනං වසෙන චුත්තානි අවිපාකානි. අබ්‍යාකතෙන

අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ පනෙත්ථ විපාකහෙතුපි ලබ්භති.

තතො පරානි පඤ්ච සටනානි විපාකහෙතුවසෙන චුත්තානි. තත්ථ සබ්බෙපි

සහජාතවිපාකා වෙව විපාකසහජාතරූපා ච. තෙසු පඨමෙ සටනෙ විපාකා වෙව

තංසමුට්ඨානරූපා ච ලබ්භන්ති, දුතියෙ විපාකා වෙව පටිසන්ධියඤ්ච චත්ථුරූපං.

තතියෙ අරූපධම්මාච. චතුත්ථෙ විපාකචිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව ලබ්භති. පඤ්චමෙ

චත්ථුරූපමෙව.

තතො පරානි පඤ්චදස සටනානි ඉන්ද්‍රියමග්ගයුත්තානි අමොහහෙතුවසෙන
චුත්තානි. තත්ථ පඨමානි නව නිරාධිපතීනි, පච්ඡිමානි ඡ සාධිපතීනි.

නිරාධිපතිකෙසුපි පඨමානි චත්තාරි සාමඤ්ඤතො සබ්බත්ථ අමොහවසෙන

චුත්තානි, පච්ඡිමානි පඤ්ච විපාකාමොහවසෙන. තත්ථ නිරාධිපතිකෙසු පඨමෙ

චත්තාරීති හෙට්ඨා හෙතාධිපතිදුකෙ දස්සිතානෙව. දුතියෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපං

පරිභායති. තතියෙ චත්ථුරූපං පරිභායති. චතුත්ථෙ කුසලො ධම්මො

විත්තසම්ප්‍රධානානං, අබ්‍යාකතො තංසම්ප්‍රධානානන්ති රූපමෙව ලබ්‍හති. තතො පරාති විපාකයුක්තාති පඤ්ච හෙට්ඨා වුත්තනායානෙව. සාධිපතිකෙසු පට්ඨානි තිණි සට්ඨානි සාමඤ්ඤතො විපාකාවිපාකහෙතුවසෙන වුත්තාති. තෙසු පට්ඨමෙ වත්තාරි වුත්තනායානෙව. දුතියෙ රූපං පරිභායති, තතියෙ අරූපං පරිභායති. තතො පරාති තිණි විපාකහෙතුවසෙන වුත්තාති. තෙසු පට්ඨමෙ රූපාරූපං ලබ්‍හති, දුතියෙ අරූපමෙව, තතියෙ රූපමෙව. එවම්පි තෙසං තෙසං පච්චයානං සමායොගෙ ලබ්‍හමානං ගණනං විදිත්වා තිමුලකාදිසු ගණනා උද්ධරිතබ්බාති.

හෙතුමූලකං නිට්ඨිතං.

444. ආරම්මණමූලකෙපි අධිපතිපච්චයාදයො සත්ත ආරම්මණෙන සභාගා, සෙසා සොළස විසභාගාති තෙ අයොජේත්වා සත්තෙව යොජ්තා. තෙසු අධිපතියා සත්තාති කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස, අකුසලස්ස ධම්මස්ස, අබ්‍යාකතස්සාති එවං කුසලමූලාති තිණි, අකුසලමූලං එකං, අබ්‍යාකතමූලාති තිණිති සත්ත. නිස්සයෙ තිණිති වත්ථුවසෙන අබ්‍යාකතමූලානෙව. උපනිස්සයෙ සත්ත හෙට්ඨිමාති එව. පුරෙජාතෙ තිණිති වත්ථාරම්මණවසෙන අබ්‍යාකතමූලාති. විජ්ජයුක්තෙ තිණිති වත්ථුවසෙනෙව. අත්ථිඅවිගතෙසු තිණිති වත්ථාරම්මණවසෙන. යථා පන හෙතුමූලකෙ ලක්ඛණදස්සනත්ථං සට්ඨානි යපිතාති, තථා ආරම්මණමූලකාදිසුපි.

445. තත්ථ යාති තාව ඉමස්මිං ආරම්මණමූලකෙ පඤ්ච සට්ඨානි යපිතාති. තත්ථ පට්ඨමං ආරම්මණාධිපතිවසෙන සාධිපතිකං. තත්ථ සත්තාති ආරම්මණාධිපතිදුකෙ උද්ධවිස්සජ්ජනානෙව. දුතියං නිරාධිපතිකං. තත්ථ තිණිති වත්ථාරම්මණවසෙන ආරම්මණවසෙනෙව වා අබ්‍යාකතමූලාති. තතියං නිස්සයෙන වුත්තං. තත්ථ තිණිති වත්ථුවසෙන අබ්‍යාකතමූලාති. චතුත්ථපඤ්චමාති සාධිපතිකාති. තෙසු චතුත්ථෙ එකන්ති වත්ථාරම්මණවසෙන ආරම්මණවසෙනෙව වා අබ්‍යාකතමූලං අකුසලං. පඤ්චමෙ එකන්ති නිස්සයොතො අබ්‍යාකතමූලකං අකුසලං. එවම්ධාපි ලබ්‍හමානවසෙන තිකාදිසු ගණනා වෙදිතබ්බා. තථා අධිපතිමූලකාදිසු. ආරම්මණඉන්ද්‍රියවිපාකවසෙන විත්ථාරයොජනං පන අවත්වා තත්ථ තත්ථ වත්තබ්බයුත්තකමෙව වදාමාති.

446. අධිපතිමූලකෙ සහජාතෙ සත්තාති සහජාතාධිපතිවසෙන කුසලමූලාති තිණි, අකුසලමූලාති තිණි, අබ්‍යාකතමූලං එකං. සහජාතෙන පන සද්ධිං ආරම්මණාධිපති, ආරම්මණාධිපතිනා ව සද්ධිං සහජාතං න ලබ්‍හති. අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තිණිති සහජාතාධිපතිවසෙනෙව. නිස්සයෙ අට්ඨානි කුසලමූලාති තිණි, අකුසලමූලාති තිණි, අබ්‍යාකතමූලාති ද්වෙ. අබ්‍යාකතො හි අධිපති අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතො වෙව ආරම්මණතො ව නිස්සයො හොති, අකුසලස්ස ආරම්මණතොව. කුසලස්ස පන උභයථාපි න හොතීති අබ්‍යාකතමූලාති ද්වෙයෙවාති එවං අට්ඨ. උපනිස්සයෙ සත්ත ආරම්මණසදිසානෙව. පුරෙජාතෙ එකන්ති අබ්‍යාකතාධිපති ආරම්මණවසෙන අකුසලස්ස. විපාකෙ එකං අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං ලොකුත්තරං.

ආහාරාදීසු සත්ත හෙට්ඨා එකමුලකෙ ලද්ධානෙව. විජ්ජයුත්තෙ චත්තාරීති කුසලෙන අබ්‍යාකතං, තථා අකුසලෙන, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතඤ්ච කුසලඤ්ච. අත්ථිඅවිගතෙසු අට්ඨ නිස්සයසදිසානෙව.

447-452. සටනානි පනෙත්ථ පටිපාටියා ආරම්මණාදීහි අයොජෙත්වා පයමං අත්ථිඅවිගතෙහි යොජීතානි. කිං කාරණානි? උභයාධිපතිමිස්සකත්තා. තත්ථ පයමෙ සටනෙ ආරම්මණාධිපතිවසෙන චත්ථාරම්මණං ලබ්‍හති, දුතියෙ නිස්සයවසෙන ගරුං කත්වා අස්සාදෙන්තස්ස චත්ථුමෙව, තතියෙ සහජාතාධිපතිවසෙන කුසලාදයො රූපානං, ආරම්මණාධිපතිවසෙන චත්ථු අකුසලස්ස. තතො පරානි තීණි සටනානි ආරම්මණාධිපතිවසෙන චුත්තානි. තත්ථ පයමෙ සත්තානි හෙට්ඨා චුත්තානෙව. දුතියෙ එකන්ති පුරෙජාතානි චත්ථාරම්මණානි අකුසලස්ස. තතියෙ චත්ථුමෙව අකුසලස්ස. තතො පරානි තීණි සටනානි විපාකාවිපාකසාධාරණානි සහජාතාධිපතිවසෙන චුත්තානි. තත්ථ පයමෙ රූපාරූපං ලබ්‍හති, දුතියෙ අරූපමෙව, තතියෙ රූපමෙව. තතො පරානි තීණි විපාකාධිපතිවසෙන චුත්තානි. තෙසුපි පයමෙ රූපාරූපං ලබ්‍හති, දුතියෙ අරූපං, තතියෙ රූපමෙව. තතො පරානි ඡ සටනානි ආහාරින්ද්‍රියයුත්තානි විත්තාධිපතිවසෙන චුත්තානි. තත්ථ තීණි අවිපාකානි, තීණි සවිපාකානි. තෙසු ගණනා පාකටායෙව. තතො පරානි ඡ සටනානි තථෙව විරියාධිපතිවසෙන චුත්තානි. නනු ච අධිපතිපටිපාටියා පයමං විරියාධිපතිවසෙන චත්තබ්බානි සියුං, කස්මා තථා න චුත්තානීති? පරතො හෙතුචසෙන චුත්තසටනෙහි සදිසත්තා. පරතො හි හෙතුචසෙන සටනානි අමොහස්ස වීමංසාධිපතිත්තා වීමංසාය ච සම්මාදිට්ඨිභාවතො මග්ගසම්පයුත්තානි. විරියමිපි ච සම්මාචායාමමිච්ඡාචායාමභාවෙන මග්ගොති තෙන සද්ධිං සටනානි පරතො හෙතුචසෙන චුත්තසටනෙහි සදිසානීති පරිචත්තෙන්වා චුත්තානි. තෙසුපි ගණනා පාකටායෙව.

453-456. අනන්තරසමන්තරමුලකෙසු සත්තානි කුසලො කුසලස්ස අබ්‍යාකතස්ස ච, තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො තිණ්ණන්තමිපිති එවං සත්ත. කම්මෙ එකන්ති කුසලා මග්ගචෙතනා අත්තතො විපාකාබ්‍යාකතස්ස. සටනානි පනෙතෙසු තීණි තීණියෙව. තානි බහුතරපටිපාටියා චුත්තානි.

457-460. සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයමුලකෙසු යෙ යෙ දුකමුලකෙ පච්චයා චුත්තා තෙ තෙයෙව ආදිතො ධීතෙන සභාගා. තස්මා දුකමුලකෙ ගණනං ඤත්වා යෙ උපරි පච්චයා සටිතා, තෙසු උනතරගණනස්ස වසෙන සබ්බසටනෙසු ගණනා චෙදිතබ්බා. තත්ථ සහජාතමුලකෙ දස සටනානි. තෙසු පඤ්ච අවිපාකානි, පඤ්ච සවිපාකානි. තත්ථ අවිපාකෙසු තාව පයමෙ කුසලො කුසලස්ස අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සානි චත්තාරි, තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සෙවානි එවං නව. තත්ථ කුසලාකුසලාදිකෙසු අට්ඨසු විස්සජ්ජනෙසු අරූපඤ්ඤෙව විත්තසමුට්ඨානරූපඤ්ඤෙව ලබ්‍හති. අබ්‍යාකතෙ චත්ථුරූපමිපි. දුතියෙ සටනෙ අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ රූපෙසු චත්ථුමෙව ලබ්‍හති, තතියෙ තීසුපි අරූපමෙව, චතුත්ථෙව විත්තසමුට්ඨානරූපමෙව, පඤ්චමෙ පටිසන්ධියං.

වත්පුනා සද්ධිං අරුපධම්මා. සවිපාකෙසු පයමෙ විපාකා වෙව
විපාකවිත්තසමුට්ඨානරුපඤ්ච, දුතියෙ විපාකා වෙව වත්පුරුපඤ්ච, තතියෙ
විපාකමෙව, චතුත්ථෙව විපාකවිත්තසමුට්ඨානමෙව, පඤ්චමෙව වත්පුරුපමෙව ලබ්භති.

අඤ්ඤමඤ්ඤමුලකෙ ඡ සටනානි. තෙසු පයමානි තිණි අවිපාකානි, පච්ඡිමානි
තිණි සවිපාකානි. තෙසු ගණනා පාකටායෙව.

461. නිස්සයමුලකෙ නිස්සයපච්චයා ආරම්මණෙ තිණිනි වත්පුං ආරම්මණං
කත්වා පවත්තකුසලාදිවසෙන වෙදිතබ්බානි. උපනිස්සයෙ එකන්ති වත්පුං
ආරම්මණුපනිස්සයං කත්වා උප්පන්නාකුසලං. සෙසං දුමුලකෙ හෙට්ඨා
වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

462-464. ඉමස්මිං පන නිස්සයපච්චයෙ වීසති සටනානි. තෙසු පුරිමානි ඡ
සටනානි පුරෙජාතසහජාතවසෙන වුත්තානි, තතො චත්තාරි පුරෙජාතවසෙනෙව,
තතො දස සහජාතවසෙනෙව. තත්ථ පයමෙ සටනෙ තෙරසාති
නිස්සයපච්චයවිහඩ්ගෙ වුත්තානෙව. දුතියෙ අට්ඨානි සහජාතාධිපතිවසෙන සත්ත,
වත්පුං ගරුං කත්වා අකුසලඤ්චානි අට්ඨ. තතියෙ සත්ත ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ ලද්ධානෙව.
චතුත්ථෙව පඤ්ච විජ්ජයුත්තෙ ලද්ධානි. පඤ්චමෙව චත්තාරිති කුසලාදීනි
විත්තසමුට්ඨානානං, වත්පු ව අකුසලස්ස. ඡට්ඨෙ තිණිනි කුසලාදීනි
විත්තසමුට්ඨානස්ස. පුරෙජාතවසෙන චතුසු පයමෙ තිණිනි වත්පු කුසලාදීනං,
චක්ඛාදීනි ව අබ්‍යාකතස්ස. දුතියෙ වත්පුමෙව කුසලාදීනං. තතියෙ එකන්ති වත්පු
අකුසලස්ස. චතුත්ථෙව චක්ඛාදීනි විඤ්ඤාණපඤ්චකස්ස. සහජාතවසෙන දස
සවිපාකාවිපාකවසෙන ද්විධා භින්දිත්වා සහජාතමුලකෙ වුත්තනයෙනෙව
වෙදිතබ්බානි.

465. උපනිස්සයමුලකෙ ආරම්මණෙ සත්තානි ආරම්මණුපනිස්සයෙ
ලද්ධානෙව. අධිපතියා සත්තානි තානෙව. අනන්තරසමනන්තරෙසු
අනන්තරුපනිස්සයෙ ලද්ධානෙව. නිස්සයෙ එකන්ති වත්පු අකුසලස්ස. පුරෙජාතෙ
එකන්ති තස්සෙව වත්පුං වා ආරම්මණං වා. ආසෙවනෙ තිණි
අනන්තරුපනිස්සයවසෙන. කම්මෙ ද්වෙ පකතූපනිස්සයවසෙන.
ලොකුත්තරකුසලචෙතනා පන අනන්තරුපනිස්සයොපි භොති. විජ්ජයුත්තෙ එකං
ආරම්මණුපනිස්සයවසෙන, තථා අත්ථිඅවිගතෙසු. නත්ථිවිගතෙසු සත්ත
අනන්තරසමානෙව.

466. උපනිස්සයමුලකානි පන සත්ත සටනානි භොන්ති. තත්ථ පුරිමානි තිණි
ආරම්මණුපනිස්සයවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පයමෙ සත්තානි කුසලො කුසලාදීනං,
තථා අබ්‍යාකතො, අකුසලො අකුසලස්සෙවානි එවං සත්ත. දුතියෙ එකන්ති
චක්ඛාදිඅබ්‍යාකතං අකුසලස්ස. තතියෙ වත්පු අකුසලස්ස. තතො පරානි ද්වෙ
අනන්තරුපනිස්සයවසෙන වුත්තානි. තෙසු ගණනා පාකටායෙව. තතො ද්වෙ
අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පයමෙ

ලෝකියකුසලාකුසලවේතනාපච්චයභාවතො ගහෙනබ්බා, දුතියෙ
ලොකුත්තරකුසලාව.

467-468. පුරෙජාතමුලකෙ ආරම්මණෙ තිණිති අබ්‍යාකතො කුසලාදීනං.
අධිපතියා එකන්ති අබ්‍යාකතො අකුසලස්ස. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ පන
සත්ත සටනාති. තෙසු පයමං වත්ථාරම්මණවසෙන චුත්තං, දුතියං වත්ථුවසෙනෙව,
තතියං ආරම්මණවසෙන, චතුත්ථං වත්ථුස්ස ආරම්මණකාලවසෙන, පඤ්චමං
ආරම්මණාධිපතිවසෙන, ඡට්ඨං වත්ථුනො ආරම්මණාධිපතිකාලවසෙන, සත්තමං
වක්ඛාදිවසෙන.

469-472. පච්ඡාජාතමුලකෙ වීසති පච්චයා න යුජ්ජන්ති, තයොව යොජනං
ලහන්ති. එකමෙවෙත්ථ සටනං, තං කායස්ස කුසලාදීනං වසෙන වෙදිතබ්බං.
ආසෙවනමුලකෙපි එකමෙව සටනං.

473-477. කම්මමුලකෙ අනන්තරෙ එකන්ති මග්ගවේතනාවසෙන චුත්තං.
අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තිණිති එත්ථ පටිසන්ධියං වත්ථුපි ගහෙනබ්බං. උපනිස්සයෙ ද්වේති
අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන හෙට්ඨා චුත්තානෙව. එවං සෙසානිපි හෙට්ඨා
චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති. එත්ථ පන එකාදස සටනාති. තත්ථ පයමානි ද්වේ
පකතූපනිස්සයානන්තරූපනිස්සයවිභාගතො නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන චුත්තාති.
තතො පරානි වත්තාරි විපාකාවිපාකතො එකක්ඛණිකකම්මවසෙන චුත්තාති. තත්ථ
පයමෙ අරූපෙන සද්ධිං චිත්තසමුට්ඨානරූපං ලබ්භති, දුතියෙ අරූපෙන සද්ධිං වත්ථු,
තතියෙ අරූපමෙව, චතුත්ථෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව. පටිසන්ධියං පන
කට්ඨතාරූපමිපි ලබ්භති. තතො පරානි පඤ්ච සවිපාකානි, තානි හෙට්ඨා
චුත්තනයානෙව. විපාකමුලකෙ පඤ්ච සටානානි උත්තානත්ථානෙව.

478-483. ආභාරමුලකෙ සත්තාතිආදීනි චුත්තනයානෙව. සටනානි පනෙත්ථ
චතුත්තිංස. තෙසු පයමානි පඤ්ච විපාකාවිපාකසාමඤ්ඤතො චුත්තාති. තත්ථ
පයමෙ වත්තාරොපි ආභාරා ලබ්භන්ති; දුතියෙ තයො අරූපාභාරාව. තතියෙ වත්ථුපි
පච්චයුජ්ජන්තං හොති, චතුත්ථෙ තං පරිභායති. පඤ්චමෙ රූපමෙව පච්චයුජ්ජන්තං.
තතො පරානි පඤ්ච සවිපාකසටනානි, තානි හෙට්ඨා චුත්තනයානෙව. තතො පරානි
නව සටනානි වේතනාභාරවසෙන චුත්තාති. තතො පරානි නව
නිරාධිපතිවිඤ්ඤාණාභාරවසෙන. තතො පරානි සාධිපතිවිඤ්ඤාණාභාරවසෙන ඡ
සටනානි චුත්තාති. තත්ථ තිණි විපාකාවිපාකසාමඤ්ඤවසෙන චුත්තාති. තිණි
විපාකවසෙනෙව. තත්ථ ලෝකියානං විපාකානං අභාවතො වත්ථු පරිභායති.

484-495. ඉන්ද්‍රියමුලකෙ පුරෙජාතෙ එකන්ති වක්ඛන්ද්‍රියාදීනං වසෙන
අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. සෙසං දුමුලකං හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.
සටනානි පනෙත්ථ ඡ සත්තති. තත්ථ පයමෙ සබ්බානිපි ඉන්ද්‍රියානි පච්චයට්ඨෙන
ලබ්භන්ති. දුතියෙ රූපජීවිතින්ද්‍රියං භායති. න හි තං නිස්සයො හොති. තතියෙ
අරූපින්ද්‍රියානි රූපානං. චතුත්ථෙ වක්ඛාදීනි වක්ඛවිඤ්ඤාණාදීනං. තතො පරානි
නව සටනානි සහජාතඅරූපින්ද්‍රියවසෙන චුත්තාති, තතො නව මග්ගනානං

ඉන්ද්‍රියානං වසෙන, තතො නව ඝානාභිග්‍රහණානං, තතො නව ඝානාමග්‍රහණානං,
තතො නව මනින්ද්‍රියවසෙනෙව, තතො සාධිපතීනී ඡ, තතො වීරියවසෙන
මග්‍රහණපසුත්තානී ඡ, තතො අමොහහෙතුවසෙන නිරාධිපතීනී නව, සාධිපතීනී ඡ.
තෙසු සබ්බෙසු විපාකපච්චයෙන අයුත්තානී ව යුත්තානී ව හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව
වෙදිතබ්බානී.

496-500. ඝානමූලකෙපි දුමූලකං හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.
සට්ඨානී පනෙත්ථ ඡත්තීංස. තෙසු පයමානී නව ඉන්ද්‍රියමග්‍රහණං අනාමසිත්වා
සාධාරණඝානාභිග්‍රහණෙනෙව චුත්තානී. තතො පරානී නව
ඉන්ද්‍රියභූතඝානාභිග්‍රහණෙන, තතො නව මග්‍රහණඝානාභිග්‍රහණෙන, තතො නව
ඉන්ද්‍රියමග්‍රහණඝානාභිග්‍රහණෙන. චතුසුපි වෙනෙසු නවකෙසු ආදිතො චත්තාරි
චත්තාරි විපාකා විපාකසාධාරණානී. අවසානෙ පඤ්ච පඤ්ච විපාකානෙව, තානී
හෙට්ඨා චුත්තනයානෙව.

501-508. මග්‍රමූලකෙපි දුමූලකං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සට්ඨානී
පනෙත්ථ සත්තපඤ්ඤාස. තෙසු පයමානී නව ඉන්ද්‍රියඝානාභිග්‍රහණං අනාමසිත්වා
සුද්ධිකමග්‍රහණෙනෙව චුත්තානී. තතො නව ඉන්ද්‍රියභූතමග්‍රහණෙන, තතො නව
ඝානභූතමග්‍රහණෙන, තතො නව ඉන්ද්‍රියඝානභූතමග්‍රහණෙන, තතො ඡ
අධිපතිභූතමග්‍රහණෙන, තතො නව නිරාධිපතිමග්‍රහණෙනෙව, තතො ඡ
සාධිපතිමග්‍රහණෙනෙව, තත්ථ නවකෙසු පඤ්ච පඤ්ච ඡක්කෙසු තීණි තීණි
විපාකානී. සෙසානී සාධාරණානී, තානී හෙට්ඨා චුත්තනයානෙව.

509-510. සම්පයුත්තමූලකෙ දුමූලකං උත්තානත්ථමෙව. එත්ථ පන ද්වෙයෙව
සට්ඨානී. තත්ථ එකං සාධාරණවසෙන, එකං විපාකවසෙන චුත්තං.

511-514. විජ්ජයුත්තමූලකෙපි දුමූලකං උත්තානත්ථමෙව. සට්ඨානී පනෙත්ථ
තෙරස. තත්ථ පයමෙ පඤ්චාති කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො
තිණ්ණන්තම්පි. එත්ථ ව ඉමෙ විජ්ජයුත්තාදයො සහජාතාපි භොන්ති,
පච්ඡාජාතපුරෙජාතාපි. දුතියෙ පුරෙජාතසහජාතා ව තතියෙ තෙයෙව අධිපතිවසෙන.
තත්ථ කුසලො අබ්‍යාකතස්ස තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො පන අබ්‍යාකතස්ස ව
ආරම්භණාධිපතිවසෙන අකුසලස්ස වාති එවං චත්තාරි. චතුත්ථෙ තීණිති කුසලාදීනි
අබ්‍යාකතස්ස. ඉන්ද්‍රියානී පනෙත්ථ රූපානිපි අරූපානිපි. පඤ්චමෙ පච්චයා අරූපාව
ඡට්ඨෙ චත්ථුවසෙන රූපාව සත්තමෙ කුසලාබ්‍යාකතානං විපස්සනාවසෙන,
අකුසලස්ස අස්සාදනවසෙන චත්ථමෙව. අට්ඨමෙ තදෙවාකුසලස්ස, නවමෙ
චක්ඛාදීනි අබ්‍යාකතස්ස, දසමෙ කුසලාදයො විත්තසමුට්ඨානානං, එකාදසමෙ
පට්ඨන්තියං චත්ථ ඛන්ධානං, ද්වාදසමෙ පට්ඨන්තියං ඛන්ධා කට්ඨකාරූපානං,
තෙරසමෙ පට්ඨන්තියං ඛන්ධා චත්ථස්ස.

515-518. අත්ථිපච්චයමූලකෙ උපනිස්සයෙ එකන්ති ආරම්භණපනිස්සයවසෙන
අබ්‍යාකතං අකුසලස්ස. සෙසං දුමූලකෙ උත්තානමෙව. සට්ඨානී පනෙත්ථ

එකුනතිංස. තෙසු පයමෙ අරුපවත්ථාරම්මණමහාභූතඉන්ද්‍රියාභාරානං වසෙන සහජාතපුරොජාතපච්ඡාජාතපච්චයා ලබ්භන්ති. දුතියෙ පච්ඡාජාතකබ්බිකාරාභාරා න ලබ්භන්ති. පයමදුතියසංචාරානෙව අධිපතිනා සද්ධිං උපරි තතියවතුත්ථානි කතානි. පුන පයමමෙව චතුභි ආභාරෙහි සද්ධිං පඤ්චමං, රුපින්ද්‍රියෙහි සද්ධිං ඡට්ඨං, රූපාරූපින්ද්‍රියෙහි සද්ධිං සත්තමං කතං. දුතියමෙව වා පන ඉන්ද්‍රියෙහි සද්ධිං සත්තමං කතං. පයමදුතියානෙව විජ්ජයුත්තපච්චයෙන සද්ධිං අට්ඨමනවමානි. තෙසු නවමං අධිපතිනා සද්ධිං දසමං කතං. තතො එකාදසමෙ පච්චයවසෙන චත්ථු භායති. ද්වාදසමෙ අරුපධම්මායෙව පච්චයා, තෙරසමෙ වත්ථාරම්මණා, චුද්දසමෙ චත්ථුමෙව, පන්තරසමෙ ආරම්මණමෙව, සොළසමෙ චත්ථුමෙව ආරම්මණං, සත්තරසමෙ පන තදෙව ආරම්මණාධිපතිභාවෙන, අට්ඨාරසමෙපි තදෙව ආරම්මණපතිස්සයවසෙන, එකුනවිසතිමෙ චක්ඛාදයොව පච්චයා. ඉමානි එකුනවිසති පකිණ්ණකසංචාරානි නාම සහජාතං අග්ගහෙත්වා චුත්තානි. තතො පරානි දස සහජාතවසෙන චුත්තානි.

519. තත්ථිවිගතමූලකෙසු අනන්තරසමනන්තරමූලකෙසු විය උපතිස්සයාසෙවනකම්මවසෙන තීණියෙව සංචාරානි, අවිගතමූලකං අත්ථිමූලකසදිසමෙවාවති.

යානි පනෙතානි ඉමස්මිං පඤ්ඤාචාරෙ සංචාරානි චුත්තානි, තානි සබ්බානිපි දුට්ඨානියෙව – පකිණ්ණකතො සහජාතතො ව. තත්ථ සබ්බෙසමිපි ආරම්මණමූලකාදීනං ආදිතො සහජාතං අග්ගහෙත්වා චුත්තානි පකිණ්ණකානි නාම. තානි ආරම්මණමූලකෙ පඤ්චපි, අධිපතිමූලකෙ ඡ, අනන්තරමූලකෙ තීණිපි, තථා සමනන්තරමූලකෙ, නිස්සයමූලකෙ දස, උපතිස්සයමූලකෙ සත්ත, පුරොජාතමූලකෙ සත්ත, පච්ඡාජාතමූලකෙ එකමෙව, තථා ආසෙවනමූලකෙ, කම්මමූලකෙ ද්වෙ, ආභාරමූලකෙ එකං, ඉන්ද්‍රියමූලකෙ චත්තාරි, විජ්ජයුත්තමූලකෙ නව, අත්ථිමූලකෙ එකුනවිසති, තත්ථිමූලකෙ තීණිපි, තථා විගතමූලකෙ. අවිගතමූලකෙ එකුනවිසතීති සබ්බානිපි සතඤ්චෙව තීණි ව භොන්ති. සහජාතනිස්සයභාවෙන පනෙතානි පකිණ්ණකානීති චුත්තානි.

යානි පන සහජාතං ලබ්භන්ති, තානි සහජාතසංචාරානි නාමානි චුච්චන්ති. තානි ආරම්මණමූලකෙ අනන්තරසමනන්තරපුරොජාතපච්ඡාජාතආසෙවනතත්ථිවිගතමූලකෙසු න ලබ්භන්ති. න හි තෙ පච්චයා සහජාතානං පච්චයා භොන්ති. යථා ව සහජාතානං න භොන්ති, තථා හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තපච්චයා. අසහජාතානන්ති හෙතුමූලකෙ සබ්බානි චතුර්විසතීපි සංචාරානි සහජාතසංචාරානෙව. තථා අධිපතිමූලකෙ චතුර්විසති, සහජාතමූලකෙ දසපි, අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකෙ ඡපි, නිස්සයමූලකෙ දස, කම්මමූලකෙ නව, විපාකමූලකෙ පඤ්චපි, ආභාරමූලකෙ තෙත්තිංස, ඉන්ද්‍රියමූලකෙ ද්වාසත්තති ඤානමූලකෙ ඡත්තිංසාපි, මග්ගමූලකෙ සත්තපඤ්ඤාසමිපි, සම්පයුත්තමූලකෙ ද්වෙපි, විජ්ජයුත්තමූලකෙ චත්තාරි, අත්ථිමූලකෙ දස, අවිගතමූලකෙ දසානි සබ්බානිපි තීණි සතානි ද්වාදස ව භොන්ති.

ඉති පුරිමානි සතං තිණි ව ඉමානි ව ද්වාදසුත්තරානි තිණි සතානිති සබ්බානිපි පඤ්චදසාධිකානි චත්තාරි සට්ඨසතානි පඤ්භාවාරෙ ආගතානි. තෙසු යෙ යෙ පච්චයධම්මා නාමවසෙන න පාකටා හුත්වා පඤ්ඤායන්ති, තෙපි හෙතුමූලකාදීනං නයානං ආදිතො විපාකාවිපාකසාමඤ්ඤතො වුත්තෙසු සට්ඨතෙසු දස්සෙතබ්බා. ද්වාදසෙව හි හෙතු ඡ ආරම්මණා චත්තාරො අධිපතයො චත්තාරො ආහාරා විසති ඉන්ද්‍රියානි සත්ත ඤානඤ්ඤානි ද්වාදස මග්ගඤ්ඤානිති එතෙ පච්චයධම්මා නාම. තෙසු යෙ යෙ ධම්මා එකන්තෙන කුසලා, එකන්තෙනෙව අකුසලා, එකන්තෙන කුසලවිපාකා, එකන්තෙනෙවකුසලවිපාකා, එකන්තෙනෙව විපාකා, එකන්තෙනෙව අවිපාකා තෙ තෙ සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා යෙ තත්ථ විපාකා, තෙ විපාකසට්ඨතෙසු, යෙ අවිපාකා, තෙ අවිපාකසට්ඨතෙසු යථායොගං යොජෙතබ්බාති.

පඤ්භාවාරස්ස සට්ඨතෙ අනුලොමගණනා.

පච්චනියුද්ධාරවණ්ණනා

527. ඉදානි පච්චනියං හොති. තත්ථ යථා පටිච්ච වාරාදිසු “අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා” තිආදිනා නයෙන ලබ්භමානා පඤ්භා ලබ්භමානානං පච්චයානං වසෙන සරූපතොව විත්ථාරිතා. එවං අවිත්ථාරෙත්වා එකෙන ලක්ඛණෙන සඬ්ඛෙපතො පච්චනියං දස්සෙතුං ධම්මසඬ්ඛාගකෙහි කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොතිආදිනා නයෙන අනුලොමතො කුසලාදීනං පච්චයා උද්ධටා. තෙ ව බො පච්චයා සමුහවසෙන, නො එකෙකපච්චයවසෙනෙව; තස්මා යෙ යත්ථ සමුහතො දස්සිතා, තෙ විහජිත්වා වෙදිතබ්බා. සබ්බෙපි හි ඉමෙ චතුර්විසති පච්චයා අට්ඨසු පච්චයෙසු සඬ්ඛනං ගච්ජන්ති. කතරෙසු අට්ඨසු? ආරම්මණ, සහජාතෙ, උපනිස්සයෙ, පුරෙජාතෙ, පච්ජාජාතෙ, කම්මෙ, ආහාරෙ, ඉන්ද්‍රියෙති. කථං? යපෙත්වා හි ඉමෙ අට්ඨ පච්චයෙ සෙසෙසු සොළසසු හෙතුපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තපච්චයොති ඉමෙ ඡ පච්චයා එකන්තෙන සහජාතා හුත්වා සහජාතානඤ්ඤෙව පච්චයභාවතො සහජාතපච්චයෙ සඬ්ඛනං ගච්ජන්ති. අනන්තරපච්චයො සමන්තන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයොති ඉමෙ පන පඤ්ච උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා අත්තතො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානඤ්ඤෙව පච්චයභාවතො අනන්තරූපනිස්සයලක්ඛණෙන උපනිස්සයෙ සඬ්ඛනං ගච්ජන්ති. නිස්සයපච්චයො සහජාතපුරෙජාතහෙදතො දුට්ඨො. තත්ථ සහජාතනිස්සයො සහජාතානඤ්ඤෙව නිස්සයපච්චයභාවතො සහජාතපච්චයෙ සඬ්ඛනං ගච්ජති, පුරෙජාතනිස්සයො පුරෙජාතපච්චයෙ සඬ්ඛනං ගච්ජති.

අධිපතිපච්චයොපි සහජාතාධිපතිආරම්මණාධිපතිවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ සහජාතාධිපති සහජාතානංයෙව අධිපතිපච්චයභාවතො සහජාතපච්චයෙ සඬ්ඛනං ගච්ජති. ආරම්මණාධිපති ආරම්මණූපනිස්සයො හොතියෙවාති ආරම්මණූපනිස්සයලක්ඛණෙන උපනිස්සයපච්චයෙ සඬ්ඛනං ගච්ජති. විජ්ජයුත්තපච්චයො සහජාතපුරෙජාතපච්ජාජාතහෙදතො තිට්ඨො. තත්ථ සහජාතවිජ්ජයුත්තො සහජාතානඤ්ඤෙව විජ්ජයුත්තපච්චයභාවතො

සහජාතපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡති. පුරෙජාතවිජ්ජයුත්තො පුරෙ උප්පජ්ජිත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං පච්චයභාවතො පුරෙජාතෙ සඬගහිතො. පච්ඡාජාතවිජ්ජයුත්තො පච්ඡා උප්පජ්ජිත්වා පුරෙ උප්පන්නානං උපත්ථම්භනවසෙන පච්චයභාවතො පච්ඡාජාතපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡති. අත්ථිපච්චයඅවිගතපච්චයා සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියානඤ්ඤෙව අත්ථිඅවිගතෙසු ච එකෙකස්ස වසෙන ඡහි හෙදෙහි යිතා. තත්ථ සහජාතඅත්ථිඅවිගතා සහජාතානඤ්ඤෙව අත්ථිඅවිගතපච්චයභාවතො. සහජාතපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති. පුරෙජාතා පුරෙ උප්පජ්ජිත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං පච්චයභාවතො පුරෙජාතපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති. පච්ඡාජාතා පච්ඡා උප්පජ්ජිත්වා පුරෙ උප්පන්නානං උපත්ථම්භනවසෙන පච්චයභාවතො පච්ඡාජාතපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති. ආහාරභූතා කබලිකාරාහාරපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති. ඉන්ද්‍රියභූතා රූපජීවිතින්ද්‍රියපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති ඵලං ඉමෙ සොළස පච්චයා ඉමෙසු අට්ඨසු පච්චයෙසු සඬගහං ගච්ඡන්තිති වෙදිතබ්බා.

ඉමෙසම්පි පන අට්ඨන්තං පච්චයානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සඬගහො අත්ථියෙව. ආදිතො නිද්දිට්ඨො හි ආරම්මණපච්චයො අධිපතිඅනධිපතිහෙදෙන දුට්ඨො. තත්ථ අධිපතිභූතො ආරම්මණපතිස්සයලක්ඛණෙන උපතිස්සයෙ සඬගහං ගච්ඡති. අනධිපතිභූතො සුද්ද්ධො ආරම්මණපච්චයොව. කම්මපච්චයොපි සහජාතනානාක්ඛණිකවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ සහජාතකම්මං අත්තනා සහජාතානඤ්ඤෙව කම්මපච්චයභාවතො සහජාතෙයෙව සඬගහං ගච්ඡති. නානාක්ඛණිකකම්මං බලවදුබ්බලවසෙන දුට්ඨං. තත්ථ බලවකම්මං විපාකධම්මානං උපතිස්සයොව හුත්වා පච්චයො හොතිති උපතිස්සයෙ සඬගහං ගච්ඡති. බලවම්පි පන රූපානං දුබ්බලඤ්ඤෙව අරූපානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙනෙව පච්චයො. ආහාරපච්චයොපි රූපාරූපතො දුට්ඨො. තත්ථ අරූපාහාරො අත්තනා සහජාතානඤ්ඤෙව පච්චයො හොතිති සහජාතපච්චයෙ සඬගහං ගච්ඡති. රූපාහාරො සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතානං පච්චයො න හොති. අත්තනො පන උප්පාදක්ඛණං අතික්කම්ත්වා යිතිජ්ජත්තො ආහාරපච්චයතං සාධෙතිති ආහාරපච්චයොව හොති. ඉන්ද්‍රියපච්චයොපි රූපාරූපතො දුට්ඨො. තත්ථ අරූපින්ද්‍රියපච්චයො අත්තනා සහජාතානඤ්ඤෙව ඉන්ද්‍රියපච්චයතං සාධෙතිති සහජාතෙයෙව සඬගහං ගච්ඡති. රූපින්ද්‍රියපච්චයො පන අජ්ඣත්තබ්බිද්ධාහෙදතො දුට්ඨො. තත්ථ අජ්ඣත්තං ඉන්ද්‍රියපච්චයො පුරෙ උප්පජ්ජිත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං සසම්පයුත්තධම්මානං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං ඉන්ද්‍රියපච්චයො හොතිති පුරෙජාතෙයෙව සඬගහං ගච්ඡති. බාහිරො ඉන්ද්‍රියපච්චයො නාම රූපජීවිතින්ද්‍රියං, තං සහජාතානං පච්චයො හොත්තම්පි අනුපාලනමත්තවසෙනෙව හොති, න ජනකවසෙනාති ඉන්ද්‍රියපච්චයොව හොති. ඵලං ඉමෙ අට්ඨ පච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤම්පි සඬගහං ගච්ඡන්තිති වෙදිතබ්බා. අයං තාව අට්ඨසු පච්චයෙසු අවසෙසානං සොළසන්තඤ්ඤෙව තෙසංයෙව ච අට්ඨන්තං අඤ්ඤමඤ්ඤෙවසෙන සඬගහනායො.

ඉදානි ඉමෙසං අට්ඨන්තං පච්චයානං එකෙකස්මිං චතුර්විසතියාපි පච්චයෙසු යෙ යෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති, තෙ තෙ වෙදිතබ්බා. තත්ථ අට්ඨන්තං තාව සබ්බපට්ඨමෙ ආරම්මණපච්චයෙ ආරම්මණපච්චයොව සඬගහං ගච්ඡති, න සෙසා තෙවිසති. දුතියෙ

සහජාතපච්චයෙ හෙතුපච්චයො සහජාතාධිපතිපච්චයො සහජාතපච්චයො
අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො සහජාතනිස්සයපච්චයො සහජාතකම්මපච්චයො
විපාකපච්චයො සහජාතආහාරපච්චයො සහජාතඉන්ද්‍රියපච්චයො ඝාතපච්චයො
මග්ගපච්චයො සම්පයුත්තපච්චයො සහජාතවිජ්ජයුත්තපච්චයො
සහජාතත්ථිපච්චයො සහජාතාවිගතපච්චයොති ඉමෙ පන්තරස පච්චයා සඬගහං
ගච්ඡන්ති. තතියෙ උපනිස්සයපච්චයෙ අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො
ආරම්මණභූතො අධිපතිපච්චයො අනන්තරසමනන්තරඋපනිස්සයආසෙවනපච්චයා
නානාක්ඛණිකො ඛලවකම්මපච්චයො නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයොති ඉමෙ නව
පච්චයා සඬගහං ගච්ඡන්ති. චතුත්ථෙ පුරෙජාතපච්චයෙ පුරෙජාතනිස්සයපච්චයො
පුරෙජාතපච්චයො පුරෙජාතින්ද්‍රියපච්චයො පුරෙජාතවිජ්ජයුත්තපච්චයො
පුරෙජාතත්ථිපච්චයො පුරෙජාතාවිගතපච්චයොති ඉමෙ ඡ පච්චයා සඬගහං
ගච්ඡන්ති. පඤ්චමෙ පච්ඡාජාතපච්චයෙ පච්ඡාජාතපච්චයො
පච්ඡාජාතවිජ්ජයුත්තපච්චයො පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයො පච්ඡාජාතාවිගතපච්චයොති
ඉමෙ චත්තාරො පච්චයා සඬගහං ගච්ඡන්ති. ඡට්ඨෙ කම්මපච්චයෙ
නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයොව සඬගහිතො. සත්තමෙ ආහාරපච්චයෙ
කඛළිකාරාහාරවසෙනෙව ආහාරපච්චයො ආහාරත්ථිපච්චයො
ආහාරාවිගතපච්චයොති ඉමෙ තයො පච්චයා සඬගහිතා. අට්ඨමෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ
රූපජීවිතින්ද්‍රියපච්චයො ඉන්ද්‍රියත්ථිපච්චයො ඉන්ද්‍රියාවිගතපච්චයොති ඉමෙ තයො
පච්චයා සඬගහං ගච්ඡන්ති. එවං ඉමෙසං අට්ඨන්තං පච්චයානං එකෙකස්මිං ඉමෙ
විමෙ ව පච්චයා සඬගහං ගතාති ඤාත්වා යෙ යත්ථ සඬගහං ගතා, තෙ තස්ස
ගණනෙන ගහිතාව හොන්තිති වෙදිතබ්බා.

එවං සබ්බපච්චයසඬගාහකානං ඉමෙසං අට්ඨන්තං පච්චයානං වසෙන
එකුතපඤ්ඤාසාය පඤ්ඤෙසු ඉමස්මිං පච්චනීයෙ “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස
ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො” තිආදයො ඉමෙ පන්තරස පඤ්ඤා
උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ කුසලො කුසලස්ස, කුසලො අකුසලස්ස, කුසලො
අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො කුසලාබ්‍යාකතස්සාති කුසලාදිකා චත්තාරො පඤ්ඤා; තථා
අකුසලාදිකා; අබ්‍යාකතො පන අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතො
අකුසලස්සාති අබ්‍යාකතාදිකා තයො; කුසලො ව අබ්‍යාකතො ව කුසලස්ස; තථා
අබ්‍යාකතස්ස; අකුසලො ව අබ්‍යාකතො ව අකුසලස්ස; තථා අබ්‍යාකතස්සාති
දුමුලකෙකාවසානා චත්තාරො හොන්ති. තෙසු පඨමෙ පඤ්ඤෙ යෙහි හවිතබ්බං, තෙ
සබ්බෙ සඬගහෙත්වා තයො පච්චයා චුත්තා. දුතියෙ ද්වෙ, තතියෙ පඤ්ඤෙ, චතුත්ථෙ
එකොව පඤ්ඤමෙ තයො, ඡට්ඨෙ ද්වෙ, සත්තමෙ පඤ්ඤෙ, අට්ඨමෙ එකොව නවමෙ
සත්ත, දසමෙ තයො, එකාදසමෙ තයො, ද්වාදසමෙ ද්වෙ, තෙරසමෙ චත්තාරො,
චුද්දසමෙ ද්වෙ, පන්තරසමෙපි චත්තාරොව. තෙ “සහජාතපච්චයෙනා” ති අවිත්වා
“සහජාතං පච්ඡාජාත” න්ති චුත්තා. තත්ථ කාරණං පරතො වක්ඛාම.

සමාසතො පනෙත්ථ එකො ද්වෙ තයො චත්තාරො පඤ්ඤෙ සත්තාති ඡළෙව
පච්චයපරිච්ඡේදා හොන්ති. අයං පඤ්ඤාචාරස්ස පච්චනීයෙ උක්ඛට්ඨවසෙන
පඤ්ඤාපරිච්ඡේදො වෙව තෙ තෙ පච්චයෙ සඬගහෙත්වා දස්සිතපච්චයපරිච්ඡේදො

ව. “න හෙතුපච්චයෝ” තිආදීසු හි චතුර්විසතියාපි පච්චයපච්චනීයෙසු එකපච්චනීයෙපි ඉතො උද්ධං පඤ්භා වා පච්චයා වා න ලබ්භන්ති, හෙට්ඨා ලබ්භන්ති. තස්මා යෙසු පඤ්භෙසු “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ව අබ්බාකතස්ස ව ධම්මස්ස සහජාතපච්චයෙන පච්චයෝ” ති එවං එකොව පච්චයො ආගතො, තස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ තෙ පඤ්භා පරිහායන්ති. යස්මිං පන පඤ්භෙ “කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයෝ” ති එවං ද්වෙ පච්චයා ආගතා. තත්ථ නාරම්මණපච්චයාති එවං එකස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙපි ඉතරස්ස පච්චයස්ස වසෙන සො පඤ්භො ලබ්භතෙව. තෙසු පන ද්වීසුපි පච්චයෙසු පටික්ඛිත්තෙසු සො වාරො පච්ඡිජ්ජති. එවමෙව යෙසු පඤ්භෙසු තයො චත්තාරො පඤ්ච සත්ත වා ලබ්භන්ති, තෙසු යථෙත්වා පටික්ඛිත්තෙ පච්චයෙ අවසෙසානං වසෙන තෙ පඤ්භා ලබ්භන්තියෙව. සබ්බෙසු පන පච්චයෙසු පටික්ඛිත්තෙසු සබ්බෙපි තෙ වාරා පච්ඡිජ්ජන්තීති ඉදමෙව චෙත්ථ ලක්ඛණං. ඉමිනා ලක්ඛණෙන ආදිතො පට්ඨාය තෙසු තෙසු පඤ්භෙසු සඬ්ඛිතිත්වා චුත්තපච්චයානං පහෙදො ව තස්මිං තස්මිං පච්චනීයෙ තෙසං තෙසං පඤ්භානං පරිහානි ව වෙදිතබ්බා.

තත්‍රායං චිත්ථාරකථා – පයමපඤ්භෙ තාව තීහි පච්චයෙහි එකුනවිසති පච්චයා දස්සිතා. කථං? කුසලො හි කුසලස්ස පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකවිජ්ජයුත්තෙහෙව පච්චයො න හොති, සෙසෙහි විසතියා හොති, තෙසු ආරම්මණපච්චයො එකොව සහජාතෙ පන සබ්බසඬ්ඛිතවසෙන පන්තරස් පච්චයා සඬ්ඛිතං ගච්ඡන්තීති චුත්තා. තෙසු හෙතුපච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ වුද්දස්ස හොන්ති. කුසලො පන කුසලස්ස නෙව විපාකපච්චයො න, විජ්ජයුත්තපච්චයොති තෙ ද්වෙ අපනෙත්වා සෙසෙ ද්වාදස් සන්ධාය සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති චුත්තං. උපනිස්සයපච්චයෙපි සබ්බසඬ්ඛිතවසෙන නව පච්චයා සඬ්ඛිතං ගච්ඡන්තීති චුත්තා. තෙසු අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො ආරම්මණභූතො ව අධිපතිපච්චයො ආරම්මණුපනිස්සයවසෙන උපනිස්සයමෙව අනුපවිට්ඨො. කුසලො පන කුසලස්ස නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො න හොතීති තං අපනෙත්වා සෙසෙ ඡ සන්ධාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති චුත්තං. එවං පයමපඤ්භෙ තීහි පච්චයෙහි එකුනවිසතිපච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. තෙසු ඉමස්මිං හෙතුපච්චනීයෙ “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස නහෙතුපච්චයෙන පච්චයොති දානං දත්වා සීලං සමාදිශිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුවිණ්ණානි පච්චවෙක්ඛති” ති එවමාදිනා ආරම්මණපච්චයාදීසු චුත්තනයෙනෙව උද්ධරිත්වා පාළි දස්සෙතබ්බා.

ආරම්මණපච්චයෙ පන පටික්ඛිත්තෙ තස්ස චිත්ථාරං අපනෙත්වා හෙතුපච්චයචිත්ථාරං පක්ඛිතිත්වා සායෙව පාළි දස්සෙතබ්බා, සෙසපච්චයපටික්ඛෙපෙසුපි එසෙව නයො. තස්මිං පන පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ යෙ වාරා පරිහායන්ති, තෙ පරතො චක්ඛාම.

දුතියපඤ්ඤා පන ද්විතී පච්චයෙහි තයො පච්චයා දස්සිතා. කථං? කුසලො හි අකුසලස්ස අනන්තරාදිවසෙන පච්චයො න භොති. තස්මා තෙ අපනෙත්වා ආරම්මණුපනිස්සයවසෙන සඬගහිතං ආරම්මණාධිපතිඤ්ඤෙව පකතූපනිස්සයඤ්ඤ සන්ධාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති වුත්තං. තස්මා සුද්ධො ආරම්මණුපච්චයො ආරම්මණාධිපතිවසෙන අධිපතිපච්චයො උපනිස්සයපච්චයොති දුතියපඤ්ඤා ද්විතී පච්චයෙහි ඉමෙ තයො පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

තතියපඤ්ඤා පන පඤ්ඤෙහි පච්චයෙහි අට්ඨාරස පච්චයා දස්සිතා. කථං? කුසලො හි අබ්‍යාකතස්ස අඤ්ඤාමඤ්ඤාපුරෙජාතාසෙවනවිපාකසම්පයුත්තෙහියෙව පච්චයො න භොති, සෙසෙහි එකුනවිසතියා භොති. තෙසු ආරම්මණුපච්චයො එකො. යස්මා පන කුසලො අබ්‍යාකතස්ස අඤ්ඤාමඤ්ඤා විපාකසම්පයුත්තවසෙන පච්චයො න භොති, හෙතූපච්චයො පටික්ඛිත්තො, කම්මපච්චයො විසුං ගහිතො, තස්මා ඉමෙ පඤ්ඤෙව අපනෙත්වා සහජාතෙන දස පච්චයා දස්සිතා. උපනිස්සයෙන හෙට්ඨා වුත්තෙසු ඡසු යපෙත්වා ආසෙවනං සෙසා පඤ්ඤෙව. පච්ඡාජාතො එකොව තථා සහජාතනානාක්ඛණිකවසෙන දුට්ඨොපි කම්මපච්චයොති එවං තතියපඤ්ඤා පඤ්ඤෙහි පච්චයෙහි ඉමෙ අට්ඨාරස පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

චතුත්ථපඤ්ඤා පන එකෙන පච්චයෙන දස. කථං? කුසලො හි කුසලාබ්‍යාකතස්ස සහජාතෙ වුත්තෙසු පන්තරසසු අඤ්ඤාමඤ්ඤා විපාකසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තෙහි පච්චයො න භොති, හෙතූපච්චයො පටික්ඛිත්තො. ඉති ඉමෙ පඤ්ඤෙව අපනෙත්වා සෙසා දස පච්චයා එත්ථ එකෙන පච්චයෙන දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

528. යථා ව ඉමෙසු කුසලාදිකෙසු චතුසු, තථා අකුසලාදිකෙසුපි චතුසු පඤ්ඤෙසු තෙහි තෙහි පච්චයෙහි තෙ තෙයෙව පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

529. තතො පරානං අබ්‍යාකතාදීනං තිණ්ණං පඤ්ඤානං පයමපඤ්ඤා සත්තහි පච්චයෙහි තෙවිසති පච්චයා දස්සිතා. කථං? අබ්‍යාකතො හි අබ්‍යාකතස්ස චතුර්විසතියාපි පච්චයෙහි පච්චයො භොති. හෙතූපච්චයෙ පන පටික්ඛිත්තෙ තෙවිසති භොත්ති. තෙසු ආරම්මණුපච්චයො එකොව. යස්මා පනෙත්ථ අසහජාතානම්පි සඬගහණත්ථං ආහාරින්ද්‍රියපච්චයා විසුං ගහිතා. තස්මා ඉමෙ තයො අපනෙත්වා සහජාතෙන ද්වාදස පච්චයා දස්සිතා. උපනිස්සයෙන හෙට්ඨා වුත්තා ඡ, පුරෙජාතො එකොව තථා පච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියපච්චයාති එවමෙත්ථ සත්තහි පච්චයෙහි ඉමෙ තෙවිසති පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. දුතියෙ තිහි පච්චයෙහි ද්වාදස දස්සිතා. කථං? ආරම්මණුපච්චයො එකො, උපනිස්සයෙන පන ආරම්මණුපනිස්සයවසෙන ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතඋපනිස්සයපච්චයොති ඡ දස්සිතා. පුරෙජාතෙන පුරෙජාතනිස්සයවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතා පඤ්ඤාති එවමෙත්ථ තිහි පච්චයෙහි ඉමෙ ද්වාදස පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. තතියෙපි එසෙව නයො.

530. තතො පරානං දුකමුලකානං චතුත්තං පඤ්ඤානං පයමපඤ්ඤා “සහජාතපච්චයෙන පුරෙජාතපච්චයෙනා”ති අවත්වා “සහජාතං පුරෙජාතං”න්ති

වුත්තෙහි ද්විති නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන තයො පච්චයා දස්සිතා. කුසලා හි ඛන්ධා වත්ථුතා සද්ධිං එකතො කුසලස්ස පච්චයභාවං සාධයමානා කිඤ්චාපි සහජාතා, සහජාතපච්චයා පන න භොන්ති වත්ථුමිස්සකත්තා. තස්මා තෙසං සහජාතානං නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන සහජාතන්ති වුත්තං. වත්ථුමිහිපි එසෙව නයො. තම්පි හි කිඤ්චාපි පුරෙජාතං, ඛන්ධමිස්සකත්තා පන පුරෙජාතපච්චයො න භොති. කෙවලං පුරෙජාතානං නිස්සයාදිතං වසෙන පුරෙජාතන්ති වුත්තං.

දුතියපඤ්ඤෙහි ‘සහජාතං පච්චජාතං ආභාරං ඉන්ද්‍රිය’ න්ති වුත්තෙහි චතුර්හිපි සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන වත්තාරො පච්චයා දස්සිතා. ඉමස්මිඤ්ඤි වාරෙ සහජාතපච්චයො ලබ්භති, පච්චජාතපච්චයාදයො න ලබ්භන්ති. පච්චජාතානං පන ආභාරින්ද්‍රියසංඛාරානාකඤ්ච අත්ථිඅවිගතානං වසෙනෙතං වුත්තං. කුසලා හි ඛන්ධා අඛ්‍යාකතා ච මහාභූතා උපාදාරූපානං සහජාතපච්චයෙන නිස්සයපච්චයෙන අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහිති චතුර්ධා පච්චයා භොන්ති. පච්චජාතා පන කුසලා තෙහියෙව භූතෙහි සද්ධිං තෙසඤ්ඤෙව උපාදාරූපානං අත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයො. කබලිකාරාභාරොපි පච්චජාතෙහි කුසලෙහි සද්ධිං පුරෙජාතස්ස කායස්ස අත්ථිඅවිගතවසෙනෙව පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියමිපි පච්චජාතෙහි කුසලෙහි සද්ධිං කට්ඨකාරූපානං අත්ථිඅවිගතපච්චයෙනෙව පච්චයො. ඉති ඉමං චතුර්ධා පච්චයභාවං සන්ධාය ‘සහජාතං පච්චජාතං, ආභාරං ඉන්ද්‍රිය’ න්ති ඉදං වුත්තං. පච්චජාතාභාරින්ද්‍රියපච්චයා පනෙත්ථ න ලබ්භන්තියෙව. පරතො අකුසලමිස්සකපඤ්ඤාද්වයෙපි එසෙව නයොති. එවමෙත්ථ තෙසු තෙසු පඤ්ඤෙසු සංඛිඛිතින්වා වුත්තපච්චයානං පහෙදො වෙදිතබ්බො. තස්මිං තස්මිං පන පච්චයෙ තෙසං තෙසං පඤ්ඤානං පරිභානාපරිභානිං පරතො ආචිකරිස්සාමාති.

පච්චනීයුද්ධාරස්ස අත්ථවණ්ණනා.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා

532. ඉදානි එතෙ ‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්සා’ තිආදයො අනුලොමවසෙන පන්තරස වාරා දස්සිතා. යස්මා පච්චනීයෙපි එතෙයෙව, න ඉතො උද්ධං; හෙට්ඨා පන භොන්ති, තස්මා යස්ස යස්ස පච්චයස්ස පච්චනීයෙ යෙ යෙ වාරා ලබ්භන්ති, තෙ තෙ ආදිතො පට්ඨාය ගණනවසෙන දස්සෙතුං නහෙතුයා පන්තරසාතිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ නහෙතුයා සබ්බෙසමිපි යථාදස්සිතානං පච්චයානං වසෙන පන්තරස ලබ්භන්ති. නාරම්මණෙ සහජාතෙ හෙතුපච්චයො පවිසති. තස්මිං තස්මිං වාරෙ සුද්ධො ආරම්මණපච්චයො පරිභායති, සෙසපච්චයවසෙන තෙ වාරා විස්සජ්ජනං ලභන්ති. යථා ච නාරම්මණෙ, එවං සෙසෙසුපි. සහජාතෙ හෙතුපච්චයො පවිසති. තස්මිං තස්මිඤ්ච වාරෙ නඋපනිස්සයෙ නඅනන්තරෙති එවං පච්චනීයතො ධීතා පච්චයා පරිභායන්ති, අවසෙසපච්චයවසෙන තෙ තෙ වාරා විස්සජ්ජනං ලභන්ති. නසහජාතෙ පන ‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අඛ්‍යාකතස්ස ච, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ච අඛ්‍යාකතස්ස ච, කුසලො ච අඛ්‍යාකතො ච ධම්මා කුසලස්ස,

අකුසලො ව අබ්‍යාකතො ව ධම්මා අකුසලස්සාති ඉමෙ චත්තාරො වාරා පරිභායන්ති.
 එතෙසඤ්ඤි චතුත්තං පුරිමෙසු ද්විසු සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති එකාදසන්තං
 පච්චයානං වසෙන එකොව පච්චයසඬ්ගහො වුත්තො. තෙ තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ
 අඤ්ඤානාකාරෙන විස්සජ්ජනං න ලභන්ති. පච්ඡිමෙසු ද්විසු
 නිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙ සන්ධාය ‘‘සහජාතං පුරෙජාත’’න්ති වුත්තං. තෙ
 සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ අවසෙසානං හෙතුආදීනඤ්ඤි පුරෙජාතානඤ්ඤිවෙව
 නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන විස්සජ්ජනං න ලභන්ති, තස්මා ඉමෙ චත්තාරොපි
 වාරා පරිභායන්ති. අවසෙසානං වසෙන ‘‘එකාදසා’’ති වුත්තං.

තත්ථ සීයා – යථා හෙතුමිහි පටික්ඛිත්තෙ සෙසානං අධිපතිආදීනං වසෙන තෙ
 වාරා ලද්ධා, එවං සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ අවසෙසානං හෙතුආදීනං වසෙන කස්මා
 න ලබ්භන්ති? නිජ්ජදෙසත්තා. හෙතුආදයො හි සහජාතානං එකදෙසමත්තතො
 සජ්ජදෙසා, තස්මා තෙසු පටික්ඛිත්තෙසු අඤ්ඤාසං වසෙන තෙ වාරා ලබ්භන්ති.
 සහජාතො පන නිජ්ජදෙසො සබ්බෙපි හෙතුආදයො ගණ්භාති, තස්මා තස්මිං
 පටික්ඛිත්තෙ සබ්බෙපි තෙ පටික්ඛිත්තා හොන්ති. න හි අසහජාතා
 හෙතුපච්චයාදයො නාම අත්ථි. ඉති සහජාතස්ස නිජ්ජදෙසත්තා තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ
 සබ්බෙපි තෙ උභොපි වාරා න ලබ්භන්ති. ‘‘සහජාතං පුරෙජාත’’න්ති
 විස්සජ්ජිතවාරෙසු පන කිඤ්චාපි සහජාතපච්චයොයෙව නත්ථි, යස්මා පනෙත්ථ
 සහජාතාව අරූපක්ඛන්ධා නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයා, සහජාතෙ ව
 පටික්ඛිත්තෙ එකත්තෙන සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතා පටික්ඛිත්තා හොන්ති,
 තස්මා තස්ස පටික්ඛිත්තත්තා තෙපි වාරා න ලබ්භන්ති එවං සබ්බථාපෙත්ථ ඉමෙ
 චත්තාරො වාරා පරිභායන්ති. අවසෙසානඤ්ඤිව වසෙන එකාදසාති වුත්තං.

නඅඤ්ඤමඤ්ඤනනිස්සයනසම්පයුත්තෙපි තෙයෙව වාරා පරිභායන්ති. කස්මා?
 සහජාතගතිකත්තා. යථෙව හි අරූපධම්මභූතො සහජාතපච්චයො නිජ්ජදෙසෙන
 චත්තාරො අරූපක්ඛන්ධෙ ගණ්භාති, තථා අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තාපිති
 සහජාතගතිකත්තා එතෙසුපි පටික්ඛිත්තෙසු තෙ වාරා න ලබ්භන්ති වෙදිතබ්බා.
 තෙන වුත්තං නඅඤ්ඤමඤ්ඤ එකාදස, නනිස්සයෙ එකාදස, නසම්පයුත්තෙ
 එකාදසාති.

තත්ථ සීයා – කිඤ්චාපි ඉමෙ අවසෙසෙන කුසලාදිහෙදානං චතුත්තං ඛන්ධානං
 සඬ්ගාහකත්තා සහජාතගතිකා, කුසලො පන කුසලාබ්‍යාකතස්ස ධ්වංසෙත්වා
 සහජාතපච්චයං අඤ්ඤා පච්චයොව න හොති, තස්මා තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො
 වාරො පරිභායතු. කුසලො පන කුසලාබ්‍යාකතානං නෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො
 හොති, තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො කස්මා පරිභායන්ති?
 අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන පවත්තිසබ්භාවතො. යථෙව හි කුසලාබ්‍යාකතා
 කුසලස්ස සහජාතපච්චයොව න හොන්ති. සහජාතධම්මවසෙන පන
 නිස්සයපච්චයාදිහි පවත්තිසබ්භාවතො තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිභායති,
 එවමිධාපි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන සහජාතාදිහි පවත්තිසබ්භාවතො තස්මිං
 පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිභායති. නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයොති පදස්ස

හි අයමත්වො - යෙ ධම්මා අඤ්ඤාමඤ්ඤාපච්චයසඨගහං ගතා, න තෙහි පච්චයො. කුසලො ච කුසලාබ්‍යාකතානං සහජාතාදිවසෙන පච්චයො භොන්තො අඤ්ඤාමඤ්ඤාපච්චයධම්මෙහෙව පච්චයො භොති, තස්මා තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිභායති. යථා ච සො වාරො, තථා සෙසාපි තයොති චත්තාරොපි තෙ වාරා පරිභායන්ති.

නනිස්සයෙ එකාදසාති එත්ථාපි යස්මා තෙසං වාරානං එකෙන්තෙන සහජාතපච්චයධම්මාව නිස්සයභූතා, තස්මා නිස්සයෙ පටික්ඛිත්තෙ පරිභායන්ති. නපුරෙජාතෙ තෙරසාති සහජාතං පුරෙජාතන්ති චුත්තවිස්සජ්ජනෙ ද්විමුලකෙ ද්වෙ අපනෙත්වා තෙරසං. යථා හි තෙ සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ පුරෙජාතානඤ්ඤෙව නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන විස්සජ්ජනං න ලහන්ති, තථා පුරෙජාතෙපි පටික්ඛිත්තෙ සහජාතානඤ්ඤෙව නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන විස්සජ්ජනං න ලහන්ති, තස්මා තෙ අපනෙත්වා තෙරසාති වෙදිතබ්බා.

නපච්ඡාජාතෙ පන්තරසාති එත්ථ ‘‘පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො’’ති වා ‘‘සහජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රිය’’න්ති වා ආගතට්ඨානෙසු යපෙත්වා පච්ඡාජාතං අවසෙසවසෙනපි තෙ පඤ්ඤා ලබ්භන්ති, තස්මා පන්තරසෙව චුත්තා. නකම්මෙතිආදියු යස්මා කම්මවිපාකාහාරින්ද්‍රියකානමග්ගාපි කුසලාදිභෙදානං චතුත්තං බන්ධානං එකදෙසොව තස්මා යපෙත්වා තෙ ධම්මෙ අවසෙසධම්මවසෙන සහජාතධම්මා පච්චයා භොන්තිති එකමපි පඤ්ඤාවිස්සජ්ජනං න පරිහීනං. නසම්පයුත්තෙ එකාදසාති යස්මා තෙසු චතුසු වාරෙසු සම්පයුත්තධම්මා සහජාතාදිපච්චයෙන පච්චයා භොන්ති, තස්මා සම්පයුත්තපච්චයපටික්ඛෙපෙන තෙයෙව වාරා පරිභායන්තිති වෙදිතබ්බා. නවිජ්ජයුත්තෙ නවාති දුමුලකඵලාසානා චත්තාරො එකමුලකදුකාසානා ද්වෙ වාති ඉමෙ ඡ වාරා එකන්තෙන විජ්ජයුත්තපච්චයධම්මෙහි යුත්තා. තෙහි සහජාතාදිවසෙන පච්චයා භොන්ති, තස්මා විජ්ජයුත්තෙ පටික්ඛිත්තෙ සබ්බෙපි තෙ පරිභායන්තිති නවෙව ලබ්භන්ති. තෙන චුත්තං ‘‘නවිජ්ජයුත්තෙ නවා’’ති. නොඅත්ථිනොඅවිගතෙසුපි තෙයෙව වෙදිතබ්බා. එකන්තෙන හි තෙ වාරා අත්ථිඅවිගතපච්චයධම්මයුත්තා, තස්මා තෙ තෙසං පටික්ඛෙපෙ පරිභායන්ති. යෙපි ලබ්භන්ති, තෙසු ආරම්මණවසෙන අනන්තරාදිවසෙන වා විස්සජ්ජනාති කාතබ්බාති. සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියභෙදතො පඤ්චන්තං අත්ථිඅවිගතානං විජ්ජයුත්තධම්මානං වා වසෙන න කාතබ්බාතිති.

533. එවං පච්චනියෙ ලද්ධවාරෙ ගණනතො දස්සෙත්වා ඉදාති දුමුලකාදිවසෙන පච්චයගණනං දස්සෙතුං නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ පන්තරසාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නහෙතුමුලකදුකෙසු අතිරෙකගණනො ඌනතරගණනෙන සද්ධිං යොජිතො ඌනතරගණනොව භොති.

තිමුලකෙ නළපනිස්සයෙ තෙරසාති කුසලො අකුසලස්ස, අකුසලො කුසලස්සාති ද්වෙ වාරා පරිභායන්ති. කස්මා? නාරම්මණෙන සද්ධිං නළපනිස්සයස්ස

සටිතත්තා. ආරම්භණවසෙන හි උපනිස්සයවසෙන ව ඉමෙසං පවත්ති. තඤ්ච උභයං පටික්ඛිත්තං. ආරම්භණාධිපති ව ආරම්භණුපනිස්සයග්ගහණෙන ගහිතො හොතියෙව.

ඡමුලකෙපි නඋපනිස්සයෙ තෙරසාති තෙයෙව තෙරස. සත්තමුලකෙ පන නඋපනිස්සයෙ සත්තාති නසහජාතෙන සද්ධිං සටිතත්තා තත්ථ පරිහීනෙහි චතුහි සද්ධිං. “කුසලො කුසලස්ස, කුසලො අකුසලස්ස, අකුසලො අකුසලස්ස, අකුසලො කුසලස්සා”ති ඉමෙ අනන්තරුපනිස්සයපකතූපනිස්සයවසෙන පවත්තමානා චත්තාරොති අට්ඨ පරිභායන්ති, තස්මා අවසෙසානං වසෙන සත්තාති චුත්තං. නපුරෙජාතෙ එකාදසාති නසහජාතෙන සද්ධිං සටිතත්තා එකාදස. නපච්ඡාජාතෙ නවාති තෙසු එකාදසසු සහජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රියන්ති ලද්ධවිස්සජ්ජනෙසු දුමුලකෙ අබ්‍යාකතන්තෙ ද්වෙ වාරෙ අපනෙත්වා. තෙ හි සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙපි පච්ඡාජාතවසෙන අපරිහීනා. සහජාතෙන පන සද්ධිං පච්ඡාජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ පරිභායන්ති සෙසානං වසෙන නවාති චුත්තං. අට්ඨමුලකෙ නනිස්සයෙ එකාදසාති සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තසදිසමෙව. නවමුලකෙ නඋපනිස්සයෙ පඤ්චාති කුසලාදයො අබ්‍යාකතන්තා තයො දුමුලකා අබ්‍යාකතන්තා ද්වෙ වාති පඤ්ච. තෙසු නානාක්ඛණිකකම්මකඤ්ඤිකාරාහාරරූපජීවිතින්ද්‍රියපච්ඡාජාතධම්මවසෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං.

දසමුලකෙ නපුරෙජාතෙ පඤ්චාතිආදීසුපි තෙයෙව. නපච්ඡාජාතෙ තිණිති පච්ඡාජාතවසෙන ලබ්භමානෙ දුමුලකෙ අබ්‍යාකතන්තෙ ද්වෙ අපනෙත්වා අවසෙසා. නවිජ්ජයුත්තෙපි තෙයෙව තයො. නොඅත්ථියා ද්වෙති නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන කුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච කටත්තාරූපස්ස. විපාකං පනෙත්ථ නඋපනිස්සයෙන සද්ධිං සටිතත්තා න ලබ්භති. එකාදසමුලකෙ හෙට්ඨා චුත්තසදිසාව ගණනා. ද්වාදසමුලකෙ නකම්මෙ එකන්ති අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. තත්ථ ව ආහාරින්ද්‍රියවසෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. තෙරසමුලකාදීසුපි සබ්බත්ථ එකන්ති ආගතට්ඨානෙ ඉදමෙව ගහෙතබ්බං. නාහාරෙ පන ඉන්ද්‍රියවසෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. නඉන්ද්‍රියෙ ආහාරවසෙන. චුද්දසමුලකාදීසු නකම්මෙන සද්ධිං සටිතත්තා නොඅත්ථිනොඅවිගතා න ලබ්භන්තිති න චුත්තා. නාහාරපච්චයා නක්ඛානපච්චයාති නඉන්ද්‍රියං අපනෙත්වා චුත්තං. තස්මා තත්ථ ඉන්ද්‍රියවසෙන එකං වෙදිතබ්බං. නවිපාකපච්චයා නඉන්ද්‍රියපච්චයාති නාහාරං අපනෙත්වා චුත්තං, තස්මා තත්ථ ආහාරවසෙන එකං වෙදිතබ්බං. ඉමෙසු පන ද්විසු පච්චනියතො ධීතෙසු ගණනා නාම නත්ථි, තස්මා එකතො න දස්සිතාති.

නහෙතුමුලකං.

534. නාරම්භණමුලකාදීසුපි පන්තරසතෙරසඑකාදසනවාති සබ්බදුකෙසු චත්තාරොව මුලගණනපරිච්ඡෙදා. තිකාදීසු පන බහුපච්චයසමායොගෙ ඉතරානිපි සත්ත පඤ්ච තිණි ද්වෙ එකන්ති පරිච්ඡින්නගණනාති විස්සජ්ජනාති ලබ්භන්තියෙව. තෙසු යෙසං පච්චයානං සමායොගෙ යං යං ලබ්භති, තං තං හෙට්ඨා චුත්තනයෙන

සාධුකං සල්ලක්ඛෙන්වා උද්ධරිතබ්බං. සබ්බෙසු චෙතෙසු නාරම්මණමූලකාදීසු නාරම්මණාදීනි පදානි අතික්කන්තෙන හෙතුපදෙන සද්ධිං පයිමං බන්ධිත්වා චක්කානි කතානි. යස්මා පන තානි නහෙතුමූලකෙ චුත්තසදිසානෙව භොන්ති, තස්මා විත්ථාරෙන අදස්සෙන්වා සඬ්ඛෙපං කත්වා දස්සිතානි. තත්ථ යථා නහෙතුමූලකෙ නාරම්මණනඋපනිස්සයා විසුං විසුං පන්තරස වාරෙ ලහන්තාපි සමායොගෙ තෙරස ලභිංසු, එවං සබ්බත්ථ තෙරසෙව ලහන්ති. යථා ච නාරම්මණනසහජාතෙහි සද්ධිං නඋපනිස්සයෙ සත්ත වාරා භොන්ති, එවං නඋපනිස්සයනාරම්මණෙහි සද්ධිං නසහජාතෙපි සත්ත.

538. නනිස්සයපච්චයා නඋපනිස්සයපච්චයා නපච්ඡාජාතෙ තිණ්හි කුසලාදීනි අබ්‍යාකතන්තානි. තෙසු කටත්තාරූපඤ්ච ආභාරසමුට්ඨානඤ්ච පච්චයුජ්ජන්තං.

543-544. නාභාරනගුන්ද්‍රියමූලකෙසු චතුක්කෙසු නකම්මෙන සද්ධිං අසට්ඨන්තා නහෙතුමූලකෙ විය එකෙන්තෙන ලබ්භන්ති. නගුන්ද්‍රියමූලකෙ නඋපනිස්සයෙ ච නපුරෙජාතෙ ච යපෙත්වා නාභාරෙ තිණ්හි කාතබ්බන්ති නගුන්ද්‍රියපච්චයතො පට්ඨාය ඉමෙ ද්වෙ පච්චයෙ සටෙත්වා නගුන්ද්‍රියපච්චයා...පෙ.... නඋපනිස්සයපච්චයා නාභාරෙ තිණ්හි. නගුන්ද්‍රියපච්චයා...පෙ.... නපුරෙජාතපච්චයා නාභාරෙ තිණ්හි එවං ඉමෙහි පච්චයෙහි සද්ධිං නාභාරපච්චයෙ ච ගණනා කාතබ්බාති අත්ථො. තත්ථ තිණ්හි කුසලාදීනෙව අබ්‍යාකතස්ස. තත්ථ කුසලාකුසලා කටත්තාරූපානං පුරෙජාතස්ස ච කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන, අබ්‍යාකතා පන විත්තචෙතසිකා පච්ඡාජාතපච්චයෙනෙවාති ඉමෙසං වසෙන තිණ්හි විස්සජ්ජනානි කාතබ්බාති. පරතො පන නපච්ඡාජාතෙන සද්ධිං අසට්ඨන්තා නාභාරෙ ද්වෙති චුත්තං. තත්ථ කටත්තාරූපවසෙන කුසලං අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලන්ති එත්තකමෙව ලබ්භති. ආභාරස්ස පන පටික්ඛිත්තන්තා කබ්බිකාරාභාරො අත්ථිඅවිගතවසෙනාපි පච්චයභාවං න ලහති.

545. නවිජ්ජයුත්තමූලකස්ස චතුමූලකෙ නඋපනිස්සයෙ පඤ්චාති කුසලො සහජාතකුසලස්ස, කුසලො කටත්තාරූපසඬ්ඛාතස්ස අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො සහජාතඅකුසලස්ස, තථා කටත්තාරූපසඬ්ඛාතස්ස අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො සහජාතඅබ්‍යාකතස්සාති එවං පඤ්ච. නවිජ්ජයුත්තපච්චයා...පෙ.... නඋපනිස්සයෙ තිණ්හි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව කුසලාදයො තයො අබ්‍යාකතස්ස.

546. නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුයා නවාති නහෙතුපච්චයා නොඅත්ථියා චුත්තා නචෙව. සබ්බෙපි හි තෙ එකමූලකෙකාවසානා අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන ලබ්භන්ති. නාරම්මණෙ නවාතිපි තෙයෙව නාරම්මණෙ යත්වා නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ කාතබ්බා. යාව නිස්සයම්පිති නොඅත්ථිමූලකෙ නයෙ ‘‘නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා’’ති එවං චක්කබන්ධගමනෙන නාරම්මණපච්චයෙ යත්වා ඉමෙහි වා තිහි, ඉතො පරෙසු නාධිපතිආදීසු අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන වා සද්ධිං යාව නිස්සයපච්චයං පාපුණාති, තාව ගන්ත්වා නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ විස්සජ්ජනානි කාතබ්බාතීති අත්ථො.

එවං ලක්ඛණං යථෙත්වා පුන නාරම්මණතො පටියාය යාව නිස්සයා සත්ත පච්චයෙ ගහෙත්වා නළපනිස්සයෙ ද්වෙති ආහ. තත්ථ නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා නළපනිස්සයෙ ද්වෙ, නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුනාරම්මණනාධිපතිපච්චයා නළපනිස්සයෙ ද්වෙති එවං නාරම්මණතො පුරිමපච්ඡිමෙහි නිස්සයපරියොසානෙහි සබ්බපදෙහි සද්ධිං යොජනා කාතබ්බා. ද්වෙති පනෙත්ථ කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අබ්‍යාකතස්සාති නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන කටත්තාරූපස්ස පච්චයවසෙන වෙදිතබ්බාති. නළපනිස්සයපදෙන සද්ධිං නපුරෙජාතාදීසු සබ්බත්ථ ද්වෙ. කම්මපච්චයො පනෙත්ථ න ගහිතො. තස්මිඤ්ඤි ගහිතෙ තෙපි ද්වෙ වාරා ඡිජ්ජන්ති, විස්සජ්ජනමෙව න ලබ්භති. එවං යෙන යෙන සද්ධිං යස්ස යස්ස සංසන්දනෙ. යං ලබ්භති, යඤ්ච පරිභායති, තං සබ්බං සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා සබ්බපච්චනීයෙසු ගණනා උද්ධරිතබ්බාති.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

550. අනුලොමපච්චනීයෙ “හෙතුයා සත්ත, ආරම්මණෙ නවා”ති එවං අනුලොමෙ “නහෙතුයා පන්තරස, නාරම්මණෙ පන්තරසා”ති එවං පච්චනීයෙ ව ලද්ධගණනෙසු පච්චයෙසු යො පච්චයො අනුලොමතො යීතො, තස්ස අනුලොමෙ ලද්ධවාරෙහි සද්ධිං යෙ පච්චනීයතො යීතස්ස පච්චනීයෙ ලද්ධවාරෙසු සදිසවාරා, තෙසං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. අනුලොමස්මිඤ්ඤි හෙතුපච්චයෙ “හෙතුයා සත්තා”ති සත්ත වාරා ලද්ධා, පච්චනීයෙ නාරම්මණපච්චයෙ “නාරම්මණෙ පන්තරසා”ති පන්තරස ලද්ධා. තෙසු යෙ හෙතුයා සත්ත චුත්තා, තෙහි සද්ධිං නාරම්මණෙ චුත්තෙසු පන්තරසසු “කුසලො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සා”ති ඉමෙ සත්ත සදිසා. තෙ සන්ධාය හෙතුපච්චයා නආරම්මණෙ සත්තාති චුත්තං. නඅධිපතියා සත්තාතිආදීසුපි එසෙව නයො.

නසහජාතස්ස පන හෙතුපච්චයස්ස අභාවා නසහජාතෙ එකොපි න ලබ්භති, තස්මා තෙන සද්ධිං යොජනා න කතා. නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ කුසලාදයො තයො රූපාබ්‍යාකතස්ස ලබ්භන්ති, තෙ සන්ධාය තිණිති චුත්තං. තථා නසම්පයුත්තෙ. නවිජ්ජයුත්තෙ පන කුසලං කුසලස්ස, අකුසලං අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතං අබ්‍යාකතස්සාති අරූපධම්මවසෙන තිණි වෙදිතබ්බාති. නනිස්සයනොඅත්ථිනොඅවිගතා නසහජාතො විය න ලබ්භන්තියෙවාති තෙහිපි සද්ධිං යොජනා න කතා. එවමෙත්ථ සත්ත තිණිති ද්වෙයෙව ගණනපරිච්ඡේදා, තෙසං වසෙන ඌනතරගණනෙන සද්ධිං අතිරෙකගණනස්සපි ගණනං පරිභාපෙත්වා පච්චයසටනෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා.

551. තත්ථ හෙතුසහජාතනිස්සයආත්ථිඅවිගතන්ති නාරම්මණෙ සත්තාති කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතනිස්සයආත්ථිඅවිගතපච්චයෙන පච්චයො, නාරම්මණපච්චයෙන පච්චයො. කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතනිස්සයආත්ථිඅවිගතපච්චයෙන පච්චයො, නාරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති ඉමිනා නයෙන සත්ත වාරා උද්ධරිතබ්බා. නාධිපතියා සත්තාතිආදීසුපි එසෙව නයො. දුතියෙ සටනෙ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චිධත්තා යපෙත්වා නසම්පයුත්තං සෙසෙසු තිණිති වුත්තං. නසම්පයුත්තෙ පන අඤ්ඤමඤ්ඤවිජ්ජයුත්තං පටිසන්ධිනාමරූපං සන්ධාය එකන්ති වුත්තං. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො චෙත්ථ අනුලොමසටනෙ පච්චිධත්තා පච්චනියතො න ලබ්හති, තස්මා “නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ”ති න වුත්තං. යථා චෙත්ථ, එවං සෙසසටනෙසුපි පච්චිධපච්චයා පච්චනියතො න ලබ්හන්තිති න වුත්තා. තතියසටනෙ සම්පයුත්තස්ස පච්චිධත්තා සබ්බත්ථ තිණියෙව. චතුත්ථසටනෙ විජ්ජයුත්තස්ස පච්චිධත්තා තිණි කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස. පඤ්චමේ විපාකස්ස පච්චිධත්තා සබ්බත්ථ එකං අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. ඉතො පරෙසුපි විපාකසම්පයුත්තෙසු එසෙව නයො.

552. හෙතුසහජාතනිස්සයඉන්ද්‍රියමග්ගආත්ථිඅවිගතන්ති නාරම්මණෙ චත්තාරීති කුසලො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස; අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති ඉමෙසං වසෙන වෙදිතබ්බාති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ ද්වෙති කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, තථා අබ්‍යාකතො. පරතොපි ද්විසු එසෙව නයො. ඉමිනා උපායෙන සබ්බසටනෙසු ලබ්හමානවසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. සබ්බානිපි චෙතාති ඉමස්මිං අනුලොමපච්චනියෙ සහජාතවසෙන වෙව පකිණිණකවසෙන ච පන්තරසාධිකාති චත්තාරි සටනසතාති වුත්තාති. තෙසු තස්මිං තස්මිං සටනෙ යෙ අනුලොමතො ධීතා පච්චයා, තෙසං එකොපි පච්චනියතො න ලබ්හති. හෙතුමූලකෙ චෙත්ථ පඨමේ සටනෙ අනුලොමතො පඤ්චන්තං පච්චයානං ධීතත්තා පච්චනියතො එකුනච්ඡති පච්චයා ආගතා. එවං සෙසෙසුපි අනුලොමතො ධීතාවසෙසා පච්චනියතො ආගතා. අනුලොමතො චෙත්ථ බහුසුපි ධීතෙසු පච්චනියතො එකෙකොව ආගතොති වෙදිතබ්බො. යථා ච හෙතුමූලකෙ, එවං ආරම්මණාදිමූලකෙසුපි සබ්බමෙතං විධානං යථානුරූපතො වෙදිතබ්බන්ති.

අනුලොමපච්චනියවණිණනා.

පච්චනියානුලොමවණිණනා

631. පච්චනියානුලොමෙපි “හෙතුයා සත්ත, ආරම්මණෙ නවා”ති එවං අනුලොමෙ “නහෙතුයා පන්තරස, නාරම්මණෙ පන්තරසා”ති එවං පච්චනියෙ ව ලද්ධගණනෙසු පච්චයෙසු යො පච්චනියතො ධීතො, තස්ස පච්චනියතො ලද්ධවාරෙසු යෙ අනුලොමතො ධීතස්ස අනුලොමතො ලද්ධවාරෙහි සදිසා වාරා, තෙසං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. පච්චනියස්මිඤ්ඤි නහෙතුපච්චයෙ “නහෙතුයා පන්තරසා”ති පන්තරස වාරා ලද්ධා, අනුලොමෙ ආරම්මණපච්චයෙ “ආරම්මණෙ

නවා''ති නව වාරා ලද්දා. තත්ථ යෙ නහෙතුයා පන්තරස චුත්තා, තෙසු යෙ වාරා ආරම්මණෙ චුත්තෙහි නවහි සදිසා, තෙසං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. තත්ථ යෙ ආරම්මණෙ නව චුත්තා, තෙ නහෙතුයා චුත්තෙසු පන්තරසසු කුසලො

“කුසලාකුසලාබ්බාකතානං, අකුසලො අකුසලකුසලාබ්බාකතානං, අබ්බාකතො අබ්බාකතකුසලාකුසලාන”න්ති ඉමෙහි නවහි සදිසා, තෙ සන්ධාය නහෙතුයා ආරම්මණෙ නවාති චුත්තං. අධිපතියා දසාතිආදීසුපි එසෙව නයො.

ආරම්මණාදීනඤ්ඤි අනුලොමගණනාය යෙ වාරා චුත්තා නහෙතුපච්චයෙන සද්ධිං සංසන්දනෙපි තෙ සබ්බෙ ලබ්භන්තිති වෙදිතබ්බා. “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස නහෙතුපච්චයෙන පච්චයො ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, දානං දත්වා සීලං සමාදිශිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුවිණ්ණානි පච්චවෙක්ඛති”ති ඉමිනා උපායෙන තෙසං පාළි උද්ධරිතබ්බා.

නහෙතුපච්චයා අධිපතියා දසාති එත්ථ යපෙත්වා වීමංසාධිපතිං.

සෙසාධිපතිවසෙන අනුලොමවිහඪගෙ ආගතවාරා උද්ධරිතබ්බා. එවමෙත්ථ නව දසසත්තනිණිතෙරසඵකන්ති ඡ ගණනපරිච්ඡේදා, තෙසං වසෙන ඌනතරගණනෙන සද්ධිං අතිරෙකගණනස්සාපි ගණනං පරිභාපෙත්වා නහෙතුමූලකාදීනං නයානං තිමූලකාදීසු සබ්බසංසන්දනෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා. ඉදං තාව සාධාරණලක්ඛණං. න පනෙතං සබ්බසංසන්දනෙසු ගච්ඡති, යෙහි පන පච්චයෙහි සද්ධිං යෙසං පච්චයානං සංසන්දනෙ යෙ වාරා විරුජ්ඣන්ති, තෙ අපනෙත්වා අවසෙසානං වසෙනපෙත්ථ ගණනා වෙදිතබ්බා.

නහෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා අධිපතියා සත්තාති එත්ථ හි කුසලො අකුසලස්ස; අබ්බාකතො කුසලස්ස, අකුසලස්සාති ඉමෙ ආරම්මණාධිපතිවසෙන ලබ්භමානා තයො වාරා විරුජ්ඣන්ති. කස්මා? නආරම්මණපච්චයාති චුත්තත්තා. තස්මා තෙ අපනෙත්වා සහජාතාධිපතිනායෙනෙවෙත්ථ “කුසලො කුසලස්ස, අබ්බාකතස්ස, කුසලාබ්බාකතස්ස; අකුසලො අකුසලස්ස, අබ්බාකතස්ස, අකුසලාබ්බාකතස්ස; අබ්බාකතො අබ්බාකතස්සා”ති සත්ත වාරා වෙදිතබ්බා. තෙපි නහෙතුපච්චයාති වචනතො යපෙත්වා වීමංසාධිපතිං සෙසාධිපතීනං වසෙන. එවං සබ්බත්ථ ඌනතරගණනපච්චයවසෙන අවිරුජ්ඣමානගණනවසෙන ව ගණනා වෙදිතබ්බා.

යෙසු ව පච්චයෙසු පච්චනීයතො ධීතෙසු යෙ අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, තෙපි වෙදිතබ්බා. සෙය්‍යථිදං – අනන්තරෙ පච්චනීයතො ධීතෙ සමනන්තරාසෙවනනත්ථිවිගතා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, සහජාතෙ පච්චනීයතො ධීතෙ හෙතුඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, නිස්සයෙ පච්චනීයතො ධීතෙ වත්ථුපුරෙජාතො අනුලොමතො න තිට්ඨති. ආහාරෙ වා ඉන්ද්‍රියෙ වා පච්චනීයතො ධීතෙ හෙතුඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඤ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති. ආරම්මණෙ පන පච්චනීයතො ධීතෙ අධිපතිඋපනිස්සයා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයා පන න ලබ්භන්ති. ඉමිනා උපායෙන

සබ්බත්ථ යං ලබ්භති, යඤ්ච න ලබ්භති, තං ඡානිත්වා ලබ්භමානවසෙන වාරා
උද්ධරිතබ්බා.

තත්ථ සබ්බෙසුපි තිමුලකාදීසු අනන්තරෙ සත්තාතිආදයො දුමුලකෙ
ලද්ධවාරායෙව සත්තමුලකාදීසු පන නසහජාතපච්චයා නිස්සයෙ තිණිති
පුරෙජාතවසෙන වත්ථුනිස්සයෙ තිණි. කම්මෙ ද්වෙ නානාක්ඛණිකවසෙනෙව.
ආහාරෙ එකං කබ්ලිකාරාහාරවසෙන. ඉන්ද්‍රියෙ එකං රූපින්ද්‍රියවසෙන. කමෙන
ගන්ත්වා විජ්ජයුත්තෙ තිණිති කුසලාදීනං අබ්‍යාකතන්තාති පච්ජාජාතවසෙන.
අත්ථිඅවිගතෙසු පඤ්චාති තාති වෙව තිණි, කුසලාබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතස්ස,
අකුසලාබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතස්සාති ඉමාති ව ද්වෙ පච්ජාජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙනාති.
පච්ජාජාතපච්චයස්ස පච්චනීකභාවතො පට්ඨාය පන අත්ථිඅවිගතෙසු එකන්ති
අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස ආහාරින්ද්‍රියවසෙන. නාහාරෙ ගහිතෙ නඉන්ද්‍රියපච්චයාති
න ගහෙතබ්බං. තථා නඉන්ද්‍රියෙ ගහිතෙ නාහාරපච්චයාති. කස්මා? ද්විසු එකතො
ගහිතෙසු ගණෙතබ්බවාරස්ස අභාවතො. ඤානමග්ගාදීසුපි පච්චනීකතො ධීතෙසු
ආහාරතො වා ඉන්ද්‍රියතො වා එකං අනුලොමං අකත්ථාව අවසානෙ ඉන්ද්‍රියෙ එකං,
අත්ථියා එකං, අවිගතෙ එකං, ආහාරෙ එකං, අත්ථියා එකං, අවිගතෙ එකන්ති
චුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

නහෙතුමුලකං.

636. තාරම්මණමුලකාදීසු නඅඤ්ඤමඤ්ඤමුලකෙ නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා
හෙතුයා තිණිති කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානානං. අධිපතියා අට්ඨාති අධිපතියා
චුත්තෙසු දසසු “කුසලො කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අකුසලාබ්‍යාකතස්සා”ති
ද්වෙ අපනෙත්වා සෙසාති අට්ඨ. සහජාතෙ පඤ්චාති හෙතුයා චුත්තෙහි තිහි සද්ධිං.
“කුසලො ව අබ්‍යාකතො ව අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ව අබ්‍යාකතො ව
අබ්‍යාකතස්සා”ති ඉමෙ ද්වෙ. නිස්සයෙ සත්තාති තෙහි පඤ්චහි සද්ධිං.
“අබ්‍යාකතො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතො අකුසලස්සා”ති ඉමෙ ද්වෙ වත්ථුවසෙන.
කම්මෙ තිණිති හෙතුයා චුත්තානෙව. සෙසතිකෙසුපි එසෙව නයො. අධිපතියා තිණිති
හෙට්ඨා චුත්තානෙව.

644. නාහාරමුලකෙ අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තිණිති යපෙත්වා ආහාරෙ
සෙසවෙතසිකවසෙන වෙදිතබ්බාති. යථා ව හෙට්ඨා, තථා ඉධාපි
නාහාරනඉන්ද්‍රියෙසු එකෙකමෙව ගහිතං, න ද්වෙ එකතො.

648. නසම්පයුත්තපච්චයා හෙතුයා තිණිති හෙට්ඨා නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ
චුත්තානෙව. අධිපතියා අට්ඨාති චුත්තානෙව. නවිජ්ජයුත්තමුලකෙ කම්මෙ පඤ්චාති
කුසලාදිවෙතනා සහජාතකුසලාදීනං, නානාක්ඛණිකා කුසලාකුසලවෙතනා
කම්මසමුට්ඨානරූපස්සාති එවං පඤ්ච. ආහාරින්ද්‍රියෙසු තිණි සහජාතසද්ධිසාති.
ඤානමග්ගාදීසු තිණි හෙතුසද්ධිසාති.

650. නොඅත්පිටුලකෙ යස්මා හෙතු නොඅත්පි නාම න හොති, නියමතො අත්පියෙව, තස්මා තං අග්ගහෙත්වා නාරම්මණෙ නවාති වුත්තං. යථා ච හෙතු, තථා අඤ්ඤෙපි අත්පිපච්චයලක්ඛණයුත්තා එත්ථ අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති. කම්මෙ ද්වෙති ඉදං පන නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන වුත්තං. පච්චනියතො සබ්බෙ ලබ්භන්ති. යං පන අනුලොමතො ලබ්භමානම්පි අග්ගහෙත්වා තතො පුරෙතරා පච්චයා පච්චනියතො ගය්හන්ති, සො පච්ඡා යොජනං ලහති. තෙනෙවෙත්ථ “නොඅත්පිපච්චයා නහෙතුපච්චයා...පෙ.... නොඅවිගතපච්චයා කම්මෙ ද්වෙ”ති වුත්තං. කස්මා පනෙස සකට්ඨානෙයෙව න ගහිතොති? යස්මා අවසෙසෙසුපි පච්චනියතො ධීතෙසු එකොව අනුලොමතො ලබ්භති. ඉදංඤ්ඤි ඉමස්මිං පච්චයානුලොමෙ ලක්ඛණං – යො සබ්බෙසු පච්චනියතො ධීතෙසු එකොව අනුලොමතො ලබ්භති, සො පච්ඡා වුච්චති. නොඅත්පිපච්චයා නොහෙතුපච්චයා...පෙ.... නොඅවිගතපච්චයා උපනිස්සයෙ නවාති එත්ථාපි එසෙව නයො. ඉදං පන පකතුපනිස්සයවසෙන වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ ලබ්භමානං අලබ්භමානං පුරෙවුත්තං පච්ඡාවුත්තඤ්ඤ වෙදිතබ්බන්ති.

පඤ්ඤාචාරස්ස පච්චනියානුලොමවණ්ණනා.

නිට්ඨිතා ච කුසලත්තිකපට්ඨානස්ස වණ්ණනාති.

2. වෙදනාත්තිකවණ්ණනා

1. වෙදනාත්තිකෙ තිස්සො වෙදනා රූපං නිබ්බානන්ති ඉමෙ ධම්මා න ලබ්භන්ති, තස්මා එකං බන්ධං පටිච්ච ද්වෙ බන්ධාතිආදි වුත්තං. පටිසන්ධික්ඛණෙ සුඛාය වෙදනායාති සහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන වුත්තං. දුක්ඛවෙදනා පටිසන්ධියං න ලබ්භතිති දුතියවාලෙ පටිසන්ධිග්ගහණං න කතං. තතියවාලෙ පටිසන්ධික්ඛණෙති සහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන වුත්තං. සෙසමෙත්ථ ඉතො පරෙසු ච පච්චයෙසු යථාපාළිමෙව නියායාති. සබ්බත්ථ තයො තයො වාරා වුත්තා. තෙන වුත්තං හෙතුයා තිණි...පෙ.... අවිගතෙ තිණිති.

6. පච්චයසංසන්දනෙ පන සහෙතුකාය විපාකදුක්ඛවෙදනාය අභාවතො හෙතුමූලකතයෙ විපාකෙ ද්වෙති වුත්තං. අධිපතිආදීහි සද්ධිං සංසන්දනෙසුපි විපාකෙ ද්වෙයෙව. කස්මා? විපාකෙ දුක්ඛවෙදනාය අධිපතිකානමග්ගානං අභාවතො. යෙහි ච සද්ධිං සංසන්දනෙ විපාකෙ ද්වෙ වාරා ලබ්භන්ති, විපාකෙන සද්ධිං සංසන්දනෙ තෙසුපි ද්වෙයෙව.

10. පච්චනියෙ නපුරෙජාතෙ ආරුප්පෙ ච පටිසන්ධියඤ්ඤ දුක්ඛවෙදනාය අභාවතො ද්වෙ වාරා ආගතා. නවිජ්ජයුත්තෙපි ආරුප්පෙ දුක්ඛාභාවතො ද්වෙයෙව. සබ්බඅරුපධම්මපරිග්ගාහකා පන සහජාතාදයො පච්චයා ඉමස්මිං පච්චනියවාලෙ පරිභායන්ති. කස්මා? වෙදනාසම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස වෙදනාසම්පයුත්තං පටිච්ච සහජාතාදීහි විනා අනුප්පත්තිතො පච්ඡාජාතපච්චයඤ්ඤ විනාව උප්පත්තිතො.

17. පච්චයසංසන්දනෙ පන නපුරෙජානෙ එකන්ති ආරුප්පෙ පටිසන්ධියඤ්ච අහෙතුකාදුක්ඛමසුඛවෙදනාසම්පයුත්තං සන්ධාය වුත්තං. නකම්මෙ ද්වෙති අහෙතුකකිරියසම්පයුත්තවෙනනාවසෙන වුත්තං. සුඛාය හි අදුක්ඛමසුඛාය ව වෙදනාය සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ පටිච්ච තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තා අහෙතුකකිරියවෙනනා උප්පජ්ජන්ති. නහෙතුපච්චයා නවිපාකෙපි එසෙව නයො. නවිප්පයුත්තෙ එකන්ති ආරුප්පෙ ආවජ්ජනවසෙන වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බසංසන්දනෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා.

25-37. අනුලොමපච්චනියෙ පච්චනියෙ ලද්ධපච්චයා එව පච්චනියතො තිට්ඨන්ති. පච්චනියානුලොමෙ සබ්බා රූපධම්මපරිග්ගාහකා සහජාතාදයො අනුලොමතොව තිට්ඨන්ති, න පච්චනියතො. අහෙතුකස්ස පන විත්තුප්පාදස්ස අධිපති නත්ථිති අධිපතිපච්චයො අනුලොමතො න තිට්ඨති. පටිච්චවාරාදීසු පන පච්ඡාජාතො අනුලොමතො න ලබ්භතියෙවාහි පරිභීතො. යෙ චෙත්ථ අනුලොමතො ලබ්භන්ති, තෙ පච්චනියතො ලබ්භමානෙහි සද්ධිං පරිවත්තෙත්වාපි යොජ්ජායෙව. තෙසු තිණි ද්වෙ එකන්ති තයොව වාරපරිච්ඡෙදා, තෙ සබ්බත්ථ යථානුරූපං සල්ලක්ඛෙතබ්බා. යො වායං පටිච්චවාරෙ වුත්තො, සහජාතවාරාදීසුපි අයමෙව වණ්ණනානයො.

38. පඤ්භාවාරෙ පන සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානන්ති තෙන සද්ධිං සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං තෙහියෙව වා හෙතුහි සුඛවෙදනාදීහි වා.

39. විප්පට්ඨාරිස්සාති දානාදීසු තාව “කස්මා මයා ඉදං කතං, දුට්ඨු මෙ කතං, අකතං සෙයොයා සියා”ති එවං විප්පට්ඨාරිස්ස. ඤානපරිභානියං පන “පරිභීතං මෙ ඤානං, මහාජානියො වතම්හි”ති එවං විප්පට්ඨාරිස්ස. මොහො උප්පජ්ජතිති දොසසම්පයුත්තමොහො. තථා මොහං අරබ්භාති දොසසම්පයුත්තමොහමෙව.

45. සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං භවභිගං අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස භවභිගස්සාති තදාරම්මණසඤ්ඤාතං පිට්ඨිභවභිගං මූලභවභිගස්ස. වුට්ඨානස්සාති තදාරම්මණස්ස භවභිගස්ස වා. උභයමිපි හෙතං කුසලාකුසලජවනතො වුට්ඨිතත්තා වුට්ඨානන්ති වුච්චති. කිරියං වුට්ඨානස්සාති එත්ථාපි එසෙව නයො. එලං වුට්ඨානස්සාති එලචිත්තං භවභිගස්ස. භවභිගෙන හි එලතො වුට්ඨිතො නාම හොති. පරතො “වුට්ඨාන”න්ති ආගතට්ඨානෙසුපි එසෙව නයො.

46. දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ඛන්ධාති දොමනස්සසම්පයුත්තා අකුසලා ඛන්ධා. අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස වුට්ඨානස්සාති තදාරම්මණසඤ්ඤාතස්ස ආගන්තුකභවභිගස්ස වා උපෙක්ඛාසම්පයුත්තමූලභවභිගස්ස වා. සවෙ පන සොමනස්සසහගතං මූලභවභිගං හොති, තදාරම්මණස්ස ව උප්පත්තිකාරණං න හොති, ජවනස්ස ආරම්මණතො අඤ්ඤස්මිම්පි ආරම්මණෙ අදුක්ඛමසුඛවෙදනං අකුසලවිපාකං උප්පජ්ජතෙව. තම්පි හි ජවනතො වුට්ඨිතත්තා

වුට්ඨානන්ති වුවිච්ඡි. සහජාතපච්චයාදිනිද්දෙසා උත්තානත්ථායෙව. නහෙත්ථ කිඤ්චි අත්ථි, යං න සක්කා සියා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන වෙදෙතං, තස්මා සාධුකං උපලක්ඛෙතබ්බං.

62. ඉදානි යස්මිං යස්මිං පච්චයෙ යෙ යෙ වාරා ලද්ධා, සබ්බෙ තෙ සඬ්ඛිපිත්ථා ගණනාය දස්සෙතං හෙතුයා තිණ්හිආදි වුත්තං. තත්ථ සබ්බානි තිණ්හි සුද්ධානං තිණ්ණං පදානං වසෙන වෙදිතබ්බානි. ආරම්මණෙ නව එකමුලකෙකාවසානානි. අධිපතියා පඤ්ච සහජාතාධිපතිවසෙන අමිස්සානි තිණ්හි, ආරම්මණාධිපතිවසෙන ව “සුඛාය සම්පයුත්තො සුඛාය සම්පයුත්තස්ස, අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තස්සා” ති ද්වෙ, තානි න ගණෙතබ්බානි. සුඛාය පන සම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛාය, අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තො සුඛායාති ඉමානි ද්වෙ ගණෙතබ්බානිති එවං පඤ්ච. අනන්තරසමනන්තරෙසු සත්තානි සුඛා ද්විත්තං, තථා දුක්ඛා, අදුක්ඛමසුඛා තිණ්ණමිති එවං සත්ත. උපනිස්සයෙ නවාති සුඛසම්පයුත්තො සුඛසම්පයුත්තස්ස තිහිපි උපනිස්සයෙහි, දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස පකතුපනිස්සයෙනෙව, උපෙක්ඛාසම්පයුත්තස්ස තිහිපි, දුක්ඛසම්පයුත්තො දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස අනන්තරපකතුපනිස්සයෙහි, සුඛසම්පයුත්තස්ස පකතුපනිස්සයෙන, අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධා, අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තස්ස තිධාපි, තථා සුඛසම්පයුත්තස්ස, දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස අනන්තරපකතුපනිස්සයෙහිති එවං නව. පච්චයහෙදතො පනෙත්ථ පකතුපනිස්සයා නව, අනන්තරපකතුපනිස්සයා සත්ත, ආරම්මණුපනිස්සයා චත්තාරොති වීසති උපනිස්සයා. පුරෙජාතපච්ඡාජාතා පනෙත්ථ ඡිජ්ජන්ති. න හි පුරෙජාතා පච්ඡාජාතා වා අරූපධම්මා අරූපධම්මානං පච්චයා හොන්ති.

කම්මෙ අට්ඨාති සුඛසම්පයුත්තො සුඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධාපි, දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස නානාක්ඛණිකතොව තථා ඉතරස්ස. දුක්ඛසම්පයුත්තො දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධාපි, සුඛසම්පයුත්තස්ස නත්ථි, ඉතරස්ස නානාක්ඛණිකතොව අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධාපි, ඉතරෙසං නානාක්ඛණිකතොති එවං අට්ඨ. පච්චයහෙදතො පනෙත්ථ නානාක්ඛණිකා අට්ඨ, සහජාතා තිණ්හි එකාදස කම්මපච්චයා. යථා ව පුරෙජාතපච්ඡාජාතා, එවං විජ්ජයුත්තපච්චයොපෙත්ථ ඡිජ්ජති. අරූපධම්මා හි අරූපධම්මානං විජ්ජයුත්තපච්චයො න හොන්ති. නත්ථිවිගතෙසු සත්ත අනන්තරසදිසාව. එවමෙත්ථ තිණ්හි පඤ්ච සත්ත අට්ඨ නවාති පඤ්ච ගණනපරිච්ඡෙදා. තෙසං වසෙන පච්චයසංසන්දනෙ උභතතරගණනෙත සද්ධිං සංසන්දනෙසු අතිරෙකඤ්ච අලබ්භමානඤ්ච අපනෙත්ථා ගණනා වෙදිතබ්බා.

63-64. හෙතුයා සද්ධිං ආරම්මණං න ලබ්භති, තථා අනන්තරාදයො. අධිපතියා ද්වෙති දුක්ඛපදං යපෙත්ථා සෙසානි ද්වෙ. දුක්ඛසම්පයුත්තො හි හෙතු අධිපති නාම නත්ථි, තස්මා සො න ලබ්භතිති අපනීතො. සෙසද්වයෙසුපි එසෙව නයො. ඉති හෙතුමුලකෙ ද්වෙයෙව ගණනපරිච්ඡෙදා, තෙසං වසෙන ඡ සට්ඨානි වුත්තානි. තෙසු පඨමං අවිපාකභූතානං ඤාණවිජ්ජයුත්තනිරාධිපතිධම්මානං වසෙන වුත්තං, දුතියං

තෙසඤ්ඤාව විපාකභූතානං, තතියචතුත්ථානි තෙසඤ්ඤාව ඤාණසම්පයුත්තානං,
පඤ්චමං අවිපාකභූතසාධිපතිඅමොභවසෙන, ඡට්ඨං

විපාකභූතසාධිපතිඅමොභවසෙන. පඨමං වා සබ්බභෙතුවසෙන, දුතියං

සබ්බවිපාකභෙතුවසෙන, තතියං සබ්බාමොභභෙතුවසෙන, චතුත්ථං

සබ්බවිපාකාමොභභෙතුවසෙන. පඤ්චමං සබ්බසාධිපතිඅමොභවසෙන, ඡට්ඨං

සබ්බසාධිපතිවිපාකාමොභවසෙන.

66. ආරම්මණමූලකෙ අධිපතියා චත්තාරීති ආරම්මණාධිපතිවසෙන සුඛං
සුඛස්ස, අදුක්ඛමසුඛස්ස, අදුක්ඛමසුඛං අදුක්ඛමසුඛස්ස, සුඛස්සාති එවං චත්තාරි.
උපනිස්සයෙපි ආරම්මණුපනිස්සයවසෙන චත්තාරො චුත්තා. සටනාති පනෙන්ථ
එකමෙව. අධිපතිමූලකාදීසුපි හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව යං ලබ්භති යඤ්ච න ලබ්භති,
තං සබ්බං සාධුකං සල්ලක්ඛෙන්වා සංසන්දනසටනගණනා වෙදිතබ්බා.

83-87. පච්චතීයමිති කුසලත්තිකෙ චුත්තනයෙනෙව අනුලොමතො පච්චයෙ
උද්ධරිත්වා තත්ථ ලද්ධානං වාරානං වසෙන පච්චතීයතො ගණනවසෙන නභෙතුයා
නවාති සබ්බපච්චයෙසු නව වාරා දස්සිතා. තෙ එකමූලකෙකාවසානානං නවත්තං
විස්සජ්ජනානං වසෙන ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො සුඛාය වෙදනාය
සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස නභෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සුඛාය වෙදනාය
සම්පයුත්තෙන චිත්තෙන දානං දත්වා’’ තිආදිනා නයෙන පාළිං උද්ධරිත්වා
දස්සෙතබ්බා. පච්චයසංසන්දනෙ පනෙන්ථ නභෙතුපච්චයා...පෙ.... නඋපනිස්සයෙ
අට්ඨාති නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙන වෙදිතබ්බා. දුබ්බලකම්මඤ්ඤි විපාකස්ස
න උපනිස්සයො හොති. කෙවලං පන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙනෙව පච්චයො
හොති. සෙසමෙන්ථ අනුලොමපච්චතීයපච්චතීයානුලොමෙසු ව තෙසං තෙසං
පච්චයානං යොගෙ ලද්ධවාරවසෙන සක්කා හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව ගණතුං,
තස්මා න චිත්ථාරිතත්ති.

වෙදනාත්තිකචණ්ණනා.

3. විපාකත්තිකචණ්ණනා

1-23. විපාකත්තිකෙ විපාකං ධම්මං පටිච්ච විපාකො ධම්මො උජ්ජප්පති
භෙතුපච්චයාති යෙ භෙතුපච්චයෙ තෙරස වාරා චුත්තා, තෙ සඬ්ඛිපිත්වා ගණනාය
දස්සෙතුං භෙතුයා තෙරසාති චුත්තං. ආරම්මණෙ පඤ්චාතිආදීසුපි එසෙව නයො.
එවමෙන්ථ තෙරස පඤ්ච නව සත්ත තිණි ද්වෙති ඡ ගණනපරිච්ඡේදා, තෙසං වසෙන
පච්චයසංසන්දනෙ හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව ගණනා වෙදිතබ්බා.

24-52. පච්චතීයෙපි විපාකං ධම්මං පටිච්ච විපාකො ධම්මො උජ්ජප්පති
නභෙතුපච්චයාති යෙ නභෙතුපච්චයෙ දස වාරා චුත්තා, තෙ සඬ්ඛිපිත්වා ගණනාය
දස්සෙතුං නභෙතුයා දසාති චුත්තං. න ආරම්මණෙ පඤ්චාතිආදීසුපි එසෙව නයො.
එවමෙන්ථ දස පඤ්ච තෙරස ද්වාදස ද්වෙ එකං නව තිණිති අට්ඨ ගණනපරිච්ඡේදා,

තෙසං වසෙන පච්චයසංසන්දනෙ හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව විත්ථාරතො ගණනා වෙදිතබ්බං. පාළි පන සඞ්ඛිත්තා, එතෙසඤ්ඤෙව පන ලද්ධගණනරපරිච්ඡේදානං වාරානං වසෙන සංසන්දිත්වා අනුලොමපච්චනීයං පච්චනීයානුලොමඤ්ච වෙදිතබ්බං.

සහජාතවාරො ඉමිනාව එකගතිකො. පච්චයනිස්සයසංසට්ඨසම්පයුත්තවාරා යථාපාළිමෙව නියායන්ති.

92. පඤ්භාවාරෙ කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙති එතස්මිං විපස්සනාවසෙන පචත්තෙ කුසලෙ සාරජ්ජනාදිවසෙන පචත්තෙ අකුසලෙ ච නිරුද්ධෙ. විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති කාමාවචරවිපාකො තදාරම්මණතාය උප්පජ්ජති. යෙ පන “විපස්සනාජවනානං විචිකිච්ඡුද්ධච්චානඤ්ච පරියොසානෙ තදාරම්මණං නත්ථි” ති වදන්ති, තෙ ඉමාය තන්තියා පටිසෙධෙතබ්බං. ආකාසානඤ්චායතනකුසලං විඤ්ඤාණඤ්චායතනස්ස කිරියස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති අරහත්තං පත්වා අසමාපන්නපුබ්බා සමාපත්තියො පටිලොමතො සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙනෙතං චුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු සාධුකං පාළිං උපපරික්ඛිත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බං.

120. හෙතුයා සත්ත, ආරම්මණෙ නව, අධිපතියා දසාතිආදීසුපි සහජාතාධිපතිවසෙන ආරම්මණාධිපතිවසෙන සහජාතනිස්සයවසෙන පුරෙජාතනිස්සයවසෙන අනන්තරූපනිස්සයවසෙන ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන පකතූපනිස්සයවසෙන සහජාතවිජ්ජයුත්තවසෙන පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිජ්ජයුත්තවසෙනාති යත්ථ යත්ථ යථා යථා යත්තකානි විස්සජ්ජනානි ලබ්හන්ති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා තානි සබ්බානි සල්ලක්ඛෙතබ්බානි. තථා පච්චනීයාදීසු අනුලොමවසෙන වාරුද්ධරණං, අනුලොමතො ලද්ධවාරානං පච්චනීයතො ගණනා, පච්චයසංසන්දනං, අනුලොමපච්චනීයෙ පච්චනීයානුලොමෙ ච සුද්ධිකෙසු චෙව සංසන්දනවසෙන ච පචත්තෙසු හෙතුමූලකාදීසු ලබ්හමානවාරගණනා, අලබ්හමානානං අලබ්හමානතානි සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

යථා චෙත්ථ, එවං ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු. පට්ඨානපකරණඤ්ඤි පාළිතොව අනන්තං අපරිමාණං. තස්ස පදපටිපාටියා අත්ථං වණ්ණයිස්සාමිති පටිපන්නස්ස අතිදීඝායුකස්සාපි ආයු නජ්ජහොති. න වස්ස එකදෙසං වණ්ණෙත්වා සෙසම්භි නයතො දස්සියමානෙ න සක්කා අත්ථො ජානිතුං, තස්මා ඉතො පරං එත්තකම්භි අවත්වා සෙසෙසු තිකදුකෙසු හෙට්ඨා අචුත්තජ්ජකාරත්තා යං යං අවස්සං වත්තබ්බං, තං තදෙව වක්ඛාම. යං පන අවත්වා ගමිස්සාම, තං පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

විපාකත්තිකවණ්ණනා.

4. උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා

51. උපාදින්නුපාදානියත්තිකස්ස පඤ්ඤාචාරො වත්ථු උපාදානියානං ඛන්ධානං පුරොජාතපච්චයෙන පච්චයොති පවත්තිං සන්ධාය චුත්තං. පටිසන්ධියං පන තං පුරොජාතං න හොති.

72. උපාදින්නුපාදානියො කබ්බිකාරො ආහාරො උපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති එත්ථ උපාදින්නුපාදානියො කබ්බිකාරාහාරො නාම කම්මසමුට්ඨානානං රූපානං අබ්භන්තරගතා ඔජා. උපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්සාති තස්සෙව කම්මසමුට්ඨානරූපකායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං විය කට්ඨකාරූපානං අනුපාලනඋපත්ථම්භනවසෙන පච්චයො, න ජනකවසෙන. යං පන මණ්ඩුකාදයො ගිලිත්වා ධීතානං අභිආදීනං කායස්ස ජීවමානකමණ්ඩුකාදිසරීරෙ ඔජා ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. න හි ජීවමානකසරීරෙ ඔජා අඤ්ඤස්ස සරීරස්ස ආහාරපච්චයනං සාධෙති. අනුපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්සාති එත්ථ පන ජනකවසෙනාපි ලබ්භති. උපාදින්නුපාදානියස්ස ව අනුපාදින්නුපාදානියස්ස වාති එත්ථ එකස්ස උපත්ථම්භකවසෙන, එකස්ස ජනකවසෙන, උභින්නම්පි වා උපත්ථම්භකවසෙනෙව චුත්තො. ද්වෙ පන ආහාරා එකතො පච්චයා හොන්තා උපත්ථම්භකාව හොන්ති, න ජනකා. සෙසමෙත්ථ පාළිමෙව සාධුකං ඔලොකෙත්වා වෙදිතබ්බං.

උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා.

5-22. සඬ්ඛිලිට්ඨත්තිකාදිවණ්ණනා

සඬ්ඛිලිට්ඨසඬ්ඛිලෙසිකත්තිකෙ සබ්බං කුසලත්තිකෙ චුත්තනායානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

79. විතක්කත්තිකෙ යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස පරිකම්මන්ති දිබ්බවක්ඛුපරිකම්මමෙව තස්ස උප්පාදනත්ථාය පරිකම්මං. උප්පන්නස්ස පන චළඤ්ජනකාලෙ පරිකම්මං සන්ධායෙනං චුත්තං. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියායාති.

82. ති තදාරම්මණභවඬ්ගමුලභවඬ්ගානං වසෙන චුත්තං. සෙසමෙත්ථ සබ්බං පාළිවසෙනෙව වෙදිතබ්බං.

දස්සනත්තිකෙ දස්සනෙන පහාතබ්බො රාගො උප්පජ්ජන්තිආදීසු දස්සනෙන පහාතබ්බො පුට්ඨජ්ජනස්ස උප්පජ්ජති. භාවනාය පහාතබ්බො සොනාපන්නස්සාපිති එවං උපරිමස්ස උපරිමස්ස හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා නුප්පජ්ජන්තිති වෙදිතබ්බා. දස්සනෙන පහාතබ්බො ධම්මො භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස එකෙනපි පච්චයෙන පච්චයො න හොති. සෙසමෙත්ථ පාළිං අනුගන්ත්වා කුසලත්තිකෙ චුත්තලක්ඛණවසෙනෙව වෙදිතබ්බං.

දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකත්තිකෙ දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකාදීනං විභාගො අට්ඨකථාකණ්ඨෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතො මොහො අහෙතුකත්තා තතියපදෙ පට්ටියො. එවමෙත්ථ යෙසං දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බො හෙතු අත්ථී, තෙ පහාතබ්බහෙතුකා. යෙසං සො නත්ථී තෙ නෙවදස්සනෙන නභාවනායපහාතබ්බහෙතුකාති ඉමං පහාතබ්බහෙතුකවිභාගං ඤාත්වා සෙසං දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකෙ වෙච කුසලත්තිකෙ ච දස්සිතලක්ඛණානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

ආවයගාමිත්තිකෙ ච පට්ච්චාරසංසට්ඨවාරෙසු අනුලොමං කුසලත්තිකසදිසමෙව. සෙසං විස්සජ්ජනතො ගණනතො ච යථාපාළිමෙව නියයාති.

සෙක්ඛත්තිකෙ අසෙක්ඛො ධම්මො සෙක්ඛස්ස ධම්මස්ස න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො. සෙක්ඛො අසෙක්ඛස්ස අනන්තරපකතූපනිස්සයො පන භොති. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියයාති, තථා පරිත්තත්තිකෙ.

පරිත්තාරම්මණත්තිකෙ අප්පමාණාරම්මණාවෙනනාති සෙක්ඛානං ගොත්‍රභූවෙනනා, පච්චවෙක්ඛණවෙනනාතිපි වත්තුං වට්ටති. විපාකානං පරිත්තාරම්මණානන්ති පටිසන්ධියං කම්මං ආරම්මණං කත්වා, පවත්තෙ චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිවසෙතරූපාදිආරම්මණං, තදාරම්මණවසෙන ජවනෙන ගහිතපරිත්තාරම්මණඤ්ච ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නානං. යෙ පන ‘‘ගොත්‍රභූවිත්තෙන නත්ථී පටිසන්ධි’’ති වදන්ති, තෙ ඉමිනා සුත්තෙන පටිසෙධෙතබ්බො. සෙසමෙත්ථ පාළිනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. භීතත්තිකො සඬකිලිට්ඨත්තිකසදිසො.

මිච්ඡත්තත්තිකෙ මිච්ඡත්තනියතො සම්මත්තනියතස්ස, සම්මත්තනියතො වා මිච්ඡත්තනියතස්ස කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො න භොති. මිච්ඡත්තනියතො වා සම්මත්තනියතො වා සහජාතාධිපතිරහිතො නාම නත්ථී. සම්මත්තනියතෙ එකන්තතො ආරම්මණපුරෙජානං නත්ථී, මිච්ඡත්තනියතෙ සියා ආරම්මණපුරෙජානං. අනියතං චිත්තං ආරබ්භ නියතා මිච්ඡාදිට්ඨි උප්පජ්ජෙය්‍යා. සෙසා නියතං ආරබ්භ නියතං නුප්පජ්ජති, මිච්ඡත්තනියතං ගරුං කත්වා න කොචි ධම්මො උප්පජ්ජති. කුසලො මිච්ඡත්තස්ස උපනිස්සයපච්චයො න භොති. සෙසමෙත්ථ පාළියං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

මග්ගාරම්මණත්තිකෙ පට්ච්චාරස්ස අනුලොමෙ විපාකපච්චයො නත්ථී. කම්මපච්චයෙපි ඉමස්මිං තිකෙ නානාක්ඛණිකං න ලබ්භති, තථා උප්පන්නත්තිකඅතීතත්තිකෙසු. පච්චනීයෙ අහෙතුකං මග්ගාරම්මණත්ති අහෙතුකං මග්ගාරම්මණං, ආවජ්ජනං සන්ධායෙතං චුත්තං. සෙසමෙත්ථ පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

උප්පන්නත්තිකෙ ච අතීතත්තිකෙ ච පට්ච්චාරාදයො නත්ථී, පඤ්චාරාමත්තමෙව ලබ්භති. කස්මා? පට්ච්චාරාදයො හි

සහජාතපුරොජාතානඤ්ඤෙව භොන්ති. ඉමෙ ව තිකා අතීතානාගතමිස්සකා. උප්පන්නත්තිකෙ චෙත්ථ අනන්තරභාගියාපි පච්චයා න ලබ්භන්ති. කස්මා? උප්පන්නත්තිකෙ අතීතස්ස අභාවතො. උප්පන්නො ව අනුප්පන්නො වාති ඉමෙ චෙත්ථ ද්වෙ ධම්මා උප්පන්නස්ස ව අනුප්පන්නස්ස වාති ඉමෙසං ද්විත්තං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො. අනුප්පන්නො ව උප්පාදී වාති ඉමෙ පන ද්වෙ උප්පන්නස්ස ආරම්මණුපනිස්සයවසෙන ද්විති පච්චයෙහි පච්චයො. සෙසමෙත්ථ පාළියං ආගතනායෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අතීතත්තිකෙ පච්චුප්පන්නං අතීතානාගතස්ස, අතීතානාගතඤ්ඤෙව අතීතානාගතස්ස න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො. නිබ්බානං පන ද්විසුපි ඉමෙසු තිකෙසු නෙව පච්චයතො න පච්චයුප්පන්නතො ලබ්භති. සෙසමිධාපි පාළියං ආගතනායෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අප්ඤ්ඤාත්තත්තිකෙ අප්ඤ්ඤාත්තබ්බිද්ධාපදං න ගතිතං. අප්ඤ්ඤාත්තබ්බිද්ධාසඬ්ඛාතා හි උභො රාසයො නෙව එකතො පච්චයා භොන්ති, න පච්චයුප්පන්නා; තස්මා හත්ථතලෙ යපිතස්ස සාසපස්ස වණ්ණොපි හත්ථතලවණ්ණෙන සද්ධිං එකතො ආරම්මණං න භොතීති වෙදිතබ්බො. යථා ව අප්ඤ්ඤාත්තබ්බිද්ධාපදං, එවමෙත්ථ අප්ඤ්ඤාත්තාරම්මණත්තිකෙපි අප්ඤ්ඤාත්තබ්බිද්ධාරම්මණපදං න ලබ්භති. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති.

සනිදස්සනත්තිකෙපි පාළිවසෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො. ගණනාපෙත්ථ පාළියං ආගතවාරෙ සඬ්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා චුත්තනායෙනෙව සංසන්දනෙසු සංසන්දිත්වා වෙදිතබ්බාති.

ධම්මානුලොමෙ තිකපට්ඨානවණ්ණනා.

2. දුකපට්ඨානවණ්ණනා

දුකපට්ඨානෙපි සබ්බදුකෙසු පඤ්භාවිස්සජ්ජනාති චෙව ගණනා ව පාළියං ආගතනායෙනෙව වෙදිතබ්බා. අපිචෙත්ථ සහෙතුකහෙතුසම්පයුත්තදුකානං විස්සජ්ජනං හෙතුදුකවිස්සජ්ජනසදිසං; තථා හෙතුවෙවසහෙතුකහෙතුවෙවහෙතුසම්පයුත්තදුකානං, තථා සප්පච්චයසඬ්ඛතදුකානං. ඉදං දුකං යථා සප්පච්චයදුකං, එවං කාතබ්බන්ති ඉදං යස්මා සප්පච්චයො විය අප්පච්චයෙන සඬ්ඛතොපි, අසඬ්ඛතෙන සද්ධිං යොජනං න ලබ්භති, තස්මා චුත්තං. සාරම්මණවිත්තසම්පයුත්තසංසට්ඨදුකාපි සදිසවිස්සජ්ජනායෙව; තථා ආසවඬ්ඤයොගගොච්ඡකා. එතෙ හි තයො අඤ්ඤාමඤ්ඤං සදිසවිස්සජ්ජනායෙව. අපිච ලොකියසාසවසංයොජනියගන්ථනියනීවරණියපරාමට්ඨසඬ්ඛිලෙසිකදුකා ආසවච්ඡපයුත්තසාසවසංයොජනවිජ්ජයුත්තසංයොජනියගන්ථවිජ්ජයුත්තගන්ථනිය නීවරණවිජ්ජයුත්තනීවරණියපරාමාසවිජ්ජයුත්තපරාමට්ඨකිලෙසවිජ්ජයුත්තසඬ්ඛිලෙසිකපරියාපන්නසඋත්තරදුකාන ඉමෙපි දුකා සමානා.

කිලෙසදුකං සංයොජනදුකසදිසං.

සඬකිලිට්ඨකිලෙසසම්පයුත්තනීවරණසම්පයුත්තදස්සනෙනපහාතබ්බසරණදුකාපි සමානා. තථාකිලෙසා වෙව සඬකිලිට්ඨනීවරණා වෙව නීවරණසම්පයුත්තකිලෙසා වෙව කිලෙසසම්පයුත්තදුකා. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙසං අත්ථතො සදිසානං දුකානං විස්සජ්ජනානි සදිසානෙව හොත්තීති වෙදිතබ්බානි. සබ්බස්මිම්පි පන පට්ඨානෙ කෙනවිච්ඤ්ඤායදුකං න ලබ්භති. ආසවා වෙව ආසවසම්පයුත්තා ව, සංයොජනා වෙව සංයොජනසම්පයුත්තා ව, ගන්ථා වෙව ගන්ථසම්පයුත්තා ව, නීවරණා වෙව නීවරණසම්පයුත්තා ව, කිලෙසා වෙව සඬකිලිට්ඨා වාති එවරුපෙසු දුකෙසු විපාකපච්චයො වෙව නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො ව න ලබ්භති.

නහෙතුසහෙතුකනහෙතුඅහෙතුකෙසු හෙතුපච්චයො නත්ථි. හෙතු වෙව හෙතුසම්පයුත්තා ව, ආසවා වෙව ආසවසම්පයුත්තා ව, ගන්ථා වෙව ගන්ථසම්පයුත්තා වාති ඉමෙසු දුකෙසු නහෙතුනක්ඛානනමග්ගා න ලබ්භන්ති. සංයොජනා වෙව සංයොජනසම්පයුත්තා ව, නීවරණා වෙව නීවරණසම්පයුත්තා ව, කිලෙසා වෙව කිලෙසසම්පයුත්තා ව, කිලෙසා වෙව සඬකිලිට්ඨා වාති ඉමෙසු පන විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතස්ස මොහස්ස වසෙන නහෙතුපච්චයො ලබ්භති; නක්ඛානනමග්ගපච්චයා න ලබ්භන්තීති එවං සබ්බදුකෙසු ලබ්භමානාලබ්භමානං උපපරික්ඛිත්වා පාළිවසෙනෙව වාරගණනා වෙදිතබ්බානි.

දුකපට්ඨානවණ්ණනා.

3. දුකතිකපට්ඨානවණ්ණනා

දුකතිකපට්ඨානෙ හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති එවං පඤ්ඤාමත්තුද්ධාරවසෙනෙව සඬබ්බෙපතො දෙසනා කතා. “කුසලං අලොභං පටිච්ච අදොසො අමොහො” තිආදිනා පන නයෙන විත්ථාරො වත්තබ්බො සියා, සො හෙට්ඨා දස්සිතනයෙන සක්කා අවුත්තොපි ජානිතුන්ති එකපදෙපි එකපච්චයො වා න වුත්තො. යා පනෙසා සඬබ්බෙපතො දෙසනා කතා, සා එවං කතාති වෙදිතබ්බා. හෙතුදුකෙන හි සද්ධිං කුසලපදං යොජෙත්වා පටිච්චවාරෙ අනුලොමස්ස වෙව පච්චනීයස්ස ව වසෙන සබ්බෙ ලබ්භමානකපච්චයා දස්සිතා, අනුලොමපච්චනීයපච්චනීයානුලොමනා වෙව සහජාතවාරාදයො ව න දස්සිතා, කෙවලං “පටිච්චවාරසදිසංයෙව විත්ථාරෙතබ්බ”න්ති වුත්තං. පඤ්ඤාවාරෙ පඤ්ඤම්පි අවිස්සජ්ජෙත්වා කෙවලං පඤ්ඤද්ධාරමත්තං කත්වා අනුලොමපච්චනීයවසෙනෙව ලබ්භමානකපච්චයා දස්සිතා. යථා ව කුසලපදං, එවං අකුසලඅබ්‍යාකතපදානිපි හෙතුදුකෙන සද්ධිං යොජෙත්වා හෙතුකුසලදුකතිකං නිද්දිසිතබ්බන්ති වුත්තං.

තතො පරං හෙතුං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මන්තිආදිනා නයෙන හෙතුවෙදනාදුකතිකාදීනි එකවිසති දුකතිකානි දස්සිතානි. යස්මා පන හෙතු නාම සනිදස්සනසප්පට්ඨො අනිදස්සනසප්පට්ඨො වා නත්ථි, තස්මා හෙතුපදෙන සද්ධිං සනිදස්සනසප්පට්ඨො අනිදස්සනසප්පට්ඨොපදානි න යොජිතානි. එවං හෙතුදුකෙන සද්ධිං

ලබ්‍හමානකවසෙන ද්වාවිසති තිකෙ යොජෙත්වා පුන තෙ සහෙතුකදුකාදීහි සරණදුකපරියොසානෙනහි සබ්බදුකෙනහි සද්ධිං යොජිතා. තත්ථ යං යං පදං යෙන යෙන පදෙන සද්ධිං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං පාළියංයෙව න ලබ්හතීති වුත්තං. එවමෙත්ථ එකෙන දුකෙන සද්ධිං බාවිසති තිකෙ යොජෙත්වා පුන අපරෙන බාවිසති, අපරෙන බාවිසතීති පටිපාටියා දුකසතෙ ලබ්හමානදුකපදෙහි සද්ධිං ද්වාවිසති තිකා යොජිතාති ද්වාවිසති තිකෙ ගහෙත්වා දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං නාම දෙසිතං. තත්ථ යෙසු යෙසු යානෙසු නයං දස්සෙත්වා පාළියා සඬ්ඛෙපො කතො, තෙසු තෙසු යානෙසු දස්සිතනායානුරූපෙන තස්සා විත්ථාරො වෙදිතබ්බොති.

දුකතිකපට්ඨානවණ්ණනා.

4. තිකදුකපට්ඨානවණ්ණනා

තිකදුකපට්ඨානෙහි කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච කුසලො හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති පඤ්ඤාමත්තුද්ධාරවසෙනෙව දෙසනා කතා. තත්ථ යථා හෙට්ඨා හෙතුදුකෙන සද්ධිං කුසලපදං යොජෙත්වා සබ්බපච්චයවසෙන සබ්බවාරෙසු සඬ්ඛෙපතො දෙසනා කතා, එවමිධ කුසලත්තිකෙන සද්ධිං හෙතුපදං යොජෙත්වා සබ්බපච්චයවසෙන සබ්බවාරෙසු සඬ්ඛෙපතො දෙසනා කතා. යථා ච හෙතුපදං, එවං නහෙතුපදමිති කුසලත්තිකෙන සද්ධිං යොජෙත්වා කුසලත්තිකහෙතුදුකං නිට්ඨාපිතං. තතො පරං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං හෙතුං ධම්මන්තිආදිනා නයෙන වෙදනාත්තිකහෙතුදුකාදීහි එකවිසති තිකදුකාති දස්සිතාති.

එවං බාවිසතියා තිකෙනහි සද්ධිං හෙතුදුකං යොජෙත්වා පුන තෙහියෙව සද්ධිං සහෙතුකදුකාදියො සරණදුකපරියොසානා ලබ්හමානවසෙන සබ්බදුකා යොජිතා. ඉධාපි යං යං පදං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං පාළියංයෙව පටික්ඛිත්තං. එවං දුකසතං ගහෙත්වා ද්වාවිසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපට්ඨානං නාම දෙසිතං. තත්‍රාපි යෙන යෙන නයෙන පාළි සඬ්ඛිත්තා, සො සො නයො විත්ථාරතො වෙදිතබ්බො.

තිකදුකපට්ඨානවණ්ණනා.

5. තිකතිකපට්ඨානවණ්ණනා

තිකතිකපට්ඨානෙහි කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච කුසලො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති පඤ්ඤාමත්තුද්ධාරවසෙනෙව සඬ්ඛෙපතො දෙසනා කතා. එත්ථ ච කුසලත්තිකං වෙදනාත්තිකාදීහි, වෙදනාත්තිකාදියො ච කුසලත්තිකෙනාති එවං තිකෙසුයෙව තිකා පක්ඛිත්තා. යෙන යෙන ච පදෙන සද්ධිං යං යං පදං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං භාජෙත්වා ලබ්හමානවසෙනෙව සබ්බපච්චයෙසු වාරා ච ගණනනායා ච දස්සිතා, තස්මා තෙ සාධුකං පාළිං උපපරික්ඛිත්වා වෙදිතබ්බො. යථා ච කුසලත්තිකං

වෙදනාත්තිකාදීහි, වෙදනාත්තිකාදයො ච තෙන සද්ධිං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බා;
තථා එකෙකං තිකං සෙසෙහි. සෙසා ච තෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බාති.

තිකතිකපට්ඨානවණ්ණනා.

6. දුකදුකපට්ඨානවණ්ණනා

දුකදුකපට්ඨානෙහි හෙතුසහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතුසහෙතුකො ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති පඤ්ඤාද්ධාරවසෙනෙව සඞ්ඛෙපතො දෙසනා කතා. තත්ථ
හෙතුදුකං සහෙතුකදුකාදීහි, සහෙතුකදුකාදීනි ච තෙන සද්ධිං යොජිතාති. එකෙකං
පන දුකං සෙසෙහි, සෙසා ච තෙහි සද්ධිං පටිපාටියා යොජෙතබ්බා. ඉදංඤ්ඤි
දුකදුකපට්ඨානං නාම ‘දුකෙසුයෙව දුකෙ පක්ඛිපිත්වා’ දෙසිතං. තෙනෙත්ථ
සබ්බදුකෙහි සද්ධිං සබ්බදුකානං යොජනා වෙදිතබ්බා. පාළි පන සඞ්ඛිත්තා. යෙන
යෙන ච පදෙන සද්ධිං යං යං පදං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං භාජෙත්වා ච දෙසනා
කතාති.

දුකදුකපට්ඨානවණ්ණනා.

එත්තාවතා –

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ අනුලොමමිති නයා සුගම්භිරාති. –

අට්ඨකථායං චුත්තගාථාය දීපිතා. ධම්මානුලොමපට්ඨානෙ ඡ නයා නිද්දිට්ඨා
හොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ අනුලොමාදයො
චත්තාරො චත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුර්විසතිනියපට්මණ්ඩිතං.
අනුලොමපට්ඨානංයෙව වෙදිතබ්බං.

7-12. පච්චනියපට්ඨානවණ්ණනා

1. ඉදානි කුසලාදීනං පදානං පටික්ඛෙපවසෙන ධම්මානං පච්චනියතාය
ලද්ධනාමං පච්චනියපට්ඨානං දස්සෙතුං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො
උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නකුසලං ධම්මං පටිච්චාති කුසලස්ස
පච්චයභාවං වාරෙති. නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති කුසලස්ස උප්පත්තිං වාරෙති,
තස්මා “අකුසලාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච අකුසලාබ්‍යාකතා තයො ඛන්ධා
චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප” ත්ති එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ පඤ්ඤං විස්සජ්ජිතබ්බං.
තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ ලද්ධගණනා පන පාළියං චුත්තායෙව. යෙපි වාරා
සදිසවිස්සජ්ජනා, තෙපි තත්ථෙව දස්සිතා. තස්මා සබ්බමෙත්ථ හෙට්ඨා

වුත්තනසානුසාරෙන පාළිං උපපරික්ඛිත්වා වෙදිතබ්බං. යථා චෙත්ථ, එවං දුක්ඛපට්ඨානෙන, දුක්ඛනික්ඛපට්ඨානෙන, නික්ඛදුක්ඛපට්ඨානෙන නික්ඛනික්ඛපට්ඨානෙන, දුක්ඛදුක්ඛපට්ඨානෙන ව.

එත්තාවතා –

තික්ඛඤ්ච පට්ඨානවරං දුක්ඛත්තමං,
දුක්ඛං තික්ඛඤ්චෙව තික්ඛං දුක්ඛඤ්ච;
තික්ඛං තික්ඛඤ්චෙව, දුක්ඛං දුක්ඛඤ්ච,
ඡ පච්චනීයමිහි නයා සුගමිහිරාති. –

අට්ඨකථායං වුත්තගාථාය දීපිතා. ධම්මපච්චනීයපට්ඨානෙන ඡ නයා නිද්දිට්ඨා හොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මිං පට්ඨානෙන අනුලොමාදයො චත්තාරො චත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුච්ඡින්නයපට්මණ්ඩිතං පච්චනීයපට්ඨානඤ්ඤෙව වෙදිතබ්බං.

පච්චනීයපට්ඨානවණ්ණනා.

13-18. අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානවණ්ණනා

1. ඉදානි කුසලාදීසු ධම්මෙසු පච්චයධම්මං අප්පට්ඨිත්වා පච්චයුප්පන්තස්ස කුසලාදිභාවපට්ඨිත්වෙපවසෙන ධම්මානං අනුලොමපච්චනීයතාය ලද්ධනාමං අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානං දස්සෙතුං කුසලං ධම්මං පට්ච්ච න කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කුසලං ධම්මං පට්ච්චාති කුසලස්ස පච්චයභාවං අනුජානාති. න කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති කුසලස්සෙව උප්පත්තිං වාරෙති. තස්මා ‘කුසලෙ ඛන්ධෙ පට්ච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’න්තිආදිනා නයෙන විස්සජ්ජනං දස්සිතං, තං සබ්බං පාළිං ඔලොකෙත්වා සාධුකං සල්ලක්ඛෙතබ්බං. යම්පි යෙන සදිසං, යඤ්ච යත්ථ ලබ්භති, යො ච යෙසං විස්සජ්ජනානං යෙසු පච්චයෙසු ගණනපරිච්ඡේදො, සො සබ්බො පාළියං දස්සිතො, තස්මා පාළියෙව එත්ථ අත්ථො. යථා චෙත්ථ, එවං දුක්ඛපට්ඨානාදීසුපිති.

එත්තාවතා –

තික්ඛඤ්ච පට්ඨානවරං දුක්ඛත්තමං,
දුක්ඛං තික්ඛඤ්චෙව තික්ඛං දුක්ඛඤ්ච;
තික්ඛං තික්ඛඤ්චෙව දුක්ඛං දුක්ඛඤ්ච,
ඡ අනුලොමපච්චනීයමිහි නයා සුගමිහිරාති. –

අට්ඨකථායං වුත්තගාථාය දීපිතා ධම්මානුලොමපච්චනීයපට්ඨානෙන ඡ නයා නිද්දිට්ඨා හොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මිං පට්ඨානෙන අනුලොමාදයො

වත්තාරො වත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුර්විසතිනපටිමණ්ඩිතං.
අනුලොමපච්චතීයපට්ඨානඤ්ඤෙව වෙදිතබ්බං.

අනුලොමපච්චතීයපට්ඨානවණ්ණනා.

19-24. පච්චතීයානුලොමපට්ඨානවණ්ණනා

1. ඉදාති කුසලාදීසු ධම්මෙසු පච්චයධම්මං පටික්ඛිපිත්වා පච්චයුප්පන්තස්ස කුසලාදිභාවං අප්පටික්ඛෙපවසෙන ධම්මානං පච්චතීයානුලොමතාය ලද්ධනාමං පච්චතීයානුලොමපට්ඨානං දස්සෙතුං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාතිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නකුසලං ධම්මං පටිච්චාති කුසලස්ස පච්චයභාවං වාරෙති. අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති අකුසලස්ස උප්පත්තිං අනුජානාති. නකුසලඤ්ඤි අකුසලං අබ්‍යාකතං වා, තඤ්ච සහජාතපච්චයං කත්වා උප්පජ්ජමානො කුසලො නාම නත්ථී, තස්මා අකුසලාබ්‍යාකතවසෙන දෙසනා කතා. තත්ථ “අකුසලං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා”ති එවං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති අයං පන පඤ්ඤො “විජාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා විත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප”න්ති විස්සජ්ජිතොව. ඉති සබ්බපඤ්ඤෙසු අවිස්සජ්ජිතස්ස අත්ථානුරූපං විස්සජ්ජිතස්ස ච පාළිආගතමෙව විස්සජ්ජනං. එකෙකස්මිඤ්ච තිකදුකෙ වාරජ්ජහෙදපච්චයගණනවිධානං සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනායානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

එත්තාවතා ව –

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ පච්චතීයානුලොමමිති නයා සුගමිහිරාති. –

අට්ඨකථායං චුත්තගාථාය දීපිතා. ධම්මපච්චතීයානුලොමපට්ඨානෙ ඡ නයා නිද්දිට්ඨා භොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මීං පට්ඨානෙ අනුලොමාදයො වත්තාරො වත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුර්විසතිනපටිමණ්ඩිතං. පච්චතීයානුලොමපට්ඨානඤ්ඤෙව වෙදිතබ්බං.

පච්චතීයානුලොමපට්ඨානවණ්ණනා.

එවං ධම්මානුලොමාදිවසෙන චතුසු වාරෙසු එකෙකස්මීං චතුර්විසතියා චතුර්විසතියා නයානං වසෙන ඡන්තචුති නයා භොන්ති. තත්ථ පච්චයනායෙ අග්ගහෙත්වා එකෙකස්මීං පට්ඨානෙ තිකදුකාදීනඤ්ඤෙව ඡන්තං ඡන්තං නයානං වසෙනෙතං චතුර්විසතිනපටිමණ්ඩිතං සමන්තපට්ඨානමහාපකරණං වෙදිතබ්බං. කෙච්ච පන “කුසලාරම්මණො ධම්මො අකුසලාරම්මණො ධම්මො”තිආදිනා

නයෙන ආරම්භණමාතිකං නාම යිපෙත්වා “කුසලාරම්භණො ධම්මො
කුසලාරම්භණස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො” තිආදිනා නයෙන
ආරම්භණපට්ඨානං නාම දස්සෙත්වා අපරම්පි එස්සාදිනං වසෙනපි එස්සපට්ඨානං
නාම උද්ධරිත්වා දස්සෙත්ති. තං නෙව පාළියං න අට්ඨකථාසු සන්දිස්සතීති ඉධ න
විචාරිතං. සඬ්භිතිආරුල්හපාළිවසෙනෙව පනෙත්ථ වණ්ණනා කතාති වෙදිතබ්බා.

එත්තාවතා ව –

සම්මුල්භා යත්ථ පජා, තත්තාකුලාදිභාවමාපන්නා;
නෙකවිධදුක්ඛගහනං, සංසාරං නාතිවත්තන්ති.

පච්චයහෙදෙ කුසලො, ලොකෙ ගරුතම්පි පච්චයාකාරං;
අතිනිප්පුණගම්හිරං, ජවනබ්භූමිං බුද්ධඤ්ඤාණස්ස.

කුසලාදිධම්මහෙදං, නිස්සාය නයෙහි විවිධගණනෙහි;
විත්ථාරෙන්නො සත්තම-මහිධම්මප්පකරණං සත්ථා.

සුචිහිතසන්නිට්ඨානො, පට්ඨානං නාම යං පකාසෙසි;
සද්ධාය සමාරද්ධා, යා අට්ඨකථා මයා තස්ස.

ආවරියානං වාදං, අවිභාය විහජ්ජවාදිස්සිස්සානං;
අතිබ්බවිධන්තරායෙ, ලොකම්හි අනන්තරායෙන.

සා එවං අජ්ජ කතා, වුද්දසමත්තෙහි භාණවාරෙහි;
අත්ථං පකාසයන්ති, පට්ඨානවරස්ස සකලස්ස.

සන්නිට්ඨානං පත්තා යථෙව නිට්ඨං තථා බ්බුජනස්ස;
සම්පාපුණන්තු සීසං, කල්‍යාණා සබ්බසඬ්ඤජපා.

එත්තාවතා –

සත්තප්පකරණං නාටො, අහිධම්මමදෙසයි;
දෙවාතිදෙවො දෙවානං, දෙවලොකම්හි යං පුරෙ.

තස්ස අට්ඨකථා එසා, සකලස්සාපි නිට්ඨිතා;
විරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස, නිට්ඨපෙන්නෙන තං මයා.

යං පත්තං කුසලං තස්ස, ආනුභාවෙන පාණිනො;
සබ්බෙ සද්ධම්මරාජස්ස, ඤාත්වා ධම්මං සුඛාවහං.

පාපුණන්තු විසුද්ධාය, සුඛාය පටිපත්තියා;
අසොකමනුපායාසං, නිබ්බානසුබ්බත්තමං.

විරං තිට්ඨතු සද්ධම්මො, ධම්මෙ භොන්තු සගාරවා;
සබ්බෙපි සත්තා කාලෙන, සම්මා දෙවො පවස්සතු.

යථා රක්ඛිංසු පොරාණා, සුරාජානො තට්ඨමං;
රාජා රක්ඛතු ධම්මෙන, අත්තනොව පජං පජන්ති.

පට්ඨානජපකරණ-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ව පඤ්චපකරණට්ඨකථාති.

නිගමනකථා

පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවිරියපටිමණ්ඩිතෙන
සීලාවාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන
සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣේධාගාහණසමත්ථෙන
පඤ්ඤාවෙය්‍යාත්තියසමන්තාගතෙන තිපිටකපරියත්තිජපහෙදෙ සාට්ඨකථෙ
සත්ථුසාසනෙ අජ්ජට්ඨිතඤ්ඤාණජපහාවෙන මහාවෙය්‍යාකරණෙන
කරණසම්පත්තිජනිතසුඛවිනිග්ගතමධුරොදාරවචනලාවණ්ණයුත්තෙන
යුත්තමුත්තවාදිනා වාදිවරෙන මහාකවිනා පහින්තපටිසම්භිදාපරිවාරෙ
ජලභිඤ්ඤාදිජපහෙදගුණපටිමණ්ඩිතෙ උත්තරිමනුස්සධම්මෙ සුජපතිට්ඨිතබුද්ධිනං
ථෙරවංසජපදීපානං ථෙරානං මහාවිහාරවාසීනං වංසාලඬ්ඬිකාරභූතෙන
විපුලවිසුද්ධබුද්ධිනා බුද්ධසොසොති ගරුභි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා අයං
සකලස්සපි අභිධම්මපිටකස්ස අට්ඨකථා –

තාව තිට්ඨතු ලොකස්මිං, ලොකනිත්ථරණෙසීනං;
දස්සෙන්නී කුලපුත්තානං, නයං පඤ්ඤාවිසුද්ධියා.

යාව බුද්ධොති නාමමපි, සුද්ධචින්තස්ස තාදිනො;
ලොකමිහි ලොකජෙට්ඨස්ස, පවත්තති මහෙසිනොති.

අභිධම්මපිටක-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.